

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yıldız ÇİMEN

EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ'T-TİBB
(İNCELEME-METİN 1b-173a)

Türk Dili ve Edebiyatı AnaBilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yıldız ÇİMEN

EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ'T-TİBB
(İNCELEME-METİN 1b-173a)

Danışman

Doç. Dr. Ali CİN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yıldız ÇİMEN' in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr.Şaban DOĞAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç.Dr. Ali CİN (İmza)

Üye :Prof.Dr. Abdullah KÖK (İmza)

Tez Başlığı: Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/02/2019

Mezuniyet Tarihi : 04/04/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Emir Çelebi, Enmüzeci’t-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Yıldız ÇİMEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Yıldız ÇİMEN
Öğrenci Numarası	20145242015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Doç.Dr. Ali CİN
Tez Başlığı	Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)
Turnitin Ödev Numarası	1089197585

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 371 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 06/03/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %2

alıntılar dahil % 2'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekeç:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Doç.Dr. Ali CİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ	iii
METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. İmla-Fonetik.....	19
1.1.1.Ünlülerin Yazımı.....	19
1.1.2. Ses Olayları	19
1.1.3. Ünsüzlerin Yazımı.....	20
1.1.4. Ünsüz Değişmeleri	21
1.2. Şekil Bilgisi.....	22
1.2.1.Çekim Ekleri	22
1.2.1.1. İsim Çekim Ekleri.....	23
1.2.1.2. Fiil Çekim Ekleri	24
1.2.2.Yapım Ekleri	26
1.2.2.1.İsimden İsim Yapma Ekleri.....	26
1.2.2.2.İsimden Fiil Yapma Ekleri	27
1.2.2.3.Fiilden Fiil Yapma Ekleri	28
1.2.2.4.Fiilden İsim Yapma Ekleri	29
1.3. Söz Varlığı.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. Fihrist-i Kitâb-ı Enmüzc-i Min'eṭ-ṭıb bā-i'tıbār'uş-şahīfe.....	101
2.2.Metin.....	109

SONUÇ	352
KAYNAKÇA	354
ÖZGEÇMİŞ	358

KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ

//	: Fonem parantezi
/	: Değişme
-	: Fiil kökü, fiil köküne gelen ek
[...]	: Metinde yazılması gerekirken yazılmamış harf, ek veya kelimeyi gösterir
+	: İsim kökü, İsim köküne gelen ek
<	: Bu şekilden gelir
>	: Bu şekle gider
age.	: Adı Geçen Eser
Ar.	: Arapça
bk.	: Bakınız
Far.	: Farsça
Haz.	: Hazırlayan
Lat.	: Latince
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
Soğd.	: Soğdca
T.	: Türkçe
TDK	:Türk Dili Kurumu
Rum.	: Rumca
İt.	:İtalyanca

METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

(ا), (آ)	a, e; ā	ض	z, đ
يا	ı, i, é	ط	ṭ
او	o, ö, u, ü	ظ	ẓ
ب	b, p	ع	Ø
پ	p	غ	ğ
(ت), (ة)	t	ف	f
ث	ṯ	ق	q
ج	c	ك	k, g, ŋ
چ	ç	ل	l
ح	ĥ	م	m
خ	ḫ	ن	n
د	d	و	v, o, ö, u, ü, ū
ذ	z	ه	h, e, a
ر	r	ی	y, ı, i, ĩ
ز	z	ء	'
س	s		
ش	ş		
ص	ş		

ÖZET

Bu çalışmada Emir Çelebi'nin *Enmüzcü't-Tıbb* adlı eseri incelenmiştir. Eser 17. yüzyılda kaleme alınmış bir tıp kitabıdır ve eserin yazılış tarihi 1624'tür. Eser 379 varaktan oluşmaktadır. Bu çalışma ise eserin ilk 173 varlığını kapsamaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel olarak tıp tarihinden bahsedilmiş, İslamiyet öncesi ve İslamî dönem Türk tıp tarihi ve 13. yüzyıldan başlanıp *Enmüzcü't-Tıbb'a* gelene kadar kaleme alınan başlıca tıp metinleri üzerinde yapılan çalışmalarla birlikte verilmeye çalışılmıştır. Yine bu kısımda Emir Çelebi ve üzerinde çalıştığımız eser konusunda bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde eserin ses ve şekil özellikleri incelenmiş, metinden örnekler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde eserin söz varlığı ve sıkça kullanılan sözcükler kökenleri gösterilerek metinde geçtikleri anlamıyla verilmiş ve sözcüğün metin içerisinde geçtiği üç yer gösterilmiştir. İkinci bölümde ise eserde yer alan içindikiler kısmı ve metin verilmiştir.

Bu tezin amacı 17.yüzyılda kaleme alınan tıp metnini, hastalık adlarını ve tedavisinde kullanılan bitki adlarını tespit etmektir. Aynı zamanda bu eser dönemin tıp anlayışına gerek ele aldığı konular gerek niteliği bakımından ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emir Çelebi, Enmüzcü't-Tıbb, Osmanlı Dönemi Tıp Eseri

SUMMARY
EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ'T-TİBB
(ENTRY-TEXT 1b-173a)

This study examines the work entitled "*Enmüzecü't-Tıbb*" by Emir Çelebi. The work is a medical book penned in the 17th century and written in 1624. It consists of 379 pages. This study reviews the first 173 pages of the work.

The study consists of three main sections. The introduction section mainly presents the history of medicine. In this section, the history of Turkish medicine in pre-islamic and Islamic period is discussed together with the studies on the medicine books from 13th century to the work "*Enmüzecü't-Tıbb*". This section also gives information about Emir Çelebi and the given work. The sound and shape properties are examined and examples are given from the text in the first section. In addition, the vocabulary and frequently used words of the work are given with their meaning in the text by showing their origins and three places, where these words are used, are shown. In the second section, the contents and text of the work are presented.

The purpose of this thesis is to ascertain the 17th century medical text, medical words of the period, disease and plant names. In addition, this study sheds light on the medical understanding of the period through both the topics it deals with and its qualification.

Keywords: Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb, Ottoman Period Medical Work

ÖNSÖZ

Tıp bilimi insanlığın var olduğu günden bugüne önemini her daim korumuştur.. İnsanlar dünya üzerinde var olmaya başladığı andan itibaren yaralanmalara, hastalıklara çare bulma arayışı içerisinde olmuş ve her coğrafyada, her milletten insan birbirine benzer çözümler bulmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu benzer arayış ve çözüm yöntemleri tıp ilminin evrensel boyutunu gösterir niteliktedir.

Türk tıp tarihi İslamiyetten önce Şamanizm etkisinde daha dinsel boyuttayken, İslamiyetle birlikte çeviri ve tercümelerin etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle Eski Oğuz Türkçesi döneminde birçok tıp metni kaleme alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi birçok eserin daha Türkçeye kazandırıldığı Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınan önemli eserlerden biri de *Enmūzecū't-Tıbb*'dir.

17. yüzyılda yazılan eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız eser ise Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alır ve toplamda 379 varaktan oluşmaktadır. Çalışmamız eserin ilk 173 varasını kapsamaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında tıp tarihine kısaca değinilmiş ve İslamiyet öncesi ve İslami dönem Türk tıp tarihinden kısaca söz edilmiştir. Bu dönemde yazılan eserler kısa bilgileriyle ve üzerinde yapılan çalışmalarla birlikte verilmiştir. Osmanlı döneminde *Enmūzecū't-Tıbb*'a kadar yazılmış olan tıp kitaplarının bir kısmı hakkında kısa bilgiler verilmiş ve *Enmūzecū't-Tıbb* ve Emir Çelebi hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde eserin ses ve şekil özellikleri incelenmiştir. Eserde görülen ses değişiklikleri ve eserde kullanılan ekler gösterilmiş ve metinden örnekler verilmiştir. Son olarak eserde kullanılan yardımcı fiiller listelenmiştir. Ayrıca metinde sık kullanılan önemli olarak değerlendirdiğimiz sözcüklerin kökeni ve metin içerisinde kullanıldığı anlamı verilmiştir. Ayrıca her sözcüğün metin içerisinde kullanıldığı üç yer gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise transkripsiyonlu metin bulunmaktadır. Öncelikle Arap harfli metinde yer alan fihrist kısmı metin içerisinde bizim tarafımızdan verilen sayfa numarası ve satırıyla birlikte gösterilerek bir nevi metne ait içindekiler kısmı verilmiştir. Ardından metin sayfa kenarlarında bulunan metin dışı kısımlar dipnotlar şeklinde verilerek transript edilmiştir. Sayfalar 2b, 3a, 3b, 4a... şeklinde ve satırlar da rakamlarla sıralanmıştır. Metin 1b ile başlayıp 173a ile sonlanmıştır.

Bu tezi hazırlarken bana her durumda, titiz bir şekilde yol gösteren sayın danışmanım Doç.Dr. Ali Cin'e ve eserin Farsça ve Arapça kısımlarını okumamda yardımcı olan Doç. Dr.

Mehmet Şahin'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne eserin iki farklı nüshasını paylaştığı için teşekkür ederim. Son olarak desteğini, yardımlarını benden hiç esirgemediği vakit ayıran Uğur Özbilen'e ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürün az kalacağı bilinciyle minnet ve şükran duygularımı sunarım.

GİRİŞ

Dilimize Arapçadan geçen “Tıp” kelimesi Türkçe Sözlük’te “Hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvuru teknik ve bilimsel çalışmaların tümü” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2010:2350). Hastalığın ortaya çıkışı ise çok eski dönemlere kadar uzatılabilir. Bundan 350 milyon yıl öncesinde hayvan kemiklerinde parazit ve travma izlerine rastlanmıştır (Aydın, 2006:3). Bu da hastalığın tarihinin sadece insanın değil canlı türünün ilk ortaya çıkışına dek götürülebileceğini göstermektedir. M.Ö. 10 binli yıllardan kalan kemik kalıntılarında ise insanoğlunun travma, artrit, sinüzit, tümör, kalça çıkığı gibi birçok rahatsızlıkla uğraştığını göstermektedir (Aydın, 2006:3). Hastalıkların tarihsel geçişini bu derece eskiye götürdüğümüzde ise akıllara bu hastalıkların kimler tarafından nasıl tedavi edildiği sorusu gelecektir. İlk insanlara ait mağara duvarlarında yer alan resimlerde ve insan kemiklerinde cerrahi aletlerin bulunması ise tıbbi müdahalelerin çok eski dönemlerde yer aldığını göstermektedir (Erten, 2003: 17). Bu da tıp biliminin insanoğlunun ilk ortaya çıkışına kadar uzayacak köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

A.Tıp Tarihine Genel Bakış

Tıp alanında bilinen en eski yazılı belge Hammurabi Kanunları’nda yer alıp bu kanunlarda M.Ö. 1700-1500 yıllarında kullanılan tedavi yöntemlerinden bahsedilir (Erten, 2003: 17). İnsanlığın ilk dönemlerinde ölüm ve hastalık daha çok tanrının bir gazabı olarak görülmuş ve büyü, dans, şarkı ve dini ritüellerin tedavideki rolü büyük olmuştur. Bu yüzden ilk tıp insanları büyücü ve din adamlarından çıkmıştır (Erten, 2003: 17). Ancak ilerleyen zamanlarda “Antik Mezopotamya, Mısır ve Anadolu kültürlerinin sentezi olan Yunan tıbbının büyük hekimi Hippokrat, gözlemi dâhil ederek tıbbi mitolojik anlayıştan kurtarmıştır.” (Bayat, 2016: 32).

Tıp alanı; Çin, Hint, Mezopotamya, Yunan ve Roma medeniyetlerinde gelişmeye hızlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak Ortaçağ’a gelindiğinde ise birçok alanda yaşanan bağnazlık tıp alanında da kendini göstermiş ve eski düzene geri dönmüştür. Bu karanlık çağda insanlar tekrardan şifayı dua ve büyüde bulmaya başlamış ve bu dönem Rönesans’a dek sürmüştür.

Avrupa’daki bu baskıya karşın İslam ülkeleri tıpta önemli bilim adamları yetiştirmiştir. Ebubekir Razi, İbn-i Sina ve Ebu’l-Kasım Zehravi gibi bilim adamları çeşitli hastalıkları tanımlamışlar, ilaç yapımı ve cerrahi teknikler geliştirmişlerdir (Erten,2003:20).

B. İslamiyet Öncesi ve İslamî Dönem Türk Tıp Tarihine Genel Bakış

Türk tıp tarihine baktığımızda İslamiyet'ten önceki Orta Asya Türk tıbbının metot ve amaç farklılığından dolayı iki grupta incelendiği görülür. Birincisi kam (şaman) ve baksı denilen Şamanizm'in yöntemlerini uygulayan büyücü hekimlerin gerçekleştirdiği yöntem; ikincisi ise otaçı, emçi ve atasagun denilen hekimlerin droglarla ve diğer yöntemlerle uyguladığı yöntemdir (Bayat, 2016: 237).

Türkçe yazılmış ilk tıp metinleri ise Uygurlara ait olup bu tıp metinlerinde birçok hastalıktan, tedavi yöntemlerinden, reçetelerden söz edilmiştir (Sertkaya,1989:349; Bayat,2016:248). Yapılan araştırmalar, Uygur tıp metinlerinin çoğunlukla Sanskrit, Soğd ve Çin dillerinden çeviri yoluyla elde edildiğini göstermiştir (Bayat, 2016: 247).

Karahanlı ve Harezmi Türkçesiyle yazılan direkt olarak tıpla ilgili bir eser bulunmamakla birlikte İslamî dönemin ilk eserleri olan Kutadgu Bilig ve Dîvânü Lügâti't-Türk'te hekimlerden, ilaç yapımında kullanılan bitki adlarından, hastalıklardan terimsel olarak bahsedildiği görülmektedir (Önler, 2006:136).

İslamî dönem Türk tıbbı oldukça ilerleme kaydetmiştir. Özellikle "Selçuklular döneminde tıp çok ilerlemiştir. Bu dönemde kalp muayenesi yapılabiliyor, nabız ve ateş ölçümleri ile birlikte tahliller yapılabiliyordu." (Erten, 2003:25). Bu dönemde Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde tıpla ilgili birçok eserin bizzat devlet adamlarının emriyle Türkçeye kazandırıldığı ve birçok darüşşifalar yaptırıldığı görülmektedir (Kahya, 2004: 73). Kazandırılan bu eserlerde daha çok İbn-i Sina, Farabi, Ebubekir Razi, Necibüddin, es-Semerkindî gibi İslam bilim adamlarının yanında; Aristoteles, Hipokrates, Galenos (Calinus) gibi Batılı bilim adamlarının eserlerinin de etkisi görülür.

C.13- 15. Yüzyıllarda Anadolu Sahasında Yazılmış Tıp Eserleri

Türkçe olarak yazılan ilk tıp eserleri 13.yüzyılda kaleme alınmaya başlanmıştır. Daha önceki dönemde verilen eserlerin dili ise ya Arapça ya da Farsçadır. Eski Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak şekillenmeye başladığı bu dönemde birçok tıp kitabı çevrilmiş ya da yarı telif yarı toplama sayılabilecek eserler yazılmıştır (Canpolat ve Önler, 2016: 9).

Anadolu sahasında yazılan tıp kitaplarının birçoğunda yazılış tarihinin verilmemesi yazılan ilk tıp kitabının hangi eserin olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkarmıştır. Canpolat ve Önler (2016:9), Erdağı (2001:47) ve Bayat (2016:274) yazılmış ilk Türkçe tıp kitabının 13. yüzyılda yaşadığı düşünülen Hoca Bereket tarafından yazılan *Tuhfe-i Mubârizî* olduğunu belirtirler. Özçelik (2001:2) de bu eseri Anadolu sahasında yazılmış ilk eser olarak kabul eder fakat Hoca Bereket'i 14. yüzyıl hekimlerinden sayar. Şevki (1991:29) ve Doğan

(2009:9) tarihi bilinen ilk Türkçe tıp eserinin *Edviye-i Müfredde* (Bilinen diğer adıyla *Havassu'l- Edviye*) olduğunu ifade eder. Bunların yanında ilaç yapımında kullanılan ve o dönemde ilaçların ham maddesini oluşturan bitkilerin, tıp metinlerinde önemli bir yere sahip olduğu görülür (Doğan, 2010: 322). Bu nedenle ilaç yapımını anlatan eserler de bir nevi tıp kitabı niteliğindedir. Adıvar (1982),İbn-i Baytar'ın [ö. 1248] *Câmi 'ü'l-Müfredâtü'l-Edviye v'el-Ağdiye* adlı botanik tarzda yazılan eserini kronolojik olarak *Tuhfe-i Mubârizi'den ve Edviye-i Müfredde'den* daha önce kaleme alındığını belirtir. Bu da Anadolu'da yazılmış ilk tıp metni olarak İbn-i Baytar'ın eserinin de temel alınabileceğini göstermektedir.

Eski Oğuz Türkçesinde kaleme alınan önemli tıp eserleri:

Tuhfe-i Mubârizî: Hoca Bereket tarafından 13. yüzyılın başlarında Amasya emiri Hılfe't Alp Gazi adına Türkçeye çevrilmiştir (Canpolat ve Önler, 2016: 9). Eserin önsözünde Eseri önce Arapça yazıp sonra Farsçaya tercüme ettiğini “Alâeddin Keykûbât'ın Amasya valisi Mübârizüddîn Halifet Gâzi'nin çok beğendiğini “Türkçe yazılıydı çok değerli olurdu”dediğini, bunun üzerine Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir (Bayat 2016: 274). Eser İbn-i Sina'nın eseri esas alınarak yazılmıştır. Yazılış tarihi eserde yer almamaktadır (Erdağı: 2001:48). Eserin Konya nüshasını Adnan Derin yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır (Derin, 1987). Bir diğer yüksek lisans çalışması da Zehra Uslucan Tekdemir'e aittir (Tekdemir, 2000). Binnur Erdağı ve Doğuer'in doktora tezi hazırladığı çalışma, TDK yayınları tarafından yayımlanmıştır (Doğuer Erdağı, 2013).

Tercüme-i Müfredât-ı İbnü'l-Baytâr: “Ortaçağın en büyük botanikçisi ve eczacısı İbnü'l-Baytâr'ın *Câmi 'ü'l-Müfredâtü'l-Edviye v'el-Ağdiye* adlı eserinin Aydınoglu Umur Bey [ö. 1348] adına Türkçe'ye tercümesidir.” (Bayat: 2016: 283). Eserde yer alan bitkilerin, taşların, hayvanların ve bazı tıbbi terimlerin Arapça, Farsça, Grekçenin yanında Türkçeleri de verilmiştir (Küçükler ve Yıldız, 2016: 14)

Tabî'atnâme: 14.yüzyılda Farsça'dan tercüme edilmiş 372 beyitlik manzum bir eserdir. Mahlasının ya da tercüme edenin adının “Tutmacı” olduğu düşünülmektedir. Eserde yiyeceklerin, içeceklerin, kokuların, müzik aletlerinin insana etkisinden söz edilir (Bayat, 2016: 283).

Edviye-i Müfredde: Türkçe olarak yazılıp tarihi bilinen ilk eserdir. Eser İshâk bin Murad tarafından 1389'da kaleme alınmıştır. Adıvar (1982: 20), eseri *Havassü'l-Edviye* olarak adlandırmaktadır. Eserin Paris Nüshası, Malatya Nüshası, Bursa Nüshası, Topkapı Nüshası, Ali Emirî Nüshası ve Gotha Nüshası olmak üzere toplam altı nüshası bulunmaktadır (Canpolat ve Önler, 2016: 10-11).Eser iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde ilaçlar ve ilaçların kullanıldığı hastalıklar; ikinci bölümde ise baştan başlayarak aşağıya doğru

hastalıklar verilmiştir (Bayat, 2016:284). Eser üzerine Mustafa Canpolat ve Zafer Önler çalışmıştır. Çalışmada kısaca *Edviye-i Müfrede*'ye kadar yazılan Türkçe tıp kitaplarından bahsedilmiş ardından metin ve eserin sözlüğü verilmiştir (Canpolat ve Önler, 2016).

Kâmilü's-Sınâ'a Tercümesi: Eserin aslı Arapça olarak 994 yılında ölen Ali bin Abbas bin el-Mecusî tarafından kaleme alınmıştır. Eserin dil özelliklerine bakılınca Türkçeye 14. yüzyılda çevrildiği tahmin edilmektedir. Bu çeviri ise eserin tamamını değil bazı kısımlarını kapsayan bir çeviridir (Adıvar, 1982: 21). Bu kısımlar da eserin ülserler, çiçek ve kızamıkla ilgili bölümlerinin çevirisidir (Bayat, 2016: 284). Eser üzerine Anıl Çelik'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Çalışmada 15. yüzyıl Türk tebabet tarihinden bahsedilmiş, eserin ses ve şekil özellikleri verildikten sonra metin ve dizine yer verilmiştir (Çelik, 2014).

Tervîhu'l-Ervâh: Şair olarak nam salmış olan Ahmedî'nin nazım şeklinde 14. yüzyılda kaleme aldığı tıp eseridir. Fakat kaynaklarda Ahmedî'nin tabip olduğu konusunda bir bilgi bulunamamıştır. Bu da gösteriyor ki Ahmedî devrin tıp bilgisini nazıma aktarmıştır (Bayat, 2016: 285). Eser üzerine Osman Özer'in doktora çalışması bulunmaktadır. Çalışmada 14. yüzyıla kadar yazılmış olan tıp eserleri ile Ahmedî ve eserleri bahsedilmiş, eserin ses ve şekil bilgisi verildikten sonra metin ve dizin yer almıştır. (Özer,1995).

Müntahab-ı Şifâ: 14. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanılan Hacı Paşa (Celaleddin Hızır) tarafından sade bir Türkçeyle kaleme alınmış dönemin önemli tıp kaynaklarından biridir. Eser "bahş" adı verilen üç ana başlıktan oluşmuş ve bunlar da kendi aralarında "bab"lara bölünmüştür. Bahşlar tıpla ilgili teorik bilgilerin, ilaç yapımının ve hastalıkların anlatıldığı üç bölümden oluşmaktadır. Eserin toplamda sekiz nüshası bulunmaktadır. Eser Zafer Önler tarafından çalışmıştır (Önler, 1990). Süheyl Ünver'inde Hacı Paşa'nın hayatına ve eserlerine çalıştığı bir çalışması bulunmaktadır (Ünver, 1953).

İlyâsiyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin önce Arapça yazıp daha sonra Menteşe Beyi İlyas Bey [ö. 1421] 'in isteği üzerine Türkçeye çevirdiği eseridir. Eserin 1403-1414 yılları arasında kaleme alındığı tahmin edilmektedir (Bayat, 2016:285) *İlyâsiyye*'nin bugüne kadar bir nüshası bulunamamıştır (Bayat ve Okumuş, 2004:14)

Sultâniyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin yazdığı bir diğer eser de *Sultâniyye*'dir. Eser Sultan Çelebi Mehmed'e sunulmuştur. Koruyucu hekimlikle ilgili bilgiler içerir. Eserde düzenli beslenmeden, hareketin öneminden, hamamların faydalarından, nasıl giyinilmesi gerektiğinden, uyku düzeninden vb. birçok konudan bahsedildiği görülür (Bayat ve Okumuş, 2004:21). Eser üzerine Ferhat Kurban yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmanın giriş kısmında eser tanıtılmış sonraki bölümlerde metin ve sözlük verilmiştir (Kurban,1990).

Kemâliyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin kaleme aldığı konusunda bazı şüpheler olmasına karşın ona atfedilir (Bayat ve Okumuş, 2004:34). Eserde baştan başlanarak ayağa kadar hastalıklar anlatılıp macun ve şerbetin faydalarından bahsedilir ve son bölümde deontolojik bilgiler verilir (Doğan, 2009:14). Eser üzerine Muhammet Yelten çalışmıştır (Yelten, 1993)

Mürşid: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin 1438 yılında kaleme aldığı eser göz hastalıklarından kapsamlı bir şekilde bahseder. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gözün anatomisi, gözün sinir ve damarları, göze zararlı maddeler anlatılırken ikinci bölümde göz hastalıkları ve tedavilerinden üçüncü bölümde de ilaçlardan bahsedilir (Bayat ve Okumuş, 2004:42). Eser üzerine Ali Haydar Bayat ve Necdet Okumuş'un ortak çalışması bulunmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Mahmud Şirvanî'den ve eserlerinden, ikinci bölümünde 15. yüzyıla kadar göz hekimliği tarihinden bahsedilmiş ve üçüncü bölümünde de metin ve sözlük verilmiştir (Bayat ve Okumuş, 2004).

Tuhfe-i Murâdî fi İlm-i Cevâhîr: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin kaleme aldığı bir diğer önemli eser de Tuhfe-i Murâdî fi İlm-i Cevâhîr'dir. Eser Şirvanî'nin daha önce kaleme aldığı Cevhernâme adlı eserinin genişletilmiş şeklidir (Bayat ve Okumuş, 2004:16). Eserin asıl konusu değerli ve şifalı taşlardır. "Kıymetli taşlar anlatılırken, bunların varsa tıptaki kullanımlarıyla birlikte cimâ' artırıcı bâb ile ıtlar, eserin tıbbî yönünü teşkil eder." (Bayat ve Okumuş, 2004:17). Eser üzerine Mustafa Argunşah doktora tezi yapmış daha sonra da bu eseri yayımlamıştır (Argunşah, 1999)

Kitâbü'l-Müntehab fi't-Tıbb: Eser 1420 yılında Ahmed el-Mârdânî tarafından yazılmıştır (Doğan, 2009: 12).Eser anatomi hakkında değerli bilgilere sahiptir. Eser üzerine Ali Haydar Bayat çalışmıştır (Bayat, 2005).

Yâdigâr-ı İbn-i Şerif: 15. yüzyılda Yâdigâr-ı İbn-i Şerif tarafından Timurtaşpaşazade Gazi Umur Bey [1421-1428]'e sunulduğu düşünülmektedir. "Hava, mevsimler, meskenler, giyecekler, yiyecekler, sular, diyet gibi koruyucu hekimlik bilgileri verilmiş, baştan ayağa hastalıklar ve tedavileri ile ortopedik ve cerrahi girişimler sistematik olarak anlatılmıştır." (Bayat, 2016: 288). Eser üzerinde Orhan Sakin editörlüğünde çalışma yapılmıştır (Sakin, 2003).

Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb: 15. yüzyılda Cerrâh Mes'ûd tarafından kaleme alınan önemli bir cerrahnamedir. Eserin farklı nüshalarında İbn-i Sina, Galen, Hipokrat, Hekim Bereke, Akşemseddin gibi hekimlere göndermeler yapılmaktadır (Uçar, 2009:13). Eser üzerine İlhan Uçar doktora çalışması yapmıştır. Çalışmada kısaca Türk tıp tarihi anlatılmış, kapsamlı bir şekilde ses ve şekil açısından eser incelenmiş ve metin, dizin kısmı yer almıştır (Uçar, 2009).

Tıbb-ı Nebevi: Şair ve doktor olan Ahmedî Dai tarafından kaleme alınmıştır. Tıbb-ı nebevi çevirisidir. Eser üzerine Önder Çağırın'ın çalışması vardır (Çağırın, 1996).

Miftâhu'n- Nûr ve Hazâinü's-Sürûr: 15. yüzyılda Sinoplu Mü'mîn bin Mukbîl tarafından daha önce yazılmış önemli tıp eserlerindeki bilgilere ve şahsi gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı göz hastalıklarıyla ilgili eserdir (Bayat, 2016: 287). Eser üzerine M. Ünal Şahin doktora çalışması yapmıştır. Çalışmada 15. yüzyıla kadar yazılmış olan tıp metinlerinden söz edilmiş, eserin dil özellikleri ayrıntılı şekilde verildikten sonra metin ve söz dizini verilmiştir (Şahin, 1994).

Zâhire-i Muradiyye: Sinoplu Mü'mîn bin Mukbîl tarafından 1437 yılında kaleme alınmıştır. Eseri II. Murat adına yazmıştır. Eserde göz, kulak hastalıkları, beyin ve baş hastalıkları, iç organlar hastalıkları, kan ve hacamat tedavilerinden bahsedilmiştir (Bayat, 2016: 287). Eser üzerine Hüseyin Demir yüksek lisans hazırlamıştır (Demir, 2002).

Bâhnâme: Ali bin İshâk tarafından 15. yüzyılda kaleme alınmış telif bir eserdir. Eser Osmanlı'nın ilk telif bâhnâmesi olma özelliği taşımaktadır. 25 bab erkekler ve 15 bab kadınlar için gerekli cinsel bilgiler içerir (Bayat, 2016: 288).

Kitâbu'l- Mühimmât: 15. yüzyılda yazılmıştır ve müellifi bilinmemektedir. Eserde açıkça hekim olmadığını belirtmektedir. Eser daha çok tercüme ve deneyim yoluyla yazılmıştır. Eserde baştan başlanarak ayağa doğru hastalıklar ve bu hastalıkların tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda yılan ve akrep sokmalarından, kuduz tedavisinden ve bazı hayvanların tedavideki rollerinden bahsedilmektedir. Eser üzerine Saadettin Özçelik'in çalışması vardır. Bu çalışmada 16. yüzyıla kadar yazılan tıp kitaplarından ve tıp tarihinden kısaca bahsedilip metin kısmı verilmiştir. Ayrıca eserin sözlüğü de yapılmıştır (Özçelik, 2001).

Terceme-i Akrabâdîn: Önemli İslam hekimlerinden olan Hüseyin Cürcânî'nin Zahîre-i Harzemşâhî adlı Farsça yazılmış eserinin Akrabâdîn kısmının Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından 1454 yılında tercüme ettiği eserdir (Doğan, 2009:19). Eserde çeşitli ilaç yapımlarından bahsedilmiştir (Doğan, 2009: 22). Eser üzerine Şaban Doğan'ın2 ciltlik doktora çalışması bulunmaktadır. Eserin birinci cildinde 15. yüzyıla kadar yazılmış Türkçe tıp kitapları kısaca incelenmiş, eserin ses ve şekil bilgisi ayrıntılı olarak verilmiş, söz dizimi ve söz varlığından bahsedilmiştir. İkinci cildinde ise eserin dizini verilmiştir (Doğan, 2009).

Cerrâhiyetü'l- Hâniye: Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından 1465 yılında yazılan Arap Hekimi Zehrâvî'den tercüme ettiği Türkçe en kapsamlı cerrah kitabıdır (Bayat, 2016: 301). "XV. yüzyıl Anadolu'sunda cerrahlığın seviyesini göstermesinin yanı sıra, eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtacak tarzda harekelenmiş olmasından dolayı Türkçe'nin

gramer ve fonetiği açısından önemli bir kaynaktır.” (Bayat, 2016: 301). Eser birçok ameliyatı çizimlerle desteklemesi bakımından önemli olup eserdeki bu resimlerin mukaddimesinden bizzat Sabuncuoğlu tarafından çizildiğini öğrenmekteyiz (Kılıçoğlu, 1956:6).Eser üzerine Vecihe Kılıçoğlu'nun bir çalışması vardır Bu çalışmada Vecihe Kılıçoğlu, Sabuncuoğlu Şerefeddin'in hayatından ve eserlerinden bahsedip eseri fonetik, morfolojik ve sentaks olmak üzere üç bölümde incelemiştir (Kılıçoğlu, 1956).Ayrıca İter Uzel'in iki ciltlik bir çalışması bulunmaktadır (Uzel, 1992).

Mücerrebname: 15. yüzyılda kaleme alınan Sabuncuoğlu Şerefeddin'in bir diğer önemli eseri de Mücerrebname'dir. Eser ilaç yapımını anlatan, ilk deneysel tıp kitabı niteliği taşımaktadır (Bayat, 2016: 302). Eser üzerine İter Uzel ve Kenan Süveren'in ortak çalışması bulunmaktadır (Uzel ve Süveren, 1999).

Mecmû'atü'l- Mücerrebât: Necmüddîn Mahmûd bin İlyâs eş-Şîrâzî'nin beş bölümden oluşan ve büyük çoğunluğunu organ hastalıklarının oluşturduğu, bunun yanında bazı ateşli hastalıklardan ve ilaç yapımından bahsettiği tercüme eseridir (Bayat, 2016: 289).

Kitâbu Tıbbü'l- Hikmet: Eserin yazarının olduğu yerin silinmiş olmasından dolayı bilinmemektedir. 141 varaktan oluşan eser 1500 /1501 yılında kaleme alınmış ve boğaz ,diş, yüz, karın... gibi birçok hastalıklardan ve tedavi yöntemlerinden bahsedilmiştir (Doğan, 2014: 313).

Bu dönemde kaleme alınan diğer tıp eserleri: *Teshîl, Şîfa-i Müntehab, Tercüme-i Kanunçe, Bahnâme Tercümesi, Eş-Şifâ fi Ahâdîsi'l-Mustafa, Kitâb-ı Güzide-i İlm-i Tıb*'tır (Bayat, 2016).

D. 16. Yüzyıl Osmanlı Sahasında Yazılmış Tıp Eserleri

15. yüzyıla gelindiğinde özellikle İstanbul'un fethedilmesi ve Osmanlı topraklarında bilime, sanata verilen önemin artmasıyla birlikte birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da teknik ve bilimsel anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı tıbbı daha çok Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen bilim adamlarıyla İslam tıbbının etkisinde gelişim göstermiştir (Bayat, 2016: 295). Bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman döneminde hekim yetiştiren ilk tıp kurumu kurulmuş, birçok darüüşşifalar, tıp medreseleri ve eczaneler açılmıştır (Bayat, 2016: 296). Yine bu dönemde “Hekimbaşılık” mevkisi II. Bayezid zamanında kurumsallaşmış ve Hekimbaşılık,ülkenin tüm sağlık politikasını yürüten bir mevki haline gelmiştir (Bayat, 2016: 298).

Selçuklular döneminde bilim dilinin Arapça olarak kullanılmasına karşın Osmanlı Dönemi'nde bilim, sanat ve edebî dil olarak Türkçe kullanılmış ve Türkçe bu dönemde “Eski

Oğuz Türkçesi” döneminde başladığı gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde kaleme alınan tıp eserleri de sanat gayesi gütmendiğinden Türkçe olmayan terimsel ifadelerin dışında anlaşılır bir şekilde yazılmıştır.

Enmûzecü't- Tıbb'a kadar kaleme alınan Türkçe tıp eserleri:

Alâim-i Cerrâhin (Cerrah-nâme): Eserin 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilir. Eser Yunan ve Çince olarak yazılan “Çindâr” adlı eserden tercüme bir cerrahnâmedir. Eserde Eflatun, Calinus, Hipokrat ve İbn-i Sina gibi birçok önemli hekimden bahsedilir. Eserde çıkıklardan, yaralardan, iç organ rahatsızlıklarından, damarlardan, ilaç ve merhem yapımları gibi birçok konudan bahsedilir. Eser üzerine Mehmet Gürlek'in doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Anadolu'da yazılmış Türkçe tıp kitaplarından bahsedildikten sonra, Cerrahnâme hakkında bilgi verilmiş, metnin transkripsiyonu ve sözlüğü yapılmıştır (Gürlek, 2011).

Risâle-i Hasâtü'l-Kilye: Hekimbaşı olan Ahi Çelebi [ö. 1521] tarafından kaleme alınan ve 10 bölümden oluşan bu eserin konusu mesane ve böbrek taşlarının nedenleri, belirtileri ve tedavileridir. Eserde bu konuyla ilgili bazı cerrahi müdahalelerden de bahsedilmiştir (Bayat, 2016: 303; Yurdakök, 2003: 250). Eser Saim Erkun tarafından yayımlanmıştır (Erkun, 1948).

Menâfi'ü'n-Nâs: Eser 1566 yılında şair ve hekimbaşı olan Nidai tarafından manzum mensur karışık olarak yazılmıştır. Eserde Nidai hekimlerin halka uzak olmasından dolayı halkın zor duruma düştüğünden bahsettiği görülür. Eserde birçok ilaç, şerbet, müşhil, drog yapımıdan, taşların faydalarından, hayvanların faydalarından ve bazı hastalıklardan söz edilir (Özcan, 2007:8). Eser üzerine Hatice Özcan'ın yüksek lisans çalışması ve Sadettin Özçelik'in de doktora çalışması bulunmaktadır.

el-Dürrü'l-Manzûm/Manzûme fi't-Tıb: Nidai tarafından 1567'de kaleme alınan bir diğer tıp eseri de el-Dürrü'l-Manzûm/Manzûme fi't-Tıb'tır. Eser manzum şeklinde yazılmıştır. Eser üzerine Burhan Paçacıoğlu'nun çalışması bulunmaktadır (Paçacıoğlu, 2010). Ayrıca eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki *Keyf-i Kitab-ı Nidai* adlı nüshası da Perihan Ölker ve Bekir Direkçi tarafından tanıtılmıştır (Ölker ve Direkçi, 2009: 296).

Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesofân: Eser 1632'de ilk yarısında hekimbaşı olan Şirvânî Şemseddîn-i İtâkî tarafından kaleme alınmıştır. “Osmanlı dönemi Türk tıbbının nadir anatomi kitaplarından olması, Türkçe anatomi terimlerini ihtiva etmesi, anatomi şemalarını ve Vesalius'tan kopya edildiği düşünülen Avrupa tarzı anatomi resimlerini barındırması önemini artırmaktadır.” (Bayat, 2016:304). Esin Kahya'nın

Şemseddîn-i İtâki'nin hayatını, eserin genel değerlendirmesini yaptığı ve eserini çeriğinden bahsettiği çalışması bulunmaktadır (Kahya, 1996).

Seyyîd Emîr Mehmed Çelebi

I.Mustafa, II.Osman ve IV.Murad zamanında hekimbaşılık görevini yapmış, IV.Murad'ın musâhibi olacak kadar ona yakın olmuş önemli bir hekim ve alimdir. Aynı zamanda Vıfkî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir (Bayat, 2016:305).

İlk eğitimini Edirne'de yaptıktan sonra tıp öğrenimini Mısır'da tamamlamış ve Mehmed Kalâvun Hastanesinde başhekimlik yapmıştır. Burada çalıştığını Enmûzecü't-Tıbb'da “*Bir nice müddet mahrûsa-i Mısır'da Şultân Mehmed Kalavun [25] bimârhânesinde re'is-i eţibbâ ve nazır oldum*” (2b/24-25) sözleriyle ifade etmiştir. Kaptanıderyâ Recep Paşa, Akdeniz seferi sırasında Mısır'a gidince burada Paşa'nın özel hekimliğini yapmıştır. Daha sonra da İstanbul'a gitmiş ve burada “hekimbaşı” makamına kadar ulaşmıştır. Bu görevini sürdürürken kimi düşmanlar kazanmış ve bu düşmanlar onun sonunu getirmiştir. Düşmanlarından Silâhdar Mustafa Paşa, Emir Çelebi'yi afyon kullandığı gerekçesiyle IV.Murat'a şikayet etmiş ve bir satranç oyunu sırasında IV.Murat, Emir Çelebi'ye fazlaca afyon yutturarak cezalandırarak ölmesine sebep olmuştur. Emir Çelebi, hoş-sohbet, zarif ve sanatkâr bir insan olarak kaynaklarda geçmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1999:129).

Eserleri:

Neticetü't-Tıb: Bu eser kendisine ait olan tabip dükkanında o olmadığı zaman yardımcısının faydalanması için kaleme alınmıştır (Bayat, 2016:306).

Enmûzecü't-Tıb: Emir Çelebi'nin 1624 yılında yazdığı tıp eseridir. Daha önceki tıp eserlerinin bir toplaması olmasının yanında Emir Çelebi'nin kendi tecrübelerini de kattığı bir kitaptır. Eseri Recep Paşa'ya sunmuştur. “*İskender-zafer sürür-ı 'âlâ nazârğan 'aşa*” *baħr-ı sehâ-ı ma'delet-güster-i kerem-baħşa Receb Başa o kim ħakdur*” (bk. Metin 3b/4-5). Eserin adını Emir Çelebi “*ism-i kitâbı Enmûzec'üt-Tıbb ile müsemme kıldım*” (bk. Metin 4a/23) şeklinde ifade etmiştir. Eser hakkındaki genel bilgiler “DTCF Nüshası” kısmında ayrıntılı olarak verilecektir.

E. Eserin Nüshaları

Eserin yurtiçi ve yurtdışında bilinen 54 nüshası bulunmaktadır. Eserin çok fazla nüshasının bulunması döneminde ve sonrasında popüler olduğunu gösterir niteliktedir. Eserin nüshaları:

-Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 96: talikle 280 yaprak, 15x24 (18,7x9,1) cm, 23 str. İstinsah H.1034'te.

- Nuruosmaniye, nr. 3463: nesihle 183 yaprak, 14,3x25,7 (18,9x8,3) cm, 29 str. İstinsahı 5 Ramazan 1034'te Kasımpaşa'da.
- Arkeoloji Müzesi, nr. 730: talikle 311 yaprak, 14,5x24 (9x16,5) cm, 21 str. İstinsahı 5 Ramazan 1034'te Kasımpaşa'da.
- Bayezid Umumi, nr. 16365: nesihle 192 yaprak, 16,5x24,5 (19x15) cm. İstinsahı H. 1034'te.
- Berlin, Or. Mss. TY nr. 244: talikle 358 yaprak, 14,7x26,5 cm, 25 str. İstinsahı 5 Ramazan 1,34'te Ksımpaşa'da. Cat. Or. Mss. S.115.
- Mihrişah Sultan, nr. 342/1: talikle yap. 1-365, 12x12 (16x7) cm. İstinsahı H. 1034'te.
- Tire, Necip Paşa, nr. 213/1: nesihle 257 yaprak, 22x15,5 (17x9,8) cm, 25 str. İstinsahı Zilhicce 1034'te.
- Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Deontoloji, nr. 368/B: nesihle 315 yaprak, 28x16,5 (18,5x9) cm, 21 str. İstinsahı H. 1034'te. Edirneli Mehmed Sezai'nin, Haşımzade Mehmed'in -Mustafa b. Mahmud Ataullah'ın temellük kayıtları var. Berna Arda, "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontolojisi Anabilim Dalı Kütüphanesi'ndeki Tıpla İlgili Yazma Eserler" , Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, IV, 1988, S. 234.
- Hazine, nr. 544: talikle 209 yaprak, 28x5x16,2 cm, 29 str. İstinsahı Kasımpaşa'da H. 1034'te.
- Mevlana Müzesi, nr. 2819: nesihle 216 sayfa, 15x26,5 (22x10,1) cm. İstinsahı müellif devrinde.
- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7043: talikle 348 yaprak, 14,5x25,8 (18x8,8) cm. İstinsahı Vahid tarafından H. 1035'te.
- Esad Efendi, nr. 2457/1: talikle yap. 1-319, 15,9x23,2 (19,6x9,6) cm. İstinsahı Mustafa b. Mehmed tarafından H. 1048'de.
- Hacı Beşir Ağa, nr. 518/1: talikle yap. 1-65, 30x21,5(28x18,3) cm, 39 str. İstinsahı H. 1049'da.
- Köprülü nr. 958 mükerrer 1: talikle yap. 1^a-367^b, 15x26,3 (8,5x18,8) cm, 23 str. İstinsahı 24 Zilkade 1051'de. Katalog, I, 487-488
- Adana, nr. 2282: rika ile 318 yaprak, 20,2x13,5(14x7) cm, 21 str. İstinsahı Rebiülahir 1067'de. TÜYATOK, Adana, s.670.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 244/1: nestalikle yap. 1^b -272^a, 145x20,5(15x8,5) cm, 21 str. İstinsahı 1078 Cemaziyelahir sonunda. Başında fihrist var. Yap. 272^b-276^a arasında çeşitli tıp kitaplarından alınmış parçalar ve ilaç terkipleri yer alır.

- Antalya Tekelioğlu, nr. 504: nesihle 127 yaprak, 28x17,6(21x10,4) cm, 27 str. İstinsahı Receb 1081'de Hacı Osmanzade Mehmed Ağa'nın vakıf mührü vardır. TÜYATOK, Antalya, V, 197.
- İzmir Milli, nr. 221: nesihle 267 yaprak, 27,5x16(20x10) cm, 27 str.
- İzmir Milli, nr. 622: talikle 379 yaprak, 21,5x14,5(17x8,5) cm, 23 str. İstinsahı H. 1084'de.
- İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, III, 373-374.
- Hacı Selim Ağa, nr. 863/1: talikle yap. 1^a-293^b, 15,7x22,5(9,7x18,2) cm, 25 str. İstinsahı H. 1087'de.
- Fatih, nr. 3531: nesihle 403 yaprak, 12,5x20,1(7,9x13,5) cm. İstinsahı Mustafa b. Hacı Mehmed tarafından H.1090'da.
- Nuruosmaniye, nr. 3464/2: talikle yap. 19^b-372^a, 20,5x14(16x8) cm, 23 str. İstinsahı Feyzullah Mehmed al-Şehir bi-Ahund tarafından İstanbul'da Rebiülevvel 1091'de.
- Fatih, nr. 3530. talikle 264 yaprak, 20,5x12,2(6,1x15,3) cm, 19 str. İstinsahı Mehmed Tahir b. Lala-i Badehşani tarafından İstanbul'da H. 1092'de.
- Talat Türkî, Tıb, nr. 25: nesihle 440 yaprak, 18,5x25,5 cm, 19 str. İstinsahı Şaban 1094 ortalarında. Tarazi, TY,I,53.
- Arkeoloji Müzesi, nr. 738/2: nestalikle yap. 14^b-351^a, 17x27,5(10,4x19,8) cm, 23 str. İstinsahı H. 1095'te.
- Gazi Hüsrev Bey, nr. R 1571: nestalikle, 316 yaprak, 20,5x13(14,5x7,3) cm, 27 str. Mustafa b. al-Hacı Davud b. Abdullah Hacı-zade tarafından 1101/1689'da istinsah edilmiştir. Salih İzzet Hıromo-zade'nin vakfidır. Mustafa Jahic, Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library, Sarajevo, XII, s. 71-72.
- Kahire Üniversitesi, TY, nr. 5842: nesihle 66 yaprak, 17x29 cm, 25 str. İstinsahı Bostan-zade Mehmed tarafından 1 Receb 1106'da. Fihris Mahtutat Turki, II, 42.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 368: talikle 268 yaprak, 19,8x28,3(22,2x12,6) cm, 18 str. İstinsahı Ahmed b. 'Abdurrahman Efendi al-şahir bi-Paşa-zade tarafından H. 11212de. Başında fihrise benzer bir tanıtım var.
- Camiat al-İmam Muhammed b. Saud al-İslamiyya, nr. 5710: talikle 340 yaprak, 20x15 cm, 21 str. İstinsahı H. 11,30'da. Fihrist al- Vasfi al-Mufassal li'l-Mahtutat al-Turkiyya va'l-Farisiyya fi'l-Maktabat Cami'at al-İmam Muhammed b. Su'us al-İslamiyya, s. 14.
- Laleli, nr. 1615: nesih ve talikle 392 yaprak, 14,5x20,6(14,6x7,8) cm. İstinsahı Hasan Zaim eliyle H. 1164'te.
- Milli Kütüphane, nr. B 343: talikle 526 yaprak, 16,5x27,5(19,5x12,16) cm, 17 str. İstinsahı H. 1170'de.

- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7054: talikle 213 yaprak, 19,2x12(6,5x13,2) cm. İstinsahı H.1177'de.
- Koyunoğlu, nr. 12082/1: nesihle 17 yaprak, 35x25,5 (21x11,7) cm, 29 str. İstinsahı H. 1200'de.
- DTCF, Muzaffer Ozak, I, nr. 1315: nesihle 346 yaprak, 36x24(22x10) cm, 25 str.
- Gazi Hüsrev Bey, nr. R 8743: nesihle 20 yaprak, 24x17(18x11,5) cm, 23 str. İstinsahı Osman Rifkı tarafından 11 Cemaziyelahir 1254/1838'de. Mustafa Jahic, Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library, Sarajevo, XII, s. 72.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 409: talikle 236 yaprak, 20,6x12,2(16x8,2) cm, 25 str. İstinsahı H. XIII. asırda. yap. 1^a da seretibba-i sultani Seyyid Abdülkadir'in temellük kaydı, başında fihrist vardır.
- Erzurum Atatürk Üniversitesi, satın alınan kitaplar, nr. 27: rika ile 152 yaprak, 35,7x23,5(28,7x16) cm, 35-43 str. İstinsahı H. XIII. asırda.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 651/1: nesihle yap. 1^b-73^a, 20,8x15(15,5x9,2) cm, 19 str. İstinsahı H. XIII. asırda. Sondan eksik. Bab-ı sani teşrih-i aza-i mürekkebe beyanında biter. Yap. 73^b-104^a arasında değişik hatlarla çeşitli ilaç ve macun terkibleri yer alır.
- Gedik Ahmed Paşa, nr. 17202: talikle 240 yaprak, 14,5x21(9,5x16,5) cm.
- Ali Emiri, Tıp, nr. 27: talikle 382 yaprak, 27x15(19x9) cm.
- Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Bağış Kitapları, nr. 27: nesihle 105 yaprak, 36x23,5(28,5x16) cm, 31 str.
- Bağdad Köşkü, nr. 344: nesihle 322 yaprak, 25,2x14,5 cm, 23 str. Karatay, TY, S. 576.
- Balıkesir nr. 651/1: yap. 1^b-10^b, 16,5x22,5(18x10) cm. Sonu eksik. TÜYATOK, Balıkesir, s.442.
- Çapa, Neşet Ömer İrdelp, nr. 872: nesihle 407 yaprak, 29x16(19x9) cm, 23 str. İslami Tıp Yazmaları Kataloğu, s. 141-143.
- Çelebi Abdullah, nr. 225: nesihle 117 yaprak, 21,3x32,5(25,15) cm.
- Hasan Hüsni, nr. 1365: nesihle 213 yaprak, 11,6x22,9(11x11,9) cm, 25 str.
- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7044: nesihle 245 yaprak, 20x14(14,3x9,3) cm.
- Nuruosmaniye, nr. 3462: talikle 232 yaprak, 20x10,7(14,9x7) cm, 25 str.
- Revan, nr. 1685: talikle 219 yaprak, 22,5x11,8 cm, 31 str. Karatay, TY, s. 576.
- Revan, nr. 1686: talikle 83 yaprak, 19,5x12,5 cm, 19 str.

-Sadberk Hanım Müzesi, nr. 252/1: talikle yap. 1^b-18^b, 25x17(20,5x10) cm, 5 str. Anmuzac al-Tıbb adlı eserinin 1038/1638’de telif edilmiş cetvel şeklindeki hulasasıdır. Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu, s. 23.

-Tercüman Gazetesi, TY, nr. 70: nestalikle 541 yaprak, 16x24(11,5x16,3) cm, 15 str.

-Viyana, nr. 1472: nesih-divani ile 24 yaprak. Flügel, Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der k.u.k Hofbibliothek zu Wien, II, 540-541.

Yusuf Ağa, nr. 4981: talikle 289 yaprak, 14x22(15,5x6,5) cm, 17 str. (İhsanoğlu vd., 2008:235)

Üzerinde Çalışılan Nüsha

Üzerinde çalıştığımız Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alan siyah bez kaplı mukavva bir cilde sahip bir eserdir. Kağıt boyutu 190x103 mm, yazı alanı boyutu da 185x80’dir. Sayfalar çok fazla yıpranmamıştır. Ancak kimi yerlerde çok ender de olsa bazı kelimelerin üstleri silinmiş okunması güçleşmiştir. Eserin yazı türü talik, eserin müstensihisi Osman bin Ali ‘dir.

Üzerinde çalıştığımız bu nüsha 379 varaktan oluşmaktadır. Eserin ilk on iki sayfasını eserde yer alan bapları, eser içindeki sırasına göre verdiği içindekiler kısmı oluşturmaktadır. Eser düz yazı şeklinde kaleme alınmıştır ve 25 satırdan oluşmuştur fakat bazı sayfalarda bu satırların, bir satır eksik veya fazla olduğu yerler de mevcuttur. Eser 1 mukaddime, 6 talim ve bir hatimeden oluşmuştur. Talimler de “fasıl” ve “sefer”lere bölünmüştür. Eserin birçok sayfasında der-kenarlarda ek bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler direkt olarak metne yerleştirilemezse de bulunduğu sayfadan bağımsız bilgiler içermemektedir. Daha çok sayfada geçen bir bitkinin, ilacın ya da bir terimin açıklaması şeklindedir. Bu bilgiler metne direkt olarak bağlanmadığı için sayfa içerisinde dipnotlar şeklinde verilmesi uygun görülmüştür.

Eser Allah’a hamd ve şükürle başlamış peygambere övgüden sonra önemli tıp adamları zikredilmiştir. *Sebeb-i telif* kısmında aldığı eğitimden, kendi deyimiyle oldukça nitelikli bir kitap yazdığından ve daha önce tıp kitabı yazarlar gibi sadece öncekilerin bir devamı değil, kendi tecrübelerini de işin içine katılarak yazılması gerektiğinden söz etmiştir. Sonraki bölümde sıhhat kadar insana huzur veren başka hiçbir şeyin olmadığından ve sıhhati sağlayan şeyin de tıp ilmi olmasından dolayı bu ilmin oldukça faziletli ve önemli bir ilim olduğundan bahsetmiştir. Ardından anasır-ı erbaa’dan ve ahlat-ı erbaa’dan ve tıp ilminin kaidelerinden bahsetmiştir. Vücutta önemli bir yere sahip olan ve dengeyi sağlayan bürûdet, sühûnet, rütûbet ve yübûsetten (soğukluk, sıcaklık, kuraklık, ıslaklık) ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir. Eserde o dönemdeki tıp anlayışında önemli bir yere sahip olan bu öğeler, eserin

tümünde kendini göstermiş, hastalık teşhisinde, ilaç yapımında ve eserin birçok kısmında yer almıştır. Eserde bu kısımlarından sonra vücutta yer alan uzuvlardan, damarlardan, kemiklerden, hastalıklardan ve hastalıkların belirtilerinden, tedavilerinden, ayrıntılı şekilde ilaç yapımından söz edilmiştir. Eserin içindekiler kısmı metin kısmında ayrıca verilecektir.

Eser daha önce yazılmış birçok tıp eserinden faydalanılarak yazılmış bir eserdir. Ancak sadece toplama bir eser de değildir. Emir Çelebi, diğer tıp ve botanik kitaplarından faydalanmış bunun yanında kendi tecrübe ve bilgisini de eserinde harmanlayarak vermiştir. Hatta sık sık kendi tecrübelerinden bahsederken “mücerrebdür” ifadesini ya da “tecrübe êtdüm” ifadesini kullanmıştır:

...ateşe karşı oturub ve efrece kızdurmağ nâfi' mücerrebdür ve bâbâdyâ [9] ve iklîlü'l-melikve merzencüş zîmâd êdüp veyâhûd bunları kaynadub [10] şuyını ısıcağla nañul êdeler... (bk. Metin98a/8-9-10)

...bir miğdâr hınnâ ısıcağ şu ile ta'cîn êdüp tabânı altına zîmâd [14] olunsa baş ağrısını giderür mücerrebdür... (bk. Metin 98a/13-14)

...süzülmüş yoğurdı milh-i medkûğla halğ êdüp ve başını [18] tırâş êdüp tılâ êtseler bir gece tamâm tursa baş ağrısını giderür mücerrebdür... (bk. Metin 101b/17-18)

...bu fakîr incîr ağacınınuñ bir miğdârın kesüp üst kabuğın şoyub [4] beyâzî zâhir olduğda bıçağıyla kazub bir kaç dirhem miğdârı [5] tañlîl êdüp burnına şoğmağ ile tecrübe eyledüm müfredâtda bundan mücerreb [6] olmaz hîc hağâ eylemedi... (bk. Metin 132b/3-4-5-6)

Ayrıca bazı yerlerde hem faydalandığı eserlerin yazarlarının tecrübesinden hem de kendi tecrübesinden bahsetmiştir:

...mâ'l-isade aydur ki böğürtlendür kara tut yemişi gibi olur [7] yabrağın döküp şuyını yedi gün birbiri ardınca göze tamzuralar gözün [8] beyâzın giderür gerek eski ve gerek yeni olsun mücerrebdür... (bk. Metin 125a/6-7-8)

Eserde Türk âlimi ve tıp insanı olan ve aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in de hocası olan Akşemseddin'den “...Akşems'üd-dîn ħâzretleri mecerrebâtındandur...” (bk. Metin 99b/17) şeklinde bir yerde bahsetmiştir.

Emir Çelebi, sadece İslam aleminin değil tüm dünyanın en önemli tıp insanlarından olan İbn-i Sina'dan “Şeyh” diye bahsetmiş ve onun *El-Kânûn fi't-Tıbb* eserinden de faydalandığını birçok yerde belirtmiştir:

...Şeyh kânûnda aydur ki başda dâ'imâ şıket mādde olmağa delâlet [5] êder...(bk.Metin 99b/4-5)

... *Şeyh-i re'is ibn-i Sinā baraş ve bahağ ve cereb için kaşrın [15] alub sirke ile kaynadub tılā olunsa def' éder démişdür...* (bk. Metin 84a/14-15)

... *ķānūnda aydur yumurta ağı göz ađrısın teskīn [23] éder...*(bk.Metin 119a/22-23)

...*ķānūnda aydurki maştakī çiynek başdan [14] balğamı çeker vebaşı pāk éder...*
(bk.Metin 101b/13-14)

...*ķānūnda der gāh olur ki [12] oğlancıklara zūkām ve su'āl ve nezle 'ariz olur gerekdür ki başına [13] çok çok ıssıca şu dökeler ve diline bal sürüp dilinüñ dibini [14] parmağıyla gıcıklaya tā kim çok balğam kuşub şifā bula...* (bk. Metin 117b/11-12-13-14)

Emir Çelebi, Antik Roma'nın önemli hekimlerinden olan Calinus (Galen)'dan da sık sık bahsetmiş, onun tecrübelerinden faydalandığını söylemiştir:

... *Calinus hekim aydur cerebe bundan eyü nesne olmaya...* (bk. Metin 120a/16)

...*Calinus ben 'unnābda [16] nef' görmedüm démişdür...* (bk. Metin 86b-15)

...*Calinusdan tahkik olunduğı üzre [13]'ad alāt vech otuz yedidür...*(bk. Metin 53a/12-113)

...*Calinus aydur emrāz-ı balğamīyye eger [17] fālic eger ra'aşe eger şar' ve bunların emşālī eger şubyāna 'ariz olsa [18] bāliğ olduğda zā'il olur...* (bk. Metin 113a/16-17-18)

Dünya tıp tarihinin en önemli isimlerinden olan Yunanlı Hippokrates (Bukrat)'ın adı da sık sık eserde geçmektedir:

...*bukrāt aydur ki penbe nām-ı [14] hayvānuñ şahibini bir tarafın iplik ile bağlayub ve bir tarafın kulağa şoksalar anuñ [15] hāşiyyeti şuyı cezb édüp çıkarmağdur...* (141b/13-14-15)

...*bukrāt ve eflātun ve müt'aşerrinden Muhammed bin Zekeriyā [10] Razı ve Şeyh-i Re'is ibn-i Sinā vesā'ir hükemānuñ nakli budur ki bevāsır olan adamların [11] varduğı halāya varmaga mu'tad olan ādeme bevāsır İrās éder...*(172b/9-10-11)

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış ve önemli tıpçılardan Hacı Paşa'nın kaleme aldığı Müntehab-ı Şifa'dan da faydalandığı görülmektedir:

...*şifāda aydur lāyık degüldür ki bunların gıdā ve şerbetlerinde haşhaşından nesne [14] ola...* (bk. Metin 102b/13-14)

...*şifāda aydur'aşeş vaktinde mā-i 'aşel içüp gayrı nesne içmese [19] falice bundan enf' nesne olmaya...* (bk. Metin 113b/18-19)

... *şifāda aydalar iki inciklerinden hacāmet etmek ziyāde nāfi'dür...* (bk. Metin 102b/11)

8. yüzyılda İnan'da yaşamış cüzam, göz hastalıkları, melankoli, tıbbi aforizmalar gibi birçok konuda çalışması bulunan Yuhana ibn-i Masuya dönemin önemli hristiyan

hekimlerindedir. Emir Çelebi'nin eserinin birçok yerinde ibn-i Masuyadan da faydalandığı görülmektedir (Sawage-Smith, 2013):

... *ibn-i Māsūya aydur tuṭaḡı [1] yarılan kimesne şabāḥ ve aḥşām maḡ'adını ve göbeḡini benefşe yaḡıyla baḡlasa [2] tertīb étmege şāfīdür...* (bk. Metin 136b-25, 137a/1-2)

...*ibn-i Māsūya aydur insān nisyāndan bir mertebeye [10] varur ki her nesneyi unudur...* (bk. Metin 105b/9-10)

...*ibn-i Māsūya erik [21] zāmḡ ciynemek ve cevz veya badem hindūstan ḡozı ki nar mażḡ [22] eylemek def' éderdemişdür...* (bk. Metin 133b/20-21-22)

14. yüzyılda Türkçeye tercüme edilmiş olan Kāmilü's-Sinā'a'nın da birçok yerde adı geçmektedir:

... *kāmil'ş-şinā'a şāḥibinūḡ kavli cümleye ḡālībdür...* (bk. Metin 133b/24)

...*kāmil'uş-şinā'a şāḥibi bir direm taze toḡumı [17] ve bir direm kişver toḡumı ve bir direm şaḡız ve bir direm 'ūd-ı medḡūḡ ve saḡḡ ve ma'cūn édüp üç gün [18] günde bir direm yemek aḡız ḡoḡı giderür demişdür...* (bk. Metin 135b/16-17-18)

... *kāmil'u'ş-şinā'a şāḥibi- [21] der ki bir ademde taḡnīn zāḥir olub müstemmer olursa eger ihmāl [22] édüp 'ilāc étmezse gözlerine şu ine...* (bk. Metin 140a/20-21-22)

Yine önemli İslam alimlerinden ibn-i Serafiyun'a da göndermeler yapar:

...*ibn-i Serāfiyūn aydur ḡacan [3] māliḡūlyā olan kimesneden ḡan almaḡ lāzım olsa gerekdür...* (bk. Metin 109a/2-3)

...*ibn-i Serāfiyūn [9] 'uşāre-i sezābı ve cünd-i badesteri ve tuṛaḡ otı yaḡıyla ḡaynadub [10] ḡulaḡa ṭamzurmaḡ eyüdüdür demişdür...* (bk. Metin 139a/8-9-10)

Emir Çelebi, İranlı tıpcı Muhammed bin Zekeriya el-Razi'dan ve onun el-Hāvi eserinden de sık sık eserinde bahsetmiştir.

... *Muḡammed bin [10] Zekeriyā aydur zārūri bir işe meşḡul olmaḡ ki anda 'azīm fevā'īd ola...* (bk. Metin 109a/9-10)

...*Muḡammed ibn-i Zekeriyā-yı Razī [14] ḡāvīde aydur Ebu Naşr Farabī ḡameri ve kevā gibi görmez olmuşdur...* (bk. Metin 125b/13-14)

... *Muḡammed bin Zekeriyā-yı Rāzī bunun [20] 'ilācında semüz ot çiynek kāfīdür demişdür...* (bk. Metin 133b/19-20)

Döneminin en önemli botanik eseri ve onun yazarı ibn-i Baytar'dan da sık sık yararlanmış, bitkileri anlatırken onun tecrübelerine ve eserine başvurmuştur.

... *ibn-i baytārda aydur başuḡ öḡine milḡ ile veya naṭrūn ile vaż' étsele [17] bārid nezlelere nef' ḡavī ile nef' eyler...* (bk. Metin 118a/16-17)

...ibn-i [19] Baytārda şerīfden naql ederkaçan tatlı anarla ekşi anaruñ ‘uşāresini [20] bir baqır kabda tıbb olınsa koyulınca ve anuñla kehl olınsa hikke ve cereb [21] ve selākı giderü... (bk. Metin 120a/18-19-20-21)

13. yüzyılda yaşamış olan ibn-i Nefis ve onun el-Mücez adlı eserinden de çokça yararlanmıştı:

...mücezde aydur hammāma [8] müdāvet enf^ı-i eşyādandur ve kavī mu‘ālicedür... (bk. metin 122b/7-8)

...mücezde aydur şernāķ ‘ilācında dumūr [21] gibi bir nesne yoķdur... (bk. Metin 123a/20-21)

Bunların yanında birçok tıp aliminden ve eserinden de bahsedilmektedir:

... Yunūs hekīm aydur bir ‘avret gördüm müşāreket-i raħimle [20] şar‘ var idi hāmile olub vaz‘-ı haml étdukden sonra halāş oldı... (bk. Metin 110b/19-20)

...hāvī-i kebīrde Lerūfes [21] hekīm ayduklar eger mālīhūlyā evailinde tedārik olunmayub ihmāl olunursa [22] cülācı ‘asīr olur... (bk. Metin 109a/20-21-22)

...Şābit hekīm [9] aydur dimāģı tertīb étmekde memzūc şarābdan özge yoķdur... (bk. Metin 109a/8-9)

...taķvīmü’l-ebdānda aydur bu marāz ekşeriyā yaramaz mizāclularda olur ve oğlancıklarda [3] mürāhiķlerde ve kış günlerinde ve bārid yerlerde hādış olur... (bk. Metin 111a/2-3)

...tervīhü’l-ervāhda [13] aydur eger ma‘cūnı gözden seyelānı māyı men‘ éderve daħı aydur helīlec ile [14] kehl étmek dem‘ayı def‘ édüp gözi kavī éder... (bk. Metin 124b/12-13-14)

...‘Abdu’l-laťif Tebrizī aydur [19] ķurd ödiyle kehl olunmaķ ğışāyı zāil éder... (bk. Metin 125b/18-19)

... Ebu’l-ħasan Sa‘īd bin Hebet’ullah aydur [14] ziyāde mā raķīķ olan mā kaçan ķadeħ olınsa yine ‘avdet éder... (bk. Metin 126b/13-14)

...taķvīmu’l-edviyede aydur [24] zeytünüñ zamģı gözünüñ cerāhetine ve aģına ve şıvanmaķ ibtidāsına nāfi‘dür... (bk. Metin 129a/23-24)

...mesihī aydur tāze gül enkebīnden her [16] gün yemek sil marāzına şıħhat vērür... (bk. Metin 150a/15-16)

...‘Alā’ddīn-i Mañşūr aydur [16] bu ħuķne cümleden oladur... (bk. Metin 168a/15-16)

Metni aktarıırken umumileşmiş transkripsiyon alfabesi kullanılmış ve her yeni sayfaya geçildiğinde satır başı yapılmış ve 1a, 1b, 2a, 2b, 3a... şeklinde sayfalar verilmiştir. Satır

sayıları köşeli parantezle gösterilmiştir. Metin içinde yer alan baplar, bazı özel isimler, bitkiler kırmızı renkle yazılmıştır. Transkripsiyonlu metinde bu kısımlar kalın puntuyla belirtilmiştir. Müstensih tarafından yapılan bazı yazım yanlışları düzeltilerek verilmiştir. Metni okurken faydalanılan sözlükler, eserler ve çalışmalar ayrıca “Kaynakça” bölümünde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1. İmla-Fonetik

Üzerinde çalıştığımız metin talik hatla ve harekesiz bir şekilde yazılmıştır. Bu metinde vokal işaretleri (ا), (و), (ى) az da olsa kimi sözcüklerin okunmasına yardımcı olmak için hareke (üstün, esre, ötre), cezim ve şedde kullanılmış, tenvin işareti ise bu işaretlere nisbeten daha az kullanılmıştır. Eserin geneli düşünüldüğünde harekeli sözcük sayısı oldukça azdır. Ayrıca yine bu hareketlerde bazı tutarsızlıklar ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Eserde be (ب) ve pe (پ) harflerinde, hı (خ) ve kaf (ق), sin (س) ve sad (ص) harflerinin yazımında tutarsızlık görülmektedir. (beden,-peden (بدن-بدن), erbāb-erbāp (ارباب-ارباب), bārid-pārid (پارد-پارد), uyğu-uyğu, su-şu (صو-سو) gibi).

1.1.1. Ünlülerin Yazımı

a, e ünlüleri

a, e ünlüsü ön seste elif (ا) ve medli elif (آ) ile yazılmıştır. *aqadalar* (آقداهلر) 98b-7; *eylemekdür* (ایلمکدر) 103a-25

a, e ünlüsü iç seste kimi sözcüklerin yazımında elif (ا) ile gösterilmiş, hareketin kullanıldığı sözcüklerde üstün ile gösterilmiş, çoğunlukla da gösterilmemiştir. *qulağa* (قولاغه) 141a-10,

a, e ünlüsü son seste (ا), (ة), (ة) ile gösterilmiştir. *qarınca* (قرنجه) 110b-5

ı, i ünlüleri

ı, i ünlüsü ön seste (ى) ile yazılmıştır. içün (ایچون) 92a-20

ı, i ünlüsü iç seste (ى) harfi ile yazılmıştır. *bilünür* (بیلونر) 141a-25

ı, i ünlüsü son seste (ى) ile yazılmıştır. aq biber (اق بیبر) 116b-25

o, ö, u, ü ünlüleri

o, ö, u, ü ünlüleri ön seste (و) ile yazılmıştır. *olan* (ولان) 110b-8

o, ö, u, ü ünlüleri iç seste (و) ile yazılmıştır. *olursa* (ولورسه) 42a-5

o, ö, u, ü ünlüleri son seste (و) şeklinde yazılmıştır. *yukaru* (یوقارو) 47a-17

1.1.2. Ses Olayları

Metinde dikkat çeken başlıca ses olayları şu şekildedir:

Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinde görülen ve Osmanlı Türkçesinde de devam eden ünlülerin yuvarlaklaşması ve üçüncü teklik şahıslardaki düzlük durumu incelediğimiz bu metinde de görülmektedir.

cinsdür 26a-19, *bevlüñ* 26b-22, *şuyrundusı* 35b-20, *şurdıdur* 35b-23, *édüp* 41a-19, *tuzluğıdur* 68a-25, *olunmuş* 69a-10, *ıatluya* 30b-22.

Ünlü Düşmesi

Metinde ünlü düşmesi görülen sözcüklerin bazıları şunlardır:

üzere > *üzre* 93a-15, *ısıcağ* > *sıcağ* 69a-10, *yalıñız* > *yalğız* 75b-21.

e/ê meselesi

Kapalı ê özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve metinlerinde net bir şekilde gösterilmediğinden ve yazım olarak /è/ ve /e/ şekilleriyle karşımıza çıktığından yazımı konusunda net bir şekilde birlik sağlanamamıştır. Metnimizde yazılışına göre her iki şekil de kullanılmıştır.

Eserde ben ve sen gibi şahıs zamirleri normal /e/ sesi ile yazılmıştır.

ben 121a-4, *sen* 39a-12.

Eserde /è/ sesi ile yazılıp bugün /e/ sesi olarak telaffuz ettiğimiz sözcüklerden bazıları da şunlardır:

beyân êdelüm 21a-12, *vêrmek için* 30b-13, *yemek yéyüp* 43b-13,14, *def* êder* 70a-5.

1.1.3. Ünsüzlerin Yazımı

Eserde /ç/ (چ) ve /p/ (پ) seslerinin ayrımı yapılmakla birlikte bu ayrımın metindeki kullanımında bir istikrar yoktur. /ç/ ünsüzü bulunan bazı sözcüklerde bu sesin c (ج) ile; b(ب) ünsüzünün p (پ) ile yazıldığı görülmektedir. üç (وج) 53b-17 peden (پدن) 15a-3

/p/ ünsüzünün, bulunduğu sözcüklerin, b(ب) ile yazıldığı görülmüştür. *bişüre* (بشوره) 64b-16

Eserde /ñ/ sesi için (ك) işareti kullanılmıştır: *soñra* (صكره) 12b-1 *oñuldur* (اوكلدر) 67b-3

Eserde /k/, /g/ ayrımı yapılmamış, /k/ ve /g/ sesleri (س) ile yazılmıştır. *kıncıdatmaq* (قجیردتمق), *gelürse* (كلورسه)

Eserde geçen sad (ص) ve sin (س) harfi ile yazılan kelimelerde istikrar görülmektedir. şu (سو) 151b-15

Ancak eserde birlik sağlanması için düzeltmeler yapılmıştır.

p/b meselesi

Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren metinlerin birçoğunda ayrımı yapılmayan b/p ünsüzlerinin eserimizde de net bir şekilde ayrılmadığı ve bazı sözcüklerin her iki şeklinin de kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca zarf fiil eki olan “-Up” eki metinde birçok yerde “-Ub” şeklinde de yer almıştır. Fakat birliğin sağlanması açısından tümü “-Up” şekliyle okunmuştur.

bınar 101a-9 / *pınar* 120b-14, *bışürüp* 129a-20 / *pişürüp* 76b-18

Eserde sadece Türkçe kelimelerde değil bazen yabancı sözcüklerin yazımında da bu ayrım yapılmamıştır:

bāre 104b-4, 107a-17 / *pāre* 136a-20.

c/ç meselesi

Metinde c/ç ünsüzleri de gerek yabancı sözcüklerde gerek Türkçe kökenli sözcüklerde ayrımı yapılmadan yazılmıştır. Birliğin sağlanması açısından üç/ üç kelimesinde üç şekli; cıban/çıban kelimesinde çıban şekli tercih edilmiştir.

1.1.4. Ünsüz Değişmeleri

Metinde görülen ünsüz değişmeleri şunlardır:

t/d değişmesi

Eski Türkçede ince ve kalınlık uyumuna uymadan sadece tonsuz olarak kullanılan /t/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinden sonra tonlu-tonsuz şekilleriyle kullanılmaya başlamıştır. Günümüz Türkçesinde /t/li olarak kullanılan bazı kelimeler, metinde /d/li biçimde geçmektedir.

dilkü > *tilki* 74a-15, *ditremek* > *titremek* 115b-18, *ditretmek* > *titretmek* 158b-18, *dutarlar* > *tutarlar* 48a-16

Bugün /d/li olarak kullandığımız kelimelerin bir kısmı ise, metinde /t/li biçimde kullanılmıştır.

turup > *durup* 84a-18, *tolmaḡ* > *dolmak* 99b-9, *toḡrı* > *doḡru* 54b-22, *toḡar* > *doḡar* 138a-23, *ḡurmaḡ* > *durmak* 140a16, 130a-25, *taḡra* > *dıḡarı* 124a-6, *toḡuz* > *dokuz* 53b-14, *ḡamar* > *damar* 54a-6

Kelime başında ḡ-/h- değişmesi

Bu değişme metinde yalnızca ḡatun kelimesinde görülmektedir. Eski Türkçede ḡatun biçiminde olan kelime eserde ḡatun şeklinde geçmektedir.

ḡatunlara 108b-13, *ḡatunlaruḡ* 13b-4

Eski Türkçe döneminde /ḡ/li biçimde kullanılan sözcüklerden *ḡanḡı*, metinde bu /ḡ/li biçimini devam etmiştir.

her ḡanḡısı 149a-23, *ḡanḡı* 40b-6

Kelime ve hece ortasında -k/-h- değişmesi

Bu değişme metnimizde yalnızca *aḥşam* ve *uyḥu* sözcüklerinde görülmektedir.

aḥṣām 137a-1, *uyḥu gelir* 67b-18, *uyḥuyı* 68a-6, *uyḥusılık* 97a-5

Kelime ve hece sonunda -k/-h- değişmesi

Eserde bu değişme yalnızca *yoḥs* sözcüğünde görülmektedir.

yoḥsa 23a-5

ğ/vdeğişmesi

Bu değişim yalnızca bir kelimedede kendini göstermektedir. Ayrıca metinde her iki şekli de kullanılmaktadır.

şovuk 173a-19, *şoḡuk* 16a-10

b/vdeğişmesi

Eski Türkçe döneminde kullanılan bazı kelime ve fiillerin başındaki /b/ ler Batı Türkçesinde /v/ olmuştur. Bu ses değişmesi metinde "ver-", "var-" fiillerinde ve "var" sözcüğünde görülür.

vérelér 37b-2, *vardur* 38b-8, *var ise* 39b-17, *varur* 53b-2

-g/-y- değişmesi

Metinde sadece bir kelimedede görülmektedir:

tüg > *tüy* 120b-5

-g/-v- değişmesi

Eserde -g/-v- değişmesiyle ilgili olarak birkaç örnek bulunmaktadır. Kelime içinde genelde /-g-/ li biçimler kullanılmıştır. Günümüzde /v/ sesiyle telaffuz ettiğimiz bazı sözcükler metinde /g/li biçimiyle kullanılmıştır.

gügercin > *güvercin* 120b-5, *ögeyik* > *üveyik* 120b-5, *dögerler* > *döverler* 101a-7

Ünsüz Düşmesi

Metinde az sayıda ünsüz düşmesine rastlanmıştır.

küçükcek > *küçücek* 59a-15

1.2. Şekil Bilgisi

Bu bölümde sadece metinde yer alan ekler gösterilerek örnekler verilecektir.

1.2.1. Çekim Ekleri

Çekim ekleri isimlerin üzerine gelen ve fiillerin üzerine gelen çekim ekleri olmak üzere ikiye grupta incelenecektir.

1.2.1.1. İsim Çekim Ekleri

1.2.1.1.1. Çokluk Eki+IAr

Eski Türkçeden bugüne değin varlığını sürdüren +IAr eki metnimizde çoğul eki olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu ekin dışında çoğul eki kullanılmamıştır.

*libâslar*32b-3, *marâzlar*33b-16, *şamarlar* 35a-23, *nesneler*35b-10, *şerbetler* 36a-17, *tedbîrler*107a-6, *huşneler*107a-15.

1.2.1.1.2. İyelik Ekleri

Teklik 1.Kişi +(U)m

kitâbum 4b-6, *üstâdum* 125b-19, *tebâbetüm* 4a-15, *ma‘fîretüm* 7a-5, *gördüğüm* 79a-19, *kendüm* 152a-17.

Teklik 3.Kişi +I / +sI

birinüñ muqaddimesi 110a-12, *senesinüñ evâhîrinde* 3a-11, *ikisinüñ* 83b-24, *rahimünşeyelâm* 85b-4, *ıslâhı* 85b-16, *bevli* 112b-11.

Çokluk 1.Kişi +(I)mUz

olduğumuz 94b-14, *yazduğumuz* 130a-14, *şultânımız* 7a-2, *zannımız* 7a-6, *kitâbımız* 7a-16, *ihtiyâcımız* 44b-1.

Birinci çokluk ekinin

Çokluk 3. Kişi +IArI

buğurları 101a-9, *yağları* 107b-22, *yavruları* 112b-3, *ağızları* 120b-1.

1.2.1.1.3. Hâl Ekleri

İlgi (Genitif) Hâl Eki +(n)Uñ

hayvânüñ 90b-20, *yanınıñ* 91a-22, *anüñ* 11a-18, *‘uzvüñ* 22a-25, *bunuñ*23b-21, *nabzuñ*25a-12, *kebedüñ* 26a-18, *bevliñ* 27b-3, *tabîbüñ* 29b-24.

Belirtme (Akuzatif) Hâl Eki +(y)I / +n

parçasın 78b-13, *gözin* 124a-22, *beyâzın* 125a-8, *rayihasın* 79b-9, *mâddeyi* 144a-14, *anı* 30b-4, *üçünü* 59b-7, *ğidâyı* 61a-11, *şuyı* 64b-13, *bunı* 164a-13, *çeşesin* 115b-9.

Yönelme (Datif)Hâl Eki +(y)A

aña 2b-15, *devâya* 64a-19, *zuhûra* 65a-14, *ateşe* 99a-25, *hammâma* 100a-16, *boğazına* 102b-20, *varmağa* 103b-14.

Bulunma (Lokatif)Hâl Eki +dA

sedrde 104a-4, *başda* 119a-4, *ilâcında* 119a-20, *mi‘dede* 31a-2, *şihhatde* 31a-6, *rahimde* 53b-23, *Türkîde* 67b-14, *bürüdetde* 69b-19.

Ayrılma (Ablatif)Hâl Eki +dAn

eksârından 71a-8, *sevdâdan* 70b-25, *andan* 95a-22, *ictinâbdan* 100a-18, *tarafından* 100b-11, *safrâdan* 102a-7, *harâretten* 123b-17, *içerüsinden* 124a-6.

Metnimizde bir yerde bu ek +değ şeklinde yer almıştır.

ölümdeğ çäre yok 136a-19.

VasıtaHâl Eki +n / + (D)A

içün 129b-5, *vâsıtasıyla* 11b-2, *tervîhiyle* 25b-16, *sebebiyle* 31b-7.

EşitlikHâl Eki +CA

uzunca 75a-21, *hoşça* 96a-1, *kalınca* 96a-25, *ziyâdece* 96b-13, *‘aķıbetince* 99a-9.

Yön GöstermeHâl Eki +rA / +ArU

*yuķaru*141b-8, *şoņra*142b-18, *taşra*163b-1, *içerü* 49b-10, *şoņra* 86b-22, *üzre* 93a-15.

1.2.1.2. Fiil Çekim Ekleri

1.2.1.2.1. Zaman Ekleri

Bilinen (Görülen) Geçmiş Zaman-dİ

Bu ek eserimizde daima ötümlü olarak kullanılmıştır.

gördüm 2b-24, *ķıldum*5a-3, *eyledük* 146b-10, *zıkr olundı* 60b-9, *geldük* 62a-12, *olundı* 148a-24, *itmedi* 150b-6.

Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman –mİş

Eserimizde Duyulan geçmiş zaman eki olarak yalnızca -mİş/-mUş kullanılmıştır.

demişlerdür 30a-16, *ķatılmış* 32a-9, *inmiş* 34b-11, *girmişdür* 48a-19, *dökülmüşdür* 49a-24, *söyünmiş* 133b-25.

Şimdiki Zaman

Eserimizde anlık bir eylemi belirtecek bir durum olmadığından şimdi zaman ekine rastlanılmamıştır.

Gelecek Zaman –acaķ / ecek

olmayacaķ 43a-9, *çıkaçaķ* 130a-10.

Geniş Zaman –(U)r / -(A)r/-r

dökilür 15b-8, *olur* 15b-6, *faide eder* 90b-2, *giderür* 93a-18, *varur* 105b-10, *aķar* 111a-12.

1.2.1.2.2. Tasarlama Kipleri

İstek Kipi –(y)A

İstek kipi olan –(y)A eser içerisinde farklı anlamlar katılarak da kullanılmıştır.

şoğalar (Gereklilik işlevinde) 111b-7, *kılna* 111b-6, *çıkasın* 22b-17, *çola* (gereklilik işlevinde) 49b-9, *gide* (gereklilik işlevinde) 49b-9, *erişe* 56b-6, *olalar* (gereklilik işlevinde) 59a-10, *gide* (şart işlevinde) 89b-12 *şamzıralar* (Gereklilik işlevinde) 139b-10.

Şart Kipi –sA

oldurmasa 64a-21, *urulsa* 64b-24, *şarılsa* 64b-24, *kılsalar* 68a-5, *şosalar* 70a-11, *şamzırsalar* 73a-20.

Gereklilik Kipi –mek gerek

içilmek gerek 31a-24, *içmek gerekdür* 32a-13, *kan gelmek gerek* 35b-3, *pişürmekgerekdür* 71a-1, *yemek gerekdür* 89b-7.

Emir Kipi

Bu kipin 2.teklik şahısla çekimi sadece bil- fiilinde vardır.

bilgil 102a-5, *uyusun* 122a-12, *olmasın* 152a-22, *yesin* 169b-19.

Birleşik Çekimler –ise/ -idi / -imiş

geçerse 147b-20, *derlerse* 156a-11, *teskîn eder imiş* 98a-17, *eylemiş idi* 167b-5, *tılaéderler imiş* 98a-16-17, *olursa* 145b-17.

1.2.1.2.3. Kişi Ekleri

Birinci Teklik Şahıs-(U)m

ıturalum 172b-21, *naızır oldum* 2b-25, *vaşıl oldum* 3a-1, *gördüm* 5a-3, *urđum* 99b-24, *eyledüm* 132b-5

İkinci Teklik Şahıs-sUş

şıksuş 123a-14, *ayırsuş* 123a-15, *bilgil* 102a-5

Üçüncü Teklik Şahıs

dênildi 123b-25, *oldı* 125b-16, *pişmiş* 127a-21, *olunmuş* 128b-9, *gider* 163a-5, *izāfe* *édersin* 95a-23

Emir kipi ve İstek kipi için –s(I)n şekli kullanılmaktadır.

uyusun 122a-12, *yesin* 169b-19, *göresin* 22b-17

Birinci Çokluk Şahıs –v(U)z /-(U)z / -k

eyledük 32a-3, *geldük* 49b-22, *vāşıl oluruz* 8a-11,

Eserde sadece bir yerde –vüz şekliyle kullanılmıştır.

édinevüz 8a-10,

Eserin yazıldığı dönemde daha çok yuvarlak olarak kullanılan birinci çokluk eki –(U)z, birkaç yerde dar şekliyle –(I)z karşımıza çıkmaktadır.

bilüriz 8a-9, 22b-20, *éderiz* 30b-1, *getürüriz* 30b-2.

Üçüncü Çokluk Şahıs –IAr

zıkr étdiler 121a-4,gördiler 125b-21, demişlerdür 128b-24, bilürler 139b-9, tamzırılar 140b-10.

1.2.2. Yapım Ekleri

1.2.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+an/+en

Eski Türkçeden bu yana görülen ve çokluk eki olarak kullanılan bu ek kalıplaşmış olarak sadece bir kelimedede görülmektedir.

oğlan 110b-22.

+ca/+ce/+ça/+çe

Türkçe 129a-21

+cağ/+cek

*sıcağ*69a-10, *ılıcağ* 99b-21, *ısıcağ* 108b-11, *tızcek* 153a-19, *küçücek* 59a-15.

+cık /+cik

*şırtcık*14b-16, *azacık* 66a-4, *ovacık tamarlar* 121a-14, *dilcik* 141b-16, *oğlancık* 110b-22.

+cılayın

Bu ek tek bir yerde geçmektedir.

buncılayın 126b-3.

+düz

gündüz 164b-17, 34b-23, 111a-15.

+di

gürüldi 93a-1, 97b-10,100a-7, 103b-11, *çayurdi* 111a-16.

+ar/+er

üçer 160b-13, *beşer*95b-12, *onar* 163b-5, *altmışar* 162b-25.

+şar/+şer

altışar 53a-17, *ikişer* 53a-17, *yigirmişer* 168a-17.

+ge

Bu ek metnimizde bir yerde bir kelimedede geçmektedir.

özge 109a-9.

+(A)ğ/+(A)ğ

uçuğ 110a-17, *kağuğ* 26a-25, *bögrek* 167b-11, *tağuğ* 53a-10, *yürek* 61a-19.

+il

Bu ek metnimizde sadece bir kelimedede vardır.

yeşil 74b-25, 80a-23, 85b-7.

+ıncı/+inci/+üncü

ikinci 114a-1, *yedinci* 147b-17, *dördüncü* 165b-4, *altıncı* 10a-21, *üçüncü* 13b-5.

+lık/+lıg/+luğ/+lük/+lik/+lük

bulmaçlık 9b-15, *beyāzlık* 28a-9, *şusuzluk* 31b-22, *şādlig* 33b-25, *nefes tarlıgı* 42a-23, *çokluğ* 54b-13, *kuruluğ* 75b-11, *uyşusuzluk* 97b-10, *kararuluk* 103b-11, *iplik* 126a-7, *ekşilik* 154b-25, *göklük* 23b-2/3, *delülük* 102a-10.

+lı/+li/lu/+lü

renkli 106a-18, *tuzlu* 143b-13, *şulu* 145b-23, *tatlı* 156a-13, *kanlı* 165b-19, *yağlu* 33a-19, *rāyihalı* 44b-13, *buzlu* 97b-25, *dürlü* 101b-21, *hiddetlü* 108a-25, *köbüklü* 110a-24.

+sız/+siz/+suz/+süz

māddesiz 116a-9, *şusuz* 116b-6, *tatsız* 31a-1, *çekirdeksiz* 95b-7, *uyşusuz* 98b-22,

Eserde bir yerde vasita ekiyle birleşik şekliyle kullanılmıştır.

aşsuzın 114a-8.

+rak/rek

Kuvvetlendirme anlamı katan yapım ekidir.

azrak 164a-2, 171a-4, *aşğırak* 49a-23, *kışşarak* 49b-1, *yaşşarak* 50a-3, 59b-15, *yuğararak* 63a-6.

+mtırak

şarımtrak 148b-10.

1.2.2.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri**+la-/+le-**

bağla- 41b-20, *karşula-* 44a-2, *ağla-* 104a-10, *başla-* 126b-18, *pārele-* 65a-2, *çatla-* 145b-19, *yağla-* 97a-14, *cuğurla-* 106b-8, *çapağla-* 118b-14, *bağla-* 119b-1, *cilāla-* 127b-2, *tuzla-* 154a-6, *zararla-* 158b-13, *yumurla-* 168a-25, *katla-* 173a-17, *ağız şula-* 145a-8, *diğle-* 109a-15.

+a- /+e-

kana- 11b-6, 139b-1, *beğze-* 13b-4, 26a-25, 122b-16, *uza-* 30b-18, 120b-15, *dile-* 44a-22, 46a-1, *kıv(i)ra-* 23a-23.

+te-

iste- 114b-24, 163b-23.

+l-

aç-ı-l- 165a-8, 3b-19.

+(a)r-

kızar- 34a-5, *karar-* 45b-8, *yaşar-* 124b-4, *cağır-* 139a-19.

+sa-

şuşa- 73b-13, 74a-13.

+da-

kurulda- 161b-25.

1.2.2.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-Ar-

*cıkar-*72b-11, 76b-6, *gider-* 76b-22, 82a-23, *kopar-* 89a-5, 120b-6.

-dUr-

nurlandır- 71a-7, *kusdur-* 71a-22, *toğdur-* 73b-11, *kızdur-* 76b-2, *bulandır-* 125b-9, *cilâlandır-* 127b-2, *itdür-* 72a-7, *irişdür-* 73a-15, *étdür-* 73b-15, *iğdür-* 73b-22, *döndür-* 76a-19, *söyündür-* 80a-6, *öldür-* 82b-23.

-l-

denil- 112a-4, *süzül-* 167a-16, *açıl-* 32b-20, 60a-19, *yoğurul-* 169b-10, *bozul-* 48a-7, *kırıl-* 48a-7, *çekil-* 49b-17,85a-6, *diril-* 89b-14, *dökül-* 49a-24, 62a-3, *görül-* 73a-19, *kesil-* 113b-4, 131b-24, *konul-* 142b-3, *ezil-* 142b-4, *yazıl-* 166a-18, *tutul-* 144a-16, *üzül-* 146b-20, *yayıl-* 172b-6, *yazıl-* 84b-6.

-n-

görün- 146b-19, *alın-* 146b-21, *bağlan-* 21b-15, 49b-21, *bulun-* 51b-24, 53a-12, *belinlen-* 67a-21, *müdirrlen-* 72a-19, *şekillen-* 83a-25, *pârelen-* 88b-16, *köpüklen-* 142a-12, *irişlen-* 148a-16, *giçiklen-* 169b-23, *uzan-* 120b-15, *olun-* 121b-13, *toğun-* 135a-21, *gıdâlan-* 45b-5, *kılın-* 3a-17.

-t (d)-

kaynad- 146b-22, 144a-10, 158a-23, *ışlad-* 79b-23, 158b-5, *kurut-* 129b-9, 164a-21, *aķıt-* 106b-15, *uzat-* 30b-18, *beşzet-* 171b-24, *ilet-* 8b-18.

-(U)r-

pişür- 64b-16, 74b-12, 84b-12, 129a-20, *yatur-* 141b-11, 70b-22, 104b-5, *içür-* 166b-16, 92b-14, *düşür-* 109b-13, 146b-24, *geçür-* 10a-9, *bitir-* 91b-8, *gider-* 93a-18, 98a-14, *kopar-* 120b-6, *emzir-* 120b-4, *ţamzur-* 120b-7, 67a-13.

-ş-

yapış- 14b-13, 50b-8, *karış-* 95b-24, 112b-19, *eriş-* 13a-10.

-y-

çoy- 36b-7, 41b-23, 71a-1, *toy-* 79a-18, 79a-23.

-I-

kazı- 117b-10, 127b-17.

-ma/-me

Fiilere olumsuzluk anlamı katan ektir.

olma-, 166a-12, *uyuma-* 104b-13, *alma-* 141b-17, *yudama-* 141b-18, *belürme-* 64a-25, *yime-* 71a-21, *gösterme-* 110a-1, *görme-* 128a-22, *kesme-* 131b-20, *kesilme-* 131b-24, *édeme-* 137b-22, *içme-* 141a-10, *üşütme-* 149b-7.

1.2.2.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-am / -üm

tutam 93a-12, 99a19, *düğüm* 143a11.

-men

Metnimizde bu ek tek kelimedede vardır.

degirmen 104a-6, 111a-14, 132a-22, 132b-8.

-n

uzun 28b-9-10, 49a-22, 62a-3, *tütün* 107b-3, 119b-11, *bütün* 12b-21, 74a-17, *aydın* 119b-12.

-du

kazıdu 108a-15.

-(I)k / (U)k

yarık 76b-5, *açık* 26b-2, 26b-6, *şoğuk* 29a-17, *şovuğ* 29b-4, *büyük* 47a-17, 76a-21, *öksürük* 145a-4, 145b-8, *delük* 46a-9, 51b-15, *artuğ* 76a-8, *yarığ* 76b-5, *eksük* 48b-21, *çoruğ* 76b-16, *ayruğ* 98a-21.

-ku

uyku 79b-24, 98b-22.

-ak/-ek

geñsek 34b-3, *yumuşak* 34b-3, *bıçağ* 101a-7, *ırağ* 127b-22, *tuğak* 16a-21, 133a-3.

-l

Metnimizde tek örneği mevcuttur.

dükel 25a-4.

-u/-i

ayru 154b-5-6, *şancu* 169b-23, *koğu* 82b-10, 100b-14, *koğu* 111a-14, *korğu* 114b-15, 118a-8, *ölü* 111b-25, *diri* 111b-25, *tolu* 102b-4.

-ıcı/-ici

édici 44b-12, 117b-6, *yırtıcı* 107a-17, *ditredici* 148a-21, *vérici* 99a-14.

-t

Tek kelimedede vardır.

yogurt 31a16, 41a-18, 167a-16, 18.

1.2.2.4.1. Fiilimsiler

Fiil kök veya gövdelerinden türeyen sözcüklere gelerek cümle içerisinde bu fiileri isim, sıfat ve zarf göreviyle kullandırmaya yarayan eklerdir. Fiilimsiler isim çekim ekleri alabilirler.

1.2.2.4.1.1. İsim-Fiiller**-mağ/-mek/-mağ**

olmağ 2b-3, *kılmağ* 7b-1, *kanamağ* 11b-6, *oturmağ* 20a-12, *ütmağ* 20a-13, *koğlamağ* 20a-13, *şakınmağ* 32a-10, *kusmağ* 32a-20, *bayılmağ* 33a-24, *koşmağ* 34a-18, *ovmağ* 34b-2, *uyumağ* 34b-23, *ağmağ* 35a-19, *çıkarmağ* 43b-13, *kararmağ* 45b-8, *ağırlanmağ* 45b-8, *kucmağ* 46a-1, *bozulmağ* 48a-7, *kırılmağ* 48a-7, *alınmağ* 49b-11, *yutmağ* 60b-22, *ayrılmağ* 62a-2, *kaynamağ* 64b-13, *kızarmağ* 65a-24, *ışlatmağ* 76a-23, *yazılmağ* 84b-6, *koğmağ* 88a-24, *bulmağ* 94a-25, *gelmek* 97b-9, *sürmek* 97b-17, *yémek* 97b-21, *içmek* 98a-1, *esnemek* 98b-2, *inmek* 100a-21, *çiynek* 101b-13, *segirmek* 103a-11, *bölünölmek* 104b-23, *dökmek* 105a-9, *yummağ* 119b-23.

-ma/me

olma 106a-25, *çıkma* 117a-15, *kaynama* 132a-11, *kavurma* 151b-25, *çalğanma* 153b-1, *tolma* 172b-22, *toğunma* 25a-18, *kızarma* 34a-5, *tırma* 46b-2, *qayma* 47a-23, *yumulama* 50b-6.

1.2.2.4.1.2. Sıfat-Fiiler

Hareket hâlinde kullanılan sıfatların aldıkları eklerdir. Bu ekler nesnelere hareket hâlinde olduğunu belirtir ve ismi bu yönüyle niteler. Sıfat-fiiller bir yandan zaman anlamı da taşıdıklarından çekim ekiyle yapım eki arasında yer alan bir yapıya sahiptir. (Ergin, 2009:333)

-an/-en

*günāh olan bīçāreler*1b-21, 2a-1, *sola giden kısım* 60b-14-15, *kalbe gelen tamar* 62b-23, *içmeyen* (adlaşmış sıfat-fiil) 89b-7, *oçulmayançıbanlar* 91b-8, *çaynayan edviye* 96a- 16.

-(U)r

iriş vērür nesne 133b-17, *ğilzet tutar biri* 21b-16.

-mİş

terbiye olunmuş tūtiyā 128b-9, *köpügi alınmış ‘asel* 128b-12, *mütegayyir olmuş su* 133a-7, *şağılmış süt* 133b-22, *pişmiş yumurta* 134b-9.

-dUK

Bu ek adlaşmış şekliyle daha fazla kullanılmıştır.

fehm eyledükleri, 75a-14, *dédükleri* 77a-1, *olduklarında* 85b-24.

-(y)AcAK

burundan çıkacak sümük 130a-10, *ihtirāz olunacak nesne* 133a-13, *yatacak vakit* 135b-15, *nefes gelecek yer* 47a-21, *boğaza inecek eşya* 53b-13.

-mAz

yaramaz çıbanlar 75b-13, *yaramaz koğu* 100b-14, *nüfus etmez ciger* 165b-10.

1.2.2.4.1.3. Zarf-Fiiler

Fiilerin zarf şekilleridir. Kip ve kişi eki alarak çekimlenemezler. Cümleye zaman, durum, amaç, araç, birliktelik gibi anlamlar katarlar.

-(y)IcaK

çar suyu pāk olıcağ nev‘ā i‘tidāle çarībdür... 19a-2, *...beter ol olmayıcağ laṭīf eczādur...* 75a-11, *leziḥ oldur ki çekicek kırılmaya bal gibi...* 66a-4.

-(y)Inca

çabz olduklarınca ḥod müshil cāiz degüldür... 35a-4,5, *...zarūretimüz olmayınca mūrāca‘at eylemedük...* 4b-25, *... bahāra varınca üç ay miḳdārı zamāndur* 17b-8, *şoḡra şoḡuyınca şabr étmek gerekdür...* 78a-9.

-mAdAn

yanında çok oturmadan yā gözün rāyihalı nesne koçmağdan olur 97b-4, *...ḥayz kanı ḥabs olmadan olursa ‘ilācı ihtibās-ı ḥayz ‘ilācıdur...* 108b-15,16, *... ustura ile çizmeden ve delmeden şişecekler ve pehlūsına zīmād eylemek...* 41a-16,17.

-mAdIn

... illā gıdā hazm olmadın bedende mā-yeteḥalil olmaz... 8b-20, *... müstaḥkim olmadın ve za‘if olmadın kiḫāldān faşd édeler...* 102b-6,7, *degirmen taşınıḡ unı dökülmedin alınup günlükden çıkan tuz gibi...* 132a-22,23.

-mAzdAn evvel

hasta olmazdan evvel... 39b-21, nazîh bulunmazdan evvel... 42b-24, hâdis olmazdan evvel... 42b-25, bahâr gelmezden evvel... 44a-2.

-dUKdA

beyâzî zâhir olduğda bıçağıyla kazup birkaç dirhem... 132b-4, kan aldığında tamarı berk açmak gerekdür... 146a-15,16, ...istifrâğ kılonur müşhil verildükde edviye-i kalbe zamm olına.. 151b-2,3.

-dUKCA

tatlu lâzım olduğça mizâca muvâffak olanı isti'mâl ede... 30b-7,8, belki turduğça eyü olandur...32a-6, yemek yedükçe ağru ve 'aķabince zâil olur... 153b-11.

-ArAK

maħrûru'l-mizâc kırarak veya ekşiler ile yeyeler 76b-7,8. bir taraftan geçerek... 113a-13,14, çit çit ederek gelmezse mu'tedilldür... 29b-20.

-(u)p

mâ-i verd ile isladup burnına tamzırmaķ eyüdü 104a25, ...tatlu şu ile kaynadup ısıcakla başına nañul eylemek 105a-5, bu cümleyi yoğurup elma gibi nesne düzup koķmak uyhu getirür 105a-10, ...aķıtmayup tular 106b-15. bedeni ve dimâğı tertîb edüp uyhu getirüp... 106b-24,25.

-(i)ken

şau't ederken ağzın şu ile toldurup ve çalkoyun yata... 130b-23,24, aç iken içe 133a-9, ılıķak iken mazmaza eylemek... 134b-23, bir hayvân ot otlarken yese... 136a-23,24.

-(y)U

...olmasun dëyü bu kitap... 4a-21, vermez dëyü mağrûr olmasun... 31a-8.

1.3. Söz Varlığı

Üzerinde çalıştığımız eser Eski Anadolu Türkçesinin sonu Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde kaleme alınmıştır. Eser bir tıp metni olduğu için ve tıp metinleri de çoğunlukla dilimizde o dönemde çeviriler yoluyla elde edildiği için yabancı sözcük ağırlıklıdır. Sözcüklerin büyük bölümünü Arapça kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Ancak her ne kadar Türkçe sözcükler az kullanılmış olsa da eser öğretici bir nitelik taşıdığından anlaşılır bir şekilde kaleme alınmıştır.

Eserde genellikle hastalıklar, organlarmadde başı olarak verildiğinde Arapça şekliyle, eğer kullanılıyorsa ardından Türkçesiyle verilmiştir. Aynı durum bitki isimleri için de çoğunlukla geçerlidir:

...*bāb-ı hāmis şa'ire beyānındadır itdirsegi dedükleri marazdur uzun veremdür kapağ ucında kirpik bétdügi yerde zāhir olur şekilde arpa gibidür anuñçün şa'ire teşbīh olunmuşdur...* (bk. Metin 122b/19-20-21-22)

... *bāb-ı sānī teşriḥ-i verīd beyānındadır Türkīsi şāh tamarudur...* (bk. Metin 54a/6-7)

...*bersiyavşān Türkīsi baldurı qaradur mu'tedildür üç dirhemi müşhil balgamdur ve sevdādur ...* (bk. Metin 72b-6-7)

...*hummaşnohuddur ḥār ve yābisdür siyāhı kavīdür...*(bk. Metin 76a/7)

Eserde kimi sözcükler tek şekliyle kullanılmamıştır. Bir sözcüğün hem Türkçesi hem Arapçası veya Farsçası metin içerisinde farklı şekilleriyle kullanılmıştır. Örneğin eserde riyye kelimesi de akciğer kelimesi de kullanılmıştır. Aynı şekilde örümcek kelimesi Arapçası olan 'ankebūt şekliyle; onurga kelimesi fiḳra; yürek kelimesi ḳalp; erik kelimesi iccās; dilkū kelimesi şa'leb; iriñ kelimesi cerāhat; bağırsağ kelimesi em'ā vb. şekilleriyle de kullanılmıştır.

Eserde birçok Türkçe bitki, sebze, meyve adı bulunmaktadır: uşşak, tütün, torağ otu, temürhindi, yavşan, soğan, şaḳız, şarımşak, ḳoz, ḳabağ, igde, günlük, fik, elma, ebeğümeci, çörek otu, buğday, aḳ biber, arpa, ayvatana, ayva...

Eserde yer alan hayvan adları: yarasa, yılan, yaban kedisi, ḳurd, tavuğ, tavşan, siñek, soğulcan, şaḳa kuşu, şaḳsar, oğlağ, olağ, ögeyik, örümcek, ḳuduz, ḳırlanğıç, kertenkele, keklik, keçi, gügercin, deve, dilkū, çil, balıḳ, buzağı, arslan, at...

Eserdeki Türkçe organ adları: uyluk, tuḳağ, tırnağ, talağ, onurğa, öd, ökce, lif, ḳulağ, , ḳuyruşoḳumu, küçük dil, ḳolon, ḳoltuk, ḳolye, kemuret, kemik, eyegü, ḳasığ, göz bebegi, göz kapaqlaları, göz, geñiz, göbek, el, diş, dilcik, çeñe, çeni, başılık, beyin, bögrek, burun, aḳ ciğer, aya, ayak, bağırsağ...

Eserde geçen kimi Türkçe hastalık adları: yarakan, yel, uçuğ, sigil, öksürük, küt, kötürüm, itdirsegi, ḳan tükürmek, çıḳıḳ, bayılmak...

Kimi Türkçe fiiler: yuvalamak, yumulamak, yumak, uyuşmak, urmak, tonmak, tomalmak, tamzurmak, tağıdmak, şoḳmak, söyündürmek, sümürmek, şancımak, oñultmak, ḳurcalamak, ḳusmak, ḳavrulmak, ḳayḳanmak, ḳaynamak, guşşalandurmak, gegirmek, gıcıḳlamak, gicişmek, dögmek, domalmak, diş ḳıcırdamak, çapaḳlanmak, derlemek, belinlenmek, belürmek, beñzemek, pişmek, pişirmek, aḳsırmak, aḳsırmak... gibi birçok fiil kullanılmıştır. Bu fiilerin yanı sıra eser tıp metni olması vesilesiyle birçok yabancı isim yardımcı fiil oluşturacak şekilde eserde kullanılmıştır ve eser yardımcı fiil bakımından oldukça zengindir.

Eser 17. yüzyıl metnidir ve eski Türkçeye ait olan bol- fiilinin eserde bu şekliyle kullanıldığı bazı yerler vardır:

...bu ol şafrādur ki ziyāde ihtirāk bulmağla semmiyete qarīb [20] olmuştur... (bk. Metin 10a/19-20)

... veremüñ noqşānı zāhir olur [13] ve inqıtā' bolur... (bk. Metin 15b/12-13)

... beden bürüdet bulmağa ziyāde mā'il ola... (bk. Metin 23b/9)

... mādde-i verem [6] nazc bola verem fesh olur... (bk. Metin 25a/5-6)

... ol vaqt ruṭūbet fenā bolur... (bk. Metin 29a/11)

... 'urūķı bī-nihāyīdür kan andan nazc tām bolur... (bk. Metin 63b/19)

... ba'zılar evvelide dēmişler ḥalṭ müstes'ad bolursa muḥallil [17] aḥlāṭdur... (bk. Metin 72a/16-17)

Eserin bir tıp kitabı olması ve birçok eserden tercüme veya farklı şekillerde faydalandığı için oldukça fazla yardımcı fiil kullanılmıştır:

Yardımcı Fiilerin Kullanımı

Yardımcı fiiler isimleri fiil yapmaya yarayan fakat asıl anlamın isim üzerinde olduğu yapılarıdır (Korkmaz, 2003:792). Eski Türkçeden itibaren farklı dillerle karşılaşan Türk dili, bu dillerden birçok isim almıştır. Bu isimleri fiil durumunda kullanmak ve çekimlemek zorunluluğu da beraberinde yardımcı fiil yapısını getirmiştir.

ol- yardımcı fiili

meftūh ol-1b-11, resān ol- 2a-3, miyān ol- 2a-11, ḳām ol- 2a-19, temkīn ol- 2a-23, muḳarrer ol- 2b-1, ḥandān ol- 2b-3, maşrūf ol- 2b-20-21, nazır ol- 2b-25, vaşıl ol- 3a-1, tevehhüm ol- 3a-1-2, farz ol- 3a-2, endiše ol- 3a-3, lāyih ol- 3a-3, merküm ol- 3a-4, mükemmel ol- 3a-5, çāre ol- 3a-7, müyesser ol- 3a-11, 5b-24, rażı ol- 3b-12, keşf ol- 3b-20, ma'mūr ol- 3b-23, var ol- 3b-24, nām-dār ol- 4a-4, ṭali' ol- 4a-5, yoldaş ol- 4a-10, müsā'id ol- 4a-15, ferāmūs ol- 4a-21, derc ol- 4a-24, cem' ol- 4a-25, 7b-22, vaşıl ol- 4a-25, 6a-17, şıḥḥat ol- 4b-2, 'aks ol- 4b-2, emīn ol- 4b-4, 10a-11, te'lif ol- 4b-6, vāķı' ol- 4b-8, 5b-25, nazār ol- 4b-8, zaḥīr ol- 4b-8-9, ḳafī ol- 4b-12, rüşd ol- 4b-15, tedbīr ol- 4b-22, terkīb ol- 4b-22, meşhūr ol- 4b-23, lāzım ol- 4b-25, bā'iş ol- 5a-7, sā'ir ol- 5a-10, sāfir ol- 5a-10, ricā ol- 5a-21, ḥāric ol- 5b-10-11, ma'lüm ol- 5b-11, 7a-14, mevāzī ol- 5b-12, müstağnī ol- 5b-12-13, zā'il ol- 5b-18, 7a-24, vāfi ol- 5b-21, mübtelā ol- 6a-3, ba'id ol- 6a-3, ḳaşır ol- 6a-4, vaż' ol- 6a-10, 'irfān ol- 6a-12, luṭf ol- 6a-15, 'ārif ol- 6a-19, şifā ol- 6a-23, maḥşūş ol- 6a-23, ḥaşşa ol- 6a-24, taḳdīm ol- 6b-2, za'if ol- 6b-15-16, 'āriż ol- 6b-19, vārid ol- 6b-22, 'āmil ol- 7a-11, beyān ol- 7a-24-25, mevcūd ol- 7b-4, ḳāim ol- 7b-5, mütefferiḳ ol- 7b-22, mu'tedil ol- 8a-1-2, mütesavi ol- 8a-4, mümkün ol- 8a-6, ḳalīl ol- 8a-8, mutażarrır ol- 8a-15, ḥareket ol- 8a-24, vaḳıf ol- 8b-6, semīn ol- 8b-7, 'ad ol- 8b-8, vāşıl ol- 8b-14, hażm ol- 8b-20, fazla ol- 9a-2-3, def' ol- 9a-3,

münhażım ol- 9a-14, mündefi' ol- 9a-17, mütecezzi ol- 9a-22, mütemeyyiz ol- 9b-1, mütekevvin ol- 9b-1, ma'il ol- 9b-2, tam ol- 9b-5, dem ol- 9b-6, balğam ol- 9b-7, pıhta ol- 9b-7, muţaşıl ol- 7b-9, cüz'i ol- 9b-11, a'za ol- 9b-12, şaliğ ol- 9b-12, buğār ol- 9b-12, müteħallil ol- 9b-13, vesāğ ol- 9b-13-14, aħlāğ ol- 9b-16, mültessik ol- 9b-20, meşāyih ol- 9b-21, bedel ol- 9b-22, 'uzv ol- 9b-22, lāyık ol- 9b-23, řabī'i ol- 9b-24-25, zıkr ol- 10a-3, mefkūr ol- 10a-4, muğālif ol- 10a-4, řarīb ol- 10a-6, sebep ol- 10a-9, ĥaber-dār ol- 10a-12, maħlūğ ol- 10a-15, efzūn ol- 10a-21, beyāz ol- 10-21, iħrāk ol- 10a-23, müsteħīl ol- 10a-25, yābis ol- 10b-4, bī-lezzet ol- 10b-8-9, müşābih 10b-22, taħlīl 10b-23, 'azām ol- 11a-3, zağire ol- 11a-4-5, şāliğ ol- 11a-10, ruğb ol- 11a-11, sevdā ol- 11a-12, mensūb ol- 11a-13, şağīğ ol- 11a-20, müttehid ol- 11a-22, tağsīm ol- 11a-24, mürekkeb ol- 11b-8, fāiz ol- 11b-21, fāni ol- 12a-12, bā'is ol- 12a-17, mu'ayyen ol- 12b-8, dāfi'a ol- 12b-7-8, müşterek ol- 12b-19, 'innīn ol- 13a-11, kuvvet ol- 13a-16, şınıf ol- 13a-23, idrāk ol- 13b-6, ġayıb ol- 13b-13, mağşūş ol- 13b-15, ġirizān ol- 13b-18, mülāyim ol- 13b-24, tağyīr ol- 14a-15, noğşān ol- 14a-16, mevcūd ol- 14a-17-18, buğlān ol- 14a-18, müte'affin ol- 14a-21, ibtidā ol- 15b-8, mütefeccīr ol- 15b-5, keşīf ol- 15b-5-6, muğterik ol- 16a-1-2, münğabız ol- 16a-3, ekşer ol- 16a-20, za'yıf ol- 16a-21, bed ol- 16a-24, süst ol- 16a-25, 'afen ol- 16b-9-10, 'ufūnet ol- 16b-10, cibāl ol- 17a-5, mani' ol- 17a-6, řurūğ ol- 17b-3, münteşir ol- 17b-23, helāk ol- 18a-10, muvafık ol- 18a-23, devā ol- 18b-4, pāk ol- 18b-18, mütesenniğ ol- 20b-16, istifrağ ol- 22b-11, mukaddem ol- 23a-6, řādir ol- 41b-12, żarūret ol- 41b-16, ĥāmiz ol- 42a-4, řay ol- 42a-19, ĥām ol- 42b-20, münteşir ol- 43a-1, lāzım ol- 43b-2, sākin ol- 43b-4, rağik ol- 43b-1, terk ol- 43b-2, müfrit ol- 43b-5, řavīl ol- 43b-12, meşğūl ol- 44a-19, ĥāmile ol- 46a-2, cimā' ol- 46a-4, tamām ol- 46a-16, şerīk ol- 63a-1, cārī ol- 63a-19, isti'māl ol- 64b-1, zıdd ol- 65a-17, řılā ol- 75a-12, ĥalāş ol- 75a-15, zımād ol- 75a-18, mağmaza ol- 76a-2, mağsūl ol- 76b-12, meşūl ol- 76b-12, nāil ol- 79b-7, mevcūd ol- 80a-8, bayat ol- 82b-16, şurı ol- 83b-10, ĥuşūnet ol- 89a-3, řoca ol- 89a-11, şırmızı ol- 89b-5, siyāğ ol- 89b-5, yeği ol- 89b-22, mehlem ol- 91b-8, beyāz ol- 91b-12, müsemmi ol- 95a-3, mu'ādil ol- 95a-5, nağar ol- 95a-21, ıssı ol- 97b-8, gağlet ol- 98a-17, müfid ol- 98a-20, uyğusız ol- 98b-22, ac ol- 98b-22, rağik ol- 99b-13-14, ĥadış ol- 100a-3, ġürüldi ol- 100a-7-8, telyīn ol- 100a-21, ĥabs ol- 100a-23, şoğu ol- 100b-14-15, müteveccih ol- 100b-24, řādir ol- 101a-8, peğir ol- 101a-9, mü'eddī ol- 101a-10, eşid ol- 101b-4, yābis ol- 102a-9, şızğın ol- 102a-13, 'arīz ol- 102a-25, şızıl ol- 102b-4, ĥaşn ol- 102b-4, ağır ol- 102b-6, řabz ol- 102b-18, şebih ol- 103a-11, yağ ol- 103a-19, mebhūt ol- 103a-21, mā'il ol- 103a-22, yağın ol- 103b-5-6, dāim ol- 103b-21, mübtelā ol- 104a-10, sevdā ol- 104b-10, yağ ol- 104b-21, tuğme ol- 105a-14, temsiye ol- 105a-19, müstevlī ol- 105b-11, berāber ol- 105b-16, imtilā' ol- 106a-1, şurı ol- 106a-19, ġussalu ol- 106b-5, lāyık ol- 106b-16, eyü ol- 107a-7,

sākin ol- 107a-13, yumuşak ol- 107b-2, țar ol- 107b-2, vücu' ol- 107b-4, hafif ol- 107b-12, hayy ol- 107b-16-17, ukur ol- 107b-18, cerāhet ol- 107b-19, tedric ol- 108b-4, lāzım ol- 109a-5, fāriğ ol- 109a-12, tedārik ol- 109a-21, mecnūn ol- 109a-25, mebhūt ol- 109b-18, mürtefi' ol- 110a-20, řar' ol- 110b-4, bi-haber ol- 111a-22, sovuğ ol- 111b-3-4, felc ol- 112a-4, verem ol- 112a-6, hāzer ol- 112a-8, bātl ol- 112a-20, 'avdet ol- 112b-9, bāliğ ol- 113a-18, kötürüm ol- 113b-15, 'asir ol- 114b-3, mümtedd ol- 114b-20, yelimşik ol- 114b-22, yumuşak ol- 115a-10, az ol- 115a-12, iyi ol- 115a-17, tağliz ol- 118a-1, zükām ol- 118a-18, coğ ol- 119a-3, tağtir ol- 120a-7, fesād ol- 120a-10, şabğ ol- 120a-19, şarı ol- 120b-21, muttaşıl ol- 121a-15, perde ol- 121a-15, ittiḥāz ol- 121b-13, çürükli ol- 122a-17, terbiye ol- 124a-15, iktiḥāl ol- 125a-19, řarār ol- 126a-13, ra'nā ol- 127a-10-11, redd ol- vācib ol- 127b-8, muṭābiğ ol- 127b-23, ḥās ol- 128a-4, laṭif ol- 128a-21, tağvit ol- 128b-4, mümteniğ ol- 130a-11, şıkl ol- 130a-12, münteşir ol- 130b-17-18, mütelezziz ol- 130b-19, ḥazır ol- 131a-2, maraz ol- 131a-12-13, eřķār ol- 132a-15, mu'addi ol- 132a-25, mücerreb ol- 132b-5-6, pür-diğğat ol- 134b-17, řerḥ ol- 134b-25, dağ ol- 135a-2, ağ ol- 135b-19-20, ḥālī ol- 136b-4, māni' ol- 137b-17, terbiye ol- 141a-7, āsān ol- 142b-1, sādığ ol- 142b-1-2, dıyğ ol- 143b-19-20, yorğun ol- 144b-17, ġarğ ol- 147a-17, ġarib ol- 151a-20, vārid ol- 152a-25, ekři ol- 157a-3, müşterek ol- 160a-23, mübtelā ol- 163b-22

et- yardımcı fiili

ḥall et- 3b-22, zuhūr et- 6a-11, řadr et- 6b-13, teřḥiř et- 7a-10, ḥāřıl et- 10b-4, zıkr et- 11b-24, isti'dād et- 12a-11, ḥiss et- 13b-18, idrāk et- 13b-19, tāsriḥ et- 17b-6, ruṭubet et- 20a-24, tedhīn et- 20b-2, ġařř et- 21a-11, mücāveret et- 21b-21, beyān et- 26a-3, kifāyet et- 26a-14, 38b-4, 101b-1, mevādd et- 27a-18, iltifāt et- 29b-7, řazar et- 37a-19, mübālağā et- 39a-14, řay et- 41b-15, te'řir et- 41b-15, 'aźm et- 58b-5, su'üt et- 69a-10, ekl et- 85b-4, zımād et- 86a-16, řiyāf et- 91b-7, ḥacāmet et- 98b-5-6, telyīn et- 98b-6, iḥmāl et- 117a-12, men' et- 118a-5,

et- yardımcı fiili

beyān et- 7a-16, 166a-23, ġuzer et- 14b-14, meyl et- 18a-11, 41a-8, ekřār et- 19a-18, melākāt et- 20a-19, 20b-1, ḥuřğ et- 20a-22, cezb et- 20b-24, 37b-6, 107b-13, 108a-19, 108b-18, 118b-12-13, delālet et- 23a-22, 131a-7, cem' et- 30b-16, tağayyüd et- 30b-21, ġaleyān et- 31a-3, vaқи et- 32a-19-20, naźc et- 33a-4, südde et- 33b-15, 159a-7, 159b-1, ḥavf et- 35a-12, řabr et- 36a-25, def' et- 36b-17, 37a-7, 102a-23-24, iktifā et- 38a-12, celb et- 39a-15, isti'māl et- 39b-4, 84b-23, 106b-3, 108a-9, 124b-21, 143b-3, 145a-23-24, 163b-12, müshil et- 40a-14, tenāvül et- 40a-24, 'amel et- 40b-21, iřlāḥ et- 41b-7, 74a-21, ḥareket et- 76b-4, 103b-24, 107a-13, 148b-16, řay et- 41b-10, 11, 18, 100a-25, 119b-18, fařd et- 43b-11, 108b-15, 121a-23,

125b-11, araset - 44a-19, terk - 45b-7, 119a-13, terettup - 49b-6, abr - 78a9, aheret - 79b-23, muhtac - 80b-7, 158a-12, ebzun - 83b-9, hazm - 84b-9, yakı - 85b-9-10, 143a-7, tıla - 85b-9, 101b-18, 118a-12, 118b-24, 122b-25, 123a-1,7,8 hukne - 87b-11, 119b-5, istifrag - 89b-10, 107a-14, 116a- 16, zimad - 92a-19, 101b-20, 104a-23, 105ba-13, 106a-10, 122b-25, 123a-6, vaz' - 97b-15, 113b-2, 118a-16, 127a-12, ishāl - 97b-20, 113a-22, hikayet - 98a-21, nekasil - 99b-2, intikal - 100a-7, telyin - 100a-18, 100b-2, kifayet - 101b-2-3, 124a-17, 134b-14, 135b-3, 149a-13, hacamet - 102b-11, 129b-12, 171b-15, ziyade - 103a-13, 135b-12, suluk - 103b-13, nazar - 104a-7, 128a-14,16,17, 146a-4, hiss - 104b-9, tertib - 104b-24, 107a-19, 108a-22, 109a-9, 137a-2, 156a-21, yashdik - 105a-12, natul - 106a-21, 107a-5-6, faz' - 107a-9, gashb - 107a-16, ihsan - 107b-3, terk - 107b-6, tertibet- 108a-8-9, tekrār - 108b-2, su'ud - 108b-12, 17, 125b-17, 18, taleb - 108b-24, tekebbur - 109a-1, gida - 109b-13, zikr - 110a-5, 121a-4, 129b-14, cimā' - 110b-2, 115b-25, shahir - 110b-25, tahlil - 112b-18, 146a-7, redd - 115a-14, tekiyye - 116a-1, isabet - 116b-12, tekmid - 116b-17, istinshak - 117a-2, nucur - 117a-3, 133b-11, taklil - 117a-6,7, ta'dil - 118a-1, 143b-13, kehl - 118b-10, 121a-3, 124a-16, 124b-8,14,21, 128b-20, 129a-8,9,129b-2, ta'lik - 119a-21, ihrac - 120a-1, tahalluf - 120b-11, izale - 121a-2, tar - 121b-16, pak - 122a-9, 123a-17, 127b-6, 137a-13-14, tenkiye - 122b-4-5, 125a-20, ıssı - 123a-6, 'avdet - 123b-24, ictinab - 124b-3, 141a-11, 144b-11, ta'men - 125a-2, tecrube - 125b-20, emr - 125b-21, qashr - 126b-20, muhalefet - 127a-4, vaqi - 127b-5, ittifaq - 127b-10, iras - 127b-13, mudavemet - 128b-23, iktihal - 129b-4, nuzul - 129b-5,6, hak - 129b-7, idrak - 130b-16, hifz - 133a-4, ihtiraz - 133a-5, sa'ud - 133b-18-19, fa'ide - 134a-15, tabh - 136b-3, 'add - 137a17-18, istima' - 139a-20, ilac - 140a-22, 167a-18,20, takaddum - 141a-4, gaflet - 141a-9, 170b-1, tahrik - 141b-8, gargara - 142b-20, ihtiyac - 143a-8, 145b-9,153a-16, 171b-22, mubasheret - 143a-14, shiklet - 144a-4, hiz - 144b-22, qarar - 146a-5, halas - 147a-13-14, hatā - 150b-6, def'a - 155a-8, istihā - 155a-12, qavi - 157a-9, iqtiza - 158a-20, qabz - 160a-3, terk - 163b-9-10, hicret - 163b-15, tahalluf - 164a-17, nufuz - 165b-10, hazer - 166a-6, nefret - 169b-24, seylan - 172a-7, ihrak - 171a-21, tevellud - 172b-24, hayr - 3a-20, ta'lim - 3a-23-24, revan - 3a-25, 'amel - 4b-4, temenna - 5a-8-9, setr - 5a-22, sad - 5b-5, irad - 5b-9, mulazemet - 5b-22, perhiz - 6b-6-7, hifz - 7b-19, galiz - 7b-19, tecavuz - 8a-14, def' - 9a-9, 10a12, gusl - 10a-13, imdad - 10b-5, tasarruf - 11b-17, 12a-16, vasil - 12a-3, hizmet - 12a-21, misk - 12a-24, idrak - 12b-15, 20, teleb - 13a-2, giriz - 13b-25, meyl - 15a-23, 24, firavan - 16a-23, mahfuz - 16b-1, germ - 16b-18, siryk - 17b-10, tahlil - 17b-23, zarar - 18b-9, cereyan - 18b-16-17, i'tibar - 19a-7,

iānet ét- 19a-9, şat ét- 19b-12, beste ét- 19b-17, kabûl ét- 21a-17, teferruḡ ét- 21b-12-13, kaṭḥ ét- 21b-13, kıyās ét- 24a-18-19, tayy ét- 24b-6, farḡ ét- 24b-22, ibtāl ét- 26a-2, tereşşuḡ ét- 27a-17, kana‘at ét- 30b-7, serḡoş ét- 32a-7, tenezzül ét- 32a-15, selim ét- 32a-18, i‘tiyād ét- 32b-19, mest ét- 32b-23, mübtelā ét- 33a-11, ḡafif ét- 33b-25, bidār ét- 34a-6, perişān ét- 34a-21, geñşek ét- 34b-3, delk ét- 34b-3, naql ét- 34b-6, redd ét- 33b-10, teftih ét- 35a-14, şükr ét- 36a-1, şarāb ét- 36a-16, taşvīl ét- 36b-21, himmet ét- 37b-6, ḡahr ét- 38a-14, küşāde ét- 38a-24, müraca‘at ét- 39a-23, ayran ét- 41a-18-19, dāḡil ét- 41a-13-14, istinşāk ét- 42b-13, raḡik ét- 43a-1, tevlid ét- 43a-6, sālim ét- 45a-13, arzū ét- 45b-3, şehvet ét- 46a-13, ḡulḡ ét- 48a-8, ḡaşd ét- 49b-7, güzār ét- 49b-18, nigāḡ ét- 50a-3, devr ét- 50a-21, ḡādir ét- 52a-10, mu‘avenet ét- 53b-13, bevl ét- 53b-23, irāde ét- 54a-3, cüdā ét- 54a-21, mülākāt ét- 56a-25, şiyānet ét- 57b-11, taşḡih ét- 60a-5, vāşil ét- 61a-20, inbişāt ét- 61a-21, tefriḡ ét- 67a-5, iḡdās ét- 67a-11, idrār ét- 68a-15, iḡrāc ét- 68a-21, nef‘ ét- 68a-24, şaf ét- 70b-17, ḡiddetli ét- 72a-18, keşir ét- 73a-2, iḡdās ét- 73a-22, cilā ét- 73b-24, naql ét- 75a-14, berk ét- 75b-11, āsān ét- 76a-3, fetḡ ét- 76b-3, tefriḡ ét- 79a-1, işḡāt ét- 79a-13, şifā ét- 80b-8, nerm ét- 81a-21, fitil ét- 81b-7, sākin ét- 82a-13, mebhüt ét- 83a-22, fetḡ ét- 83b-5, zamm ét- 87a-4, güzel ét- 109a-17

eyle- yardımcı fiili

muṡarrāz eyle- 1b-5-6, ser-bülend eyle- 1b-8, 4a-18-19, vaż‘ eyle- 1b-13, 4b-13, 61a-9, ḡulḡ eyle- 1b-14, 47b-25, 60a-22, küḡhāre eyle- 3b-7, ‘azm eyle- 4a-8, dāḡil eyle- 4a-16, nā‘il eyle- 4a-16, mu‘aven eyle- 4a-22, ta‘yīn eyle- 4b-9, ḡaşd eyle- 4b-10, müraca‘at eyle- 4b-12, pinhān eyle- 5a-2, ḡāim eyle- 5a-11, beyan eyle- 6b-6, 7a-18, mizāc eyle- 6b-7, inhā eyle- 6b-6, emr eyle- 6b-17, ricā eyle- 6b-20, müşāhide eyle- 7a-5-6, su‘āl eyle- 7a-11, iltizām eyle- 7a-16, vaşf eyle- 7b-5, sıyḡ eyle- 8b-13, ḡazm eyle- 8b-23, 12a-15, def‘ eyle- 9a-3, teşbih eyle- 9b-19, taşarruf eyle- 10b-19, taḡlil eyle- 10b-19, sebḡ eyle- 12a-18, cezb eyle- 12b-1, ‘aḡl eyle- 12b-9, idrāḡ eyle- 12b-10, zikr eyle- 13a-12, müsta‘idd eyle- 13a-15, taḡlil eyle- 13b-21, icāb eyle- 14b-15, 64a-25, muḡavemet eyle- 15b-2-3, taḡayyür eyle- 16a-5, zuḡūr eyle- 16b-5, ḡavf eyle- 19b-18, istidlāl eyle- 22b-12, 23a-18, sebaḡ eyle- 23a-4, istilā eyle- 23b-13, ḡareket eyle- 24a-14, 36a-9, dürüş eyle- 24b-11, şurū‘ eyle- 26a-12, tereşşuḡ eyle- 27a-22, iḡāṡā eyle- 27b-10, 58a-1, naql eyle- 30b-2, 32b-24, terk eyle- 31a-2, hiz eyle- 31a-6, cem‘ eyle- 31a-16, nehī eyle- 31a-16, iḡbāl eyle- 32b-9, mest eyle- 32b-22, peydā eyle- 33a-2, nażc eyle- 33a-2, tertib eyle- 33a-5, ḡal‘ eyle- 33a-6-7, 39a-23, nażar eyle- 33b-15-16, 63a-4, isti‘māl eyle- 35a-4, 40b-13, teneffüz eyle- 35a-19, arzū eyle- 36a-8, teşir eyle- 36b-7-8, meyl eyle- 36b-13, niyet eyle- 36b-18, men‘ eyle- 36b-24, taḡdir eyle- 37a-21, şarf eyle- 37a-24, tesḡin eyle- 38a-16, sebḡat eyle- 38b-14, ishāl eyle- 39a-20, 96a-9, ‘amel eyle- 39a-24, ta‘arruz eyle- 40b-7, ḡalt eyle- 40b-13, kana‘at eyle- 40b-20, faşd eyle- 40b-23, 45a-13, ḡay

eyle- 42b-11, a'rāz eyle- 42b-15, ğusl eyle- 44a-11, 'ilāc eyle- 44b-7, devā eyle- 44b-11, cimā' eyle- 45b-18, qarīb eyle- 46a-5, raqş eyle- 46a-12, enzāl eyle- 46a-13-14, teşbīh eyle- 46b-16, 50a-22, muhkem eyle- 47b-7, müferekat eyle- 48a-1, şaf eyle- 48b-15, tevzīg eyle- 49a-7, velī eyle- 50a-14, 58a-19, qarar eyle- 50b-6, tefsīr eyle- 58a-9, terk eyle- 58a-16, kısm eyle- 58b-7, zücāce eyle- 59b-11, yarılıq eyle- 60a-3, iktizā eyle- 60a-7, 64a-10, hāşıl eyle- 60a-8, mürür eyle- 60a-22, tāli' eyle- 63b-1, beyāz eyle- 63b-23, cüş eyle- 64a-2, eşer eyle- 64a-19, ziyāde eyle- 64a-20, ziyān eyle- 64a-20, haysiyyet eyle- 64b-21, te'sīr eyle- 65a-3, kabūl eyle- 65b-23, raqīk eyle- 66a-10, telyīn eyle- 66a-16, taqsīm eyle- 66a-20, hıfz eyle- 67a-17, teşhīş eyle- 67b-15, sākin eyle- 68b-22, peydā eyle- 69b-20, yaqı eyle- 71a-7, 77b-25, zımād eyle- 72b-4, 'azz eyle- 72b-11, baqş eyle- 75a-10, fehmi eyle- 75a-14, qavī eyle- 79a-16, imtiḥān eyle- 79b-7, lu'ūq eyle- 80a-16, tılā eyle- 80a-17, hoşāb eyle- 81a-20, işḥāl eyle- 81b-7, sirāyet eyle- 82a-12, ekl eyle- 83b-3, sehvi eyle- 85a-10, taḥrīr eyle- 85b-24, terk eyle- 85b-25, nüfūz eyle- 86a-6-7, ğarğara eyle- 86b-7, işlāḥ eyle- 87a-25, mażmaza eyle- 89b-13, 138a-5, serhoş eyle- 90a-17, tertīb 91a-3, terbiye eyle- 92b-3, ebzun eyle- 93b-9, işkāt eyle- 94b-25, ibtidā eyle- 97a-3, ğalebe eyle- 97a-11, kör eyle- 99b-1, fikr eyle- 99b-12, ḥalāş eyle- 99b-24, zabt eyle- 101a-18, men' eyle- 101a-18-19, tażyīk eyle- 103b-12, taḥayyül eyle- 103b-19, naḥül eyle- 105a-5, şulb eyle- 106a-1, qarār eyle- 107b-14, ta'dīl eyle- 107b-21, irāş eyle- 109b-1, iḥtirāz eyle- 111b-18, intikāl eyle- 112a-4-5, sel eyle- 117a-16-17, qarḥ eyle- 117a-17, ḥunnāq eyle- 117a-18, fāsidi eyle- 117a-19, nef' eyle- 118a-17, izāle eyle- 119a-17, 'avdet eyle- 120a-18, bāḥıl eyle- 120b-16, ağır eyle- 123a-11, iqdām eyle- 127b-11, hāacāmet eyle- 131b-9, ḥaḥā eyle- 132b-6, terkīb eyle- 132b-7, zamm eyle- 134b-24, istifrag eyle- 135b-1, iḥrāc eyle- 135b-15, taḥayyüd eyle- 137a-24, ḥiss eyle- 139b-20, tenqıye eyle- 142a-14, vaşf eyle- 144a-22, tafşīl eyle- 146b-10, intiḳāl eyle- 147b-19, tebrīd eyle- 152b-12, taleb eyle- 152b-23, bevl eyle- 159b-16.

ver- yardımcı fiili

mizāc ver- 1b-3, rızā ver- 6b-23-24, diqqat ver- 10a-8, hāarāret ver- 10a-10, iḥtişāl ver- 11a-22, hāareket ver- 11a-24-25, tām ver- 11b-17, yübüset ver- 12b-7-8, keder ver- 30b-17, dehn ver- 66b-9,

vér- fiili

ğidā vér- 11a-2, 54b-6, 76b-7, ḥaber vér- 11b-22, kıvām vér- 12b-2, arām vér- 14b-9, kuvvet vér- 16a-21, 33a-12, zarar vér- 19a-3, 31b-14, ğaseyān vér- 19a-8, bürüdet vér- 19b-10-11, ḥarāret vér- 20a-11, 34a-18-19, 87a-3, 'ufünet vér- 20a-16, fā'ide vér- 29a-23, i'tidāl vér- 30b-13, kesel vér- 29b-20, yübs vér- 29b-25, zaḥmet vér- 31a-6, ğınā vér- 31b-23, ğam vér- 32b-1, ferāḥ vér- 32b-12, nef' ver- 32b-16-17, taqvīt vér- 33a-3, ḥareket vér- 33a-12,

52a-2, 53a-25, kabiliyyet vèr- 33b-25, cefâf vèr- 34b-22, ruḡûbet vèr- 35a-1, devâ vèr- 37b-2, tarfriḡât vèr- 37b-4, šiyâf vèr- 37b-5, šu vèr- 37b-17, naẓc vèr- 38a-6-7, 76b-2, tefriḡ vèr- 38a-23, tedbîr vèr- 38b-5, za'if vèr- 39b-24, cüz'î vèr- 39b-24, keder vèr- 40b-25, ızḡrâb vèr- 41a-1, ḡay vèr- 41a-2, ḡiffet vèr- 42a-12, ḡavî vèr- 44b-8, sürürî vèr- 45b-5, raḡbet vèr- 46a-6, nâm vèr- 60a-15, kesâfet vèr- 65a-22, ḡuvvet vèr- 67b-2, 87a-1, ištihâ vèr- 68b-16, 73b-21, šifâ vèr- 69b-5, ḡargara vèr- 75a-1, 90a-14,147a-6, tâm vèr- 75a-17, cilâ vèr- 75b-12, 92b-23, idrâr vèr- 78b-18, cefâf vèr- 79b-13, ḡiddet vèr- 80a-6-7, ḡumḡ vèr- 80b-15, 'aḡl vèr- 80b-15, lînet vèr- 82b-6, râyiḡa vèr- 82b-10-11, šaḡîḡ vèr- 83b-11, elem vèr- 83b-22, naḡ' vèr- 84b-21, necâr vèr- 90a-20, taḡlîl vèr- 92b-6, šu'le vèr- 94b-1, isti'dâd vèr- 95b-6, cevâb vèr- 103a-9, ifâḡat vèr- 107b-25, šıḡḡat vèr- 123b-6, ḡayât vèr- 133b-8, iriḡ vèr- 133b-17, teksîn vèr- 134b-12-13, müšhil vèr- 140a-19, veca' vèr- 141b-20, imtizâc vèr- 143a-6, mḡzaheme vèr- 143b-25, ḡušûnet vèr- 144b-23, ızâ vèr- 151a-20, ḡiss vèr- 159b-10, šıḡlet vèr- 165a-7

kıl- yardımcı fiili

munzamm kıl- 5a-3, nigâḡ kıl- 7a-25,7b-1, ricâ kıl-7b-2, taḡalḡûl kıl- 7b-14, šâbit kıl- 7b-19-20, metîn kıl- 11a-2-3, münhi kıl- 12a-19, def' kıl- 12b-5-6, müsta'idd kıl- 13a-18, 41b-18, raḡîḡ kıl- 14a-25, ḡarar kıl- 21b-2, mu'tedd kıl- 30a-21, yâbis kıl- 30b-22, mu'aḡḡar kıl- 32b-5, zâ'il kıl- 32b-15, 159a-8, taltîḡ kıl- 33a-3-4, sâlim kıl- 34a-3, bârid kıl- 34b-21, i'tibâr kıl- 36a-4, lâtif kıl- 39b-10, emîn kıl- 42b-14, iḡtilâ kıl- 65b-4, bâḡî kıl- 66b-3, ḡâbil kıl- 66b-11, ızân kıl- 68a-5, ḡavî kıl- 69a-14, tâbi' kıl- 71a-21, muḡavvî kıl- 72a-18, yaḡı kıl- 73b-13, tefriḡ kıl- 79a-2-3, baḡḡam kıl- 80b-11, temîn kıl- 83b-2, rehâ kıl- 84a-20, sâkin kıl- 84a-21, tahfiif kıl- 84b-12, mu'tedill kıl- 85b-21, pâk kıl-90a-10, taḡviyyet kıl- 94b-21-22, 128b-5, muḡabil kıl- 94b-22, cem' kıl- 95a-10, müsavî kıl- 95a-19, ızâfe kıl- 95a-20, mešḡûl kıl- 109b-24, tekrâr kıl- 11b-6, ziyâde kıl- 121b-13, tacfiif kıl- 128b-3, kümmâd kıl- 134b-20, meydân kıl- 138a-18, tenḡıyye kıl- 140a-6, telyîn kıl- 140a-9, kehâd kıl- 140b-17, mâil kıl- 141b-9, i'timâd kıl- 148b-10, istifrâḡ kıl- 151b-1, mütezzî kıl- 152a-17, ıšlâḡ kıl- 152b-9, men' kıl- 152b-10, devâ kıl- 152b-10-11, zımâd kıl- 158b-4, ilâc kıl- 158b-7, za'if kıl- 160b-8, ictinâb kıl- 162a-2, kebed kıl- 162a-4, büryân kıl- 167a-12, naḡûl kıl- 171b-22,

ḡat- yardımcı fiili

šu ḡat- 32a-9, šeker ḡat- 96b-2, yaḡı ḡat- 96a- 12-13, eczâyı ḡat- 96b-5, šaḡmûniya ḡat- 96b-13, zeyt ḡat- 96b-20, nesne ḡat- 99b-19, ḡuz ḡat- 116a-4, emlec at- 125a-10, ḡıyâršenbe ḡat- 149b-3, mâ'cûn-ı benefše ḡat- 149b-4, za'ferân ḡat- 152a-2, misk ḡat- 152a-4, mašḡakîḡat- 155a-3, šarâbı ḡat- 157b-20, râvend ḡat- 161b-19, darcın ḡat- 162a-3

aç- yardımcı fiili

bevli aç- 67b-6, hayzı aç- 67b-6, siğirleri aç- 68b-6, dimâğı aç- 69b-18, kulunçı aç- 70b-1, yelleri aç- 72b-15, tıhâli aç- 74a-2, ağırlar aç- 75b-17, süddeleri aç- 77b-6, kabzı aç- 80b-9, gözün aç- 103a-8, ağızın aç- 146b-19

sür- yardımcı fiili

gülâblar sür- 32b-4, şafrayı sür- 33a-4, gül yağı sür- 36a-13, yelleri sür- 84b-9, sirke sür- 97b-13, turağ otı yağı sür- 105a-25-105b-1, nilüfer yağı sür- 107a-21, tavuğ yağını sür- 109a-19, bal sür- 117b-13, kolonya sür- 134b- 14-15, benefşe yağı sür- 137a-3, revgân-ı sezâb sür- 163a-11

çal- yardımcı fiili

bâkîçal- 33b-7-8, 13a-12, 52a-9, 62a-4, hām çal- 9b-6, lâyıkkçal- 12a-22, rāst çal- 50b-1, küşâde çal- 53a-8, açıkçal- 102b-21, bārid çal- 103b-14, ihtiyâc çal- 143b-16-17, eşer çal- 164a-24

tır- yardımcı fiili

Bu yardımcı fiil kimi yerlerde bulunma (-da/-de) ile birlikte kullanılmıştır.

girüp tır- 103b-23, olup tır- 109b-18, édüptür- 127a-17, bürüyüp tır- 125b-13, vaq̄tinde tır- 135b-15-16, güneşde tır- 140a-16

gel- yardımcı fiili

rāst gel- 6b-9-10, zarar gel- 9a-3-4, lâzım gel- 20b-21, 40b-2, 65b-20, zuhūra gel- 32b-10, ‘ırk gel- 34b-17, kan gel- 35b-3, 70a-5, hoş gel- 40b-15, 97b-9, bahār gel- 44a-2, tām gel- 45b-1, nefes gel- 47a-25, uyhu gel- 67b-18, huşūnet gel- 144b-14, haffet gel- 165b-12

gör- yardımcı fiili

revā gör- 33b-1, düş gör- 71a-9, zarar gör- 97a-10, felc gör- 113a-4, ağı gör- 133a-20

var- yardımcı fiili

Bu yardımcı fiil metnimizde yönelme (-a/-e) ekiyle birlikte kullanılmıştır.

tabibe var- 6b-18, bahāra var- 17b-8, yaşa var- 30b-5-6, hamāma var- 40a-10, kıvāma var- 42b-10, bedene var- 64a-22, mertebeye var- 105b-9-10, halāya var- 172b-11

tır- yardımcı fiili

güneşde tır- 140a-16, oturup dur- 116a-3

tüt- yardımcı fiili

temeddüd tüt- 15b-3, karnı tüt- 82a-11, karşı tüt- 99a-24, kan tüt- 111a-22, zamān tüt- 128b-2

Bu yardımcı fiil tütül- şeklinde de kullanılmıştır.

āvāz tütül- 71b-8, hayzı tütül- 162b-11

Eserde kullanılan hastalık, tedavi, organ, meyve, sebze, bitki vb. kelimelerin tümü olmasa da önemli olarak değerlendirdiğimiz bazı sözcüklerden oluşan bir sözlükçe koymayı uygun gördük:

Hastalık, Hastalık Belirtileri, Teşhis, Tedavi ile İlgili Sözcükler

‘**afen** (Ar.) İltihab; çürüme. Kötü pis, koku. (14a-22, 16b-9)

‘**alıķ** (Ar.) Boğaza sülük yapışması. (146b-15)

‘**alil** (Ar.) Hasta. (115b-3, 114b-12, 124a-24)

‘**amme** (Ar.) Baş yarığı, insanın beynine kadar ulaşan baştaki yara.(49b-13)

‘**asr’ül-bevl** (Ar.) İdrar yapma zorluğu, güçlüğü. (76b-25)

‘**aşķ** (Ar.) Psikolojik bir rahatsızlık. (109b-10)

‘**ataş** (Ar.) Hararet, susama. (24b-4, 31b-23, 36a-9)

‘**mnin** (Ar.) İktidarsız, güçsüz. (13a-11)

‘**ufünet** (Ar.)1.Çıban veya yaranın çürüyüp fena kokması. 2.İltihab. (68b-5, 78b-25, 86a-1) (bk. çıban)

a‘**mā** (Ar.) Gözü görmeyen. (51b-16)

a‘**rāz**(Ar.) Hastalık belirtileri, hastalık. (22a-14, 24a-2, 62a-19)

a‘**şāb** (Ar.) Sinirler. Damarlar. (52b-6, 54b-3, 73a-15)

a‘**ver** (Ar.) Bir gözü görmeyen, tek gözlü. (51b-16)

a‘**ver** (Ar.) Kör bağırsak. (51b-16, 54a-23, 62a-7)

a‘**zā-i reise** (Ar.) Başlıca, temel uzuvlar. (42b-15)

ağsır- : Hapşırmaq.(100a-14,103a-15, 105b-19) (bk. aķsırmak)

aķsır-: Hapşırmaq. (98a-6,104a-22, 145a-6) (bk. aķsırmaq)

ateş (Far.) Ateş, sıcak olan yer. (97b-3,98a-8, 99a-24)

āvāz tūtil- (Far.-T.) : Ses kısılması. (71b-8)

bād-ı şinām (Ar.) yüzde ve elde çıkan bir çeşit çüzam hastalığı. (137a-9)

- bağırsak kuruşu**: Karın gürültüsü. (42b-3)
- bağırsak sıyrılı**:- Bağırsak kazınması. (167b-3) (bk. bağırsak sıyrundusu)
- bağırsak sıyrundusu** : Bağırsak kazıntısı, sıyrıntısı. (35b-19-20, 42b-3, 87a-11) (bk. bağırsak sıyrılmak)
- bahaş** (Ar.) Cüzzam hastalığına benzer bir tür deri hastalığı. (81a-24, 96a-20, 84a-14)
- baraş** (Ar.) Cüzzamın beyaz ve kötü türü. (73b-24, 79b-21, 83a-20)
- baş ağrısı**: Başın ağrması. (42a-21, 91a-8, 72a-4)
- baş çizgin**:- Baş dönmesi. (103b-19) (bk.devvār, baş dön-)
- baş dön**:- Başı dönmesi. (69a-9, 45b-7) (bk. baş çizgin-, devvār)
- baş seğir**- : Başın belli kısımlarında hissedilen hafif hareketlenmeler, seğirmeler. (103a-11)
- başı ağır ol**- : Güçsüz, kuvvetsiz bir durumda olmak. (102b-6, 105b-12)
- bayıl**- : Bayılmak. (85a-19, 146b-24)
- beden ağırılan**:- Bedene ağırlık çökme güçsüz olma. (43b-8, 159b-8)
- behe'uş-şavt** (Ar.) Boğazdaki iltihap veya birçok farklı sebepten ötürü sesin kısılması. (144b-13)
- belādet** (Ar.) Sersemlik. (107a-14)
- bevāsır** (Ar.) Basurlar. (71b-17, 84b-25, 170b-24)
- bevl** (Ar.) 1. İdrar, sidik, çiş. 2.İşeme. (26a-17,29a-5, 70a-1)
- bīmār** (Far.) Maraz, hastalık. (62b-25)
- bişr** (Ar.) Vücudunda sivilce olan kimse. (120a-14)
- boğul**- : Bunalmak, havasız kalmak. (111b-21, 106a-13)
- cefāf'ul-enf** (Ar.) Burun kuruluşu. (131a-11)
- ceher** (Ar.) Gündüz körlüğü. (125b-23)
- cemre** (Ar.) Hararet, vücudun ısısının yüksek olması. (78a-4, 81a-15, 90b-6)
- cerāhat** (Ar.) Yaradan akan irin. yaralı vücuda toplanan kandaki ak yuvarlardan mürekkep kan. (36b-14, 66b-2, 87b-13)
- cereb** (Ar.) Uyuz hastalığı, kaşıntı. (69b-20, 73b-25,84a-14)

cereb-i çeşm: Göz kaşıntısı. (120a-7)

cünün (Ar.) Psikolojik rahatsızlık. (107a-10, 108b-6, 109a-8)

cüzzām(Ar.) Hansel mikrobusunun sebep olduğu bulaşıcı bir deri hastalığı. (20b-5, 31a-17, 137a-10)

çapaqlan-: Göz pınarında veya kirpiklerde olan ve kuruyan akıntı. (118b-8, 119a-3)

çıban : Vücudun herhangi bir yerinde oluşan iltihap. (20a-7, 131a-23, 135b-19) (bk. ‘ufūnet)

çıkık: Yerinden çıkmış kemik veya organ. (80a-2, 92a-18)

dā-‘ül-liḥye (Ar.) Sakal kıran. Sakal dökülmesi. (68a-9)

dā’üş-şā’leb (Ar.) Kıl dönmesi. (68a-9, 81a-23)

daḳḳ (Ar.) Çok yemekten dolayı vücudun ağırlaşması. (73b-10, 83a-3, 100b-8)

delülük : Delilik. (102a-10)

derdīnec (Ar.) Göz kapağındaki büyük iltihaba verilen ad. (119b-21)

derece-i rābi‘a (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların iyi bir şekilde fayda sağlaması durumu. (64a-22)

derece-i sālise (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların çok etkili olmaması durumu. (64a-21)

derece-i sāniye (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların tesir edip çok etkili olmaması durumu. (64a-20)

derle-: Terlemek, hararet basmak. (116a-17, 117a-22, 165b-23)

devvār (Ar.) Baş dönmesi. (103b-19, 104a-4) (baş çizginmek, baş dön-)

dıḳḳ (Ar.) Bir çeşit sıtma. (117a-16)

dırs(Ar.) Diş kamaşması. (133b-15)

diş kamaşması: Dişin uyuşması. (72a-5, 133b-16)

diş kıcırda-: Dişin birbirine sürtüp ses çıkarması. (111b-3)

dūd’ul-isnān (Ar.) Diş çürümesi.(133b-6)

dūdī (Ar.) Kulak çınlaması. (139b-17)

emrāz (Ar.) Hastalıklar, marazlar. (6a-8, 16b-3, 170a-18)

evrām (Ar.) Veremler, vücutta bulunan şişler, urlar. (24b-23, 69a-5, 76b-5)

falğamuni (Rum.) Kandaki bazı sıkıntılardan dolayı vücutta ortaya çıkan sersemlik. (103b-1, 103b-2) (bk.māşrā)

fālic (Ar.) Felç. (73a-11, 104b-1, 112a-11)

felc (Ar.) Vücutta bir veya birden fazla kısmın hareket edemeyişi. (73a-9, 92a-20, 112a-3)

ğabb (Ar.) Sıtmanın gün aşırı tutması. (15b-14)

ğarb (Ar.) Gözde çıkan bir çeşit sivilce. (125a-25)

ğaşeyān (Ar.) Mide bulantısı, kusmak. (19a-8)

ğışā (Ar.) Gece körlüğü. (125b-7)

gicik: Kaşıntı. (120a-8)

giçiş-: Kaşınmak. (83b-7, 94a-13, 116b-15)

gögsin geçürü geçürü solı-: Derin derin, içli içli nefes almak. (109b-17)

göz cabaklan-: Göz çapaklanması. (104b-21)

göz karar-: Gözlerin kararması durumu. (45b-8, 71b-16, 103b-9) (bk.sedr)

ğudde (Ar.) Bez. Vücutun muhtelif yerlerinde, hususan boyunda bir nevi vücuda lazım su çıkararak depocuk. Şiş. (59a-14, 59b-22)

ğader (Ar.) Uyuşma. (114a-3)

ğafağān (Ar.) Sıkıntı, kalp çarpıntısı. (151a-7, 151b-14, 152a-14)

ğanāiz (Ar.) Sıracı hastalığı. (70a-15)

ğanāzir (Ar.) Birçok hayvanda ve insan görülebilen yüz kemiklerinde oluşan bulaşıcı bakteriyel bir hastalık. Aksinomikozis. (69b-17, 81a-24, 89b-25)

ğarq-i nār (Ar.) Hararet. (78a-4, 114a-10)

ğarr (Ar.) Hararet, sıcaklık. (48a-4, 69b-23, 128a-6)

ğaşāt (Ar.) Sidik yolunda taş peyda olmak. (70a-7, 83a-2)

ğaşāt-i meşāne (Ar.) İdrar yollarında meydana gelen taş. (23a-1)

ğayza (Ar.) Şiddetli baş ağrısı, günümüzde migrene karşılık gelebilecek baş ağrısı rahatsızlığı. (81a-26, 101a-5)

hezeyān (Ar.) Sayıklama. (77b-18)

hikke (Ar.) Kaşıntı. (78a-4, 96a-20, 120a-14)

hikket'ül-mak'ad (Ar.) Makadın kaşınması. (171b-9)

hukne (Ar.) Şırınga. (82a-20, 87b-11, 100b-22)

humk (Ar.) Aşırı dalgınlık olarak kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (80b-15, 108b-20)

hum mā (Ar.) Hastalıktan dolayı vücuda meydana gelen hararet. 2. Sıtma. (42a-5, 85a-22, 92a-9)

hunāk (Ar.) Boğazda olan şiş. (68a-20, 86a-14, 142b-9)

ihtibās (Ar.) Tutukluk, tutulma. (19a-19, 33b-16, 172a-11)

iķşi'rār (Ar.) Ürperme. (20a-18)

imtilā' (Ar.) Kan toplama, kan durma. (72b-13, 105a-14, 106a-1)

inhiṭāṭ (Ar.) Kuvvetten düşme, inme. (15b-8, 15b-12)

inķibāz (Ar.) Kabızlık, sıkıntı. (16a-3, 25a-11, 53a-23)

inti'aş (Ar.) Hastalıktan kurtulup canlılığını kazanma. (37a-11)

intifāh (Ar.) Şişme, vücudun belli bir yerinin şişmesi. (25a-1)

intişāb (Ar.) Başını yukarı kaldırmadıkça nefes alamama durumu. (144b-7)

irin: İltihap, cerahat. (67b-19, 86a-2, 125b-6)

ishāl (Ar.) Bağırsakların iltihabından, soğuk algınlığından ortaya çıkan sürgün, iç sürme. (44b-9, 67a-21, 70b-1)

isnān (Ar.) Diş çıkarmak. (133a-2, 133a-22, 133b-6)

istifrāg (Ar.) Kusma. (19a-19, 96b-21, 103b-15) (bk. ķay)

istirhā (Ar.) Gevşeme, uyuşma. (35a-22, 71b-13, 112a-15)

istirhā'ul-lehān (Ar.) Bademciklerin şişmesi. (143a-16)

istirhā'ul-lehān (Ar.) Boğaza diş veya küçük dil inmesi. (143a-16)

istiskā (Ar.) Vücudun bir yerinde su toplaması. (19b-21, 162a-6, 163b-6)

itdirsegi: Göz kapağında çıkan sivilce. (122b-20)

ķam' (Ar.) Hasta etmek. (67a-9, 80a-6)

ķan al-: Vücutun herhangi bir yerinden kan alma. (37b-9, 109a-3, 137a-22)

ķan aldur- : Vücutun belli bir yerinden kan aldırma. (120b-24)

ķan kebedi (Ar.) Karaciğerin kanlanması. (76b-17)

ķan tükür-: Tıpta hemoptizi olarak geçen öksürme sırasında solunum yolundan kan gelme hadisesidir. (69a-20, 77a-5, 145b-10)

ķaraniṭis (Rum.?) Kişiyi sersem eden dimağ dolgunluğu. (102a-7, 102b-3, 107a-21)

ķarḥ (Ar.) Bedende çıkan yara, yaralama. (69a-4, 81b-3, 88b-10)

ķatreb (Ar.) Genellikle çok ağlayıp, kararsız olan, uykusuzlukla kendini gösteren psikolojik rahatsızlık. (107b-13)

ķay (Ar.) İstifrağ etmek, kusmak. (41b-7, 42b-12, 99a-15) (bk. istifrāğ)

ķelef (Ar.) Yüzdeki benek, siyah veya kırmızı noktalar. (67a-8, 73b-24, 81a-24)

ķis (Ar.) Bedendeki bazı sıvıların toplandığı kese biçimindeki oyuklar. (14b-9)

ķötürüm: Yürüyemeyecek şekilde sakat olma. (113b-14, 113b-15)

ķuduz: Genellikle köpek, tilki gibi bazı hayvanlardan insana geçen hastalık. (90a-18)

ķulā' (Ar.) Ağızda çıkan yaralar. (135b-19, 136a-2, 136a-11)

ķulunç (Ar.) Bağırsaklarda ortaya çıkıp omuz başlarına ve vücuda gelen bir ağrı. (29b-2, 168b-4, 169b-3)

ķurūḥ (Ar.) Yaralar, çıbanlar. (90b-25, 68a-5, 157a-11)

ķurūḥ'ul- enf: Burun çıbanları. (131a-22)

ķurūḥ'ul- 'ayn (Ar.) Gözdeki yaralar. (122a-3)

ķurūḥ'ul-lezen (Ar.) Kulakta çıkan yaralar. (141a-14)

ķus-: Kusmak, istifrağ etmek. (32a-20, 71a-22, 85b-2)

ķüt: Yürüyemeyecek şekilde sakat olma. (113b-14)

ķüzzāz (Ar.) Bir tür sinir sıkışması. (114b-1, 114a-24 , 114b-5)

ķa'b (Ar.) Ağızdan salya akmak. (59b- 22, 59b-24)

ķaķva (Ar.) Yüz felci. (73a-9, 99b-1, 115a-5)

ledğ-i mi'de (Ar.) Midenin ekşimesi. (84a-9)

loşa (Rum.) Yeni doğum yapmış loğusa kadın. (89a-24)

lu'āb (Ar.) 1. Bitki suyu. 2. Ağızdan su gelmesi (76b-23, 136b-1, 136b-25)

mağş (Ar.) Bağırsak ağrısı. (70a-2)

mālīḥūlyā (Ar.) Bir tür psikolojik hastalık, aşırı kuruntu yapma, değişik şeyler görme. (68b-7, 94a-3, 106a-24)

mānyā (Rum.) İleri derece dengesiz davranılmasıyla kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (108a-1, 108a-5, 109b-3)

maraz (Ar.) Hastalık, illet, dert. (68b-10, 77a-3, 89b-3)

maşrū' (Ar.) Sar'a hastalığına tutulmuş, saralı. (90a-2, 110b-12, 110b-21)

māşrā (Rum.) Kandaki bazı sıkıntılardan dolayı vücutta ortaya çıkan sersemlik. (bk.falgamuni)

merākī (Ar.).Psikolojik bir rahatsızlık, dalgın olma, kuruntu yapma vb.(107a-23, 164b-17, 169b-1)

midde (Ar.) İrin, cerahat. (69b-4)

muḥtenik (Ar.) Nefes alamayıp boğulan, boğuk. (18a-12)

muḥterik (Ar.) Yanma.(78a-20,112a-16, 157a-5)

muḥayyi (Ar.) Kusmak, istirahat etmek. (41b-8, 41b-21, 42a-1)

müfettit-i ḥaşāt (Ar.) İdrar yolundaki taşların parçalanması. (76b-25)

münten (Ar.) Hastalık bulaşmış olan kişi. (29b-13, 112b-17)

müzmine (Ar.) Kronik, devam eden. (35b-3, 73a-13, 88b-18)

nāḳıh (Ar.) Tam olarak iyileşemeyen, hastalıktan kurtulamayan kişi. (23b-5, 34a-17)

nāsūr (Ar.) Göz pınarında, makat havalisinde ve diş etlerinde olan bir hastalık. (69b-20, 83b-14, 125b-1)

necer (Ar.) Ağız kokusu. (135a-9, 135a-23, 135b-3)

nefes-i dem (Ar.) Kan tükürmek. (145b-9-10)

nemle (Ar.) Vücutta olan karıncalanma. (77a-23, 78a-4)

nezle (Ar.) 1. Burun akıntısıyla kendini gösteren hastalık. (34b-23, 67b-3, 117a-12)

nıkrıs (Ar.) Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık. (42a-14, 75b-25, 87b-25)

nüzül(Ar.) Felç. (116a-25, 118a-5, 126a-16)

öksürük: Öksürük. (70b-12, 90b-16, 145a-4)

rahne (Far.) Yara,bozukluk. (50a-23, 50a-24)

razz (Ar.) Organlarda olan ezilme. (21b-14)

remed (Ar.) Gözün ağrması, göz kapağının iltihabı. (35b-12, 118b-5, 119a-1)

rıh (Ar.) Sızı, romatizma. (51b-6, 63b-13, 100a-1)

rık (Ar.) Salya ağız suyu. (35b-2)

rış (Far.) Yara. (73a-1, 90a-9, 87a-23)

ru'āf (Ar.) Burun kanaması. (67a-19, 70a-11, 131b-15)

ru'ūnet (Ar.) Aşırı dalgınlık olarak kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (108b-20)

saħc (Ar.) Bağırsağın yaş olup cerahat vermesi, tırmalamak, kaşımak. (40b-14, 67b-13, 79a-17)

saħta (Ar.) Bir tarafı hasta veya eksik olma durumu. Sakatlık (42b-23, 73a-17, 112a-5)

şammem (Ar.) Sağır. (42b-12)

şancı-: Bir yerin bir şey batar gibi ağrması. (102a-12, 118b-15, 165b-6)

şar'a (Ar.) Bir çeşit baygınlık hastalığı. (74b-5, 81b-14,110a-17) (bk. uçuk)

sebel (Ar.) Gözün bulanık görmesi. (121a-12, 121b-2, 123b-9)

sedr (Ar.) Göz kararması. (103b-19, 104a-4 (bk.göz karararak)

seher (Ar.) Uykusuzluk rahatsızlığı. (97a- 16, 104b-12, 104b-14)

sekte (Ar.) Kan tutmak. (103b-21, 104b-1, 111a-21)

selsāl'ul-bevl (Ar.) Soğuk idrar. (74b-5)

seretān (Ar.) 1. Kanser hastalığı. 2.Yengeç burcu (17b-66, 71b-17, 130a-9)

sersām (Far.) İnsana sersemlik veren bir hastalık. (73a-13, 97b-19, 101b-25)

sersām-ı balgāmī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla balgam bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (102b-23)

sersām-ı demevī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla kan olmasından kaynaklı sersemlik. Karanitis da denilir. (102b-2)

sersām-ı şafrāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla safra sıvısının bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (102a-6)

sersām-ı sevdāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla sevda bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (103a-17)

şınık: Herhangi bir uzvun yerinden oynaması, çıkması. (92b-6)

sigil: Meme (Basur memesi) (68a-8, 171b-24)

sil'a (Ar.) Bedende olan ur. (15a-16)

sill (Ar.) Bir çeşit çıban, ur. (71b-8, 91a-14, 110b-18)

sirāce (Ar.) Bir tür deri hastalığı. (65a-9)

su'al (Ar.) Öksürük. (67b-19, 117b-12, 145a-4)

şudā' (Ar.) Baş ağrısı. (69a-6, 83b-22, 97a-24)

şudā'-i balgamī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla balgam olmasından kaynaklı baş ağrısı. (99a-7)

şudā'-i demevī (Ar.) Başın damarlarının kanla dolmasından kaynaklı baş ağrısı. (98a-24)

şudā'-i şafra (Ar.) Vücutta gereğinden fazla safra sıvısının olmasından kaynaklı baş ağrısı. (98b-19)

şudā'-i sevdāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla sevda sıvısının olmasından kaynaklı baş ağrısı. (99b-8)

şudā-i ħumārī (Ar.) Sarhoşluk veren içkiden sonra olan baş ağrısı. (100b-1)

şudā-i rīhī (Ar.) Bir tğr romatizmal baş ağrısı. (100a-1)

şudā-i veremī (Ar.) Baştta olan iltihaplardan dolayı olan baş ağrısı. (100b-25)

şufret (Ar.) Sarı, beniz solgunluğu. (23b-3, 27a-16)

sū-i mizāc (Ar.) Sağlığın yerinde olmaması durumu. (38a-25, 40b-10, 97a-2)

sulāk (Ar.) Göz kapağının kızarıp şişmesi. (122a-21)

şuya ğarķ ol- (T.-Ar.) Nefes borusuna su kaçması. (147a-17)

sübāt (Ar.) Baygın olma. (104a-7, 105a-16, 112a-12)

südde (Ar.) Vücutun bir yerinde görülen tutukluk. (38b-2, 44a-23, 91a-5)

sümük: Burun boşluklarından gelen yapışkan sıvı. (110b-24, 111b-4, 130a-10)

şa'ır (Ar.) Arpa. (83a-13, 108a-9, 113a-9)

şa'ire (Ar.) Göz kapağında çıkan sivilce. (122b-19, 122b-21)

şa'r (Ar.) Kıl, saç. 2.Gözde kıl çıkması hastalığı. (23a-22, 71a-5,123b-6)

şakılka (Ar.) Başın belli bir kısmının ağrması. (35b-8, 80b-4, 101a-14)

şedde (Ar.) Seğirmek. (26b-25, 35b-17, 139b-7)

şemmün nokşanı (Ar.) Kokuyu az alma durumu. (130-1)

şernāk (Ar.) Üst göz kapağının şişmesi. (123a-9, 123a-12, 123a-24)

şevşa (Ar.)Karın içinde olan yel. (71b-8, 93a-9, 147b-23)

ta'b (Ar.) Yorgunluk, sıkıntı, zahmet, eziyet. 2.Sinirlerin zayıflığı dolayısıyla adelerde duyulan şiddetli sancı. (39b-10, 109b-8, 114b-15)

ta'tis (Ar.) Aksırtma. (115b-13)

ta'un (Ar.) Veba hastalığı. (80a-7)

tanin (Ar.) Kulak çınlaması. (139b-17-18)

taras (Ar.) Kulağın duymaması. (138a-22, 138b-13, 139a-3)

tarfe (Ar.) Gözün kanlanması, kızarması. (120a-21, 120b-1, 120b-11)

teb (Far.) Sıtma. (25a-7)

tehvi' (Ar.) Kusturma. (168b-6)

tekmid (Ar.) Soğuk veya ılık su ile yapılan pansuman. (42b-4, 115a-3, 116b-17)

teshin (Ar.) Isıtmak, soğukluğunu gidermek. (74-22, 106a-14, 110b-13)

teşakkuk'üş-sefe(Ar.) Dudak yarılması. (136b-16)

teşennüc (Ar.) Adelelerin gerilip büzülmesi, kasılması. (67b-6, 72a-14, 111a-4)

teşeyyuh (Ar.) Vücuttaki sinirlerin bir büzülmesi. (114a-5, 114b-3, 116a-6)

teşhiş et- (Ar.-T.) Hastalığın ne olduğunu anlayıp bilme. (7a-10, 29b-10, 67b-15)

tilargıs (Rum.) Balgamının sebep olduğu sersem hastalığı. (102b-24, 102b-11)

tuħme (Ar.) Hazımsızlık, midenin çok dolu olması. (88b-24, 99a-9, 105a-14)

uçuk: Sar'a hastalığı. (110a-17) (bk. şar'a)

uyuş-: Uyuşmak, uyuşturmak, hissisleştirmek. (112a-19, 89b-24)

veca' (Ar.) Ağrı, sızı, acı. (68b-6, 72a-1, 72b-9)

verem (Ar.) Şiş, yumru, ur. (71b-22, 77b-1, 102a-2)

yaraħan: Sarılık. (26a-19, 67b-22, 70a-1)

yel: Bağırsaklarda biriken gaz. (72a-7, 80b-11, 91b-19)

yürek belinlenmesi: Kalp çarpıntısı. (67a-21)

yürek oynaması: Kalp çarpıntısı. (84b-4, 85a-18, 93b-23)

zā'if başar (Ar.) Göz tembelliği. (127b-21)

zā'if başar (Ar.) Gözün uzak veya yakını görmeye problemlili olması. (127b-21)

zā'if isnān (Ar.) dişlerin gevşek olup oynaması. (133a-22)

zūfre (Ar.) Halk arasında gözde et büyümesi olarak bilinen gözün beyazını örtecek şekilde korneanın üzerine uzanan zar kıvrımı. (120b-13, 121a-2, 121b-15)

zūkām (Ar.) Nezle. (17a-23, 116a-20, 98a-4)

Bitki ile İlgili Sözcükler

'aħākır (Ar.) İlaç yerine kullanılan bitki kökleri. (1b-13)

'ākırħarhā (Ar.) Pire otu, nezle otu. (86a-8, 104a-23, 110b-16)

'aşb (Ar.) Yaş ot. (26b-24, 85a-8, 90b-9)

'unnāb (Ar.) Kızıl iğde, üvez ağacı. (86b-11, 95b-18, 96a-6)

139a-9) (bk. şibş)

adhır (Ar.) Ayrık otu. (138a-9, 171a-21)

afsentīn (Rum.) Pelin otu, yavşan otu. (85a-1, 109a-16, 110b-8)

afyon (Lat.) Haşhaş sütünden biriken bir madde. (66b-12, 104a-18, 114a-21)

ağaç: Gövdesi odun ve keresre olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. (26b-1, 69a-15, 75b-22)

aķ biber: Beyaz biber, karabiberin olgunlaşmış taneleri. (116b-25)

aķ günlük: Beyaz renkteki günlük ağacından çıkan zambak. (119a-25, 116b-21)

aķākiyā(Rum.) Akasya ağacı. (68b- 18, 132a-18, 136a-8)

anduz: Kökleri ilaç olarak kullanılan raziyane bitkisi. (80a-22, 80b-3)

anısün (Rum.) Anason. (87a-25, 88a-20, 112b-1)

anzurūt (Far.) Göz otu. (69a-15, 121b-14, 122b-17)

ardıç : Servigillerden, iğne yapraklı çalı formundaki ağaçların ortak adı. (19a-16)

ās (Ar.) Mersin ağacı, yemişi. (68a-1, 166b-19, 167a-5)

āsārūn (Rum.) Kedi otu. (68a-22)

ayva çekirdegi : Ayvanın içindeki çekirdekler. (154b-4, 169b-5)

ayvaşana : Pelin otu. (72b-3) (bk. berincāsef, şayşum)

bābādyā (Far.) Papatya. (98a-8, 99a-18, 107b-9)

babūnec (Far.) Papatya. (99b-22, 108a-15, 134b-19)

badem (Far.) Gülgillerden olan bir ağaç ve ağacın yemişi. (33a-16, 40b-12, 149a-8)

baķla'ül-humķa (Ar.) Semiz Otu. (72a-3, 75a-21)

ban: Ban otu. (145b-7)

bancar: Ispanakgillerden bir bitki. (101a-16)

başal (Ar.) Soğan. (70b-18, 121a-10, 145a-10) (bk. soğan)

behmen (Far.) Turpa benzeyen ve “kavza kökü” denilen bitki. (70b-23, 150b-24)

belādur (Far.) Özellikle Hindistan'da yetişen yemişleri kuşburnuna benzeyen baladur ağacına verilen ad. Mahun elması. (73a-10, 142b-25)

belah (Ar.) Yetişmemiş hurma koruğu.

belesān (Far.) Pelesenk ağacı. (129b-7, 139a-5,)

bellilic (Ar.) Fındık. (71b-12, 118b-15, 155b-21) (bk. finduķ, bunduķ)

benefsec (Ar.) Menekşe denilen güzel kokulu, küçük mor renkli çiçek. (70b-11, 171a-2) (bk. benefşe)

benefşe (Far.) Menekşe denilen güzel kokulu, küçük mor renkli çiçek. (36a-5, 40b-12, 105a-1) (bk. benefsec)

berincāsef (Far.) Ayvadana. (72b-2) (bk. kayşum, ayvatana)

bersiyavşān (Far.) Baldırıkara otu. (72b-6)

besbāse (Ar.) Ak üzerlik otu. (72b-21)

besfāyic (Ar.) İçinde fındığa benzer yemişi bulunan bir ot. (72a-8, 96b-17, 170b-14)

bezr (Ar.) Tohum. (75a-5, 77b-13)

bezr-i benc (Far.) Benek adı verilen otun tohumu. (73a-16, 104a-18)

bezr-i haṭmi (Ar.) Hatmi çiçeği tohumu. (95b-3, 95b-8, 96b-10)

bezr-i hindibā (Ar.) Hindiba tohumu. (95b-14)

bezr-i kātūnā (Ar.): Yavşan cinsinden Akdeniz Bölgesine özgü olan katuna bitkisinin tohumu. (Eserde karnı yarık otu olarak da geçmektedir. 136b-25) (40b-13, 66a-6, 118b-17)

bezr-i kerefs (Ar.) Kereviz tohumu. (35a-13, 72b-12, 95b-6)

bezr-i kettān (Ar.): Keten tohumu. (72b-16, 119a-5,)

bezr-i raziyāne (Ar.) Rezene otu tohumu. (72b-14)

bezr-i şāhtere (Ar.) Şahtere tohumu. (96a-23)

bīş (Far.) Bildircin otu adı verilen zehirli bir ot. (75a-14, 75a-16)

bostānī (Far.) Yabanī olmayan, özel olarak yetiştirilen bitkilerin tümü. (75a-5, 85b-11)

bögrülce: Baklagillerden, fasulyeye benzer bir tarım bitkisi. (144a-1, 90b-9, 99b-21) (bk. lūbiyā)

burçaḳ : Burçak. (134a-4)

buṭum (Ar.) Meneviş ağacı. (73a-6, 122b-17, 145a-2)

büzīdān (Far.) Tilki hayası, semizlik otu veya koç otu denilen bir ot. (71b-20) (bk. ḥaṣat'ül-şā'leb)

büssed (Ar.) Mercan kökü. (72b-23)

cāvers (Ar.) Buğday arasında biten bir çeşit sarı darı. (74b-9)

- cāvşīr** (Ar.) Cavşir otu, oğlanaşı, kunduztaşağı. (74b-3) (bk. cünd-i badester)
- cedvār** (Ar.) Zencefil cinsinden kokulu safran kökü. (75a-10, 75a-13, 75a-14) (bk.zürunbād)
- centiyānā**(Ar.) Eşek turpu.(75a-21)
- ceviz-i bevvā** (Ar.) Hindistan cevizi. (33a-21, 74b-19, 154a-20)
- ceviz-i rumi** (Ar.) Ceviz. (74b-22)
- cırcır** (Ar.) Turpgiller familyasından bir bitkidir. Su gerdemesi olarak da bilinir. (75a-17, 127a-24)
- cūlnār** (Far.) Yabani nar ağacı. (26b-7, 75a-1, 132a-18)
- cünd-i badester** (Far.) Kunduz hayası otu. (139a-9) (bk. cāvşīr)
- çam:** İğne yapraklı, reçineli ağaçların ortak adı. (19a-16)
- çiçek** : Bir bitkinin üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü. (151b-24)
- çin saçı** : Bağboğan otu. (bk. eftimūn)
- çörek otu:** Çörek otu.(83a- 18, 100b-13, 111b-13) (bk.nānh'āh, naḥve)
- dārçīn** (Far.) Tarçın. (66a-2, 78b-24, 152a-1)
- demü'l-aḥaveyn**(Ar.) İki kardeşkanı ağacı. (79a-14)
- durūnc-ı 'aḳreb** (Ar.) Çıyan otudur. Özellikle hayvan ısırması ya da sokmalarında kullanıldığından bu ismi almıştır. (79a-23)
- ebegümeci:** Ebe gümeci otu. (139b-1, 142b-2, 145a-7) (bk. ḥubbāzi)
- ebhel** (Ar.) Ardiç ağacı, ardiç ağacı yemişi.(67a-12)
- efrenc-müşg** (Far.) Reyhan, geyik otu, fesleğen. (69b-18)
- efsiteyn** (Rum.) Pelin otu. (bk. pelīn, yavşan)
- eftimūn**(Rum.) Bağboğan, Çin saçı.(90b-22, 96a-22, 109a-18) (bk. çin saçı)
- emīr bāris**(Far.) Adi kadıntuzluğu. Çalı grubuna ait boyu 2 metreyi bulabilen bir bitki. (68a-25, 95b-22, 159a-12)
- emlec**(Far.) Amlac otu. (68b-13, 125a-9, 155b-21)
- emlīlec-i aşfer** (Far.-Ar.) Sarı amlac otu. (70a-18)
- encidān** (Ar.) Kasnı denilen ilacın yapıldığı bir ağaç. (70a-13)

- encüre** (Ar.) Isırgan otu. (100a-20, 104a-16, 140a-1)
- etric** (Ar.) Ağaç kovanı. (67a-5)
- ferasilān** (?) Yaban pırasası. (88a-2)
- ferencmüşk** (Far.) Yaban yarpuzu. (88a-7)
- ferfiyūn** (Ar.) Sütleğen otu ve bundan elde edilen bir tür zamk. (65b- 18, 88a-8, 104a-24)
- fık**: Börülcenin bir türü. (92a-13)
- fulful** (Far.) Karabiberin uzunca bir şekli. (87b-19, 90b-12) (bk. biber)
- futenc** (Ar.) Yarpuz. (87b-9, 157b-2, 157b-9)
- fücl** (Ar.) Turp. (87b-4, 139a-5)
- ğāfeş** (Ar.) Koyunotuna benzer bir ot. (87a-21, 161b-20)
- ğubeyrā** (Ar.) Yaban iğdesi. (87a-13)
- günlük**: Günlük ağacı ve bundan elde edilen zamk. (91b-19, 115b-6, 132a-22)
- hanzal**(Ar.) Ebu Cehil karpuzu da denilen meyvesi acı bir çeşit zakkum. (75b-20, 97a-1, 111b-5)
- hardal** (Ar.) Çok küçük tohumları olan ve yaprakları yenen bir nebat. (77b-2, 88b-2, 90b-12)
- hasek**(Ar.)Demir diken. (77a-11)
- hass** (Ar.) Marul. (77b-16) (bk. marūl)
- haşşatü'l-ša'leb**(Ar.) Tilki hayası otu. (78a-23) (bk. büzidān)
- hāşā** (Far.) Kekik otu, güveği otu. (77a-3)
- haşhaş**(Ar.) Tohumlarından yağ, kapsüllerinden afyon yapılan bir bitki. (77b-8, 102b-13, 105a-1)
- hatme** (Ar.) Ebegümecei familyasından bir çiçek, hatmi çiçeği. (139a-13, 139a-16)
- hayyü'l-'alem**(Ar.) Kaya koruğu. (76b-14)
- helile**(Ar.) Tohumları tıpta müshil olarak kullanılan bir bitki. (39b-22, 94a-6, 160b-22)
- helilec** (Ar.) Tohumları tıpta müshil olarak kullanılan bir bitki. (96a-21, 120a-15, 124b-9)
- helyūn** (Ar.) Torak otuna benzer bir ot. (94a-7)

ḥıyārşenbe (Far.) Baklagillerden, içinde bulunan kara veyvesi ve öz suyu tıpta kullanılan bir bitki. (78a-21, 93b-24)

ḥiltīt(Ar.) Fena kokulu bir çeşit zamk, şeytan teresi. (77a-16)

hindibā (Ar.) Birleşikgillerden, 1 metreye kadar yükselebilen, yaprakları haşlanarak salata gibi yenilebilen birkaç yıllık bitki. (80b-13, 93b-18, 84b-13)

ḥubbāzi (Ar.) Ebe gümece. (77a-21) (bk. ebe gümece)

ḥūlincān (Far.) Zencefilgillerden, kökleri baharat olarak kullanılan bir bitki. (78b-15)

ḥurmā (Far.) Hurma meyvesi.(71a-12, 127b-3, 166a-16)

ḥuzāz (Ar.) Kırkboğum bitkisi.(77b-7)

ısfanāḥ (Rum.) Ispanak. (106a-22, 116a-4, 119a-10)

ıstırğan: Isırgan otu. (69b-10)

igde: İğde ağacı. (80b-22, 80b-23)

iklilü'l-melik(Ar.)Koç boynuzu. (68b-25, 96b-24, 139a-13)

incir (Far.) Dutgillerden olan ağaç ve bu ağacın yemişi. (35a-3, 73b-5, 95b-7) (bk. tın)

ipel (Far.) Yaban sığırı boynuzu. (69a-18)

isfidāc (Ar.) Üstübeç: Boyalarda kullanılan esas bazik kurşun karbonat olan zehirli bir pigment.(43b-23, 131b-1, 136b-21)

işkil(Ar.) Ada soğanı.(68a-6, 70b-19)

ḳabaḳ: Kabakgillerden, birçok türü olan bitki. (88a-25, 105a-1, 118b-18)

kāfūr (Ar.) Sert, güzel kokulu, katı ve yağlı madde. (72a-17, 89a-8, 92b-2)

ḳaṅtaryūn (Rum.) Kantaron otu. (88b-13, 111a-7, 111b-5)

ḳara günlük: Koyu renkteki günlük ağacından çıkan zamk. (116b-21)

ḳaranfil (Ar.) Karanfil. (88b-21, 111b-13, 150b-25)

ḳayşum (Ar.) Pelin otu. (72b-3) (bk. ayvatana, berincāsef)

kebābe (Ar.) Karabiber familyasından olan ve genellikle Uzak Doğu'da yetiştirilen bir bitki. (90a-10)

kebere (Ar.) Gebre otu. (89b-7, 170b-4)

kem (Ar.) Mantar. (89b-1)

kemmūn (Ar.) Kimyon.(111a-10, 121a-8, 134b-11)

kender (Ar.) Günlük ağacı, sığla ağacı. (90a-21)

kerefs (Ar.) Kereviz otu. (89b-13, 111a-18, 119b-7)

keşīrā (Ar.) Bir ağaçtan çıkan sumak. (89a-16, 108a-13, 137b-6)

kettān (Ar.) Keten. (83a-23, 119a-5, 123a-25)

ķirtım (Ar.) Usfur otu tohumu. (89a-4, 89a-7)

ķişniş (Far.) Güzel kokulu bir tohum kara kimyon. Kişniş. (33a-22, 76b-10, 98b-17) (bk. ķişniz)

ķişniz (Far.) Güzel kokulu bir tohum kara kimyon. Kişniş. (89b-23) (bk. ķişniş)

ķoz: Ceviz. (66a8, 74b-25, 90b-12)

ķušt (Ar.) Topalak denilen ot. (88b-8)

kūhle (Ar.) Sığırdili denilen ot. (74a-12, 82a-17)

kūrnūp (Far.) Kelem denilen lahana türü. (90a-14, 173a-8)

kūzbere (Ar.) Asmacık otu. (120a-2, 132a-3)

lāden (Far.) Çamdan çıkarılan bir tür zamk. (91b-6, 98a-6, 100a-14)

lisān-ı sevr (Ar.)Lisanı sevir otu. Yassı, uzunca dikenleri olan bir bitkidir. (90a-24, 95b-20, 106b-19)

lisānu'l-ķāmel (Ar.) Sinir otu. (90b-4, 146b-7, 167b-18)

lūbiyā (Ar.) Böğrölce. (90b-9) (bk.böğrölce)

lūffāķ (Ar.) Kokulu geniş yaprakları olan bir çeşit ot. (38a-17)

lūkk (Ar.) Nar ağacına benzer bir ağaçtan çıkan zamk. (91b-8)

māmīšā (Ar.) Gülibrişim otu. (118b-25, 140b-11)

marūl (Rum.) Yeşil yapraklı taze olarak yenilen bitki. (77b-16, 105a-1, 127a-11) (bk. ķass)

masike (Ar.) Zamk. Tutan, saran, zapt eden şey. (61b-12, 159a-2, 164b-12)

maştakī (Ar.) Sakız. (91b-15, 101b-13, 134b-8) (bk. şaķız)

- māş** (Ar.) Börülceye benzeyen fasulyenin türü. (92a-13)
- māzū** (Ar.) Servi cinsinden mazı denilen ağaç (132b-8, 133a-24, 134b-1)
- merzencūş** (Ar.) Zaferan (Safran) çiçeği. (92a-19, 98a-5, 99b-14) (bk. za'ferān, zağferān)
- mūluḥıya** (Rum.) Ebegümeccine benzer bir ot. (37a-13, 92a-4)
- na'nā** (Ar.) Nane. (77a-7,93a-9, 132b-2)
- naḥve** (Ar.) Çörek otu. (93a-24, 156a-1, 163a-10) (bk. nānḥ'āḥ, çörek otu)
- nānḥ'āḥ** (Far.) Çörek otu. (93a-24) (bk. çörek otu, naḥve)
- nār çiçeği**(Ar.-T.): Nar çiçeği. (26b-5)
- nār-ı cīl** (Ar.) Hindistan cevizi. (93a-22)
- nercis** (Far.) Nergis. (92b-16, 98a-5, 100b-12)
- nesrīn** (Far.) Yaban gülü. (92b-24, 130b-2)
- nilüfer** (Far.) Nilüfer çiçeği. (93a-6, 98b-16, 105a-2)
- pader necbuye**(Ar.) Oğul otu.(71b-14)
- pelīn** (Rum.) Pelin otu. (68a-13) (bk. efsiteyn, yavşan)
- pırasa** (Rum.) Pırasa. (26b-23, 119b-7, 173a-13)
- rāsen** (Ar.) Raziyan bitkisi. (80a-21, 80b-6, 168b-24) (bk. rāzyāne)
- rāvend** (Far.) Kökleri ve sapları ilaç olarak kullanılan karabuğdaygillerden bir bitki. (80a-1, 80a-5, 111a- 7)
- rāzyāne** (Far.) Rezene otu. (96a-25, 112b-1, 126b-24) (bk. rāsen)
- reşād** (Ar.) Tere otu. (80b-9, 109b-6)
- reyḥān** (Ar.) Fesleğen.(79b-22, 151b-20, 159a-10)
- ribās** (Far.) Hekimlikte kullanılan karabuğdaygillerden bir bitki. (80a-5, 166b-11)
- şa'ter** (Ar.) Güyeğü otu. (84a-16, 84b-6, 138a-4)
- şāb** (Ar.) Karga düveleği otu. (84b-14)
- şakız**: Bazı ağaçların kavuğundan sızan, yumuşak, hoş kokulu reçine. (91b-15, 106a-3, 112b-18) (bk. maştaḳī)

saḫmūniya (Rum.) Bingözotu, müşhil gibi kullanılan madde.(82a-4, 96b-9,161b-11)

şandal (Ar.) Sandal ağacı. (84b-1, 118b-21, 132b-13)

şarımşak : Zambakgillerden, 25-100 cm yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi. (97b-21, 100a-17, 11a-17)

sekbinec (Far.) Salatalığa benzer bir bitki. (82b-25)

seliḫa (Ar.) Aselbent sakızı. (83a-5)

seraḫs (Ar.) Eyrelti otu. (82b-22)

sezāb (Ar.) Sedef otu. (83a-3, 98a-14, 113b-5)

sināmeki (?) Tıpta ishal yapmak, bağırsak yumuşatmak amacıyla kullanılan bir bitki. (96b-18, 99a-2, 104b-24)

soğan : Zambakgillerden, birçok yerde yetişebilen ıtırılı bir bitki. (97b-21, 110a-17, 111a-17)
bk. başal)

şūm (Ar.) Sarımsak. (74a-6)

şumāḡu'l-iccāş (Ar.) Erik sumacı. (85a-2)

sūsen (Far.) Susam çiçeği, zambak. (42b-2, 70a-17, 83a-10)

sūnbūl (Far.) Zambakgillerden, Soğanla üretilen hoş kokulu birçok rengi bulunan bitki. Özellikle mideye ve bazı iç hastalıklara iyi geldiği düşünülür. (20a-12, 36b-2, 83a-7)

sūrincān (Far.) Sorıncan ağacı. (81b-25)

sūtlegen: Sütleğen otu. (79b-20, 133a-19, 136a-21)

şāh-ı belluḫ(Ar.) Pelit ağacı, meşe palamutu. (83b-9)

şāhisferm (Ar.) Fesleğen otuna benzer bir bitki. (83b-15)

şāhtere(Ar.) Şah tere. (85a-7, 96a-23, 137a-14) (bk. şāhterec)

şāhterec(Ar.) Şah tere.(83b-5) (bk. şāhtere)

şāḫālk'ün-nu'mān(Ar.) Gelincik çiçeği. (83b-23, 124b-24)

şalgām (Far.) Turpgillerden, yumru köklü bir bitki. (83b-2, 127a-20, 128b-23)(bk. şelcem)

şehdānec (Ar.) Kendir tohumu. (83-24)

şelcem (Ar.) Şalgam. (83b-2) (bk. şalgām)

şibş (Ar.) Torak otu. (83a-16) (bk. turaş otu)

şukurdiyün(Rum.) Yaban sarımsağı. (84a-5)

şüniz (Ar.) Kara çörek otu. (83a-18, 104a-24, 105b-17)

tarfa (Ar.) İlgin ağacı. (85b-2)

tarhün (Ar.) Tarhun otu. (44b-25, 85b-11)

tāze kişniş (Far.) Maydanogillerden, 20-60 cm yükseklikteki tüysüz bitki. (65a-8, 123a-4)

temürhindi: Baklagillerden olan bir ağaç ve bu ağacın keçiboynuzu şekline benzer meyvesi. (96a-7, 97b-11, 108a-10)

terencübün(Ar.) Deve dikenli bitkisi üzerine gece düşen tatlı madde, kudrethelvası. (74a-3)

turaş otu : Tıpta ilaç olarak tazesini ve kurutulmuş şekli kullanılan bitki. (105a-25, 114a-11,

türbüd (Far.) Türbit otu. (73b-2, 117b-5, 168a-13)

türmüs(Far.) Delice bakla, Yahudi baklası. (73b-22)

tütün: Patlicangillerden, bileşimde nikotin bulunan bir çeşit ot. (107b-3, 119b-11, 120a-9)

uğhuvān (Ar.) Koyun gözü olarak da geçen papatyanın iri olanı. (67b-14, 70b-5)

uşfür(Ar.) Yalancısafran. (86a-24)

ustuğudūs (Rum.) Karağan çiçeği, karabaş otu.(98a-4, 110b-11, 130a-19)

uşşak: Vaşak, çadıruşağı otu ve bundan elde edilen zamk. (68a-18)

ükşüş(Ar.)Sarmaşık. (69b-25)

üşnān (Ar.) Çöğenotu. (69b-6)

üşne (Ar.) Ağaç yosunu. (69a-12)

üzerlik toğumu: Nazar otu, üzerlik otu. (116b-25)

vaşak(Far.) : Daneçadır, çadıruşağı otu. (68a-18, 83a-4)

verd (Ar.) Gül. (93b-10, 97b-16, 101b-12)

yabrağ: Yaprak. (125a-7, 140b-19, 141b-4)

yāsemin (Far.) Yasemin çiçeği. (92a-18, 92b-25, 94a-18)

yavşan: Yavşan otu, pelin otu. (68a-13) (bk. efsiteyn, pelin)

za‘ferān (Ar.) Zaferan çiçeği. (80b-13, 92a-19, 93a-17) (bk. merzencūş, zağferān)

zağferān (Ar.) Zaferan (Safran) çiçeği. (150b-25, 152a-1, 157b-7) (bk. merzencūş)

zamġ-ı ‘Arabī (Ar.) Arap zamğı. (70a-13, 146a-23)

zamīrān (Ar.) Şah tere otu. (85a-7)

zencebīl (Ar.) Hoş kokulu bir baharattır. Sindirimi kolaylaştırır, mideyi ve yelleri düzenler, safrayı ve balgamı temizler. (73b-5, 81a-2, 164a-19)

zerāvand (Ar.) Zeravent, loğusa otu. (81b-10)

zerd-i hindī(Ar.) Burçak. (79b-10)

zeytūn (Ar.) Zeytin. (18b-12, 76b-25, 135b-22)

zūfā (Ar.) Çördük otu. (81b-21)

zürunbād (Far.) Zencefillerden, kokulu bir safran kökü, cedvar. (81b-16) (bk. cedvār)

Organ Adları, Vücut kısımları ile İlgili Sözcükler

‘ağale (Ar.) Bedenin hareketini icra eden ve birbirinden ince bir perde ile ayrılan sinirli et kısımlarından her biri. Kas.(11a-18, 51b, 22, 142b- 9)

‘ağud (Ar.) Pazı. Kolun omuzdan dirseğe kadar olan kısmı. (50a-8, 50a-9)

‘aķab (Ar.) Topuk. (51a-2,)

‘āne (Ar.) Kasık, kasık kılı. (58a-2, 63b-2)

‘ayn (Ar.) Göz. (43b-15, 53a-14, 118a-20)

‘azm (Ar.) Kemik. (55a-2, 56a-18, 58b-5)

‘azm-ı faħz (Ar.) Uyluk kemiği. (50b-16)

‘azm-ı laħyī (Ar.) Elmacık kemiği. (47a-19)

‘azm-ı sāk (Ar.) İncik kemiği. (50b-16)

‘azm-ı vetedī (Ar.) Temel kemiği. (47a-5)

‘azm-i ķadem (Ar.) Ayak kemiği. (50b-16)

‘azm-i pīşāni (Ar.-Far.) Alın kemiği. (47a-3, 47a-14)

‘ırķ (Ar.) Damar. (50a-12, 54b-13, 56b-12)

‘izām (Ar.) Kemikler.(46b-13, 49b-1, 50b-5)

‘unḳ (Ar.) 1.Boyun 2 .yol. (52a-4, 52a-8, 53b-4)

‘urūḳ (Ar.) Damarlar. (9b-8, 137a-22, 160a-18)

‘uzv (Ar.) Organ, vücudun müstakil parçası. (62a-23, 66a-12, 68a-2)

a‘zā (Ar.) Bedenin her bir uzvu. (57b-9, 58b-4, 85b-6)

aḍlā‘(Ar.) Kaburgalar. Eğe kemiği. (49a-9,52b-2, 54b-20)

ağız: Ağız. (46a-21, 68b-21, 71b-19)

aḥlāt (Ar.) Eski tıp anlayışında vücutta dengeyi sağladığı düşünülen kan, balgam, sevda, safra gibi unsurlardır. (89a-6, 89b-10, 93b-3)

aḳ ciğer : Akciğer. (37b-18, 56b-23, 70a-2) (bk. riyye)

aln: Alın. (98b-13, 101a-21, 115a-12)

aşābi‘ (Ar.) Parmaklar. (51a-3, 55b-15)

aya: Avuç. (50b-5, 52a-24)

ayaḳ: Ayak.(112a-19, 122a-11)

bağırsak: Sindirim sisteminin mide ile anüs arasında bulunan, ince ve kalın bağırsaktan oluşan kısmı. (49b-9, 61b-23, 76a-25)

baldur: Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan kısmı. (46a-11)

balgam (Ar.) Eskiden vücutta bulunduğu inanılan dört unsurdan biri. Buna göre balgam beyinde bulunurdu ve akıcı ve soğuk bir yapıya sahipti. (87a-16, 91b-17, 103a-4)

barmak-: Parmak. (13b-1, 14b-19, 161b-25) (bk. parmaḳ)

basılık: Dirseğin iç yanında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olan akciğer damarı. (45a-10, 107b-8, 123b-12)

baş barmak : Baş parmak. (50a-18, 50b-9-10, 110b-4-5)

baş: Baş, kafa. (126a-9, 126b-7, 130b-24)

bāṭn(Ar.) İç, karın, insanın içi. (64a-14, 147b-11, 152a-23) (bk. baṭn)

baṭn (Ar.) İç, karın, insanın içi. (64a-5, 64a-7, 108b-21) (bk. bāṭn)

bebek: Göz bebeği. (13b-9, 120b-15)

beden(Ar.) Canlı varlıkların maddi bölümü,vücut. (54b-4, 57a-1, 63b-23)

beden-i insānī (Ar.) İnsan vücudu. (5b-13-14, 6a-6, 7b-3)

beyin: Beyin. (79a-10, 116a-2, 126a-22)

beyza (Ar.) Haya, testis. (63b-6)

binşır (Ar.) Yüzük parmağı. (55b-15, 55b-22)

boğaz : Boynun ön bölümü ve bunu oluşturan organlar. (69b-14, 71b-7, 73b-21) (bk. hulk)

boyun: Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. (141b-19, 142a-3, 142a-23)

bögrek : Böbrek. (76a-6, 85a-3, 93b-2)

bögür : Vücutun kaburga ile kalça arasındaki bölümü. (57a-21)

burun: Burun. (40a-18, 98b-13, 110b-24)

cevher-i güdedī-i sepīd (Ar.-Far.) Cinsel beyaz salgı bezleri.(63a-23)

ciger (Far.) 1. Akciğerle karaciğerin ortak adı, 2. Yürek, iç. (81a-4, 88a-20, 132b-15)

cild (Ar.) İnsan ve hayvan vücudunu saran deri. (8a-18, 13b-8, 19a-11)

çeni: Çene. (60a-7) (bk.ceñe, çeñe)

çeñe: Çene. (47a-1, 47b-2, 47b-3) (bk. çene, çeni.)

dehān (Far.) Ağız. (8b-13, 22b-22, 144b-10)

dem (Ar.) Kan. (62b-10, 93a-11, 102a-24)

dem‘at (Ar.) Göz yaşı. (124b-3)

demevī (Ar.) Kanla alakalı, kana dair. (101a-18, 103b-1, 110b-2)

dendān (Far.) Diş. (47b-9, 74b-9, 81b-12)

dendāne (Far.) Diş tanesi. (135a-19, 136a-19)

derz (Far.)Yassı kemikler arasındaki bitişme çizgisi. (46b-11, 13,47a-2, 58b-11)

dilcik: Bademcik. (67b-4)

diş: Diş. (48a-17, 74a-7, 76a-2)

el: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan kısmı. (34a-25, 112a-19, 123a-20)

- em'ā** (Ar.) Bağırsaklar. (42a-10, 54b-22, 164a-24)
- enāmīl** (Ar.) Parmak uçları. (8a-19)
- endām** (Far.) Beden, vücut. Vücutun görünümü. (23a-24, 49a-2, 53a-2)
- enf** (Ar.) Burun. (129b-13, 130b-25, 131a-20)
- enşe:** Ense. (98a-3, 118b-12, 131b-8)
- ev'īye** (Ar.) Damarlar. (24a-7, 24a-9, 14b-8)
- faḥz**(Ar.) Uyluk. Bacağın kalçadan dize kadar olan bölümü. (50b-15, 56b-2, 108b-18)
- fekk** (Ar.) Üst çene, çene kemiği. (47a-1, 47a-6, 53a-25)
- fem** (Ar.) Ağız. (133a-3, 135a-10, 137b-2)
- fıḳārāt**(Ar.) Omurga, omurga kemiklerindeki boğumlar. (48a-2, 48b-1, 52a-22)
- fıḳra** (Ar.) Omurga kemiklerinin her biri. (48a-10, 56a-6, 113a-22) (bk. oḡurğa)
- ḡārīḳūn**(Ar.) Katran köpüğü. (87a-15, 164a-1)
- ḡeñiz:** Burun ve ağız boşluğunun arka kısmı. (13b-3, 107b-3, 130a-13)
- ḡerdān** (Far.) Boyun. (45a-12, 48a-13, 49b-14) (bk. ḡerden)
- ḡerden** (Far.) Boyun. (50a-6, 53a-20) (bk. ḡerdān)
- ḡöz bebeḡi:** Gözde irisin ortasındaki yuvarlak delik. (59b-7)
- ḡöz ḡapakları:** Göz kapakları. (118b-23, 120a-7)
- ḡöz yaşı:** Göz yaşı. (119a-3)
- ḡöz:** Görme organı. (69a-16, 106b-8, 119a-18)
- ḡuded**(Ar.) Salgı bezleri. (63b-23)
- ḡudedī-i seḡīd** (Ar. - Far.) Beyaz salgı bezleri. (63a-23)
- ḡaded** (Ar.) En arka dişlerle öndeki dişlerin arasında dizilen dişler. (47b-16)
- ḡadeḡa** (Ar.) Göz bebeḡi. (112a-1, 121a-8, 126a-18)
- ḡancere** (Ar.) Gırtlak. (60a-8, 60a-19, 141b-23)
- ḡasiyye** (Ar.) Haya. (57a-23)

hınşır (Ar.) Serçe parmağı. (55b-15)

hulķ (Ar.) Boğaz. (60a-8, 142b-9, 147a-17)

hulķūm (Ar.) 1. Boğaz. 2. Ağızdan mideye giden yol. (8b-14, 51b-21, 60a-18)

huşyete (Ar.) Erkeklik bezi. Haya. Erkeğin yumurtalığı. (71a-7)

ibķ (Ar.) Koltuk, omuzun alt ve iç tarafı. (55b-8, 55b-10)

ihlil (Ar.) Erkeklik organının deliği, sidik yolu.(12a-8)

ināb (Ar.): Sivri dişler. (47b-14, 47b-18)

eyegū: Kaburga kemiđi. (49a-10, 53a-20)

ka‘b (Ar.) Topuk kemiği, ayak bileği, aşıķ kemiği. (56b-9, 51a-1, 56b-9)

ķalb (Ar.) Vücutun kan dolaşımı merkezi. (53a-10,60b-23, 61b-1) (bk. şadr)

ķan: Ahlat-ı erbaa’dan olan dört unsurdan biridir ki bedeni dolaşır, akıcı ve sıcak bir yapıya sahiptir. Eskiler mevsim değişiklerinde ve bazı durumlara göre beden sıvılarının değişilmesi gerektiğine inanırlardı bu nedenle belli dönemlerde kan aldırır, bedenin yenilendiğini düşünürlerdi. (35b-3, 37b-9, 70a-5)

ķārūre (Ar.) Göz bebeđi, gözün siyah kısmı. (28a-3, 43a-22, 99a-11)

ķaşaba (Ar.) Akciğerdeki nefes borularından biri. (50b-23, 60b-1, 145b-12)

ķasıķ: Vücutun karın ile uyluk arasındaki bölümü. (46a-22, 49b-16i, 71a-6)

ķavuķ: Sidik torbası. (90b-18)

ķebed (Ar.) Karaciğer. (62a-22, 72b-13, 112a-4)

ķemürdek: Kemirdek, kuyruğun iskeleti. (46a-19)

ķetf (Ar.) Omuz. Omuz kemiği, kürek kemiği. (42b-2, 49b-14, 50a-2)

ķıhķ (Ar.) Kafatası. Beynin içinde bulunduğu kafa kemiği. (46b-13, 57a-9, 58b-10)

ķifāl (Ar.) Başdamarı, Kafadan kan alınan bir damarın adı. (98b-5, 103b-6, 118b-8)

ķilye(Ar.) Böbrek. (27a-14, 29b-16, 89b-19)

ķolon: Kalın bağırsağın gödenden önceki kısmı. (62a-9, 64a-12, 164b-1)

ķoltuķ : Omuz başının altında, kolun gövdeyle birleştii yer. (15a-12, 21a- 16, 54b-22)

ķubā (Ar.) Tuzlu balgam. (78a-4, 79b-21, 81a-24)

kuḷaḳ : İſitme organı, kulak. (81b-6, 138a-15, 138b-7)

kuyruḳ ſoḳumu: Omurganın en alt ve uę kısmında bulunan üçgen ſeklindeki kemik. (48a-14, 52b-7)

küçük dil: Bademcikler. (60a-21)

laḫyī (Ar.) Çene kemiği. (47a-3, 47a-14)

levzeteyn (Ar.) Bademcikler. (60a-21)

lezen (Ar.) Kulak. (138a-14, 141a-14)

lif: İnsan vücudunun birçok yerinde bulunan esnek bir yapıya sahip, ipliksi yapılardır. (53a-7, 62a-3, 62b-5)

lisān (Ar.) Dil. (86b-7, 137b-1, 138a-12)

liſe (Ar.) Diſ etleri. (133a-2)

liſſe (Ar.) Diſ diplerinin eti. (133b-23, 137a-6)

maſſal (Ar.) Vücuttaki kemiklerin ekli olan oynak yerleri, eklem. (71b-21)

maka'd (Ar.) Oturulduğunda bedene temel olan aza. K1ç. (35b-22, 40b-1, 170b-18)

māsāriḳa (Rum.) Bağırsakları tutan karın iç zarı. (62a-24, 107a-25, 164b-17)

mefāſıl (Ar.) Vücuttaki oynak yerleri, eklenti yerleri. (34a-1, 35a-12, 53a-3)

menfez (Ar.) Ağız, delik. (59a-12, 59b-23, 143b-4)

meni (Ar.)Döl suyu. (70b-24, 75a-19, 77b-19)

merāre (Ar.) Öd kesesi. (58a-12, 61b-24, 165a-21)

merī (Ar.) Yemek borusu. (58a-20, 60b-3, 61b-8)

mesāmm (Ar.) Ciltteki hava almaya yarayan gözenekler. (114b-23)

mesammāt (Ar.) Gözenekler, delikler. (9b-13, 17a-22, 17b-2)

meſāne (Ar.) Sidik torbası. (28b-5, 35b-16, 42b-15)

meſāmm (Ar.) Geniz, koku alınan yer. (116b-13)

meſime (Ar.) Döl yatağı, ana rahmi. (70b-10)

mezi (Ar.) Erkeğin ſehvet sırasında idrar yolundan gelen ſeffaf akıcı sıvı. (63b-12)

mi'de (Ar.) İnsan ve hayvanlarda, yenen şeyleri hazmetmek vazifesi olan bir iç organ. (43b-19, 61b-8, 67b-17)

minḳāru'l-ḡarāb (Ar.) Omuzdan dirseğe kadar olan kısmın hareketini sağlayan kısım. (50a-1)

mirfaḳ(Ar.)Dirsek. (50a-16, 53b-18, 55b-10)

mūy (Far.) Tüy, saç, kıl. (23a-25)

mūhre (Far.) Omurga kemiği. (49b-2, 59a-14, 59a-15)

mūlteḥime (Ar.) Gözün beyaz kısmına verilen ad. (118b-6, 119b-22, 120a-22)

mūmteli (Ar.) Mide dolgunluğu. (24b-1, 108a-12, 121a-13)

mūşt (Far.) Eldeki kaslar, avuç. (50b-7)

mūşt-i ḳadem (Ar.) Ayak tarağı. (51a-10)

nabz (Ar.) Atar damar. (24b-5, 25a-9, 26a-4)

nesā (Ar.) Uyluk başından tırnağa kadar varan bir damar. (12a-9)

nuḫā' (Ar.) Boyun kemiği içindeki murdar ilik. (48a-4, 48b-22, 113a-23)

oṅurḡa: Omurga. (48a-2, 52b-8, 63a-6) (k. fiḳra)

öd: Karaciğerin salgıladığı, sarı renkte sıvı. (70a-10, 85a-14, 128b- 4)

ökce : Ayak topuğu. (57a-3)

parmaḳ: Parmak. (112a-13, 117b-14, 123a-14) (bk. barmaḳ)

pāzū (Far.) Kolun omuz ile dirsek arasında kalan kısmı, pazu.(41a-12, 52a-19, 53b-17)

pehlū (Far.) Böğür, karın. Koltuk ile kalça arasındaki kısım, vücudun iki yanında biri. (35b-13, 41a-17, 48b-10)

pistān-ı zenān (Far.) Kadın memesi. (58b-25)

raḫim (Ar.) Döl yatağı, Çocuğun içinde yetiştiği ve dişi canlılara mahsus organ. (56a-15, 63b-17, 69a-7)

raḳabe (Ar.) Ense kökü, boyun. (53a-21, 55a-14, 56a-10)

ribāṭ (Ar.) Sinirler. (11b-7, 46a-20, 48b-5)

ricl(Ar.) Ayak. (49b-13)

riyye (Ar.): Akciğer. (37b-21, 41b-10, 60b-1)(bk. akciğer)

rusğ (Ar.) Bilek. (50b-4,51a-11, 53b-19)

şac: Saç. (84a-1, 102b-15, 117b-10)

şadr (Ar.) Kalp, göğüs. (23b-13, 36a-10, 118a-4) (bk. kalb)

şafra (Ar.) 1.Karaciğere bağlı öd kesesi. İçindeki yeşilimsi sarı ve acı su olup yağların hazmına yardımcı olur. 2. Eskilerin “ahlāt-ı erbaa” dedikleri şeylerden biridir ki kara safra ve sarı safra olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kara safranın dalak ve midede bulunup kuru ve soğuk olduğuna, sarı safranın da karaciğerde bulunup kuru ve sıcak olduğuna inanılırdı. (23b-3, 40a-6, 71a-24)

şak (Ar.) Baldır, Topuktan baldıra doğru bacağıncik yeri. (50b-17, 50b-20 56b-10)

şakal: Sakal. (32b-3, 84a-1, 117b-10)

şalābet(Ar.): Beyin, merkez. (49b-8, 84a-17, 150b-23)

sebbābe (Ar.) Şehadet parmağı. (8a-18, 55b-21)

segürce: (?) Göz çukuru kemiği. (47a-15, 47a-18)

senāsin (Ar.) İyeği kemiklerinin arka tarafının uçları. (48b-7, 48b-15)

şenāyā (Ar.) Öndeki iki diş. (47a-8)

serpem (Ar.) Bağırsakları örten iç yapı. (62a-12)

şifāk (Ar.) Adaleleri örten ve koruyan ince zarlar. (56a-11, 58a-19, 462b-12)

sidik: İdrar. (8a-6) (bk. idrār)

sīne (Far.) Göğüs, kalp. (49a-11, 51b-3, 85a-2)

siñir: Duyu ve devinim uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bunların oluşturduğu demet, ağ. (34a-1, 52b-20, 68b-6)

şudğ (Ar.) Şakak. (47a-3, 101b-2, 104a-15)

sülām (Ar.)El arkası. (49b-9, 49b-10, 49b-)

sülāmiyāt (Ar.) Parmak kemiği. (49b-8)

sūmsāniye (Ar.) Parmakların hareket etmesine vesile olan kaslar. (49b-11)

şefeteyn (Ar.) Dudak. (133a-2)

şerāsīf (Ar.) Kaburga kemiklerinin ön taraf uçlarındaki kırkırdaklar. (42b-3)

şerāyīn (Ar.) Nabız damarları. (12a-13, 51b-24, 60b-10)

şiryān (Ar.) Şah damarı, kırmızı kan damarı. (56b-16, 101a-18, 149b-15)

tabaka-i ‘ankebütiye (Ar.) Gözün retina dokolmanı kısmı. (59b-9)

ṭāḥūn (Ar.) Azı dişleri. (47b-15, 47b-19)

ṭalaḳ: Dalak.(53a-10, 132b-17) (bk. ṭihāl)

terḳūf (terḳovine) (Ar.) Köprücük kemiği. (49b-14, 53a-20, 57b-14)

ṭihāl (Ar.) Dalak. (54a-15, 61b-4, 157a-12,(bk. ṭalaḳ)

ṭırnaḳ: Tırnak. (94a-24)

ṭıtaḡ: Dudak (136b-22, 136b-25, 137a-2)

tükürük: Tükürük bezlerinin ağızdan akan sıvı salgısı. (107b-3, 111b-4, 115a-12)

uyluḳ: Kalçadan dize kadar olan kısım. (45b-22, 54a-1)

ünsas (Ar.) Kadın yumurtalıkları. (56b-3)

üstül’ān (Far.) Kemik. (46b-15, 48b-13, 68a-2)

verīd (Ar.) Boyundaki siyah kan damarı. Toplar damar. (11b-3, 12a-6, 54a-6)

yāfūḥ (Ar.) Bıngıldak. Yeni doğan çocukların baş kemiklerinin arasındaki yumuşaklık. (46b-9, 58b-11, 58b-14)

zahr (Ar.) Sırt, arka. (48b-11)

zavārib (Ar.) Nabız damarları. (58a-1)

zebān (Ar.) Dil.(24a-24, 24b-7, 59b-219)

zeḳān (Ar.) Çene;iki çenenin birleştiği yer. (47b-3)

zeker (Ar.) Cinsel organ. (53b-24, 56a-21, 69b-6)

zer-ḥamse(Ar.) Beş parmak otu. (79b-15)

Sebze, Meyve, Bakliyat ile İlgili Sözcükler

‘ades(Ar.) Mercimek.(86a-12, 95b-13, 121a-10)

‘ineb (Ar.) Üzüm. (86a-3, 92b-13, 95b-12)

'ineb'üş-şa'leb (Ar.) Döneminde it üzümü, tilki üzümü olarak adlandırılmış çekirdeği çok iri bir tür üzüm. (86b-4, 90a-9)

'unşul (Ar.) Ada soğanı. (105b-15, 112a-24, 135a-19)

ağdiye (Ar.) Gıdalar. (4b-21, 8a-10, 106a-14)

amrud (Far.) Armut. (154a-5, 155b-8, 168b-1) (bk. armud, kümmesrā)

anār(Ar.) Nar. (128b-12, 133b-3, 144a-25) (bk. nār)

armud (Far.) Armut. (90a-4) (bk. amrud, kümmesrā)

arpa: Arpa. (102a-21, 102b-12, 105a-2)

ayva: Ayva. (37a-1, 40a-19, 82b-3) (bk. sefercel)

badencān(Ar.) Patlıcan.(71b-15, 111a-19, 133a-6)

badlican (Ar.) Patlıcan. (109b-4)

bağla (Ar.) Yeşil kabuklu iri taneli sebze. (70b-24, 81a-24, 92a-14)

belūṭ (Ar.) Meşe ağacının meyvesi, palamut. (72a-10)

biṭṭil(Ar.) Kavun, karpuz. (71a-14, 56a-25,)

biber: Biber. (111a-19, 115b-5, 127a-8) (bk. fulful)

bögürtlen: Bögürtlen (101b-19, 125a-6)

buğday: Buğday. (78a-15, 137b-8, 153a-12)

cezer (Ar.) Havuç. (75a-3)

elma : Elma. (37a-1, 105a-10,131b-5)

erik : Erik.(133b-20, 141b-4, 149a-6)

fūfel(Ar.) Cevize benzer bir yemiş. (88a-14)

ḥabb'-ül-ğar(Ar.) Defne ağacı yemişi. (77a-9)

ḥabb-ı belesān(Ar.) Pelesenk ağacı yemişi. (77a-8)

ḥabb-ı şnavber(Ar.) Çam ağacı yemişi, köknar. (76a-20)

ḥabbü'l-nil(Ar.-Far.) Çivit otu tohumu. (76a-17)

ḥabtü'l-ḥazr(Ar.) Sakız ağacı yemişi. (76a-25)

- hımmaş**(Ar.) Nohut. (76a-7)
- hınça** (Ar.)Buğday. (75b-12)
- hıyār** (Far.) Hıyar, salatalık. (127a-17, 135b-2, 136b-24)
- hūh** (Ar.) Şeftali. (77b-22)
- iccāş** (Ar.) Erik, armut, zerdali. (67a-19, 85a-2,97b-11)
- kar‘** (Ar.) Kabak. (88a-25, 108a-9, 139b-1))
- karāşyā** (Rum.) Kiraz. (88b-22)
- karpūz**(Far.): Karpuz. (44a-10, 71a-14, 119b-8)
- kavun:** Kavun. (91a-25, 119b-8, 137b-19)
- kışşā** (Ar.) Hıyar, salatalık. (88a-20, 136b-24)
- kirāş** (Rum.) Kiraz. (127a-24) (bk. kirāz)
- kirāz**(Rum.) Kiraz. (80b-19) (bk. kirāş)
- kümmeşrā** (Ar.) Armut. (90a-4) (bk. amrud, armud)
- levz** (Ar.) Badem. (90b-12, 108a-9)
- mercimek** (Far.): Mercimek. (64b-19,69a-5, 109b-4)
- meyve**(Far.): Meyve. (16a-9, 81a-6, 151b-17)
- mişmiş** (Ar.) Zerdali yemişi. (92a-5, 96a-6)
- muz** (Ar.) Muz. (92a-9, 173a-10)
- nār** (Ar.) Meyve: nar. (31a-20, 64b-17, 96a-15) (bk. anār)
- pirinç**(Far.): Pirinç. (36a-20, 40b-5, 67b-9) (bk. aruz, birinc)
- rummān**(Ar.) Nar. (80a-11, 135b-4, 135b-6)
- şanavber**(Ar.) Köknar ağacı ve yemişi. (76a-20, 144b-25)
- sefercel** (Ar.) Ayva. (41b-6, 66a-7, 135b-6) (bk. ayva)
- semeretü'l-zurefā**(Ar.) Yumuşak meyveler. (74a-19)
- şeftālū** (Far.) Şeftali. (100b-17, 111a-17, 135b-3)

ṭabāşir(Ar.) Hind hıyarı. (85a-17, 151a-1, 158b-3)

tīn (Ar.) İncir. (73b-5, 149b-3) (bk. incīr)

tuffāḥ (Ar.) Elma. (73a-24, 78a-13)

tut-i Şamī : Şam dutu. (73b-18)

zebīb (Ar.) Kuru üzüm. (81a-16)

zu‘rūr (Ar.) Kızılcık yemişi. (80b-18)

İlaç, Şerbet, Yiyecek, İçecek ile İlgili Sözcükler

‘atīk (Ar.) İki yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-4)

aḥlāt (Ar.) İlaç karışımı. (8b-12, 10a-13, 24a-12)

aḳrabādīn (Ar.) İlaç yapımı. (82a-9, 143b-15, 146b-9)

ayāric (Rum.) İshal etmek amacıyla hazırlanan ilaca verilen ad. (101a-22, 111b-7, 112b-6)

ayva şuyı : Ayva suyu. (131b-5, 154a11, 166b-3)

ayva şarābı: Ayvadan yapılan içecek, ilaç. (157b-14, 166b-17)

bal şerbeti (T.-Ar.) Baldan yapılmış içecek, ilaç. (73a-22, 111b-14, 156a1)

benefşe şarābı (Far.-Ar.) Menekşeden yapılan içecek. (97b-12, 116b-3, 169b-5)

celencebīn(Ar.) Gül ile balın karışımı.(41b-15)

cūbn (Ar.) Peynir. (74b-13) (bk. peynir)

ecr (Ar.) Kırılan bir uzvun sarılması işi. (82b-25)

edviye (Ar.) İlaçlar, devalar. (64a-16, 95a-3, 123a-8)

ehlīlec(Ar.) Tohumları müshil olarak kullanılan bir ilaç. (70a- 23, 96a-10, 153b-19)

elma aşı: Elmadan yapılan kür. (151b-12)

elma şuyı: Elma suyu. (131b-5)

erişte şorbası: Erişte çorbası. (106a-16)

etmek: Ekmek (30b4, 78a-7, 98a-20)

ḥall (Ar.) Sirke. (78a-1, 105b-15, 155b-7)

ḥamr(Ar.) Şarap. (31b-7,78b-1, 120b-12)

ḥarbaḳ (Ar.) İlaç. (41a-22)

herīse (Ar.) Keşkek, dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek. (31a-20, 38a-18)

ḥoşāb (Ar.) Hoşaf. (81a-20)

ḥubz (Ar.) Ekmek. (78a-7)

ısfanāḥ büresi : Ispanak püresi, yemeği. (171a-3)

ısfıdbāc (Ar.) Genellikle koyun etinden yapılan bir yemek.(42a-3)

infaha (Ar.) Peynir mayası. (69a-22)

leben (Ar.) Süt. (90b-19, 90b-21, 153a-1)

ma‘acīn (Ar.) Macunlar. (32b-24)

maṭbūḥ (Ar.) İlacın yüksek ateşte kaynatılmış hali. (83b-8, 96a-14)

melhem (Ar.) Yarayı rahatlatan, deriye veya yaraya sürülen ilaç. (91b-8) (bk. merhem)

merhem(Ar.) Yarayı rahatlatan, deriye veya yaraya sürülen ilaç. (70a-14, 131b-1, 158a-11)
(bk. mehlem)

mu‘ālece (Ar.) İlaç vermek, hastaya bakmak. (4b-19, 108a-20, 163b-7)

muḡlāb (Ar.) İlacın kısık ateşte kaynatılmış hali. (95b-1, 96a-14, 98b-14)

muḥallil (Ar.) Şiş ve iltihablara yarayan ilaç. (64b-14, 66a-18, 67b-5)

muḳarriḥ (Ar.) Yara açan ilaç. (66b-1)

muḳaṭṭa‘ (Ar.) Kesilmiş, parçalanmış ilaç. (66a-19, 87a-16)

muḳavvī (Ar.) Takviye edilen ilaç, kuvvetlendiren. (66b-8, 69-2, 69b-5)

muḳayyiī (Ar.) Kusturan.(40a-1, 40a-2)

munzic (Ar.) Hazmettirici, sindirici. (66a-17,66b-13, 76a-22)

muştār (Ar.) Altı aydan fazla bekletilen şarap. (78b-3)

müdirr (Ar.) İdrar verici. (72a-19, 72b-12, 77a-5)

müfettit(Ar.) Parçalanan, ezilen ilaç. (66b-5)

müshil (Ar.) İshal veren, bağırsakları temizleyen, kazureti kolaylıkla dışarı atan bir ilaç. (35a-5, 39b-7, 115a-1)

naṭrūn (Far.) Hekimlikte ilaç yapımında kullanılan beyaz renkte, ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat. (41a-1, 142b-22, 164a-14)

naṭūl (Ar.) Hasta olan kişinin kaynatılmış ilacı az az başından dökmek. (68a-3, 80b-5, 100b-5)

neṣā (Ar.) Nişasta. (93a-16, 121b-6, 145a-2)

oṅult-: Hastalığı, yarayı iyileştirmek. (67b-3, 91b-8, 92b-24)

pekmez: Genellikle üzüm, dut gibi meyvelerin kaynatılarak koyulaşmış hali. (92a-17)

peynir (Far.) Peynir. (109b-5, 124b-3, 146a-11) (bk. cūbn)

rubb (Ar.) Çeşitli meyve ve sebzelerden ezilerek yapılan ilaç. (74b-25, 92b-12, 142b-3)

sekencebīn (Ar.) Bal ile sirkenin karışımından meydana gelen şerbet. (90a-14, 110b-10, 112a-24) (bk. sirkencübīn)

sirke (Far.) Birtakım sebze ve meyvelerin ekşitilmesiyle oluşmuş bileşiklerin genel adı. (69b-17, 72a-17, 98b-9)

sirkencübīn (Ar.) Bal ile sirkenin karışımından meydana gelen şerbet. (88a-19, 134a-5, 141a-15) (bk. sekencebīn)

su'ūt (Ar.) Buruna verilen ilaç. (69a-10, 104b-16, 115b-1)

sumak(Ar.) Sumak. (82a-10, 88b-3, 119a-18)

sükker (Ar.) Şeker. (78a-23, 82a-20, 86b-11)

süt: Süt. (40b-5, 63b-21, 91a-11)

şarāb (Ar.) İçinde şeker olan ilaç. (94b-3, 97b-11, 97b-12)

şarāb-i ḳadīm (Ar.) Dört yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-5)

şiyāf (Far.) Fitol. (96b-7, 118b-10, 121b-3)

şorba : Çorba. (42a-3, 98b-9, 106a-16)

taṣḥīḥ (Ar.) Hastanın ağrı ve acısını ilaçla kesme. (6b-7, 60a-5)

ṭıla (Ar.) Sürülecek ilaç. (67b-1, 71b-9, 118a-12)

tiryāḳ (Ar.) Panzehir. (82b-3, 111b-14, 134b-16)

turşu (Far.) Turşu. (37a-2, 76b-16, 155b-7)

un: Öğütülerek toz durumuna gelen besin maddeleri. (71a-6, 92a-18, 132a-22)

yaķı: Kimi hastalıkların tedavisinde kullanılan bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan ilaçlı parça. (83a-15, 160a-9, 164a-12)

yoğurt : Yoğurt.(31a-16, 41a-18, 167a-16)

zīmād (Ar.) Merhemle yaraya sarılan sargı bez. 2. İlaç, yakı. (77a-25, 81b-23, 90a-1)

Taşlar

altun: Değerli bir maden olan, paslanmayan, yüksek değerli bir element. (151a-2, 79b-6)

‘akik(Ar.) Akik taşı. (86b-2)

bakır: Bakır. (120a-20)

fizza (Ar.) Gümüş. (87b-1)

ħacerü'l-yehūd(Ar.) İsrail zeytini dedikleri bir taş. (76b-24)

ħacerü'l-yeşb (Ar.) Yeşim taşı. (77a-1)

ħacer-i ermeni(Ar.) Donuk renkli yumuşak ve gevrek bir taş, Tıpta toz haline getirilerek ilaç olarak kullanılan taş. (76b-11)

ħacer-i lâzuverd(Ar.) Açık mavi gök mavisi taş. (76b-11)

lülü (Ar.) İnci. (91b-12)

taş: Taş. (156b-25, 171a-11)

yāķūt (Ar.) Çeşitli renkte olan kıymetli bir taş. (94a-15)

zeheb (Ar.) Altın. (79b-6)

Yağlar

acı bādem yağı (T.-Far.) Gülgillerden bir meyve ağacından çıkan acımsı meyvenin yağı. (139b-9, 129b-2)

badem yağı (Far.-T.) Badem yağı. (42b-6, 144a-20, 157b-19)

ban yağı: Ban otu yağı. (118a-12, 143b-9,

belesān yağı (Far.-T.) Pelesenk ağacının yağı. (140b-15)

dühn-i kaķı (Ar.) Yonca yağı. (139a-5)

semen (Ar.) Yağ. (82b-1)

zūbd (Ar.) Tereyağı. (80b-23)

Hayvan Adları

‘akreb (Ar.) Akrep. (18b-1, 68a-4, 169b-18)

‘ankebūt (Ar.) Örümcek. (55a-12) (bk. örümcek)

arı: Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan böcek türü. (86b-19)

arşlan: Aslan. (107a-17, 111a-16)

at: At. (30b-5, 34a-18)

balık pulı: Balığın vücudunu kaplayan boynuzsu, sert levhacık. (28a-15-16)

balık: Balık. (82b-22, 109b-4, 115a-6)

baṭṭ (Ar.) Ördek. (73a-2)

buzāḡı: İnek ve benzeri hayvanların yavrusu. (91a-16)

decāce (Ar.) Tavuk. (79a-5)

deve: Deve. (91a-5, 163b-19, 171a-5)

dīḡ(Ar.) Horoz. (79a-5)

dīlkü: Tilki. (74a-15, 74a-16) (bk. şa‘leb)

dūde (Ar.) Küçük solucan, kurtcağız. (59a-5)

dürrāc(Ar.) Turaç denilen keklik türünden bir kuş. (79a-17, 79a-19, 79a-22)

ef‘ā (Ar.) Engerek yılanı. (18b-1, 21a-11, 75a-12)

gügercin: Güvercin. (112a-9, 112b-3, 120b-5)

ḡinzīr (Ar.) Domuz. (91b-4)

ḡaḡım (Ar.) Sansargillerden, kürkü değerli etçil hayvan. (44a-8)

ḡamḡam (Ar.) Küçük kene, saç dibinde olan bit. (121b-18,121b-20)

ḡaml (Ar.) Ar.) Bit. (121b-18, 121b-20, 122a-1)

keçi : Keçi. (36b-7, 91a-13, 111a-18)

keklik: Keklik kuşu. (30b-6, 79a-22, 112b-2)

kelb-i ‘aḳūr (Ar.) Kuduz köpek. (21a-11, 88a-12)

kersefes (Ar.) Tavuk ve ördek ciğerine verilen ad. (89b-20)

kertenkele: Kertenkele. (89b-21, 135a-2)

ḳırlanḡıç: Kırlanḡıç (79b-15, 104b-2, 129a-4)

ḳoyun: Koyun. (91a-16, 153a-11, 155b-17)

ḳurd: 1. Yumuşak vücutlu omurgasız, bacaksız, ayaksız küçük hayvan. 2.Köpekgillerden, yırtıcı etçil bir hayvan. (74a-1, 89b-11, 133b-6)

mākiyān (Far.) Tavuk. (79a-18, 79a-19)

oḡlaḳ: Keçi yavrusu. (89b-20, 146b-4, 150a-14)(bk. olaḳ)

olaḳ: Keçi yavrusu.(91a-16) (k. oḡlaḳ)

ögeyik: Üveyik kuşu. (120b-5, 154a-17)

örümcek: Örümcek. (57b-23, 68a-4, 132b-2) (bk. ‘ankebūt)

rüteylā (Ar.) Zehirli bir cins kır örümceḡi. (77a-18)

sa‘leb (Ar.) Tilki. (74a-15)

saḳa ḳuşı : Saka kuşu. (73b-16)

saḳanḳūr (Ar.) Mısır’da bulunan bir kum kertelesi. (78a-25)

saḡsar: Deḡerli posta sahip etçil hayvanların ortak adı. (74a-16)

semek (Ar.) Balık. (82b-9)

serçe: Serçe kuşu. (123b-23, 129a-4, 157b-23)

sincāb (Far.) Sincap. (44a-8)

siḡek : Sinek. (126a-8, 141a-23, 158a-24)

şoḡulcan: Yuvarlak veya yassı uzun kurtlara verilen genel ad. (76a-20, 81b-24, 83a-20)

taḡta biti : Tahtakurusu denilen böcek. (147a-2,3)

taḡşan : Tavşan. (91a-21, 105a-12, 109b-5)

tavuḳ : Tavuk.(71b-2, 89b-20, 154a-7)

timsāḡ (Ar.) Timsah. (124b-25)

yaban kedisi: Yaban kedisi. (81b-5)

yarasa: Yarasa. (126b-22)

yılan: Yılan. (89b-11, 114a-20, 151a-21)

żabb (Ar.) Kertenkele, keler. (85a-15)

żabb‘ (Ar.) Sırtlan. (85a-12)

Diğer Sözcükler

a‘zam (Ar.) Çok büyük. (26a-12, 57a-24, 63b-3)

āb (Far.) Su. (18b-25, 28b-8, 112b-2)

‘abeş (Ar.) Garip, farklı, gereksiz şey. (106a-25, 108b-25)

‘acāyib (Ar.) Şaşırtıcı derecede, farklı. (102a-24, 115b-10, 117a-6)

‘āciz (Ar.) Güçsüz. (4a-17, 48a-14, 142a-2)

acı: Tatlı olmayan, acı. (129b-2, 137b-5, 139b-9)

açık: 1.Açık 2.Koyu olmayan. (26b-2, 40a-1, 44a-12)

açıl-: Açılmak. (32b-20, 60a-19, 100a-16)

açlık: Aç olma durumu. (99a-17, 116b-6, 135a-13) (bk. cū‘)

ağır: Miktar olarak fazla olan, tartıda çok gelen nesne. (123a-11, 75b-5)

aḥvāl (Ar.) Haller, durumlar. (97a-5, 130b-23, 134b-3)

aķ : Beyaz, ak. (59b-12, 76b-15, 84a-2)

aķdeniz: Akdeniz. (80b-18)

aķıt- : Sıvı bir şeyi dökmek, akıtmak. (36b-11, 67b-22, 98b-7)

‘aķl (Ar.) Düşünme, anlama, kavrama yetisi. (102a-3, 102b-5, 109b-1)

aķreb (Ar.) Daha yakın. (6a-8, 172a-17)

al- : Alma işi. (137b-19, 138a-6, 141b-17)

‘alāmet (Ar.) Belirti, işaret. (19b-18, 23b-21, 31b-18)

alçaķ: Yerden uzaklığı az, yüksek olmayan. (31b-5)

‘ale’l-**huşūş** (Ar.) Hepsinden önce olarak, hususıyla. (6a-5, 43b-1, 78a-25)

Allāh (Ar.) Her şeyin yaratıcısı olan tek varlık, Tanrı. (14a-7, 46a-14, 54a-5)

alt: Bir şeyin içi, daha aşağı kısmı. (74a-11, 98a-13, 103b-7)

‘**amīk** (Ar.) Derin. (59a-12)

‘**anber**(Ar.) Bazı balıkların bağırsaklarında ortaya çıkan güzel kokulu madde. (86b-16, 98a-5,99b-14)

anda: Orada, o anda. (127b-2, 138b-9, 148b-17)

andan sonra : Ondan sonra (34b-12, 40a-1, 162a-10)

andan: Ondan (11a-24, 26a-15, 162b-13)

anı: Onu. (40a-14, 43b-13, 62b-8)

anun: Onun. (38a-16, 46a-18,173a-10)

ara: Boşluk, mesafe. (71a-13, 76a-9, 82b-13)

‘**Arabī** (Ar.) Arapça, Araplara ait. (80a-21, 84b-13, 87a-4)

‘**arak** (Ar.) Ter, sıcaklık. (41a-14, 87b-13, 117a-23)

‘**arīz** (Ar.) Enli, geniş. (25a-16, 170a-7)

‘**arīz ol-** : (Ar.-T.) Sonradan ortaya çıkmak. (97b-2, 97b-24, 102a-25)

arğa : Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı. (124a-4)

arğa üzerine uyu- : Sırt üstü yatmak. (122a-13-14) (bk. arğa üzre yat-)

arğa üzre yat- : Sırt üstü yatmak. (116b-10, 141b-21, 147b-14) (bk. arğa üzerine uyu-)

artuğ : Fazla. (106b-14, 123b-18)

artur- : Artırmak, fazlalaştırmak. (106b-3, 128b-24)

aruz (Ar.)Pirinç. (67b-9) (bk. pirinç, birinc)

āsān (Far.) Kolay. (53a-4, 60b-22, 77a-15)

aşfer (Ar.) Sarı, soluk. (94a-16, 118a-13, 118b-15)

‘**aşī** (Ar.) Zor, güç olma durumu. (48a-5)

‘**asīr** (Ar.) Zor, güç durum. (99b-3, 114b-3, 124a,5)

aşl (Ar.) Kaynak, köken, gerçek. (78b-11, 81b-3, 94b-24)

aşla (Ar.) Hiçbir zaman, hiçbir şekilde. (23a-11, 12)

aş : Yemek. (106b-21, 108a-11, 151b-12)

aşağırak: En aşağı. (49a-23)

aşkar (Ar.) Koyu kırmızı. (26b-3, 26b-8)

‘aşşāb (Ar.) Bitkileri inceleyen alimlere verilen isim. (21b-9)

aṭa: Ada. (76b-15,85b-20)

atıl- : Atmak işine konu olmak. (112a-1)

‘aṭiyye(Ar.) Lütuf, ihsan. (6a-15)

atla- : Atlamak, üzerinden geçmek. (118a-19)

āvāz (Far.) Ses. (162b-16, 163a-8, 76a-9)

avuç : Elin hafifçe kapatılmasıyla oluşan çukurun alabileceği miktar. (160b-17, 18, 169a-19)

ay: Otuz günlük süre zarfı. (75a-12)

ayakkabı: Ayakkabı (36b-6)

ayran: Ayran. (41a-18, 167a-17)

ayrıl- : Ayrılma işine konu olmak. (14b-18, 62a-2, 92a-17)

ayru: Farklı, başka. (28b-9, 154b-5)

ayruḡ : Başka, gayri. (98a-21, 116a-14)

az : Miktar olarak çok olmayan. (10b-1, 16a-10, 17b-10)

azrek: Çok az. (50a-14)

azrek: Miktarca çok az olmak. (50a-14)

ba‘de (Ar.) Ondan sonra. (8a-19, 17a-3, 40b-8)

ba‘īd (Ar.) Uzak, ırak. (6a-3, 18b-11, 39a-9)

bāb (Ar.) Bir kitabın bölümlerine verilen ad. (94b-12, 7a-20, 14a-8)

bağla- : Bir şeyi sarmak. (41b-20, 49b-21, 51a-11)

bağlan- : 1.Ulaşmak, varmak. 2.Sarmak. (51a-11, 57b-18, 119b-1)

bāh (Ar.) Şehvet, cinsel istek. (46a-11, 68b-17, 75a-19)

bahār (Far.) Bahar mevsimi. (16b-2, 17b-11, 42b-22)

baħr (Ar.) Deniz. (17a-12, 112b-24, 121b-24)

baḥş (Ar.) 1.Bağışlama, ihsan. 2.Kısım, bölüm. (1b-4, 3b-5, 60b-3)

bağ- : 1.Bakmak. 2.Yetiştirmek. (101a-8, 101b-23, 104a-6)

bakıyye (Ar.) Artan, geriye kalan şey. (12b-5, 38b-14, 119a-7)

bal mumı (T.-Far.) Bal mumu. (131b-2, 132a-3, 171b-18)

bal: Bal.(73a-22, 74a-10, 86b-19) (bk. ‘asel)

balçık : İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, killi yapışkan çamur. (136b-18, 149b-11, 155b-14)

bārid (Ar.) Soğuk, rutubetli. (17a-12, 36a-10, 83b-5)

başar (Ar.) Görme duyusu. (68b-15, 68b-22)

başdırma: Eti çeşitli baharatlarla harmanlayıp kurutma. (99b-20, 127b-3)

baş (Ar.) Genişlemek, açmak, yaymak. (58a-23)

baş silkele- : Başı hızlı bir şekilde sağa sola veya aşağı yukarı hareket ettirmek. (141b-9)

başla- : 1. Ortaya çıkmak, ilk nokta. 2. Harekete geçmek. (120b-19, 126b-18, 149b-15)

bat- : Saplanmak. (162b-2, 165b-3, 81b-11)

bāṭın (Ar.) Gizli, görünmeyen. (12b-17, 22b-2, 64a-14)

baṭī (Ar.) Ağır hareket eden, yavaş. (17b-17,25a-20, 106b-4)

batır- : Bir sıvının içine daldırmak. (132b-8, 137b-19, 147a-14)

bayat: Taze olmayan. (82b-16)

belinlen-: Korkmak, sıçramak, ürkmek. (67a-21,

belür- : Ortaya çıkmak. (83a-19, 120b-17, 64a-25)

ben: Birinci teklik şahıs. (86b-15, 121a-4, 126b-17)

benefşe yağı (Far.-T.) Menekşe yağı. (36a-5, 99a-3, 131b-2)

- beñiz:** Yüz rengi. (45a-4, 94a-20, 109b-17)
- beñze-:** Benzemek. (59a-17, 76a-18, 118a-13)
- berd** (Ar.) Soğuk. (20a-19, 26b-23)
- berk:** Katı, sert. (40a-14, 47b-3, 75a-9)
- besle- :** Yetiştirmek, bakımını üstlenmek. (112a-9)
- beste** (Far.) Bağlanmış, bitleştirilmiş, bağlı. (20a-6, 59a-6, 60b-18)
- beş:** Beş sayısı. (121b-6, 125b-7, 129a-17)
- beyān** (Ar.) Açıklama, anlatma. (5b-7, 14b-1, 20b-4)
- beyān êt- :** Açıklamak, anlatmak. (7a-16, 14b-3, 15b-16)
- beyzā** (Ar.) Beyaz. (59b-16, 56a-4)
- bez:** Bez. (98a-7, 104b-4, 111b-10) (bk.biz)
- bıçak:** Kesici alet. (132b-4)
- bırak-** : Koymak, bırakmak. (27b-20, 59b-13, 118a-19)
- bil- :** Öğrenmek, bir konu hakkında bilgi sahibi olmak. (119a-15, 119b-5, 123a-8)
- bile :** Bununla birlikte, aynı zamanda. (65a-9, 71a-25, 83b-24)
- bir:** 1. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösterme. 2. Sayı olarak tek. (4a-24, 6b-9, 78b-3)
- birbiri:** Karşılıklı olarak. (121a-14, 123a-5, 125a-7)
- birer :** Bir sayısının üleştirme sıfatı. (128b-13, 146a-23, 156b-21)
- birinc** (Far.) Pirinç. (167b-8) (bk. pirinç, aruz)
- birinc-i Kābilī** (Ar.) Kabil pirinci. (72a-25)
- birisi :** Bir tanesi. (83b-23, 94b-19, 117b-16)
- birkaç :** Az sayıda olan. (29a-7, 31b-21)
- birle:** İle. (76a-2, 113a-23, 122a-10)
- bit- :** Ortaya çıkmak, meydana gelmek. (48a-17, 122b-21, 124a-10)
- biz :** Birinci çokluk şahıs. (30a-25, 64b-1, 65a-16)

biz: Bez. (78b-13) (bk. bez)

boğazla- : Boğazını sıkmak. (92b-10)

bol: Çok. (24a-17, 24b-13, 43a-25)

boş: İçinde veya herhangi bir yerinde bir şey bulunmayan. (72a-24)

boynuz: Boynuz. (169b-20, 68b-25, 69a-19)

bozul- : İyi durumu yitirip kötü bir hal almak. (48a-7)

bölük: Bölük, kısım. (51b-9,10)

bölün- : Belirli kısımlara ayrılmak. (60a-6)

böyle : Bunun gibi, benzeri. (52a-12, 57a-10, 61a-11)

buḥār (Ar.) Buhar. (9b-11)

Buḫraṭ :Hipokrat. (79b-6, 102a-25)

bul- : 1.Saptamak. 2.Yer almak. (27b-23, 28a-7, 30b-11)

bulanık: Bulanık, net olmayan. (27b-8, 98b-6, 112b-12)

bulut: Bulut. (28a-4, 59a-3)

buncılayın : Bunun gibi. (126b-3)

buncılayın: Bunun gibi anlamındaki zarf. (126b-3)

bunduḫ (Far.) Fındık. (72a-6) (bk. finduḫ, belīlic)

buyur- : Söylemek. (6b-1, 6b-8, 6b-20)

buz: Suyun soğuyup katılaşmış hali. (75b-7, 97b-25)

büyük: Büyük. (147a-9, 147a-24, 156a-7)

büzül- : Toplanarak küçülmek, daralmak. (114a-5, 114b-4)

cā'iz (Ar.) Yapılması uygun olan şey. (30b-12, 33a-14, 119a-16)

calinus: Calinus (84a-13)

cānīb (Far.) Yan, yön, taraf.(37a-24, 101a-24, 122a-12,)

cāriye (Ar.) Para ile alınıp satılan, kız köle, halayık. (46a-7, 11)

- cem'** (Ar.) Toplamak, biriktirmek. (7b-22, 15b-3, 18a-7)
- cem'** (Ar.) Toplama, bir araya getirme. (22a-7, 28a-2, 31a-16)
- cemādāt** (Ar.) Cansız varlıklar. (1b-13,6a-18, 111b-8)
- cemādāt** (Ar.) İnorganik cisimler, minareler, cansız varlıklar. (1b-13, 6a-18, 111b-8)
- cenīn-i meyyit** (Ar.) Anne rahmindeki ölü cenin. (74a-3, 75b-4)
- cereyān** (Ar.) Akıntı, akış. (18b-16,19a-4, 31b-2)
- cerrāh** (Ar.) Eskiden tıp eğitimi görmeden hekimlik yaparak yara tedavi eden kimse. (139b-9)
- ceste ceste** (Far.) Azar azar, parça parça. (50a-7)
- cevāb vēr-** : (Ar.) Yanıt vermek. (103a-9, 107a-12)
- cevāhir** (Ar.) Cevherler. (22b-13, 43a-14)
- cevāriş**(Far.) Özellikle mide rahatsızlıklarında kullanılan bir ilaç. (151b-21, 168a-13, 168b-15)
- cevdet** (Ar.) Susuz olma. (29a-25, 157a-12)
- cevf** (Ar.) Boşluk, oyuk, çukur. (51b-9, 56b-20, 58b-20)
- cevher** (Ar.) Bir şeyin özü, aslı. (46b-10, 58b-9, 66a-7)
- cevher** (Ar.) Bir şeyin özü, esası. (59b-1, 62a-6,66a-7)
- ceviz** (Ar.) Ceviz. (104a-18, 115b-5, 117a-10)
- cihet** (Ar.) Yön, taraf. (118a-7, 131b-9, 137b-17)
- cilā** (Ar.) Parlaklık, parlatma. (66b-7, 68b-4, 75b-12)
- cilā ét-** : Temizlemek, ferahlatmak. (73b-24)
- cimā'** (Ar.)Cinsel ilişki. (31b-19, 45a-14, 168b-3)
- cins** (Ar.) Tür, çeşit. (25a-12, 25b-7, 26b-1)
- cirīd** (Ar) At koşturup birbirine değnek atarak topluca oynanan oyun. (34a-19)
- cism** (Ar.) Cisim. (36a-7, 38b-19, 51a-15)
- cū'** (Ar.) Açlık. (42a-1, 140a-6) (bk. açlık)
- cüft** (Far.) Çift. (52b-5, 52b-10, 55a-13)

cülūd (Ar.) Ciltler, deriler. (20a-3, 24a-15)

cümle (Ar.) Tümü, bütünü. (57b-24, 60b-10, 61b-6)

cümūd (Ar.) Gözleri açık bir şekilde yukarı bakıp hareket edemeden durmak, bir çeşit baygınlık. (104b-6,7)

cüşā' (Ar.) Çok yemekten ötürü genirmek. (24b-3)

çağır- : 1.Seslenmek, konuşmak, bağırarak. 2. İnlemek. (104a-9, 122a-20, 144b-16)

çalқан- : Çalkalanmak, karışmak, sallanmak. (153b-1)

çalқоууn yatur-: Sırtüstü yatırmak. (104b-9, 130b-24)

çanaқ: Toprak, metal vb. yapılan kap. (95b-24)

çāre (Far.) İlaç, çözüm. (45a-10, 102b-9, 113b-3)

çatlak : Vücudun nemsiz kalmasından dolayı oluşan kuruluk. (83b-4)

çekil- : 1.Sürmek. 2. Yaklaştırılmak. (85a-6- 86b-9, 114a-5)

çekirdek: Çekirdek. (69b-21, 86a-4, 91a-25)

çengāl (Far.) Çengel. (121b-2)

çerb (Far.) 1. Yağlı, semiz. 2.Gözde olan kaşıntı rahatsızlığı. (58b-9, 71b-18, 120a-8)

çevgān (Far.) Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. (34a-19)

çevre (Far.) Etraf, bir şeyin yakını.(94b-2)

çık- : 1.İçeriden dışarıya veyahut aşağıdan yukarıya doğru gitmek. 2. Akıp gitmek. (9b-3, 19a-1, 28a-14)

çıkarma : Çıkarmak işi. (105b-3)

çıt çıt ét- : Çıt sesi çıkarmak. (29b-20)

çiğ: Pişmemiş olan, çiğ.(127a-21, 128b-23)

çil: Bir çeşit keklik. (30b-6, 137a-19)

Çin: Çin ülkesi. (77a-2, 84b-1)

çiyne-: Çiğnemek. (45a-1, 85b-14, 91b-17)

çiz-: Çizgi halinde paralamak. (41a-17)

çok: Miktar, derece belirten, bir ölçünün üstünde bulunan. (44a-6, 73a-3, 86b-18)

çök- : Bulunduğu seviyeden aşağı inme. (9b-4, 150a-6)

çuvalduz (Far.) Ucu yassı eğri büyük iğne. (134b-18)

çünkü (Far.) Bundan dolayı, şundan dolayı. (12a-11, 22a-2, 163a-4)

çürü- : Kimyasal değişime uğrayıp bozulmak. (135a-10, 135a-23)

çürüklü : Çürüğü bulunan şey. (122a-17)

dadsızlık: Tatlı olmayan, kötü tat bırakan. (142a-6)

dāfi‘a (Ar.) Ortadan kaldıran, gideren. (12b-2, 13a-13, 62a-21)

def‘ etmek (Ar.-T.) Göndermek, sürmek. (36b-17, 37a-7)

dehān (Ar.) Duman, tütsü, buhar. (103b-11, 118a-13, 125b-22)

dek : “kadar” anlamındaki edat. (135b-13, 147b-17, 153b-12)

delik: Delik. (97a-12, 99b-7, 102a-9) (bk. delük)

delk (Ar.) Oğuşturmak, el sürtmek. (34a-24, 36a-5, 138a-6)

delük: Delik. (46a-9, 48a-22, 51b-15) (bk. delik)

devā (Ar.) İlaç, çare. (18b-4, 30b-12, 37a-6)

devā-i cāmīd (Ar.) Katı yapıdaki ilaç. (66a-5)

devā-i heşş (Ar.) Gevrek ilaç. (66a-4)

devā-i lu‘ābī (Ar.) Sıvı haldeki ilaç. (66a-5-6)

devā-i mülaṭṭıf (Ar.) Yumaşaki, cıvık ilaç. (66a-9)

devā-i münşif (Ar.) Sıvı şeyleri içine çeken tarzda ilaç. (66a-8)

devinim: Hareket edip çevrelemek. (54b-6)

dirhem (Far.) Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü. (4b-13, 41a-19, 68a-14)

domal-: Yusuymru kabarmak. (103b-5)

dög-: Vurmak. (101a-7, 106a-6, 121a-24)

dühnü’l- fār (Ar.) Fare yağı, suyu. (139a-6)

- dühn-i belesân** (Ar.) İncire benzer bir yemişin yağı. (139a-5)
- dühn-i fücl** (Ar.) Turp yağı. (139a-5)
- düş:** Rüya. (71a-9)
- efşürde** (Far.) Sıkılmış, posası çıkarılmış. (62a-23)
- eglen-:** Vakit geçirmek. (8b-19)
- ehemm-i umūr** (Ar.) Önemli hususlar. (6a-4)
- ekhāl** (Ar.) Göze çekilen sürmeler. (85a-6, 123b-11, 129a-15)
- ekkāl** (Ar.) Çok yiyen. (66b-3)
- ekl**(Ar.) Yemek yeme. (68a-7, 81a-14, 83b-3)
- ekl-i lehūm** (Ar.) Çok yiyen, obur. (98a-11)
- eškāl** (Ar.) Şekiller.
- eṭibbā** (Ar.) Doktorlar, tıp ilmini bilen kişiler. (11b-23, 19a-7, 30a-15)
- ezā** (Ar.) Sıkıntı. (20b-17)
- faşd** (Ar.) Kan alma, hacamat. (98b-5, 102b-7, 122b-9)
- fāsid** (Far.) Bozucu, bozan. (123b-10, 134a-3, 155a-25)
- fınduk** (Far.) Fındık. (83b-12) (bk. bunduk, belīlic)
- fıstık** (Ar.) Fıstık. (87b-3, 144a-22, 152a-2)
- fürce** (Ar.) Çatlaklık. (23a-14)
- ğā'it** (Ar.) Necaset, insan pisliği. (29a-12, 29a- 18, 29b-1)
- ğaleyān** (Ar.) Kaynamak. (29b-13, 29b-14,140a-4)
- ğalız** (Ar.) Yoğun, kalın, şeffaf olmayan madde. (28b-22, 44a-15, 65a-10)
- ğargara:** Yutmadan su veya başka bir sıvıyı ağızda çalkalamak. (73b-21)
- ğarlıziye** (Ar.) Doğuştan, yaratılıştan olan şey. (20b-19, 110a-7)
- gebe:** Gebe, hamile kadın. (69b-1, 78a-21, 81b-9)
- gegir-:** Midede biriken gazı ağızdan sesli şekilde çıkarma. (91b-19, 107b-2, 153a-18)

gemiye bin- : Gemide yer almak, seyahat etmek. (34a-20-21)

geñsek : Gevşek.(115a-11, 137b-21, 171a-12)

ğıcıkla- : Kaşımak. (117b-14)

ğılāf (Ar.) Kılıf, muhafaza. (15a-22, 54b-6, 57b-21)

ğılāz (Ar.) 1. Yoğun kıvamlı. 2. Sert, kalın. (10b-17)

ğışā (Ar.) 1. Zar, deri, kabuk. 2.Örtü 3. Üst tabaka. 4.Zarf, muhafaza. 5. Gece görmeyen. (57b-23, 58a-4, 58b-13, 125b-7)

gice: Gece (94b-1, 95b-23, 136b-7)

göbek: Göbek (137a-1, 166a-20)

gök : Mavi. (23b-2, 94a-18, 120a-22)

ğuşşalandur-:Sıkıntı vermek. (68b-8, 76a-18, 85a-19)

gülbeşeker (Far.) Gül yapraklarıyla şekerin karışımından oluşan karışım, tatlı.(33a-15, 161a-5)

ğ'ab (Far.) Uyku. (20b-1) (bk. uyğu, uyğu)

ğacāmet (Ar.) Vücudun bir yerinden kan aldirmek. (98b-14, 119b-19, 171b-15)

ğadebe (Ar.) Yumru. (63a-9)

ğadış (Ar.) Bir yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-3)

ğall et- (Ar.-T.) Bir durumu neticelendirip çözmek. (3b-22)

ğāmız (Ar.) Ekşiliği fazla olan. (117a-18, 135b-1, 155a-25)

ğavāss (Ar.) Hisler, duygular. (12b-19, 13a-22,17b-3)

ğāvī (Ar.) İçine alan, kaplayan.(46a-24, 57a-17, 60b-9)

ğāzık (Ar.) İşinin ehli olan kimse. (7a-13, 46a-7, 167a-23)

ğāzm (Ar.) Midedeki yenen şeyleri eritmek, sindirmek. Vücuda yarar hāle getirmek. (59b-24, 61b-20, 73a-5)

ğekīm (Ar.) Doktor, tabip. (83b-21, 109a-8, 110b-19)

ğevāmm (Ar.) Küçük böcek ve haşerelerin özellikle kışın ortaya çıkan ve insana ve hayvana zararı bulunan türleri. (21a-11)

ğılkat (Ar.) Doğuştan gelen yaratılış.(6a-5, 20b-7)

- ḥinnā**(Ar.) Kına. (75b-16, 98a-13, 127a-12)
- ḥilāl** (Ar.) Diş ve kulak temizliğinde kullanılan ucu sivri nesne. (133a-15)
- ḥīn-i rekūb** (Ar.) Ata binildiği vakit. (96b-3)
- ḥiss ol-** (Ar.-T.) Bir şeyi idrak edip, farkına varmak, duymak. (29b-16, 110b-5, 143b-5)
- ḥudūş** (Ar.) Yeniden meydana gelme. (102b-1, 114a-7, 122b-22)
- ḥumret** (Ar.) Kırmızılık, kızılık. (98b-1, 99a-11, 114b-11)
- ḥumūzet** (Ar.) Eksilik. (11a-6, 27b-17)
- ḥurde** (Far.) Kırık, bozuk. (92a-10, 47b-20, 51a-8)
- ḥuşk** (Far.) Kuru, yabis. (19a-10, 27b-1, 85a-10)
- ıslāḥ etmek** (Ar.-T.) Düzene sokmak, ayarını iyi yapmak. (41b-7, 74a-21)
- ıssılık:** Sıcaklık. (95a-1)
- ıtlāk** (Ar.) Salmak, bırakmak. (8a-2, 11a-16, 138a-12)
- i'tidāl** (Ar.) 1.Yumuşaklık, uygunluk. 2.Eşitlik, denklik. (45a-18, 63b-23, 71b-3)
- ibn-i Bayṭār:** İbn-i Baytar. (85b-23)
- ibn-i Māsuya :** İbn-i Masuya (85b-12)
- ibn-i Serafiyūn:** SerafiRum. (84a-3)
- ibn-i Sinā:** İbn-i Sina. (84a-14)
- ibrişim** (Ar.) İpek ipliği. (67a-4, 150b-25)
- idrāk** (Ar.) Anlamak. (13b-19, 60a-6, 65b-13)
- idrār** (Ar.) 1.Akıtmak. 2. İdrar. (33a-19, 88b-17, 159b-16) (bk. sidik)
- ifākat** (Ar.) Hastalıktan kurtulma, iyileşme. (107b-25, 110b-11, 111b-15)
- ifrāt**(Ar.) Sınırı geçmek, çok fazla olmak. (61a-22, 112a-18, 135a-6)
- iḥtilām** (Ar.) Uyurken cenabet olmak. (35b-2, 77b-20)
- ināş**(Ar.) Kadınlar. (63a-19)
- inbisāt** (Ar.) Genişleme, yayılma, açılma. (25a-10, 50b-5, 114b-4)

- ıprık:** Sıvı şeyleri koymaya yarayan kulplu alet. (99a-20)
- işmid** (Ar.) Sürme taşı. (67a-14)
- iştihā** (Ar.) Yemek yeme isteği, iştah. (164b-4, 31a-2, 67a-9)
- ķabarcık:** İçi su veya hava dolu kabartı. (71b-19, 81a-12, 103b-4)
- ķabz** (Ar.) Kavramak, sıkmak, tutmak. (88a-15, 35a-4, 64b-12)
- ķanđı:** Hangi.(40b-6, 65b-23, 68a-2)
- ķapu ķayurdusu :** Kapı gıcirtısı. (111a-15,16)
- ķaramtık:** Siyaha yakın. (97a-22)
- ķaraņu :** Karanlık. (101a-8, 103b-11, 115b-4)
- kāriz** (Ar.) Yer altı lağımı. (31b-9)
- ķart :** Olgun, eski. (93b-4, 173a-12)
- ķař‘arfire** (Ar.) Ürpermek, titremek. (20b-22,35b-1)
- ķatı ķatı ağ-** : Sertçe vurmak, hareket etmek. (100a-8, 118b-8)
- ķatrān** (Ar.) Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla çıkarılan, siyah, sert kokulu, suda erimeyen, yanan bir madde. (87a-18, 141a-22)
- kāvī** (Ar.) Yakan, yakıcı. Dağlayan. (66b-6)
- ķavrul-**: Kavurmak, kavrulmak. (72a-2, 83a-22, 93b-23)
- ķayķan-**: ırpmaq, karıştırmak. (71b-5)
- ķayna-**: Kaynamak. (35a-13, 138a-3, 140b-25)
- ķazđan:** Kazan. (113b-10)
- ķazıyye** (Ar.) İfade, karar.
- kebūd** (Far.) Mavi, gök rengi. (24b-13, 60a-1)
- kef** (Far.) Köpük.(27b-21, 96b-15, 171a-19)
- kehl** (Ar.) Göze sürme çekme. (86a-1, 125a-15)
- kekre** (Far.) Ekşi, acımtırak. (65b-8, 89a-2, 133b-17)
- kemāyenbađı** (Ar.) Gerektiği gibi. (6a-9)

kemuret: Kıkırdak. (114b-11, 119a-8, 131b-18)

kepek: Un eledikten sonra elek üstünde kalan kabuk kırıntıları. (117b-20, 134b-19, 142b-13)

kerü'l-şekl (Far.) Örümcek ağı şekline benzer. (49b-10)

keşif (Ar.) Kalın, çok sık, sert ve yoğun madde. (9a-2, 65b-5, 89a-2)

kışşarak: Çok kısa. (49b-1)

kıf'a (Ar.) Kesik organın vücuda kalan parçası. (22b-14, 67b-16)

kıvām (Ar.) Her şeyin en uygun ve en iyi hali. (78b-1, 96b-5, 112b-12)

kıvırcağ: Kıvırcık. (71a-5) (bk. kıvırcağ)

kıvracığ: Kıvırcık. (23a-23) (bk. kıvırcağ)

kibrft (Ar.) Ucu eczalı yanan karton veya tahta parçası. (111a-14, 164a-11)

kflūs (Ar.) Yemeklerin midede, sonra da bağırsaklarda ezildikten sonra aldığı hal ki, lenf damarları tarafından emilmeye elverişlidir. (62a-23, 158b-9, 164b-14)

kimūs (Rum.) Yemeklerin mide özsuuyuyla karıştıktan sonra aldığı durum. (9a-23, 84a-8, 90b-24)

koça: 1. Olgun. 2. Yaşlı. (89a-11, 113a-19, 115b-20)

koğu: Koku. (74b-20, 131a-5, 135a-9)

koğula- : Koklamak. (98b-10, 118a-19) (bk. koğlamak)

koğla- : Koklamak (79b-23, 94a-20, 119b-17) (bk. koğulamak)

kolonya (İt.) İçinde çeşitli meyve veya bitkilerin yağı bulunan, hafif kokulu bir madde.(134b-14)

kopar-: Sökmek, temizlemek. (80b-24, 87a-24)

köbük: Köpük. (110a-24, 142a-12, 163b-1)

kurcala-: Temizlemek, fırçalamak. (133a-15)

kuruldı: Gürültü, ses çıkarma. (42b-3, 153b-1, 161b-25)

kütāh (Far.)Kısa, boysuz. (46b-3, 49b-24)

küdüret (Ar.) Bulanıklık, koyuluk. (16b-2, 27b-6)

lāğar (Far.) Zayıf, cılız. (23a-21, 29b-24, 153b-4)

laḥm (Ar.) Et parçası. (49b-3, 52b-15, 85a-13)

ledġ (Ar.) Ekşilik. (90b-22)

lems (Ar.) Dokunma duyusu. (23b-6, 172a-18)

les‘ (Ar.) Yılan, akrep vb. şeylerin sokması. (68a-4, 75a-12, 84a-7,)

lezic (Ar.) Yapışkan, ağdalı, sakız gibi. (70a-12)

lu‘ūḳ (Ar.) Yalanarak kullanılan ilaç (68a-19, 80a-16, 90b-1)

maḥz (Ar.) Saf, katkısız. (29a-24, 31b-20)

mā-i cūbn (Ar.) Peynir suyu. (108a-20, 128a-25, 137a-15)

māḳ (Ar.) Göz pınarı. (125b-1)

māliḥ (Ar.) Tuzlu. (88b-5, 117a-14, 156b-2)

Masercuya: Emeviler döneminde yaşamış bir bilgin. (Masercuis) (83b-21)

maşlah (Ar.) Fayda. (69b-9, 83b-21, 87a-3)

mazarr (Ar.) Zararlar. (31a-19, 70a-13, 127b-6)

mazmaza (Ar.) Ağza su alıp çalkalamak. (67b-3, 78a-6, 89b-13)

melāḳ (Ar.) Sıva aracı, mala. (19b-11, 36b-1, 66a-8)

menāfi‘ (Ar.) Faydalar, yararlar. (48b-9, 93a-2, 169b-21)

mestūr (Ar.) Gizlenmiş, örtülmüş. (14b-7, 61a-3,)

mevt (Ar.) Ölüm. (108b-23, 114b-15, 131a-6)

meylrek (Ar.) Daha meyilli. (61a-24)

misvāk (Ar.) Diş temizliği için kullanılan hoş kokulu ve meyvesiz bir ağacın dalından kullanılan parça. (133a-14, 133a-15)

mizāc (Ar.) Bünye, tabiat. (138b-10, 115b-20, 116a-22)

mu‘avvec (Ar.) Eğik, eğri. (50a-19)

mu‘tedill (Ar.) 1.Orta halli, ne az ne çok. 2. Tedavi sürecinde kullanılan gıdaların, ilaçların etkili olması durumu. (8a-2, 25b-1, 64a-19)

mūcib (Ar.) Lazım gelen, icap eden. (6a-11, 39b-15, 57a-7)

- muğ ğa** (Ar.) Et parçası. (60a-6)
- mufaşşıl** (Ar.) Kısımlara ayrılan, fasıl fasıl ayıran. (48a-24, 50a-11 68a-22)
- muħaddeb** (Ar.) Tümsekli, kamburlu.(50b-16, 62b-8, 160b-9)
- muħammer** (Ar.) Yoğrulmuş, mayalanmış. (66a-23)
- muħkem** (Ar.) Sağlam, kuvvetli. (68b-16, 70a-20, 82a-7)
- muħriķ** (Ar.) Acı, çok yakan. (18a-2, 66b-2, 85a-22,) .
- muħtelife** (Ar.) Türlü, çeşitli; çeşit çeşit. (26a-5, 46b-2)
- muķa'ar** (Ar.) Çukur, tümsek. (37a-24, 62b-6, 62b-10)
- munfaşıl** (Ar.) Birbirinden ayrılmış, yerinden ayrılmış, fasıl olmuş. (46b-4, 57b-16, 64a-23)
- muşammet** (Ar.) Kof olmayan, içi boş olmayan şey. Dolu. (46b-3)
- muşavvelāta nazār eyle-** (Ar.) Uzun uzun bakmak. (63a-4)
- mutazarrır** (Ar.) Zarar. (8a-15, 10b-5, 135a-7)
- müberred** (Ar.) Soğutulmuş olan şey. (98a-10, 104b-17, 114a-1)
- müceffif** (Ar.) Kurutucu. (66b-19)
- mücevvef** (Ar.) Kovuk, içi boş şey. İçi oyuk. (9b-9, 46b-3, 51a-20)
- mülāhıķ** (Ar.) Yapışık, bitişik. (62b-19)
- mülāyemet** (Ar.) Yumuşaklık. (25b-5)
- münħarif** (Ar.) Eğilmiş, çarpık. (51a-21, 53b-10, 54b-16)
- münħazim** (Ar.) Hazm olunan, sinen. (9a-14, 153a-19, 172b-25)
- münsedd** (Ar.) Tıkalı. (20a-15, 112a-6)
- münzirāt**(Ar.) Olacak bir şeyi haber vererek korkutanlar. (35a-14)
- mürāhiķ** (Ar.) Büluğ yaşına yaklaşmış olan erkek çocuk. (8a-25, 111a-3)
- müstedır** (Ar.) Daire şeklinde olan. (58a-13)
- müsterħı** (Ar.) Gevşemiş, gevşek, sarkık. (70a-20)
- müte'affin** (Ar.) Kokan, çürüyüp bozulan. (16b-10)

mütehalhıl (Ar.) Kabarmış veya kabartılmış olan. (38b-19, 46b-4, 125b-25)

mütelezziz : Lezzet aldığından hoşnut olan. (7a-8, 23a-19, 130b-19)

mütesennih (Ar.) Küflü. (20b-16)

nāfi‘ (Ar.) Faydalı,şifalı. (30b-17, 85b-3, 101b-9)

nāka (Ar.) Sivilce. (85b-17)

nār (Ar.) Ateş. (7b-9, 7b-13, 26b-6)

nażc (Ar.) Olgunluk, kıvama erme. (75b-25, 82b-2, 90a-6)

nehş (Ar.) Yılan ve akrep gibi hayvanların sokması. (21a-11)

nerm (Far.) Yumuşak. (39b-7, 58b-10, 81a-21)

neşter (Ar.) Hekim bıçağı. (36b-10, 41a-16, 134a-8)

nevm (Ar.) Uyku. (17b-20, 164b-8, 170a-13)

nihād (Ar.) Bünye, tabiat, yaratılış.(62b-17)

nuḫāle (Ar.) Kepek. (93a-13, 169a-24)

oġlan: Çocuk. (76a-11, 90b-2, 110b-22)

öġür:- Kükremek, böġürmek. (111a-16)

penbe (Far.) 1. Pamuk. 2. Renk. (101b-8, 141b-11, 172a-2)

perhız (Far.) Sakınmak. (6b-6, 40a-8, 139b-17)

piste(Far.) Yer fıstığı. (65b-18)

piş-: Pişmek. (68a-11)

pişür: Pişirmek. (64b-16, 76a-24, 78a-8)

puḫte (Far.) Kızarmış, olgunlaşmış ur gibi olan şey. (10b-15, 62b-7)

püfkür: Püskürmek. (116b-25)

ra‘aş (Ar.) Titremek, titretmek. (73b-2, 78b-8, 115b-18)

rabṫ (Ar.) Bağlamak, bitişirmek, bir şeye bağlamak. (43b-16, 56b-24, 58b-7)

rāsib (Ar.) Tortulaşan, dibe çöken. (28a-1)

raṭl (Ar.) Eskiden kullanılan sıvı ölçüsü olup bazı yerlerde yüz otuz dirhem sayılmıştır. Bazen on iki kıyyedir. (65b-18)

rāyiha (Ar.) Koku. (82b-10, 90a-18, 130b-3)

revḡan (Ar.) Yağ. (40b-11, 74b-12, 163a-10)

riyāzet (Ar.) Az gıda ile yaşamak. (29a-23, 31a-4, 162a-14)

ruṭb (Ar.) Islaklık, yaş olma. (67b-23, 78a-16, 90b-23)

ruṭbet (Ar.) Nemli, ıslak, yaş olma durumu. (91a-23, 93b-20, 96b-11)

rūsūb (Ar.) Tortulaşıp dibe çöken su. (36b-20, 112b-14)

saḥḥ (Ar.) Döğüp yumuşatma, kırma. (70a-5, 83a-21, 116b-25)

sāmi'a(Ar.) Duyma, işitme duygusu.(12b-11, 51b-16, 81b-14)

selāmet-i beden (Ar.) Sağlıklı vücut. (5b-25, 6a-3)

semen (Ar.) Yağ. (82b-1, 23a-20, 88b-21)

semm (Ar.) Zehir. (83b-20, 69b-8, 130b-21)

semmiyyet (Ar.) Zehirli. (15a-13, 33b-17, 41-5)

sevdā (Ar.) Ahlat-ı erbaa'dan biri olup dalak ve midede bulunduğu ve kuru ve soğuk olduğuna inanılırdı. (61b-4, 104a-4, 106b-2)

seyelān (Ar.) Akıntı. (66b-16, 85b-4, 117b-22)

seyl(Ar.): Akıntı, sıvıya dönüşmek. (74b-20, 120b-17, 126b-23)

şıḳl (Ar.) Ağırlık. (61b-25, 162b-15, 168b-1)

şırıncaḳ Sağlamlık.(66a-14, 148b-2)

sivilce: Sivilce. (74b-23, 80a-16, 85b-1)

soḳ:-Zehirli hayvanların zehrini intikal ettirmesi. (79a-21)

şovıḳ : Soğuk. (83a-14)

sovuḳ: Soğuk. (95a-1, 99a-17, 101a-12)

söyündürmek: Azaltmak, harareti sonlandırmak.(68b-14, 94a-3, 119a-1)

şulb (Ar.)1. Katı, sert madde. (46b-10, 57b-9, 59b-17)

sümkür-: Soluğu burundan hızlıca verip sümüğü atmak. (129b-19)

sümme (Ar.) Bundan sonra.

süst (Far.) Gevşek. (16a-25, 33a-12, 94b-8)

şahm (Ar.) Etin içinde bulunan iç yağı. (71a-16, 75b-23, 111b-5)

şämme (Ar.) Koklayan, koku alma. (12b-12, 13b-3, 130b-15)

şehvet (Ar.) 1.İstek, bir şeyi fazla istemek. 2.Cinsel istek. (75a-4, 79a-12, 90a-3)

ta'ām (Ar.) 1. Yiyecek şey. 2.Tokluk. (65b-15, 90a-1, 119b-10)

taḥḥ (Ar.) 1.Pişirme. 2. İlaç kaynatma. (9a-23, 12b-1, 136b-3)

taḥḥ (Ar.)Pişen, pişirilmiş. (40b-2, 117b-24, 137a-22)

tābistān (Far.) Yaz mevsimi. (16a-8, 35a-3, 38a-24)

tağayyür (Ar.) Değişmek, başkalaşmak. (16b-19, 35b-9, 41a-10)

tağıd-: Dağıtmak. (65a-2, 89a-22)

taḥaccür (Ar.) Taşlaşmak, donup kalmak. (68a-22)

taḥalḥül (Ar.) 1. Hava cereyanı olması. Değişim.(7b-14, 43b-10)

tāḥat (Ar.) Güç, kuvvet, kişinin kendini iyi hissetmesi. (102b-8)

taḥvīt (Ar.) Besleme. (33a-2, 69b-6, 128b-4)

taltīf (Ar.) Yumuşatmak. (133a-15, 144a-21, 160b-3)

taḥms (Ar.) 1. Kadının adet olması. 2. Cinsel münasebette bulunmak. (35b-4, 43a-6, 74a-3)

taḥzur-: Damlatmak, akıtmak. (67a-13, 69a-10, 118b-19)

taḥāvet (Ar.) Tazelik. (16a-17,67b-12)

taḥra: Dışarı. (9a-9, 51b-5, 54b-2)

taḥlu: Tatlı. (65b-8, 80a-12, 88b-23)

tebrīd (Ar.) Soğutma, soğutulma. (95b-16, 106a-21, 132a-20)

tecāvīf (Ar.) Oyuklar, oyuk yerler. (14b-11, 108b-23,)

tedhīn (Ar.) Yağlamak. (111b-17, 113b-17, 117b-19)

tedrîc (Ar.) Azar azar, derece derece ilerlemek. (19a-25, 34a-13, 108b-4)

teferruk (Ar.) Dağılma, ayrılma. (15a-1, 19b-1, 140a-25)

temeddüd (Ar.) Gerinmek, uzamak. (15b-3, 24a-16, 119a-14)

tenāsül (Ar.) Üreme. (46a-22, 53b-24, 63a-19)

tenkıye (Ar.) Şırınga aleti. (100b-17, 104b-10, 111b-16)

teşrih (Ar.) 1. Açıklamak 2 . Bir cesedi kesip parçalara ayırarak incelemek. (6a-5, 7a-15, 46a-15)

tevziğ eyle- (Ar.) Hareket ettirmek, depretmek. (49a-7)

tezek: Hayvan dışkısı. (118a-18, 132b-1)

ñin-ı mahtüm(Ar.) Balçık. (85b-19)

ñin-i Ermenî (Ar.) (Ar.) Daha çok Ortadoğu'da bulunan kıvılcık veya lacivert renkteki toprak, kil, çamur. (118a-15, 120b-8, 166a-19)

tirb (Ar.) Derinin altında bulunan yağ ve damarların olduğu yerdeki örtü, zar. (64a-3, 64a-8, 64a-10)

tomal-: Kabarmak. (114b-13)

toñ- Buz tutup donmak. (73b-11)

tufüliyyet (Ar.) Çocukluk, küçüklük. (8a-23)

tuñlup (Ar.) Su üzerindeki yosun. (85b-7)

tül-ı hayât (Ar.) Uzun yaşam. (5b-23-24)

tuñlu: Tuzlu. (65b-10, 81a-11, 106a-8)

tüy: Tüy. (41b-23, 104b-3, 120b-5)

ur-: Vurmak, sürmek. (72a-1, 84a-20, 97b-14)

'uşâre (Ar.) Vücut bezlerinden akan faydalı su. Öz su. (54a-10, 61b-24, 62a-1)

uyku : Uyku.(79b-24, 98b-22)

uyudan bölünül- : Uykudan uyandırılmak. (104b-23)

vârid ol- : Ulaşmak, yetişmek. (6b-22, 89b-2, 136b-21)

yâbis (Ar.) Kuru. (61b-5, 67a-6, 119a-15)

yağlu: Yağlı. (65b-10, 106b-20, 154b-3)

yađzān (Ar.) Uyanıklık.(15b-22, 17b-20, 110a-14)

yanđın : Sıcaklık. (68a-4, 81a-15)

yaramaz: Yararsız, uygunsuz. (70a-9, 90b-21, 91a-5)

yaşdığ : Yastık.(105a-12)

yaşşı : Düz, pürüzsüz. (28b-20, 47b-15, 170a-7)

yaşşıraq : Dümdüz. (50a-3, 59b-15)

yaşur: Saklı, gizli. (94b-2)

yelimşik : Yapışkan. (87b-22, 111b-1, 114b-22)

yemIn (Ar.) Sağ taraf. (48b-7, 51a-23, 172a-9)

yesār (Ar.) Sol taraf. (48b-7, 57a-19, 172a-9)

yumak: Yıkamak. (117a-4, 118b-20, 127a-13)

yumula-: Hareket ettirip sıkmak, kapatmak. (50b-6)

yumurta : Yumurta. (71a-4, 71b-1, 106b-21)

yuvala-: Yuvarlanmak. (43a-19)

yübs (Ar.) Kuruluk. (43b-17, 108b-21, 113a-9)

yübüset (Ar.) Kuruluk. (27b-17, 72b-16, 97a-12)

yüksek: Belirli bir yere göre yukarıda bulunan. (31b-4, 32b-5, 11a-13)

yüzü koyun yat-: Yüzü aşağı gelecek şekilde uzanmak. (122a-15,16)

yüzünden döşege yatur- :Yüzükoyun yatırmak.(70b-22)

zā'ika (Ar.) Tatma, tad alma. (12b-12, 13b-5)

zānū (Far.) Diz. (56a-23, 56b-5)

zabdü'l-bağr (Ar.) Deniz köpüğü. (81a-22)

zekūr(Ar.) Erkekler. (63a-19)

zemistān (Far.) Kış mevsimi. (16a-11, 35a-3, 43a-18)

zıkr eyle- (Ar.-T.) Bahsetmek, söylemek. (34a-2, 130b-21, 135a-5)

zirā' (Ar.) Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsü. (45a-11)

zuhūr et- (Ar.-T.) Ortaya çıkmak.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

- 2.1. Fihrist-i Kitāb-ı Enmūzec-i Min'eṭ-ṭıb bā-i'tibār'uş-şahīfe**
muḳaddime-i ḳitāb 'ilm-i ṭıbbuṣ şeref ve fazileti beyānındadır. (5a/6-7)
- faşl-ı evvel 'ilm-i ṭıbb beyānındadır. (7a/19-20-21)
- umūr-ı ṭıbbiye beyānındadır. (7b/7-8-9)
- mizāc beyānındadır. (7b/20)
- aḫlāṭ beyānındadır. (8b/12)
- hażm beyānındadır. (9a/5-6)
- a'zā beyānındadır. (11a/13)
- ḳuvā-yi nefsanī beyānındadır. (11b/24-25)
- ḳavā'id-i 'ilm-i ṭıbb beyānındadır. (14a/10)
- ḳavā'id-i külliye beyānındadır. (15b/16)
- havā beyānındadır. (16a/15)
- tağayyürāt beyānındadır. (16b/12)
- rūzgār beyānındadır. (17a/20-21)
- ḫareket ve sūkūn beyānındadır. (17b/14-15)
- nevm ve yaḳzān beyānındadır. (17b/20)
- a'rāz-ı nefsanī beyānındadır. (18a/3)
- devā ve ḡidā beyānındadır. (18a/13)
- şürb-i miyāh (18b/12-13)
- iḫtibās ve istifrāḡ beyānındadır. (19a/18-19)
- ḫammām beyānındadır. (19b/4)
- esbāb-ı bürüdet ve suḫūnet ve ruṭūbet ve yübüset beyānındadır. (20a/8-9)
- terkīb beyānındadır. (20b/4)
- ḫareket-i ḡayr-i irādı ve ṭabī'attan olan esnāf beyānındadır. (20b/14-15)
- evrām beyānındadır. (21a/13)
- imtilā' beyānındadır. (22a/5)
- a'rāz beyānındadır. (22a/14)
- 'alamet-i ifrāce beyānındadır. (23a/13-14)
- 'alāmet-i imtilā' ev'ıye beyānındadır. (24a/7)

- diger evrām beyānındadır. (24b/24)
- nabẓ beyānındadır. (25a/9)
- aḥvāl-ibevl beyānındadır. (26a/16-17)
- aḥlāt-ı gā'it̄ ya'nī insān necesi beyānındadır. (29a/12-13)
- hıfẓ ve şıḥḥat beyānındadır. (29b/22)
- diger şürb-i miyāh beyānındadır. (31a/23)
- diger ḥarekāt ve sükūn beyānındadır. (33b/3-4-5)
- diger nevm ve yaqẓān beyānındadır. (34b/5)
- tedbīr-i meşāyihde olan aqvāl. (34b/25)
- münzirāt beyānındadır. (35a/14-15)
- tedbīr-i misāfirān. (36a/2)
- 'ilāc-ı gül. (37a/3)
- mani'-i istifrāğ ve faşd beyānındadır. (38b/12-13-14)
- qavānīn-i qay ishālī ve faşdı beyānındadır. (39a/24-25)
- ishāl-i kāmīl beyānındadır. (40a/9)
- maẓarr ve zī semm olan edviyye beyānındadır. (41a/21)
- qay ve muqayyiyi'ün nef' ve zarar beyānındadır. (41b/7-8)
- ḥavāşş-ı qay beyānındadır. (42a/6-7-8-9)
- diger istifrāğ ve faşd beyānındadır. (42b/19)
- tedbīr-i fuşūl beyānındadır. (43b/25)
- keyfiyyet-i cimā'ı nef'ī ve zarar beyānındadır. (45a/14)
- teşrīḥ-i a'zā-yı insānī beyānındadır. (46a/15-16)
- teşrīḥ-i i'zām. (46a/25)
- teşrīḥ-i dendān. (47b/8-9)
- fıkarāt ya'nī oḡurğa beyānındadır. (48a/2)
- teşrīḥ-i aḍ lā' ya'nī eyegü kemikleridür. (49a/9)
- terşrīḥ-i çenber-i gerdān ve ketf. (49b/14-15)
- teşrīḥ-i 'aḍ ud (kol) (50a/8)
- teşrīḥ-i 'izām-i ricl (ayak) beyānındadır. (50b/13)
- teşrīḥ-i 'aşab ya'nī siḡirler (51a/14)
- nuḥā'dan beter olan 'aşab teşrīḥi. (52a/3-4)
- teşrīḥ-i 'aḍ ale ya'nī baldur ve kol maḡülesi a'zāda olan siḡirli kaba ve qalın et. (52b/13-14)
- teşrīḥ-i verīd ya'nī şah tamarıdır. (54a/6)
- teşrīḥ-i şiryān ya'nī nabẓ tamarları. (56b/16)

- teşrîh-i gıṣā. (57b/8)
- teşrîh-i hicāb. (58a/7-8-9)
- teşrîh-i a'zā-i mürekkebe. (58b/3-4)
- teşrîh-i 'ayn. (59a/19-20)
- teşrîh-i lisān (59b/18-19)
- teşrîh-i ḥalk ve ḥançere ya'nī boğaz ve buğirtlaq. (60a/8)
- teşrîh-i ri'ye ya'nī aqçiger. (60a/23-24-25-60b/1)
- teşrîh-i ḳalb. (60b/22-23)
- teşrîh-i merī ve mi'de ve em'ā ya'nī boğazda ve ṭā'm ve ṣu gidecek yol ya'nī delik ve bağırsaḳ. (61b/7-8)
- teşrîh-i kebed ya'nī ciger. (62a/22-23)
- teşrîh-i kilve ve meṣāne ya'nī yürek ve bevl ṭurduḡı yer. (63a/5)
- ālāt-ı tenāsül ve inās ya'nī zeker ve ferc. (63a/19)
- teşrîh-i merak ve tirb. (64a/3)
- elifden yāya varınca evvelki ḥarfine nazaran ḥurūf-ı teḥeccī tertībi üzre edviye ve aḡdiye münferideyi vekeyfiyyātı ve derecātı ve teşirātı. (64a/15-16-17)
- ḥarfü'l-hemze. (67a/4)
- ḥarfü'l-bā. (70b/5)
- ḥarf'üt-tā. (73a/22)
- ḥarf'üş-sā. (74a/6)
- ḥarfü'l-cim. (74b/3)
- ḥarfü'l-ḥā. (75b/7)
- ḥarfü'l-ḥā. (77a/21)
- ḥarf'üd-dāl. (78b/23)
- ḥarf'üz-zāl. (79b/5-6)
- ḥarfü'l-rā. (79b/22)
- ḥarf'üz-zā. (80b/13)
- ḥarf'üs-sīn. (81b/25)
- ḥarf'üş-şīn. (83a/16)
- ḥarf'üş-şād. (84b/1)
- ḥarf'üz-zād. (85a/7)
- ḥarf'üt-ṭā. (85a/17)
- ḥarf'üz-zā. (85b/23)
- ḥarfü'l-'ayn. (85b/25)

- ḥarfü'l-ğayn. (87a/13)
- ḥarfü'l-fā. (87b/1)
- ḥarfü'l-kāf. (88a/20)
- ḥarfü'l-kāf. (89a/8)
- ḥarfü'l-lām. (90a/24)
- ḥarfü'l-mīm. (91b/15)
- ḥarfü'l-nūn. (92b/16)
- ḥarfü'l-vāv. (93b/5)
- ḥarfü'l- hā. (93b/18)
- ḥarfü'l-yā. (94a/15)
- edviye-i mürekkebe. (94b/11-12-13)
- edviye-i mürekkebeden muḳaddem-i 'ilācda elzem olan mürekkebāt. (95a/24-25)
- nuḳu' ya'nī eczāyı ıŝlatmaḳ. (95b/9-10)
- maṭbūḥ. (96b)
- fitīl ve ḥuḳne. (96b/14)
- 'uzva maḥşūş olan emrāz. (97a/1-2)
- şudā' ya'nī baş aḡrısı on beş nev'dür evvelki şudā' ḥarr ve sādıc. (97a/24-25)
- ikinci şudā'-i bārid-i sādıc (97b/23-24)
- üçüncü şudā'-i demevī (98a/23-24)
- dörtüncü şudā'-i şafrāvī (98b/18-19)
- bēşinci şudā'-i balḡamī (99a/6-7)
- altıncı şudā'-i sevdāvī (99b/8)
- yēdinci şudā'-i rīḥī (100a/1)
- sekizinci mi'de-i ŝerkītle olan şudā' (100a/24)
- toḳuzuncı şudā'-i ḥumārī (100b/1)
- onuncı şudā'-i istifrāḡī ve şudā'-i yūbisi (100b/5-6)
- on birinci şudā'-i süddedī (100b/9-10)
- on ikinci ḍarbe ve saḳaṭadan olan şudā' (100b/19-20-21)
- on üçüncü şudā'-i veremī(100b/24-25)
- on dördüncü şudā'-i hayza (100b/4-5)
- on bēşinci ŝaḳīḳa yanī yarım baŝaḡrısı (101a-14-15)
- faşl ḥaŝŝat baŝ aḡrısı 'ilācları mezkūrdur (101b/8)
- sersām beş nev'dür evvelki sersām-ı sevdāvī(es-sersām ol marāzdur ki dimāḡunperdesi şişer daḡı çamur çamur ŝavılır) (101b/25)

- ikinci sersām-ı şafrāvī (102a/6)
 huḳne-i nāfi‘a (102a/18)
 üçüncü sersām-ı demevī (102b/2)
 dördüncü sersām-ı balgāmi (102b/23)
 diğer sersām-ı sevdāvī (102b/2)
 beşinci māşrā (103a/25)
 göz kararınak (103b/9)
 baş çigzinmek (103b/18-19)
 sübāt yā‘nī uyḳudan gözini açup başını ḳaldıramaz olur (104a/7)
 şuhūş ve cümūd ya‘nī gözleri açup kirpikleri oynatmayarak semāya diküp ṭurmak (104b/6)
 seher ya‘nī gece uyumayup uyanıḳ ṭurmak (104b/12)
 sübāt-ı seher (105a/16)
 nisyān ya‘nī unutmak (105b)
 mālīhūlyā dördür evvelki mālīhūlyā(106a/24)
 ikinci mālīhūlyā(107a/22-23)
 üçüncü mālīhūlyā(107b/13)
 dördüncü mālīhūlyā(108a/1)
 ru‘ūnet ve ḳumḳ ya‘nī fikrde noḳşān (108b/20)
 ‘aşḳ (109b/10-11)
 kābūs ve uyḳūda iken aḳırlıḳ başmak (110a/8-9)
 şar‘ (110a/17)
 sekte ya‘nī ḳan ṭutmak (111a/21)
 fālic ya‘nī a‘zā gevşeyüp bedenün bir yānı ṭutmaz olur (112a/11)
 ḳader ya‘nī a‘zā uyuşmak (114a/2-3)
 teşeyyūḳ ya‘nī ḳocalmak (114a/4-5)
 iḫtilāc ya‘nī a‘zā segirmek (114b/16-17-18-19)
 laḳva ya‘nī aḳız egilmek (115a/5)
 rā‘ş baş ve el ditremek (115b/18)
 zūkām ve nezle (116a/20)
 emrāz-ı ‘ayn (118a/20)
 remed ya‘nī göz aḳrısı (118b/5)
 derdinec ya‘nī şedīd göz aḳrısı (119b/21)
 cereb-i çeşm ya‘nī göz gicişmek (120a/7)
 tarfe ya‘nī gözde olan ḳırmızı ḳandan noḳta (120a/21-22)

-  frez g zde bir segir gibi etd r (120b/13)
 sebel ya'n  g zde olan perde (121a/11-12)
  aml ve  am am ya'n  g z  apa larında h şıl olan  ayv nlardur (121b/17-18)
  ur hu'l-'ayn (122a/2-3)
 sul k  apa ları kızıl kızıl olup kalka ma dur (122a/20-21)
 g zde olan perde(122b/15)
 Şa'ire ki kapa ı ucından arpa gibi olur (122b/19)
 Őern k g z  apa ı u ında Şehem z id (123a/9-10)
 Şa'r ya'ni g zde  ıl bitmek (123b/6)
  ikke ve ill  cef n g z  apa ı giciŐemek (124a/12)
 ces  g z  apa ı pek olma  (124a/18)
 kementu'l-cefn ya'n  g ze ' riz olan  uman (124a/23-24)
 dem'ate ya'n  g z yaŐarma  (124b/3-4)
 bey z 'ayn ya'n  g z a  d Őmek (124b/14-15)
  arbe ya'n  g ze uruna (125a/21-22)
  arb bir nev' sivilced r g zde h diŐ olur (125a/25)
  iŐ  ya'n  gice g rmez (125b/7-8)
 ceher ya'ni g nd z g rmez (125b/23-24)
 m -i 'ayn ya'n  g ze Şu inmek (126a/4)
 za'if başar (127b/20-21)
 emr zu'l-enf (129b/13-14)
 Őemm n  o Őanı ya'n  burun  o u almama  (130a/1)
 cef fu'l-enf ya'n  burun  urulu ı (131a/11)
  ur hu'l-enf ya'n  burun  ıbanları (131a/22)
 ru' f ya'n  burun  anama  (131b/15)
 emr zu'l-liŐe ve el-isn n ve'l-Şefeteyn ve'l-fem ya'n  diş eti dişler ve a ız ve  uta  mara lar
 (133a/1-2-3)
 za'if isn n ya'n  dişler gevşek ve oynam  (133a/22)
 d du'l-isn n ya'n  dişde  urd olma  (133b/6)
 diş  amaŐma  (133b/15-16)
 diş diplerinden  an  ı ma  (133b/23)
 vec'a-i isn n diş a rısı (134a/9-10)
 ba r ya'n  a ız bed  o ma  (135a/8-9)
  ul ' ya'n  a ız ve dilde  ı an  ıbanlar (135b/18-19)

- diş çekmek (136a/16)
- lu'āb ya'nī ağızdan akan salyalar (136a/25-136b/1)
- taşakkağ'ş-şefe ya'nī dudak yarılmak (136b/15-16)
- cüzzām (137a/8-9)
- marāzu'l-vech (137a/16)
- emrāzu'l-lisān (137a/25-137b/1-2)
- emrāzu'l-lezen ya'nī kulağ marazları (138a/14-15)
- ṭanīn ya'nī kulağ gülmek cıplamak (139b/17-18)
- veca'ü'l-lezen ya'nī kulağ ağrısı (140a/22-23)
- ḳurḥu'l-lezen ya'nī kulağda yaralar (141a/14)
- emrāzu'l-ḥulḳ ya'nī boğaz marazları (141b/15)
- istirḥāu'l-lehān ya'nī diş ve dilcik inmek ya'nī boğazı düşmek (143a/15-16)
- ḳıyḳ'un-nefes (143a/23)
- rebv ya'nī hār hār şulayup haşlamak (143b/17)
- intişāb ki başı yukarı kaldırıp nefesin çekmeyince nefes alamaz (144b/6-7)
- beḥe'uş-şavt ya'nī avāz tutulmak (144b/12-13)
- su'āl ya'nī öksürük (145a/4)
- nefeş-i dem ya'nī kan tükürmek (145b/9-10)
- boğaza sülük yapışmak (146b/15)
- boğazda loḳma yāḥūd diken ṭurmak (147a/7-8)
- şuya ğarḳ olmuş kimseye tedbīr (147a/16-17)
- şadr ya'nī gögsün ve re'ye ya'nī ciger marazlarınınuñ 'alāmetleri (147a/22)
- sill-i ḳurı ve ince ḥastalık (147b)
- emrāz-ı ḳalb (150b/6-7)
- ḥafaḳān ya'nī yürek oynaması (151a/7)
- ġaşı ya'nī bayılmak (152a/21)
- emrāz-ı şedī ya'nī meme marazları (152b/13)
- ḳillet-i leben ya'nī süd az olmak (153a/1)
- emrāz-ı mi'de (153a/16-17)
- tuḥme ve fesād-ı ğidā (154b/23)
- şehvetün noḳşānı ya'nī yemek içmek az olmak (155a/8-9)
- fesād-ı şehvet (155b/13)
- cev'u'l-kelbiyye (156a/3)
- 'aşeş şusuzluk ḥarāret (156a/14)

nokşān ve baḫlān-ı haẓm ya'nī haẓm olmamak (156b/5-6)
 fesād-ı haẓm (157a/1-2)
 fevāk ya'nī hıckırık (157a/14-15)
 kay ve tehevṽ' ve ğuşyān ya'nī gönül bulanmak ve kuşmak (158a/18)
 kebedün süddeleri ya'nī ciger süddeleri (159a/14-15)
 kebedde nefḫa ve rīḫ (160a/5)
 evrām-ı kebed ya'nī ciger veremleri (160a/16)
 kına ya'nī za'if kebed ve kebedün yaramazlığı (161b/22-23)
 istiskā (162a/6)
 emrāz-ı em'ā ya'nī bağırsağ marazları (164a/24)
 kırūḫ-ı em'ā ya'nī bağırsağ yaraları (167b/2-3)
 mağaş ya'nī sancu (167b/20)
 kıluṅç (168a/7)
 dūd ya'nī kıurd (169b/21)
 emrāz-ı maḫ'ad ya'nī marazları (170b/18)
 istirḫā-i maḫ'ad (171a/9)
 ḫurūc-ı maḫ'ad (171b/3)
 ḫikketü'l-maḫ'ad ya'nī gicişmesi ya'nī uyuzı (171b/8-9-10)

2.2.Metin

1b

[1]ve hamd ve sipās bī-kıyās o şāni'-i hekim cānibine sezā-vārdur ki [2] kudret-i kāmilesinden ecsām-ı mütebāyin'ut-ṭabayi'i ya'nī birbiriyle imtizāc [3] ve mizāc verdi ve şükr-i sipās 'ibādet libāsı ol pādişāh [4] bende-perver ve şehinşāh baḥşa-ger ḥazretine lāyıkdur ki ehl-i ḥayā [5] küll-i insāni ve **'şavverakum feḥseneşuvara kum**¹ ayet-i şerīfi ile mu'azzam ve muṭarraz [6] eyleyüp kemāl-i kudreti ile rūḥ-ı laṭifin cism-i keşife-i peyvend ve 'ālem-i [7] ḥulḳ emrede **vemen yū'tel-ḥikmetefe ḳad 'ütiyeḥayran keşiren**² kelām-ı ḥikmet-i nizāmı [8] ile ser-firāz ve mümtāz ve ser-bülend eyledi **fetabarekallahu aḥsenü'l-** [9] **-ḥāliḳin**³ bir hekimdür ki neşv-i nümüvvı laṭifi ile dil-i mürde-i insāni [10] ter ü tāze 'ibād-i şifā-ı mu'tādane-i kerem ve luṭfi bī-endāzedür şifā- [11] ḥāne-i ḡaybiden ḥacet erbābına meftūḥ olup ḥıfz-ı şıḥḥat-i [12] ref'de ve eškāmu'l-cevn envā'-i nebādāt ve ḥayvānāt [13] ve ešnāf-i 'aḳāḳir cemādāt vaz' eylemişdür ki her birinde envā'-i [14] fevā'id ve ešnāf-i 'avāid ḥulḳ eylemişdür ki ḥavāşş-ı 'acibe ve esrār-ı [15] ḡarībesi derkende 'aḳl-ı beşer-i ḥayrān ve 'uḳül-ı nüfūs [16] ser gerdāndur **naẓm** sübhāne men teḥayyara fī-zātili sivāh fehmu ḥired be-güneh kemā-leş [17] neborde rāh i'tişāmu'l-verā bi-maḡfiretik 'acez'el-vaşıfune 'an-şıfatik [18] tüp 'aleynā fe innenā beşerün mā-'aref-nāke ḥaḳḳa ma'rifetün **neşir** ve şalavāt-ı [19] şafiyāt ve teslīmāt ü afiyāt ol hādī-i seyl ve badişāh-ı resel [20] ve maḳşūd cüz'-i küll-i cenābına lāyık ve ḥaḳīḳdür ki teşriḥ-i ḳānūn [21] şeri'at ve tavzīḥ-i münḥāc-i ḥaḳīḳat birle mübtelā-yı dā'-i günāh olan biçāre-

2a

[1] –lerün def' ve 'illeti bābında ve 'adüvv ve 'id birle luṭf-ı bī-beyān mürekkeb-i [2] feyezān luṭfindan şarāb ḡufrāniyla dā'-i 'işyānlarına rahmet [3] resān olmuşdur taḥiyyāt 'anber-i şemīm ve tekrīmāt 'abher-i nesīm ol [4] padişāh mālīk-i müsniid ve erselnāke ol şehinşāh şadr-i şaffe-i[5] **levlāk**⁴ ḥazretlerinün şān-ı 'izzet-i nişānlarına maḥşūşdur ki [6] tafşil-i zāt sa'ādet semātı ḥaḳḳında naḳl-ı şerīf **anun la'li** [7] **ḥulḳ-ı 'azīm** menzil ve zāt risālet şifātı şefā'at-i erbāb-ı [8] cürm ve günāh için mürseldür bir nebī-i ümmīdür ki mekteb

¹ Kur'ân-ı Kerim, Mümin Suresi 64.ayet "...Size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan..."

² Kur'ân-ı Kerim, Bakara Suresi 269.ayet "...Allah hikmeti dilediğine verir. Kime verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir..."

³ Kur'ân-ı Kerim, Mü'minun Suresi 14.ayet "...Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!..."

⁴ Burada "Sen olmasaydın kainatı yaratmazdım" manasındaki "Levlake lema halaktul eflak" hadisine gönderme vardır.

‘irfânında [9] Hermes ve Şit ve İdrîs dersine nigerân ve bir fâris-i meydânı [10] hikmetdir ki rikâb-ı sa‘âdet irtikâbında Fişâğoraş ve Loğmân [11] Mişeyân ‘ale’l-vücûh dâmen der miyân olmışlardır Gaşarimun [12] ve Eflaţun der-sa‘âdet-i mâderinde bende-i hülka be-güş Aristo [12] ve Soğraţ ve Buğraţ ve Gulam-ı Gaşiya bir düşidür **nazm** sırr-ı hıyal [13] muğarrebân dergâh mağşûş (hı ile yazılır) mağâm li ma‘allah şaħib-i remz-i yâsîn [14] ü ţaha ‘aleyh-i efđ al’uş-şalavat ü ezkāhâ sitâre-i bedr raşşide ve mâh [15] meclis-i şer dil-i remide mâ-râ refik ve mûnis-i beşod ħabîb-i men ki [16] be-mekteb ne-reft ü ħaţţ-ı natevâlist be-gamze-i mesele-i umûr-ı şad müderris şodşallahu ‘aleyhi ve ‘ala ve ‘aşĥâbihi vesellim teslîmen keşîrân keşîrân [17] **zıkr-i mağâmid ü medayih ħazret-i ħilâfetpenâhı** işbu kitâb-ı hikmet nişâb-ı [18] revâyiĥ-i na‘t-i risâlet-i cenâb-ı Muhammedî taħrîri ile mu‘atţar ü ‘anber [19] ħâm oldu ise lâyıĥdur ki ser-kitâb müşğîn-niğâb efser-i medĥ-i [20] pâdişâhı ile âsumân-ı sây ve şöhet-i rây ola aşĥâb-ı müttefiklerdürki [21] dîn ü devlet tev‘âman ve ħumâ-i şer‘-i dîn bî-ħumâya tîğ sulţân [22] bî-emin ve amândur eger çü beyân-i şemşîr şâhı ve himmet ve sulţân-ı [23] dîn ve penâhı olmaya bostân-ı şer‘ tâze ve temkîn olmaz zîrâ

2b

[1] nekebât-i a‘dâ-i dîn ü ħücûm küffâr-i melâ‘în ile bî-bâr olması muğarrer olur [2] ve eger afitâb-ı ‘adel-i siyâset-i sulţân-güster olmaya bostân-ı dîn [3] ü İmânda küll-i ‘irfân şüküfte ve ħandân olmağ müte‘azzirdür **kıta** [4] ez-siyâset-i nizâm ya bed mülk-i bî-siyâset-i ħalel bedîr bud **ed-dîn** [5] **essi ve el-mülk-i ħârris ve mâlâ essi fehdüm velâ ħârris** [6] **fazâyi**‘ bu fezâ’il-i ‘aleyh ve münâf seniyye-i pâdişâh-ı dîn-i penâh ve şehr-i [7] yâr-i sa‘âdet-i destgâh ħudâvend-i pâdişâhân-ı ‘âlem ve pâdişâh-ı [8] ħudâvend benî adem ħulâşa-i ‘âlem kenefgândur deryâ-yı vücûd-ı [9] gevhergân ü imkân mâĥî-i infâşu’l-küfr vel-fesâd ve ħâmî-i [10] ecnâsu’l-ĥulĥ vel-‘ubâd-i ma‘izz’üd-dünyâ ved-dîn gıyâsu’l-islâm [11] vel-müslimîn zübde-i selâţîn âl-i ‘Oşmân **es-sulţân Murâd ħân** [12] **ibn’üs-sulţân-ı Aĥmed ħân** ħazretleridür eyyidullah ta‘alâ [13] devlete ve ebed-i salţanat ili inĥirâz’uz-zamân ve intihâü’l-evân-ı emîn [14] yâ mucîb yâ mu‘ayyen **nazmserv** ü iğbâlve nihân devleti sersîz ola[15] gülşen ‘ömri küllîne irmeye bād-ı ħazân ve devletiyle ola dâim aña mübeyyen [16] ve kâmyâb nuşretiyle ola her dem kâmkâr kâmurân **sebeb-i**[17]**te’lif-i kitâb** ve mücib-i tastir nüşĥa-i miskin niğâb-ı da‘î [18] ĥakir

Seyyid Muhammed'üt- tabībel-Şehriyā Emīr Celebī bendelerimüddet-i [19] medid ve zamān ba'id-i 'ulūm-ı hükmiyyāt ve fūnūn-ı riyāziyyāt ile [20] taqyid edüp cümleden ziyāde selikum kütüb-ı eṭibbā tabi'atınamaşrūf [21] olup kāmil ü mükemmel nice ḥuzzāk-i eṭibbā ile ihtilāt ve nicelerine [22] hizmet ile ced ü ictihād edüp tahşilinde enva'ı ta'ab [23] çeküp ve muḳaddemāt-ı 'ulūmı i'ani ṭıbbuḡ cüz'ıyyāt ve külliyāt [24] gördüm ve bir nice müddet-i mahrūsa-i Mışır'da Şultān Meḥmed ḳalavun [25] bimārhānesinde re'is-i eṭibbāve nazır oldum ol cihetle daḡı

3a

[1] nice tecribāt ve taḥḳikāt-ı 'ilme vaşıl oldum ki vuşūlı tevehhüm [2] olunmaz bu ta'm-ı celilenüḡ şükrüni edā-yı zımmete himmetine farz olmaḡın [3] ḡāṭır-ı 'āṭıra endişe ve lāyih oldı ki zebān-ı Türki-i Rum üzre [4] bir kitāb merküm olupdur 'ilm-i 'ameli şāmil ve kütüb-i ṭıbbiyenüḡ müfredāt [5] ve mürekkebātını kāmil ü mükemmel ola lakin 'alāik-i rüzḡār ve 'avāik-i [6] leyl ü nehār aşhāb-ı marāza 'ilāc ve ol vesīle ile emr-i [7] ma'aş ve ihtiyāctan ḡulāşa ve çāre olmadı ki bu muhazzire-ı [8] ḡaybı tutuḡḡicāb-i ihtifādan 'arz-ı cemāl éde fi'l-cümle ta'vīk-i [9] mübā'ade ve tevfiḡ-i müsā'ade devā'i-i müctemī ve mevānī-i mürtefi' olup [10] sene-i erba' ve şelāşin-i zi'l-hiccesinüḡ veencām ve ol [11] senesinüḡ evāḡirinde tamām ve müyesser oldı sebeb-i ḡaḡikī te'lif [12] ve illet-i tāmmetarsif ḡazret-i mükerrermet-i mā'ib ve mu'addelet-i [13] rāyat-ı dürr-i deryā-ı cū vü 'aṭa vü māḡī-i zulm-i ḡaṭa ḡazanfer-i şavlet[14] esed-i heybet-i nerīmān ḡıyāfet rüz-ı-zer-mend şir-i gerdün şir-i 'ilm [15] key lertzān ve ḡaşm-ı la'in ḡuşūşa efrenc-i melā'in-i şā'ıḡa-i [16] tıḡ bī-diriginden suzān ḡazaḡ la'in-i beḡ-āyın bī-din ḡod [17] el yevmü'l- ḡıyāme o ḡılınmuş ḡınzır-mişāl muḡabelesinde giriz[18] ender **nazm**

bid'at küfr ehlini nahīdür ol

devlet ve dīn [19] büşt-benāhīdür ol

luṭf-i ezel ü bīnā ay ola

şer'i [20] büeni hādī-i rāhi ola

rūşen éde devletle gird-gār kevkebe-i [21] kevkebeni şubḡ-vār niyeti çün ḡayra dürur-ı şubḡ ve şām 'aḡıbetin [22] ḡayr éde rabbü'l-enām bir vezir-i müşteri nazırdur ki'ahd-ı mülk-i [23] şāhīde olaydı veziri Nizamü'l-mülk tazallüm mülki andan ta'līm[24] éderdi ve ger bu zer-cumhur bunun zamān-ı hikmet aḡranında geldi [25] vüzāret-i nūşin-i revānı bu şāḡib-i devlete revān éder idi

3b

[1] ey zahir-ı dīn ve devlet mazḡar-ı luṭf-ı ḡudā

vey mu'in-i mülk [2] ve millet bir nūr-ıḡudā

h zret-i paşa-yı dery -ı dil   z r k rv n
 [3] merd-i meyd n-ı neberd   Ő r-i k hs riveg 
 (h )d ver-i CemŐ d ferd s t r [4]  skender-z fer
 s r r-ı  l  n zarġan  aŐa baġr-ı Ő h 
 ma  delet- [5] k ster kerem-baġŐa Receb Paşa o kim
 ġ kdur gahında anuġ [6] mihr  n r bir ged 
 Pehlev n-ı  arŐa-i rezm ve Őec   at kim anuġ
 [7] ġaŐyetinde Ő rl r k h re eyler iltica
 Şuya urd  kend yi [8] ġavfile dery da tahtuġ
 heybetinden k hda girdi del ge [9] az daha
  ekseler kend lere evveli el-eps rını
 ġ k-i [10] p yuġ cevherid  eŐm-i c na t tiy 
 ni  meti b -minneti mebz l [11] ve luŐfu rayigan
 ġan -ı iŐsan-i fir v na bug n etti sala
 [12] Ő kr   raŐı olup ters ne ġalk  c mlesi
 ez-diy r-ı devlet ve  omrini [13] eyler du  a
 oldu rencide dil kimse zam nında anuġ
 ol  ata [14] etti yine her kim ki ettiyse ġaŐa
 ġulaġı dold  sihr n  sanma [15] beder oldu hil l
 Őalalı n m bilindi  aleme Őayt-ı Şada
 [16] devlet-gede yine bir gencine-i keşf oldu buŐa
 ġamdull h feth-i b b oldu [17] m yesser serv-r 
 ol kit bı kim o bir gencine-i pinh n idi
 himmet nle[18] ben eli acdum olup hikmet-n m 
 g rmem Őd r kime bir maġb b-ı[19] maġc b idi ol
 kimseye acılmamıŐdı eylemiŐti iŐtif -i
 [20] keşf olup geldi g r ndi perde-i esr rdan
 z hir [21] ġ sni anuġ eyledi  arŐlıŐa
 bir mu  amm  idi kim bilmezdi kimse onı
 [22] m Őkilin ġall etmiŐti daġı bir m Őkil-guŐ 
 c mle esr r [23] ġikmett r bunuġ mevz    heb
 nola ma  m r olsa b yle [24] n mına itt m bin 
  ilm-i necm  var olur anuġlas lik m htedi
 [25]  ilm-i Őıbbı var ki anuġla gel r Şadra Őif 

cümle teşîrâtı bunda **4a40**[1] içmek mevcuddur
ola tahtında anuñ dâhil semavât-i ‘alâ
kıymeti [2] yoq bu kitâbuñ gevhernâ-yâbeddür
var ise hüsni kabûldur yine ana baha
[3] bu kitâbum kesb edüp zıkr-i şerîfüñle şeref
nâmuñ ile nâm-dâr [4] olsa eserlerde sezâ
oqunup yazulduğunca bu kitâb mustâtâb
[5] şafha-i eyyâmda dâim nâmuñ bula beqâ
tali’ oldukça felekde rûz [6] ve şeb şems ve kamer
feyziyâb oldukça aşarı ile ‘arz ve semâ
[9] kevkeb-i baħşuñ şerefburcunda bedr olup müdâm
arta ‘ömrüñ [8] devletüñ bula teraqqi dâ’imâ
kanda ‘azm eylerseñ olsun himmet-i [9] murâdân-ı mu‘ayyen
idesin i‘dâ-yı dîn ve devlete nice ğaza
[10] rehberüñ huźrını‘askerüñ fetħ ve zafer
yâr ve yoldaşuñ olalar [11] evliyâ ve enbiyâ

neşr fâris-i meydân şeca‘ât-ı hâris-i meydân ‘adâlet-i [12] Nizamü’l-Mülk şalâhü’l-‘alem
‘anâşü’l- devletü’l ‘aliyye vezîr-i ğapudân[13] receb paşa yesirullah-ı lehud mayirudu ve
mayeşâ hazretleridür ki vücûd-ı [14] nûru’l-vidâdları nice eyyâm-ı münkesir olmuş idi kuvvet
bazû-yı [15] mekârları müsâ’id olup tebâbetüm hayşiyeti ile meclîs pür nûrlarına beni [16]
dâhil eyledi cüz‘i hizmetüm muğabelesinde külli luğflarına nâ’il eyledi [17] ki ğalem ser‘ü’l-
beyân ve şaf taħrîrinde ‘âcizdür hattâ bu fağîri taht-ı [18] eyâletinde tımâr defter-dârı edüp
beynü’l-aĳrân mümtâz ve ser-bülend [19] eyledi bu nâcîz daĳı ğazret-i velîü’l-ta‘muñ du‘â-yı
hayruñ iltizâm [20] ve zıkr ve senâsı pâyende ihtimâm edüp rûz-ı kıyâmet dek evşâf-ı [21]
cemîle ve zıkr bi’l-ğayrları ferâmüş olmasun deyü bu kitâb-ı [22] ğikmet-nâyı te’lîf edüp
nâm-ı sâmililerine mu‘anven eyledim [23] ve ism-i kitâbı **Enmüzeç’üt-Ṭıbb** ile müsemmâ
kıldım imdi bu kitâb [24] bir kitâbdur ki zamanında derc olunan fevâ’id ve ‘avâ’id kütüb-ı
tıbbiye [25]-nüñ hiç birinde cem‘olmamışdur buña vâşıl olmaĳ ğaza’in-i ‘âleme

4b

[1] vuşûldan evlâdur zîrâ ğazâ’in ve mâl ve emtia‘-ı bî-mişâl bedende [2] olan şığħat
olduĳı taĳdîrce mu‘teberdür ‘aks olursa [3] ğod pirüñ ğaha degmez bu kitâbuñ şâĳibi nihâyet-
i‘ömre dek feĳvâ-yı [4] kitâba ‘amel ederse bi-emrullah ol ğâtıradan emîn olur ‘ale’l- ğuşuş
[5] müteĳaddîminüñ mü’ellifât-ı sâ’ir-i memâlike ve sükkânınuñ mizâclarına ğöre [6] te’lîf
olunmuşdur benüm bu kitâbum bir kitâbdur ki ebnâ-yı zamânuñ taĳi‘atları [7] muĳtezâsına

muvâfiğdur bu kelāmımızun istiṣhādı şeyhün ve ğayruñ [8] mü‘ellifâtlarından vâkı‘ olan akrabâdîne nazar olıcak zaḥîr [9] olur cümleden şeyh bir şerbete beş dirhem **sakmüniya** ta’yin eylesidür [10] zîrâ Başra halkına göre **sakmüniya** başarı faşd eylemişdür bu ma’nâ [11] kanūnda muşarrağdur vay ol ṭabībün ḥâline ki kütüb-i müte’ahhîrine [12] mürâca‘at eyleyüp iki kıraṭı bir şerbete kâfi olan **sakmüniyanuñ** [13] beş dirhemini bir şerbete vaż‘ eyleye zîrâ bizüm **sakmüniyamız** intâ giderür [14] ba‘de‘l-ıṣlâḥ İstanbul halkınuñ mekkâs ve kennâsına iki kıraṭ kifâyet [15] ederfe-keyf ki erbâb-ı tena‘uma verile ṭabībde rüşd olıcak [16] tedbîrde na‘b çekmez amma dehr-i tabīb ḥazûk reşide ziyâde muhtâcdur [17] zürefâ-yı İstanbul nazik ve ten-perver olur ve ekşeri mükeyyifâtdan [18] behre-verdür aşḥâb-ı devlet ve erkân-ı sa‘âdet sâ’ir-i eşḥâsa [19] kıyâş ile mekûkiu’l-mizâcdur ve kitâbımız şol mu‘âlecenün üzerine [20] mevzû‘adur ki mülûk-ı muḥarribîn olanlar lâyığdur sâ’ir-i [21] nâs için daḥı nef’î-i ‘âmdur nihâyet ol edviye ve ağıdiye [22] tedbîr ve terkîb olunmamışdur ve ḥâşiyeti cihetle zî-semm [23] ve ğayri meşhûr ola şîr-i ḥuşkuñ ‘amelin **sakmüniya** daḥı eder [24] nihâyet biz aña zarûretümüz olmayınca mürâca‘at eylemedük **el-ṭıbbu’l-** [25] **mülûku’l-şu‘lûk** mazmûnına muṭâbık-ı mülûka lazım olan

5a

[1] mu‘âlecâta mürâca‘at eyledük ve eṭibbânuñ dîdeden nihân ve cân [2] gibi pinhân eyledükleri esrâr-ı ḥafiyeyi nice mu‘teberâtdan cem‘ [3] edüp tecrübeye munzamm kıldum gördüm ki ol zât-ı mülk-i sıfât [4] ehl-i kemâle râğib ve mihr-i luṭfuyla bu bendesine ṭalibdür Yûsuf [5] mişâl ihvân-ı zamândan ki iltifât ve ḥazret-i ‘azîzine nisbet ile [6] bu taḥaffümbid‘â‘at-i müzcâtdur maḥzen bu kadar eşere ol zât-ı kerem [7] simât bâ’iş olmuşdur hezze terbiyyet gerek hezzün terbit [8] fi’l-ḥaḳîka ‘illetidür her hezz kim cihânda etdi zuhûr pâdişâh [8] ve şerk himmetidür ḥazret-i kibriyâdan şubḥ ve mesâr-ı câ ü temennâ[9] ederüm ki vücûd-ı şerifleri künbed-iğerdün dâ’ir ve afitâb-ı ‘âlem-tâb-ı [10] âsumânda sâ’ir ve sâfir olduğca muḥarr-ı ‘izz ü devletde ve şaḥn-ı[11] şıḥhat ve sa‘âdetde dâ’im ve kâ’im eyleye **kıṭ‘a**

ḥudâya tâ bidâyet-i âsumân-râ

[12] mekon ḥâli ezîn aşaf-ı cihân-râ

felek çün ḥatemeş zîr negîz[13] bād

kilîd-i ‘alemeş der-âstîn bād

ve ḥarem-ı muḥterelerinün [14] şâḥabesi âsumân-ı refit belkıs-ı ḥazret taḥt-nişîn [14] sultân-ı nişân ve sultân-ı sultânân cihân-ı ‘işmet’üd-dünyâ ved-dîn gevher-i ḥân-ı sultân bin sultân Aḥmed ḥândur [15] ebbed-allâh eyyâm-ı salṭanathâ ve ebbed-i aşâr-ı mu‘delethâ ḥazretlerinün [16] daḥî cenâb-ı bâri büstân-ı ‘âlemde nihâl-i vücûd-ı şerîflerîn [17] bād-ı ḥazândan emîn ede âmîn **naẓm**

an ki der-mehedçāleş ve hem [18] rānā bude dest
 ve an ki perester ‘ufā faş bād rānā būde rāh
 [19] zühre-i zehrā-i devlet-i aḥter-i burc-ı şeref
 şemse-i gerdün-ı [20] ‘iffet sāye-i luṭf-ı āla
 ehl-i inşāf olan ihvān-i celīl’üş- [21] –şandan ricā olunur ki her ne miḳdār ḳuşūrı var ise [22]
 ıslāḥ édüp dāmen luṭflarıyla ‘uyübını setr édeler
 ger ḫod

5b

[1] heme ‘ayıbhā be-dīn bende dūrüst
 her ‘ayb ki sulṭān be pesend [2] doherest
 mażmūn-ı hikmet-i meşḫūnına raġbet buyuralar ve fevā’id [3] ü ‘avā’idinden münfe‘it bāb
 olduḳda ümīzdür ki bu mücrim [4] ve ḫāşırı du‘ā-yı ḫayr-ile yād ve rūḫ-ı revānumı ol
 sa‘ādetle [5] şād édeler **beyt**

emrüz kār kon ki besi rüzgār nist

ferdā [6] ki rüzgār dırazest ve kār nist

muḳaddeme-i kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbbuḫ [7] şeref ü fazīleti beyānımdadır de‘b-i muşannifindür
 kütüb-i [8] mu‘teberenüḫ ve zī bāl olan umūr-ı muḳarrerenüḫ evā’ilinde ḫamdla [9] ve taşlıye
 ile bedā’ edüp ammā bā‘d-ı terkībın İrād ederler binā [10] ‘alā zālīk-i ‘ahde-i ḫamd ü şenādan
 ve şalavāt-ı şerīfeden ḫāric [11] olduḳsa ma‘lūm ola ki ‘ilm-i ṭıbb-i eşref-i ‘ulūmdur hīc [12]
 buḫa muvāzī olmaz ve hīc bu ‘ilmi ta‘līm ü ta‘allimden müstaġnī [13] olmaz şerefine aḫyār ü
 faziletine aşār bī-nihāyedür beden-i [14] insānī ki eşref-i mevālīd ve erkāndur ‘ilm-i ṭıbbā
 ihtiyācı [15] ḳavīdür insānuḫ ise sâ’ir-i ḫayvāndan şerefi İmān ü ‘irfān [16] ve ‘ibādet ü ṭā‘at ü
 riāyet-i erkāndur bu ma‘nā ile [17] şıḫḫat ile olur aḫtuḫ kemāli şıḫḫātdür ve şıḫḫatuḫ ḫıfzı
 [18] zā’il olduḳda istidādı ‘ilm-i ṭıbb ile olur ṭabīb [19] men‘-i mevt eylemede egerci vāfī
 degüldür ammā ḫayātı bir vech-i [20] ekmel-i güzārātdur mekke vāfīdür bu ma‘nā daḫī ya
 kemmiyet ile olur [21] yaḫud keyfiyyet ile olur vāfī olması eger ṭıbbā [22] mülāzamet édüp
 tedbīr-i fāzıl ile taḳayyüd ederse şāyed [23] ki ecel-i ṭabī‘iyye erişe eger terk-i ḫıfz şıḫḫat
 ederse ṭūl-ı [24] ḫayāt müyesser olmaz keyfiyyet ile vāḳī olması eger ṭıbbā mülāzemet [25]
 édüp çün ḫayāt-ı sebep şıḫḫat ü selāmet-i bedendür ṭabīb

6a

[1] buḫa keyfiyyātı i‘ṭāya vāfīdür zīrā ḳuvvet-i nazariyye ve ‘ilmiyyenüḫ [2] istikmāli
 gerek mu‘ād ve gerek mu‘āşede mümkin degüldür meger [3] selāmet-i beden ile ola beden ki
 dördüncü mübtelā olsa şaḫşuḫ kemāli ba‘īd olur ḫuşūşā cenāb-ı ‘izzet ḫāzretlerinüḫ [4] zıkrı ve
 fikri ki ehemmiyet-i umūrdan iken idāye-i ḳāşır olur [5] ‘ale’l-ḫuşūş ‘ilm-i teşrīḫ ki ḫıḫat-i

insānīde hazret-i haḳḳuḅ [6] bedāyi' ḳudretidür beden-i insān za'if ve nahīfe ne vechle [7] terkīb vāḳı' olmuşdur ve ne vedi'at ḳonmuşdur 'irfān-ı[8] nefse aḳreb vesāıldür çün itlā' hāşıl ola emrāz ü devā [9] kemāyenbağı biline bundan ziyāde ma'rifet yine budur zīrā her derd [10] muḳābelesinde bir nice devā ve şeḳāvet vaz' olunmuşdur [11] rāḫat luḫf ü iḫsān ḳabl-i haḳdan zuhūr etdikde mücib [12] ez-diyād-ı 'irfān olur bir vech daḫī ḫıffet-i kemāldür bu derece [13] bülendī bedeni insānda hīc rāḫat gibi kemāl yokdur rāḫat ise [14] şıḫḫat ile olur bu şıḫḫati vāḳı' olan 'ilm-i ḫıbbdur vācibu'l-vücūdun [15] elḫāfindan şıḫḫatden ziyāde luḫf olmaz bu 'atıyyeye ḫabīb [16] nāib-i menāb-ı haḳḳ olmuş olur zīrā ḫıbb cāmi'ün-nef'dür ḫabīb [17] ki haḳıḳat-i eşyāya vāşıl ola 'acāib ve ğarāib ki ḳudret-i [18] ilahīde vardur terkīb-i 'ālem esrār ü ḫabāyi' ve nebātāt ü cemādāt [19] ve ḫayvānāt ü emsalehüm bi-ḫasebü'l-maḳdūr-ı 'ārif olur [20] ammā fazīlet-i 'ilm-i ḫıbb-ı āyāt muḫkemāt ü eḫādīs-i meşhūre ve rivāyet-i [21] menḳūle ile şābitdür ḳavluhu ta'ālāyahrucu **min buḫūnihā şarābun** [22] **muḫtelifun elvānuhu fihi şifā-ün lin nās**⁵ bu ayet-i şerīfde şānında [23] şifā olup ol şifā insāna maḫşūş olduğı eşyāda [24] ḫaşşa olup ḫıbbun fazīleti işbāta delīl-i ḳavlidür buḅa

6b

[1] münāsib-i cenāb-i risālet-i penāḫ şallahu 'aleyhe ve sellem buyururlar [2] **el-'ilm-i 'ilmen 'ilmü'l-bedān 'ilm-üd-deyān** 'ilm-i beden 'ilm-i dīn taḳdīm olması [3] taḫşīl-i ḫā'at ve 'ibādet tekmīl-i dīn ve şeri'at şıḫḫat-i beden ğayr [4] ile olmaduğını kināyedürḳavleḫü aleyh'üs-selām **eşnān-ı lā başḫān'uş-** [5] **–şahīḫu'l-muḫammī vel-marīzu'l-maḫlaḫ** bu ḫadīsde ḫod hazretün [6] ḳava'id-i ḫıbb beyān eyleduğini mübeyyendür zīrā şahīḫu'l-mizāc ki ve perḫız [7] éde marāz-ı şāḫib ḫalḫ gibi taşḫīḫ mizāc eylemeduğin işāretdür [8] bunun mişalini Talḫa bin 'Abīd hazretleri naḳl buyururlar ki bir ğün [9] cenāb-ı resūlullah şallahu 'aleyhe ve sellem bir meclisde rāst [10] geldüm müpārek ellerinde bir ayva var idi ḫuzūr-ı 'izzet-i mevḫūr [11] –larında ādābla oturdum benden yaḅa teveccüh édüp engüşt-i [12] ḳamer-i şıḳāf ile ol seferceli yaḅar mey eylediler ve buyurdılar ki [13] bu ayvanun ḫaşşası taḫīb-i nefes ve ḳuvve-i ḳalb ve tenḳıye-i şadr [14] etmedür ve yine mezbūr-ı talḫa hazretleri buyururlar ki bir cemā'at-i [15] ḫuzūr-ı faḫr-ı 'āleme geldiler ḳarnımız doydı ve a'zāmız za'if [16] oldu deyü inhā eylediler ḫekīm-i ilahı hāzretleri Līn bin Şerben [17] emr eyledi ve aşḫābdan Katıba hazretleri buyururlar ki hazret-i [18] kelīmullah 'aleyhü's-selām marīzi tabībe varup duḫalında men' [19] buyururlardı müpārek Sinn-i şerīflerine veca'-i 'āriż olup tevekkül [20] buyurup devāya mürāca'at buyurmadılar ve şıḫḫat ricā eylediler [21] İtrīdān tebeḫḫul ḫımetikelām-ı 'izzet-i meşḫūnı [22] vārid oldu mertebe-i kelīmullah ḫod ma'lūmdür yine cenāb-ı [23] 'izzet-i

⁵Kur'ân-ı Kerim, Nahl Suresi 69.ayet " ...Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır..."

hikmetün ibtālîne ve hâzret-i Musâ'nuñ tevekkülüne rızâ [24] vermedi imdi aḥâdiş-i şaḥîhadandır faḥr-i 'âlem buyurmuşdur [25]

7a

[1] zamânımızda elḥamdulillah-ı ta'alâ [2] sulṭânımız 'ādıldür hergiz zulme rızâları yoḡdur nehr-i [3] cārımız Kāğıdḥâne ve İslâmbola gelen şulardur sovuḡ ḡāime ḡod [4] her çarşūda ve her yolda bir sovuḡ ḡāimdür ammâ ṭabībḥân [5] aḡvâlınden candân ma'rifetüm yoḡdur zîrâ ekşerîn müşâhide [6] eyledük ḡatısâde gördük ḡudâ bilür ki kimseyesu-i zannımız [7] ve ḡarazımız yoḡdur eṭibbâdan islâmiyyün eger sâ'ir-ı edyânuñ [8] aşḡâbı ancak kütüb-i tabi' ederüm deyü kitâbuñ cemâlınden mütelezzizlerdür [9] tecrübe ve 'amelde de candân ma'rifetleri yoḡdur çok edviye-i [10] Mışırda ve mürekkimeyi gördüm aḡvâlimüz teşḡiş etmeyüp 'aṭârıñ [11] ḡavline 'âmil olur taḡşirâtlarından su'al eylesek marîzi [12] muvâfiḡ ve 'aṭâr-ı şâdıḡdur derler ḡaḡıḡatde bu ikisi [13] vardır ammâ ṭabīb-ı ḡâziḡ yoḡdur biz yinekelâmımıza rucū' [14] edelüm ma'lüm ol ki ṭıbbuñ 'amelin ve 'ilmin eger erkânı ve emzâca [15] ve eger teşriḡ ve müfredât-ı aḡrabâdîn ki bu fennün muḡaddemâtı [16] ve külliyyâtdur kitâbımızda beyân etmegi iltizâm eyledük ve bizim kitâbımız [17] bir muḡaddime ve altı ta'lîm ve bir ḡâtimeye mebnîdür çün kim muḡaddimeyi [18] beyân eyledük şimden gerü rucu'mız ta'allim-i sitteye ve ḡâtmîdür [19] **sittenünṭa'lîm-i evveli bir faşl ve iki sifra müşaḡḡaldür sifr-ı evvelide** [20] üç **bâb ve sifr-ı şânide iki bâb vardır faşl-ı evvel 'ilm-i ṭıbb beyânındadır** [21] 'ilm-i ṭıbb bir 'ilmdür ki anuñla aḡvâl-i beden-ı insân ma'lum olur [22] meşelâ şıḡḡat ve marâzundur ve şıḡḡatin nice ḡıfzı ḡâbildir ve şıḡḡat [24] ki zâ'il ola ne vechle i'âde eder bî-ḡadrü'l-imekân beyân [25] olunur ve ṭabi'at ki ḡuvvete muḡtâcdur anı ne ṭarîḡla niḡâḡ

7b

[1] ḡılmaḡ olur ve kemâlât-ı bedeniye ki ḡavâ-yı şelâsedür anuñ ne ṭarîḡla [2] ef'âlini i'tidâlde ricâ ḡılmaḡ muḡtezâ-yı ṭabi'atdur ne vechledür [3] ve umûr-ı ṭab'î ki eşyâ demekle ma'rûfdur beden-i insânide [4] i'tidâl mecâzı ondan 'ibârettür mevcûd olursa şubḡ-ı [5] ḡâim olur eşyâ kim vaşf eyledük erkânı ve mizâc [6] ve aḡlâṭ ve a'zâ ve ervâḡ ḡavîdur Allahu ta'alâ a'lem [7] **sifr-i evvelinün bâb-ı evvel ḡavâ'id-i külliye ki 'ilm-i ṭıbb müte'allıḡdur iki** [8] **ḡısmdur ḡısm-ı evvel ḡavâ'id-i ṭıbbiye ki umûr-ı ṭıbbiye beyânındadır** [9] imdi ma'lüm ola ki erkân dördtür biri nârdur ṭabi'atı [10] ḡârr ve yâbisdür mevzu'ı taḡt-ı felek-i ḡamerdür ḡafif muṭlaḡdur [11] fâ'idesi teşḡîn ve inzâc-ıtaḡlîldür ve taltîf ve ihrâḡdur [12] erkânıñ ikincisi havâdur ṭabi'atı ḡâr ve ruṭbdur ḡafif [13] bi'l-izafedür mevzu'ı taḡt-ı kurre-i nârdur fâ'idesi ṭaḡlîl [14] ve tertîb ve eşyâ-yı ṭaḡalḡül ḡılmaḡtır erkânıñ üçüncüsü [15] âbdur ṭabi'atı bârdur ve ruṭbdur mevzu'ıtaḡt-ı kurre-i havâdur [16] ḡaḡîl-i bi'l-izâfedür fâ'idesiterṭîb ve telyîn eşyâ-

yı [17] şulbdur erkānuḡ dördüncüsü ḡākdur tabi‘atı bārid veyābisdür [18] şākil-i muḡlaktur mevzu‘ı evsaḡ-ı anāşırdur taht-ı kürre-i [19] ābdur ki kaçan eşyā-yı raḡikā-yı ḡıfz éde ḡalīzéder ve şābit [20] ḡılır **bāb-ı şāni umūr-ı tabi‘yyeden mizāc beyānındadır** [21] aḡa keyfiyyet evveli derler ki ‘anāşıruḡ ictima‘ıdur çün kim ‘anaşır-ı erba‘abedende cem‘ ola müteferriḡ olur eger mümās ve melāḡı [23] evveller birbirleriyle miyānlarında ol eczānuḡ kesr ü inkisār vaḡı‘[24] olur belki keyfiyyāt-ı mütezarra-i muḡalefete vaki‘ olur [25] ol keyfiyyete mizāc derler ba‘zılar keyfiyyet-i aḡer-i fā‘iz olur ⁶⁷

8a

[1] derler bu mezheb-i mercūḡdur zīrā mizāc mu‘tedil ve ḡayr-ı mu‘tedil[2] olur mizāc ki mu‘tedil ola bir nice vech ıtlāḡ eylemişlerdür [3] **vech-i evvel** kemde ve keyfde mu‘tedil olmaḡtur şol vaḡt ki [4] meyl-i ‘anāşır mütesavi ola mu‘tedil-i ḡaḡıḡı olur bu ise ḡāric-i [5] vucūdda olmaz **vech-i şāni** kem ve keyf-i ‘anāşır bir vechle ol ki [6] i‘dāll ve if‘āl bir vech ılıḡ mümkün ola meşelā sidik ḡareretinüḡ [7] ḡalebesi aḡa tehevür ḡavī‘tā éder erneb ki ḡavşandur bürüdeti [8] keşir ve ḡarāreti ḡalīl olmaḡıla ḡavf ve cinnī bir mertebedür ki key [9] ta‘bire muḡtāc degildür imdi i‘tidāl-i mizācı biz ol vaḡt bilüriz [10] edviyeyi ve aḡdiyeyi bile sū-i mizāc şāḡzı ma‘lūm édinevüz [11] bu müdde‘i ile mizāc mu‘tedil midür ve ḡayr-ı mu‘tedill midürvāşıl oluruz [12]bu taḡdīrce mizāc ḡayr-ı mu‘tedil ki sekizdür dördü [13] müfreddür ki ḡārdur bārid-i ruḡbdur yābisdur imdi [14] mizācıḡa i‘tidālden tecāvüz éde ol şāḡş ol mizācla [15] mutaḡarrır olur nitekim sū-ı mizāc bi-ḡasebü‘l-madde dōrttür [16] şafrādur demdür baḡamdur sevdādur i‘tidāl-i mevālid-i şelāşe [17] mizāc-ı insāna müte‘allıḡdur ve mizāc insān-ı esnāfla i‘dāll-ı [18] mizāc i‘zā-yı insān-i cilldür ḡuşuşā enmele-i sebbābedür cild-i [19] saīr-i enāmil ba‘de cild-i kefi insān ba‘de saīr-i cülud-ı a‘zā-yı [20] insāndur ve insān-ı dev dōrttür birisi sinn-i nümüddur ki [21] sinn-i ḡadāşe daḡı derler ve bir daḡı sinn-i şebābdur [22] üçüncisi sinn ve ḡavfdur dōrdüncisi şeyḡūḡetdür [23] tafşīli budur ki sinn-i nümüvv ki denmiş idi sinn-i tuḡūliyyetdür ibtīdā-i [24] tevellüdden müsta‘idd ḡareket olunca olan evḡāttur bu ki [25] sinn-i şabā daḡı derler ve sinn-i ḡulām-ı mūrāḡıḡ ve ḡadd-i bülūḡdur

8b

[1] ve sinn-i şebābdur ki otuz beş yaşına dekdür nümüvv aḡa derler ki [2] insān aḡtār-ı şelāşesinden ya‘ni ḡulıdan ve ‘arızından [3] ve ‘umḡından tenāsüp ḡabi‘ üzre mütezāyüd ola bu minvāl üzre [4] bu ḡuvvet-i temīnen üzre aḡır ‘ömre dek olmaz belki bu ziyādlıḡuḡ [5] miḡdār-ı mu‘ayyeni vardur ki aḡa vāşıl olduḡtan soḡra ḡuvvet-i [6] tenmiyye vāḡıf olup ‘amelden ḡalır buḡa sinn ü ḡavf daḡı [7] derler insān ne ḡadar semīn olursa ḡulıdan bir

⁶ Maḡlab Sifr evvelinüḡ bāb-ı evve-i ḡava‘id-i külliye ki umur-ı ḡıbb‘iyye beyānındadır

⁷ Maḡlab bāb-ı şāni umūr-ı ḡıbb‘iyyeden mizāc beyānındadır

hıreduñ [8] miqdârı ziyâde ve sinn-i nümüvv'ad olunmaz ve sinn-i kühület ki Türkîde [9] orta yaşluya derler buña sinnü'l-haṭṭâṭ dañı derler bu sinnüñ [10] erbâbuñ el-haṭṭâṭı ḳati zâhirdür biri dañı sinn-i şeyḫuhât [11] derler bu sinnüñ şâhibine anen-fe-anân aḫir 'ömre dek za'if ve fütür [12] muḳarrerdur **bâb-ı salıṣ aḫlât beyânındadır** imdi aḫlât ki zıkrı [13] sıyḳ eyledi dördtür tafşılı budur ki ḳaçan ğidâ dehâna [14] dâhil ve bedene nâzil ve ḫulḳümdan mi'deye vâşıl ola mi'de [15] bir ḳuvvet vardur ki ğidâ-yı tâlibdür ve anı mi'deye câzibdür [16] bu ḳuvvet bedenın cemi' eczâ ve cümle azâsında vardur pes [17] ğidâyı mi'deye ve mi'deden kebedden cümle a'zâya [18] iletür bu ḳuvvet-i ḳuvvet cazibe derler ve ğidâ bu mevzû'da ğani [19] mi'de bir miqdâr eglenmek gerektür tâ kim ḳuvvet-i hażma hażm [20] 'amelin işleye ve illâ ğidâhażm olmadın bedendemâ-yeteḫalil olmaz pes [21] ḳuvvet gerekdür ki ğidâyı bu muḫallilde tâ hażm olunca ṫuta şalıvêrmeye [22] bu ḳuvvete ḳuvvet-i masike derler ve ḳuvvet-i masike ğidâyı imsâk [23] êderken bir ḳuvvet dañı vardur ki ğidâyı hażm eyler a'nî şüret-i [24] evvelisinden çıkarup cüz'iden olmaĝa münâsib şürete [25] ḳoyar bu ḳuvvet-i ḳuvvet hażm derler⁸

9a

[1] ve ğidânuñ her cüz'i hażm olup beden cüz'i olunmaĝa sâlih [2] degüldür belki laṭifi hażm olup ğalîzi ve keşîfi fażla [3] olur bedenden ḫârici def' olmaḳ gerekdür ki bedene zarar [4] gelmiye ve zarar külli eylemeye pes ol ki fażla ḫârice-i def' eyler [5] aña ḳuvvet-i dâfi' derlersıf-i **şâniye mensûb olan ebvâbuñ** [6] **evveli hażm beyânındadır** imdi hażmuñ dört mertebesi [7] vardur ki her mertebe bir mevzû'da olur ve her bir mertebenüñ [8] bir fażlası vardur ki mevzû'-ı hażmuñ ḳuvvet-i dâfi'a anı [9] ṫaşra def' êderbedeni zârardan def' içün **meretebe-i evveli** [10] mi'dedür ki ḫukemâdır kihazmuñ ibtidâsı dehândandur zîrâ [11] saṫḫ dâhil dehân-ı saṫḫ dâhil mi'deye muttasıldur ve mülâşıḳdur [12] hemân ki ğidâ girüp ve maz' olunmaĝa başlandı fi'l-cümle hażmuñ [13] ibtidâsı hâşıl olur ve bu hażm intihâsına mi'dede zamân [14] vâşıl olur ğidâ ki mi'dede bu hażm ile münhażim ola [15] keşk-i baḫta mişâl ya'ni ḳoyu ter-ḫâne gibi oluryunanîler buña [16] kilüs derler bu hażmuñ fażlası em'â ṫarîkindenşaḳa'da [17] vâşıl olup ḫârice mündefi' olur meretebe-i şâniye bu hażm-ı kebed [18] olur hażm-ı evvel münhażim olup kilüs olan ğidânuñ [19] laṭifi masarika dedükleri ṫamarlar ki bir ṫarafı nihâyet [20] mi'deye ve bir ṫarafı muḳa'ar-ikebede a'nî ḳaracigerüñ çuḳurı [21] ṫarafına muttasıldur mi'deden ol ince ṫamarlardan girüp [22] kebedemütecezzi olur peslaṭif-ı kilüs mäsâriḳadankebede [23] vâşıl olıcaḳ kebedde tekrâr ṫabḫ ve nażc bulup bir hażm dañı olur [23] ehl-i Yunan bu mertebeye kimüs derler bu mertebede aḫlât-ı erba'a⁹

⁸ Maṫlab bâb-ı şâlis-i aḫlât beyânındadır

⁹Maṫlab-ı hażm

9b

[1]mütemeyyiz ve mütekevvin olur zîrâ ki eczâ-yı nâriyye-i laîfe [2] harâret ve yübüset sebebi ihrâka mâ'il olup kemâl hıffetinden ki [3] nâriyyeye lâzımdur cümleñ üzerine çıkar aña şafrâderler [4] eczâ-ı 'arzıyye-i kesîfesidür zeyt yağı gibi aşğa çöken [5] sudadur bu ikisinüñ maiyetinde olan eger nazc tam olur ise [6] dem olur eger henüz nazc bulmayup bir mikdâr hâm qaldıysa [7] ol balğam olur tâ pıhta olduğı cihetten **mertebe-i şalîse** hazmuñ [8] biri dağı 'urûkdadur zîrâ ahlât-ı mezkûra cigerüñ cânib-i muhaddebinde [9] ya'ni yumur tarafından muţtaşıl olan 'ırq-ı kebîrden ki mücevvef ve 'ırq-ı [10] şağarı bedene muttaşıldur 'urûq-ı mezkûriyye aqup inüp 'urûqda [11] bir hazm dağı olur bu hazm sebebi ile bedenden cüz'î olup [12] a'zâ olmağa şaliğ olur bu hazmuñ fazlası buğârolup [13] mesammât bedenden mütehallil olup çıkup gider'ırq ve vesah [14] olur hammâmlarda kise ile çıkan bunlardur ba'zı harâret-i [15] bedeniye ile mizâc bulmaqlık olur **mertebe-i râbî'a** hazmuñ biri [16] dağı a'zâda olur zîrâ gîdâ mezbûr-ı kebedde ahlât olup [17] 'urûq-ı kibârdan 'urûq-ı şîğaracedvel ve sevâkıdür vâzi' [18] derler dökülür ve anlardan dağı hurde 'urûqa ki 'urûq-ı lefiyye derler [19] gâyet şağarından hurmâ loğna teşbîh eylemişlerdür anlara dökilüp [20] hurdece ağızlarından terşîhedüp a'zâya mülteşik olur [21] ve levn kıvâma tamâm meşayih olup 'uzvuñ mutehallil olan cüz'iyeye [22]-sine bedel olur ve 'uzv olur bu aher-i merâtib hazmdur bu hazmuñ [23] fazlası menidür ki madde-i âdemi olmağa lâyiğ olur imdi [24] ahlâtan **demhârr** ve ruğbdur tabî'î ya gayrı tabî'idür dem-i tabî'î [25] oldur ki cigerde hâşıl olmuş ola şekli surh ve şîrîn ¹⁰

10a

[1] ve mu'tedilü'l-kıvâmdur ve bi-râyiğadur 'ufûnetten müberrâdur [2] qa'idesi beden-i insânide bedel-i mâ-yetehallil olup rûhu'l-muqadder [3] ammâ dem-i gayr-ı tabî'îki zıkr olunan o safdan muberrâ [4] ve mefkûr olandur belki zalikiyye muğâlif olandur levnen [5]ve râyiğammâ şafrâ tabî'îya gayrı tabî'idür tabî'î olan ol [6]şafrâdur ki ra've-i dem-i tabî'îyeye qarîb olandur 'alâmatı laîf [7] aher-i naşî'dür hafîfdür fâ'idesi a'zâdan ba'zene dem-i [8] tabî'îye diğkat vermekle bedraqa ve hâdâ olup demi [9] mecrâ-yı 'urûq d'ayyıkdan geçürmege sebep olmasıdur re'ye- [10] -ye ve aña müşâbih olan ve bir meydür ve bedene harâret verüp [11] meberredât-ı zarrdan emîn olmasıdur ve gâh bu şafrâdan bir miğdârı [12] def' eder em'â ki hiddet-i şafrâdan haber-dâr ola def'-i işkâl [13] ve ahlât edüp ahlât-ı lezceyi gısl ederammâ şafrâ-yı gâyr-ı [14] tabî'îyedirür biri merre-i şafrâdur ki balğam-ı raqîğ ile ya galîz [15] ile mağlûttur **ikinci şafrâ** -i mağidür ki balğam-ı galîz mağlûğ olmuştur [16] **üçüncü şafrâdur ki** kerâniü'l-levândura'nî levni pırasaya beñzer [17] bu ol şafrâdur ki yine şafrâ-i sühte mağlûttur

¹⁰ Ve mu'tedil

ki levni sevdāya [18] qarīb olmuştur **dördinci şafrādur ki** zencariū'l-levāndur [19] bu ol şafrādur ki ziyāde ihtirāk bulmağlasemmiyete qarīb [20] olmuştur **beşinci ol şafrādur ki** ihtirākı hadden aşup [21] efvn olmağıla beyāz olmuştur **altıncı ol şafrādur ki** [22] aksām-ı sevdā ile maḥlūt olmuştur **yedinci şafrā oldur ki** demden [23] ḥāşıl olmuştur sebebi demün laṭfī iḥrāk olmağıla şafrāya [24] dönmüştür **ammā balğam**ṭabi'īve ğayr-ıṭabi'īolur balğam-ı ṭabi'ī[25] oldur ki deme ziyāde müsteḥīl ola fā'idesi oldur ki bedende

10b

[1] kan az ola cüz'i zamānda kana müsteḥīl olur zīrā ḥaḳīkatde [2] daḥı ḥāmdurnihāyet ğayr-ı naẓcdur bedene ğıda olduğundan [3] mā-'ada a'zāya daḥı ğıda olur meşelā dimağ ve beden-i ruṭūbet [4] üzre zāyid ḥāşıl etse ḥareket-i bisyār ile yābis olur [5] mutaẓarrır olduğu ḥinde balğam aḥa imdād ederve zararın [6] def' ederbalğamda iki vech vardur birisi ṭa'mdur bu ta'am [7] dört kısımdur **balğam** söke ve balğam-ı **māliḥ**balğam-ı **ḥāmız**balğam-ı 'afşdur [8] bir vechi daḥı ṭa'mı olmamağdur aḥa mīc derler bī-lezzet [9] olduğün balğamun ma'iyyeti ğālibdür bu ol balğamdur ki [10] māliḥdür merre-işafrā ile maḥlūtur bu nev'-i balğam nev'an ḥārrdur [11] belki bürüdete mā'ildür şol nev' ki ḥāmızdur ol balğamdur ki [12] ziyāde ḥārrāreti za'ifdur ḥic naẓc görmemişür ve şol [13] balğam 'afşdur ārziyyeti ğālibdür keşifdür bürüdet ve yübüsete [14] mā'ildür kıvām cihetinden cüdā raḳīktür bu enva'da bundan [15] keşif yoktur balğam ğayr-ı ṭab'inün cihet-i kıvāmda ve puḥtelikte [16] kısmı dörttür ḥām ve ḥaşbī ve zücācīve ma'idür balğam [17] ğayr-ı ṭab'ī muḥtelifdür ğılāzında ecza'-i maḥsūsasınun ihtilāfı [18] vāziḥdür balğam-ı ḥaşbī ğayr-ı ṭabi'inün ḥālī-i bedende ḳalmağ-ile ḥarāret [19] aḥā taşarruf eylemişür ecza'-i laṭfī taḥlīl eylemişür olur [20] ve cüz'-ikeşifī bāḳī ḳalır zücācī ol balğam ğayr-ı ṭabi'idür ki kıvāmı [21] belki ḥaltü'l-zec hey'etinde ola āb-ı mücellā gibi zücāce [22] müşābih ola ve ma'i balğamdur ki ğayr-ı ṭabi'idür bedende ḳalup [23] ḥarāret anı taşarruf eyleyüp laṭfī taḥlīl olupkeşifī [24] ḳalmuş ola balğam ziyāde ayrudur ve ma'iyyeti ğālibdür ammā [25] sevdā ṭabi'ī ve ğayr-ı ṭabi'ī olur ṭabi'ī olan ol sevdādur ki ¹¹

11a

[1] derdi-i dem şāliḥdür fā'idesi ba'zı a'zāya metānet ile [2] ğidā vermektür ve a'zāyı ve 'azāmı muḥkem ve demi metīn [3] ḳılmağdur 'azām ola ve dem-i şāliḥe melāḳı olıcağ a'zāya [4] ḳuvvet-i a'zā edervaḳt-i ḥācetde tıḥāle dökülür zaḥīre [5] olur şol vaḳt ki ṭa'ama şehvet ḳalmaz bu sevdādan [6] bir miḳdār mi'deye vāşıl olur ḥumūzeti cihetle verür ğidāya [7] iştihā bundan 'ibārettür ve sevdā-yı ğayr-ı ṭabi'ī ḥalaṭ-ı maḥreḳdür ki [8] ihtirākı ğayr-ı ṭabi'idür ve ḥalaṭ-ı ṭabi'ī ol zamān olur ki [9] cigerde ḥāşıl olmuş ola bu taḳdırce madde-i dem

¹¹el-taḳa tānuḡ ve ḳanuḡ fethiyle bir nesneüḡnāciz olmağ ma'nāsınadır el-tefhe ḳarḥa vezninde şol ṭa'amaya denür ki anlarda ḥalāvet ve ḥumūzet ve merāret ṭabi' olmaya ḳita'bır olunur ve laḥza ba'zılar itmege va anı ṭafhe cümlesinden 'add eylediler mütercim-i ḥaḳīr dir ki şeyḥ-i ḳanūnda bu vech üzre beyān eyledi ki

[10] şālīḥ olmağa ğıdāyı şālīḥ lāzımdur meşelā ğıdāyı cereb [11] ve şīrīn bedende şafrā olur ve ğalīz ve ruṭb olan [12] ğıdādan balġām olur ğıdā-yı ğalīz ve keşīfden sevdā olduġı [13] gibi **sifr-i şāniye mensūb olanebvabın bāb-ı evveli a'zā beyānındadır** [14] ma'lūm ola kim a'zā-yı insāniyye ya müfreddür ya mürekkebdür a'zā-yı [15] müfredde oldur ki ism ve hadd-i kelānuḡ cüz'i üzerinemüfred-i [16] ıtlāk oluna üstühān-ı rīze gibi ki ism ve hadd-i kelānuḡ [17] cüz'i üzerine müfred-i ıtlāk olunur 'uzv-ı mürekkeb bunun [18] ḫilāfidur meşelā 'aḡale ve ğusa lahm ve 'aşab ki bunları [19] münferiden zıkr edersek müteferid-i 'azīm olur ki tamāmen [20] a'zā ve şebāt ve kıvām demek şaḫīḥ olur ve 'uzv diger ki [21] 'uḡrūḡdura'nī kemer dekdür şulbdur fā'idesi a'zā-yı şulbiyye [22] ittişāl vermektür ve a'zā-yı nerm ile mütteḫid olmaḡtur ve 'uzv-ı [23] aḡerūḡ biri daḡı 'aşabdur levnī beyāz dur münbiti dimaġdur ki [24] andan taḡsīm olur fā'idesi a'zā-yı aḡere ḫüsn ü ḫareket [25] vermektür ve 'uzv-ı aḡerūḡ biri daḡı şiryāndur bu bir 'ırḡ-ı mücevvedür ki

11b

[1] ibtidası ḡalbeddür ve münbiti ḡalīdür rūḡ-ı dimāġına ve cigere [2] bunun vasıtasıyla varır vāşıl olur ke-zalīk sair-i a'zāya [3] daḡı rūḡı bu işāl eder 'uzv-ı diger ki verīddür münbiti [4] cigerdür fā'idesi ğıdāyı cigerden a'zāya ayrıştırmaktur [5] bir 'uzv daḡı ğışādur bu bir 'uzv-ı laṡīfdür ki kemāl mertebe [6] nāzıkdür cüz'ī nesne ile ḡanamāḡ ḡābildür fā'idesi a'şāb [7] ve ribāṡuḡ kendüye yafta olmaşıdur bundan sonra a'zā-yı [8] re'issiyeye beyān edelüm ki mürekkeb olan re'is derler mebdē-yi ervāḡ [9] ḡavī olduġıçün imdi a'zā-yı re'ise ücdür biri [10] kalpdür ki ḡazinet-i Allah'dur biri daḡı dimāġdur biri daḡı [11] kebeddür beka-yı nev' içün ba'zılar ḡatında işneyn a'zā-i re'ise- [12] dendür ve rūḡ daḡı ücdür birisi rūḡ-ı ḡayvāndur aḡlāṡuḡ [13] elṡāfından ḡāşıl olur ve biri rūḡ-ı nefsanīdür ve biri [14] rūḡ-ı tabi'īdür ve rūḡ-ı 'indu'l-eṡibbā-ı beḡārdur kim aḡlāṡuḡ [15] elṡāfından ḡāşıl olur anuḡ muḡarr-ı ḡalbdür ve aḡa rūḡ-ı ḡayvān [16] derler şiryāndan dimāġa irüşür ve dimāġ ḡarāret-i laṡīfe [17] anuḡ sebebi ile taşarruf eder nażc tām verüp müsta'id-i feyz [18] olur ve ol ḡālde ḡuvvet-i nefsanī olur ve ḡuvvet-i nefsanī [19] anuḡla fā'iz olur şol vaḡt ki ḡuvvet-i ḡayvāniyye şer kebede gelür [20] kebedün ḡarāreti anuḡla müsta'id-i feyz olmaġıla rūḡ-ı tabi'ī olur [21] bu def'a rūḡ-ı tabi'ī ki fāiz ola iki cevher-i ḡuşūlete bādī [22] olur biri nefs-i naṡıḡādur kelām-ı mecīd bundan ḡaber vērür ve biri [23] beḡār olmaḡdur ki eṡibbā kelāmlarında aydurler her ne maḡalde ki [24] rūḡ zıkr etseler bu buḡār-ı laṡīfi derlersifr-i **şaniyye mensūb** [25] **olan ebvābuḡbāb-ı şaniyyesi ḡavā-yı nefsanī beyānındadır**

12a

[1] imdi kuvvet-i mebd-e fa'ldür ve anuñ hāmili rūh-ı hayvānīdür [2] bu kuvvet-i hayvānī didügümüz şirānidür ki rūhı dimāğa ve kebede [3] vesair a'zāya vāşıl eder ve rūh-ı nefsanī kuvvet-i nefsanīye- [4] nün hāmildür ve a'sāb bu kuvvetün hādimidür feyz ki [5] a'zāya hiss ve hareket bunuñ vāsıtasıyla vāşıl olur [6] ve rūh-ı tabi'ī kuvvet-i tabi'īyenün hāmildür ve verid kim [7] ol 'ırq-ı ma'hūde ve mesbūkuñrūh-ı tabi'inün hādimidür [8] a'zāya iriştirür ve işneyn ki hāye-i insānīdür ihlile [9] tābi'dür nesāya rahm-ı menīdür bu verid tam tamaruñ vāsıtasıyla [10] kuvvet-i hayvāniye ma'd ve müsta'id bulmağıla ve hayātı kabüle ?? [11] isti'dād etmekle a'zā-yı hattāt eder çünki kuvvet-i hayvāniye [12] fānī ola kuvvet kalmaz kāvā-yı diger ki gāzb ve gam ve ferahdur [13] kuvvet-i 'ameliye ve kuvvet-i hayvānidur tahrik-i şerāyın ve kālbeden [14] bu kuvvetlerdür ammā kuvvet-i tabi'īye dörttür kārları gıdāyı [15] hazm eylemektür anuñla bedel mā-yeteħallel ola yaqā-yı şahş-ı muqarrerdür [16] ol kuvvete kuvvet-i 'ādiye derler ve kuvvet-i tabi'īye ki gıdāyı murād üzre taşarruf ede şahşuñ iftār-ı şelāşenün ziyāde- [17] -ligine ba'is olur bahs-ı ez-diyād nümüvv-ı a'tā-i kuvvete ki zamān mu'ayyeni [18] sebķ eylemiştir **nāmiyye**derler ve kuvvet-i tabi'īye ki gıdā-yı murād [19] üzre bula meni ki madde-i zer'dür münhī kıılır bu kuvvete [20] kuvvet-i mevlūde derler muşavvere ol kuvvettür ki madde-i menīyi[21] şekl-i münasib üzre eşkāl nev'inde hizmet eder[22] ve şeyhün şübhi bir şahş olmağa lāyık kalur ve bu kuvvetün [23] dört hādimi vardur biri cāzibedür nāfi'icezb eder[24] biri masikedür nāfi'ī misk ederöyle nāif'a ki anı cāzibe¹²

12b

[1] cezb eylemiş idi ve kuvvet-i hāzma gıdā-yı tabhdan sonra hazm [2] ederbelki terkik-i tağlīz edüp nazc ve kıvām verür dāf'ia [3] bir kuvvettür ki füzālātı eltaf gıdādan ba'iyyedür tarik-i [4] em'ādan def' ederbu 'amel yalnız gıdāda degildür belki [5] ahlātdan yalnız baqiyye-i fuzelātı mecrā-yı tabi'īyyeden def' [6] kıılır bu dört kuvvete bir kaç keyfiyet-i memedd olur cümleden [7] harāret-iħārrdur cāzibe-i kifāyet miqdārı hāzmiye yübüset [8] verür ve masike mu'ayyen olurcüz'i harāret-i memedd dāfi'a [8] olur **mā kuvvet-i nefsanīyye** iki kıısmdur mahrekdür ve müdrikdür mahrekinün [9] kārı hiss ve 'aql eylemekdür müdrikinün şanı iki vechle [10]-dür birisi umūr-ı zāhiriyyeyi idrāk eylemekdür anda beş kuvvet [11] vardur **havass-ı hāmse-i zāhire** ile meşhürdur başırave sāmi'a[12] ve zā'ika ve şamme ve

¹² el-veridan sa'ıdan vezninde veridünşeşniyesidür boyunda iki tamarı itlak olunur her birineverid denür cem'i orda ve vürüd gelür mütercimdir ki mü'ellefün başa'ırde beyānına göre veridan boyunun iki tarafında başdan vārid iki tamarıdır ki insān gāzab-nāk olduğa misvāk gibi müntefiħ olur āyet-i kerīmede vāki' habelü'l-vüreydden murād bunlaruñ her biridür izāfeti beyānınadur zemahşeri ya'ni elam olmağı tecvīz eylemiştir ve ol iki tamar ve tın dedükleri yürük tamarına inüp muttaşıl olurlar ve bunda verid ya'ni fā'ildür başdan var olduğıçün yahūd mef'ıldur rūh olduğıçün eylemiştir

lāmdur bāşıra ile idrāk-ı mubaşşırāt [13] édersāmi‘a ile eşvātı derk édersıql mıdur hafif midür [14] zā‘ıka ile tu‘ūmuğ cerebini ve şırınini bilür şämme ile [15] hoş ve nāhoş rāyiha idrāk éderlāme ile kerem [16] ve sürrevi bilür kuvvet midür ki şānında olan kısım-ı şānıde daḥi [17] beş kuvvet vardur ki bātına müte‘allikdür **havāss-ı ḥamse-i bātına** [18] ile meşhūrlardur ḥiss-i müşterek ve ḥayāl ve vāhime ve mutaşarıfa [19] ve hafızadur ḥiss-i müşterek ol kuvvettür ki havāss-ı ḥamse-i [20] zāhiriyye idrāk éderve ḥayāle telim éder bu ḥiss-i [21] müşterekün muḥallili muḳāddem-i baṭn-ı dimāğdur a‘nī bütün dimāğdan [22] baṭn oldur ki mevz‘-i ḥayāldür ve dimāğuş baṭn-ı evvelinüş [23] mu‘aḥḥarıdur imdi vāhime idrāk-ı ma‘ānī cezbiyyeeyler gerek [24] ‘adāvet gerek şadāḳat ve bu maḥşūsāta müte‘allikdür bunun

13a

[1] muḥallilī a‘nī muḳarri dimāğüş baṭnammā maḥreke iki kısmdur [2] biri bāisedür evveline nāfi‘dür teşvīk edüp taleb éder[3] ve evveline zārrdür andan müteneffir edüp daḥi bu kuvvete bā‘iş olan [4] ‘aḍaledur dimāğa tābi‘dür bir kuvvet daḥi fā‘iledür ‘amel-i maḥrekine [5] ḳarīb beyān olunmadı ammā tafşilde dāḥıldür imdi nefsi [6] insānıde dört kuvvet vardur kavā-yı meczūbedür biri [7] kuvvet-iğadiyyedür ikincisi kuvvet-i namiyyedür üçüncüsü kuvvet-i [8] mevlüdedür dördüncüsü kuvvet-i muşavvèredür gadiyyeve namiyye [9] olmasa şaḥs-ı bāḳi ḳalmayup fānī olaydı ve kemāl-ı maḥlūba [10] erişmekmümkünolmayaydı ammā mevlüde ve muşavvère olmasa [11] şaḥs-i fānī olmaz idi nihāyet ‘innin olan ādemī gibi ḥulḳı[12] ḳalmaz idi bu dört kuvvet-i meczūbe ki zıkr eyledük [13] her birine dört kuvvet ḥizmet éderki bunlardur cāzibe masike ve dāfi‘a ve haẓmdur şol kuvvetler ki cismdür [14] ba‘zen erüp faşl édüp anuş meşeli bir şaḥs-ı aḥire madde-i [15] müsta‘idd eyler ḫatta bu kuvvet cism-i nebātıde daḥi vardur buḡa [16] kuvvet-i mevlüde derler bu kuvvet olmasa ḥayvānda ve insānda [17] ḫalef olmazdı kuvvet-i muşavvère mādde-i şaḥs-i aḥir olmaḡa [18] müsta‘idd ḳılır ve mevzu‘ ḳābile düşdükdē mādde-i mezkūrene [19] şüret-i feyz olmaḡa sebep olur kavā-yı nefes-i ḥayvānī ikidür [20] biri müdrike vebiri maḥreke ki der-ḥayvānda ve insānda olan idrāka [21] sebep budur kuvvet-imüdrikenin aleti olan ḫāssedür iki nev‘dür [22] biri havāss-ı zāhiredür ve biri havāss-ı bātınadur bir kuvvet-i [23] müdrike iki sınıf oldı sınıf-ıevveli aletihavāss-ı zāhiredür [24] beşdür evveli lāmeddür bu kuvvet-i bedenüş cümlesinde vardur ¹³¹⁴

¹³ **El-nāmiyyet** kuvvet-i nümā-i şāhibide artup büyümek şānından olan nesnelèrdür murād-ı maḥlūḳ-ı ilāhidür ḳāmūs-ı cild-i şalış aḫerindedür.

¹⁴ El- ‘azilet ‘aynuḡve žad-ı mu‘cemenüş fetḫiyle ve el-‘azilet-i sefine vezninde bāldür ve ḳul maḳūlesi a‘zāda balıḳ eti ta‘bir olunur şāhib-i tezkrenüş beyānına göre beden-i insānda şaḡır ve kebīr beş yüz otuz ‘azilet vardur ḳāmūs-ı cild-i şalış evāsıḫındadur.

13b

[1]bu kuvvet ile idrāk eder huşuşān bu kuvvet [2] insānuñ şalavāt barmağınun ucunda ziyāde olur ikinci [3] kuvvet şammedür insānuñ geñizinde muqaddem-i dimāğda lahm-ı sedyine [4] müşābih hatunların memeleri başına beñzer et pāresi gibidür [5] üçüncü kuvvet zā'ıkadur lisānuñ cerm-i a'lāsında konulmuşdur [6] acı ve tatlı bu belki idrāk olunur dördüncü kuvvet sām'dur [7] kulağ deliginün dibinde mefrūştur aşvāt bununla idrāk [8] olunur beşinci kuvvet başradur ki gözün ruḫbet-i cildiyesinde [9] ya'ni bebegindedür cümle mubeşşerāt bununla idrāk olunur sınıf-ı [10] şānī havāss-ı başına mute'allıkdur bu daḫī beşdür evvel hiss [11] müştarekdür hükemābu hiss bir havza-i teşbīhe etmişlerdür içine [12] beş 'aded ırmağ ağa ikinci kuvvet hayālīdür idrāk olunan [13] nesnelere ğayıb olduğdan sonra bu kuvvet hıfz eder[14] bu kuvvet olmasa insān yādbilmez idi üçüncü [15] kuvvet-i vāhimedür ma'ānī cüz'iyeye ki maḫsūs olmaya lakin [16] maḫsūsattan me'hūz ve maḫsūsāta müte'allıq ola anları [17] idrāk ederbu kuvvet olmasa koyun kuzusından şadākat [18] hiss etmeyüp girizān ola-idi dördüncü kuvvet-i ḫāfızadur [19] vāhmun idrāk ettüğü ma'naları hıfz ederbeşinci [20] kuvvet mutaşarrıfadur insān bu kuvvet ile cüz'iyeye arasında [21] taşarruf-ı tedbīr edüpterkīb ve taḫlīl eyler enva'ı taḫayyülāt-ı [22] cüz'iyeye bu kuvvet sebebi ile idrāk olur kavā-yı maḫreke daḫī [23] iki nev'dür biri kuvvet-i şehviyyedür bu kuvvet sebebi ile [24] nefes kendüye maḫlūb ve mülāyim olanı cezb edüp nā-mülāyim [25] olandan giriz ederbirisi daḫī kuvvet-i ğazabbīyedür bu kuvvet

14a

[1] sebebi ile kendüye menfūr ve nā-mülāyim olan nesneyi def [2] ve teb'īd ederma'lūm ola ki kavā-yı nefes insān-i mürekkebat-ı [3] 'unşurīden mevālīd-i şelāşe ki ma'den ve nebāt ve insāndur eşref-i [4] mürekkebat-i şelāşe 'anāşır-ı erba'dan hāşıl olur ki bu madde [5] vākı' olmuşdur bu sebebden 'anāşıra ümmehāt-ı erbaa' derler [6] eflāka esbāb-i fā'ile gibidür iba' tis'a derler ve Allāh a'lām [7] **te'ālüm-i sittenünḫa'ilm-i şānisinde bir faşl ve beş sifr vardur** [8] sifr-i evvelde tokuz bāb sifr-i şānīde altı bāb sifr-i şālīşde [9] beş bāb sifr-i rābi'ada altı bāb sifr-i ḫāmsda yedi bāb [10] vardur ol faşlı beyān edelüm **faşl-ı kavā'id 'ilm-i ḫıbbī beyān** [11] ederimdi marāz-ı beden-i insānīnün hey'ātına derler şol [12] nesne ki aḫdāş-ı zarar fa'l ede bunlardan ḫāric degüldür [13] bu aḫvāl kavā-yı şelāşe ḫayvānī yā nefsanīyā ḫabī'idür ki [14] anların aḫvālindendür bu ef'āl üç kısmdur tağyīrdür noḫşāndur [15] ve buḫlāndur tağyīr oldur ki başra ba'zı tene idrāk [16] ede ki ḫāricde ol nesnenün vücudı olmaya noḫşān [17] oldur ki başra ba'zı nesne görmeye hāl bu ki tene mevcūd [18] ola ve buḫlān ol nesnedür ki hīç görmeye e'mā gibi [19] ve marāz oldur ki bī- vāsıta zarar fa'l ede eger ol [20] zararun ḫudūşı vāsıta ile oldu-ise sebep derlerhavā [21] gibi ki müte'affin ola ve ḫalt-ı fāsīd

peydā ede ol ‘ufūnet [22] sebab-i marāz ola ḥummā gibi ve ‘afen oldur ki marāz anuḡ sebebi [23] ola şada‘ gibi ki andan ḥummā-iḥāriş olur ġaraż oldur ki [24] şuda‘ müştāġil ola ol vaḡt marāz olur eger şada‘-i [25] ḥalt dimāġı fāsıd ve raḡıḡ kıla sebab-i nüzūl olur bu mübheş¹⁵

14b

[1] üç muḡaddimenün beyānını muḡtezıdūr ki ṡabīb anı bilmek [2] lāzımdur muḡaddime-i evvelde üç vech vardur vech-i evvel [3] emrāz üç cins olduġın beyān ēdercins-i evvel sū-i [4] mizācdur yedi nev‘dür cins-i şānī terkīb-i emrāzdur ki yedi [5] nev‘dür biri şekl-i marāzdur şekl oldur ki if‘āle meferr [6] ola nev‘-i şānī marāz-ı mecārī ve coḡdur ki muḡtezā-yı ṡabī‘at [7] üzere küşāde olmaya ziyāde ācele yā mestūr ola nev‘-i [8] şālīş cevfi ev‘iye-imeni ve mi‘dedūr ki bir nesne vāḡı‘ [9] olmaġla arām vėrmüştūr mi‘de ve kīs-i ḥāye-i insāni [10] gibi mecārī vi‘ā kīs tenūḡ olmuştur bu ma‘nā baṡūn [11] dimāġ ve mi‘de ve tecāvīf-i ḡalbde ḡatı zāhırdūr nev‘-i [12] rābī‘ emrāz şafāyıḡdur ki saṡı-ı ‘uzv-ı ḡaşın olmaġıla [13] mecāzī yapışmış ola mi‘denūḡ saṡı gibi ki i‘tidālden [14] ġüzer ētmekle mūcib żarar ola yāḡūd riyyenūḡmecārī [15] ḡaşın ve dūreşt olmaḡtur su‘āl icāb eylemesi gibi yā mi‘denūḡ [16] saṡı şırtıcıḡ olmaġıla ġıdāyı imsāka ḡādir olmaya nev‘-i [17] ḡāmis vaş‘durdört kısmdur biri ‘uzv-ı kebedūḡ [18] mevzū‘ından ayrılmasıdır eger birine gele inzi‘āc derler [19] eger gelmiye ḡal‘ derler barmaḡ gibi ki yerinden çıḡa ve ḡarekete [20] ḡādir olmaya vaḡta ki yerine gele sākin ola eger muḡkem [21] ola ve yerine gelmiye ḡareketten ḡala ḡal‘-i şānī derler kısm-ı [22] şānī marāz ‘adıvvdūr buḡa emrāz-ı terkīb derler ta‘rīfi oldur ki [23] ‘uzv yā ziyādeyā naḡış ola munḡaṡı‘ olmaḡtur ya‘ni [24] ḡat‘ mişāli insānuḡ barmaḡları dört veya altı olmaḡtur [25]nev‘-i sādīs emrāz-ı ‘uzvuḡmiḡdārı ḡadar olmaḡdur yer

15a

[1] kān gibi nev‘-i sābī‘ teferruḡ ve ittişāldur ki fa‘alde mażarrdur [2] ammā emrāz-ı mürekkebe bir marāzdur ki emrāzuḡ ictimā‘ından ḡāşıl [3] olur anuḡ ġibinūḡi‘lācı ‘asīrdūr verem gibi hem sū-i [4] mizāc hem teferruḡ ve ittişāldur öyle ḡāşıl olmuştur meşelā [5] verem bi-ḡasebū‘l-mādde olursa altı kısm olur dördü [6] aḡlāṡ-ı erbaa‘dan ḡāşıl olur beşinci ma‘i altıncı rīḡi [7] olur öyle rīḡi ki aḡlāṡ ḡāddeden ḡāşıl olmuştur [8] bi‘l-lezzāt-ı ḡāredūr bu kısm demevīdūr yā şafrāvīdūr yāḡūd [9] ikisinden mürekkebdūr yāḡūd balġāmla sevdādan yā iki ḡalttan [10] mürekkebdūr ve o ḡalt daḡı bi‘l-ṡab‘ bārid ve bi‘l-‘arzhārdur [11] şol verem ki dem-i maḡşūşdan ḡāşıl olmuş ola felġumuni [12] derler şol verem ki ḡulaḡdan aşaġı yā ḡoltuḡdan aşaġı ya ḡoltuḡda ya gerdende[13] ola bu nev‘ veremūḡ semmiyyeti olur aḡa ṡā‘ūn derler [14] geldūk imdi verem balġamı ki bu maḡalde mezkūrdur iki [15] kısmdur bir kısmı verem reḡūdūr aḡa di‘yā derler bir kısmına [16] sil‘a-i leyyine derler bu iki veremūḡ

¹⁵Maṡlab-ı ḡava‘id-i ‘ilm-i ṡıbb

birbirinden farkı budur ki [17] mādde-i ri'yāya maḥlūttur cüz-i 'uẓvla sil'a-i leyyine müstemirrdür [18] ḥalāf hey'ātindedür verem ve sevdāvi üç kısmdur bir kısmı [19] verem-i şalbdur ve biri sūzişdür ve biri sereṭāndur [20] fark-ı şalbe ve sereṭān oldur ki şalabede veca' olmaz ammā [21] sereṭānda şedīd olur bu iki kısmuñ vasaṭında ğuded [22] ḥāşıl olur bu ol ğıdadur ki ğılāfdan ayırur ve her [23] cānibe meyl edersereṭān ve şalbe-i muḥkem olsa mā'ī olmağıla [24] istiḳāya meyl edervaḳtle sūzişle ta'bīr olandur [25] bir verem ma'īdür ki iki nev'le zāhir olur birine

15b

[1] tebehhüc ve birine nefḥa derler nefḥa oldur ki nefḥi cevher-i 'uẓvla [2] maḥlūttur kaçan ki bu veremi görsek ḥiss edersenge muḳā- [3] –vemet eylemez ve mādde-i cem' olmaz ve temeddüd tutmaz tebehhüc bunun ḥilāfidür [4] ve biri şübürdür ki evrām-i kibārda üç ḥalden ḥālī degüldür biri [5] nazcı yoĝiken mütefeccir olur laṭif mādde taḥlilen ğedüp ve keşif [6] olur verem şalb olur tamām mādde taḥlili ile ki kebede her verem [7] için dört zamān vardur ibtidādan tezāyüddür intihādur [8] inḥiṭāttur ibtidā ol zamāndur ki maraẓ-ı zāhir olur madde dökilür [9] anen-fe-anen ziyāde olur lakin zāhir olmaz tezāyüd ol zamāndur ki [10] rüz-ı birüz ziyāde olur ve zāhir olur intihā ol zamāndur ki [11] veremüñ ziyāde olması ḳalīl olur ammā noḳşānı zāhir olmaz [12] inḥiṭāṭ ol zamāndur ki veremüñ noḳşānı zāhir olur [13] ve inḳiṭā' bolur imdi bu evḳattan külli ve cüzī aḥer-i maraẓa dek [14] maraẓuñ nöbeti olur bu ma'nā ğabb-ı dair ile ḥummā-i rab'-i dairde [15] ḳatī meşāmeddür ve Allāh a'lam t'alim-işānīnün sifr-i evvelisinde **toḳuz** [16] **bāb üzreidi** **bāb-ı evvel ḳavā'id-i külliye-i 'ilm-i ṭıbbı beyān edertafşilen** [17] ya'ni esbāb-ı aḥvāl beden-i insānīdür şıḥḥatinden ve maraẓdan beyān [18] edercümleden biri esbāb beyānındadır sebep didüğümüz yā taĝayyür-i[19] aḥvāl-i bedendür yā ḥāfız-i aḥvāl-i bedendür bu sebep yā 'ārızı [20] olur veyāḥüd ğāyr-ı zārurī olur esbāb-ı zārūriyye altıdır [21] biri havādur ve biri me'kül ve biri ḥareket ve biri sükün ve biri nevm [22] ve biri yaḳzān dur eṭıbbā buḥasitte-i **zārūriyye derler**biri daḥī ḥabs [23] ve istifrāĝdur imdi a'rāz-i insānī ki havāya muḥtāctur ta'dīl [24] için rūḥdur ve ḳalīdür çünkü aḳalāt nefes inbisāṭa ve ğüşāda [25] ola havāya iḥtiyācı zārūridür kiriyeye ve riyyeden kebede ve ḳalbe

16a

[1] ve rūḥa i'tidālhavā gele eger havāda ḥarāret olursa ḳalb muḥterik [2] olur ve ol 'aḳalāt ki vasitādur ḳuvvet-i ḥayvānīyi ḳalbe iledür [3] i'tidālhavā olmayıcak münḳabız olur inḳıbzāla havāyı germ ki [4] ḳalbe dāḥil ola taĝayyür ḥāşıl olur ya'ni taĝayyür havā ḥāşıl olur [5] ya'ni taĝayyür havā-i ṭabi'īyi ve ğāyr-ı ṭabi'ī taĝayyür eyler bu muĝayyerāt-ı [6] ṭabi'īyye fuşül-ı erba'ada çok vāḳı' olur fuşül-ı erba'a [7] eṭıbbā ḳatında ol zamāndur ki nebātāt ve

eşcār-ı ma'dūm iken mev- [8]- cūd olup belād-i mu'tedil ola bu şişe muhtāc olmaya tābistān [9] ol zamāndur ki havālar ışınuş harāret ziyāde ola ve meyve- [10] –ler nażc-ı temām birle kemālen bula harif bir zamāndur ki şoğuk az [11] olup insān bu şişe-i muhtāc olurzemistān begāyet şoğuktur [12] ammā nehār mu'tedilldür tābistānhārr-ı yābisdür harif bār ve yā-[13] – bisdür zemistān bārdur tıbbdur bu fuşul-i erba'anuş [14] mizācı herkesüş mizācına göre naf'dür tabi'ata muvāfiş [15] olmayan havā nāfi' degüldür ve Allāh a'lam **bāb-ı şānī havā beyānındadır** [16] havā-yı hārr muhall marāzdur i'tidāl ile olursa vech-i [17] insāna demüş keşretinden hāmarat 'ariz olur ve şarāvet [18] ve lefāfet peydā edereger harāret-i ifrātle olursa reng-i [19] rüyü tağayyür idüp hāzret peydā ederbuşa ba'iş olan demüş [20] ihtirākıdur ki ruṭbet ziyāde olur 'ırk-ı ekşer olur [21] ve yol ḳalil olur hāzm za'yıf olup'ataş-efzūn [22] olur havāyı serd şalb bedeni ederhāzmiyye kuvvet vērür [23] ve yolu firāvān eder ifrātle olursa bu mezkūrātüş [24] 'aksi zuhūr eder havā ki ruṭb ola hāzm bed olur ve beden [25] süst olur havā-i yābis ruṭb olan havādan nafi'dür

16b

[1] zīrā 'ufūneti maḥfūz ederhıfz vücūda nev'a sebep olur [2] havadaki küdüret ola muhiş-i rüh olur bahārda ahlāt [3] hareket idüp ihtilāf-ı müvellid-i münāsib olan emrāzı ihdās [4] eder zemistānda emrāz-i balgāmiyye hādış olur tā bostānda emrāz-ı [5] şafrāviyye zuhūr eyledügi gibi ki harifde ekşer emrāz-ı muhtelif [6] hādış olur ki ol faşluş ve ahlātüş münāsibidür fuşuluş [7] eyüsi bahārdur yedi harifdür zīrā havānuş 'ufūnetemüsteḥil [8] olması keyfiyyeti harāret ve bürüdet ile ma'en vāḳı' olması-[9] dur yāḥūd yübüset ve ruṭbet üzre bulunup 'afen[10] olmasıdur vaḳta ki 'ufūnet ola ahlāt bene-imüte'affin olur [11] ve semmiyyetkesbēderḳalb za'if olur ve rüh fāsıd [12] olur böyle havāya vebā derler**bāb-ı şālīş tağayyürāt beyānındadır** [13] muğayyürāt-ı tabi'i olmaş var yā semāvī ve arzī olmaş var [14] semāvī olan muğayyürāt kevākib-i sevābitüş eftāb ile ictima'ından [15] olur ve ol kevkeb te'şiri ziyāde olur çün cümleden [16] ḳalbü'l-ümid nām-ı kevkeb ve şi'ir-i Yemānīve ğayr-ı kevākib ictima' ederler [17] ictima'ileri derece-i vāḥidede olursa ḥod havāyı ziyāde [18] germ eder havāmüteğayyir olur vesa'ir kevākib dalle daḳı [19] gerek merşūd gerek ğayr-ı merşūd tağayyür-ı havāya bādi olur [20] müteğayyirāt-ı arzıyye altıdur biri tül ve 'arz cihetinden [21] olandur i'tidāl ise ḥatt-ı istivādan ba'de ve ḳurba göredür [22] pes her vilāyet ki ḥatt-ı istivāya aḳreb ola i'tidāl [23] ziyāde olur iḳlīm-i evvel ve şānī ziyāde hārrdur iḳlīm-i rabī [24] ḥatt-ı istivādan sonra i'tidāl-i memālikdür bu mezheb-i şaḥşuş [25] mezhebidür iḳlīm-i ḥāmis ve sādīs-i bāridlerdür iḳlīm-i sābi'

17a

[1] erdürür zîrâ hâttı-ı istivâya ba'ddür iqlîm-i şâliş-i râbî'dür [2] sonra i'tidâle akrebdür ve a'dâll emzece sekkân hâttı-ı istivâdur [3] ba'de iqlîm-i râbî' erbâbınuğdur ba'de iqlîm hâmis aşhâbınuğdur [4] bunlardan geçse iqlîm hâmisdür muğayyerât-i arzıyyenüñ ikincisi [5] ihtilâf ve meskândur eger beledüñ cânib-i şimâlisinde cibâl olup [6] rîh-i şimâle mani' olursa i'tidâle qarîb olmaz eger şimâl-i meftûh [7] ve cenûb tarafı dañı mesdûd olmayup Şi'â' afitâb vâkı' [8] olursa mu'tedildür eger beledüñ cânib-i ğarbisinde cebel olup [9] taraf-i şimâlisi meftûh ise nev'â mu'tedildür ve i'tidâl-i mürtefi' [10] olmadan dañı olur her şehrüñ irtifâ'ı i'tidâline dâllldur mürtefi' [11] beled muhtefâzından a'daldur tağayyürätüñ dördincisi deryâdur [12] bir şehr ki bahruñ taraf-ı şimâlisinde ola havâsı bârid ve ruḡbdur [13] eger cenûbide olursa hârr ruḡbdur nihâyet ğâlîzedür eger [14] deryânuñ vasatında olursa cezâyir gibi havâsı ğâyet [15] ğâlîzedür tağayyürätüñ beşincisi ihtilâf-ı havâdur bir şehre ki bād-ı şimâl [16] çok ise ol şehrüñ hulkınuñ mizâcları bârid veyâbisdür [17] eger cenûb çok ise mizâc kıvam-ı harr ruḡb olur şarkı [18] ve ğarby i'tidâle qarîb olur muğayyürätüñ altıncı arza ğoredür [19] kavm ile şureyêrde sâkin olanlarıñ harâretleri ğalibdür ve şahrâ [20] bunıñ hilâfidür tahkîk-i tağayyürât bu vechledür **bâb-ı râbî'** [21] **rûzgârlarıñ envâ'm beyân êdermeşelâ** bād-ı şimâlbedeni şulb [21] êderve hazmı kavî êderve kabz êderve seyelânı ve mevâddı [22] men' êdereşer tesdîd-i mesammâta ba'ış olan bād-i şimâldür [23] bunlardan ğayrı zükâm ve nezle durura'sâb ve emrâz-ı a'zâya [24] bâdidür ve meşâne ve raḡme dañı gideri vardur cenûb

17b

[1] ki Türkide lodos derler bâ'ış-i emrâz bundandur gerci alât-ı [2] tenkîh mesammâtdur ammâ mevâdd-ı şâķili harekete getirüp gider [3] havâssdur müfsid-i ğurûh olunduğundan mâ-adâ müretteb [4] ve muḡaddeş-i hummâ 'afendür fe-ammâ şabâha qarîb hûbûb eden [5] rîh ki bād-ı şabâdur i'tidâla qarîbdür anıñ 'aķîbinde deyü [6] Râsir bu ma'nâyı şeyḡ taşriḡ etdi ammâ bu każiyye başra ve aña [7] qarîb olan mevâzi'a ğoredür Rûm vilâyetlerinde evvel [8] nehârdan aḡer bahâra varınca üç ay miḡdârı zamândur [9] şemsün ibtidâsı hamelden sereḡâna duḡulı vâķı' olunca zikri [10] sıyķ eden tertîb ğorilür sa'ir az zamânda böyle olmaķ [11] nâdirdür vilâyet-i Rum'da bahârdan ğayrı evķatda [12] yaşlu rûzgârlar eser ğâh şimâl ğâh cenûb ve ğâh ğayrı [13] rûzgârlar ki cümlesi sekize taķsîm olunmuştur muḡallilinde zikr [14] olunur ve Allâh a'lam biş-şevâb **bâb-i hâmis hareket ve sükûn** [15] **beyânındadır** hareket ki mu'tedill ola müsteḡend-i müfredmüberred olduğı [16] gibi ve hareket-i kavîbeşincisinde zâ'idu'l-vaşfdur ve taḡlîli çok [17] olur hareket-i baḡı 'aks-i hareket kavîdur sükûn da'im-i müberred [18] ve mürettebdür a'mâl-i şâķķa dañı hareket-i

ķavī mecrāsında cārīdür [19] āhenger ve ĥammāl vesa'ir meşāğil-i şākķa-i erbābı şuğulları bā'is [20] taħlīl-i aħlātdur **bāb-i sādīs nevm uyaķzān beyānındadır** çün [21] rūĥ vaķt-i nevmde dāĥile meyl ede ve dāĥilde cem' ola [22] ĥazm ķavīdur eger aħlāť-ı musta'ideden taħlīl olmış bulursa [23] ziyāde taħlīl édereger bu olmazsa bedene münteşir olur ve sebeb-i [24] maraź ķuvvet-i nefsanī olur ve a'nāya dāfi' olur tebrīd [25] éder ve taħlīl édertaħlīl-i bisyār ile ve yaķzān te'sīr

18a

[1] nevmde zıdd-ı nevmdür nevmün ifrāťı müberred ve maż'ūfdur [2] yaķzān nuñ ifrāťı muĥriķ ve ifrāť nevm-i muĥdeş maraźdur **bāb-ı [3] sābi' a'rāz-ı nefsanī beyānındadır** meşelā rūĥ-ı dāĥile meyl [4] éde ġam ve feraĥ gibi ki vāķı' olur ġāĥ olur ki ĥārice meyl [5] éderferah ve ġazabb ve sürür gibi aĥvāle ba'is olur vaķt [6] olur ki insān ziyāde ĥacālet çeke ġazbı ġālib ola [7] ve ĥavf ile ġazabb cem' ola zıkr olunan evşāfuñ ķanġısı[8] olursa helāk-ı bedene sebeb olur meşelā rūĥ-ı 'unfla [9] tamamen ĥārice meyl ķalb ĥāli ķalur bu ĥāl ziyāde sürür[10] ve ġazabb ve feraĥda olur ifrāťla olıcaķ insān helāk olur [11] 'aksi daĥi 'unf-ı tāmle rūĥ-i dāĥile meyl étmesindendir ol vaķt [12] ĥareket-i ķuvveye ile rūĥ muĥtenik olur ve bā'is fesād-ı beden olur [13] ve Allāĥ-ı a'lām **bāb-ı sāmin-i devā-i ġidā beyānındadır** her cism ki madde ve şüretten [14] mürekkeb ola aña ĥarāret ve bürüdet ve ruťubet [15] ve yübüset-i keyfiyyet olur ve lāzım mādde olur çünki bedeni [16] tutan terkībdür mā-i ġül ve meşrūbdan bedene teşīr olur [17] bu teşīr daĥi keyfiyyet ile deryā şüret ile deryā mādde iledür [18] yā mecmu' iledür şüretten murād-ı şüret-i nev'iyedür ki mürekkebe-i [19] nev'ie ĥāşşasını sāĥtedür eger bu mürekkeb bu keyfiyyetle mücerred-i [20] bedende teşīr éde aña devā-i muťlāķ derler ma'cün nā'fi gibi eger [21] mücerred mādde ile olursa aña ġidā-yı muťlāķ derler et gibi [22] ve ekmek gibi eger mücerred şüretle 'amel éderse aña devā-i zī [23] ĥāşşa derler bu 'amel mülāyim ve muvāfiķ olursa ķarmaz derler [24] eger muĥālif ve muġāyir řabi'at olursa aña semm derlerbiş[25] ve şükrān gibi bişün ĥāşiyyeti keyfiyyetle degüldür belki ĥāşiyyetledür

18b

[1] ve şüret-i nev'iyedür zehr-i ef'ā ki ĥārrdur ve zehr-i 'aķreb [2] bāriddür egerce keyfiyyetle müeşşerdür ammā semmiyyet anuñ ĥāşiyyetidür [3] 'amel éder müĥlik olur cümleden **sakmūniya ve türbūd** ve emşālūha [4] devā olan ĥāşşadur ki ishāl éderammā mürekkeb ki bedende [5] keyfiyyet ile ve mādde ile 'amel éderler aña devā ve ġidā-yı zī ĥāşşa [6] derler zīrā bedelde keyfiyyet ve bürüdet ziyāde ġidā verirler [7] ĥāşiyyet ile sürür ve feraĥ getirürler devā ki bedene ešrāblar [8] keyfiyyet ile éder ve hele evveli de étmezse def'ā-i şānīde ve şālişede [9] éderbelki ekşārından zarar éderbelki helāka irişdürür bu [10] ol devādur ki keyfiyyeti üçüncü derecededür **fulful** gibi bir nev' [11] daĥi zarar éderve helākı ba'iddür bu

ol devâdur ki keyfiyeti [12]derece-i râbi'adadur zeytün gibi **bâb tas'î şürb-ı miyâh étmede** [13] **olan akvâli beyân éder**şu egerce ğidâ olmaz ammâ basîtdür her gâh [14] içilse ğidâyı terkîk édüp'ataşi def' éderve terfîb-i beden [15] éderve ğidâya bedreka olup ta'fil mizâc édersularuñ [16] eyüsi yağmur şuyıdur ba'de mâ-i enhârdur ki taraf-ı şimâle cereyân [17] éderbelki mekşûf ve sari'ü'l-cereyânolup şevâib-i kederden [18] pāk ola eger mecrâsında aħcâr olursa kıatı a'lâdur bundan [19] sonra âb-i çeşme lafîfdür göller ve bürgelerher ne kadar büyük olup [20] derinolursa şuyı ılıcağdur âb-ı talah cökük ziyâde [21] ğalîzdür huşuşan kış ğünlerinde olan zızındı ve ayaz ma [22] kıuyı şuları beddür şol mâ ki yerden cüş ve ğurüş [23] idrâk ğaleyân édüp çıka ziyâde lafîfdür ve 'ufünetten [24] dörder havz-i mişâl küçük göllerüñ şularından balğam ve 'ufünet [25] ğaşıl olur tihâl semerdür istiskâya mü'eddî olur âb ki

19a

[1] demür ma'deninden çıka muğavvî aħşâdur kıuvvet-i şehvâniyyeyi [2] kıar şuyı pāk olıcağ nev'â i'tidâle kıarıbdür eger cereyân ile [3] ğelürse 'aks olur 'aşaba zarar vürür şu bürüdetde i'tidâle [4] olıcağ maħrûru'l-mizâcanâfi'dür âb-ı yahcereyân ile olup taliğ ile maħlûğ [5] değıl ise hażma kıuvvet vürür ve bedende i'tidâl ğaşıl olur [6] ve iştiħâ-yı ğidâ vürür muğavvî mi'de-i germdür ve mâ-i germ müfsid-i [7] mi'de ve hażmdur ba'zı eñibbâ germ isti'mâline i'tibâr édene istiskâ [8] dağğ ğaşıl olur demişler ısıcağ şu ğaşeyân vürür lakin iştiħâya [9] i'ânet éder ve tazih-i tām étmekle em'âyı ğasl éder ziyâde ğârr olursa [10] kıulunçı açar âb telyîn édüp bedeni ğuşk éder ve lâğar [11] ve cilddür şet édüp ğakke ğetürür ve cereb-i aħdâş éderâb [12] nevşâdur yiğne içme şularındur ishâl éder ma'den-i şeb ulu [13] yerden çıkan şularuñ cümlesi ishâl bağlar niğâs ma'deninden [14] çıkan şular beddür muşliğ-i fesâd-i mizâcdur kıurşun ve kıalay [15] ma'deninden çıkan şular beddür kıarğa tevellüd étdürür ser ve dibinden [16] ve ardıç ve çam dibinden çıkan şular cümleden infa'dur huşuşan [17] safrâviyye belki cümle cemiyete nâfi'dür ammâ ğiddet-i ğumma ğeçdüğ[inde] [18] ekşâr étmeyeler **ta'İlm-i şânİnün sifr-i şânİsinde olan beş bâbdan** [19] **bâb-i evvel ihtibâs ve istifrag beyânındadır** sebeb-i ihtibâs [20] kıuvvet-i masikenün za'ifden ve mecrânüñ kııykından olur [21] südde ise madde-i lezce-i ğalîze ve keşret-i mevâddan olur ki [22] ğissün ğağından fazla cânib ağere mutaşarrıf olmadan olur [23] istifraguñ sebeb-i encezenün fesâdındandır ki ğabs olur [24] çün kıuvvet-i dâf'ia ve za'if masike vâkı' ola ğaşıl olur [25] bir kerre madde şıklet ile yâğud tedricle dikğat ğaşıl édüp

19b

[1] mecrâyı küşâde bula teferruğ ve ittışâl vâkı' olur bunuñ [2] her biri mücib-i esbâb-ı imhâldür çünki ihtibâs ve istiğrafuñ [3] i'tidâldan ğüzâr éde envâ'ı marağ zuhûrına bādî olur [4] 'ale'l-ğuşuş ğâricde i'tidâl ola **bâb-i şânİ ğammâm beyânındadır** [5] ğammâmuñ eyüsi

küşāde bināsı qadīm olandır ki havāsı [6] hoş ve şuyı mu‘tedill ola hammāma giren adem ol kadar ısı [7] hānda otura ki ‘arağ gelüp dökile mebrudu’l-mizāc balğamiye [8] ıssı halvet nāfi‘dür hammāmuñ evvelki hāneleri bārid ve ruḫbdur [9] ikincisi hārr ve ruḫbdur ıssı halveti hārr-ı yābisdür hammāmuñ [10] ebdāna eşeri vāzıhdur bi’l-lezzāt germ eder ve bi’l-‘arż bürüdet [11] vērür taḫlīli vardur ziyāde hārr olan şu cildidür şat [12] ederdāhile girmez tertīb ede eger murād-ı ‘arağ ise evvel ve ikincisi [13] hānedür müyesserdür ziyāde ‘arağdan pür hīz lāzımdur tā kim yerine [14] mā-fā’iz olmaya eger ziyāde ‘arağa ihtiyācı var ise ya’nī [15] taḫlīli ruḫbet ise yalnız ıssı halvetde otura taḫtı [16] olduğı kadar tā kim ‘arağ şāyi‘ ola ve ama çok şu [17] dökme ve yemek yemiye hammām mu‘tedill ola toğ hammām girmek [18] ādemi semürdür lakin süddeden havf eylemek lāzımdur ‘alāmet-i [19] südde kerāni-i temeddüd-i yemīndür böyle olsa **sirkencübün** bezurı [20] tedārik ve hammāmdan evvel hārr nesne yemeyüp hammām gire ve eger [21]yedüğü bārid olursa dahī mücib istiskādur ḫul mercūḫ [22] kimim-i istiskā vermeye ve aç ḫarna hammāma girmiş olmaya bir miḫdār [23] ta‘ām ekl olunup işār-ı hażm-ı zāhir olduğdan sonra hammāma girmekdür [24] hāmām egerce ḫābzdur ammā bār dilleri ‘uzv-ı za‘ife döker [25] süstī-i mizāc hāşıl olur huşūşa çok oturana ve hammāmuñ ¹⁶¹⁷¹⁸¹⁹²⁰²¹

20a

[1] şularında dahī ihtilāf vardur meşelā kibrītī olsa ve ba‘rırtı ve acı [2] olsa mülātḫıf ve muḫallil olup ter meyli ziyāde edeçok ‘illetlere [3] nāfi‘dür cümleden ‘ilel cülūdı zā’il edüp çerbe ve sa‘feye [4] nāfi‘dür niḫās ve cedīd ve sarb cümle bu ma‘denlerden çıkan [5] bārid ve ruḫ olan mizāca nāfi‘dür veca‘-imefāşıl-i üstürhā [6] ve dıyḫ ve marāz-ı külliye dahī nāfi‘dür şikeste ki beste ola kuvvet [7] vērür çibanlara ve veremlere nāfi‘dür hemān i‘tidāldur ḡāyet [8] lāzımdur **bāb-i şālīs-ı esbāb-ı bürüdetve sūḫūnet ve ruḫbet** [9] ve **yübüsetbeyānındadır** şol sebebler ki bedeni germ ederbeş [10] nev‘dür meşelā ḫareket-ı ḡayr-ı müfriḫeve bürüdetvērürken bir kaç şeye [11] melāḫı olsa ḫarāret vērür güneşe oturmak gibi ve āteşe [12] yakın oturmak ve hārr-ı ruḫ darular yemek ve **‘anber ü sūnbül** [13] ve bunıñ emşāli kendüde tutmak ve ḫoḫlamak ve ıssı [14] şularda çok oturmak gibi bu cümlesi mesāmmātı

¹⁶**El-ırk** fethetinle zī rūḫkısmınuñ gövdesidür besinden şızup çıkan ruḫbete dēnür ki ter ta‘bır olunur sa‘ir nesnelere terinde bi’l-isti‘are isti‘māl olunurel-‘ark şard vezninde çok terleyen şaḫşa dēnür el-isti‘rāk gövde terlemek için tere yatmak ma‘nasınadır yaḫal isti‘rāk el-recele izā ta‘arruz el-ḫarr ki ḫāmüscild-i şālīs evvelindedür

¹⁷**El-fazıc** emir vezninde tere ittilāk‘ark ma‘nāsına ḫāmüs-i cild-i evvel

¹⁸ Maḫlab ḫamām

¹⁹ El-belān şeddād vezninde ki ḫamām dēnür ḫāmüs-i cild-i şālīs vaştındadır

²⁰ Çok dirilmekten ra‘eş zuḫür irer ra‘eş beyānında mezkürdür vezninde terlemek ma‘nasınadır yaḫal beşā el-recele ‘ırḫḫāmüs-ı cild-i şālīs o aḫarindedür

²¹ El-meşlaḫ ma‘zam vezninde ḫamām cāmḫānına dēnür mesliḫü’l-ḫamām ma‘nāsına ḫāmüs-i cild-i evvel o vaştındadır

[15] münsedd ederve hārareti bedende cem' ederbeden muhteniķ olur [16] ve dāhili germ ederbir nev' daķī 'ufūnet vērür şey yemekle [17] olur gügercin ve serçe ve şarab gibi esbābdur bürüdet daķī [18] beş nev'dür hareket-i müfriţedan hāraret hāşıl olurken [19] eşyāyı serde melāķāt etmekle bürüdet hāşıl olur kāfūr [20] ve aņā müşābihetmek gibi eşyādan ba'zı berd iken [21] ebdāne hāraret vērür kıllet-i ğidā ve ğidā-i serdī çok yemek [22] gibi bedeni huşķ etmekle bürüdet vērmesi bir nice vechledür [23] vech-ievvel ğidā-i huşķdurvech-i şānī kıllet-i ğidādur taķlīl [24] ve ruţūbet etmekle hāraret vērür ve esbāb-i ruţūbet dördtür [25] biri ğidā-yı ruţbı çok yemek biri daķī eşyā-i ruţbiyeye ²²

20b

[1] melāķāt etmekdür ki ruţūbeti hıfz ederbu ma'nā asāyiş-i h'ab [2] ve bīdārı edhān-ı bārīde ile bedeni tedhīn etmekle olur [3] sebīn-imesāmātı tutar ve taķlīl az olur anuņçün ruţūbet [4] çok olur **bāb-ı rābī' terkīb beyānındadır** buņa ba'ış olan kuşūr [5] māhiyyet -i kuvvet-i şūredür yā marāzıdur ki 'arız olur cüzām gibi [6] yāhūd hıķı marāzıdur ki istiħkām-ı bedenden muķaddem-i hareket 'uzv [7] hey'āt-ı tabī'yıye üzre me'hūz menidür ki hıķat-i haķīķī üzre [8] raķim-ı māderde vūķū'ı maķalde vāķı' olur yā esbāb-ı südde- [9] -dür ki mecrāda laħm zā'id olmağla olur ğāh olur ki bu ma'nādan [10] melūl hāşıl olur ba'zı vaķt olur ki mecrāda bend olur [11] yabis ğālib olur vaķt olur ki keşāfet mecrā-i mecrāyı hıfz eder[12] belki mecrānuņ küşādelegine bā'ış olur mecrānuņ küşāde olması [13] kuvvet-i masikenūņ ve kuvvet-i dāfı'anuņza'ifından olur yāhūd [14] miftah-ıķavī-i isti'mālinden olur **bāb-ı hāmīs hareket-i ğayr-i irādı [15] ve tabī'attan olan esnāf beyānındadır** bu hareketden 'uzv-ı huşķ [16] olur yā zā'if olup mütesennīh olur zīrā rūhuņ nüfūz ede- [17] cek muħallilibeste ederyā fazla-i bürüdet ki her 'uzva ezā irüşdürür [18] nāķış olur tamām ki çıķa iķşī'rāra bā'ış olur yā hāraret-i [19] ğarīziyeye ezā-i mādde vāķı' olur 'uzv serd olur hāraret-i [20] ğarīziye ki aņa lāzım idi haşşā-mend olmağıla ihtilāc [21] vāķı' olur eger ezā az ise yaylu eger çokise a'yā lāzım gelür eger [22] ziyāde ķavī olursa ķaş'arīre nāķış olur ise ammā'uzv-ı 'azīm [23] olması keşret māddedür ki cāzibe ihdāş ederol maddeyi [24] 'uzv-ı cezb etmekle vāķı' olur yā noķşān 'uzvdur ki hıķı olur [25] bu mādde-i aşliyyenūņ noķşānından olur kuvvet-i cāzibe daķī ²³²⁴

21a

[1] za'if olursa ol 'uzvuņ ķaţ'ma bādī olur ğāh olur ki [2] mā-i gül ile olur bir vechle ķābil 'ilāc olmaz kıţ'a muhtāc olur [3] ğāh olur ki teferruķ ittişāl vāķı' olur sebep-i teferruķ-ı

²²Maţlab bürüdet ve suķūnet ve ruţūbet

²³ Maţlab-ı terkīb

Maţlab-ı hareket-i ğayr aradı

²⁴**El-hulūc** ka'ūd vezninde göz vesa'ir a'zā segirmek ma'nāsınadır **El-Ihtilāc** ifti'āl vezninde bu daķī a'zā segirmek ma'nāsınadır kāmūs-ı cild-i evvel avastındadır

dāhilde [4] ve hāricde olur esbāb-ı dāhiliyye-i ahlāṭuṅiḥtirākıdır ki ‘uzv anuṅ [5] ekl ederteferruḅ ve ittiṣāl olur eger murattıḅ ve murahḥī olursa mūcib [6] ḥal‘ olur eger muḥeffefe olursa mūcib inṣikāk-ı beden olur [7] sebebi yā imtilā’dur yāḥūd rīḥdur ki ‘uzvı muḥallilinde cūdā eder[8] cüz’i ḥareket ile rāfi‘a mecrā-i ṭabī‘at üzre olmaz yāḥūd [9] ḥareket-i ‘anīfden inficār vāḳı‘ olur bu esbāb-ı evrām-ı mefāṣıl [10] olur teferruḅ-ı ittiṣāl-ı hārici oldur ki ‘uzv-ı ḳāṭı‘ yāḥūd ḥarḳ [11] yā neḥṣ-i ‘aḳreb ve ef‘ā ve hevāmm yāḥūd kelb-i ‘aḳūr ḡaṣṣ etmiş [12] ola bu esbāb hāricıdür bundan sonra evrām beyān edelüm [13] **sifr-ı ṣāliṣde olan bābuḅbāb-ı evveli evrām beyānındadır** verem [14] mādđi olmaḳ var ve ḡayrı mādđi olmaḳ var mādđiye sebep [15] altıdır biri ahlāṭdur biri daḥī ḳuvvet-i ‘uzv-ı ḳābiledür cild [16] gibi mu‘āṭıf ki ḳoltuḅ ve butdur ve zā‘if āriḅ olur [17] dedüḡümüz ‘uzv ki mādde ḳabül éde küṣāde olur bu daḥī [18] ḡidānuṅ ve muvāzuṅ yolu ‘uzv-ı tenüṅ olur mādde birūna ḡetmesine [19] sebep olur bu daḥī yā zā‘if hāzmdan yā nefes-i mādde- [20] dür ki ‘uzvuṅ muhtenik olduḡundan olur bu kürre-i ‘uzva [21] ḳuvvet-i muḥallilenüṅ fiḳdandan ve ḳuvvet-i cāzībenüṅ ṣiddetinden ve ḳuvvet [22] ve ḳuvvet-i dāfi‘anuṅ zā‘ifinden verem-i ‘azīm peydā olur [23] ziyāde vereme iki sebep vardur biri taḡayyür-ı mizāc aṣlıdur ki [24] anuṅ zıd teninde sū-i mizācdef‘e vāḳı‘ olur biri daḥī [25] teferruḅ-ı ittiṣāldur ki def‘e ‘āriḅ olur ol vaḳt ḳuvvet-i

21b

[1] ḥassāsa idrāk ‘uzv éderbilür ki münāfi olan sū-i mizācdur [2] ve sū-i mizācoldur ki ‘uzvda ḳarar ḳılmış ola mütemekkin olursa [3] ‘ādet olur mizāc-ı aṣlı gibi lakin sū-i mizāc yābis-i bi’l-‘arzdur [4] mūcib-i teferruḅ-ı ittiṣāl olur sū-i mizācruṭbe mevzu‘ olmaz ne bi’l-lezzāt [5] ve ne bi’l-‘arḅ ammā mūci‘ olduḡı sebebiyledür sebep-i muḥtelif olsa [6] her veca‘e bir nām vaḅ‘ eylemişlerdür biri mekākdur sebebi ḥaltuṅ [7] taḡyīridür ya‘nī ṣafrā ile dem butı el-ṣeklolmasıdır biri daḥī [8] ḥaṣındur sebebi ḥālṭı-ı ḡalīz-ı ḥuṣkdur biri daḥī naḥḥasdur sebebi [9] ḥaltı rīḥ-i ḡalīzedür ‘aṣṣābı ḡaraḅından çeke biri zā‘izdür sebebi [10] ḥaltı-ı ḡalīz zī ḳıvāmdur ḥıfz-ı ‘uzv eyler biri daḥī ḡudeddür sebebi [11] ḥaltıdur yā rīḥdür bu ikisi ‘aṣābı ṭūlına cekerler biri daḥī sīḥ- [12] dür sebebi māddedür ki miyān-ı ‘aḡ alede vāḳı‘dür ‘aḡ aleyi teferruḅ [13] éderve ḳaṭḥ éderbiri daḥī mükesserdür sebebi ḥaltı veya rīḥdür ki [14] miyān-ı ‘azm ve ḡıṣā ve laḥmda olur ḥıfz ‘azm éder biri raḅzdur [15] sebebi mādde-i ḡalīzedür ki bir muḥallilde baḡlanmış ola lakin tefriḳ-i [16] ‘uzv etmeye ṣol sebebden ki ‘uzv-ı ḡalezet ṭutar biri daḥī [17] miṣallıdür sebebi māddesi ḡalīz olmışdur ‘uzv nufüz édemez [18] az az ḳuṣūr ḥāṣıl olur ve ol ‘uzv sū-i mizācpeydā éder[19] biri daḥī ṣāḳıbdur sebebi bürüdet-i ‘uzvdurki ol ‘uzv zī rūḥ [20] ola zīrā rūḥa kerḥ ḥāṣıl olmaḡ-ile iḥsāsdan ve te‘ṣirden [20] ḳalır biri daḥī zaryāndur sebebi mādde-i germdür ki ‘uzv-ı zī- [21] ḥassa mücāveret etmekle bu ṭamar yandan ‘urūḳda ṣıḥḥat ḥuṣūlına bā’iṣ olur [22] vaḳt-i beṣerde müellim olmaz biri daḥī ṣāḳıldür

sebebi şol mādde- [23] dūr ki ğalīzdūr ‘uzvda ğayr-i zī-ħissdūr lakin çün kebede müte‘allıkdūr [24] biri daħī a‘yādur sebebi aza-i ‘uzvdur ki a‘yānuñ ğareketi bundan

22a

[1] esbağ beyān olunmuşdur biri daħīlādığdur sebebi ğaltı-ı redīdūr ki [2] ‘uzva nüfūz êde muħallil veca‘ olur çünki insān ha’bda [3] ve mestīde ola ‘uzv taħrīk êderbu vechle izāle-i veca‘ êder[4] belki ğaltı-i müellimi keyfiyyet ile zā’il êderbu ma’nā teferruğ-ı ittisāl êder[5] **bāb-ı şānī imtilā’ beyānındadır** ğāricī-i imtilā’ tuħmedūr ki çok yemeden [6] ğaşıl olur keşret-i ğammām ki muratıb ve mānī‘ taħlīldūr çün [7] asāyiş ğozed vehā’b-i fuzele-i bisyār cem‘ine bā’iğ olur [8] bu mā’nāya ğuşūr-i tabī‘at ve za‘if dāfi‘a ve şiddet-i māsike [9] sebeb olur ve dıyğ mecrā ve māddenüñ birūna meylden olur [10] imtilā’nuñ esbāb-i dāħiliyyesi tuħmedūr ve za‘if hāzma [11] ve dāfi‘adur ve şiddet-i māsike ve dıyğ-ı mecrādur ki vāqı‘ olur [12] sebeb za‘if hāzma süst cerm-i mi‘dedürki aña telhīb-i [13] mi‘de derlersū-i mizācla kılllet-i rüh mücib-i zā’if hāzma [14] olur ve Allāh a‘lām **bāb-ı şāliş a‘rāz beyānındadır** bu mā’nāya [15] delā’il vardur delālet êden aħvāl-i kavīyedūr kaçan aħvāl [16] insāna delālet êde aña ef‘āl dirüz bu ef‘āl üç kısmdur [17] biri mebde-i fi’l kavā-yı şelāşedūr ve bu üç kuvveddür biri kuvvet-i [18] ğayvāniyyedūr biri kuvvet-i nefsāniyyedūr ve biri kuvvet-i tabī’iyyedūr [19] imdi bu ğāziyye dil irād êdelüm meşelā āfet-i fi’l ve āfet-i mebde-i [20] fi’l nicedūr ve āfet-i mebde-i fi’l irādnev vechledūr ol āfet-i [21] za‘if dimāğdur ol mebde-i kuvvet-i nefsāniyyedūr ve āfet-i nabz[22] ğalbededūr ve kebeddedūr ve a‘rāz-ı delīl nefs-i marāzdur nitekim iħtilāf-ı [23] sür‘āt-ı nabz-ı ğummāya delīldūr marāzuñ muħallilī üzre nitekim nabz-i miñşārī [24] zātü’l-ceniyye delīldūr ve ‘arāz lāzım-ı marāzdur ‘ammī ve nā-ħiss ve su‘āl [25] ve dıyğ’un-nefsdūr a‘rāzuñ bağı vardur ki ‘uzvuñ marāz-ı²⁵

22b

[1] zāhiresine delālet êderlevn ğibi ve mümles ğiss olunmağ ğibi ve bāzı [2] delīl vardur ki emrāz-ı bāḡiniye delālet êdereger tabīb ārif [3] ve āķīl olursa ve ‘ilm-i teşrīħde ālīm ise a‘zanuñ [4] müşāreketini bilür ve iz‘ān êderbu mā’nā üç nev‘ ğānūnı [5] ri‘āyetla olur ki onlar mazārr-ı ef‘āldür cümle istifrāğ ve iħtibās [6] ve bā’iğ-i istifrāğ ve iħtisāsdur ve veca‘dür ve veremdūr ve za‘ifdür [7] ve münāsib-i a‘rāzdur ğeldük imdi ğānūn-i evvele ki mazārr-ı ef‘āl [8] denmiş idi eger fi’l mecrā-yı tabī’ī üzre olmaya delīldür ki āfet-i [9] kuvvet-i fi’l-i nāfi‘ marāz-ı ‘uzv olmuşdur bu ma’nāya sebeb ücdür [10] biri noğsān-ı dem ve biri za‘if-i beden ve biri tağyīr-ı demdür ğānūn-ı [11] şānī oldur ki bir nice vech üzredür vech-i evvel istifrāğ olan [12] eşyā ile istidlāl eylemekdür bevl biraz ğibi ve bā’zı nesne daħī [13] vardur ki istifrāğdan ğāricīdür ammā cevāhir-i a‘zādandur anuñla [14] istidlāl olunur ğıḡ‘a-i laħm ğibi ve

²⁵ Maḡlab-ı imtilā’

su‘āl gibi ‘ale’l-ḥuṣūṣ su‘āle [15] bu mezkūrāt-ı ḥāric ola delālet ederki cevheriyyedendür vech-i [16] ṣānī miḳdār-ı mā-i istifrag ile istidlāldür ki bedenüñ dāḥilinden [17] bā‘zı nesne ḥārice çıkasın anı göresin ve kılllet keşretinden [18] istidlāl eylemekdür ve keşreti bilürüz ki sebiḥce delālet vech-i ṣāliḥ-i [19] levnle istidlāl eylemekdür eger ḥāric olan bevl ve biraz surḥ ise [20] bilüriz ki bu gerekdendür muḳtezā yoğiken olur ki beyāz eder[21] bu levn görmege maḥşūşdur ta‘rifle bilinmez vech-i rābi‘ ḥāric [22] olan şey mecrā-yı ṭabī‘i üzre gelmeye nitekim ilād süddede biraz dehāndan [23] gelür ve gāḥ olur ki ḥāric olan ḡayrı ṭabī‘i olur ḳan [24] gibi ol daḥī yā cānib-i em‘ādan olan yāhud ol miḳdār olmaya [25] ki ṭabī‘atdan ol miḳdār olur yā ṭabī‘iü’l-keyfiyye olmaya dem-i

23a

[1] fāsīd gibi yā ṭabī‘iü’l- cevher olmaya ḥaṣāt-i meṣāne gibi ḳavanīn-i ṣelāsenüñ [2] ḳavn-i ṣāliḥi mevzu‘ beyānında bu mevzu‘ daḥī iki vech iledür biri [3] mevzu‘-ı veremdür biri daḥī emrāz-i nev‘idür bu mādde veya veremdür [4] veyāḥūd ḥālṭ-i aḥerdür ki bāb-ı evrāmda sebaḳ eylemüştür geldük [5] imdi marāz-ı aṣlī midür yoḥsa ṣirketle midür marāz-ı aṣlī [6] oldur ki vücūdda muḳaddem ola ve sebeb-i marāz-ı ṣirki ziyāde ola [7] bu ikisinüñ beynini fark gücdür bunu bilmeyecek ṭabīb-ı emrāzuñ aḳşamını [8] bilmez eger ṭabīb fenninde māhir ve ‘ārif ise bu miṣāl kāfīdür marāz-ı [9] mi‘de ki aṣlī ola sebeb-i ṣudā‘ olur aṣl mi‘deye [10] ṣerik-i ṣudā‘ olmuş olur fera‘-i ‘ilāc olursa aṣla netice [12] olmaz ‘ilāc aṣla lāzımdur ki mi‘dedür mi‘deye ‘ilāc-ı ṣudā‘uñ [13] noḳṣānını müstelzimdür eṣer ḳalursa ṣudā‘-i āsān olur **bāb-ı [14] rābi‘ ‘alāmet-i fūrce beyānındadır** bu on kısmdur biri lems-i [15] cilldür be ṣartı ān ki lāmisüñ mizācı mu‘tedill ola ve havā-i mu‘tedill [16] ola ta kim melmūsüñ mizācında i‘tidāl mı vardur bu keyfiyyāt-i erbā‘dan [17] biri ile mükeyyif midür fi’l-cümle lems eden ṭabī‘atını bilmek ile istidlālī [18] ṣaḥīḥ ola kısm-ı ṣānī laḥm ve ṣaḥmla mizācına istidlāl eylemekdür laḥm-i [19] mütelezzizdür delīl bürüdet ve ruḥbdurkılllet-i laḥm ü ṣaḥm-i delīl yübüsetdür [20] kılllet-i laḥm-i semen delīl-i ḥarāretdür mübāheti laḥm ü ṣaḥm delīl-i ifrāt-ı ruḥbetdür [21] lāğari cism-i delīl bürüdet ve yübüsetdür ifrātla lāğar olmaḳ delīl-i [22] yübüset ve ḥarāretdür **kısm-ı ṣāliḥ** ṣa‘r insān ile mizāca delālet étmekdür [23] meṣelā ḳıvracık sac delīl-i ḥarāretdür kılllet-i ṣa‘r delīl-i bürüdetdür ṣa‘r- [24] dur ṣet-i ḥarāret ve yübüsetdür **kısm-ı rābi‘** endāmuñ olan kılllar-ile [25] mizāca istidlāldür keşr-i müy delīl-i ḥarāretdür ve kılllet-i müy delīl-i [26] ruḥbetdür ḡilzet-i ṣa‘r delīl-i ḥarāretdür ve keşret-i māddeye dālldurve riḳḳat ²⁶

²⁶Maḥlab: ‘alāmet-i ifrāca

23b

[1] delil-i ruṭubetdür ve kılllet-i māddeye dālldur **kısm-ı hāmis** levn beyānındadır [2] levn-i beyāz kılllet-i deme delıldür levn ki beyāz ola kırmızı ola ve gök- [3] -lük beyninde ola ifrāṭla ḥarārete dālldur şufret ziyāde şafrāya [4] dālldur gendüm levn-i i'tidāl deme dālldur kılllet-i ḥumret ki kemuret üzre [5] ola 'adem-i nazca dālldur bu levn şāhibi nākih olmycağ süddeye dālldur [6] levn-i badıncanī ki sevdāya ile şufrata māil ola bürüdet ve yübüset-i [7] müfriṭeyedālldur levn-i hācerī ki taş rengidür bürüdet-i şarfiye [8] dālldur ve tağayyür-i levn-i mizāc 'uzv ḥasebī iledür nitekim mizāc-ı a'zā-yı [9] bedenbürüdet bulmağa ziyāde mā'il ola levn-i mutegāyyur olur bu tağayyür [10] kebed ḥasbiyla olur şufrāt ve beyāz tıḥāl-i sebīle dergāh olur ki [11] tıḥāl-ı suād levne bā'ış olur bu esīr daḥī olursa ḥazret [12] gelür eger şafrā dāim olmazsa insānuḡ çeşminden daḥī istilā [13] k̄abildür **kısm-ı sādīs** hey'āt-i a'zā ile istilā eylemekdür meşelā şadr [14] ve sīnenüḡ küşādeliği ve 'azm-i ıtrākı delil-i ḥarāretdür 'aks olursa [15] delil-i bürüdetdür **kısm-ı sāyi'** sür'at ve buṭu'-i intiḳāl ile istidlāldür [16] meşelā bedene lems olunduḳta ziyāde ḥārr olmaḳ bu ḥāl-i müstemir olmaḳ [17] maḥrūru'l-mizāca delıldür 'aksi daḥī böyledür her birinden ki ziyāde [18] müte'eşşir ola aşl-ı mizācda vāḳı' olan keyfiyyetle istidlāl eylemek olur [19] **kısm-ı şāmin** ef'āl-i nefsanıyye ile istidlāl eylemekdür meşelā ğazabb-ı [20] kavīdelil-i ḥarāretdür bunüḡ şāhibi fikr-i şā'ib ve neşāt-ı tamām [21] üzre olur dıyḳ-ı mizāc ve tenüḡ ṭabī'at-ı 'alāmet-i bürüdetdür bunüḡ [22] beḳāsı delil-i yübüsetdür tiz 'arız olup tiz geçmesi delil-i [23] ruṭubetdür **kısm-ı tāsi'** bedenden arız olmaḳ ile ḥāric olan [24] ef'alle istidlāl eylemekdür kuvvet-i rāyiḥa ve şiddet-i reng-i aḥmer [25] bol ve biraz 'arak-ı delil-i ḥarāretde 'aksi delil-i bürüdetdür geldük

24a

[1] ef'āle kacanki aḥvāl bir ḥal ile müstemirr ola delil-i ḥarāretdür eger za'if [2] üzre olursa delil-i bürüdetdür **kısm-ı 'āşir** a'rāz ve aḥlātla [3] istidlāldür vāḳı' ada kırmızıyı çok görmek 'alāmet-i demdür [4] ziyāde rüşeni ve ziyā-i delil şafrādur berrāḳ ve āb-ı revān ra'd[5] ve sefine-i delil ğālebe-i balğamdur ḥayālāt-ı muḥavvife ve siyāh ve kemüdet-i delil-i [6] sevdādur bu zıkr olunan ekşār ne 'amel olunur kılletine ve müddetde bir olmağa [7] i'tibār olmaz **bāb-ı hāmis 'alāmet-i imtilā' ev'ıye beyānındadır** imdi [8] imtilā'-i ev'ıye sebep ḥasbiyle olmaḳ var keyfiyet ḥasbiyle olmaḳ [9] var imtilā'-i ev'ıye ve 'ānuḡ aḥlātla ṭolmasıdır bunda iki [10] vech vardur **vech-i evvel** her çend ki aḥlāt-ı şāliḥe ola imtilā'-i bi-ḥasebü'l [11]-kuvvedür aḥlāt ki mutegāyyir ola ve ḥalt-ı reddi şāhibine ḥaṭr-ı [12]'āzīm vardur zīrā ḥaltuḡ yaramazı yā ḥāretet yā bürüdetle müte'affin [13] olur beden ise andan müte'azzī olur ol vaḳt esbābü'l-emrāz [14] bi-ḥasebü'l-ḥalāt olur 'alāmeti şıḳl ve keseldür ḥareket eyledükçe şā-[15] -ḥibinüḡ rüy ve çeşminden ḥumret ḥāşıl olur ve 'urūḳa ve cülūda

[16] temeddüd hâşıl olur **vech-i şānī** imtilā'-i nabz ve reng-i kārūre keşret [17] bol ve kılllet-i şehvet ve kelān başar-ı h'ābdur böyle olıcağ delāleti [18] ahlāt-ı a'zā olur bu hālūñ şāhibi hareketi kendüye nāfi' kıyās [19] éder hālbuki mazarrdur zīrā bunun taḥlīli mevādd ile degüldür lakin [20] bi-ḥasebü'l-keyfiyye şirk-i imtilā' olur zīrā keşel ve kehl ve kılllet ve şehvet [21] bi-ḥasebü'l- kuvve-i deva-i sādıc olur ol vaqt intifā'-i 'urūk ve temeddüd-i [22] cild ve şiddet-i ḥumret ve keser-i inkisār a'yā-ı kāvī olur fāmme bi-ḥaseb [23] ḥaḫ-ı dem olursa şāhibinūñ ağızı tatlı ve gözleri ve reng-i [24] rüyı ve zebānı surḫ olur intifā'-ı 'urūk vāḫı' olupmuḫallil-i kāşd [25] olan mevzūdahakkāk olması terk-i kāşddan olur zīrā ²⁷

24b

[1] dem-i tamām mümteli olamağıla olur bu hāl şāhibinūñ emrāz-ı demeviyyeden [2] emnī yoğdur fāmmā imtilā' bi-ḥaseb yā balğam olursa iktızāsı beyāzı [3] levn ve terhil ki tenbelilükdür ve za'if hażm ve cüşā'-ihāmız ve bisyārı [4] āb-ı dehān ve beyni ve kılllet-ı 'ataşdur eger bu balğam māliḫ olursa keşret-i [5] nevm ve kerānī-i a'zā süstī-i beden ve 'āşb o līnet nabz belki nabzı [6] ziyāde ve ḫayy éder ve ammāibtilā bi-ḥasebü'l-şafra olursa zerdī cism [7] ve reng-i zebān ve telḫī-i dehān ve keşret-i 'ataş ve kılllet-i iştihāya ba'ışdür [8] bunun şāhibi ekşi nesnelere ḫatt éder 'ale'l-ḫuşuş sür'at-i [9] nabz ve gāşeyān ve şafra ve ḫuzret-i bevl ve biraz ve maka'ddan biraz [10] geldükçe yağa yağa gele ammā bi-ḥasebü'l-sevdā layid bedeni lāğar édüp [11] cildi dürişt eyler ve çeşm-i rüy kemurete meyl éderbundan gāyır [12] iştihā-yı gālib édüp ḫanı gālīz ve siyāh éderve ḫavf ve gümān [13] fāsıd ve şehvet ve kebūdı bol ve baḫı nabza sebep olur ziyāde [14] imtilā' olursa behaḫ ḫādiş olup āfet-iḫāl muḫarrerdür [15] ve 'alāmāt- sūdde imtilā'-i beden 'ām olup şıḫl ve mevzu'-ı sūddede [16] temeddüd ve zāhir olur ve verem ile nihāyet sūdde fark olunmaḫ lāzımdur [17] kaçan verem olsa ḫummā ve şıḫl kavī olur bu ma'nā mecrāda sūdde [18] olduğundan daḫī olur eger sūdde-i 'urūḫda evveli levni şarı [19] olur sebebi demūñ a'zāya vaşıl olmasındandır bedende ḫazret[20] zāid olur gāh olur ki riyāḫ vāḫı' olur ol vaqt a'lāmet-i [21] temeddüd ve 'adem-i şıḫl ve intikāl-i veca' ve ḫarakır çok ḫabīb gerekdür [22] bu aḫvāli fark éde verem ile sūdde ve riyāḫı bile ve her birinūñ [23] 'alāiminden istidlāl éde müstaḫil evrām için bu bāb [24] ta'yīn olunmuşdur **bāb-ı sādıs evrām beyānındadır** verem zāhiri [25] ola maḫsüsdür ammā verem bāḫinī-i tıb daīm ve şıḫl-ı verem veca'dur

25a

[1] eger 'uzvda ḫiss olursa āfet-i intifāḫdur ammā evrām-ı bārda muğāyir- [2] dūr 'alāmāt-i külliyesi vardır 'alāmāt-ı cüz'iyyesi 'uzvdur ki anı [3] iḫsās édersen görürsün ki şābitdür rübı veca'dür bilürsen [4] veca'-i balğamıdür dükeli evrām-ı bārıde bu kıyās-ile şābit

²⁷ Maḫlab 'alāmet-i imtilā'-i ev'iyye

olur vaqt-i [5] cem‘ mādde-i evrāmda şa‘iyyedür çünki cemi‘ a‘rāz-ile mādde-i verem [6] nazc bola verem fesh olur ve dūrür-i cemi‘ a‘raz-i teskīn bulur [7] vaqta ki mütefeccire ola nākışa ve teb olur za‘if ki lāzıme-i demdür [8] hemān ki ol za‘if zāhir ola sebeb-i istifrāk-ı mādde-i veremdür ve Allāh [9] a‘lām **tā‘līm-i s̄ānīnūnsifr-i rābi‘nuḡ evveli nabz beyānındadır** nabz [10] hareket-i şiryāndur ki anuḡla hareketīn mürekkeb olur biri hareket-i inbisātı [11] biri hareket-i inqıbāzīdur bu hareket-i şiryān ki ta‘dīl-i rūḡ ve ḡalb [12] éderihbāsı toḡuz kısmdur ve nabzuḡ delīllerinūḡ cinsleri ondan [13] bir nabzuḡ hareketinūḡ miḡdārıdur ve aḡsāmı toḡuzdur ṡavīldür [14] ve ḡaşırdür ve mu‘tedilldür ve meşrūfdür ve mūnḡafızdur ve ‘arīzdür [15] ve dıyḡdur ve mu‘tedilldür bu toḡuz kısm terkīb olur ve yigirmi yedi [16] olur lakin nabz-ı ṡavīl ve ‘arīz bunlardan ‘azīmdür a‘nī ‘azīm [17] deyü tesmiye olunur nākış olan bu evcden şaḡīrdür bu kürre on [18] cinsinūḡ ikincisi ḡar‘ia‘nī barmāḡa toḡunması keyfiyyetidir bu ḡur‘a namına [19] nabz yā ḡavīdur yā za‘ifdür yā mutavassıṡdur bu on cinsinūḡ üçüncüsü [20] hareket-i zamānīdur bu hareket daḡī yā ser‘īdür ya baṡı ya mutavassıṡdur [21] ser‘iūḡ zamān hareketi az olur ve baṡınūḡ ḡoḡ olur mutavassıṡuḡ [22] muṡavassıṡdur ve dördüncüsü kıvām-ı āldur bu daḡī ya şulbdur ya līndür [23] ya mutavassıṡdur beşincüsü zamān-ı sūkūndur bu daḡī ya mütavātir ya mütefāvit [24] yā mutāvassıṡdur mütevatir oldur ki sūkūnı mu‘tedilūḡ zamān-ı sūkūnında [25] aḡşar ola tefāvüt oldur zamān-ı sūkūnı mu‘tedilūḡ zamānından ²⁸

25b

[1] aṡvel ola mutavassıṡ oldur ki zamānı sūkūnı mu‘tedilūḡ zamānına [2] müsāvi ola altıncı mümlesoludur ya‘nī şiryānuḡ mümlesidür ki [3] ḡālet-i ṡabī‘atdan yā ḡārr ve yā bārid veyā mutavassıṡdur yedincüsü [4] istivāiū‘l-aḡvāldür yā‘nī mütaḡayyırda ve ‘āzmdede ve ḡuvvetde ve za‘ifūḡ [5] ve sür‘atde ve baṡure ve tevātür ve tefāvüt ve mülāyemet ve līnetde [6] berāber ola geldüḡ imdi nabzuḡ iḡtilāfına ve daḡī yā berāberdür veya [7] muḡtelifdür on cinsinūḡ sekizincüsü iḡtilāḡda muntāzım olmaḡdur yā ‘adem-i [8] inṡizāmdur yā muḡtelif-i muntāzım olmaḡdur bu cins-i taḡt-i muḡtelifde dāḡīldür [9] toḡuzuncüsü vezndür ya‘nī hareket-i zamānīdur bu hareketinūḡ zamānı [10] ḡıyāsıla veznūḡ a‘lāsı ḡüsndür vezni ḡüsn olmanın sayü‘l-vezn-i [11] evvelinūḡ evşāfı ücdür biri tecāvüz-i levndür şol şabinūḡ nabzı ki [12] yā kendüsinden aşıḡa olan erbābuḡ nabzına müşābih ola yā ḡoca- [13] –lar nabzı gibi ola böyle olursa ḡāricü‘l-vezn olur ve līneti [14] daḡī müsā‘id olursa ḡavī olduḡiçün nabz ‘azīm olur [15] eger ḡuvvet-i kemāldede ola ki şiryāndur müsā‘id olup imdi beyān [16] édelüm ki nabzına ḡācetindür meşelā harāret-i ḡarīzenūḡ tervīḡiyle ki [17] nabza bā‘iş olur eger ala ya‘nī şiryān-ı

²⁸ Maṡlab: **Nabz** El-nabz ve El-nabzān ṡamar-ı hareket itmek yıḡāl nabzü‘l ‘ırḡ aza nabzü‘l-ırḡ-ı ṡāḡrik vebaya ṡarar ne nabza ta

maḥbu‘ ve muvāfiḳ [18] olup tervīhte evvelkiden ziyāde hācet olursa nabz-ı ‘azīm [19] olduğu gibi esra‘ olur yine mütevātir olur az olur ki [20] nabz şağir ola ve mütevātir ola zīrā kuvvet-i mādde-i gıdāiyye veya [21] hālṭiyye tahtında hıfz eder eger kuvvet-i kuvveye olursa nabzuḡ [22] līneti ruṭūbete dālldur şalābetiyübüset-i dālldur şalābetiyübüsete [23] dāll olduğu gibi az olur ki nabz-ı eyyām-ı buḥrānda şulb ola [24] olursa daḡı sebebi a‘sābuḡ çekilmesidür ve mevādduḡ [25] indifā‘idür imdi nabzuḡ iḡtilāfi mādde-nuḡ sıklı içündür şiddet-i

26a

[1] za‘ifden daḡı ḡalır ammā bunda ifrāṡ olan sıḡl mādde-dür ki [2] za‘if kuvvet-i nizāmı ve ḡüsn-i vezni ibṡāl edernabz-ı mürekkebedür [3] anda enva‘ vardır ki ba‘zı beyān etdük münāsebeti ile ‘azmi [4] ve şafrā beyān eyledüġimiz gibi kürre-i nabz-i minşarı şol nabzdur ki [5] serī‘ ve mütevātir ve şaliyye olmaḡ anuḡ şānındandır ve eczāsı muḡtelife- [6]-dür yükseklikde ve teḡaddümde ve te‘eḡḡürde ba‘zı eczāsı ḡareketi [7] vaḡtinde ol ḡareket edergāh olur ki şonra ḡareket edersalābet [8] aḡa derler ki şiryānuḡ ba‘zı eczāsı şulb ve ba‘zı līn olur nabz-ı [9] mūcī nabz-i minşariyye müşābihdür lakin mūcī şaḡirdur nabz temelli nabz-ı [10] devriyye şebihdür lakin bundan aşfār ve mütevātirdür za‘if [11] cihetinden eşdür ammā zenbü’l-fār ol nabzdur ki bir miḡdārdan [12] şurū‘ eyleye meşelā barmaḡ altında a‘zam ola buḡa anuḡcün zenbü’l-fār [13] derler bir ṡarafı ḡalın ve bir ṡarafı incedür bu nabz deridür nabz muṡarrafi [14] ol nabzdur ki barmaḡı urur ve bir kere ile kifāyet etmez bir kere daḡı [15] urur andan tamām olur nabz ol zī’l-ferre ol nabzdur ki andan [16] ḡareket ümīd oluna ammā sükün üzre ola **bāb-ı şānī aḡvāl-i [17] bevl beyānındadır** beyānımızuḡ netīcesi ḡarūre-i marāzı bilmek beyānındadır [18] imdi bevl bir şeydür ki kebedüḡ keyfiyyeti anuḡla beyān olunur bu yedi [19] cinsdür cins-i evvel levndür ol altı ṡabaḡadur ṡabaḡa-i evveli [20] tebnīdür bu levn bürüdet-i kebed ve za‘if hāzma delālet ederve tebnī [21] bir levndür ki ḡaynamış şamanşuyına beḡzer cins-i evveldendür ki ḡaynamış [22] cins-i evvel ikinci ṡabaḡa-i ḡıvāmdur üçüncü ṡabaḡa şafā ve kudüretdür [23] dördüncü ṡabaḡa rāyihadur beşüncü ṡabaḡa raḡvedür a’nī köpükdür [24] altıncı resvīdür yedüncü ḡillet ve keşretdür ṡabaḡa-i elvān sittenüḡ evveli [25] ütrüc’l-levndür ya’nī turunc ḡabuḡına beḡzeridür bu levn iki ḡısmdır nitekim²⁹

26b

[1] turunc ḡabuḡuḡ bir cinsi ziyāde aşfardur ve cinsi aḡaḡ ḡavunına müşābihdür [2] nev‘ā-i ḡarārete dālldür aḡıḡ şarı olmaḡ i‘tidāl-i kebede dālldur ṡabaḡa-i [3] şāniye aşḡardur ve aşḡar bir levndür ki ḡırmızı ile aḡıḡ şarı beynindedür [4] delīl-i ḡarāret-i kebeddür ṡabaḡa-i şālişe narencü’l-levndür bu ol levndür ki [5] nār ḡiceğine beḡzer şeyḡ vesā’ir mü’ellifin bu levni nāre beḡzer temişlerdür [6] fāmmā faḡır gördüm ki nāruḡ şu‘lesi ḡāyet aḡıḡtur belki bu

²⁹ Beyān-ı aḡvāl-i bevl

levn [7] cülnāra müşābihdür bunun ẖarāreti ziyāde ġālibdür ammā ū‘le-i nāra [8] müşābihe olan levn-i harāretde aşkardan aūaġa degüldür ʔabaġa-i [9] rābi‘a narü‘l-levndür bu levn zāt-ı nāra müşābihdür bu tarcınuġ [10] ġüşāda olan levninde ġayrısı ẖarārete ẖarāretle dālldur ʔabaġa-i ġāmse [11] za‘ferānīdür ke-zālik bu levn ġārrdur bir levn daġı ġumretdür bu ġumret [12] dört mertebdür meretebe-i evveli ʔehbedür ya‘ni mey-ġündur sebebi ġalebe-i [13] demdür meretebe-i ūāniyedür deyyü‘l-levndür ya‘nī derd-i ūarāba müşābihdür [14] bunun daġı sebebi ġalebe-i demdür zīrā bu levnde bir meretebe ġumret ziyāddur [15] meretebe-i ūāliūe aġmerdür bu levn ziyāde aġmerdür ke-zalik sebebi ġalabe-i demdür [16] bu mertebde ẖarāret eridür meretebe-i rābi‘a aġtamdur bu ol kıızıldur ki [17] siyāh ma‘ildür bu levn cümleden ẖarāretde ġālibdür bürüdetde olursa [18] ġulunġa dālldur ġāh olur ki bürüdetle müūterek olur fālicde ve sektede [19] zāhirdür ʔabaġa-i ūāliūe ġuzretdür bu levn beū mertebdür evveli [20] fistıġdur delīl-i bürüdetdür meretebe-i ūāniye asmān-ı cevnu‘l-levndür susene [21] beġzer delīl südde ve bürüdetdür meretebe-i ūāliūe nīlü‘l-levndür civide beġzer [22] bu levn siyāhdur ki aġa ma‘ildür ūıbyānda ve fālicde ġoġ olur [23] delīl berd ġavīdür meretebe-i rābi‘a kerāūü‘l-levndür türkīsi pırasa [24] dedükleri ‘aūba beġzer delīl-i iġtirāġ ūafrādur meretebe-i ġāme [25] zincārū‘l-levndür delīl-i ūedde iġtirāġdur ʔabaġa-i sādise sevdā

27a

[1]beyānındadır bu daġı dört mertebdür meretebe-i evveli ūol sevdā- [2] dur ki ġauzrete mā‘il olmaġda ġumreti daġı ola sebebi sevdā ile [3] ma‘an ūāfrayı muġteriġdür meretebe-i ūāniye sevdā ki mā‘il ġumret ola [4] ve aġıtam ki sevdā ile ūarıya mā‘il olandur sebepleri demek sevdā [5] ile ictimā‘ ‘indında meretebe-i ūāliūe ol sevdādur ki ūafrāte ma‘ildür [6] sebebi sevdā-yı ūarfdur meretebe-i rābi‘a sevdādur ki beyāz siyāhından [7] ziyāde ola sebebi sevdāyı balġamīdur ʔabaġa-i sābi‘a levn-i beyāz [8] beyānındadır ve bu iki mertebdedür evveli meūġdür ya‘nī ūeffāfdur [9] ve ūāfidür ġaceb mā-verā étmez meretebe-i ūāniye beyāzdur ki mecāzen o ġaġıġate [10] bunun levni yoġdur leyyin olan ʔabi‘ātuġ ‘adem-i taūarrufına delālet [11] éder bu levn ġāyet ile ġabīū-i levndür nazcdan ümīd kesdüricidür [12] ednā meretebe-i süddelere delālet éder ʔabi‘ata nāfi‘ olanuġ nüfūzına [13] māni‘dür ve ūekli kıyāsen murād olunsa sūt gibidür aġleb elvān-ı mürekkebe [14] ola teūbīhen laġm ʔarı rengindedür za‘if kebed ve kolyeye dālldur bir levn [15] daġı vardur ki bu zıhi dedükleri mühimle beġzer belki ġıbandur ġan [16] iriġe müşābihdür nihāyet ūufrete mā‘ildür ġāh olur ki bāzu [17] ūuyına beġzer bunun kedāri a‘zādan tereūūū ēden eūyā ile [18] maġlūtdur ġāh olur def‘ā-i mevādd etmekle bu levn siyāha ġarīb [19] ġiss olunur nihāyet sā‘ir-i elvāndan bunun farkı kıyılıġıdır [20] ve ūühūnet derine a‘zādan tereūūū vardur ekūeriyā bu elvān [21] ūelāūe-i mevūfa delālet éder ūafrādur ki iġtirāġ-ı tām ile [22] a‘zādan ma‘an tereūūū eylemiūdür

bevlün ecnās-ı seb‘asınun cins-i [23] şānisi kıvāmdur bu kıvām üç mertebdür tebeh-i evveli raķik [24] olmasıdır bu yedi nev‘dür nev‘-i evvel ‘adem-i naẓcdür şānī-i sūdde- [25] dür şāliş za‘if kilye ve nicārī-i bevdür rābi‘ keşret şirb-i miyāhdur

27b

[1] hāmīsi mizācuñ gāyetle bürüdet ve nihāyetle huşk olduğıdır [2] sādīs-i étđikā‘ ruṭubetdür sābi‘ bevlün mecrā-yı ahire mutaşarrıf [3] olmasıdır mertebe-i bevlün gālīz olmasıdır bu ma‘nā keşret-i ahlāt [4] yā ‘adem-i naẓc sebebdendür cins-i kıvāmdan mertebe-i şālişe i‘tidāldür [5] buña delil olan naẓc fāşıldur ‘indu’l-ehl ma‘lūmdur cins-i şāliş [6] bevlün küdüret ve şafāsı beyānındadır ve bu mertebe iki mertebdür [7] biri küdüretdür bu sebep yā arzıyye veya māyedür rīh ile maḥlūt [8] olmuşlardır bulanık olduğına sebep budur ki kuvvetün sükuṭına [9] bādīdür yāhūd verem ile bāṭinidür bulanık görünür şol küdüret ki [10]irin mişālinedür bulanıkdur bu levn-i kıvām verem ihāta eyledüğinden [11] olur şol bulanık bevl ki müteferriķ ve yelimşik ola bi’l-fi’l [12] şudā‘ı aḥdāta münhīdür mertebe-i şāniye bevlün şāf olmasıdır bevl [13] ki şāf ola zıkr olunan evşāfdan müstağnī ve mu‘tedildür naẓc [14] fāzılı vardur cins-i rābi‘ bevlün rāyihasıdır bu iki mertebdür [15] evveli ‘adem-i rāyihadur bu ma‘nā cicek a‘lāmetidür ve iki nev‘dür [16] nev‘-i evveli delil-i bürüdet ve serdī mizācdur nev‘-i şānī delil-i [17] yübüset ve mevt-i ġarīzīdür mertebe-i şāniye bevlün rāyihası ḥumūzet [18] üzre olmasıdır rāyiḥa bevl siyāh olur delil-i şafrādur [19] bu ‘alāmet degüldür nev‘-i hāmīsi bevlün zağvesidür ya‘nī köbü-[20] -gidür kaçan siyāh ve eşķār olup kefi olsa delil bırāķandur [21] gāh olur ki yolda kıymık gibi kefi olur şarı siyāh levn olup [22] kefi kıymık gibi olursa delil-i lüzūcet-i ḥalet-i rūḥ ve ṭul-ı ‘arż [23] olduğundan mā‘ide-i küllī ve rīde-i marāz bulunur ḥavf-i helākdur [24] ecnāsdan cins-i sādīs bevlün beyānındadır rūsūb bir cevher [25] gālīzdür māhiyyeti bevlden mümtāzdur eṭibbā bunı üç nev‘ile beyān

28a

[1] eylemüştür meşelā rūsūb ve rāsib ve müte‘allik ve ṭāķıdır rūsūb [2] oldur ki ķarūrede ķam mişālinde cem‘ olur müte‘allik oldur ki [3] vasaṭ-ı ķarūrede cem‘ olur ṭāķī oldur ki ķarūre- [4]-nün üzerinde bulut gibi cem‘ olur imdi rūsūbla istidlāl [5] yedi vechdür vech-i evvel nefes-i rūsūb ṭabi‘ī müdür ġayr-i ṭabi‘ī müdür [6] biline rūsūb-ı ṭabi‘ oldur ki beyāz olup muttaşılı’l-acz o müşābihü’l [7] –eczā ola ya‘nī gül şuyı şīşesinde rūsūb bulan ķaẓıyyeyi [8] ḥareket itdürsek andan cüdā ola ḥālī üzre ķavsuñ ķarūrede [9] buña yūnaniyān ṭesa derler rūsūb ġayrı ṭabi‘ī beyāzlık ile ḥumret [10] üzre olup ziriḥine müşābih cem‘ olandur yumuşak ve hāmdur [11] lakin bedenden cüdā olsa mütebassıṭ olur ķarūrenün dibine oturur [12] rāsib olan şol rūsūbdur ki maḥmūd ve ṭabi‘īdür fāmmā rūsūb ki [13] ġayr-ı ṭabi‘īdür on bir kısmdur kısm-ı evvel ḥarrātidür bu on kısm ķacdur ki [14] bevl ile çıkar a‘zā-yı aşlıden ayrılır ķaşr

gibi olur surh [15] olur sefid olur a'zā-yı aşliyyeden ayrıldandır gāh hurde balık [16] pulı gibi olur rüsüb kısmından gāyetle yaramaz olan budur eger [17] bu rüsüb kırmızı olsa harārete dālldur bu ma'nā eczā-i kebedüñ [18] ihtirākından olur beyāz olması meşādan olur buña neḥālī derler [19] kepege müşābih olduğün kısm-ı şānī bezr nice müşābihdür buña suvık [20] derler delil ihtirāk-ı demdür ve zuyān a'zā-yı meşānedur ekşeriyā[21] çerb-i meşāneye 'alāmetdür kısm-ı şālīş tamdur eczā-i kebede ve külliyye [22] dālldur kısm-ı rābi' rüsüb ve semīdür bunun zuyān a'zāya delālet [23] çokdur kısm-ı ḥāmis meziyydür inficār-ı qarḥiyye-i delālet kısm-ı sādīs [24] muḥātabdur sümük gibidür ve bir ḥālṭ ḡalīz-i dālldur ki ṭabi'iat anı [25] def' ederḥurücından sonra müteḡayyir olur kısm-ı sābi'-i şī'rīdür

28b

[1] kıl gibi olur bu nev'-i infi'ādur ruṭubetden harāret ziyāde olmağıla [2] olur kısm-ı şāmin şuda ışlanmış hamīr gibi olur bu ma'nā za'if [3] hażm erbābında olur ve yirlerde gāh olur ki süd panāyırını [4] çok yemekden olur fark lāzımdur kısm-ı tāsi' rüsüb-i remlīdür [5] meşānede ḥaşa olduğına dālldur eger beyāz ve kırmızı kum ise [6] bu gerekden gelmedür kısm-ı 'aşir ramādīdür kül renginde olur delil-i [7] balḡamdur bir nice müddet bedende ṭurmağıla rengi zā'il olmuşdur kısm-ı [8] ḥādī-i-'aşir 'alīkdür silk hey'ātında ve renginde olur āb ile [9] imtizācı muḥkemdür eger mümtezic olmazsa ya'nī ayru ayru uzun [10] uzun çıkarsa mecrā-yı yolda harāret olmada olur eger [11] mütemeyyin olursa қаziyyenüñ mecrāsına yaқındur eger bu ma'nā ziyāde [12] olursa nażce delālet eder ve kuvvet-i hażma delīldür eger [13] kıllet üzre olursa za'if hażma dālldur rüsübdan nażca [14] delālet eden beyāz olup eczāsı berāber olandır belki qarüre- [15] nüh içinde cem' olandır rāsib-i maḥmud ol rüsübdur ki ṭabi'ī [16] ola bundan sonra mu'allaq olup vasaṭ-ı qarürede görinen- [17] -dür ve biri daḥī ḡamāmdur ki qarürenüñ a'lāsında görine [18] bu ḡammāmuñdur ki qarürenüña'lāsında görine bu ḡammāmuñ [19] ve rüsübuñ yaramazı ḥumrete mā'il şarı ve siyāh levndür ba'de [20] bulanıkdur ba'de kepek gibidür ba'de şu kuşurıdır ki yaşşı ola [21] 'adem-irüsüb 'adem-i nażcdur ki sebebi mecrāda südde olup eczā-i [22] ḡalīz iḥrācına māni' olduğıdur yāḥūd bedende māddenüñ [23] kılletidür şaḥīḥü'l-mizācda ve ehl-i riyāzetde ve çok semiz ḥastalarda [24] ve rāḥat erbābında rüsüb çok olur rüsüb iriñ gibi [25] ḥām şey ile olup rāyihası menin olmaқ muқaddime-i veremdür

29a

[1] cins-i sādīs bevlüñ kılleti beyānındadır bu daḥī iki nev'dür nev'-i evvel bevl [2] қalil olmaқdur bu delil za'if kuvvetdür nev'-i şāni taḥlil çok olmaқdur [3] bu sebeble madde-i bevl cānib-i aḥre mutaşarrıf olur ve қаziyye-i ishālde [4] ve istiskāda çok olur ecnās yoldan cins-i sābi' bevlüñ [5] keşreti beyānındadır keşret-i bevl delil-i i'tidāldur ki bevl çok ola [6]

ve levni surh ola ve maraz-i bārid ola bu keşret-i bevl emrāz-i bāridde [7] olur bu birkaç kısmdur kısm-ı evvel şiddet-i veca'dur ki maḥāll-i [8] şafrādur niteki ḳulunçda vāḳı' olur maraz bāriḳ-i bārid olur [9] mecrāda südde olmağıla taḥlil olan şafrā bā'ış-i şabğ olur [10] mecrāda südde olmağıla kısm-ı şāni bevlüḡ kemāl-i mertebe aḳall olmasıdır [11] ol vaḳt ruḫbet fenā bolur ve ḳillete bā'ış olan taḥlil olıcaḳ [12] mūcib-i istiskā olur ve Allāh a'lām **bāb-ı şāliḡ aḫvāl-i ḡā'it** [13] **beyānındadır** imdi biraz ḡidānuḡ aḫvāline delālet edersaniyen [14] beden aḫvāline delālet ederdelāleti levnle ve miḳdār ile ve ḳıvām [15] ile yebedidür ḳatı iledür birazun ḡabī'i olanı ḫafifü'l-nāriyye [16] olanıdır ḳaçan nāriyyeti müştedd olsa ḫarārete dālldur nāriyyeti [17] bi'l-kūlliye olması ḫām olup şoḡuḳ olması bürüdete dālldur [18] ḡā'itüḡ beyāzlığı ḡalebe-i balḡama dālldur yā mecrāda südde olduḡün- [19]-dür südde olan beyāz yaraḳan ve ḳulunça delālet edersebebi [20] budur ki şıḳl-ı em'āda muḫtebes olur anuḡ iḫtibāsı yaraḳana [21] ve ḳulunça mü'eddī olur şol ḡā'it ki arpa ve sümük gibi [22] ola dibiyle düşüldüğüne dālldur ammā nāzik mizāc ve mün'am ve tārik [23] riyāzet olan şaḫşa irin gibi olan biraz fā'ide vērür şol [24] ḡā'it ki siyāh maḫz ola marāza dālldur pırasa ve zincār [25]levninde olan ḡā'it iḫtirāḳdan olmazsa cevdet dālldur ḳillet ³⁰

29b

[1] ḡā'it-i fuḫl ḡidānuḡ ḳilleti içündür veyāhūd iḫtibāsdan olur [2] ki ḡabī'iat def'ine müte'azzir olur ḳulunça sebep budur ḡāh olur ki [3] ḳillet-i ḡā'it-i dāfi'ānuḡ za'ifından olurve keşret-i ḡā'it zıddidür [4] ḡā'itüḡ mu'tedili 'asel ḳıvāmında olandur ince ve şovuklığı [5] haḫmuḡ za'if olmasıdır yaḫūd māsāriḳada südde olduḡudur [6] ruḫbāt ḡā'am-ı bedene sekmez ḡā'itüḡ ziyāde ḡalīz olduḡına çok [7] olur ki ḡabīb iltifāt etmez zīrā bu zamānuḡ ḫulḳı keyf nāmına bir şey [8] ve afyon ve bün ḳahvesi çok iḳerler bu mezkūrāt-ı ḡabī'iatı ziyāde [9] ḳabz eder ve hem ḡā'iti ziyāde siyāh edervaḳt olur ki aşfer ve ḡalīz [10] eder bilmeyen maraz tevehhüm edertābibe fark ve teşḫiḡ lāzımdur lezc [11] ol ḡā'itdür ki raḳiḳ yelimişik ola sebebi ḡidāyı lezc ve ḫalt-ı [12] lezcdür yāḫūd eczā-yı aşıyyenüḡ vebālıdır eger rāyihāsı ziyāde [13] mūnten ve şedīd'ün-netn olup kefi olursa riyāḫa ve ḡaleyāna delālet [14] eder nitekim şu ḡaleyānı köpük ḫāşıl ede eger ḡā'it yaş ve taḥlili [15] ziyāde ve meşāḳḳatla ḫāric olursa yā ḫarāreti 'ayn-ı ḫurūcda [16] ḫiss olunursa kolyede ve cigerde ḫarāret olduḡına dālldur [17] yāḫūd şu az içüldüğüne ḡā'itüḡ mu'tedilli ḫurūci āsān [18] olandur ve ḫafifü'l-nāriyye olup ḳıvāmı 'asel ḳıvāmında olandur [19] eger rāyihāsı şedīd olmayup ve ḳarākir etmeyüp ḳoza ve azı gibi [20] çıt çıt ederek gelmezse mu'tedildür eger bu mezkūrātuḡ [21] 'aksi olup köbüğü ve bed rāyihāsı olursa birazun [22] bu levni mevte delālet eder**bāb-ı rābi' ḫıfz ve şıḫhat beyānındadır** [23] ḫıfz-ı şıḫhat mūmkün degüldür ki bedeni insānı ve rūḫ-ı ḫayvānı [24]

³⁰Maḡlab aḫvāl-i ḡā'it

ziyāde taḥlīl ile ademi çok yaşaya ṭabībün ḳudreti yokdur ki [25] bir şahşı ecel-i ṭabi'īye irüşdüre zirā acāl-i muḥtelifedür ve emzece

30a

[1] –nün iḥtilāfātı muḳarrerdur bu fende ḳaldı ki ṭabīb āciz-i men' mevt [2] éde bunun beyānı oldur ki beden-i insānīnün tekevvünī olmaz illā [3] ruṭubetden olur ki ol ruṭubet ḫarārete muḳārin ola bu ḫarāret-i [4] ruṭubeti nazc éder ve ḡidā idünür ve fuḫalātı def' éder ol [5] ruṭubet ki beden-i insānīnün ruṭubeti andandur dālldur dāldanuḡ [6] menīsi ve ḫayz ḳanıdur ḳaçan mü'eṣṣer-i vāḫid ve etemm olsa müte'eṣṣir-i [7] vāḫide te'sīri müṣtedd olur ve her vaḳtde taḫallül çok olmaḡıla [8] ḫarāret-i fānīye olur mādde-i fānīye olduḡıçün hem za'if [9] olur bedenün irād ya'nī bedel-i mā-yeteḫallil ḳalīl olup bedel ki [10] olmaya beden ḳalmaz istikmāli ḳanda bolur böyle olıcaḡ ḫarāret ki [11] ruṭubeti bi'l-küllīye taḫlīl éde ruṭubet fānī olur meṣelā ṣu'le-i [12] nāre döner ki zebedi ifnā éde andan sonra kendü daḫī fānī [13] olur ḫarāretün bu mertebeye fenāsı mevti ṭabi'īdür müddeti [14] muḳadderdür her şahşa taḳdīr olunan ḳadar 'ömrden naṣīb [15] irüşür eṭibbā aṭvel-i 'ömr ve ecel-i ṭabi'ī yüz yigirmi yıldur demişler- [16] –dür bu kelām menḳūzdur zirā Ādem ve Nūḫ 'Aleyhü's-selām ziyāde [17] mu'ammer olmuşlardur hemān mizācuḡ taḳdīr olundu ḳadar ḳuvveti [18] ḫasbıncadır ṭabībün fi'linün ḡāyeti her şahş ecelinün ḡāyetine [19] yetiṣdüremekdür eger müfsid ḫārici olmazsa imdi ṭabīb her [20] nesnenün ṣıḫḫati ḫıfz éder lāyık olduḡı üzre bu ma'nā [21] ruṭubeti 'ufūnetden ḫıfzladur meṣelā ruṭubeti mecrā-yı ṭabi'ī [20] üzre zāid-i taḫallülünden ḫıfz éderböyle olsa emrün aṣlı [21] ḫıfz-ı ṣıḫḫatde sene-i zārūriyye mu'tedd ḳılmaḡıladur cümleden biri [22] tedbīr-i ma'küldür bunda iki ḳā'ideye işāret vardur biri ḫıfz-ı [23] ṣıḫḫati misalī ile bilmekdür imdi her ṣıḫḫat ki biz anuḡ ḫıfzın ricā

30b

[1] éderiz ḡidāyı anuḡ mevzū'na ilterüz tā kim aḡa keyfiyyetde ṣebīhe [2] ola ḳaçan ṣıḫḫati naḳl eylemek kendüden efdāl olana getürürüz [3] bu taḳdīrce ḫāfız ṣıḫḫat olan kimseye lāzımdur ki ḡidāyı [4] ḳaṣr édüp ve etmek ki pāk olup maḫlūṭ olmuş ola anı [5] isti'māl éde at daḫī bunculayındur ḫuṣūṣā ḳoyun ki bir yaşına [6] varmış ola buzaḡu ve oḡlaḡ ve ṭavuḡ ve keklik ve çil ve bunun [7] emṣālī ile ḳanā'at éde ve ṭatlu lāzım olduḡca mizāca mavāffaḡ [8] olanı isti'māl éde her ṭatlu nāfi' olmaz meṣelā 'aselden eḡsāra [9] bā'is ḳulunçdur ve erbāb ḳulunça zārarı vardur ṭatlu her mizāca [10] nāfi'dür eger ṣavmen ekl olunursa meyve ḳısmından incīr [11] ve üzüm ve nar ve bulunan yirlerde yaş ḫurma a'lādur [12] devā olan [12] ḡidālara cevāriṣ ve mürebbiyāt gibi candan iltifāt cā'iz degüldür meger [13] mizāca i'tidāl vérmek için zārūrī lazım olmuş ola eger [14] ḡidā ve eger meyve iştiḫā-yı ṣādıḡ olmayınca yenmeye bādī bi'-l-fi'l [15] bārid olan yine ve ṭa'ām-ı 'alā ṭa'ām ki ḫazm olmadın

yemekden [16] ziyāde hāzer éde ve müte'addid-i ta'āmı bir vaqtda cem' étmeye ṭabi'íta [17] keder verir ve ta'ām az olup teveccüh küllī olmağ nāfi'dür ve yemek [18] zamānını uzatmaya zīrā hażm-i muhtelif olur ve müte'addid ta'āmlar ṭabi'íata [19] ḥayret vērür ṭatlu ğidā a'lādur az olursa lezzetsiz ğidāya mülāzemet [20] şehvet-i ta'āmı isķāṭ éder ve bedene kesel vērür ekşi ğidālara [21] çendān taḳayyüd étmeye zīrā aşferāya istiḥālesi qarīb olmağın tīz [22] koca éderve bedeni yābis kıılır ve 'aşıbe zarar vērür ve ṭatluya [23] çok mülāzemet şehveti isķāṭ éderve bedene ḥarāret vērüp [24] bā'ış-i ḥummā olur ve ṭuzluya mülāzemet bedeni lāğar édüp [25] yūbs vērür imdi ṭatlunuğ zararın ekşi ile ve ekşinüğ zararın

31a

[1] ṭatlu ile bu ikisinüğ ṭatsız ile def' éde ve her kerre ki ta'āmye [2] iştiḥādan baḳıye var iken terk eyleye terki lāzımdur sebebi bu- [3] –dur ki mi'dede ta'ām çok olsa ğaleyān étmekle şişüp [4] mi'deye mażāyıka vērür imdi acılığ ve riyāzete i'tidāli [5] ri'āyet éde cev'a ziyāde mülāzemet ve müdāvemem bedeni lāğar édüp [6] zaḥmet vērür fi'l-cümle şıḥḥatde i'tidāle bir hīz eylemek marāzda bir hīz [7] gibi degüldür şol kimesneler ki redī ğidālar hażm éderse buñā zarar [8] vērmez deyü mağrūr olmasun ol ağıdiye reddiyeden ṭul zamān [9] ile bir marāz ḥādiş olur ki feylosafān 'ālem tedārikinde 'āciz [10] olurlar imdi tedricile bu ğidāları terk édüp mümkün olan [11] mertebe-i şıḥḥatde bir hīz lāzımdur ki ḥīn-i marāzda candan zaḥmet çekmiye [12] şafrāvī mizācuğ ğidāsı müberrdür ki anda ḳabz yenür ola ve balğamı [13] mizācuğ ğidāsı musaḥḥin ve mülāṭṭıfdür ki sūḥūnetle balğamıñ bürüdetine [14] i'tidāl vère ve letāfet-ile terķiğ éde ve sevdāvī mizācuğ ğidāsı [15] muraṭṭıb ve musaḥḥin gerekdür aşḥāb-ı tecrübe ba'zı ğidāyı ba'zı ğidā ile [16] cem' eylemekden nehī eylemüşlerdür meşelā süd ile balığ ve yoğurt cem' [17] eylemek emrāz müzmene ihdās édercüzām ve kıılınc gibi ve ekşi ile [18] yoğurt ve süd cem' eylemek yine böyledür ḥatta mā-istibā ile erikli [19] aş ve bulamaç ile sütli aş cem'i mażarrdur ve yaş üzüm ile [20] baş ve paça ile üzüm ve nār demekdür ve herīse ile anar daḥī [21] bunlar gibidür sirke ile pirinç ḥod cem' olunursa çerb-i muḳarrerdür [22] ama bu ḳaḳıyyeler 'aks olursa zarar vērmez meşelā evvel sütli aş [23] şonra bulamac ve evvel anar şonra ya üzümüyeyeler **bāb-ı ḥāmis şürb-ı** [24] **miyāh tedbīrindedür** ba'zı şu niçe içilmek gerek anı beyān éderaşḥāb-ı [25] tecrübe demişlerdür ki ırmağ şuyı ile kıuyu şuyı ikisi bir günde ³¹

31b

[1] belki bir sa'atde mi'deden inmek zararlıdır ve kıuyu şularınığ efdāl [2] ırmağ şularıdır ḥuşūşān pāk ola pāk toprağ üzerinde cereyān [3] éde şaf olur eger ṭaşlu yerden aḳarsa 'ufūnetden ba'id [4] olur 'ale'l-ḥuşūş cānib-i şarḳa ya şimala cereyān éde eger

³¹ Maṭlab şarāb-ı miyāh

yüksekden [5] alçağa cereyān éde ve çıkduğı yer ba'id ola ve hafifü'l-vezn[6] ola içen kimesne lezzetin hiss éde böyle şunuñ 'urūka [7] nüfuzı ve haşşası hamrdan aşığa degüldür zīrā leţāfeti sebebiyle [8] insānuñ cemi' eczāsına nüfuz éder ve işme şuları galezetden [9] hālī degüldür kārīz şuları bundan yaramazdur ve bunlardan aşığa [10] kuyı şuyıdur şol şu ki bir mevzu'dan çıka ve akmaya ziyāde [11] beddür lāyık olan budur ki ğidā-i hażma şuru' eyledüğü gibi [12] ol vaqtde içile ya'nī ğidā 'akabinçe olmaya zīrā ağdayı cigere [13] indürür bürüdeti sebebi ile hażma ma'nī olur mi'desi [14] bārid olursa hod kıablü'l-hażm şu içmek ziyāde zarar vērür [15] nāsdan ba'zı 'aķīb ğidada şu el-maħrūr-ı müntefi' olur sebab-i [16] maħrūru'l-mizāc olup mi'desi hārr olduğıdur nāsdan [17] ba'zınuñ ğidāya şehveti hafif olur şu içecek şehveti ziyāde [18] olur bu ma'nā mi'denüñ i'tidālinüñ 'alāmetidür fāmma mi'de [19] hālī iken ve hareket-i bedeniye étmişken belki cimā' 'aķabinde gerek şu [20] gerek eşrebe gerek hamr zarar-ı maħzıdur eger şabra kıādir olmazsa yarı [21] tār desiyyetden maşş édere birkaç yudum şu içe çok [22] olur ki şusuzlık balğam-ı mālīh sebebi ile olur her çend ki içe [23] ğına vērmez 'ataş def' olmaz belki ziyāde olur bu 'ataşüñ [24] 'ilācı şabr ile ve eczā-i hāriyye-i mülāzemet ile olur zīrā şabr [25] ile 'ataş-i balğamı tābh éderve za'il eyler bundan sonra meşrübāt

32a

[1] cümlesinden olmağla beyānımız hamr haķķındadır lāzım olan hāşşasını [2] beyāndur yoħsa tergīb degüldür zīrā kitabımız tıbdā olmağın bevl [3] ve ğāyeť daħī beyān eyledük öyle kıyās olına ki anuñ meşelin beyān [4] éderüz imdi hamruñ eyüsi lezzeti eyü levni şāfi ve mu'tedillü'l- [5] kıvām olandur aşl eyüsi az miķdār tırmağıla fāsıd olmayan [6] belki tırduķca eyü olandur raķīķ olan şarāb-i serī' olur [7] tız serhoş éderve ğalīz olan güc mest éderve südde peydā [8] éder maħrūru'l-mizāc olanlara ve tāze yigitlere beyāz şarāb a'lādur nihāyet [9] içmez evvel bir miķdār şu kıatılmış ola pīrlere için şarı ve surh [10] şarāb eyüdüdür ammā mümkün olduğı mertebe şaķınmaķ gerekdür ziyāde mest [11] olmaķdan zīrā müstellik 'aşaba zararlıdur huşūşa şubyāna ziyāde [12] zararlıdır şarāb yigitlere nāfi'dür nihāyet keyfiyyātında i'tidāl lāzımdur [13] ve şarābı ğıda vaķtinde içmek gerekdür helāl ta'āmda cā'iz degüldür [14] vasať-ı ta'āmda veyā 'aķıbetce zarar éder zīrā ğidā henüz hām iken [15] mi'deden esefle tenezzül édüp 'urūkdā südde peydā éder eşnā-yı [16] ekilde olsa cāizdür ve şarābı bir muħallilde içmek gerekdür ki ğamdan [17] vehmden keşide zerre miķdārı olmaya böyle içilse bedeni teleyyün [18] éderve zihni selīm édernevcv ile veimızganmağıla ve keder ve kesel [19] ile şarāb içmek zihni müşevveş éder ol vaķt terkī oladur vaķī [20] étmek lāzımdur şarābı az içüp kıusmaķ zararlıdır içüldükdeküçük [21] kıadeh ile içmek gerekdür ve bir kıadeh içüp bir miķdār zamān şabr éde [22] tā kim bir kıadeh daħī içile ve şarāb meclisinde ezhār ve

şükûfa ve maḥbûb [23] ve maḥbûba ve sâzende ve ḥânende şartdur ṭarabı ziyâde âderçoḡluk [24] olup muḡallaṭ olmaya bu mebhâş zevḡe münâsib şâ'ir ne ḡoş [25] dimüşdür **beyt**Şoḡbet ehli câr olup muṭrib ile benc ola bir mülâyim şâkî ³²

32b

[1] ola evvelde ḡâyet genc ola maẓmûnına mâ-şiddik ola fi'l-cümle ḡam vâren [2] nesneyi meclisden ṭarḡ lâzımdur libâs-ı mülevveş ve kendü müstekrih olan [3] eşḡâş ṭarḡ âderler meclisünḡyârâni pak libâslar giyüp şaḡalın ṭarayup [4] dest-i pâyin ḡusl âdüp ḡülâblar sürinüp 'ūd 'anber ile meclisi [5] mu'aṭṭar kıllalar cümle şurûṭından biri meclis yüksek yerde olup [6] yâ aḡarşu kenârında ve aḡibbâ ve aşdıḡâ ile olmaḡ lâzımdur bir nev'le [7] meclisde nefşün kuvvetlerin ziyâde taḡrîk âderve muḡallilinde ḡal' âder[8] öyle ki her kuvvet maṭlûbın merâmı üzre bulmaya lâbid mü'tezzî olur belki [9] ziyâde münḡabız olur nefsi-şarâbla imtizâc bulduḡi cihetden iḡbâl eylemez [10] ol taşarruf ki şarâbdan maṭlubdur mürâd üzre zuhûra gelmez vehm-i nef'â [11] az olur eger eşnâ-yı şarâbda münḡabız daḡi olursa keyfiyeti fâsid olup [12] nef'inden ḡararı ekşer olur menâfi' nefse ki feraḡ vârudür şarâbuḡ [13] ferah ve menâfi' ile münâsebeti yoḡdur şarâbuḡ cümle ḡâşşasından biri [14] buḡlı ve ḡamı fikri fâsidi zâ'il kıllmaḡdur ammâ insânunḡ merâmına vuşûlından [15] nefse ve bedenine ol ḡadar nef'-i ḡâşıl olur ki şarâb anı âtmekle ḡâdir [16] olmaz nitekim mâliḡulyâ erbâbına şarâb egerçi ittifaḡdur ammâ her candân tefrîḡ ḡadar nef' [17] vârmaz şarâb ki terfrîḡe münfem ola ḡulḡ -i laṭîf ve zihni pak âder[18] ve dimâḡi iḡtilâlden ḡıfz âderşarâbuḡ encaze-i müstekrih zâyidesinden [19] ve i'tiyâd âden eşḡâşunḡ maẓarratı ve emrâzı nice ba'id ise taḡrîr [20] olunan üzre i'tidâl ile açılursa ulḡdur nef'â vardur ne [21] şarâbuḡ şafâsı ḡadar şafâ olur ve ne nef'â ḡadar nef' vârir eşyâ [22] bulunur şarâb-ı ḡavvîü'l-dimâḡ olanı tîz mest eylemez za'ifü'l-dimâḡı [23] tîz mest âderkuvvet-i dimâḡ ve za'if dimâḡ şarâb ile ma'lûm olur [24] egerçi naḡl eyledüḡimiz menâfi'-i bedeniye-i şarâbuḡ ḡayrı ba'zı ma'acîn [25] ve eşrebe ile daḡi müyesserdür nihâyet candan olmaz menâfi'-i bedeniyye

33a

[1] didüḡimiz bununḡ ḡavf olması ve ziyâlanmışdur ve ḡarâret-i 'azîziyye [2] taḡvîṭ peydâ eylemek ve ruṭbâtı naẓc eylemek ve nicârı ve südedi [3] tefṭîḡ ve zâ'il kıllmaḡ ve haẓma taḡvîṭ vârmek ve rûḡı teḡşîr ve taṭîḡ [4] kıllmaḡ ve balḡamı fuẓûli zâ'il ve naẓc âtmek ve şaḡrâyı sürüp [5] ve terṭîb eylemek ve sevdâvî mizâca i'tidâl vârmek ve cem' âdüp [6] ḡal' eylemekdür bu mezkûratunḡ cümlesi şarâbuḡ ḡâşşasındandır [7] lakin keşrârı ve devâmı zihni belîd âdüp 'aşabı istirḡâ âdüp [8] ra'aşe peydâ âder çoḡ olur ki müdmin ḡamr sekte ile helâk

³² Beyân-ı ḡamr ümm-i zanbık ḡamruḡ kenîsidür ḡâmûs-ı cild-i şânî aḡerindedürEl-iftîḡâm ifti'âl vezninde aḡşâm vaḡtı şarâb içmek ma'nâsındadır ḡâmûs-ı cild-ı şâliş vaşındadır

olur [9] şarāb şırf dimāği ve cigeri yaçar ve mizācı fāsıd éderaltı aylıqdan [10] cedīd şarābı içmekyā kebede mübtelā éder ya'nī ishal [11] kebedi peydā éder muttaşıl mest olmak hod dimāğun ve 'aşabuñ kuvvetlerini [12] süst éderayda iki kerre mest olmak kayırmaz dimāğa kuvvet vèrür şol [13] faşl ve şehri ki bārid ola şarābuñ keşret ve kuvvetine taħammül olunur ammā içerken [14] naql yemeye maħrūru'l-mizāca naql isti'māli cā'izdür netīce-i kelām maħrūru'l- [15] -mizāca elma ve ayva ve cevāriş ve ħurmā ve fıstıq ve gülbeşeker ile içmek [16] a'lādur ve merṭūbu'l-mizāca leblebi ve zeytūn-i aħzar ve fındıq ve badem [17] ve tuzlu acı nesnelere a'lādur şol nesnelere ki güç mest éder[18] bademdür qablū'l-şarāb isti'māl olına bu ħāl-i lehnāde ve toħumında daħī [19] vardur şarāb ile olursa idrārı vardur yağlu terīdler [20] müstelkī giç getürür lakin şarābuñ nef'ini ve keşretini men' édertiz ser-ħoş [21] édenlerden biri cevz-i bevvdur şarābuñ rayiħasını giderenlerden biri [22] quru kişniş ve zencebil-i Şāmi ve biraz kerefs ve kerefsün tāzesi [23] ve darcını eger berāberi lisānı şur şuyı qatılıp içilse feraħ [24] ve serveri ziyāde olur şol kimseler ki bayılmaq ve ziyāde zebūn [25] olursa piliç şuyı ve et şorbālarına şarāb qarışdırub

33b

[1] içmek a'lādur egerçi eṭibbā bu ki zāhib olmuşlar ammā faḳır revā görmem [2] zīrā kim bilür zebūn adem şarābla kuvvet-i ricāsında iken ħarām şey [3] isti'māl édüp fevt ola **te'ālūm-i sittenünṭa'līm-i şānİsinün** [4] **sifr-i rābi'nda olan altı bābuñ bāb-ı evveli ħarekāt ve sūkūn** [5] **beyānındadır** sitte-i zārūriyyeden biri daħī ħareket sūkündür bunun [6] tedbiri beden ile olur bedenün ğıdāsı beķāsı muħāldur ve hem [7] bir ğıdā yoķdur ki cem'i cüz'ola lābüddür ki ğıdādan bāķi [8]qalan ħazm vaķtinde fazla olur ğıdādan ba'zı cüz'-i beden ve 'uzūvetin [9] olur ve ba'zı fuzelāt ğāyeṭ bevl ve 'ırķ olur ṭabīb bunları [10] redd éderve ba'zı vardur ki redd édemez qalır zarar éderħareket [11] ile taħlil olur eger ki taħlil olmayup qalursa ṭul zamānda [12] birine cem' olur ki anuñ miķdārı olur bu kūrre-i keyfiyet ile [13] zarar éderğāh olur ki ħareket vèrmekle éder veya 'ufūnet ile [14] éder veyāħūd nefse tebrīd éder yā ħarāreti iṭfāl ile éderveyā miķdārı [15] ile zarar édercümleden südde étmek gibi ki bedeni şaķil éderbu [16] iħtibāsdan marāzlar icāb édereger ol fazla edviye-i müshile ile [17] çıkarsa bundan müte'ezzi olur zīrā edviyenün ekşerinde semmiyyet [18] vardur belki ħalṭ-ı şāliħi iħrāc éderki andan nef' ricā olunur [19] terk daħī olunmaz zīrā iħtiyāc tām vardur pes imdi istifrağ [20] lāzımdur fuzelātı ise tevellüdinün ekşeri iħrāc olunmaq murād [21] olursa ol aħlāṭ-ı ħareket éderzīrā mādde-i muķaddemā nażc bulmamuşdur [22] ve ħin-i ħurūcda menķā olan ħāric olmağıla tertīb éderve şarābda [23] daħī ve şarābda daħī ol ħāl vardur zīrā a'zāyi kızdurur ol [24] vechle fuzelātı aķıdur bu kūrre ṭul zamān nesne cem' olmaz ħareket-i [25] bedeni ħafif édüp şādılığa sebeb olur ve ğıdāya qābiliyyet vèrür

34a

[1] ve mefâşılı kavî eder ve dizleri ve sinirleri kederden emîn eder[2] ve zikr eyledüğümüz fevâid-i emrâzı maddiyeden ve emrâz-i mizâciyyeden [3] sâlim kılur hareket ma'kûl olup ve kıanda olursa nef'â[4] firāvāndur riyâzatı ve kıatı ğidā mi'dede manşib olduğdan sonra [5] i'tidāl-ı riyâzet-i beşeriyyeyi kıızdırur ve beşrenüñ kıızarması [6] 'urûķ-ı harekete gelmek iledür ol vaķt 'urûk gelmege bidār ederķan [7] latîf olur harâret ile hârice teveccüh eder ammâ riyâzet ki ifrâtle [8] ola nef'den zararını çoķdur her 'uzv ki riyâzeti mu'tedile [9] ola kavî olur ve kuvvet-i nef'sâniyye kuvvet bulur şol kimse ki [10] hıfz-ı şıhhat ile muķayyiyed ola ve riyâzeti mu'tedill ola kuvvet-i hâfıza- [11] -sı ziyâde eder fikri ve tahayyüli ğâlib olur imdi her 'uzv için [12] riyâzet-i haşşa vardur meşelâ şadr ve sînenüñ riyâzeti [13] kırâ'atdur tarz-ı hafîfeden tadricle cehriyye vâşıl ola ve sem'ün [14] riyâzeti aşvât-ı laţife-i istimâ'idur ve gözün murtâz olması [15] huţû-ı ğubâr-i kırâ'at edüp hûb ve merğüb-ı eşyâya nazar [16] eylemekdür ve süvâr olmaķ bedenüñ küllisini riyâzetdür taħlille fuzelâtı [17] giderür huşûşâ nâkıhlara ziyâde nâfi'dür baķâyâ-yı marâzi [18] taħlil eder at koşmaķ riyâzetidür nihâyet taħlîli çoķdur harâret [19] vêrür i'tidâlle gerekdür çevgân ve cirîd daħî bu nev'dendür ammâ [20] riyâzet-i nef'sâniyye feraħ ve sürür-ı ğâlebesiyle olur gemiye [21] binmek aħlâtı muħarrakdur lakin perişân eder ve emrâz-ı müzmeneyi [22] ķal' edercüzâm gibi ve istiskâ gibiye nâfi'dür ve mi'deyi kavî [23] edüp hażma i'ânet edereger göñlü bulanup kuşarsa fuzülü [24] ihrâc eder cümle riyâzetden biri daħî delkdür ya'nî ovmaķdur [25] meşelâ el ile ve haşn-ı bez ile olur bu ovmaķda beden kıızarur

34b

[1] ve taħlil ederhâşıl olur eger bedende ifrâ-ı taħlil vâķı' olmaya yerün [2] ovmaķ nâfi'dür egerçi ovmaķdan a'za müşedded olur ammâ a'za-i [3] hafîfe ki aşlında yumuşaķ ola geñşek eder ve çoķ delk eder - [4] -lerse lâğar ederZirâ 'ađ alede ve cildde bâķi olan fużülâtı [5] taħlil eder**bâb-ı şânî nevm ve yakzân beyânındadır** bunun beyânı sıyķ [6] eylemişdür nihâyet ba'zı aħkâm ki baķiyye ķalmış idi anı naķl edelüm [7] imdi bunun efdâlı oldur ki müstağraķ ve muttaşıl ola ya'nî [8] kuşğı olmaya ve mu'tedillü'l-miķdâr ola ki ne kıatı çoķ ve ne kıatı [9] az ola ğidâ tamâm-ı hażm olup mi'denüñ a'lâsından esefle [10] nüżül ede ve ķarâkır sâkin ola nevmle hażm-ı ğidâya şol kimseler [11] tâlib ola ki ğidâ kâmil-i esefle mi'deye inmiş iken ol şağ cānibine [12] yata bu kurre-i ğidâ k'ar-ı mi'deye ine andan sonra şol cānibine döne [13] ol hâlde meyli sağda olmaķ ile ciğer ğidâyı cezb ederhażm [14] kavî olur şol cānibine yâ daķķada çerker mi'deyi müştemil olur [15] ve kıızdırur kaçan kim hażm tamâm ola şağ cānibine döne ğidâ ciğer [16] cānibine inmege mu'ayyen ola ve yakzada 'ırķ ekşer olmaķ ve taḫî'at-ı [17] māddeye ğâlib olduğiçündür ammâ bîdâr iken 'ırķ gelmek

ṭabī‘at-ı [18] māddeyi ‘ırk ıhrāc êtdüğüçündür eger nevmde ‘ırk gele ve sebeb-i [19] zāhir olmaya beden-i ahlāṭ ve gıdā ile mimli olduğıçündür nevmüñ [20] mızānı gecedde ve gündüzde sekiz sā‘atdür artuğ cā‘iz degüldür [21] zırā nevm-i müfriṭ ṣāhibini pelid êderve aḥmağ ve dimāğı bārid kıılır [22] ve yāğzayı müfriṭ dimāğa cefāf vērüp ‘ağlı galiz êder[23] ve gündüz uyumağ levni şarardur ve tihāle kuvvet vērür nezle [24] ve balğam ve envā‘-ı emrāz- iḥdās êderbelki iştiḥāy iskāṭ êder[25] **bāb-ı sānı tedbır-i meşāyiḥde olan aḳvāli beyān êderpırlere** ³³

35a

[1] isti‘māl-i museḥḥināt-ı kuvvet ve ruṭubet vērür ba‘dü’l-nevm tedhın [2] ve zalik nāfi‘dür ve gāh gāh bir sebıl ‘ilāc bārid gıdā yemek a‘lādur [3] lakin ekşi zararlıdır incır-i ruṭb-ı tābistānda ve incır-i ḥuṣk-i zemistānda [4] ḳablü’l-ta‘ām isti‘māl eylemek pırlerüñ ṭabī‘atların nezm êder ḳabz [5] olduğlarınca ḥod müshil cāiz degüldür lakin ḥuḳne nāfi‘dür [6] ḥuṣūṣā ḥuḳne-ileyine ola **ve zencebıl** murabbası a‘lādur ammā ol ḳadar [7] yemeyeler ki teshın-i rāidi ola i‘tidālle olursa mu‘ayyen [8] ḥazm olur hemān çoğyeyüp ḥadd-ı taḥfife êtmeyeler mu‘ācından [9] felāsofad bunun emşāli mu‘ācın-i ḥārre gāyet ile nāfi‘dür [10] pırlerüñ ṭabī‘atlarına i‘tidāl vērür ḥuṣūṣā ḥammāmdan çıkdıḳca [11] bedenin tedhın êdüp mā‘-i laḥm ve şarāb-i ‘asel içeler süddelerini [12] içüp marāzdan emın êde ve derd-i mefāşıldan ḥavf êtmezolur [13] bezr-i kerefs ve bezr-i rāziyāne ve ‘asel şerbetin ḳaynadup içmek [14] meşāyiḥe alādur süddeleri teftıl̄ êder**bāb-ı ḥāmis münzirāt** [15] **beyānındadır** ḥafaḳān-i dāim muḳaddeme-i mevt-i ficā’dur kābūs-ı [16] da’im muḳaddeme-i sektedür iḥtilāc-i dā’im bā’iṣ-i teşebbūḥ-i ‘aşabdur [17] ve küdüret-i ḥavās ve za’if ḥareket ve imtilā’-i cemi‘ a‘za-i muḳaddeme-i [18] felcdür iḥtilāc-i vech muḳaddeme-i laḳvadür yüz ve göz kızıl olup [19] ağızdan şu aḳmağ ve ziyādan teneffüz eylemek muḳaddeme-i sersāmdur ve ḡam [20] ve ḥüzn ve endūh-ı dā’im muḥıbb-i ḥalvet olmağ muḳaddeme-i mālīḥülyādur [21] vechüñ surḥ olması belki siyāha mā’il olması muḳaddeme-i [22] cüzāmdur kerānı beden ve keşret-i istirḥā ‘ırğ-ı muḳaddeme-i sektedür [23] ṭamarlar şişmek ve yüzüñ rengi aḳ olmağ belki aḳ ile şarı [24] yanında olmağ ve gözün ḳapağları ve eṭrāfi şişmek muḳaddeme-i [25] istiskādur ve lınet ve bevl ve biraz ḥummā-i ‘afeni ve tekessür-i a‘zā-i ³⁴

35b

[1] laḥmiyye ve süḳüt şehvet-i ta‘ām ve tağayyür ve ḳaş‘arire ve ḥikke-i beden ve keşret [2] riğ ve iḥtilām bu mezkūrāt dā’imā istimrār üzre olursa [3] muḳaddeme-i marāz-ı müzminedür ve ‘ādetden ḥāric ḳan gelmek gerek [4] bevāsır gerek ṭamş gerek ruāfla ve şehvet fāsıd olmağ veya iştiḥā [5] kāzıb olmağ bu envā’uñ cümlesi ‘ādet degül iken zāhir olmağ [6]

³³ Maṭlab nevm ve yağza
Maṭlab tedbır-i meşāyiḥde olan aḳvāl

³⁴ Beyān-ı münzirāt

‘alāmet hāyır degüldür tedbîr lâzımdur eger tabî‘at-ı tedricle redd [7] ve def‘ ederse hoş ve illā marāz-ı müzmine hadd ve şenînün [8] maḳaddemātıdır huşuşā devām-i şudā‘ ve şaḳıḳa ki muḳaddime-i [9] intişār ve nüzül māder-i terkide göze aḳ düşmege dir taḡayyür [10] çem ve hayāl ve göze berikes gibi nesnelere zāhir olur yāhūd [11] şa‘îr mişālinde ḥorde ḥorde ziyālu şî‘şe görünür bunlar hep [12] şıvanmanuḡ muḳaddemātıdır küdüret-i ḥavās-ı muḳaddime-i remed ve ‘amādur [13] pehlūnuḡ sağ tarafında veca‘ dāim-i muḳaddime marāz-i kebeddür temeddüd ve kerānı [14] ve taḡayyür-ı levn ve bevl za‘if pehlū muḳaddime-i marāz-ı külliyyedür ve bu gerekde [15] taş ‘alāmetidür vech-i insān birazı elvān olmaḡ ve gözlerün [16] ağında şafret yā siyāh olmaḡ muḳaddime-i yaraḳandur ve mecrā-yı meşānedur [17] bevlün veca‘ ile gelmesi muḳaddime-i şedde veca‘-i meşānedur bu ma‘nānuḡ [18] müstemirr olması bu gerekde ve ḳazııbe ḳur‘a ‘alāmetidür lînet-i dāim [19] ki ihtirāḳla hāric ola muḳaddime-i seḳhdür Türkîsi baḡırsaḳ[20] şıyrundusı gibi ishāldür ki iç ağrısı derler süḳüt şehvet-i [21] ta‘ām ve nefh-i vaḳî-i dāim ve veca‘-i etrāf beden-imuḳaddime-i ḳulunçdur [22] maḳ‘aduḡ geçmesi eger keduvanegi Türkîsi nemāz burı ve ḳabaḳ cekirdegi [23] ḳurdıdır bundan degil ise vuku‘î muḳaddime-i bevāsîr-i şediddür [24] çok çenān ve çıbandan iriḡ aḳmaḡ ve temriḡi muḳaddime-i baraş-ı siyāh ve behaḳ-ı [25] sefidür bunlar beyāndan ḡarazımız budur ki bu envā‘-ı ‘alāim-i zuhūrātıda

36a

[1] cenāb-ı izzetün a‘lām-ı ‘alāim ḳılduḡına şükr edüp mu‘āleceye taḡayyüd [2] olma **bāb-ı ḥāmistedbîr-i misāfirān beyānındadır** bir kimesne ki ‘azmiyyet-i [3] sefer ede lâzımdur ki bedenın tedhîn edüp müsta‘id sefer ḳıla tenḳiyye [4] ile ve ḳaşd ile belk i ishālle evvelā riyāzete i‘tidāl ile i‘tibār ḳıla [5] şāniyā ‘aḡaşa şabr ede ve bedenın **benefşe** yāḡıyla delk itdüre ve badem [6] **yāḡıyla** bir miḳdār şem‘ **kāfürl** zevb edüp halḡ ve mezc edüp [7] anuḡla cismin ova ḥîn-i seferde tabî‘at-ı müteḡayyir olup bir ḳaç gün [8] ta‘ām arzū eylemeyüp raḡbeti şuya ziyāde olsa şîre-i ḥazfa ile teskîn [9] edüp ‘ataş ede ve imtilā’ iken ḡareket eylemeye meḡer tedricle ede havā yā ḥārr [10] veya bārid olduḡda yüzün ve şadrın orta menzile nāzil olduḡda [11] lu‘āb-ı siḳül ve şîre-i ḥazfe ve ‘uşāre-i ḥazfe ile kendüyi delk [12] ede ta‘āmdan evvel şarāb-ı fevā ki içeler eger riyāh-ı sümümdan ḥavfı [13] olursa fi‘l-ḥāl şu içüp bir mevzū bāridede gül yāḡı süre [14] ‘uşāre-i ḥazfe ve ‘uşāre-i hind veya ‘uşāre-i lisānū‘l-ḡamel bu cümle rübb [15] tarzı ile ‘imal edüp ḥıfz ede bād-ı sümümdan vesa‘ir-i ‘ufūnetden [16] ḥavf olanda bu mezkūrātuḡ bir miḳdārın sükker ile şarāb edüp [17] isti‘māl ede dāfi‘-i semāim ‘ufūnetden ve ‘ufūnetde bārid şerbetler [18] içmek ḥod ziyāde nāfi‘dür eger ‘ataş şu içdikce def‘ olmayup ḡalebe [19] ederse zıkrı sıyḳ eden ‘aşārāt-ı selāşeden bir ḳaçdur hemîn [20] şarāb temürhindi ile ezüp pirinçe def‘ā isti‘āl ede eger ḳaş [21] olup şarābla teskîn ‘ateş

édemezse eyü ‘alâmet degüldür havf-ı [22] helâk vardır ve misâfir olan kimesne kışda ve karda buruna [23] ve dehânın burunun ve sînesin hıfz éde vaqt-ı nüzülda kendüyi [24] tedricle orta ve âteş-i kenârında celse-i hafife ile kâni‘ ola meger [25] bürüdet mütezâyid olup şabr étmek ‘asîr ola ol vaqt lâbes-

36b

[1] –dür amma yine kendüyi dehân-ı harre ile tedhîn éde o cümledendür [2] **sünbül ve süsen ve zanbâk** bağları gâyetle bî-nâzîr yağlardur bi’l-lezzât [3] ve bi’l-fi’l bunlar hârrdur hîn-i rekûbda ‘azmiyyetde cüz’î gîdâ isti‘mâl [4] édüp piyâde ve ger süvâr-ı divâne ulula (ulal-) eger bulursa sitte bir miqdâr [5] şu kuvvet-i isti‘mâl éde cüz’î hardal ile şevm şiddet-i bürüdetde a’lâdur [6] ve misâfir berr ve baır olan kimesne tar ayaqqabı giymeye şitâde bir miqdâr [7] koyun ve keçi yapağısın ayağınun etrâfına koya eger bedenine şovuk te’sîr [8] eylemiş ise şalgam ile getürse kaynadup ve ezüp şuyı ile elin [9] ova ve eti ateşde mümkün olduğı girîz éde eger elleri ve ayakları gök [10] gök olursa mürde kan olduğına dâlldur neşter ile delüp [11] ıssı şu içine koyup ol kadar aqıda kim kan sâkin ola ba‘de gül-i [12] ermeni ile tıla éde ve katrân hod ziyâde nâfi‘dur eger kemuret ve hazret [13] ve sevâd-ı haddden geçmiş ise ‘ufûnet tarafına meyl eylemişdür ‘ilâc yoğdur [14] meger ki kaç‘ édeler eger mâdde-i gayr-ı ‘uzva meyl édüp cerâhat olup [15] aqmaq ile bir miqdâr def‘ olduysa hoş ve illâ nâcâr kaç‘ olunur ve misâfir [16] olan kimesneler şunun zararınun def‘-i irâde idünürse şogan [17] ve şarımşak yemek ile def‘ étmek münâsibdür bu tedbîrden gaflet [18] ca’iz degüldür ve misâfir sefere niyet eyledükde olduğı şehriñ toprağından [19] alup bir miqdâr muhtelif şulara melâkı olduqca bir kâse içinde ol [20] toprağdan bir miqdâr ezüp tamâm rüsûba bulunca şabr édüp nihâyetinde [21] taşvîl édüp içeler eger iki kaçtre sirke dahî zamm olunursa gâyet [22] laţif olur dahî ra’nâsı müte‘effin miyâhun mazarratın kâbz meyvelerün [23] rabbleriyle def‘ eylemekdür deryâda misâfir olup keştide kay ifrâtla [24] olursa men‘ eylemeye meger haddden ziyâde ola zîrâ bu kay-i süddenün [25] teftihe isti‘dâdına bâ’iş olur cüz’î ‘amel ile küşâde olur fi’l-

37a

[1]-cümle kaydan mutezarrır olup taħammül olmazsa ekşi elma ve ayva ve ekşi [2] anar ve lahana turşusu ve şarâb ve hummâz ve limon cümlesi dâfi‘ [3] kaydur **bâb-ı sâdis ‘ilâc-ı gül beyânındadır** bezm-i ‘ilâc dedüğümüz [4] üç nev‘ledür bir tedbîrdür anı muħallilinde taşarruf édüp esbâb-ı [5] sitte-i zarûretinün levâzımını ri‘âyetedür ve cümleden biri gîdâdur [6] ikincisi devâ ile ‘ameldür bu ikisinün vasaatında gîdâ emr-i hâşdur [7] üçüncisi vaqt-i nazcı bilmekdür meşelâ halı-ı marazı gîdâ ile def‘ étmek [8] kâbil midür yoğsa degül midür eger halıñ nazcı ile hıfz-ı kuvvet [9] ricâ olunursa şol gîdâ verilmek lâzımdur ki keşîrü’l-ta‘diye

çalilü'l- [10] kemiyye ola yumurta şarusı gibi ve lehüm-ı muvâfiqka gibi eger bedende [11] halı-i inti'âş hâşıl edüp iştihâ var ise şol gıdâyı vèrirler ki [12] keşirü'l-kemiyye çalilü'l-tâ'diye ola **ısfanâh ve semüz ot ve marül** [13] **mülühiya ve ebe gümece ve isfdbâc** gibi tâ kim midede kuvvet-i münte'şir [14] ola keşret-i kemmiye ile halı-i nâkış hâşıl ola ammâ devâ ile 'ilâc [15] iki vechledür biri ta'yîn-i vezndür biri dağı derecât-ı edviye [16] –nün keyfiyetini bilmekdür meşelâ sinn ve 'âdet ve faşl-ı veyldür ve žanaâ'at [17] ve kuvvet bu altı umürı cemi'-i umürda tabıbe ri'âyet ve himâyet [18] elzemdür huşuşa ehemm olanuñ birincisi dağı tabi'iat-ı 'uzvı [19] ve mizâc-ı ve vażı ve kuvveti şiyânetdür mizâc-ı tabi'î ve mizâc-ı 'arżı [20] ki marız olmuşdur münâsebetin mizâ'-i 'arża tağdır eylemekdür çünki [22] hılket-ı 'uzv malüm ola görelim sehlü'l-münâfiz mıdur yoksa dağıilinde ve hâricinde mevzu' hâli ve mütehalhıl midür böyle olsa [23] def' fazla kâbil olur vuz'-ı 'uzv bilmek oldur ki mädde-i muhaddab [24] kebedde ola veremi cânib yola şarf eyleye muça'ar kebdâ ise ishâle [25] istifrag edeler çünki mevzu'-i 'uzv biline üç vechle ri'âyet³⁵

37b

[1] lâzımdur biri kurb-ı 'uzv ve ba'de 'uzvı bilmekdür eger marâz-ı çarib [2] ise mu'tedill devâlar vèreler tâ kim 'uzva vâşıl ola eger elem çalbde [3] ise müferrağât ve tafriğât vèreler tâ kim çolye kuvvet ve ferağ vère [4] eger mädde-i 'aliyyâda ise 'ilâc meşrubatla ola eger esfelde ise [5] huçne ve şiyâf vèreler eger mädde-i manşib olup 'uzva [6] dökülmiş ise muğâlîfe cezb étmege himmet edeler eger 'illet kebedde olursa [7] basılığ yeminden çaşd edeler eger 'illet tığâlde olursa basılığ [8] yesârdan çaşd oluna eger mädde zir-i lisânda olursa dilün [9] altından çan alup miğdâr-i kifâye demi iğrâc edeler gâh olur ki [10] mädde-i 'uzv-ı çaribe meyl edeler böyle olursa çaşd edeler ve kuvvet-i [11] 'uzv bir niçe vechledür eger veca'-i a'zâ-i râ'isede olursa [12] çavî devâ vèrilmeye eger çarüret olursa 'uzva mağşüs ve kuvvet-i [13] bedene bâ'ış olan ve devâyı vèreler veyâğüd mürekkeb şey vèrmek [14] iğtizâ eder se bedene kuvvet vèreni izâfe edeler bu ma'nâ [15] çarâb-i me'kül ile dağı câ'izdür eger filde müşterek olursa [16] mi'de gibi i'âneti mi'deye edeler zîrâ gıdâ-yı cemî' a'zâya mi'deye [17] vâşıl ederzîrâ çummârda za'if ma'de olsa bârid şu vèrilür [18] aççiger ki reddiyle dimege ma'rüfdur nefes alup vèrme çök hicâbı [19] ve fâ'lidür zekâ ve çiss için çıfz lâzımdur şol 'uzv ki bâ'ış-i [20] çiss ve zekâ ola marâzı dağı çavî olur bu ikisine ya'ni mi'de [21] ile riyye mağâll eşyâ vèrmek muğâlîfdür ma'lüm degüldür ancağ çiss [22] ve çann iledür zîrâ eczâ-yı zî simm mağülesindendür ammâ çarüretde [23] şiyâğât ve çayr-ı eczâ ve eşyâ müsta'mildür vezni ma'lüm ve mu'ayyen [24] degüldür ve emrâz-ı çerre dört mertebedür

³⁵ Beyân-ı 'ilâc-ı gül

marazun evvelinde tedbir-i [25] cüz' gerekdir tâ kim ahzende ziyâde olsa gayrı tedbire muhtâc

38a

[1] olmaya eger bi'l-zarûri iktizâ ederse şerit ve gıdâyı taqlil lâzımdur [2] ve maraz-ı müzmine ibtidâda 'ilâc şedid olup intihâda i'tidâl üzre [3] edeler eger maraz müzmin hummâsız olursa tedbir-i laîf ile ma'hâll [4] olup ta'hli olan eşyâyı véreler ve māddeyi tahfif edeler [5] eger mādde heyecân ve tuğyân ederse nazc zâhir olunca şabr lâzımdur [6] kabl'ün-nazh câ'iz degüldür mādde-i mu'tedill olursa evvelâ māddeye nazc [7] vérür eşyâya müdâvemet edüp nazc mādde eylemekdür eger marazda [8] haţar müşâhide ise kuvvete te'hîr şartdur maraz-i müzminün evvelinde [9] hîn-i haţırda kavî 'ilâc haţırdur eger marazda haţar olmayup nev'â [10] kuvvet-i müşâhide ise tedricle 'ilâc kavî a'lâdur eger ba'zı [11] eşer zâhir olup gâlaţ olmuş ise ammâ zarar candân degül ise dâ'imâ [12] devâyı vâhid ile iktifâ etmeyeler zîrâ tabi'iat-ı me'lûf olur beden-i [13] devânun eşerinden müte'eşşir olmaz sebebi tabi'iat-ı ülfet etmekle 'âdet [14] olur çünkü maraz-i tabi'iatı kahr ede 'ilâc-ı zâhiriyye mürac'at olma [15] eger maraz-ı veca' ile ma'en olursa muqaddimâ muhadderât ile veca' [16] teskîn eylemek lâzımdur cümleden **haşhaş** ve anun emşâli ile eger [17] veca'-i kavî olursa muhadder-ı kavî lâzımdur ve şu kerrât ve lüffâh [18] gibiler eger veca'-i südden ise tağlîz-i gıdâ lâzımdur herise ve anun [19] emşâli ta'ma yedüre eger tedbire zarar etmezse münevven olan eşyâ [20] véreler mârlu gibi mu'alecât-i kavîyenün memdûhı olanı takviyyat-i [21] kavâyı nefsâniyye ve hayvâniyye bâ'is olandur meşelâ liķâ-yı maħbûb [22] ve maţlûb ve feraħ ve sürür ve bir şehrden aher-i şehre ve bir muhallilden [23] aher-i muhalliliye ve bir havâdan bir aher-i havâyâ naql eylemek tefrih vérüp [24] nefes ve rûhı küşâde edertâbistândave zemistânda devâ-yı [25] kavî câ'iz degüldür cümleden sū-i mizâc müstaħkim olursa 'ilâc

38b

[1] zıdd iledür ol devâ-i muţlakdur eger sū-i mizâc hâdiş olmuş [2] ise men' sebep olur meşelâ harâret-i müfriţe sebep süddedür tedbir-i [3] müfriţe bunda māddenün müteħaccir olmasına sebebdür hemân lâzım olan [4] ibtidâda mâ-i şa'ir ve âb-ı hindibâ ile iktifâdur bu mühim kifâyet etmezse [5] cüz'ı mu'tedill tedbir véreler ahlâţ-ı hârenün nazcı mizâcı bârid [6] olana zarardur zîrâ sühûnet kavî icâb edereger sühûnet hâdden [7] ziyâde olursa mu'aziziye sebep olur bu ma'nâ ibtidâda ishâldur [8] ammâ tedbir tam ve teşhîn muħkem-ı şa'yıdur haţır-ı 'azîmi vardur lakin tedbir-i [9] müstaħkim teşhîn-i müstaħkimden mazarrdur ve zararı ekşerdür zîrâ harâret [10] bedreka-i tabi'atda ammâ pîrlerde tedbir ve teşhîn ve tertîb iktizâ [11] ederse ol kadar ola ki tabi'iatları i'tidâlden hâric olmaya [12] zîrâ sonra tedbir-i müşkil olur **ta'lim-i sittenün ta'lim-i şânîsinün** [13] **sifr-i hâmis beş bâb üzeredür bâb-ı evvel**

keyfiyet-i istifrāgı [14] **beyān ederbundan** bir miqdār sebkat eylemişdür nihāyet baqıyye-i aḥkāmı [15] beyān edelüm imdi istifrāg-ı ḥalṭ on nev'dür evveli imtilā'dur [16] beden-i māddeden ḥālī olmak şeksiz nāfi'dür şānī kuvvetdür ya'nī [17] kuvvet-i hayvāniyye ve nefsanıyyenün māni'a olması şāliş mizāc-ı ḥārr [18] ve yābisdür yāni' ḥarāretün ve yübūsetün ve mizāc-ı bārid ve ruḥb-ı 'adīmü'l [19] –ḥarāretün mā'nī olmasıdur rābi' lāgar-ı cisimdür ki müteḥalḥıl edendür [20] mani'dür ḥāmis emrāz-ı lāzımadur ishāle ḳābiliyyet māni'dür zīrā [21] boğuklarda cerāhet olur sādīs sinn-i şağar ve sinn-i şeyḥūhetdur ki [22] ḥadd zübūla varmış ola mān'idur sābi' tābistān ve zemistān [23] ki havā-i ḥārr ve bāriddür mā'nidur şāmin 'ādetdür ḳillet-i 'ādet māni'a [24]-dur tāsi' zanā'atdür ḥammāllık ve naṭurluk ve ḥādımlık gibilere māni'dür [25] 'āşer ishāl olan idame-i istifrāg māni'dür imdi devā-yı istifrāg³⁶

39a

[1] eden kimselere bir nice şurūṭı ri'āyet lāzımdur o cümleden beri [2] beden-i ḥalṭ-ı mevziden pak eylemekdür bedenün pak olmasının ma'nisi [3] me'sūd olan ḥalṭun kemālin bulup beden bu i'māle müteḥammil olmaḳdur [4] ya'nī ḥalṭ def'-i cānibine meyl eylemekdür meşelā ḡaşeyān-ı ḥalṭun bālāya [5] meyl eylesidür ol vaḳt ḳay ile def' olur mi'fer ki borı [6] dedükleridür ishāle def' şānındandur eger 'illet kebedde olursa [7] basılık emīnden kāfīdür eger 'illet kebedde ve mādde-i istifrāga [8] ziyāde muḥtāc olursa iki ṭarīḳa ri'āyet olunmaḳ gerekdür biri [9] māddeyi cānib ḥilāfa cezb eylemekdür ammā cānib-i ḥilāf ba'īd ola [10] meşelā cānib-i ḳarībe cezb evvelidür cümleden şağ tarafından faşd [11] lāzım iken yā şağ ayağı veya şol ayağı tarafından faşd éde [12] aḡzun yukarısından veyā burnından ḳan gelse sen anı esfelden [13] faşd édesin eger mādde ḳābil-i cezb olmaya 'āşī ola anı 'unfla [14] cezbe mübālağa etmeye eger mādde-i 'uzvda ḳarār étmiş ola sebebi [15] 'urūḳun dıyḳetdendür anı ḡayrı 'uzva celb étmek zarar tamdur [16] istifrāg müfreṭ-i mücib-i ḥummādur eger ḥün raḳīk olave 'uzvda [17] raḳıyyeti dāīm ola anı bā-yı ṭarīḳ kan tefṭīḥ lāzımdur tā kim 'illetden [18] ḥalāş ola eger kuvvet ḥafīfe olup mādde çok ise yāḥūd [19] ḡalīz ve lezc ve muḥtelif verem ile maḥlūṭ ise anı istifrāg ile [20] def' mümkün degülse lāzım olan tadrīcle ishāl eylemekdür eger mādde [21] bālāya ref' olmuş ise anı esfelden ishāl-i cüz'ī ile def' eylemek [22] gerekdür eger mādde esfelde ise muvāfık olan bālādan ḳay ile [23] ḳal' eylemekdür eger iki ṭarafdān daḥī mümkün olmazsa fasda mürāca'at [24] édeler fi'l-cümle iḥtilāf-i mevāzī' sebebiyle 'amel eyleye **bāb-ı şānī** [25] **ḳavānīn-i ḳay ishāli ve faşdı beyān edere**ger kimseye bir ḡidā-yı³⁷

³⁶ Maṭlab istifrāg

³⁷ Ishāl-i faşdı beyān edere

Maṭlab ḳavānīn-i ḳay-i ishāli faşdı

39b

[1] mülāyim ve hiss-i hazm müyessir ola öyle keşide hıfz-ı şıhhat riyāzet [2] münāsebetinden sonra tedbīr-i latīf ile hummāda delk kāfidür eger [3] bu tedbīr ile imtilā' gālib olursa mündefi' olmazsa aña kaşd [4] kāfidür eger bir kimesne ki kay ve ishāl ve müşhel-i isti'māl etmek [5] delbe gerekdür ki gıdā-yı tefriķ eđe ya'nī ol gün iki kere yemek [6]yēye ve ol yemek daħī muħālif ola ta'āmı az yemek gibi huşūşa [7] qalilü'l- miqđār ola müşhilden evvel ṭabi'iatı nerm eđe eger mādde [8] dāħil 'uzvda olup faşd ve ishāl lāzım ise ibtidā faşd [9] ile iħrāc dem eđe bāķī qalanı müşhil ile iħrāc eđe müşhil [10] ve qaydan evvel ḫaltı laṭif kıla ve mecārı aça tā kim bedeni ta'b [11] üzre irişdürmeye tefṭih müşāmāt eđen muğlāb-i leyyen ile [12] ṭabi'iatı üç gün miqđarı nerm eđe ve şaya-yı bukrātdandır ki [13] ḫalt dem olup lezc ola lāzımdur ki ol kişi anı def' eđe [14] eger aḫlāṭ müsāvī olmaya gālebini ħicr eğerve faşd üzerine [15] taqđim-i devā eylemek mücib ıztırāb-ı ṭabi'at olur imtilā'-i be-ḫasebü'l-keyfiyye [16] oldur ki ḫaltuñ keyfiyeti bed olmuş ola bu taqđirçe faşd elzem [17] olur eger māni'-i istifrag ve faşd var ise vācibdür ki fazla-i [18] riyāziyyet ve kıllet-i ta'ām ile def' eđe ya'nī tedārik sū-i mizācide [19] zīrā imtilā' ol nesneleri eđer ki sonra tedāriki 'asir olur [20] eger bir kimesnenün her gāh ḫasta olmaķ 'ādeti olsa lāyık budur ki [21] ḫasta olmazdan evvel bedenın ol ḫaltıdan pak eđe eger devā-i muvāfiqa [22] muḫtāc ise vācibdür ki ṭabi'iatı ishāl eđe **helile ve saķmūniya** [23] ile kay-i asāndur bunların gibiler-ile eđe şol kimesneler ki merāķ [24] olup lāgar olalar ishāl ve kay za'if vērür şa'idür nitekim aşḫāb [25] zelaķ-ı em'āya tenķiyye muħallildür şol kimesnenün ki mi'desi qavī ola

40a

[1] ziyāde açıķ duralar andan sonra müşhil ve muqayyiyī vācibdür şaḫşuñ [2] yübüset esfeli yā za'if mi'desi ola ol vaķt müşhil ve muqayyiyī [3] cā'izdür lakin giryeolan eşyā lāzımdur ki kay-ı kāmilden [4] mi'denün za'ifi def' ola eger şāḫib tuḫme müşhil ile ishāl [5] eğerlerse mādde ğayr-i nażc ḫareketi gelür ve bedene münteşir olur [6] vaķta ki müstevlī ola beden şafrādan kay ile taḫliye asāndur [7] eger suda gālib olup balğamı berāber olursa kay a'lādur şāḫib-i [8] hummaya perḫizden kay a'lādur lakin bāridler ki miyān-ı nāsda [9] müste'mildür ihtilāf vardır **bāb-ı şāliş ishāl-i kāmil beyānındadır** [10] ishāl-i kāmil murād eđen kimesne bir iki def'ā müte'ākib ḫammama vara [11] ishāl mu'ayyendür vaķt-i ishāl ki qabz üzre ola eger zemistānda [12] ise ḫamāmuñ evvel ḫānesine gire müşhili andayēye lakin [13] ziyāde ḫārr olmaya ki 'ırķ-i külliye degülse yemiye ve aḫlāṭ lezca ve südde muğlāb içmedin [14] isti'māl müşhil etmeyeler anı berk ve mizācı qavī ve ziyāde semüz [15] ādemler evvel kendülerin tedhīn eđüp ba'de devāyı qavī isti'māl [16] eğeler eger devā-i qavī ise üzerine uyumaķ 'amelinden evvel [17] 'ameline mu'ayyen olur ammā 'amelinden sonra

bedeni maz'ûf olur eger [18] bir kimesne müşhil içmekden nefret ederse hûb-ı rāyihaler şemm ede elma [19] ve ayva na'na ve gül-âb gibi olmazsa burunu tuta daħi olmazsa burnu [20] deliklerine penbe südde ede eger müşhilden kuşarsa üç gün 'ale't- [21] tevāli kay edüp gıdā yemiye müşhil içe müşhil içdikce ziyāde harāret [22] vērürse bir kaç qademe hareket ede lakin devā-i za'ifde hareket [23] eylemeye belki üzerine ıssı şu içe şahib-i za'if kebed ve mi'de [24] miyān-i 'amelde gıdā tenāvül etmeye eger safrāvī mizāc olup taħammül edemezse³⁸

40b

[1] az az etmek ve az azyeyüp maq'adını soğuk şu ile gısl ede her [2] nesne ki münāsib halātdur lāzım geldükde tabih-i şah tereden sevdāvīde [3] tabih-i eftimün safrāvīde tabih-i qanaryün muhallil-i gaflet degüldür ve şol [4] habı isti'māl ede ne ziyāde ruḡb ve ne yābis ola eger isti'māl-i devāda [5] nefret-i tamma geldüyse sütlü pirinç bulamacı isti'māl ede her gün sonra [6] devāya nefreti giderür ve yevm-i vāhidde istifrāğın memnu'dur her qanğı [7] halṡun def' lāzım ise anı def' ede sā'ire ta'arruz eyleye eger [8] şirket-i ahlāṡ var ise evvel gālibe 'amel edüp ba'de qaribe qarib [9] olanı 'amel ede meger demden tabi'āta mazarrat 'ariz ola ol [10] vaqt ishālden sonra keşk-i cevā isti'māl ede sū-i mizāc olan [11] 'amelden sonra bezir qatunayı gül-âb ile ısladup la'abına revğan-ı [12] benefşe ve badem ve fındıq qatup bir miqdār yine müfsedü'l-mizāc olan [13] bezr-i qātünā sükker ile halṡ eyledükten sonra ba'de'l-'amel isti'māl eylemek [14] a'lādur eger ba'dü'l-müşhil sahc 'ariz olursa iki günden sonra hammāma [15] girmek a'lādur huşuşā devādan sonra ola eger hammām hoş geldi [16] ise ve mizācı haṡ ederse baqiyye-i mādde qalmışdur nihāyetinde hammāmdan [17] hazır olunur ıssı şu içmekdür cigerden izale eder öyledür ki [18] müşhilden sonra olmuş ola darūnuḡ zamānı muvāfiḡı bahārdur [19] ve harifdür lakin tabi'āta kuvvet virmek lāzımdur darūda leyyin ile [20] qanā'at eylemek laṡfdür meger zarūrī müşhil qavī içe bir kimesne ki [21] müşhil hafif içe ve 'amel etmeye tahrik-i müvād etmiş olur çok [22] vāqı' olur ki müşhil hareket-i hūmmāya sebep olur eger bu mezkūrāt [23] vāqı' olursa bir kaç gün sabr edüp ba'de faşd eylemek kāfidür [24] eger müşhil cüz'ī verilüp tahrik-i sevdā etmeyüp lakin cevfdede [25] qalup elem keder vermese üzerine qavābiz isti'māl edüp³⁹⁴⁰

41a

[1] a'lādur lakin kılllet-i izṡrāb vērürse bir miqdār naṡrūnı cüz'ī [2] 'asel ile hall edüp içürelere ta kim kay vere ve qādir olduğca [3] kay edüp ba'de şiyāf ile meşğül ola tā kim

³⁸ Maṡlab ishāl-i kāmil

³⁹ Keşk-i cev arpa çorpasıdır

⁴⁰ El-ḡarif emir vezninde fuşül-i erba'dan göz faşına dēnür ki yaz ile kışuḡ mābinidür meyve dirimi vaḡti olduğıçün iṡlāḡ olundu qāmūs-i cild-i şānī o aḡerindedür

mevādī yine tahta [4] cezb éde bu bābda nışf-i dirhem **maştaki** ekl édüp üzerine [5] ıssı řu içmek gāyet bī-naşirdür böyle étmeyüp ihmāl éderse verem [6] hāřıl olur ve a'raz-ı maħūfe zuhūr eyleyüp bāri fařd édeler [7] iki güne dek eger eğlense ishāl zāhir olmasa cāizdür ki a'zā-i [8] riyye meyl étmekle verem küllī zuhūrına bādī ola eger müshilden [9] şonra 'atař kavī ve ha'b zāhir olursa ishālün ğať'ī lāzımdur ki [10] 'aťeř-i ħarāret mi'deden olmasun řafrānuğ tağayyüründen olsun [11] hemān lāzım olan ol ħāldde ğať'ī ishāldür eger ishāl ifrātlā olursa [12] ğollarınuğ iki pāzūsından etrāf-ı bedenın sedd édeler ishāli münde'fī [13] olur bu tedbīr ile olmazsa cüz'ī ğolu yana vērüp ħammāma dāħil [14] édeler ve 'ırğ gelince řabr édeler eger ħammamuğ ıssı şuyı ħavzı olup [15] girilmek ğābil ise dāħil édeler ba'zı řey ki ğavabızından ola a'zāsına [16] delk édüp ğurı řiře vaz' édeler neşter ile ve ustura ile [17] ğizmeden ve delmeden şişecekler ve pehlūsına zımād eylemek cümle [18] mücerrebātdandur bu nev' daħī 'alādur ki ekři süzülmiş yoğurtdan ayran [19] édüp ğaynadalar kefi alunduğı gibi iki dirhem meshūğ tire **tuhmen** mezc [20] édüp içürelor bi-emr'ulAllāh-ı te'ālā ğabz éde belki ħabs-i dem daħī éder[21] gāyet mücerrebdür **bāb-ı rābi' mazarr ve zī sim olan edviye beyānındadır** [22] cümleden ħarbağ esved **ve türbüd ve ğarıkün** siyāh **ve māzeryün** bunlar [23] ile řabi'atı telyīn édüp isti'māl édeler bā'zı kimesnenün bedenine [24] ħazm-i devā eřer eylemez ğuvvet-i devā 'amel böyle muħallilde lāzımdur ki ol [25] tedbīre edviyeden dāħil édeler kim 'ameli laťif olup isti'māl-i 'asīr ⁴¹⁴²

41b

[1] olmaya meřelā **türbüd ve helile** gibi eřyāda 'ıřriyyāt müvāfiğdur ba'zı [2] eczā-i müleyyīn müzellağ erik gibi ve anuğ emřāli ve ba'zı eczā [3] müleyyīn ve laťif olur řırħuřğ gibi ba'zı eczā daħī hāřsiyatla [4] müshildür ammā semmiyyeti vardur ishāli ğahr iledür řabībe lāzımdur ki [5] böyle edviyenün semmiyyeti muğābelesinde ğarmaz mertebesinde ğāim [6] olan eczā ile iřlāh éde **sakmūniyanuğ** sefercel ve tifāħla [7] ve **türbüdün zencebil** ile iřlāh olunduğı gibi zī simm olan eczāyı iřlāh étmecin vėrmek ħaťādur **bāb-ı ħāmis ğay** [8] **ve muğayyiun nef'** **ve zarar beyānındadır** řol kimesnenün ki sīnesi [9] tenün ve ğerdeni ince ve dırāzıdır ve nefesi alup vėrmede 'āciz [10] olup riyyede 'arızası ola ğay zāradur ve ğay étmek [11] mu'tādī olmayan kimesne 'usretle ğay étmek kezalik zāradur [12] ve řol kimesne ki ğuşmağ murād idine ve ğādir olmaya ağa muğayyi [13] ħafīf vėrile meřelā iki dirhem **bezir-i fecil** saħğ édüp bir fincan [14] **sekencebīn** icinde bir ğece işladup ağ ğarına içe laťif [15] ğay etdürür eger bu tedbīr te'řīr etmezse buğuğ dirhem **celencebīn** [16] içmek ğay getürür fi'l-cümle ğay zārüret olup iğtizā éderse [17] riyyāziyyeti men' édüp ğerb ve řīrīn ğıdāyeyüp

⁴¹ Maťlab edviyenün mazarrı

⁴² Maťlab edviyenün mazarr ve zī sim olan edviye

mi'deyi kay-ı [18] müsta'id kıla eger ta'mı gayr şey yemek ile kay etmek olursa gıdadan [19] efdaldur anuñla kay éde ammā hîn kayda gözini ve qarnını bir a'sāba [20] ile bağlaya eger muqayyi bir şey ekl eylemiş ise 'unfla hareket édüp [21] riyāzete taqayyüd éde tā kim muqayyi te'sîr éde ve kay āsān gele ve muqayyi için [22] kimesne seher vaqtinde isti'māl édüp iki sâ'atden şonra tavuq [23] tüyi ile tahrik éde eger qoymazsa cüz'i şirevğan içüp üzerine [24] cüz'î ıssı şu içmek mücerreb ve muharrekdür belki ıssı şuya zeytün yağı⁴³

42a

[1] katup içe ammā muqayyidan evvel bir miqdār ta'ām yemek şartdur tā kim cū' [2] gālib olmaya ba'de'l-kay 'ateş 'ariz olursa şarab-ı infāc içe pilic [3] şorbası ve ısfidbāc-ı lahm kay muhallilinde a'lādur her kimesne ki kay [4] éde kay eyledügi hāmiz olup zencārî'ül-levn ola belki nabzı [5] dahî müteğayyir ola eger hummāsı olursa 'azīm-i haşardur hummāsı yoğ-ise [6] 'alāmet-i hummādur gıdā-i te'hîr olunmaq gerek **te'ālüm-i sittenüñtā'İlm-i şālîşi** [7] **bir faşl ve beş sifri müstemeldür sifr-i evveli beş bāb sifr-i şānıde** [8] **dört bāb sifr-i şālîşde beş bāb sifr-i bā'de dört bāb** [9] **sifr-i hāmıde beş bāb vardur bu faşl havāşş-ı kay beyānındadır** [10] kay éden şaşşun ola mi'desini ve em'āsını kay pak éder [11] ve ahlātı dimāğdan ve bedenün esfelinden ve a'lāsından qal' éder[12] ve hiffet vürür ve çerb gıdalara ragbet hāşıl étdürür cümleden ba'zı [13] nabzı kavî eyleyüp bedenün hareketin kavî éderemrāz-ı müzmineden [14] istiskā ve mālîhülyāyi ve cüzām ve 'ırq'un-nisā ve niqrise nāfi'dür [15] imdi kay dalyan ādem üç gün evvel faşd eylemiş ola zīrā mi'de- [16] –sinde halı olmak māni' kaydur evvelā yüzini ve ağızını sirke ve gülāb-ile [17] maḥlūt şu eyleye gısl éde ve hammāma varup nim dirhem **maştaki** [18] ekl éde bir miqdār seri'ül-hazm-ı gıdāyeye ba'de kay éde iki gün [19] müte'ākib kay olunursa nāfi'dür hāşşası balğam ve merre-i şafrāyi def' [20] eylemekdür süküṭ şehvet-i ta'ām ve ceşā hāmiz için ziyāde nāfi'dür [21] 'ale'l-ḥuşuş baş ağırsına ve beden süstliğine ve bögrekde ve meşānede [22] olan 'avarıza nāfi'dür ḥuşuşā cüzām ve fālîḥ ve ra'aşe ve şar'-ı [23] mi'de ve yarağan ve nefes tarlıgına veki demire gider nāfi'dür ammā [24] ifrāt-ı kay mi'deyi süst édüp sīneye ve çeşme zarar éderve derd-i [25] sere mübtelā éderdişleri ve cigeri za'if éderverid ki şāh tamardur⁴⁴

42b

[1] süst éden eger mu'tād kay olup müyesser olmazsa āb-ı qater ve 'asel [2] ve revğan ve dehen süsen bunları ḥuqne éde eger temeddüd verid ketf [3] ve şerāsif ki bağırsak şıyrundusıdur ve quruldusıdur 'ariz [4] olmuş ise ıssı şuyı edhān-ı mu'tedile ile tekmiğ edeler eger zer'-ı [5] mi'de 'ariz olmuş ise yağlı ve ıssı şorbalar yeye ki seri'ül-hazm [6] olmaya

⁴³ Maḥlab kay—ve maqayun nef' ve zarar

⁴⁴ Maḥlab havāşş-ı kay

eger fevāk zuhūr ederse **benefşe ve badem** yağına cüz‘i şem‘ [7] kâfuri halı edüp merhem mişâli olduĝda mi‘desine ve gerdenine [8] tıla edeler eger sebât-ı dâim ve inkıtâ‘ şavt-ı ‘ariz ola etrâfin [9] yağlıyalar ve mi‘desine revĝan-ı zeyt ve feşâ-i hummâr ve ‘uşâre-i sezâb [10] tekmîd edeler eger bu mezkûrâtı kaynadup ‘asel kıvâmına varduĝda ıssı [11] şü ile ac ħarnına içile ħay eyledüĝi taĝdırce mesbûta ve inkıtâ‘ [12] şavta ve ħulak ĝürüldüsine ve şammemete nâfi‘dür eger ħay ifrâtle olup [13] ve burnı ħoĝı almazsa tedbiri mezkûreyi istinşâĝ ede ammâ ħuĝne [14] bir ma‘nâdur ki em‘âyı pāk edüp fuzûldan emîn ħılur ve eger bu gereĝi [15] ve meşâneyi ve ħulunĝı acar eger a‘zâ-i reiseye fuzûl a‘râz eylemiş ise [16] ħuĝne gibi müpârek şey olmaz ħuĝnenunĝ a‘lâsı ‘illet üzerine yatup [17] ‘amel olunandur o ħat ħuĝne şabâĝ ve aĝşâm ħarîb zamândur lakin ħuĝne-i [18] ħâde maż‘ûf cigerdür bā‘iş-i hummâ olur ħuşuşâ ifrâtı muĝarrerdür ki [19] sebep-i hummâdur **te‘âlüm-i sittenün ta‘lîm-i şâlişinün bâb-ı evveli istifrâĝ beyânındadır** [20] imdi ħalıtunĝ ħârr-ı evvelini ref‘ olunur ammâ şol ħalıtı ki ħâm ola keyfiyyetde [21] fâsid ve kemiyyetde bisyârdur buĝa niĝâ ishâlle olmaĝ lâzımdur faşd ise [22] ol zamân vâcibdür ki demevü‘l-mizâc ola faşduĝ zamânı bahârdur [23] ammâ saĝtada ve ĝarbda faşd eylemek lâzımdur eger zamân aĝa zamân ta‘yîn [24] olunmaz her kimesnede ki verem ola mâddesi nazîĝ bulunmazdan evvel münfecir ola [25] marâz daĝî demevî ola ħâdis olmazdan evvel faşd lâzımdur ba‘de‘l-ħudûş

43a

[1] faşd câiz degüldür zîrâ faşd ħalıtı raĝik edüp bedene münteşir olur [2] ve ħalıt-ı şâĝîĝ ile maĝlûĝ olur lâzım olan ħabl‘ün-nazc faşd olunmaĝ- [3]—dur nihâyete irişdüĝde faşd memnû‘dur ke-zallik marâzunĝ buĝrânlarda faşd [4] câiz degüldür mekrûm coĝ dura veca‘ bir miĝdâr sâkin ola ol [5] vaĝt faşd-i ħalîl câizdür eger ħuvvet-i za‘îf olup aĝlâĝ-ı keşire [6] tevlîd ede belki bayılmaĝ veya ħulunĝ ola veya şamşa mübtelâ ola faşd [7] câiz degüldür meĝer zarûret ola eger aĝlâĝ-ı ħâm olup imtilâ‘ [8] ola zâhir olmuş ola faşd muĝarrerdür eger taĝb‘at bi‘l-küllîye nazca [9] ħâdir olmayacaĝ olursa ve faşd olunursa mücib-i helâkdur şol [10] kimesnenün sevdâsı ĝalîb olup faşdaĝa evvel faşddan [11] müşhil a‘lâdur zîrâ dem-i maĝmûdî faşd-i zâyî‘ edereĝer aĝlâĝ coĝ [12] olup faşd ederse dem-i maĝmûdî cezb ederĝalıt-ı reddî ‘uzvda [13] bâĝî kalur bu kürre-i ħândur az az nâĝış olur heyhât aĝdiyye-i [14] ceyyidetü‘l-cevâhir ekl ede andan dem-i maĝmûd ħâşıl ola ve faşd ki raĝik [15] eline demün raĝik olanı ĝedüp keşifi kalur imdi faşd böyleler [16] gerekdür ki şamar ziyâdeĝe içle tâ kim beden lâyıĝına ĝöre tenĝiye bula [17] nihâyet bayılmaĝdan ħazer ede aĝa ĝöre tedârik ĝöre semüz ademe [18] zemistânda faşd muvâfiĝdur naĝîf ‘aksîdür bir kimesne faşd[19] evvelâ arĝası üzere yatup yuvalana tâ ki cümle ‘araĝ ħaber-dâr ola [20] ħammânunĝ iltihâbında ve ibtidâsında faşd câiz degüldür şol hummâ ki [21] teşeyyuh ile ma‘en ola faşd cüz‘î lâzımdur

ki hummāda ‘ufūnet ve iltihāb [22] şa‘b olmaya ve qarūresi surh ve ğalīz olup nabzı ‘azīm ise [23] ol vaqt kavānīn-i ‘aşeriyye nazar éde eger muvāfıq ise faşd éde [24] muhālif ise terk éde lakin mi‘desi hālī olup hālet-i sükūnda [25] ola eger bol raqıq nārı olup nabz za‘if ise faşd-ı zarar

43b

[1] ‘azīmdür ‘ale’l-ħuşuş dem raqıq olup beyāza mā’il ise terk éde [2] kan aqarken o hālī müşāhede éderse hemāndem terk oluna ve kırk [3] yaşıdan şonra faşd iktizā éderse mülāhaza ile éde ba‘zı hummāyede [4] faşd-ı muqavvī ṭabi‘iat olur zīrā mādde-ı nāqışa olur cümleden hummā-i [5] demeviyeye faşd ğāyet ile lāzımdur lakin ibtidāda faşd ğayr müfriṭ [6] olup intihāda olursa nazc bulduğı vaqtdür faşd-ı ziyāce [7] lāzımdur zīrā māddeyi qal‘-i mizāc-ı bārid ve faşl-ı bārid ve sinn-i şabādan [8] on dörde varınca sinn-i şeyhūhetdür faşd cāiz degüldür meger şeyhūñ [9] ‘ađ alesinde imtilā’ ve humret kavī zāhir ola ol vaqt zararīdür [10] faşd cāizdür ifrātla lāġar ve semīn ve taħalhūlü’l-beden ve sa‘īd şekl [11] ve işkirāü’l-levn olanlar faşd étmeyeler memnu‘dur şol kimesnenün marazı [12] ṭavīl olup demi kāsīd olmuş olsa nazar édeler eger dem siyāh [13] ve ıssı anı faşd ile çıkarmaq gerekdür lakin tiz rabṭ édeler ve yemek [14] yeyüp üzerine fi’l-hāl faşd cāiz degüldür şāhib-i tuħme-i mi‘deye [15] ve ‘azā-i zekiyyetü’l-ħisse ki ‘ayn ve femdür faşd memnu‘dur bir kimesnenün [16] mi‘desinde ziyāde şafrā olsa vaqt-i ħa’bda ‘zıyq üzere faşd [17] cāiz degüldür zīrā yübs hāşıl olur bir kimesne ki dahī ğalīz olup [18] faşd iktizā éderse qablü’l-faşd-ı ħamāma varup eger ħammāma taħammül [19] yoġise mi‘desin ṭa‘ām ile bir qalmaya belki tadricle gıdāyı laṭif [20] kırup ħareket ve riyāzetle olup ba‘de faşd olına faşdıdan şonra [21] ħammāma bir ğün qadar geqmeyince varmaya eger bir kimesnenün elinde verem [22] olup veca‘inden muṭṭarr olsa ğayr elinden faşd édüp muħallil [23] vereme mürāhim **isfidācura** eger bedende ħalt bisyār ise faşd ahlāṭı [24] ħarekete getürür yine ‘ilācı faşd ile olur qā‘idesi mütevātir faşd [25] eylemekdür **bāb-ı şānī tedbīr-i fuşül beyānındadır** ṭarq-ı şelāşe üzere ⁴⁵

44a

[1] ṭarīq-i istifrāġ beyān olunur imdi ħāfız-ı şıḫhat olan kimesneye [2] lāzımdur ki bahār gelmezden evvel ahlāṭı qarşulaya faşd ile mi [3] lāzımdur yoħsa qāy ile mi münāsibdür yāḫūd müleyyīn ve müşhil ile mi [4] muvāfıqdur ‘amel éde lakin ziyāde ħareket verün eşyādan ictināb éde [5] ifrātla şarāb içmek gibi ve eşyā-i ħārriyye müdāvemmet bunlar mazarrdur [6] eger mübtelā ise yā rey-i gıdāyı az édüp yā ab-ile memzūc-ı şarābı çoq [7] éde ve bahārda penpesi az olup müferriḫ olan libāsı giye görk [8] kısmından sincāb ve qaşım ve ṭavşan a‘lādur ziyade sükūn üzere [9] olup ekşi şorbalar ve bārid meyveler ve münāsib gıdālar

⁴⁵ Maṭlab tedbīr-i fuşül

şafra'yı [10] kal' ede erik karpuz ve hıyar dahî münāsibdür hurmā dahî cāiz [11] degüldür hāşıl çok cimā'dan ve şoğuk şular ile ğusl eylemekden [12] ve başını açık tutmağdan ve ziyāde kay eylemekden hezar edeler hummā [13] celb ederve şabāh şoğuklarında ve öyle ıssılardan hāzer edeler [14] ve kış olduğda ince penpelü zıpınlar ve kaftanlar ve münāsib görkler giye [15] ve ğalīz ğıdālar yēye her şeye ve keşk gibi nitekim itām şitāde ğalīz ğıdālar [16] yenür kışda kuşmak zararlıdır 'ilāc ise üç nesne ile olur [17] cümleden biri sütte-i zarūriyyeye ri'āyetdür biri dahı maražun [18] hücumında ğıdāyı men' edüp tabi'iat-ı muḳabile edecek vakte dek [19] hıfz ve hāraşet etmektür tā kim tabi'iat hażma meşğul olmaya 'ale'l- [20] huşuş hummānu tiblerinde ihtirāz lāzımdur tā kim ol hālde mi'de [21] ıztırāb çekmege şol kimesne ki riyāzīt-i kuvveye ile hātır olunmak [22] dileye hīn eklde evvel ğıdānuñ laḳifin ekl edüp andan ğalīz ekl[23] ede zīrā süddeden havf vardur gerçi ğıdā kuvvetün [24] dostıdır mu'ayyende düşmendür mizāc bu iki tarafa dahı medār eder[25] imdi her gāh marāz aḳvel ola kuvvete hācet-i ekşer olur anuñçün⁴⁶⁴⁷

44b

[1] ki emrāz-ı müzminede ğıdāya ihtiyācımız ziyādedür şol marāz ki kuvveti [2] zāhir olmaya üç dört gündən aşağa kuvveye bedenün kuvvetine [3] dālldur ğıdādan perhīz şartdır meşelā kuvvet-i müteḳammil olsa ğıdāya [4] müraca'at küllī olunmaya eger kuvvet za'if ise buhrān dahı olursa [5] ğıdā vācibdür ammā 'ilāc bi'd-devāde üç kānūn vardur bir devānuñ [6] keyfiyyetdür ya'nī hāraşet ve bürüdeti ve yübüseti ve ruḳbetidür bu nev'a [7] maražun ma'rifetinden şonra lāzım olan zadd ile 'ilāc eylemekdür zeküre-i [8] devā-yı kavī vērüp ināşe-i devā-i za'if vère ekhel ola ne [9] muḳavassıḳ gerekdür bir şahşun 'ādeti def'-i marāz kimde ishālde olsa [10] ğır aña müraca'at olına ve faşl-ı hārrde ziyāde hār olan ile [11] devā eylemeye vaktā ki verem zāhir ola üzerine vād' urup [12] intihāda taḳlīl edici eşyalar vère şadalar ve muğannīler ve hoş-avāz [13] ve hoş rāyihalu eşyā 'ilāça mu'ayyendür ve sū-i mizāc kim marāzda [14] muḳkem ola tedbīr ve mu'ālece zıddı ile lazımdur ammā sū-i mizāc bārid [15] sehlü'l-zevāldür hārr bunun 'aksīdür sū-i mizāc yābis ise [16] 'asīrdür eger sū-i mizāc sādīs ola anda tebdīl kāfīdür eger mādđi [17] ola mādde-i istifrāğ lazımdur eger istifrāğ-ı māddeden şonra yine [18] bāķi ḳalursa hārr olanı bārid ile ve ruḳb olanı yābis ile [19] tebdīl olına istifrāğ-ı mādde şol miḳdār ki gerekdür kuvvet-i müteḳammil [20] ola keşret-i hürücından havf olmaya ḳaçan ki müşhil içilse müşhil [21] şafra için olup balğam hāric ile olsa ifrāḳla olmuş olur [22] eger suda hāric olsa haḳardur ve istifrāğ müşhil mübāşeret mādde

⁴⁶El-heris emir vezninde ve El-herise hayle köşkün ta'bır olunan ta'ama denürkamūs-ı cild-i şānī evvelindedür

⁴⁷El-keşk kāfün fetḫi ve şīn-i ma'cemenün sükünıyla arpa şuyına denür māü'l-ş'ır m'anāsına murād arpa çorbasıdır ki eḳibbā yoğurd kurusu olan keşk ile fark için keşkü'l-ş'ır ıtlāk ederler yoḫsa māü'l-ş'ır başka terkībdür kāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür

[23] nazc bolduğdan sonra gerekdür ki eger ĥalıuñ ziyādesi nisbet-i [24] tabi'yyat üzere olmasa ancak biri ziyāde olsa ġālib olup [25] ziyāde olanı istifrāğ olına müshil içmege 'āciz olına **tarhūn**

45a

[1] ve 'unāb çiynelemek a'lādur imdi faşdü'l- ĥevāli bundan ĥāli degüldür ki [2] eyyām- i şuhūrdan birinde olur evvel şehrde faşd yarağanı müverreşdür [3] ikinci güninde müverreş-i ĥummādur üçüncü gününde müverreş bir şaddur dördüncü [4] gününde beñzi şarardur beşinci gününde müveşşer-i cüzāmdur altıncı da müveşşer-i [5] balġamdur yedincide müveşşer-i emrāz-ı ġayr-i meşhūredür sekizinci müverreş [6] renc toğızında müverreş-i ħulunç onında müverreş-i felc on beşine varınca [7] faşd eylemek müverreş-i yarağandur on sekizde ruṭübet nāfi'dür āĥer-i [8] şehre dek fi'l-cümle bu eyyām nāfi'dür meger ħamer-i selĥande ola bu zıkr [9] olunan ĥavāş-ı zāruret olmazsa olur zāruret olup faşd'üz- [10] –zem ise ne çāre elbette faşd olunur basılığ tamarından faşd [11] eylemek beşürī bedeni pāk eder ħifāl ve cell'üz- zirā'dan faşd [12] eylemek gerdānı ve andan yukarusını evcā' ve evrāmdan sālīm [13] ederekĥel tamarından faşd eylemek müşterek'ün-nef'dür büşür-ı bedene ve rađđıye [14] nāfi'dür **bāb-ı şāliş keyfiyyet-i cimā'ı nef'ā ve zararını beyān ederim** [15] cimā' bir fi'dür kifüşülī taĥlil ederfālice ve ra'seye ve 'ırĥ'ün-nisāya [16] zirā' ağrısına nāfi'dür cimā' ile ĥıfz- ı şıĥĥat ve beĥā-yı nev'-i insān [17] müyesserdür ma'lūm ola ki cimā'ınefdali ĥazmından sonra olandur [18] ya'nī beden-i ĥarāret üzerine olmaya her vechle i'tidāl üzere ola [19] ĥarāret ve bürüdet ve ruṭübet ve yübüset mu'tedill ola ve ne ac [20] ne tođ ola böyle olmayup ĥaṭā vāĥı' olursa zararını muĥarrerdür [21] eger beden imtilā' üzere olup cimā' şehvet-i ġālib ise zararını [22] aĥall olur 'aksi üzere ise şarardur lakin lāyık olan [23] şehvet-i kuvveye olup tava ħan keşir olmağdur bedenün nađl olunan [24] üzere i'tidāl olursa ĥod nef'ā nihāyet yoğdur lakin [25] lāyık olan budur ki şehvet tavağan ĥan şüret ve fikr⁴⁸⁴⁹⁵⁰⁵¹

45b

[1] ve ma'sūĥ cihetiyle olmaya belki zekere kıvām tām gelüp şehvet-i heyecān [2] eylemiş ola belki şehvet-i tabi'iatuñ kuvveti muĥallilindenmeninün [3] keşreti rağbetün şiddeti cimā'ıñ 'aĥabinde yine cimā' arzū ede ve sinn-i [4] ĥıfz edesin zirā cimā' mu'tedill ĥarāretdür ve ġariziyeyi ħāliddür [5] bedeni ġıdālandurmakda ĥāzır eder ve feraĥ ve sürürī

⁴⁸ Ve biri basılığdur ki eñ aşığı olan tamarıdır fāriside buña rek-i şeş denür ki ađ ciger tamarıdır ve bunlarYunānide orta ta'bır olunan ana tamarından şu'belerdür her 'uzvıda birer isimle müsamādur ħāmūs-ı cild-i şāliş evailinde bābü'l-lāmda faşlü'l-kāfuñ onuncu şaĥife

⁴⁹ Maṭlab faşduñ evĥātı ve aĥvāli

⁵⁰ El-selĥ sinün fethisükünıyla ayuñāĥer gününe itlāĥ olunur El-na-selĥşahıfethiyle bu daĥı selĥ gibi ayuñāĥer gününe itlāĥ olunurħāmūs-ı cild-i evvel avāsıt

⁵¹ Maṭlab cimā'

vérüp gâzabbı [6] teskîn eder efkâr-i zayıdeyi izâle eder fi'l-cümle sevdâvî marazların [7] ekşerine nâfi'idür gâh olur ki cimâ'ı terk etmekden baş dönmek [8] ve göz kırmak ve beden ağırılanmak ve hâya şişmek vâkı' olur [9] cimâ' 'avret itse fi'l-hâl şıhhat bulur eger ifrâtlâ cimâ' ederse [10] kuvveti iskāf eder ve sinire zarar eyler huşuşâ ra'aşîye ve kalça[11] ve teşeyyühe ve za'if basra sebep olur el-'ayâz bi'llâh livâta eden melâ'in [12] istifragı kalil olmağıla hezâr-ı emrâz ve meşakkatlere bâ'ış olur ki haşşa [13] olunmaz kararı ve 'avret cimâ'ından ve küçük kız ve hâyza 'avret [14] ve kızlar cimâ'ından ihtirâz lâzımdur bu mezkûrât cümlesi maż'üfdur [15] nâfi' olan güzel 'avret cimâ'idur ki kalb aña mâ'il ola böyle [16] 'avrete cimâ' bâ'ış-i sürür ve hubür olup meninün istifragı [17] ve keşret maż'üfdur def' eder ve nice emrâz izâle eder cimâ'uñ [18] gâyet yaramazı 'avret erün üzerine çıkup cimâ' eylemekdür câ'iz ki [19] meninün hurûcı 'asîr ola ruḫbet erün zekerine manşib ola ve nice [20] marâz vükû'dur bâ'ış olur ki def'â sonra müte'azzir olur eşkâl-i [21] cimâ'uñ ahsen olanı er 'avretün üzerine olmağdur ki 'avretün [22] uyluklarını kaldurup öpüp kuçup memelerini oḫşayup [23] kücuqladığdan sonra zekerini tutup 'avretün ferici üzerine [24] aşığı yukarı sürüp 'avretün ki gözinün meyâtı müteğayyür ola [25] ya'nî karara ve nefesi 'azîm ola bu ma'nâ harâret sebebi ile ragbetden ⁵²⁵³⁵⁴

46a

[1] nâşı olur ol muḫallilde eri kıcmak diler câmı lebe karîb olur [2] kemâl-ı iştiḫâsı zamânîdür ol muḫallilde edḫâl ede ki hem ḫâmile olmağla [3] sebep olur ve hem cimâ' edene nef' ḫâşıl olur cimâ'a bir kaç nesne [4] mu'ayyendür cümleden cimâ' olunduğını görmek ve cimâ' bâbında te'lif [5] olunan taşnîfâtı karîb eylemek ve aña müte'allik taşa vürür nüküş [6] görmek cimâ'a ragbet vürür **hikâyet** bir zamânda bir badişâhuñ [7] cimâ'da za'fı var imiş bir tabîb ḫâzîk câriyelerinden ba'zı kendü [8] kollarına nigâh êtdürüp pâdişâha bunların cimâ'nı bir maḫfî yerden [9] seyr êtdürmiş ol ḫâlde zekeri delükinden beynir mâyesi gibi [10] bir galîz maddede dökülür bi-emrullah cimâ'a kuvvet tame ḫâşıl olur bu [11] bâbda muḫavvî bâh baldurdur demişler huşuşâ çengi câriyyelerün çağıyup [12] rakş eylemesi daḫî muḫavvîdür tîz tîz kâşık tıraş itdürmek taḫrîk-i [13] şehvet eder ve çok zamân cimâ'ı ferâmüş êtdürür eli ile enzâl [14] eylemek ya'nî calk şırmağ nezubillah yâ Allâh hem ve bâl ve hem müriş gâmdur kıvâm-ı[15] zekeri ve şehvet-i cimâ'ı nâkış eder**bâb-ı râbi' teşriḫ-i a'zâ-i insânî beyânındadır** [16] **yigirmi bâb ile tamâm olur**⁵⁵ kısm-ı şânî teşriḫ-i a'zâ-i mürekkebedür ki yedi [17] bâb ile

⁵² **El-ḫârîke** muğâ'ile vezninde 'avreti yan üzere yaturup cema' eylemek ma'nâsındadır kâmus—cild-i şânî aḫerindedür

⁵³ **El-'ater** zimmetinle 'aterün ve 'atverün cem'idür kıvâmı gelmiş alta denür kâmus-ı cild-i şânî evvelindedür

⁵⁴ **El-'aters** şiddet ve kuvvet ma'nâsındadır yaḫal'ater ay şiddet ve kuvvet kâmus-ı cild-i şânî evvelindedür

⁵⁵ Maḫlab teşriḫ-i a'zâ-i insânî

temām olur bu cümleden biri eczā-yı ālāt-ı insāniyyedür [18] ve ālāt oldur ki bedenün kuvveti anuñla temām ola ve eczā-i beden yā müfred [19] veya mürekkebdür müfred ol a'zadur ki müteşābihü'l-eczādur kemükdür ve kemürdekdür [20] ve ribātdur ve 'aşabdur ve rīd ve şiryān ve ğışādur ve laħmdur 'użv-ı mürekkebi [21] a'za-i zātiyyedür başdur ve eller kulağlar ve gözler ve ağız ve dil ve tuṭağ [22] ve vaşddur ve murāda va ṭihāl ve bu gerek meşāne ve ālāt-i tenāsül ve o ğaye-i menī [23] beyzeteyn birine kām olan maḥāldür ki ehlīl-i ricālık ğüyā ya zārifdür [24] bu bir deridür ki mecmu'nı ḥāvīdür bu mezkūr anuñ 'alī vechü'l-icmāl-i [25] tafşili mahallinde zıkr olunur **bāb-ı ḥāmis teşriḥ-i i'zām beyānındadır**⁵⁶ ma'lūm

46b

[1] ola ki 'izām esās bedendür ya'nī bedenün direkleridür ve beden-i kıvām [2] ve sebāt üzre ṭurması i'zām iledür eşkālī muhtelifedür dırāzdur [3] ve kütāhdur mücevvedür ve muşammetdür ve ğalīzdür ve raḳīkdür ve 'arīzdür [4] ve keşīfdür ve şalīdür ve müteḥalḥıldür ve muttaşıldur ve munfaşıldur ve şağīrdur [5] ve kebīrdür ve medevverdür ve mussattaḥdur ve mustaḳīmdür ve maḥīndür bu mezkūrāt [6] bir ḳac'dan ki aña kāse-i ser derler ve bu bir üstühān-ı müdevver-i maḳşūtdur ki [7] iki cānibinden başuñ üzerine vāḳı'adur ve ḥāvī-i dimāğdur bundan [8] ğayrı iki 'azm daḥī ki mücerrebān derler iki ṭarafdan ya'nī şāğdan ve şoldan [9] yāfūḥı ihāta eylemişlerdür bir 'azm daḥī başuñ önünde vāḳı' adur bu 'izām [10] ki zıkr olundu kendi cevherlerinden muhteliflerdür ba'zıları şulbdur [11] ve ba'zıları necefdür ḥazret-i ḥekīm-i cell-i şāna bu kemüklerde derzler ve yuvalar [12] ḥulḳ eylemişdür şirāyan ve orda bu deliklerün içinden başa vāşıl [13] olur bu 'izāmda üç derz vardur biri başun önünden ḳıḥfla [14] alın kemükünün vasatında müşterekdür bu şekl üzredür biri daḥī başuñ [15] ardından ḳıḥfla müşterekdür ve aña üstühān-ı lāmī derler lisān-i Yunāniyānda [16] ḥarf-i lāma teşbīh eylemişlerdür başuñ ardından vardur bu şekl üzeredür [17] bunlardan ğayrı bir derz daḥī vardur ki ṭulanī ḳıḥfī iki bölmüşdür [18] bu derzün başıdur zülāmetiye if'adur aña derz-i ḳavsī derler iki derz [19] daḥī vardur ki anlara derzan-ı kāzyān derler sābıḳa zıkr olunandur [20] vez gibi degüldür ancaḳ derz-i nümādur şol kemükler ki mücerrebān derler deyü vaşf [21] olunmuşdur bunlar iki kemüklerdür ki ḳahfüñ ṭarafı üzre başuñ ve ḳulağuñ [22] üzerine iki cānibine bu şekl üzre mecrā bulmuşdur bunlardan şonra [23] ğayrı kemük ki cümle kemüklerün altındadır aña 'azm ve tedī derler ğāyetde [24] bir keder iki 'azm-ı mücerrebān iki deyü er gibi ḳıḥfuñ iki cānibinün ṭulında [25] vāḳı' olmuşdur cümleden 'izām'-ül-ḥayike on dörd 'aded kemüklerdür ⁵⁷

⁵⁶ Maṭlab teşriḥ-i i'zām

⁵⁷ El-azm 'aynuñ fethiyle kemike dēnür Fāriside üstühān dirler cem'i-i i'zāmdur efles gibi 'izāmdur 'aynuñ kesriyle ve 'izāmedür eḥerindeki hā-i tāniş cem' içündür ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāşitındadır

47a

[1] iştihā-ı tıbbda aña fekk dërler Türkîsi üst çeçe demekdür anuñ [2] teşrihi beyânındadır bu kemükler ki derzleri maḥdüddür derz-i [3] bālā ki ‘arza vāqı’ dūr ‘azm-i pīşāni ve laḥyi ki şudḡa varıncadır [4] bu derzlerüñ yanına érüşür ya‘nī kulaqdan dişlerüñ münbetlerine [5] ki ‘azm-ı vetedī ve laḥyiye müşterekdür aña vāşıl olur ammā ol derzlerüñ [6] fekküñ dāhilīdür üçdür zerd bu üç derzüñ ibtidāsı iki қаşuñ [7] ortasıdır ve mustaḳımdür şol derzler ki dişlerüñ münbetlerinüñ [8] yuḡarısına vāqı’ dūr anlara muttaşıldır iki öñ dişleri ki şenāyā dërler [9] nihāyeti anlara muttaşıldır ve bir ḡayrı derz ki derz-i evvelüñ muḡallilinde gelür [10] inḡirāfen rindān-ı ribā‘yyāta ulaşur şol tarafından bu derz gibi bir ḡayrıdır [11] zi daḡī zıkr olunan ribā‘yātuñ münbetlerine yuḡaru cānibinden muttaşıl [12] olur bir hey‘āt ile ḡüyā bir ‘arż üzre iki zāviye iki ḡā‘ıme [13] ve iki ḡāde ve iki münferce ḡāşıl ola ve bu derzlerden üç derzi [14] ḡāḡı‘dur bir derzdür ki ‘azm-i laḥyi ve ‘azm-i pīşāni beyninde fāşıldır [15] ve nefes yeridür ve şol segürce ki gözlerüñ cuḡurı kemükidür aña [16] érişe üç kısım olur қаşuñ kenārına gider ve burunuñ üzerine [17] iki büyük kemük zāhir olur biri daḡī çeşmüñ yuḡaru tarafından [18] yaḡınında olan derzde segürce-i çeşmüñ üç kemük olur bir kısım ki [19] bāḡī ḡalmış ola bu şol kısım ki ‘azm-ı pīşāni ve ‘azm-ı laḥyinüñ [20] miyānında müşterek olan derzde bir derz ile iki қаşuñ ortasıdır [21] a‘nī burunından nefes gelecek yerdür nihāyeti mināyet-i dendān-ı a‘lānuñ [22] eḡrāfına irüşür iki derz daḡī iki cānibinden tenüñ iken küşāde olur [23] ve iki ‘azm zāhir olur ḡüyā bu iki ‘azm-i müşelleşdür ve burunuñ ḡaymasıdır [24] ve iki müşelleş‘üş-şekl kemükden burunuñ iki şaḡiyeleri vardır üstü‘ḡ‘ān-ı [25] pī-şānīnüñ ḡurbında ḡıḡfuñ belāsından nefes gelecek maḡaldır ve bu iki

47b

[1] derz-i senāyādur ribā‘yyāte ulaşur bir ḡayrı ḡaddī burunuñ maḡlatlarına [2] ulaşur ammā alt çeçe iki kemükden mürekkebdür bu iki kemük hem büyük [3] ve hem berkdür başları miyān-ı zekāna muttaşıldır ve hem bu iki çeçe kemükünüñ [4] başlarında zāyidler vardır anlardan birinüñ başı ‘azmü’l-ḡaylinüñ [5] üstinüñ kenārına muttaşıldır ve bir zāyide daḡī ki egridür ‘azm ve tedīnüñ [6] maḡakına ya‘nī ḡuzūrına muttaşıldır muttaşıldır ve bir zāyid daḡī biriyle-[7] –dür ḡazret-i ḡekīm bu derzleri ‘işābet ve ribāḡātle muḡkem eylemişdür ki [8] degme ḡarb ile perişān olmaya **te‘ālüm-i sittenüñ sifr-i şānīsinün** [9] **bāb-ı evveli teşriḡ-i dendānbeyânındadır**⁵⁸ imdi ma‘lüm ola ki dendān [10] insānda vardır laḡye-i bālāda ve seflīde terkīb olunmuşdur bu cümleden [11] dendān-ı senāyādur yā‘nī altında ve üstünde ve ikişer öñ dişlerüñ [12] ribā‘yyāt ol dişlerdür ki tināyādan şonra fevḡ ve taḡtda ikişer [13] dūr üşlerdür bunlardan şonra iki alt ve iki üst vāḡı‘ olan uçları [14] sivri dişlere ināb derler ba‘de

⁵⁸ Maḡlab teşriḡ-i dendān

dört alt ve dört üstde [15] olan sekiz ‘aded dendāna ṭāḥūn derler başları yaşşı dişlerdür [16] bunlardan şonra vāḳı‘ olan dendāna ḥaded dērler insānuḡ dişleri [17] on altı kök ve on altısı fevḵ ve on altısı taht cem‘ān [18] otuz iki dişler ön dişlerün ve ribā‘yyātuḡ ve inābuḡ kökleri [19] birer şāḥdur dendān-ı ṭāḥūnuḡ a‘lāda olanı mu‘allaḵ olmaḡla üç [20] kökleri vardur esfelde olanlaruḡ ikişerdür ḥurde dişler ki beyān [21] olunmuşdur ki kimi dörder ve kimi üçer köklerdür hiç kemük kısmında [22] dişlerde gayrīde hiss yoḡdur ammā dişler zī hissdür sermā ve germāyı [23] hiss éder andan mā‘idā māḥall veca‘da iḥrāc olunmaḵ ḳaşd olunsa [24] hiss édüp veca‘i sākın olur ve cenāb-ı bari yuḡarı [25] dişleri ziyāde köklü ḥulḵ eyledüḡi her gāḥ ser ne gün āvīḡte

48a

[1] olduğundandır ki muḥallilinden müfāreḳat eylesün demekdür ta‘ālā [2] şāna **bāb-ı şānī fiḳārāt beyānındadır** Türkīsi onurḡa demekdür [3] cümlesi otuz fiḳradur bu fiḳratuḡ ḥulḵ olunmasınuḡfā‘idesi [4] nuḥā‘ içündür nuḥā‘ murdārılıḡdur ki dimāḡdan gelür a‘şāba ḥarr [5] ve ḥareket vērür ālet-i hiss ve ḥareket ‘aşıdür eger mecmū‘-i a‘şāb dimāḡdur [6] olaydı cemī‘ a‘şāba hiss ve ḥareket dimāḡdan olurdu ba‘de [7] mesāfe sebebi ile bozulmaḵ ve ḳırılmaḵ lāzım gelürdü ve her bir a‘şāba [8] ḡıda irişmezdi ḥekīm-i ezel fiḳārātı ḥulḵ édüp birbirine muvāfiḳ [9] ḳodı ve miyān-ı fiḳārātıda delikler ve mecrālar ḥulḵ eyledi ki nuḥā‘ bu şuḳbe- [10] –lerden ve mecrālardan gele ve her fiḳralardan sağ ve şol a‘şāba [11] hiss ve ḥareket ḥāşıl ola bu ma‘nā ise fiḳradur ta‘yīn olmaḡıla [12] olur imdi fiḳra ki otuz ‘aded denmiş idi bu otuzdan [13] yedisi raḳabe-i gerdāndur ve on ikisi arḳadur beşi ki faṭan ve [14] ḥaḳūdī dērler ḳuyruḵ şoḳımına varıncadır üç fiḳra daḡī ‘ācizdür [15] ve üçü daḡī ‘aş‘aşdur bu fiḳranuḡ cümlesi numūne-i ḳılıfdur dimāḡı [16] mażbūṭ dutarlar ammā fiḳra-i evvelī ki şa‘īredür fiḳra-ı şāniyeden berkdür [17] başuḡ ard kemükünden diş gibi ḳāziyye bétmişdür ki aḡa zā‘īde-i fiḳra [18] dērler bu zā‘īde yemīn ve yesārda vardur fiḳr –ı evvelīde iki delik [19] vardur bu iki zā‘īde ol iki delikte girmişdür başuḡ sağa [20] şola ḥareketi bunlar iledür fiḳra-i şāniyenün zā‘īdesi fiḳra-ı evveli-[21] –nün şuḳbesindendür nuḥā‘ ki bu şuḳbeden çıkar nuḥā‘uḡ evveli [22] başuḡ ard kemükünün delükünden gider baş bu sebeble murād üzre [23] ḥareket éderbu muḥallilde bir fikara ḥāşıl olur ki ḡayr-ı fiḳralaruḡ aḡa ittīşālī [24] mufaşşıl olur ki ya‘nī fiḳralaruḡ yuḡarısında zevā‘īd-i mufaşşılarınuḡ [25] şuḳbelerinde gelür bu fiḳralaruḡ ba‘zında iki zevā‘īd ve ba‘zında⁵⁹

⁵⁹**El-fiḳret** kanuḡ kesiriyle ve **el-fiḳret** fethatle ve **el-fiḳāret** şehābe vezninde ki arḳada yaḡar neyden ḳayruḵ şoḳımı ḳadar istef ve istef dizili olan omurḡa kemüklerinin her birine dēnür fiḳranuḡ cemī‘i ki kesriyledür fiḳr gelür ‘anb vezninde ve faḳrān gelür keser ile yāḥūd keser tīniyle ve cem‘ü‘l-cem‘ fuḳārāt gelür ‘inbāt vezninde ve fuḳārānuḡ cem‘i fuḳārdur şehābe ve şehāb gibi ḳāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür El-‘uş‘uş El-‘uş‘uş ‘ulbet vezninde ve El-‘uş‘uş ceḥb vezninde ve El-‘uş‘uş eded vezninde ve El-‘uş‘uş zebr vezninde ve El-‘uş‘uş ‘uşfūr

48b

[1] dört zevâ'id vardur delikler geçer arçada olan fiķārâtda iki şerzâ'id [2] vardur ki bir tarafı yoķdur bir tarafı aŗağadur her tarafa ki aŗağadur [3] anda olan zâ'ideyi ğayrı Őuķbete muttaŗıladur fiķārât kıatında devr ve zâ'ide [4] vardur arķanuĝ fiķarâlarınuĝ zevâ'idi ũzredũr devr dŕrt Őuķbete kim [5] anuĝ zâ'ideleri Őuķâbına gelũr bu mufaŗıllar mecmũ'ı ribâtle mũstaħkim olur [6] cemî' fiķrâlarda zâ'ide vardur biri fikaranuĝ yuķarusında diken gibidũr [7] senâsin derler bir ğayrı yũzi daħi ki fikaranuĝ yemîn ve yesârında vâķi' dũr [8] cenâħin derler meger gerdânuĝfıkarasında olmaya fiķr-ı evvelanuĝ zâ'idesi [9] vesâ'ir fiķârâtuĝ zâ'ideleri bir nice menâfi' iķündür birisi ten-i merdũm [10] muħkem olsun iķündür tâ kim cũmle endâmuĝ kemũkleri bunları yũbũsete [11] ola ikinci fâ'idesi insân gerdânın zahrın her tarafa harekete ķâdir [12] olsun deyũdũr ũçũnci fâidesi bedenin sırrıdur ol endâmlar ki [13] Şerîf ve laķif ve nâzıkdũr anlarda mevzũ'dur ve fiķârât anları ħâfızdur [14] Şol ħũrde kemũkler ki bu fiķârât ũzre diŗ gibi zâ'idelerdũr ki anı [15] senâsin deyũ Şaf eylemiŗ edũk bunlar daħi ħâricden mazarrâta mâni'lerdũr [16] fiķârâtuĝ dŕrdinci fâ'idesi murdar ilik ki nuĥa'dur bu fikaralaruĝ [17] bâtinından aŗaĝa tarafa gelũr fiķrâlar iķinde ŕrtũlũr mîc-i âfet irũŗmez [18] nuĥa' ķâim-i maķâm-i dimâğdur cenâb-ı 'izzet kıatında vâcib oldu ki benî [19] âdem ħiss ve hareket Şahibi ola ve bu ķaŗiyye ise dimâğdan mũyesser olur [20] dimâğ ise bir nerm ve nâzik kıŗŗadur alet-i ħiss ve hareket ise [21] 'aŗabdan vâcibdũr ki 'aŗab berk ola ve ĝidâsı ise eksũk [22] olmaya cũmlesi ise dimâğdan niķe ķâbildũr lâzım geldi ki nuĥa'dan [23] ĝidâ ola zîrâ dimâğ ĝâyet nâzıkdũr nuĥa' dimâğdan ķavîdur 'aŗab-ı [24] ħod nuĥa'dan aķvâdur ĝidâ-yı 'aŗab olmaĝa nuĥa' daħi lâyık olmıŗdur [25] ħâzret-i ħekîm nuĥa'da ũç menfa'at ķodı birisi nuĥa'ı miyâncı gibi

49a

[1] ħulķ eyledi dimâğla 'aŗab ortasında vâsıtlıķ eder eger nuĥa' [2] olmasa her endâma hareket eden dimâĝı cekerdı ve incidũr idi eger [3] cũmle a'ŗâb dimâğdan olaydı insânıĝ baŗı bũyũk olurdı [4] nuĥa'ıĝ fikaralar icinde olması ĝũyâ maķsim maden çeŗmeler taķsîm [5] olduĝı gibidũr dimâğ ser-çeŗme-i nuĥa' ol çeŗmden bir ırmaķ gibidũr [6] a'ŗâb her tarafa taķsîm olunan Şular gibidũr cenâb-ı barı a'ŗâb [7] ve nuĥa' ve 'urũķı fiķrâlaruĝ iķinde cemî' endâmlara tevzîĝ eyledi [8] her bir endâma bir nev' ħiŗŗe vârdıĝı cũmlesi muĥallilinde Őerĥ olunur [9] subĥân-Allâhũ'l-ķâdir **bâb-ı Őâliŗ teŗrîĥ-i ad lâ' beyânındadır** ad lâ' [10] ki Tũrkîsi

---

vezninde ķaviruk Őoķumına dênũr ki oturaķ yerinde olan puĥ kemũkidũr evvel yara dilân ve eĝ Őoĝra çuryân kemũkidũr ķâmũs-ı cild-i Şânî evâŗıtdadır
El-neĥâ' nũnuĝĥârrekât-i Őelâŗıyle Şol beyâz tel gibi nesnedũr ki arķada olan oĝurĝa kemũkũnũĝ iķinde olur bir ũci dimâğda olup bir ũci oĝurĝa kemũkleri iķre inũp filizleri bedene muferrıķ olur terkide ķoķar ilik ta'bîr olunur ķâmũs-ı cild-i Şânî o aŗerindedũr

eyegüdür üstüh'ân-ı pehlü dahî dërler ma'lûm ola ki başları [11] arka tarafındandır bir tarafı sine kemüklerine muttaşıldur gūyâ nabz-ı [12] dâ'iredür bu ađ lâ'dan dördi arka tarafına mâ'ildür birisi [13] sağ ve birisi şol tarafından fıķārāt-ı zahire muttaşıldur üstüh'ân [14] şanduk gibidür ve hazîne-i muħkemdür ki şerîf endāmlarında ķonmuşdur [15] bunların 'adedi yigirmi dördür her taraftan on ikişer vāķı' [16] olmuşdur bunlara sînenün pehlüsü dahî derler her birinün başı [17] yine kemüklere ulaşmışdur kalb ki ĥarâret-i aşliyyenün ma'dinden [18] cemî' a'zâdan şerîfdür riyye ki aķcigerdür alet-i nefesdür vasaťında [19] ķonmuşdur bir taraftan muħkem olmuşdur bu bedî pehlü ki iki taraftan [20] vāķı' dur denilmiş idi vasaťlarında bir pāre vardır cümleden tavıldur [21] üç pāre altından ve üç pāre üstünden ucları tadrîciyle [22] kışşa olur bu pārelerin şekli uzun dâ'ire gibidür ve bu pehlülerin [23] her birinün ortaları aşğıraķ gelmişdür üstüh'ân-ı sînenün [24] başları yukarı dökülmüşdür ve aña ulaşmışdur ve pehludan ĥayrı [25] ki on 'aded bāķi kemüklerdür her taraftan beş pāresi vāķı'

49b

[1] olmuşdur anlara ađ lâ'ü'l-ĥalef dërler bunlar birbirinden kışşaraķdur [2] her birinün dipleri arķanın mührelerine ulaşmışdur ve pehlülerden [3] her birinün başları 'uzrūķidür tā kim kemüklerin 'aşşāba ve laĥme hicābı [4] tadrîcle ola ĥazret-i ĥekîm cell'-i şāne pehlüleri siper gibi ĥulķ [5] eylemişdür yemîn ve yesārdan ve pîş ve pesden tā kim bāťında olan [6] nāzik endāmları zarar terettüp êtmeye meşelā āfet öñinden irişmek dilese [7] göz didebān ola ve eller men' êde eger āfet ardından ķaşd êde [8] fıķārānuñ ve üstüh'ānların şalābeti men' êde ve eger mi'de ta'ām ve şarāb [9] ile tola veyāĥūd dil gide kemüklerin bağırsakları aşğa gêtmege ķomya [10] eger pehlüsüz mişāl olup kerü'l-şekl olmasa iķerü batıģan ola [11] muĥallil teng olup nefes alınmak ķābil olmazdı eger pehlü bir kemükden olsa [12] āfet irişdükte cümle etrāfına irişdürdü ve insān helāk olurdu [13] bu kadar kemükden olması yerine mazarrat erüşürse 'āmme olmasun [14] demekdür cell'-i şāne **bāb-ı rābi' terķūfına ki cenber-i gerdāndur anuñ ve ketfün** [15] **teşriĥdür**⁶⁰ bu çenber-i gerdān dedüğümüz insāna maĥşūşa şadr-ı insāndan ĥayrı [16] ĥayvānda olmaz bu iki üstüh'āndur 'azm-ı ķasıķ üzerindedür her iki [17] taraftan kısa çekilmişdür nihāyeti sînenün pāyānına varıncadır bu muĥallilde [18] mufaşşıl ĥālî ķalır a'şāb bu mufaşşılın mābeyninde güzār êderse yā'nî [19] dimāģdan pāyāna erüşür tamarlar dahî pāyāndan dimāģa vāşıl olur [20] bu terķūfınacānib ve ĥaşid-i üstüh'ân-ı ketfün başına meyl eyler ki aña [21] şāne dërler bu şānda baģlanır ve üstühā'n-ı bazūnuñ başları birbirine [22] bu muĥallilde ulaşır geldük imdi ketfe bunun iki fāidesi vardır [23] biri yan ol

⁶⁰ Maťlab cenber-i gerdān-ı ketf

tarafda olduğudur biri dahî a'zāsına hâfızdur [24] zîrâ ketfün başı cānib ve haşiyeden raķīķ ve kütāhdur ve mağākı [25] vardır bazūnuñ başı bu ketfünmağākında ķonmuşdur ketfün başı

50a

[1] bazūnuñ bir başıdır anda zāyide vardır aña minķāru'l-ġarāb derler [2] bazūnuñ aşığa yukarı hareketi bununladur ve ketfün cānib-i pesti [3] bāzuyı nigāh ēderşol tarafı ki ketfün yaşşıraķ siper gibidür a'zā-yı [4] zarardan hâfızdur ve ketfün arķası üzre olan zā'ide ki müşelleşü'l [5] –şekldür anuñ ķāi'desi cānib ve haşidedür zāviye vāķı' olmuşdur [6] cānib-i ensesi 'aynü'l-kef tam fıķra-i müşabihedür gerdenüñ 'uzrūķı [7] ketfle muttaşıldur bāķī ahvāl ceste ceste inşā'allāh zıkr olunur [8] **ta'lim-i şālīşüñ sifr-ı şālīşenüñ bāb-ı evveli teşrih-i 'ađud beyānındadır** 'uzv-ı [9] 'ađud bir üstüh'āndur ki müdevver ve taharrufdur mi'beri cānib insī [10] ve hūdüşī ve haşiyedür 'ađuduñ yukarū tarafı ketfün mağākından [11] gelmişdür ķulaķ tarafına tiz tiz hareket eylediği bu cihetledür ve mufaşşılı [12] ribātle muhkem olmuşdur ve 'ırķ ve 'aşab için mekān vāķı' olmuşdur [13] ve 'ađuduñ taraf-ı aheri ki sā'id anuñ üzerindedür iki zāyidesi [14] vardır birisi cānib-i bāḡnī velī eylemek iledür azrekdür ve hâfız-ı [15] 'aşabdur ve ribāḡları ki ġayr-ı zāyidede vardır biri zāhir miyān-ı [16] sā'ide gelür ve mirfaķa muttaşıl olur bu sā'id iki kemükden mürekkebdür [17] birbirine ittişālı vardır bunuñ ikisi iki kemüklördür ki anlara zā'ide-i tiz [18] dērler zā'ide-i a'lāsı baş barmağa ve zā'ide-i esfeli engüşti-i hınşara [19] vāşıldur ve ġalīzdür ve zā'ide-i a'lāsı mu'avveddür bu her ikinüñ taraf-ı [20] zā'idesi cem' olurlar her birinden zā'ideler biter zā'ide-i a'lā mağākdur [21] 'ađuduñ taraf ve haşisi ol mağākda cem' olur ve devr ēder[22] zā'ide-i esfeli zā'ide-i cüz'iyedür ki lām-ı yunāniyān teşbih eylemişdür birbiri [23] içinde olur bu raḡnenüñ vasaḡı ve zā'ide-i haşiyenüñ raḡnesi [24] orta 'uzvdur ki her iki taraftan ol raḡneye iki mağāk hāşıl [25] olur mağākuñ coğı elüñ insī tarafınadır aşıġı hareket eylemek için

50b

[1] ve sā'idüñ arķası cānibi rāst ķalır ālet-i taraf ki resefdür anuñla [2] cem' olurlarve bir kemük gibi olurlar her iki kemüküñ başında mağāk [3] vardır ki müşterekdür ammā mağākuñ aşığa tarafınuñ altına gelmişdür bunuñ [4] mağākında üç 'azm-ı zāhir olur 'izām-ı rusġ bu üç kemük ile hareket ēder[5] ya'nī elüñ ayasınuñ inķibāz ve inbisāḡı bu mufizzallar iledür ve 'izāmuñ [6] mağākında rusġuñ ķarār eylemesi ve elünyumulamasını bu mufizzallar iledür ki [7] müşt yedidür bu müşt ki dört kemükdür ve zevā'idi yine dört [8] kemük ile mağāk olur parmaķlarınuñ kemükleri ki sülāmiyāt dērler her [9]elde on dört sülāmı vardır her barmaķda üçer sülāmı baş [10] barmaķda ikidür bu sülāmiyāt mābeyninde üstüh'ān-ı dize vardır ki [11] anlara sümsāniye dērler fāidesi parmaķlar süst olmayup yemīn [12] ve yesāra hareketi ķādir olamaġ-ičündür sübhān'allāhü'l-ķādir cell-i şāne [13] **bāb-ı şālīş teşrih-i 'izām-i**

ricl beyānındadır⁶¹ imdi ayağın kemükleri [14] dört kısmdur biri ayak kemüki ile müşterek kemük yukarısunun [15] vasaıdır ve üç kemük ki ayağın hāşşasıdır ‘azm-ı faḥz ve [16] ‘azm-ı sāk ve ‘azm-i ḳademdür ammā ‘azm-i faḥz muḥaddebdür ve cānib-i pīşiden [17]muḳa‘ardur bu kemükün aḡağasında ve yukarısında bir zāidesi [18] vardur yukaru zā’idesi müdevverdür çok var ki mülāşıḳdur [19] zā’ide-i esfeli iki zā’ide olur ki mağākı sāk kemükünün büyük [20] başıdır ammā sāk ikidür birbirine muttaşıldur ḳaşb-ı tīn derler [21] bunun cānib-i insī büyükdür ve aḡa ki hāşşa-i sāk derler bu ‘azmün [22] başında iki mağākı vardur kemük dönmesi bu iki mağākladır [23] bu mufaşşılun yukarusı ‘uzrūḳıdır ve müdevverdür buḡa ḳaşaba derler [24] ammā bu ḳaşaba ki ḳaşaba aḳdur incerekdür cānib ve ḡaşiden zānuya [25] érüşür berāberdür ve cānib-i esfelden ḳaşaba-i ‘alyāya érüşür

51a

[1] berāberdür bu iki ḳaşabanun miyān-ı ‘azm-ı ka‘buḡ mufaşşılıdır ve ribāḡla [2] müstaḡkimdür ḳadem ise altı kısmdur ‘aḳab ve ka‘b ve ‘azm-i zürūḳı [3] ve rusğ-ı ḳadim ve müşt-i ḳademdür ve aḡabi‘dür ammā ‘aḳab-ı ka‘buḡ taḡıtdür [4] ve bir kemükdür ki cānib-ı ḡalfden müdevverdür cānib pīşendür ve ezik[5] ve incerekdür ka‘b ise bir kemükdür ki ‘azm-ı ‘aḳabün yukarusına ribāḡla [6] vābestedür bu ka‘bde iki zā’id bétmişdür ve cānib inside ḳasaba ḡarafına [7] mağāk hāşıl olmuşdur ‘azm-ı sāk ve zā’id ki cānib ve ḡaşıyede vardur [8] bu mağāka gelür ve ḡurde kemük eḡrāfına vāḳı‘ olur ammā ‘azm-ı zevrāḳı [9] zevraḳa müşābihdür sāk üzre ḡāvīdür balādan ve iki cānibdür [10] ve öḡden ardan müşt-ı ḳademe muttaşıldur ve ‘azm-i müşt-i ḳadem beş kemükdür [11] rusğın dört kemükine baḡlanmışdur ve dört kemükden biri cānib-i [12] insiden rusğın üç kemükine mün‘aḡıfdur ve bunlardan ikisi ‘azm-ı [13] nerdiye muttaşıldur ammā ayak parmaklarının ‘adedi beşdür üçer kemükden [14] mürekkebdür **bāb-ı rābi‘ teḡrīḡ-i ‘aḡab beyānındadır**⁶² ma‘lüm ol ki ‘aḡab [15] bir cismdür ki sehl illā naḡḡā ‘asīrū’l-infīşāldur bu kısm dimāḡ ve nuḡā‘dan [16] beter ruḡ-ı nefsanīyi a‘zaya irişdürür ḡiss ve ḡareketi bu a‘ḡābla [17] vērür şol a‘ḡāb ki dimaḡdan aḡşāya müteferriḡ olur ve ḡiss [18] ve ḡareket vērür imdi a‘ḡāb-ı dimāḡ yedi cüftdür zevc-ı evvel dimāḡın [19] iki cānibinden a‘nī baḡn-ı evvelinden yeter şol zā’ide tīn-i müştēbihtīn ki [20] ḡalḡane-i şedye müşābihdür bir ‘aḡab-ı ḡaḡardur ki mücevveddür bu iki ‘aḡab ki [21] ḡaḡdan ve şoldan dimāḡın baḡn-ı evvelinden beter ve münḡarif olur birbirine [22] muttaşıl olur nūr-ı bāşıra iki cānibinden bu muḡallile cem‘ olur her kere ki [23] bu iki ‘aḡab bundan cüdā olar yeminden gelen ‘aḡab-ı çēşm-i yemīne yesārdan [24] gelen çēşm-i yesāra gelür ba‘zılar ‘aksi ile gelür

⁶¹ Maḡlab aḡrīḡ-i ‘izām-ı ricel

⁶² Maḡlab teḡrīḡ-i ‘aḡb

demişler mezheb-i evvel mercūhdur [25] fi'l-cümle rūh-ı bāşıra bu a'şābdan gelür muhallil-i mezkūr-ı mesbūkdā ki ⁶³

51b

[1] mecmu'l-nürdur cem' olur zevc-i şānī ki münşā-i zevc-i evvelūn azasıdır [2] a'nī vasat-ı dimāğdur zevc-ı rābī'a muhteliṭ olur ve girü ayrulur [3] dört kısım olur bir kısmı aḥşāya érüşür ve bir kısmı sīneye [4] o bir kısmı şudğ ki kūşe-i cismdür ve bir kısmı zevc-ı şānīnūn mahrecinden [5] taşra gelür ve üç şu'be olur bir şu'besi kūşe-i cismden müteferriḳ [6] olur iki şudğa ayrulur şol şağır ki üstüh'ān-ı rīhdür anuñla kaşlara [7] ve eline ve göz қаpağına vāşıl olur ikinci şu'besi ki қulaguñ muḥāṭı [8] ve gözün қuyruğı tarafıdır içerüden burunuñ içine gelür üçüncü şu'be-i [9] şağırdur 'urūḳ-ı mücevvefa gelür iki bevlūn olur bir bölügi cevfi dehāna [10] gelür bir bölügi yuḳaru şeyeye érüşür zevc-i şālišūn kısım-ı rābī' fekk-i [11] balādan ya'nī yuḳaru egikden lisānuñ iki ṭabaқа zāhiriyesine gelür [12] hiss-i zāīḳa idrākına sebep olur bu rūh-ı rābī'dan bāḳī қalan [13] dişlerūn etleri dibinden leş-i esfele érüşür ammā zevc pencüsüm ki münşā-i [14] zevc-i çehār-ı miñ ardındandır dimāguñ her iki tarafından iki bevlūn olur [15] bir bölügi şudğa érüşür қulaguñ iki delüki andandır cenāb-ı 'izzet қuvvet-i [16] sāmi'ayı bunda komışdur bir bevlūni a'ver ve a'mā dērler üstüh'ān-ı ḥaceride [17] olan 'aşaba érüşür ve zevc-i şālišle muhteliṭ olur cilde ve bāḳī [18] 'aḍ alāt şad'ına müteferriḳ olur zevc-i şāliš ki münşā-i mü'eḥḥer-i dimāğdur [19] zevc-i ḥāmse muttaşıldur ḡışā ve ribāṭ bu zevcle müteḥekkimdür güyā bir 'aşabdur ki [20] ardına cüdā olur ve zevc-i kısım olur bir kısım derz-i lāmīnūn intihāsından [21] gelür sā'ir-i 'aşab ile ḥulḳūma érüşür ve қalbe ḥareketvērür bu kısmdan [22] birisi 'aḍ ale ketfe gelür ve ketfūn ḥareketine bā'iş olur ve bir kısım ki bu cümleden [23] büyükcekdür ḥançere ve 'aḍ ale ki ṭaraf-ı mi'dededür ḥicāb-ı şadr ve ḥicāb-ı [24] қalb ve riyye ve orda ve şerāyīn bunlarūn cümle bulunur ve her birine [25] şāḥ şāḥ ayrulur bir niçe şāḥları a'zāya vāşıl olur zevc-i

52a

[1] sābī' ki münşā-i miyān-i nuḥā' ve dimāğ-ı ḥadd-i müştarekdür mutaşarrıf olur [2] ve zebānuñ 'aḍelātına ḥareket vērür şol 'aşablar ki derz-i lāmiye müştarekdür [3] ḥareketi zevc-i ḥaşmetindendir **bāb-ı ḥāmīs şol 'aşab-ı teşriḥi beyānındadır [4] ki nuḥā'dan beter**⁶⁴sekizinci cefni 'unḳdadur şol zevc ki fıḳra olanuñ [5] şuḳbından gelür 'aḍalere'ise érüşür zevc-i şānī faḳr-ı evveli ve şānīdür [6] taşra gelür coğı başuñ derisine gider ḥisslemes anuñla ḥāşıl olur [7] bu muhallilden girü döner қulaguñ taşra ṭabaқasına gelür қulaguñ ḥissine [8] bā'iş olur ḡayrı bāḳī қalanı cānib 'unḳa gelür ḥareket vērür zevc-i [9] şāliš ḥārice gelür

⁶³ El-'aşb fetḥetinle gövdede olan segirlere dēnür ki muḡāşılūn eṭnābı menzile sendedüür dirler müfredi 'aşbedür қāmūs-ı cild-i evvel evalindedür

⁶⁴ Maṭlab neḥā'dan beter olan a'şāb

faqr-ı şāniye ve şālisenün vasaatından bir miqdārı [10] başa hareket vürür ya'nī dönmeye kadir eder bir miqdārı kulağ [11] cānibine gelür kulağına hareket vürür bu hālāt-ı sār-ir-i hayvānda dahī [12] böyledür zevc-i rābi' faqr-i şālise ve rābi'anun şuqabātından taşra gelür [13] şol hicābuña illā nefes miyānındadır aña vāşıl olur ve andan ya'nī şol [14] 'ađ alāta erüşür ki faqr-i rābi'a ve hāmsenün eşkābinun vasaatından [15] zevc-i hāmis ile hārice çıkar başun 'ađ alātınun nihāyetine erüşür [16] şol 'ađ ale ki başıyla gerdān miyānında müştarekdür andan bir miqdār [17] büyük olanı ketfün bālāsına gelür ve bir kısım hicāb miyānına gelür [18] zevc-i şābi' ve şāmin iki şākiyyeden taşra gelürler birbirine muhteliť [19] olurlar ve ketfle pāzūnun sağına gelüp vāşıl olurlar birāzı [20] hicāba birazı 'ađ alāt-i re'ise ve batın-ı şadra gelür 'asabun [21] coğı sağdur ve zerā'in için bulunur ammā ol 'aşab ki mābeyn [22] faqarāt ve şadrdan gelür on iki zevc olur zevc-i evvelī fikārāt [23] evveli ve şāniden 'ađ alāta müteferriķ olur ba'zı 'aşab muvāfađıtyla [24] 'unķa vāşıl olur 'aşab-ı şāminden eller ve sār'id ve el ayalarınun [25] cānibine gider zevc-i şānī şuķbe-i evvelinün yanından zāhir-i māzūya ⁶⁵

52b

[1] erüşür ve hiss ve hareket vürür ba'zı a'sāb pāzūya ve şol [2] 'ađ alāta erüşür ki muhārrek mufaşşıl-ı kenfdür ve ađ lā' ve a'sābuña [3] hāric sīnededür 'ađ alāt-ı ađ lā'a ve 'ađ alāt-ı batına gelür şol [4] 'ađ alāt-ı batına gelür şol 'aşablar ki batınun fikārātınun işkabında gelür [5] beş cüftdür ba'zı erķanun ve batınun iç yüzünün ve tış yüzünün [6] 'ađ alātına perişān olurlar ammā ol a'sāb ki dimāğdan aşığa gider [7] her iki ayağun sākilerine ulaşur ve 'acz-ı nām fikara ki kuyruķ şoķumı [8] oņurgasıdur andan hāric olan a'sābuñ şu'belerine muhteliť [9] olur aşığa gedüp uyluğun 'ađ alātına erüşür ol ki 'acz [10] ve 'aşāş nām-ı fikaraldur iki cüft'aşab ile pāyidārdur ve bunlardan [11] aşığa olan a'zā ki maķ'ad ki ve kaźib ve meşāne ve raħimdur ve ğışa-i [12] batındur anlar ile muhteliť olup müteferriķ olur her 'uzva taķdīr olunduğı [13] kadar tevzi' ve taķsīm olunur **ta'lim-i şālışūñ sifr-i rābi'ında olan** [14] **dört bābdan evvel teşrih-i 'ađ alāt beyānındadır**⁶⁶'ađ ale [15] bir 'uzvdur ki 'aşab ve ribāt ve laħm ve küşāden mürekkebdür keyfiyyeti terkīb [16] olunduķca muħallilī ile irād olunur imdi 'ađ alāt cümle a'zāda vardur [17] ađ 'ađ ale sekizdür üç nev'le mübeyyendür her nev'e muħalliline göre [18] eťibbā-i nām vaz' eylemişlerdür şol nev' ki sekiz kısımdan olup dimāğdan [19] yāhūd nuħā'dan beter ve ğıdāyı anlardan aħz ederbu aķsāma a'zāb [20] derler şol sinjirlerdür ki kemükler başlarında bētmışdür bu nev'e müfred [21] olursa ribāt ve bir kaç olursa ribātāt derler şol kısıma ki yine [22] sinjirrendür nihāyet hāricden dāhile gelür ve ter

⁶⁵ El-neħā' nutuñharekāt-i şelāşıyla şol beyāz tel gibi nesnedür ki arķada olan ogurģa kemüknün içinde olur bir üci dimāğda olup bir üci ogurģa kemükleri içre inüp filizleri bedene müteferriķ olur terkide ķoķar ilik ta'bir ķāmūs-ı cild-i şānī evāħirindedür

⁶⁶ Mağlab teşrih-i 'azlāt

derler çünkü muhallil-ı kuvvet [23] tefekkür ve temiz miyân-gâh-ı dimâğda hareket-i ihtiyâriyyenün mebdâ'idür [24] ve mümeyyize andandır 'adâlât bu ma'naya hareket vür endâmlara nef' ve zarı [25] işâl ederimdi her yire hareket hâcet ola ol hareket için⁶⁷

53a

[1] 'adâle hulk olunmuşdur ve 'aşab ve ribâtla mahlûtdur ve 'adâlenün icrâ [2] ol endâma oluşmuşdur tâ kim 'aşab vâsıtasıyla kuvvet-i mümeyyize kendü [3] fi'len icrâ ede ve ribât ve ter ile kuvvet hâşıl olup mefâşıl nezel [4] ede ve üstühânun başlarında ribâtlar konulmuşdur ki anuñla çekmek âsân [5] ola ve anlar miyânında lif lif ve şâh şâh acığan ve üzeri etle [6] örtülen siñir-i hey'ete 'adâle derler cümle 'uzvun hareketi bu 'adâlât [7] olmayınca olmaz bu küre bu lifler ki andan cıça ve torı gide ve ter [8] idügi ma'lûm ola kelâmımız küşâde kalur bu ol nesnedür ki a'zâb [9] ve ribât ve ter ile mahlût-ı harîr akce kisesi gibi yafta olur bu güşâ [10] kalbe ve cigere ve talağda ve karınun iç taraflarında ziyâdedür eger [11] beden-i insânide 'adâlât ve a'sâbuñ şu'abât bilinmek murâd olınsa [12] hakîkatı bulunmuşdur nihayet Calinusdan tahkîk olunduğı üzre [13] 'adâlât vech otuz yedidür biri elinün üstinde cilde muttaşıldur [14] ve biri dahî kaşı yukarı çekmek içündür ve tağmîz-i 'ayn içündür [15] yalnız on dört 'aded 'adâlemağlete-i cism içündür biri bir gözdür [16] ve biri bir gözde vâkı' dur bu 'adâlâtdan her biri 'aşab-ı mücevvefi [17] hâfızdur şol vaqt ki tîz nazar ede altışar 'adâle her ikişer [18] cefn-i çeşme muttaşıldur üçer 'adâle yukarı kabuqlarda ve üçer aşğa [19] kabuqlarda ve yañağda 'arîzâ vardur ki cüz'i dört [20] mevzu'a gelür terķûfına ki cenber-i gerdendür feski öksüz eyegüdür [21] ketfden eczâme ki fesk altıdur raķabenün devrinden dört [22] 'adâle vardur ki ikisi bâlâdan ve ikisi esfelden vâkı' [23] olmuşdur ve tutaşları hareket için 'adâlât konmuşdur inķıbâz [24] ve inbisât bu 'adâlât iledür ve iki cüz'i 'adâle bu renk taraflarını [25] muharekkdür altı 'adâle fekk-i esfele hareket vür dördü yukarı

53b

[1] ve çeneyi berâber tutar iki 'adâle nâhiye-i dehânun ka'rından alt çeneye [2] varur ve aña murâd üzre hareket vür gıdânun mazğı bu 'adâlât [3] iledür yigirmi dört 'adâle başun hareketine maşrûfdur şol ki [4] 'unğa hareket vür iki 'adâledür iki 'adâle başı enşe tarafına hareket [5] êtdürür ve dört 'adâle başı döndürmege mu'ayyen olur [6] ve dört 'adâle dahî başı bi'l-küllîye ardına düşmege kıomaz [7] ikişer 'adâle dahî başun ikişer tarafından sağ ve şol tarafa [8] hareket vür başun ol tarafı ki mufaşıldur terķûfına ki fıķra-i evvel [9] iledür her gâh hareket-i 'adâle ile bu 'adâlâtdan baş 'adâle cânibine [10] meyl edermünharif olur

⁶⁷ El-'adâle'aynun ve 'zâd-ı ma'cumenün fethiyle ve el-'azîyle sefine vezninde bâldur ve kol maķûl maķûlesi a'zâda olan segirli kalın ve kaba ete dênür ki balık eti ta'bîr olunur şâhib-i tezkirenün beyânına göre beden-i insânda şağır ve kebîr beş yüz otuz 'adâle vardur kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

bunun ‘aksi ile müsāvī olur yigirmi [11] ‘ađale dađı ħaņçere-i ħulkūm űzredűr ortasında műşterekdűr [12] iki ‘ađalete ħāşşete ħulkűmdadur anlara nefesīn derler bunların kārları [13] bođaza inecek eşyāya mu‘āvenet ederler altı ‘ađale ħāşşata lāmīdűr [14] űokuz ‘ađale muĥarrik-i lisāndur ve dűrt ‘ađalenűn ikisi raķabe-i [15] yemīne ikisi raķabe-i űimāle ħareket etdűrűr ve űadrdada yűz yigirmi [16] ‘ađale vardur muĥarrik-i űadrdur kimi ķābīz ve kimi bāsītdur yedi [17] ‘ađalemuĥarrik-i ketfdűr ve on űç ‘ađale dađı muĥarrik-i pāzűdur [18] ve on yedişer ‘ađale muĥarrik-i sā‘id ve mirfaķdur ve on yedi ‘ađale [19] muĥarrik-i rusđdur ve yigirmi dűrt ‘ađale muĥarrik-i űābī‘dur kırķ [20] sekiz ‘ađale muĥarrik-i zuhrdur ve sekiz ‘ađale bařındur ikisi űűlanī [21] ve ikisi ‘arīzīdur dűrdi dűrt űarafı maĥvidűr dűrt [22] ‘ađale ħāyalara gider her bir yerine ikişer vāķı‘ olmuşdur biri ‘ađale [23] kam-ı meşāne bī-muĥītdur ħiss bevl eder kezalik raĥimde dađı [24] bűyledűr zekerdeki alet-i tenāsűldűr dűrt ‘ađale vardur [25] ve muķa‘dī bir ‘ađale-i muĥītdűr ‘ađale-i raĥim ve meşāne gibi on dűrt

54a

[1] ‘ađale uyluķda ve dűrt ‘ađale ve on ‘ađale dűrde ve yedi ‘ađale [2] muĥarrik-ı mufaşşal ķademdűr ve yigirmi dűrt ‘ađale muĥarrik-i aşāb‘ riclldűr [3] bu ‘ađalātun tafşīli īrāde eden muřavvalāta műraca‘at eylesűn [4] teşriĥi ķabil olup zabt olunan ‘ađalāt Calinus ķavli űzre [5] űokuz yűz yigirmi yedi ‘ađaledűr bāķisin Allāh bilűr sűbhān-Allāhűl- [6] ħekīműl-‘alīm **bāb-ı űānī teşriĥ-i verīd beyānındadur**⁶⁸ Tűrkīsi űāh űamardur ki [7] imdi verīd bir űamardur ki ciđerűncānib-i muķ‘arrından beter aņa bābűl-kebed [8] derler ciđerden űaşra gelen beş ķısm olur bu def‘ā işnā ‘aşr-ı nām-ı em‘ānun [9] vasařına erűşűr ve sekiz ķısm olur ve iki ķısm-ı űađir em‘ā-yı işnā-i ‘aşeriyye [10] gelűr ve ‘uşāreyi ğıdāya irişdűrűr bu ķısmıdan bir miķdār ince űamarlar [11] űamar-ı ħűn ki cűdā evvelűn yumrı űarafıdurki vāşıl olur sā‘ir-i aķsāmı [12] műteferriķ olur űol mevz‘ ki mufaşşıldur em‘ā bu āb-ı esfel ki ‘uşāre-i [13] kīlűsi ciđere irişdűrűr bu muĥallilde on iki űu‘be olur altısı ķalur [14] bundan iki bevlűn űu‘be biri mi‘denűn sařına cānib yemīnden műnteşir [15] olur ğıdāyı kebedden űiĥāle erişe bir űađir ķısm ki andan cűdā olur [16] mi‘denűn cānib-i yemīnīden ğıdā iķűn műteferriķ olur bu ķısmıdan bir ince [17] űamar cānib-i űerāne gelűr űiryāna cānib-i yemīnīden ğıdā verűr altı űu‘beden [18] űçűnci űu‘be em‘ā-i muřakīmenűn cānib-i yesirinden yumru űarafına gelűr [19] bāķī ğıdā ki sefelden bāķīdűr gide irişdűrűr dűrdinci űu‘be em‘-ā-i [20] muřakīmenűn cānib-i yemininden beşinci űu‘be em‘ā-i ķulānun dāiresine [21] műteferriķ olur sefelden ğıdānun bāķī ķalanını cűdā ederve kebede irişdűrűr [22] altıncı űu‘be em‘ā-i fāķun eřrafına műnteşir olur ve munķasm olur coķ [23] ķısmı em‘ā-i űāīme gider bāķī kalanları em‘ā-i a‘vere gider [24] bu

⁶⁸ Maşlab teşriĥ-i verīd teşriĥ-i verīd

şu‘belerden cüz’isi ‘uşāre-i gıdā-ı kebede irişdürür ammā şol [25] tamarlar ki mücevvedür kebedünj cānib maḥdindedür münkasm olur ve cezb eder⁶⁹

54b

[1] ‘urūqdan bu ‘urūqa ki bābü’l-kebed ile meşhürdur kân ‘ırq-ı ecvefe [2] irişdürür ve bu tamar ki ecvefdür kebedden taşra gelür ve iki kısım olur [3] kısım-ı kebiri a‘şābuñ esfeline nāzil olur ve fiḳārāt zahiri ṭo- [4]-lanur nihāyeti fiḳra-i aḥerde ḳalur kısım-ı şağirbedenünyuḳarusına [5] gider şol ḥicāb ki ğışādur bu muḥallilde ol iki kısım şāğır ḥicāb ve ğışāya [6] ğıdā vērür bu tamarlardan bir ince tamar ḳalbünj ğılāfını devinim ederşol [7] ğışā ğıdā üzre gelür ki şūşe ile ma‘rūfdur andan bir ḳaç kısım [8] olur ve ḳalb ile ğışā beyninde cem‘ olur ve bu muḥallilde daḥī üç [9] kısım olur bir kısmı tecvīf-i ḳalbe ḳarīb muḥallil ki riyyedür aña vāşıl [10] olur ve bu kısım bu gerekdür ve buña verid şiryānı dērler şiryāna [11] müşābih olduğıçün kısım-ı şāni ḳalbünj zāhirine gelür ve şu‘beler [12] olur ‘aḍalāğun vāsaṭında vāḳı‘ olan ‘aḍalātun ğıdāsı [13] olur çün ‘ırq ḳalbden geçe şu‘belerünj coḳluğı cihetiyle şa‘r [14] meşābesinde olur eczā ve ğışā ki bālādan sīneyi nışaf étmişdür [15] aña érüşür vaḳtā ki terfūfa érīşe iki kısım olur ve terfūfdan [16] ayrulur münḥarifen bu iki kısmunj her bir kısmı iki olur kısım-ı şağırı [17] şandūḳ-ı sīneye érüşür üstüh‘ān-ı ḳasıḳ ile müteḥaddid olur şağdan [18] ve şoldan ḥançer mişāl olan ‘uzrūqa érüşür ki fem-i mi‘deye [19] ḳarībdür belki fem-i mi‘denünj üzerini meşriflerdür bu muḥallilde iki kısım [20] beş kısım olur kısım-ı evvel aḍlā‘-i şadr ve sīnenünj dört [21] ḍal‘ına érüşür kısım-ı şānī ketf üzre gider kısım-ı şālīş-i riyye ile [22] em‘ānuñ üzerine gider kısım-ı rābi‘ ḳoltuḳlara ṭoḡrı gider [23] ve anda dört şu‘be olur biri ‘aḍale ki ḳıssü’l-yaḳa ulaşur [24] iki ḳoltuḳunj oynaq yerine varur üçi pāyāna érüşür ya‘nī cānib-i [25] şadrđan tā merāḳ-ı baṭına yübūsete olur ve andan muḥşarif olur

55a

[1] cümleden merāḳunj zāhirine yayulur dördinci kısım bu aḳsāmdan üç [2] kısım olur bir kısım ‘azm-ı ketfünj cānib-i mu‘ḳarrında olan ‘aḍalāt érüşür [3] ikinci kısım ḳoltuḳunj ‘aḍale-i kebirine mulḥak olur ve üçüncü kısım [4] baṭī dēmekle ma‘rūf olan ‘ırqa muttaşıl olur yine bu muḥallilden [5] iki kısım olur belāya gider şol ‘uzvuñ gavırına varur ki ve rāc [6] dērler biri daḥī zāhir ‘uzvdan ki veri‘ zāhiri dērler anuñ [7] iki ṭarafları üzre zāhirdür aña érüşür ve terfūfadan gider [8] iki kısım olur birisi raḳīden gecer öñ cānibinden ‘unḳa irüşür [9] biri daḥī bu muḥallilden geçer bedenünj pāyānına varur ve her ṭarafđan ‘azm-i [10] lāmiye érüşür terḳovine ki bilāya gider muḥtalīṭ olur aḳsām-ı evvel ki [11] vesā‘ir aḳsām burada cem‘ olur ve şu‘be-i firāvān bālāya gider [12] ammā maḥşūs olmaz zīrā nesīc-i ‘ankebūta müşābih olur

⁶⁹ El-ṭaḥāl kitāb vezninde ihşā-i dāḥiliyeden ṭalāḳ dēdükleri ‘uzva dēnür cem‘i ṭaḥāldur kütüp vezninde ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilindedür

ol ki maḥsūs [13] olmaz iki cüft olmak üzere biri şol muḥallile muttaşıl olur ki [14] terkūfın olduğu muḥallildür bir gayr-ı cüft ki muttaşıl olmaz raḳabenün [15] zāhirinüñ ḥāricinden bir perīşān olur ammā ‘ırḳ ki zāhirdür ketfe [16] ve deste érüşür ‘ırḳ-ı ketf dērler kīfāl tamarıdur şol tamar ki ḥiss-i [17] başārānı idrāk édersiper-i ketfe gelür ve münteşir olur bu aḳsāmuñ [18] mā beyninden biri daḥī ser pāzuya gelür fāmmā ve rāc zāhiri iki [19] kısım olur bir kısmı ki şağirdur müteferriḳ olur üst çeñede [20] alt çeñe kenārında érüşür bu ‘urūḳdan bir şu‘be kebīr-i lisāna muttaşıl [21] olan ‘azā-i şağira érüşür kısım-ı şānī ḳulağuş cismine ḳarīb [22] başda müteferriḳ olur rācuñ ğābirine érüşür ve meriyye gider şol [23] şu‘abāt ki iki şāh tamarıda zāhirdür ḥancer-i merīye müteferriḳ olur [24] ve eczā-i zī ‘adālede bir olur bākī ve rāc-ı kebīr ki lām-i Yunāniyāta şibih- [25] –dür şu‘be olur bir şu‘be-i şağir bundan faḳr-i evlāya fıḳra-i şāniye

55b

[1] gelür bundan ğayrı bir şu‘be daḥī şol mevzu‘a érüşür ki [2] fıḳra-i evvelinün başınuñ vasaḫıdur bākī şu‘abāt derzlerüñ ḥāli [3] ḳalan muḥallilerinde cefūf-ı ḳıḫfe dāḫil olur şol aḳsām ki ḳıḫfuñ [4] dāḫilindedür anlara ğıdā vērür ammā şol ‘ırḳ ki ekḫeldür ve ‘ırḳ-ı ketfdür pāzūya [5] gelür inçe şu‘beleri deriye perīşān olur şol ‘ırḳ ki rīḫi ile [6] ma‘rūfdur basılıḳdur ve ketfle ma‘rūf olan kīfāldur bu iki [7] ‘ırḳdan pāzūya şu‘beler gelür ve müteferriḳ olur dinmiş idi [8] yine pāzūda cem‘ olur bazı inçe şu‘beler cilde dāğılır ıbtı ki [9] ma‘rūfdur andan niçe şu‘beler pāzūnuñ baḫınına gelür bu iki ‘ırḳ [10] ki ketfī ve ıbtidür mirfaḳ mufaşşılına ki érişe ittişālede mirfaḳa [11] mün‘aḫıf olur bu ‘ırḳa ekḫel derler ‘ırḳ-i ketfīnün bākīsi ki zāhir [12] sa‘idde zīrā a‘lā üzredür ḫaylū’l-zerra‘ dērler bu kürre bu ‘ırḳ [13] cānib ve ḫaşıye ki zīr esfeldür meyl éder resīfde münḳasım olur [14] ve bākī ‘ırḳ ıbtı iki kısım olur biri şağirdur bu daḥī iki kısmdur [15] biri ḫınşır ve binşır gider ve ba‘zı aşābi‘ vasaḫıya gider bu kürre bunlardan [16] iki tamar gelür mābeyn ki eczā-i ḥāriciyyedür aḫa érüşür şol kısım ki [17] evvelkiden büyükdür üç kısım olur esfel-i sā‘idden rusḡa [18] érüşür ve bu üç kısım daḥī sā‘idden münḳasım olur ammā ‘ırḳ-ı [19] ekḫel iki kısmdur bir kısmı yedek a‘lāsından cānib ve ḫaşıyenüñ yakınında [20] ḫalef-i ibḫāmda ve sebābda münḳasım olur bir kısmı daḥī zīr-i yedek esfelinüñ [21] tarafından üç kısım olur biri sebbābe ve vasaḫı miyānındadır ve ‘ırḳ-ı [22] şānī miyānındadır ve ‘ırḳ-ı şānī miyān-ı vasaḫı binşır bu ‘ırḳdur ki [23] eḫibbā maraz-ı ḫāḫalde faşd éderler ammā ‘ırḳ nāzil-i ecvefden anuñçün [24] arka kemükine ma‘en érüşür ki ‘urūḳ inçe olur ve kıl gibi olur [25] cānib-i yemīninden bu gerek eḫrāfına vāşıl olur ğışāya ve ecsām-ı

56a

[1] aḥere ki bögreke érüşür şu‘beler olur ve bu bögrek ta‘âmķına ve anda [2] olan ecsāma ğıdā vèrür iki ‘ırķ-ı kebîr ki bögreklere yaķındur řāl‘în- [3] dūr fâideleri ķanı saf eylemekdür řaĝ tarafdan bu iki şamar [4] inişine irüşür ve şulı beyzalara vâşıl olur bu kürre iki [5] şamar şu‘beler peydâ ederbu şu‘beler řāl‘înün řaĝ tarafından inişine [6] gelür bu muḥallilde şatre-i fıķraları ki üç fıķraldur ikişer şamar gider [7] şatre üzre olan ‘ađ aleye vâşıl olurlar ve raķîk şu‘beler [8] olurlar ve fıķârün eşķâbından nuḥa‘a ğıdā vèrürler bu şamar ķunki [9] aḥer-i fıķârâta érîşe iki kısım olurlar biri řaĝdan ve biri [10] şoldan bir kaç muḥallile şamarlar olurlar biri řaķķ raķabetine gider arka [11] érüşür ikinci ince şu‘beler olur şıfâķ mi‘denün pâyânına gider [12] şol ‘ađ aleler ki üstüh‘ân-ı ‘acz üzredür ki aña taķsîm olunur üçüncü [13] muḥallil ki fıķârât-i ‘aczuñ dördincisidür ol maķ‘ad üzre vâķı‘ [14] olan ‘ađ alâtdur aña ve ‘acz-ı ḥâmisün zâhirine vâşıl olur tâ ‘unķ-ı [15] raḥime érüşür ve andan meşâneye muttaşıl olur dehân meşâneye yayulur [16] dördüncü muḥallil şol ‘ađ alâte érüşür ki kıasık kemükünün üzerine [17] vâķı‘ olmuşdur beşinci muḥallil şatre nâm-ı fıķaranün üzerine şulanı [18] vâķı‘ olan ‘azma muttaşıl bu kürre bu muḥallilden münḥader olur ve yayulur [19] yukarı gider erlerün memelerinden meşâneye érüşür ve ‘avretlerün [20] memeleri ki raḥimlerine şerîkdür vâşıl olur altıncı muḥallil-i rical [21] ve nisânun zekerine ve fercine munaşşar olur nihâyeti uyluĝun ‘ađ alâtine [22] muttaşıl olur ve memelere munḥader olur ve aḥer-i ‘urûķla maḥlât olup [23] şu‘beler peydâ ederbu şu‘beler zânüya érüşür nâbiz dedükleri [24] şamar bu şu‘belerdendür bu def‘â bu şu‘abât bögreklere yayulur [25] ol taraflardan meme cânibinden gelen ‘ırķ-ı ‘azma mülâķât édüp

56b

[1] ve ‘avretlerün oĝlanı yataķlarına ve erlerün maķ‘adlarına vâşıl olur [2] bu perâkende olur ve bunlarda bâķî kalan uyluĝa ve faḥzuñ cânib [3] ünsasına érüşür bu şu‘beler ile faḥzuñ ‘unķına gider ve bunlardan [4] bâķî kalan mufaşşıl zânüya gider bunlardan bâķî kalan bir miķdârı [5] zânünun taraf ve ḥaşînün başına gider veya naşdan biri daḥî [6] budur ki dizün mufaşşılına érîşe üç kısım olur bir kısmı vasaṭa [7] ve bir kısmı dâḥilden ve ḥâricden ‘ağ alât-i sâķa münşā‘ib olur ve bu [8] ol iki şamardur ki sâķun kışa řaĝirasınun cânib řaĝirden mufaşşıl-ı [9] ka‘ba vâşıl olur ‘ırķ’un-nisâ demekle meşhûrdur üçüncü kısım ki [10] kısım-ı evvelden bâķî idi sâķun dâḥiline érüşür şol mevzu‘ ki [11] sâķdan ‘ârîdur aña müntehî olur sâķun ‘azminün muḥaddabınun esfeli ki [12] ka‘ba yaķındur andan münķasım olur bunlardan iki kısım ‘ırķ ki ķademe [13] yaķındur aña érüşür ve iki ‘ırķ cüdâ olur ricalün ‘ulvîsine ve süflisine [14] ‘ırķ’un-nisâ şamarlarıyla müteferriķ olur қаşaba-i ‘azmānuñ etrâfına biri [15] öñden ve biri arddan cümle şu‘bâtle muḥteliṭ olur lâzım olduĝı [16] üzre tevzî‘ olur **bâb-ı şâlis**

teşrih-i şiryân beyân olunur⁷⁰ imdi [17] şiryân bir tamar dur ki veride müşâbihdür iki tabakadur kabz ve baḡ için [18] hareket üzredür cenâb-i bari şiryânı tervih ve ta'dil-i rûh için [19] hulk eylemişdür bir fâidesi dahî havâ-yı muhriki def' eder ve rûh-ı [20] hayvânî a'zaya irişdürür ve bu şiryân cevfdan kalbün şol [21] tarafından bêtmişdür iki şiryân ki biri kebîr ve biri şağirdur şağir[22] olan bir tabakadur bunun ittishâlî aqçigerdür vaqtâ ki aqçigere erişe [23] iki kısım olur bir kısmı aqçigerdür aḡa celb-i havâ eyler ve gıdâ verür bu 'ırqâ [24] şiryânı veridî derler cüz'i kebîr yine ve rabḡı dedükleri gibi bu cüz'i [25] kebîr çünkü kalbden beter etrafına bundan iki cüz'i müteferriḡ olur ve iki⁷¹

57a

[1] şu'be olur biri şağir ve biri kebîrdür bunların şağiri bedenün [2] yukarısına gider ve kebîri ayaklara nâzil olur ol cüz'i ki [3] yukarı gêtmişdür iki şu'be olur kebîri ökceye gider ve şağ [4] cânibden türbe erüşür bu ol terbihdür ki hâzret-i hekim ezel Kurân-ı [5] keriminde **necruh min beyn'uşşulib ve't-târib** buyurmuşdur bu kere bu muhallilde [6] üç kısım olur kebîri şağa vasaḡı şola gider ve iki ve dâc ki [7] 'gâyetine 'ırq-ı sübâtı derler bir tamar dur ol iki tamarun ḡalfeti mücib [8] sübâtdur ol ki 'ırq-ı sübâtınun 'gâyetidür üç kışmdur bu aqsâm [9] 'azm-i hicrinun eşḡabından dâhil kışfa gelür şebikiyye müteferriḡ olur [10] ve yine cem' olur ḡışâ ki dimâğıyla böyledür ol ḡışâyâ müteferriḡ [11] olur bâkî kalanı altıncı fıkrâ ki raqabeden nevâhî-i nerfûfanun [12] gözi maḡlîdür anda müteferriḡ olur bu def'â kimi ketfe kimi iki [13] ellere gider ve rabḡı cüz'i şânîsi sâ'idün 'azm aşğari üzerinden [14] inḡirâfen ḡoltuğa gelür ve 'ırq ve rabḡıdan cüz'i kebîrinun üçüncü kısmı [15] ki bâkî idi fıkrâ-i ḡâmisun şağ tarafından esfele nâzil olur [16] 'azm 'acz-ile bâlâ-yı zahire ki yaḡın erişe bu muhallilden şu'beler müteferriḡ [17] olur şol nevâhı ki riyyenun tarafınıḡâvidür bu şu'abât şadrdan [18] kaşaba-i riyyeye münḡadar olur bir nicesi nuḡâ'a gider çünkü [19] şadrdan gece iki şiryân olur belki yemîn ve yesârına ulaşur [20] ḡayr-ı şiryân tıḡâl ve cigere ve meşâneye cüdâ evvelin cevrine em'â-i duḡâḡ [21] ve ḡolına vâşıl olur ve ol şiryândan biri şol böḡrüne vâşıl [22] olur ve elyâfa müteferriḡ olur bu kere iki şiryân-ı aḡer gelür her ikisi [23] iki inişine şol ḡasiyye ve şağ ḡasiyye erüşür ve böḡreklere perişân [24] olurlar şol şiryân ki arḡadan gelmişdür ve ol şiryân-ı a'zam [25] ki ḡaddî şağ yügrege bu muhallilden bu şiryânların şu'beleri müteferriḡ

⁷⁰Maḡlab teşrih-i şiryân

⁷¹El-şiryân şinun fetḡi ve kesriyle şiryân lafzından müfred olur ki bedende olan nabz tamarlarına denür 'urûḡ-ı nâbıza ma'nâsınadur beynü'l-eḡibbâ-i 'urûḡzavârib ta'bîr olunur yaḡal inḡit'at-ı şiryâniye ve heyü'l-'urûḡü'l-nabza mütercimdir ki kütüb-i teşriḡde meşrû' olduḡı üzre şiryân bedende nabz ve müteherrik olan tamarlardur kive orda muḡâbilidür aşlı Yunânide müteherrik bi'l-hâyât-ı ma'nâsına olan orta ta'bîr itdükleri bir ḡalın tamar dur ki yesâr ḡalb

57b

[1] olur cüdā ol ki em‘ā-i mustakīmenün taraflarıdır andan boş böğ- [2]-reklere érüşür ikisi öğden ve ikisi ardan müntehī olur ve iki [3] kısım olurlar biri sağdan ve biri soldan meşāne ve nāfe érüşür [4] ve meşāneye vaşıl olurlar ve münkasım olurlar ve bākīsi қаziyye [5] gider ve nisāda ve 5, e vāşıl olurlar ammā şiryān aher ki bu māhalle [6] gelmişdür münkasım olur ve haşīde ve insānīde uyluğuş ‘ağalesine [7] müteferriğ olur bākīsi ayağa nāzil olup perīşān olur sübhānū’l[8] –kādīr cell-i şāne **bāb-ı rābi’ teşrih-i gışā beyānındadır** bu ma‘nā altı nev‘le [9] tafşil olunur gışā bir cisimdür ki tenün ve sefid ve şulbdur ve a‘zā [10] örtmişdür a‘zānuğ bālāsından hıfz-ı a‘zā eder a‘nī harekāt [11] tā hemvārdan a‘zāyı siyānet eder beden-i insānda küşāden raqıq [12] ‘uzv yokdur bu envā‘dan nev‘-i evvel gışā-i şadr teşrihidür [13] imdi şadrda iki gışā vardır ki şadra bahş olmuşdur [14] bu gışānuğ mebdeyi bedenün şulındur tamāmen terkūf ortasına [15] érüşür ve cānib-i esfel ki fescdür ya‘nī önsüzce ikidür iki [16] mevzu‘da muttaşıl iken munfaşıl olur tedricle qalbe érüşür ba‘de [17] andancüdā olup iki ‘uzv ki gışā-i qalbün etrafını hāvīdür qalbi [18] ihāt eder bu kurre-i qufār-ı bestenün yukarusı ki merīd ol mevzu‘a bağlanur [19] bu gışā-i a‘zānuğ gışālarına gider şadrūğ cevfinden qalb gibi ve riyye [20] ve şirāyīn ve urdaki a‘zāyı ihāta eyler her gışā ki verīd hicāb [21] olur hāvī-i dildür bu qalbi her cānibden mahvī olana gılāf derler [22] hareketi qalbden cüdā hareket ederenvā‘dan bir nev‘ dahī gışā-i şifākuğ [23] teşrihidür bu gışā ki şifākdur ‘ağale başınūğ tahtında örümcek ağı [24] gibidür cevfdede olan a‘şābuğ cümlesinün yukarusına irüşür [25] mi‘deye ve kebede ve böğrek ve tıhāle ve meşāneye ve raqim ve işneyn ve ‘urūğ

58a

[1] zavārib ve terb ve fem-i mi‘denün galīzi tarafından cümleyi ihāta ederher [2] çendenki pāyāna erişe raqıq olur tā ‘azm-i ‘āne ki qasıq kökidür aña vāşıl [3] olur ve cānib-i bālāya bağlanur ve hicāb olur ve bu def‘ā cānib esfele [4] başınūğ iki ‘ağalesine érüşür şol gışā ki hāvī mi‘dedür gışālarūğ [5] galīzdür nihāyet gışāya vāşıl olur biri dahī gışā-i cüdā oldur em‘ānuğ [6] gerdişinden şirāyīn ve āverde ve a‘şāb ki bu hadd-i evvelde vardır ihāta [7] edüp tekye eylemişdür ve mürtebīt olmuşdur sübhānū’l-hālik cell-i şāne **tā‘līm-i [8] sālīşūğ sifr-i hāmisinde olan beş bābuğ bāb-ı evveli teşrih-i hicāb [9] beyānındadır**⁷²şahib-i kāmīl tefsīr eylemişdür beden için raqabe ardından [10] iki cevfdede kebīr vardır biri azlā‘ ve ‘azām-ı şadrı hāvīdür ki ol [11] cevfdede qalbdür ve riyyedür cevfdede şānī ki alāt-i gıdādur mi‘dedür ve kebeddür ve riyye- [12] dür gecüp em‘ā ve merāre ve tıhāl ve kilye ve meşāne ve raqimdür bu iki cevfdede [13] ortasında fāşıla vāqı‘ olmuşdur şol ‘ađalāt-i müstedire ki anlara hicāb [14] derler menşe-i ‘azm qasıq aheridür andan gecüp on üçüncü fıkraya muttaşıl [15] ve mültehim

⁷² Maqlab teşrih-i hicāb

olur zīrā cevābından bu ‘aḍale lahmīdūr ve vasaṭ ve ter ki anda vardur [16] ‘aḍalenūñ eṭrāfindan bu ḥicāba iki cānibinden iki ğışāyı terk eylemişdür [17] biri yukārudan ki ṣadruñ cevfini terk eylemişdür menşe-i ‘aḍalātuñ yanında [18] olan ğışādur ve iki ğışā ki ṣadri velī eylemişdür ğışā-i aḥerle payāndan [19] cevfi baṭını velī eylemişdür münşaları şıfāk ve mi‘dedendūr ve bu ğışā ki [20] ḥicābdur iki şuḳbesi vardur birinūñ mevzu‘ı em‘ā ile merīnūñ yukaru [21] ṭarafıdur ‘urūḳ-ı ecvefle a‘lā-i bedene gider şol mevzu‘a erüşür ki [22] ḥicāb yelidūr anda mülteḥim olur ammā merīde mülteḥim olmaz bu ma‘nā iki nef [23] içündür biri ḳabz ve baṣṭ ve biri sā‘ir-i ‘adalāta ḥareket vèrmek [24] içündür sā‘ir-i ḥevāsından ğayrı alāt-ı nefes ve alāt-ı ğıdādur bu envā‘dan [24] ki ğışādūr biri daḥī terbdūr terb bir ‘uzvdur ki iki küşāden⁷³⁷⁴

58b

[1] mürekkebdūr ve hey‘atı cerāb mişālindedür ḳacanki ğışā ki bir yere gele ‘urūḳ [2] bisyārı şaḥmle cem‘ olur bu terb taḥt-ı şıfākdadur ki mi‘denūñ [3] esfeli ve em‘ānuñ alāsı vāḳı‘ olmuşdur **bāb-ı sāmī teşrīḥ-i a‘zā-i** [4] **mürekkebe beyānındadır**⁷⁵ ḥazret-i ḥālikü’l-‘eşyā başı cümle a‘zānuñ re‘isī [5] ve dīde-bānı olmuşdur ve ḳā‘ide dimāğı ‘azmdan ḥulḳ eyleyüp ‘azm etdi [6] ve ter ile ba‘de ‘azm-i iṣāniyi iki ‘azm-i maḥrā ile sağdan ve şoldan [7] ṭülen ve ‘arzen üç ḳısm eylemişdür ve rabṭını daḥī üç ḳısmdur dimāğūñ [8] baṭını evveli sā‘ir-i baṭundan ve sa‘idūr andan sonra baṭn-ı muahḥar dimāğdur [9] ba‘de baṭn-ı vasaṭ dimāğdur ve cevher-i dimāğ bir cevherdür ki çerbdūr [10] ve nermdūr ve derüzü’l-şekkdūr bu derzulardan biri ḳıḥfdan [11] yāfūḥla muttaşıldur ve ribāṭla düşünmişdür her derzler ki yāfūḥdan [12] zāhir ḳıḥf gelmişdür yukaru ṭarafı rūḥ-ı nefsanīdür dimāğa iki [13] ğışā beyninde vāḳı‘ olmuşdur ve bir ğışā daḥī bu ğışānuñ dāḥilinde- [14] –dür ki ğışā-i maḥvīdür ve yāfūḥa muttaşıldur bu iki ğışāya Yunāniyān [15] minsicīn derler ve ğışā-i aḥer ki ḥāvī ḳıḥfdūr başınuñ derisinūñ [16] altından olan derzilerden ve deliklerden ki ḳıḥfda vardur şirāyīn [17] ve urdadur ḳıḥfa gelmişlerdür bu kürre-i ḳıḥfuñ ḥāricinden ve dāḥilinden [18] muahḥar dimāğ ve dehānuñ mābeyninde yayulup küşāde olmuşdur bir miḳdārı [19] muḥallil cevfe vüs‘at olmaḳ ile mecmu‘un-nūr olan ‘aḍaliyyetinūñ ittisā- [20] lından küşāda olur bu cevfe ma‘şure derler bu mezkūr bu yerde cevher [21] dimāğa teşbīhdūr bu muḥallilde şu‘beler ḥaşıl olup dimāğūñ [22] muḳaddimine gelür ve cem‘ olur bu iki ṭamar bundan ğayrı baṭına gider [23] ve iki şu‘be olur

⁷³ El-ḥicāb kitāb vezninde ve maṭlaḳa iki nesne beynine perde ve ḥā‘il olan şeye ḥicāb-ı iṭlāk olunur ve ḥicāb-ı zār gibi ince ve yufḳa incegeze dēnür ki insānuñ iki yanları beyninde mu‘teriz ve aḳ ciger ile nefes mecrāsı olan ğurtlāğūñ arasına ḥā‘il olunur bu şüretde ḥicābü’l-cevf dēdükleri perdeden ki yürekle baṭn beyninde ḥā‘il olan ince deriden başḳa olurḳāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

⁷⁴ **El-şafāk** kitāb vezninde ḳasıḳda ḳıl bitten derinūñ altında olan yufḳaca deriye dēnür ki zār gibi olur ekşeri fatḳ ‘arīzası aḥa ‘ariz olur ‘andü’l-ba‘z deri ile bağırsaḳlar aralığı ve ‘alī ḳul baṭnuñ derisinūñ mecmū‘na dēnür ki cild-i zāhiri ve cild-i bāṭınınuñ mecmū‘ı olur ḳāmūs-i cild-i şāliş evvelindedür

⁷⁵ Maṭlab teşrīḥ-i a‘zā-i mürekkebe

müntesic olur ya'nî taht-i dimâgda şebîke mişâl [24] olur ve baṭn-ı muḳaddimüñ ṭulına iki kısım olur bu kürre-i baṭn-ı muḳaddimededen [25] iki zâ'ide yeter ya'nî pistân-ı zenân gibidür ḫâzret ḫekîm cell-i şâna ḳuvvet-i

59a

[1] sâmi'ayı bunda ḳomışdur baṭn-ı vasaṭ şağirdür ve dehîz mânifdür [2] baṭn-ı muḳaddim baṭn-ı vasaṭ beyninde bir mak'âd ṭulanîdur ve saḳfî kürre'üş- [3] -şekldür inçe bulut gibi bir ğışâ ki aña ezc derler ḳabalamışdur ve bundan [4] bir cüz'î miyân dimâğdan bu baṭn-ı vasaṭuñ üzerine zerreler gibi ṭulanî [5] bir düde mişâl nesne cekilmişdür inḳibâṭ ve inbisâṭı mürekkebdür her ğâh bu düde [6] ḫareket ederḫareket –i inḳibâz tacvîfdür beste olur her ğâh ki ḫareket-i inbisâṭ [7] vâḳı' ola tacvîf küşâde olur bunlara ğabîn derler bunda olan [8] iki zâ'ide ki aşığa gele mecrâ münsed olur her ğâh ki müte'alliḳ olalar [9] ve münḳabız olalar 'arzi ziyâde olur ve zâ'ideler ki andan devr [10] olalar mecrâ küşâde olur imdi dimâğ için iki mecrâ olur fuzelâtı [11] ol iki mecrâdan def' ederbiri baṭn-ı muḳaddimün müntehâsıdur ve biri [12] vasaṭ-ı dimâğdandur gelür biri menfez 'amîḳ olur ki evveli ol ḫicâb-ı [13] şulbdandur aña ḳam' ve müstenḳi' dërler çünki bu ḫicâbdan daḫî geçe [14] anda bir ğudde küşâde olur ki mühre şeklindedür ğışâ-i şulbla mecrâyı [15] dimâğ ortasında ḳonmışdur bu mühre daḫî kücücek şol kemüklere [16] uğrar ki mişfât dërler bunlardan döner aşığa gider nuḫâ'dan taşra [17] çıkar bir mecrâ daḫî ki pes dimâğdan gelmişdür meme başına beñzer kemük [18] altındadır bunun menfezi burun cânibindedür fuzelâtdan ba'zı [19] bu menfezün buruna iz tepârek'Allâh aḫsenü'l-ḫalîkiyn **bâb-ı şâliḫ** [20] **teşriḫ-i 'ayn beyânındadır** ⁷⁶ ma'lûm ola ki cism-i 'aşab mücevvef ve minsicîn [21] ki dimâğdan geleler ḫâne-i çeşmde küşâde olalar bu 'aşab ki küşâde [22] olur kerî'üş-şekldür şüretâ ağız gibidür ve iki ğışâ ki 'aşab-ı mücevvefün [23] cevresinde 'aşabuñ şekli üzre küşâde olur ve birbiriyle ṭabaḳa [24] ṭabaḳa a'lâya gider bu kürre 'aşab-ı mücevvefün ṭabaḳasından altı ṭabaḳa ḫâsıl [25] olur üçü dâḫil ve üçü ḫâricden şol ṭabaḳa dâḫil ki 'azme mülâḳîdür

59b

[1] aña ṭabaḳa-i şulba dërler ve ṭabaḳa-i ḫâric ki bu ṭabaḳanuñ cevheridür aña ṭabaḳa-i [2] ḳariyye derler bu bir ṭabaḳa-i şulb ve şeffafdur ki ve iki ṭabaḳa ki dâḫil-i [3] raḳîḳiye düşmiş ve aña vâsıldur buña meşîmedür bir cinsi ḫâvidür [4] bu kürre-i meşîmden ḫâric olan ṭabaḳaya ğanye şebih olduğıçün ṭabaḳa-i [5] gabîyye derler bu ṭabaḳanuñ vasaṭında ḫâzret-i başîr cell-i şâne şuḳbe [6] ḫulḳ eylemişdür ki nûr ol şuḳbeden buña insânü'l-'ayn derler [7] Türkîsi göz bebegidür ṭabaḳa-i dâḫiliyyeden üçünü 'aşab mücevvefdür ki ṭabaḳa-i [8] meşîmeye mülâḳîdür buña şebîke dërler bu ṭabaḳa-i şebîkden ḫâric olına [9] ṭabaḳa-i

⁷⁶ Maṭlab teşriḫ-i 'ayn

‘ankebūtiye derler nesic ‘ankebūta müşābih olduğūçün bu ‘ankebūtiyede [10] olan ruṭūbet-i cildiyyedür ruṭūbet-i beyziyye miyānını ḥācizdür ve ‘aşaba [11] mücevvefün ağzı ruṭūbet-i zücāciyeli mülteḫımdür zücāce eyledükleri kemāl-i mertebedür [12] bir aḳ ve nūranī ve zücāc-i mişāl lem‘ası reyyānı olduğudur bu zücāciye- [13] –nūn nūrı cildiyyeye gelür vech-i teşmīh-i cildiye zāle mişāl bıraḳılduğūçün [14] ziyāde laṭıfdür bu ṭabaḳanuḡ leṭāfeti nūr-ı başara ḥicāb olmasun deyü [15] ve cānib-i bürünü yaşıraḳdur rüṭubet-i beyziyyeye gelmişdür bu ruṭūbet beyāz [16] beyza şebīhdür ve bu rüṭubāt ve ṭabaḳanuḡ cümlesi laṭıfdür ve ‘uzrūḳıdır [17] ve sefidür bunlardan şulb olanı mülteḫımdür münbeti ḥāric ḳıḫıfda olan [18] küşādendür ṭabaḳa-i ḳarnīneyyeyi ihāṭa eylemişdür sübhān‘allāhü’l-başıṛ **bāb-ı rābi** [19] **teşriḫ-i lisān beyānıdadur** imdi lisān bir laḫm-i pāredür ki nerm-i sefidür [20] ve anda ṭamarlar şiryānları nihāyedür ve ṭamarlar ve şiryānlar lisānuḡ ḥumretine sebebdür [21] cenāb-ı bāri zebānı ol ṭamarlar ve şiryānlardan ḫulḳ eylemişdür ve anuḡ dibinde [22] olan ḡuddeler ki aḡā laḫm gudedi dērler ve mevlüdü’l-la‘b derler insānuḡ la‘bını [23] andan ḥāşıl olur iki menfez bir olmuşdur dil ol menfezlerüḡ[24] üzerine meyl eylemişdür la‘b ol menfezlerden ṭaşra gelür ve rütūbete [25] bā‘iş olur ve dilüḡ ḡışāsı mi‘denüḡ merisine yübüsetdür iki büyük

60a

[1] ṭamar ki taḫt-i lisāndadır kebūd renkdür anlardan çü ṭamarlar peydā olur ve müfāraḳat [2] édüp perākende olurlar ve dil aşlında iki şāhdür ammā bir ḡılāf icinde [3] dürüzbān bir aletdür ki leb dendāna yarılıḳ eyledüğinden ḡayrı dimāğdan [4] anān-fe-anān fuzelātı cānibine cezb édertenḳıyyeye bādī olur ve tekellüm éder[5] ḫurūfi taşḫīḫ éderve ṭu‘ümātı ḥiss éder ḳacan ki muḫriḳa vāḳı‘ olur [6] lisāndan bölünür ve her muḡḡa olunan eşyānuḡ lezzetini ol idrāk éder [7] ve çeniden dişlere i‘ānet éderve iḳtizā eyledüğü ḳadardür ruṭubāt cezb [8] édüp ḥāşıl eyler **bāb-ı ḫāmis teşriḫü’l-ḫalḳ ve el-ḫancere beyān éder**⁷⁷ imdi [9] ḫalḳ ve ḫancere ḳaşabaü’l-riyyeden maḫlūḳdur ki havā anuḡla gelür ve mi‘deye érüşür [10] merīk muḳarri raḳabeye maylar gider ve ḳaşabaü’l-riyye merīk öñindendür ḫalḳ[11] mecmu‘-ı merīden ve ḳaşabaü’l-riyyeden ‘ibāretdür ammā ḫancere bir ‘uzv-ı ‘uzrūḳıdır ki [12] şavtūn tamāmına āletdür nefes-i cins eylemek ālet üç ‘uzrūḳdan [13] mürekebbedür biri öñinden vāḳı‘ olmuşdur insān-ı nefes fedḫ ve ḫabse bununla [14] ḳādir olur buḡa teraḳḳı derler ikinci uzrūḳdur ḳınuḡ öñinden ‘unḳa [15] maylar gider bu meşhürdür lakin nām vermemişlerdür üçüncü ‘uzrūḳdur ki [16] iki ‘uzrūḳnuḡ mabeynine düşmişdür menkibī dērler bunun miyānında nāmı yok [17] bir mufaşşıl vardır ki müteza‘ıfdür ḳaçanki ḳay ḳarīb ola ḫancere küşāde [18] olur dāḫil ḫulḳūmda bir cerm vardır lisān-ı mizmāre müşābihdür ṭaraf-ı [19] ḫancere üzre tenüḡ vāḳı‘ olmuşdur ve ḫancereye yakın yerde açılmışdur fāidesi [20] şavt ḳavī olsun içündür

⁷⁷ Maṭlab teşriḫü’l-ḫulḳ ve el-ḫancere

ve hancereye yakın dil iki cism-i lahmı [21] şekli olur ki levzeteyn dâireler küçük dil dedükleridir vasaatında cenâb-i [22] ‘izzet-i merî için yol hulk eylemişdür andan mürür eyler sübhânü’l-hâlik [23] **te‘âllim-i sittenüñ ta‘lîm-i râbî** bir faşl ve altı sifri müstemeldürsifr-i [24] evvelde altı bâb sifr şânide yedi bâbsifr-i şâlişde sekiz bâb sifr [25] râbî’de **toğuz bâb sifr-i hâmisde on bâb vardur bu faşl** ⁷⁸⁷⁹⁸⁰⁸¹

60b

[1] **teşrih-i riyye beyânındadır** ma‘lûm ola ki çaşaba-i riyye bir niçe ‘uzrûkdan [2] mañlûkdur birbiri üzre dâireler üzre vâkı‘ olmuşdur lakin kâmil-i dâire [3] degüldür belki dâirenün üç bahşında biridür şol dâireler ki merîye [4] qarîbdür bir muhallildür ki hâlîdür ol dâirelerden bir niçesi gışâ-i cismdür ki [5] gıdânuñ aşığa inmesi vaqtinde bu küşâden ki devr ola riyyenün yelisinde [6] yedi küşâde olur celb-i havâ için riyyeye hânçerenün üzerinden [7] yol acılır bu ‘uzrûk larda dâhilden ve hâricden bir gışâ-i şulb [8] yapışur ve çaşabaya kuvvet irişdürür ve iki fem olur bu aqsâm ki [9] zıkr olundu ‘urûk mâbeyninde hâvî olur şol cerm ki müteñâlhil ve ‘urûk [10] şerâyîn ile müntehidür cümle aqsâm ile dehânuñ tenkine dönerler ve bir [11] miqdârı dehânuñ için taqsım olur ve bir miqdârı şerâyîn ile [12] kalbe êrüşür ve mefkûr olur şol cem-i lahmı ki müteñâlhil ruhüdür [13] çaşaba ve averde ve şerâyîn ve gışâ ile cümlesi riyyeye vâşıl olur [14] ve iki kısım olurlar bir kısmı şağa ve bir kısmı şola giderler şola giden [15] kısım dahî iki şu‘be olur ve şağa giden kısım üç şu‘be olur bu [16] def‘a kim hicâba êrişe hicâb ki münkabız olur bu sebebdendür diye [17] ve şadruñ muhreci tenün olup dem-i ahengrân mişâl havâ-yı süñunet-i [18] birûna gelür ve riyye ve lihâf-ı kalb hancerenün cüz‘i enine beste olur [19]şol vaqt ki çaşaba ve beste ile merî hâreket êde müncezib olur [20] gıdâ ve şerâyîn aşığı ki nâzil olur hancere ve ‘uzrûkları birbiri üzre [21] тұrur vaqtâ ki balğa sebkat êde fi‘l-hâl kuvvet-i dâfi‘a çaşabaya indirür [22] o sebeble yutmaq âsân olur def‘-i su‘âl êderta‘lîm-i râbî‘ün sifr-i evvelinün [23] **bâb-ı evveli teşrih-i kalb beyânındadır** imdi kalb bir ‘uzvdur ki kavîdur [24] ve şulbdur envâ‘ı elyâfla bâftedür bu elyâf câzibe ve masike ve hażma [25] ve dâfi‘anuñ aletleridür ve şekli şanavberîdür ki başı tarafı cānib-i esfele

61a

[1] varınca incedür ve cānib-i yesarı galîze gider ve kalbün cānib-i a‘lāsını gışâ [2] hāvîdür kalbün ‘uzrûkı sâir-i ‘uzrûklardan bir keder ve kalbde ‘uzrûk[3] hulk olunduğı mestür

⁷⁸**El-karbe** fethâtle boyına dênür ‘anğ mâ‘nāsına ‘alîkûl boyınuñ eksiye tarafından gökine dênür cem‘î riqâb gelür rānuñ kesîriyle ve ruqb gelür fethiyle ve rāqib gelür efles vezninde ve riqâb gelür hareket vezninde kāmüs-i cild-i evvel evvelinde

⁷⁹**El-hulk** halk vezninde boğaza dênür kāmüs-i cild-i şānî âherindedür

El-mezred mağ‘ud vezninde boğaza itlāk olunur mañll zerd olduğıçün el-zerd ferd vezninde yutmaq ma‘nāsınadır kāmüs-ı cild-i evvel âherindedür

⁸⁰**El-mes‘ul** mağ‘ud vezninde boğaza itlāk olunur kāmüs-ı cild-i şāliş evâilindedür

⁸¹**El-hulküm** zenbür vezninde boğaza dênür hulk ma‘nāsına kāmüs-i cild-i şāliş evâşitındadır

olsun deyüdüür ğışā daĥī sāir-i ğışālardan şulbdur [4] zīrā ħalb bir ‘uzv-ı şerīfdür ki ĥıfzı lāzımdur tā kim aña āfet ve esīb irişmeye ğışānuĥ [5] andan cüdā olması iki kār içündür birisi ħalbe āfet irişdürse ğışāya irişüp [6] ħalb maĥfūz olsun demekdür birisi daĥī ĥareket-i inbisātda pejmürde olmasun [7] içündür ve ħalbün iki büyük tecvīfi vardur şaġir olanı vasaṭ-ı ħalbdde [8] vāķı‘ olmışdur Calinus bu tecvīf-ı şaġire dehliz-i menfez deyü ism [9] vaz‘ eylemişdür ve tecvīfün kā‘idesi ħalbdür bir ĥüni ve ġalīz şeydür ve laĥm-i ħalb [10] şulbdur ġıdāsı dem-i ġalīzdür ve ol tecvīfde ince ve raķīķ dem-i rūĥla [11] āmīĥtedür ve şaġ tarafından olan tecvīf daĥī böyledür nihāyet ġıdāyı [12] ħalbün coġı anda amādedür ve bu cānibün eti laĥferekdürĥün-i ġalīzün [13] zā’īdi bundan taşra ġider bu sebebden ĥevāli tecvīfde olan [14] et ki şol cānibdedür ġalīz-i terdür ve şulb-i terdür lakin bu cānibden [15] ħan raķīķrekdür ve ĥārrdur ve rūĥla āmīĥtedür ĥikmet-i ĥüdā bu cānibün [16] laĥmın ġalīz kaldı tā kim bundan gele ve taĥlīl-i dem eyledükçe rūĥ [17] taşra gelmiye şol taraf ki bögrekdür bevl anda olmaķ nīm havā ol [18] tarafda olduġıdur gayrı et pāresi ve nānuĥ sükker ki düşmişdür [19] iki tarafından bādġir gibidür bunlara ‘avām yürek ħolġı dērler ve her ġāĥ ki [20] ĥareket-i inķibāz ēde bu iki ħollıķ nīm havāyı ħalbe vāşıl ēder[21] ve her ġāĥ ki ħalb ĥareket-i inbisāṭ ēde bu iki ħulaķ ġirüye yayılır nim [22] havā ifrāṭla olursa kifāyet kadar celb ēder ve cenāb barı ħalb-i [23] miyāngāĥla fużāyı sīnede ħodı tā kim üftlerden emīn ola zīrā eyü muĥallilden [24] me’mın yer yokdur her tarafından ĥarāret irişmededür nihāyet ħalb [24] bir miķdār şol tarafa meylrekdür bu ma’nā daĥī iki cihetledür birisi

61b

[1] daĥī ħalb ma’den-i ĥarāretdür ciger ise ĥārrdur ma’den-i demdür ħalb şol [2] tarafa mā’il olmasa ciger def’ā ĥarāret vērmeķle mużtar ēderdi birisi [3] daĥī ‘ırķ-ı ecvef ki cigerden ħalb tarafına gelür ġüzergāĥı vāsi‘ olsun [4] deyüdüür bu faķīr direm ki tıĥāl şol cānibden ĥazīne-i sevdādur sevdā ise [5] bārid ve yābisdür tıĥāl bi’l-küllıye ĥarāretten maĥrūm olmasun deyüdüür zīrā ħalb [6] ma’den-i ĥarāret ve münbi‘ rūĥdur cümle a’zā andan naşīb ricāsındadır [7] ve bir şerīf zātdur ki ĥic elem ve kedere taĥammüli yokdur **ta’līm-i rābi’ün sıfr-i evvelinün** [8] **bāb-ı şānısi teşrīĥ-i merī ve mi’de ve em’ānındadır**⁸² imdi merī menfez [9] ta’ām ve şarābdur ve fıķār-ı ġerdāna muttaşıldur ve ribāṭ ve ġışā ile müstaķımdür [10] şol vaķte ĥicābdan geķe ve şola meyl ēde küşāde olur ġüyā bir ħabaġun [11] boġazı merīdür ve ħarnı mi’dedür ve merī iki taĥaķa-i ‘aşabāındur dāĥilinde [12] tıĥlına elyāķ vāķı‘ olmışdur ħuvvet-i cāziye ve masikeye aletdür ve taĥaķa-i [13] ĥāricıyyeden ‘arziyyeye elyāf vāķı‘ olmışdur bu iki taĥaķa-i merī [14] mi’denün iki taĥaķalarına muttaşıldur her biri mi’deden tedricle [15] küşāde olur mi’denün iki taĥaķası ĥassās ve ‘aşbāındur anuĥ daĥī [16] elyāfi

⁸² Maṭlab teşrīĥ-i merī ve mi’de ve em’ā

vardur cāzibe-i māsikeye āletlerdür şol tabağa ki kemānidür [17] ve daħilindedür kuvvet-i hazmanuñ muḳarribdür şol tabağa hāric mi‘dedür [18] anuñ elyāfi dāfi‘aya hādimlerdür ve müdevver ve merbūḫdur қа‘rende şaḳye [19] vardur ki bābü‘l-mi‘de derler bu bir bābdur ki em‘āya gider ve ğidāya [20] müte‘allıkdür mi‘dede olan ğidāyı mestūfi haẓm itdürüp naẓc [21] hāşıl ederbu bāb ma‘en ešnā-i ‘aşr ile küşāde olur ve bir daħı [22] mi‘denüñ қа‘rındadır ve ešnā-i ‘aşr em‘ā-i şaime berāberdür vech tesmīse [23] şāim onuñçündür ki ekşer hālde bu bağırsaḳ hālīdür ve māsāriḳanuñ [24] ğāyetle büyügi bu şāimeye muttaşıldur ğidānuñ ‘uşāresini ve merāreden [25] iḳtizā edenı aña döker ve şıḳldan ğusl ederböyle olmağla çoḳ ⁸³

62a

[1] muħallili hālī olur şol ‘uşāre ki bundan gider kebede varur bāķī ḳalan [2] ‘uşāre-i ğidā ki ayrılmaḳ lāzımdur şol em‘āya varur ki leyāfi dērler [3] vech-i tesmīye bunda lifler olup dökilür bağırsaḳlardan uzun [4] olduğıdur bunda istidāret çoḳdur şūret-i ğidādan bāķī ḳalan [5] şol bağırsaḳ ki yaḳaya muttaşıldur kebede érüşür ve ol em‘ā ki [6] bu muħallilden geḳen aña em‘ā-i ‘alyā ve riḳāḳ dērler raḳīḳ cevher olduḳları [7] içün bu em‘ā ma‘en a‘vere muttaşıldur bu ma‘ānuñ ağızı açıḳdur şol [8] nesne ki taşra gider ve bundan gider bu bağırsaḳdan çoḳ bağırsaklar [9] tevellüd eder ve haẓma mu‘ayyen olurlar ve a‘ver ḳolon ki muttaşıldur [10] bedenüñ ‘arzına şağdan ve şoldan ğirü döner şağ ḳarafdan arḳa [11] cānibine gider bu ma‘āde ḳulunç çoḳ olur zīrā ḳulunçuñ aşāfi [12] ḳolondur geldük imdi em‘ā-i müstaḳıme ki ḳolona muttaşıldur serpem [13] dērler bağırsaḳlarıñ aḳeridür ve bu bir bağırsaḳdur ki toğrıdur ve kütāh [14] ve küşādedür arḳa ḳarafına düşmişdür biraz ol yerde cem‘ olur ve bu [15] ma‘ānuñ ḳarafı üzre māni‘ ḳurūc biraz olur ve maḳ‘ad ile müsemmə [16] ‘aḳale def‘ irāde edincezabbḫ eder bu üç em‘ā-i aḳer ki ğalīz ve taḳīnedür [17] şaḳm anuñla muḳāvetmet ederya‘ni aña muttaşıldur ‘ulyāda olan üç bağırsaḳ ki [18] raḳīḳdur anlarıñ dāħilinüñ saḫı üzre rütübāt lezce vardur ki anlara [19] a‘rāz dērler ḳā‘im-i şaḳm em‘ā-i esfeldür bu altı bağırsaḳ ki zıkrı [20] sıyḳ eyledi laḳmidür ve ‘aşabıdur bu altısı iki tabağa olur cenāb-ı [21] ‘izzet bunlara lifler ḳulḳ eylemişdür kuvvet-i cāzibe māsike ve haẓma ve dāfi‘a [22] bu muħallilde ‘amel ederler **ta‘līm-i rābi‘üñ sıfır-i evvelinüñ bāb-ı şālīşi teşrīh-i kebed**[23] **beyānındadır**⁸⁴ ma‘lūm ola kebed bir ‘uzvdur ki efşürde-i kīlūs mi‘denüñ [24] ḳabusından māsāriḳaya érüşür ve andan ḳan olur ve māsāriḳada [25] ki cüz‘i māye vardur anda bir kuvvet vardur ki kuvvet ciğer gibidür ve ağızında

⁸³ **El-merī** emīr vezninde boğazda bir üçü cigere muttaşıl yola dēnür ki andan ta‘ām ve şarāb mi‘deyebogaza mülāşıḳ ve mi‘denüñ ve ḳursağın başıdur boğazda iki yol olur birisi ḳaşaba-i ri‘yedür ki buğumlu olur boğur tak ve ḳar ḳalk-i ḳabīr olunur bu nefes mecrāsıdur ve birisi merīdür ki kızıl eviyken ve kızıl öklük ta‘bīr olunur bu ta‘ām ve şarāb mecrāsıdur haẓm maḳalli olmağla merī itlāk olınu ve merī lafzınuñ cem‘i emriye gelür if‘āle vezninde ve merī gelür serīr gibi ḳāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

⁸⁴ Maḳlab teşrīh-i kebed

62b

[1] hazma vardur ki mi‘de ağzında olduğu gibi gıdadan vâkı‘ olanı [2] ya‘ni kılûsı ceker kırmızı eder kendü rengine döndürür cigerün [3] etinden hıc ‘aşab yokdur şol tamar ki orda derler cigerden bêtmişdür [4] efşürde-i kılûsı mi‘deden ve em‘adan mäsâriķa dedükleri tamar [5] väsıtasıyla cigere cezb ederaşlı altı mäsâriķanuñ lif mişâl [6] şâhlarıdur ki cigerün cânib muķa‘arında vâkı‘ dür bu mäsâr yaķâyı ki [7] bâb derler efşürde-i kılûs ki cigerde puhte ola her endäme lâyıķına [8] göre ciger anı irsâl eder bu irsâl için âlet-i cigerün cânib muħaddebinde [9] olan tamarlardur bunlardan iki tamar bögreklere ulaşur haşşasın [10] anlardan olur ve demün köpügi ki şafrâdur cigerün cânib muķa‘arında olan [11] menfezden merâriye erüşür ve demün derdi ki sevdâ bu dahî [12] cânib-i muķa‘ardan tıhâle vâşıl olur şol ğışâ ve ‘aşab ki anda [13] bu şeydedür üç kâr içündür birisi cigerün hissi yokdur eger bu [14] ğışâ ile bu şeyde olmuş olsa elemeler ve üfler ve şişler ki andan [15] zâhir olurdu anlardan agâhî olmazdı kendüye vâkı‘ olan [16] ‘illetleri bilmezdi ikinci kârı cigerün ve tamaruñ ki andan perâkende olmuşdur [17] kendü şeklinde ve nihâdında lâyıķ olan ‘ameli aķlamaķdur üçüncü kârı cilde [18] olan ğışâ mi‘denün ğışâsı ile oluşmuşdur ince [19] ribâtlar ve hicâblar ile muħkem olmuşdur ve arķanuñ pehlûsına mülâhıķdur [20] cigerde tecvîf-i ferâh yokdur ki efşürde-i kılûsı mi‘deden alup [21] kendüde olan tecvîfde hıfz ede pes imdi kılûs ciger tamarlarınuñ [22] cümlesine vâşıl olur bu kürr-e-i cigerün kuvveti ve harâreti ‘uşâre-i kılûsı [23] kendü hâlınden döndürür ķan ederbu def‘â cigerün ķalbe gelen tamar ki [24] aşlı ķalbdur cigere yübüsetedür ğışâsı ğışâ-i cigere muttaşıldur ve bir [25] nice ‘aşab ki mi‘deden cigere gelmişdür hâlet-i bîmârında mi‘de ciger ile

63a

[1] şerîk olmaz meger cigerde bārıde elem zâhir ola cigerden artanı andan [2] gelmişdür parmaķ mişâlinde bir laħm pâredür ki murâda bu zâ‘ıde pâre üzre [3] vâkı‘ olmuşdur eţıbbâ demişlerdür ki cigerün hastalıkda hâli pehlû kebede [4] yapışmasıdur bâķî aħvâldan murâd eden muţavvelâta nazar eylesün ve Allâh-ı[5] a‘lem **bâb-ı râbi‘ teşriħ-i kilye ve meşâne beyânındadır**⁸⁵ imdi kilye iki cânibinde [6] arkanuñ orıurgasına kebede yaķındur saĝ bögrek şolından yuķaruraķ [7] vâkı‘ olmuşdur ve bu iki bu bögrek ki iki ğışâyı väsıtadur arķanuñ [8] hırzesi üzre vâkı‘ dür ve şaħmîü‘l-cevherdür bu iki bu bögrekleriñ iki [9] tarafından mecrâları vardur bâlâdan tâlî‘ ki hadebe-i kebedden ecvef [10] demekle ma‘rûfdurbögreklerdür bunu şaf ederya‘nî gıdadan ayırur [11] meşâneye döker bu iki mecrâyâ hâletîn dahı derler bevlün dökilmesine münşâdur [12] ve meşâne iki tabaķadur birinün yuķarusı üzre gayrıña andan cüdâdur [13] tabaķa-i hâriciyyede şuķbe vardur hâliye bu mecrâ

⁸⁵Maţlab teşriħ-i kilye ve meşâne

bu şukbeden her iki tabakanun [14] vasaında ‘unq-ı meşāneye qarīb tabaqa-i dāhiliyyenun ardında iki delügi [15] vardur bir yoldan bevl meşāneye dökilür ve meşāne tulına iki tabaqa [16] ile ki dāhil ve hāricde cem‘ olur bu hey’atı yolu gerüye gétmege [17] komaz idrār vaqtinde bevlün def‘ olmaqlığı mecrāyı tabi’iden ‘ağaledur [18] ve ol ‘unq-ı meşānenun dehānındadır bi-emr’ullāh küşāde olur bu hāl [19] cārī olur **bāb-ı hāmīs alāt-ı tenāsül ve zekūr ve ināş beyānındadır**⁸⁶[20] imdi memelerun teşrihi dağı beyān olunur ma‘lüm ola ki işneyn [21] iki ‘uzv-ıtarīkdür beķā-i nev‘-i insān içündür ve mādde-i zer’dür şol [22] ‘urūķ ki hażm –ı rābi’ün fażlası cümle olan maħaldür andan gelüp [23] cemi‘ bedene cem‘ olur ve nażc bulur işneyn ki cevher-i ğudedī-i [24] sepīddür řan andan cem‘ olmağla levnine döndürür a’nī beyāz eder[25] bu ma’nā ‘avretlerun memelerinde vardur şacan ki dem orda ve şiryāniden ki

63b

[1] menşe’idür ve ‘urūķ-ı ‘azm ki tāli‘ eyleye ma‘rūfdur verīd ve şiryānidür [2] işķāya pīçide olmışdur inişine gelürler bu şol taħrādan ki ‘āne [3] üzredür ve şoķāķ-ı a‘zam ile meşhūrdur bu ğışālarun münşā’i [4] verīd ve şiryānlardurki şoķāķ-ı a‘zama vāşıl olup şalmışlardur [5] bu naħl ki kīse-i dāhil işneyndür buña vāşıl olur ammā ev‘iye-i[6] menī ki anda vardur beyzalara gider ve küşāde olur ve incelür [7] nitekim şekl-i şānavberīde maħsūsdur ol ki işneynun ‘alākāsı ki aña [8] vāşıl olur ve yine nāzil olup bir yerde cem‘ olur tā kim menī [9] nażc-i kāmīl ile nażc bula bu kūrre-i mecrā-i řazīyye gelür řazīb ise [10] bir şeydür ki ribāţāt ve a‘şāb-ı verīd ve şiryānla mürekkebdür bu [11] ‘urūķ mābeyninde bir laħm-i sefid ve ğudedi vardur ki anda üç [12] mecrā olur ki biri menī ve biri mezī ve biri bevl içündür naķūta [13] imtilā’-i cevfle haşşadār olur rīħ ve rūħ ki şiryānda [14] vardur ‘urūķdan tenāsül-i ināşun imālātı vi‘ā-i menī ve ferc beyzātāne [15] sebīhdür ammā raħim şifāķidür ve ‘unķı anuñ řazīb-i mişāldür nihāyet [16] řazīb-i hāricde nisānuñ anuñ meşelī dāhildedür ve ger durur ve bir cānibini [17] ki yaşşıdur raħimün iki tarafını ihāta eylemişdür bir tarafı ki beyzātāt [18] ricāldür azdur taşradan istidāret üzredür ve raħim ‘aşābānidür [19] ve ‘urūķı bī-nihāyīdür řan andan nażc tām bolur ve laħm ğaddınun [20] biri dağı memelerdür ol ħarāreti řālīden kesb eder ve şiryān-ı [21] ‘azm ki memelerden gelür anda münķasım olur ve sūt ki hāşıl olur [22] memelerde dem ħayzdan hāşıl olur memelerde olan laħm-i ğuddedi [23] bürüdete māīldür mizācı i’tidāl üzre gelen şanı beyāz eylemekdür [24] mu‘tı-i muţlaķ lāzım olan miķdārı dem-i ħayzdan taķlīb-i leyn [25] édüp a‘tā-i laţf eder şol vaķt ki şabı fer‘ éde leyn-i cereyān

⁸⁶ Maţlab ālet-i tenāsül ve ināş

64a

[1] édüp hareket éder nitekim şā'ir dēmişdür **beyt** gözün mehdinde çeşmün [2] tıflın ağlet ki tā cūş eyleye bostān-ı rahmet sübhānū'l- hālīk [3] cell-i şāne **bāb-ı sādīs teşrīh-i merāk ve tirb beyānındadır**⁸⁷ imdi merāk [4] cild-i şekldür ğışā ki taht-ı cildde vardur ğışā lihāfīdür ve 'ađ alāt ki [5] bañn üzre mevzū'dur bu ğışādan ğayr ğışā ki aña bārīñun derler [6] ğışā-i müdevvere yañındur bu ğışālarda ağık delükler vardur ve zevāidi [7] çoğdur cirāb-ı kebīdür ve buña iki 'ađ ale lāzımdur ve bañnı üzre [8] vāñı' olmışdur sağda ve şolda ve tahtda ki vardur tirb dērler [9] bir ğışādur ki 'urūğ-ı firāvānla ve şaħmla mürekkebdür dāim-i bañnı kerem éderve hazma [10] mu'ayyen olur bu ğışānuñ ki tirb ile ta'bīr olunmışdur iktiza eyledügi [11] muħalliline göre tevzi' ve tağsīm olur münteşā-i 'azm terğükındur ya'nī dehān-i mi'deye [12] yañındur intihāsı em'a-i ğolona yübüsetdur taraf-ı mi'deden siperse ve cigere ve şıfağa [13] oluşur bununuñ aħerinde bir şuğber vardur ki inişinün yoludur 'irk ve şerāyīn [14] bī-pāyān bundan gider a'zā-i zāhire ve bāñna tafşīlin irade éden [15] mañulāta nazār eylesün **te'alüm-i sittenünğa'līm-i rābi'ün sifr-i şānīsı yedi** [16] **bābı müştemeldür bāb-ı evvel ħurūf-ı teħecci tertibi üzre edviye ve ağdiye-i münferideyi** [17] **keyfiyyātı ve derecātı ve teşrātına vechle ve ne nev'ledür anları beyān éder**⁸⁸ [18] ma'lüm ola ki her nesnenün ki beden-i insānide eşeri keyfiyyeti ile ola aña [19] mü'eşşer dērler şol devā ki bedende keyfiyyeti ile eşer eyleye ol devāya mu'tedil [20] dērler eger eşer eylese ammā ziyāde eylemese aña derece-i şāniye derler eger ziyān eylese [21] nihāyet oldurmasa aña derece-i şālise dērler çoğ isti'māl ile oldursa aña [22] derece-i rābi' dērler imdi mü'eşşer olan keyfiyyeti ile bedene varsa ħarāret-i [23] ğariziyesinden munfaşıl olsa ya bedende müeşşer olan bedende keyfiyyet zāide [24] ile ola ol devā-i ħāricdür keyfiyyeti i'tidālden ħāric olduğıçün meşelā [25] te'sīr édüp te'sīri belürmemek te'sīri keyfiyyet-i münāsebe icāb eyledügiçün⁸⁹

64b

[1] –dür pes biz bu te'sīrden bilüriz meşelā bir nesne isti'māl olınsa tekrārından eşer [2] belürmemek i'tidālden ħāric olduğına dāll olur zīrā te'sīr-i maħsūs [3] olmuş olur bilüriz ol derece-i evvelidedür şol devā ki zararı ğatle [4] irüşdüre derece-i rābi'adandur dirüz böyle derzi semdür edviyedendür [5] ba'zı vardur ki ħuvveti mürekkebedür bu şol eşyādur ki eczā-i

⁸⁷ Teşrīh-i merāk ve tirb

⁸⁸ Mañlab el-feden yaya varınca ħurūf-ı taħcī tertibi üzre edviye ve ağdiye-i müteferrideyi keyfiyyātı ve derecātıve te'sīrātı

⁸⁹ El-cerāb cimün kesriyle dağarcığa dēnür ki içine zād-ı suğüle vaz' olunur 'alā küll muñlağa ğaba dēnürvi'ā-i ma'nāsına ve işbu cerāb-ı lafzı cimün kesriyledür fetħi cā'iz degüldür yāħūd ğazı 'ayāz vesa'irüsñ fetħiyle ħikāye itdüklere lüğat-i zāifedür cem' çerb gelür zimmetinle ce çerb gelür sükün ile ve ecrebe gelür ve cirāb-ı ħiāye ħorbasına itlāğ olunurğāmüs-ı cild-i evvel evvalindedür

mümtezciden mürekkebdür [6] meşelâ sût gibi ki mizâc-ı şânî hâşıl etmişdür bu sût ma'iyetinden ve cinsiyetinden [7] ve semiyetten mürekkebdür bunlar ve bunların her birisi 'anâşır-ı erbâ'dan mürekkebdür [8] ve her biri için bir mizâc vardır mecmu'-i mürekkebb için mizâc-ı şânî vardır [9] bu mizâc-ı şânî yâ terkîb-i tabi'îdür sût kendü gibi terkîb-i şânâ'îdür tiryâk gibi [10] pes imdi sütün terkîbde şânâ'inün medhali yokdur zîrâ cüz'î laîfî [11] hârdan ve cüz'î keşîfî bāridden mürekkebdür evvelki ile teşhîn ve telyîn eder[12] ve şânî ile tebrîd eder ve kabz eder gâh olur ki bu mürekkebden sār [13] mütezāda şādir olur hārāret ve bürüdet gibi ve kaynamağ ile şuyı [14] daḥî hem kabz ve hem muḥallildür ḥurma gibi bundan sonra mizâc-ı şânî gâh olur [15] müstaḥkim olur bir ḥayşiyet ile anda nār-ı ḥulūl ede mezbūfında kaldı ki kaynadup [16] bişüre bu ḥālet altında ḫatı vāziḥdür gâh olur mizâc-ı şânî iz'af [17] olur bu ma'nā üç kısmdur bi ḥayşiyet ile nār aḫa ḥulūl ammā bişüremez [18] babūnec gibi ve gâh olur ki mizâc- iz'af olup bişürmek ḥulūl [19] ederyumağ degüldür mercimek gibi zîrā mercimekte kuvvet-i maḥālle vardır ki [20] ḫabḫla şuyı çıkar kuvvet-i arzıyye cerminde ḫalır ve gâh olur ki mizâc-ı [21] şânî iz'af olur bir ḥayşiyet eyler yumağ ḥulūl ederhinduba gibi nihāyet [22] ḡuslden cüz'î taftîḫi zā'il olur ve cüz'î māhiyyeti ḫalır gâh olur ki [23] devānuḡ te'sīri bedenün ḫāricinde olur şoḡan gibi zîrāḫāricde [24] urulsa ve şarılsa cerāḫet edernitekim çibanda müşāhededür ammā [25] dāḫilinde eylemez sebebi sā'ir-i ḫā'āmla maḫlūḫ olduğudur keser ve eksār

65a

[1] vāḫı' olur ancak ruḫūbet-i bedeniyeye muḫtelîḫ olur bu def'ā ḫarāret-i [2] ḡarīziye anı pāreler ve ḫāzm eder ḫaḡıdur bir mekānda ḫalmaz cerāḫet [3] ede ve ba'zı devānuḡ ḫāricinde te'sīr eylemez ancak dāḫilinde eyler meşelā [4] **isfidāc** ḫārice zarar eylemez içilse helāk ederḫāricde ḫatlı eylemedüḡi [5] devānuḡ ḡalezetindedür mesāmāt-ı dıyḫdan nüfūz edemez yāḫūd devāda mü'eşşer [6] olanı bezm-ı ḫarāretimüz cezb eylemez ba'zı devā hem ḫāricden ve hem dāḫilden [7] eşer edersuyun tebrīdi gibi ba'zı devānuḡ te'sīri ḫāricisi te'sīr-i [8] dāḫiliyesine zıdd olur **tāze kişniş** gibi zîrā kişniş ḫāricde şişleri [9] ḫāḫlil eder ḫatta sirāceyi bile ḫāḫlil eder ḫall eder ammā dāḫilde mü'eddi [10] tebrīd edüp ḡalīz eder imdi edviyenün ḫavası daḫî ilḫāmdan ḡayrı [11] ile bilinmişdür egerçi tecrübe ile çok edviyenün keyfiyyātını bilmişlerdür [12] olduğı ḫıbbā' nām ki rūḫaniyyet fīlsūmdur zāḫirde ḡorinüp deymedi [13] ise baḫinen ilḫām ḫısmınun bir nev'i ile ḫaber vemişdür zîrā bedende [14] ol cüz'ün te'sīri olduğudur ki zūḫūra ḡelür ammā tecrübe ile bilindüḡine [15] iki ḫarīḫa zāḫib olmuşlardır ki biri ḫıyāsīdür ḫıyāsī ḫod ḡücdür [16] biz i'tikād ederiz ki beden-i insānīde her devānuḡ bir nev' keyfiyeti vardır [17] 'arziyyesinden ḫālī olsa birbirine zıdd olan 'illetlere basit olsa ki [18] anun ḫuvveti müsāvī olsa ve ol 'illetün ḫuvvetine devānuḡ te'sīr olına [19] müte'allik

midür yoħsa seriü'l-keyfiye midür bağı midür bilinmek bir nice [20] vechledür za'if olanı levndür levnle istidāl budur ki ħārr olan [21] rabđ olanı kızdırur ve bağı ağrıdur bürüdet ruğubetün icrāsına [22] keşāfet vērür şeffāf eder eczāsınun ba'zından ba'zına şua' mün'aks [23] olur ve beyāzı görünür ve bürüdet-i yabisün eczāsından olan [24] havā-yı şeffāfi çıkārur kızarmağ lāzım gelür elvānla istidilāt coğ [25] taħallif eder**fulful-i ebyaz** bārid gerek idi ħāl bu ki ħārrdur ⁹⁰ şandal ⁹¹

65b

[1] aħmer-i ħār gerek idi ħāl budur ki bāriddür biri dağı rāyiħadur kuvvet [2] cihetinden yā ħarāret cihetinden nemnāk olursa ħod rayiħası kıalmaz [3] lāzım olan bārid idi ħāl bu ki yine ħarāret bākidür bir delīl dağı [4] ta'amdur bu cümleden aqvādür mādde-i fā'il iħtilā kıla imdi mādde ya [5] keşīfdür veyā lađīfdür yā ikisi vasağındadur fā'il yā ħarāretdür [6] veyā bürüdetdür yāħūd ikisi vasağındadur yā keşīf olup ħārr [7] olan ikisi vasağındadur imdi keşīf olup ħārr olan acıdur [8] bārid olan kekredür mu'tedill olan tağludur lađīf olup ħārr [9] olan ekşīdür bārid olan acıdur ve ekşīdür ħarāret ve bürüdet [10] beyninde olan yağludur ve keşīf ve lađīf beyninde olan ħārr tuğludur [11] ve keşīf ve lađīf beyninde olan bārid kıabzdur ve keşīf ve lađīf beyninde [12] olan mu'tedill tağsızdur zīrā iđ'am iki vechle ta'bīr olunur biri şol [13] ta'amdur ki zā'ıķa anı idrāk eder ve biri dağı zāiķa anda eđer kıabül [14] ede pes imdi ta'amun aķsāmı toğuzdur lakin tağsız olanı dağı [15] maħsūbdur bu tağdırece ecnās-ı ta'am sekiz olur ve gāħ olur ki rāyiħa [16] ve levn ta'am sebebi ile ğalīz ve mümtezic olandur mizāc-i şānī ki müfredātun [17] birinde ta'am veyā levn veya rāyiħa ola ol müfridün keyfiyeti ki ħarāret [18] ve bürüdetdür tābi' olur bunun mişāli bir rađl piste iki mişķāl ferfiyün [19] ħalt eyleseler mecmū' ħārr olur ve cüdā beyāz olur bağş-i sābıķī elzem [20] lāzım gelür ve anun keşīftine delālet edenün biri dāħi sür'at [21] intiķāldur ve bağı'-i intiķāldur bunun vechi budur ki kıacan iki cerm-i leťāfet [22] ve keşāfetde müsāvī olsa eczāsı dağı şerik olsa delālet [23] ederki ğalīb ola her kıanđısı ħarāreti ve bürüdeti tīzcek kıabül eylese [24] ol keyfiyyet anda kıavīdur şol şartla ki mü'eşşer ve kıurb berāber olsalar [25] mü'eşşer kıarīb bedende ziyāde olsa sur'at te'şīr-i mü'eşşer keşretinden

66a

[1] ve kıurbetinden olur devā-i lađīf oldur ki şānında eczā-i şafāre-i [2] mütecezzī olmağı bezm-i ħarāretimizün anda fa'l gibidür cümleden dārçinī [3] gibi devā-i keşīf buňa muķābil olandur ya'nī eczā-i şafāre-i mütecezzī olmaya [4] **lezīh** oldur ki çekicek kıırılmaya bal gibi **devā-i heşş** oldur ki azıcık dökmeğ [5] ile kıırıla şabr gibi **devā-i cāmīd** akmağ

⁹⁰**El-ħārr** ıssı nesneye denür kıāmūs-ı cild-i evvel āherindedür

⁹¹**El-ħırķa** ħanun fethi ve zāmiyle ħarāret-i ma'nāsınadur ki küyunun ta'bīr olunur yağal fi cevfe ħırķa ey ħarāret kıāmūs-ı cild-i şānī āherindedür

şanından ola tere müntî gibi **devā-i** [6] **lu‘ābī** oldur ki eczası aşlına muttaşıl ola hatme ve bezr-i kâtünā ve leb [7] sefercel gibi **devā-i dehnī** oldur ki anuñ cevherinde yāğ ola findık [8] ve koz gibi **devā-i münşif** oldur ki mā’iyeye melākı olsa ol ma’iyet [9] meşānesi ki andan eşer zāhir olmaya sönmemiş gerek gibi **devā-i mülattıf** [10] oldur ki māddeyi ziyāde raķık eyleye zevāka gibi **mahāll** oldur ki māddeyi [11] necārlanmaga hāzırlaya ve ol mādde necār ola cend bī-dester gibi **çalı** [12] oldur ki ruṭubet-i lezceyi süre ‘uzvuñ mesāmından pāk éde [13] bal gibi **fahş** oldur ki ‘uzvuñ saṭṭınuñ eczāsını muḥtelifü’l-vez’ kıla [14] şırıncaqlığından ötüri iklilü’l-melik gibi **müfattaḥ** südde hāşıl édüp [15] mecrāyı tutan māddeyi harıçe def eyleye kerefs gibi **merḥī** oldur ki ‘uzvuñ [16] cürmini harāret-i maḥbūle ve ruṭubet-i millīne telyīn eyleye [17] ıssı şu gibi **munzic** kıvām-i ḥaltı ta‘dīl éde **hāzım** oldur ki gıdā-i müfid [18] ola ta‘ām ve şarābı hażma bā’ış ola **muḥallil** riyāḥuñ kıvāmını mündef [19] olsun için raķık éde **muḥatta’** oldur ki māddeyi eczā-i şağırde [20] taķsım eyleye egerçi ğalzeti üzre ḳalursa daḥī **cāzib** oldur ki māddeyi [21] taḥrık éde ḳunduz hāyası gibi **lādıĝ** oldur ki ‘uzvun ittışalını [22] kuvvet-i nefāde ile mevāzı’-ı keşiriyye tefrīk éde bu tefrīkāt yalnız ecnās [23] olunmaya belki cümlesi iḥsās olına ḥardal gibi **muḥammer** oldur ki kanı [24] cezb éde ve kuvvet ile deriye çeke kızdıra ve derinüñ yüzini ziyāde [25] muḥammer éde **muḥkek** oldur ki ḥaltı mesāne cezb éde pīş gibi ve aĝrıde

66b

[1] **muḥarriḥ** oldur ki ruṭubet-i aşıyyeyi ifnā édüp mādde-i revıyyeyi cezb [2] éde ḥattā cerāḥat éde belādır gibi **muḥriķ** aḥlāṭuñ laṭifini harāretle ifnā [3] édüp ve māddiyyeti ve arziyyeti bāķi kıla ferfiyūn gibi **ekkāl** oldur ki [4] taḥlīl éde tafriḥden cevher-i laḥmi nāķış éde ve ekl éde zencār gibi ve şeb [5] gibi **müfettit** mizāc-i rüḥīdür ruṭubet-i aşıyyeyi ifsād éde zerinc gibi [6] kāvī oldur ki cildi yaķa gevher gibi éde zāc-ı aşfer gibi **kāşır** oldur ki [7] ‘uzvı ta‘dīl éde ziyāde cilāsından fāsiddür nik eczāsını çıkara [8] ḳaṭ gibi **muḥavvī** oldur ki mizāc-ı ‘uzvı ta‘dīl édüp fużūlī taḥlīl [9] éde ve keşāfet vermeye dehn verdiği **rāv’** cāzibüñ zıddıdır **mufliz** [10] mülattıfün zıddıdır **müfeccih** hāzımuñ zıddıdır **muḥzer** oldur ki rüḥ-ı ḥassāsı [11] ve muḥarrik-i ‘uzva olanı ĝayrı ḳābil kıılır te’şiri nefsāniyyeye ḳābül tām [12] ile ḳabūli vardır afyon gibi **ĝusāl** ile **cāl** mābeyninde fark budur ki [13] ĝusāl-i keyfiyet münf’le ile çāl-i keyfiyet-i fā’ile ile olur **munzic** oldur ki [14] anda bir mertebe ruṭubet zā’ide ola ki harāret-i ĝariziyyatuñ taḥlīline ḳadir [15] olmaya belki riḥle münḳalb ola bu gerekçe gibi **ĝusāl** oldur ki anda [16] māddeyi araķ édüp ruṭubet ve seyelanı ile ĝusl éde mā-verd gibi [17] **mūlic** oldur ki ruṭubeti sebebi ile ḳarḫaları ĝeñşek éde **mazlık** oldur ki [18] fużālātı mücteblesenüñ yüzini sıra siyāh erik gibi **mümles** oldur ki ḥıştuñ [19] yüzini örte ve yayıla **müceffif** oldur ki taḥlīli ola ruṭubātu fenā éde [20] **ķābız** oldur ki eczā ‘uzvı cem’ éde ‘aşır anuñ oldur ki anuñ [21] kabzı

‘uzvuñ içine erişe ve aher icine himmet **müsedded** oldur ki mecrāda [22] muhtebe-si evveliyānı leyāfeti sebebiyle tesdīd ēde **muttel** ol devā-i müceffedür ki [23] yaralaruñ iki başlarına bir yere getüre ve ruṭubetini daḥī yelimşik ve bulaşık [24] ēde ve oñulda dem-i aḥvīn gibi **mügrī** oldur ki azacıq ruṭubeti ola [25] ve yābis ola muḥārrī ağızlarına yabuşup sed ēde münbet-i laḥm oldur ki

67a

[1] cerāhete gelen ḳanı balḡam ēde **ḥātem** oldur ki cerāḥatūñ saḥḥı üzerine [2] perde olup örte anzarūt gibi **tiryāk ve fāzher** oldur ki rūḥa [3] şıḥḥat üzre hıfz ēdüp ḳuvvetini tevzi‘ ēde ve zehirleruñ def‘ine [4] ḳādir ola **ḥārfü’l-hemze ibrişim**⁹² sīn-i mühmele ile mu‘arredür ibrişimdür [5] ḥārrdur tefrīḥ ēder ve lebs ēdeni ḳamel ḥudūşından emīn ēder **etric**⁹³ [6] Türkisi ağaç ḳovanıdur ḳabuḡı ḥār-i yabisdür ekşisi bārid ve yābisdür [7] rāyiḥasi havāyi fāsidi işlāḥ ēderdimāḡı ḥārr olına zararlıdur [8] işlāḥı benefşe iledür ekşisi kelefı zā’il ēder ve şafrāyı zā’il [9] ēderve şafrāyı ḳam‘ ēdüp iştiḥā getirür ve ḥafaḳānı zāil ēdüp [10] rāyiḥa-i dehānı def‘ ēderḥuşuşā ishāl-i şafrāvī ve ḥammiyāt-i ḥāriye [11] nāfi‘dür ekşārından ‘aşabāta zarar ‘āriş olup ḳulunç iḥdāş ēder[12] **ebhel**⁹⁴ ardıç yemişidür şāniyede ḥārr- yābisdür ba‘zılar şālişde ḥarāreti [13] ziyāddur dēmişler sevdāyı zāil ēder yağını ḳulaḡa ṭamzursılar veca‘ [14] derdin zā’il ēderişlāḥı ḥulcanladur **ismid** sürme-i işfihānīdür [15] eyüsi tīz saḥḳ olunup şeffāfi ḡālib olunur evveli yābis [16] ve ḳābizdur bir cüz‘isi ekl olursa terf daḥī zāil ēder[17] ve ḳarḥa-i çeşme nāfi‘dür gözün şıḥḥatini hıfz eyler ve laḥm zā’idi [18] izāle ēder āteş yaksa iç yağıyla ḥalt olunup ṭlā olursa [19] ḥarḳa nāfi‘dür ağşıyye-i dimāḡdan ru‘āfi men‘ ēdericcāş⁹⁵ dört [20] nev‘dür siyāḥ ve şarı ve kıızıl ve aḳdur cümlesi şāniyede bāriddür [21] ekşisi yürekün belinlenmesine nāfi‘dür ve şafrāyı ishāl [22] cihetinden ḳal‘ ēder her ne ḳadar

⁹²**El-ibrişim** hemzenün keseri ve sīnün fetḥi ve zāmiyle ipke dēnür ḥarīr-i ma‘nāsına ‘alāḳol ibrişim Fārisi mu‘arredür bedeni meshen ve mu‘tedil ve iktihāli barası muḳavvidür şāriḥ dir ki bā‘zılar ibrişimi bu gelmiş ipke ve kızzīḥām ipke ve ḥarīri maṭbūḥ olup henüz bu kāma olanına taḥşış eylediler / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāşıtındadır

⁹³**El-etric** ve **El-etreccet** hemzenün ve rānuḡzammı ve cimek teşdidiyle **El-turencet** ve **El-turunc** tanuḡ ve rānuḡ zammı ve nunuḡ sūkūniyla ma‘lūmdur ki terkīde ağaç ḳavanı ta‘bīr olunan meyveye dēnür ta‘mı ḥāmız ve şehvet-i nesvānī mesken ve levni calı ve balḡamdan ḥādiş olan külfī mezil ve ḳaşreni şeyāb içre vaz‘ kūḥ ṭalāmsını mān‘dür terkīde turunc ve pūr taḳāl dēdügümize Fāriside nār-nek ve ‘Arabīde nārenc dirler şāriḥdir ki turunc lafzınınuñ kelām-ı Arabda nazırı ‘arend gelmesidür ve līş bunuñ aşlı eterrüc olduḡını rivāyet eylemişdür ve ağaç ḳavununuñḥāşşa-i lāzımasındandır ki bulunduḡı ḥāneye cin ṭāi’fesi girmez ḥatta ḳurumuş ḳabuḡı daḥī māni‘ duḡıldur enuḡçün ṭā’avven eyyāmında ḥāneye istişāḥāb irerler

El-nārenc rānuḡ fetḥiyleşemer ma‘rūfdur tevrinc ta‘bir olunan meyvedür pūr teḳālede itlāk olunur Fāriside tunuc ve pūr teḳāleve ağaç ḳavunına turunc dēnür ve ‘Arabīde ağaç ḳavunına eterrüc dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

⁹⁴**El-ebhel** aḥmed vezninde bir şecer-i kebīrün yemişine dēnür ki varaḳı ṭarfen ve raḳne ve yemişi seder yemişine şebıyye olur ve bu cevherinün teveḥḥüm eylediḡi gibi şecer-i ‘ar‘ar degüldür terkīde ol şerce ardec ağacı ve yemişine ardec taḥmi dedükleridür buḥūri raḥmden cinünün sür‘at-ı işḳatında mü’eşşer ve serki ile ṭalāsı dāū’l-şā’leb ‘illetine nāfi‘ ve bāl ile ṭalāsı ḳurūḥ-ı ḥabīşenün tenḳıyyesinde müfīddür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evvailinde ve evāşıtındadır

⁹⁵**El-iccāş** hemzenün kesri ve cimün teşdidiyle şemer-i ma‘rūf ismidür ki terkīde erk ta‘bīr olunan meyvedür müfridi iccāşşdur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıtında ve avāḥirindedür

şagır olursa ishāli ihfēf olur [23] tatlısı mi‘deyi süst eder yemēk lāzım geldükde ta‘āmdan evvel gerekdür [24] mā’iyyeti ğalib olduğıçün ğıdası azdur merṭūbu’l-mizāca olan [25] erik yedikde üzerine bāl şerbeti içmek gerekdür zamġı mūlaṭṭıfdur ⁹⁶⁹⁷⁹⁸

67b

[1] ve kâṭ‘dur sirke ile ezilse kōbaya ṭıla olunsa nāfi‘dür göze iltihāl [2] olunsa kuvvet vērür ve ekl olunsa meşānede taşı pāreler ve pāreleri [3] oñuldur yabraġın şuyla kaynadup mażmaza olunsa nezleleri çeker [4] ve dılcıġı inmeden men‘ ederevḥayr ulāda ve şānīde ḥārr ve yābisdür [5] muḥallıldür ve kavīdur ve demler ki zāhir ve baṭında vardur taḥlīl eder şerbā [6] ve zımād o teşennüc ki imtilā‘dan ola def‘ ederḥayzı ve bevlı açar [7] ve meşānede olan taşları pāreler ve şovuḫdan olan diş ağrı- [8] –larına nāfi‘dür lakin bögreke zararlıdır meger ‘asel ile gülābla ıslāḥ edeler [9] **aruz**⁹⁹ pirinçdür evvelide bārid ve yābisdür ba‘zılar evvelide hārdür dēmişler [10] ammā mu‘tedıldür ḥekīm Semerkāndī ḥārr olan mizācla ḥārrdür ve bārid ile [11] bāriddür dēmişdür nev‘ā kābızdur revġan-ı bādem serīcle kabz kālīl [12] olur mi‘deye nāfi‘i seriū’l-hazmdur ṭarāvet vech ḥāşıl edüp [13] insānı semürdür pirinçle ihtikān saḫcı def‘ ederve ekşārı mūret [14] kulunçdur **ukḫuvān** Türkīde koyun gözi dēdükleridür papadinūñ [15] irisidür bu nev‘i bilmeyen papayiden teşḫīş eylemez şānīde ḥārr ve yābisdür [16] ve kıṭ‘adur ve mūlaṭṭıfdür aḥlāt-i ğalīzeyi müfteḥdür şerbā ve şiyā-ı [17] kādēm ḥayzı cereyān eder bā‘iş olur cüz‘ī içmek mi‘dede [18] meşānede mūncemid olmış daḥī taḥlīl eder şeminden uyḫu gelür ṭabīḫine [19] irin olsa evrām ve şalābet-i raḫime nāfi‘dür telyān eder su‘āl-i [20] müzmine ve ‘asr-i nefse infa‘dur irḥā eyledüğüçün fem-i mi‘deye zararlıdır [21] yaġı bevāsırūñ agzını acup kulaḫ ağrılarına nāfi‘dür yaġından [22] kıṭla olunsa raḫimūñ kanın cezb ile aḫıdur yaraḫan ve istikāya nāfi‘dür [23] **isfidāc** evvelide bārid ve ruṭbdur ğıdayyeti laṭıfdür şadr ve

⁹⁶**El-eyḫūn** kāmūñ fethiyle şemer-i ma‘rūfdur ve kāhce nūnī sākıṭ olup llīmū dırlar ekşi nev‘nün ṭabī‘iatında bād zehreppet olmaġıla semūmuñ mecmū‘ına muḫāvim ve her bābda mūnfe‘iti ‘azīm ve keşirdür şāriḫūñ beyānına göre Fārisiden yāḫūd Yunāniden mu‘arrebdür

kāmeli neml vezninde bite dēnür Fāriside sipeş dēnür baḫlası delüp baş betni ol delike vāz‘ edüp bal‘ eyleseler ḫummā-yı ba‘ī def‘ içün mücerrebdür müfredī ḫamledür

El-ḫamāl şehāb vezninde daḥī kehleye dēnür

⁹⁷**El-kelf** fethinle şuşam dānesi gibi cābcā yüzde ‘ariz olan nesnedür ki terkīde sīs ve çağıt ta‘bır olunur

⁹⁸**El-aşmed** hemzenūñ ve mimūñ kesriyle serme taşına dēnür ḫacerū’l-kehl ma‘nāsına bud yerlerde serme-i işfihāni deyü meşḫūrdur ḫalay ile memzūc bir siyāḫ taşdur eyüsi işfihānda ṭaġ eteklerinde olur maġrib diyārında daḥī olur saḫḫla serme edüp göze çekerler / ḫāmūs-i cild-i ol evāşıtındadır

⁹⁹**El-arūz** hemzenūñ fethiyle ve rānuñ zammı ve anuñ teşdidiyle eşudd vezninde ve **El-aruz** ‘utull vezninde ve **El-aruz** ḫafl vezninde ve **El-aruz** ṭanup vezninde ve **El-aruz** hemzenün isḫātla ve **El-aruz** ranuñ zammı ve levnūñ sūḫunıyla ki zā-i nune mebedledür **El-aruz** kābil vezninde ve **El-aruz** ‘izud vezninde bu iki aḫīrlar kerā‘lıġdı naḫlīdür **El-aruz** rānuñ zammıyla mecmū‘ı ḫabb-ı ma‘rūf ismidür ki pirinç ta‘bır olunan ğalledür / ḫāmūs-i cild-i şānī evālinedür

riyye [24] için müfiddür huşuşa harâretten ola arka ağırlarına dahî [25] nâfi'dür kıandan olursa def' ederbalğamdan olursa zararlıdır ¹⁰⁰¹⁰¹¹⁰²

68a

[1] **ās** ¹⁰³mersindür şânide bāriddür ve yābisdür cemī' seyelān eden [2] mevāda nāfi'dür kağı 'uzvdan olursa olsun üstüh'ān-ı şikesteğe [3] naṭūl olursa fā'ide edüp işlāh ederevrām-ı hārre ve āteş-ı [4] yangına zımādolunsa nāfi'dür 'akreb ve örümcek les' dāfi'adur mi'deye [5] kuvvet vērür maṭbūḥatı İzān kıalsalar kıurūḥ-ı maḳ'ad ve ṭaraf-ı dem için [6] a'lādur kıoqlamaḳ uyḫuyı def' eder**ışkıl** aṭa şoğanıdır şānide [7] hār ve yābisdür ba'zılar şālīşede dēmişler maḳṭa' ve maḫālldür ekl olunsa [8] kanı zāhir bedene cezb eder ve sigillere ṭlā olunsa def' ederbāl [9] ile maḫlūṭān dā'ūs-şā'leb ve dā-ü'l-liḫye için zımād olunsa def' eder[10] ve şa'rı tāze bitürür ve su'al ki balğamdan ola dāfi'adur dıyḳ-ı [11] nefes ve şar'-ı mi'de için a'lādur şerbeti bir mişḳaldur lakin bişüp [12] işlāh gerekdür ziyāde riş-i em'ā ihdās ve cigere zararlıdır **efsıteyn** [13] Türkisi pelindür ve yavşandır evvelide yābis ve şānide müftehdür [14] şerbeti iki dirhemden dörde varıncadır cevher-i laṭīfi ile teftih eder [15] ve arızıyyası ile kıabz ederbevl ve ḫayzi idrār edüp şafrāyı ishāl [16] eder 'uşāresi mi'deye zararlıdır ve yaraḳana nāfi'dür maṭbūḥasına [17] ebzün olunsa bevāsıra nāfi'dür ve ḫamiyyāte taḳlil eder kıulaḳ ṭutulsa [18] evcā' lāmen def' eder**uşşak** ¹⁰⁴ kıana vaşak dēdükleridür şānide hār evvelide [19] müfteḫ ve muḫallidür ḫabīs etleri taḫfif eder lu'ūḳ olunup yalansa rebuḫ [20] ve 'asr-ı nefse ve ḫunāḳlara ki balğamiyye ola ve şālābet müfāşıla ve 'ırḳ'un-nisāya [21] ve idrār-ı bevl ve ḫayzı açmaḳa ve cenīn miyyeti iḫrāc eder sirāciyye [22] ve mufaşşillar taḫaccürine nāfi'dür **āsārūn** ¹⁰⁵şālīşede hār ve sāniyede yābisdür [23] müftehdür süddi kebedi

¹⁰⁰ **El-berḳük** kıafıla 'aşfūr vezninde ḫarde dēnür iccāşşāḡar ma'nāsına kıaysıya dēnürma'nāsına lakin kıayısıya itlāḳkı andan var ki itlāḳkı mışır ve şām laḡıṭıdır / kıāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

¹⁰¹ **El-aḳḫuvān** hemzenüḡ ve ḫāmı mühmelenüḡ zāmiyla ve El-ḳaḫuvān hemzesiz 'iṣyān zeninde babunc ismidür ki pāpā diyedür cem'ī aḳāḫḫı gelür yay-ı müşedde ile ve aḳāḫı gelür yanuḡ taḫfifiyle / kıāmūs-i cild-i şālīş

¹⁰² **El-esfidāc** hemzenüḡ kesriyle ispidāb-ı Fārisi mu'arrebidür Tükide taḫrīfle istivic ve ba'zı diyārda aḡlıḳ dēdükleri nesnedür ki yanmış kıalay ve kıurşunun kıamadından ḫāşıl olur kıurşudan ma'mül olanuḡ iḫrākında mübālaḡa olunsa selūken ḫāşıl olur ve daruyı mezbūr maṭuf ya'nī ḫarāret-i mu'tedilesiyle māddeyi meraḳḳaḳ e cellā-idur ya'nī mādde ile saṭḫ-ı 'uzvuḡ mābeynine girüp yapuşmış ve kıurumış ruṭūbetleri mezıldür/kāmūs-i cild-i evvel-i evāşıṭındadır

¹⁰³ **El-as** nās vezninde şecer ma'rūf ismidür ki mersīn aḡacıdır müfredi āsadır / kıāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

¹⁰⁴ **El-uşşak** şīn-i mu'ceme ile seker vezninde bunda ve şaḳ ve eşic dahı dirler ḫıyār şeklinde bir nebātun şamḡıridur ki çādur uşāḡı ta'bır ederler bunı ba'zılar ṭurşūs şamḡı z itmeleriyle ḡalaṭ eylediler ve şamḡ mezbūr melyīn ve mederr ve mesaḫin ve 'ırḳ el-nesā vesā'ir vec' mufaşıl ve kıalçelerde olan evcā' için bir meşāḳle kıadar şerbi tiryāḳ ekber ḫükmindedür/ kıāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

¹⁰⁵ **Asārūn** hemzenüḡ fetḫiyle 'akāḳırendür beynü'l-eṭṭibā bu isimle ma'rūf nebātdur ki edviyedendür terkide kedi onı ta'bır olunur / kıāmūs cild-i evvel evāḫirindedür

hal eder ve şalâbet-i tıhâli giderüp yan başı [24] ağrısı ki müzmin ola ve şovuk 'illetlere nef' édüp idrâr-ı bevl [25] éder**emîr bâris** hâtûn tuzluğıdur şâniyede bârid ve yâbisdür ¹⁰⁶¹⁰⁷

68b

[1] ve aher-i şânide kâmi'-i şafrâdur mi'de ve kebede nâfi'dür şusuzluğu keser [2] ve kanı tutar em'âda olan qarhâlara fâ'ide éderesfelde ağan [3] kana nâfi'dür **istihzûs** kara başdur ülâda hârr ve şânide yâbisdür [4] tahtlîl ve talîfi vardur ve tefûh ve cilâsı dahî muqarrerdür ve cüz'î [5] kabzı vardur evcâ-i' beden ve elem-i ihşâbı def' éder'ufûnete muvâfiğdur [6] bârid sinirleri kavî mahtbûhı sinirleri açar ve veca'-i mefâsıla fâide [7] éderşar'a ve mâlihûlyâya nâfi'dür balgam ve sevdâyı ishâl éderlakın [8] gam ve guşsa götürüp harâret vèrür **eftimûn** Türkîsi Çin saçıdur [9] ülâda yâbis ve şâniyede hârrdur mahtûru'l-mizâca muvâfiğdur kehlere [10] ve pîrlere ve sevdâvî marâzlara nâfi'dür ishâl-ı balgama ve şar'a ve mâlihûlyâya [11] ve 'ateş-i şedide ve envâ'-i cünûna nâfi'dür hattâ şâ'ir-i Eftimûnuñ cünûna [12] ve 'aşk-ı şedide nafz-ı beyân-ı tarîkıyla demışdür **beyt** Men ki ez silse-i [13] zülf-ı bütân-ı Mecnûnam Hic sevdâ ne-koned şerbet-i eftimûnem **emlec** şânide yabisdür [14] bürüdeti azdur kanuñ harâretin söyündürür ve kalbî kavî édüp [15] fehmi zeki éderve ziyâde éderve kalb ve başarı kavî éderve kılı [16] siyâh édüp sinire fâ'ide éderve muhkem iştihâ vèrüp mi'deyi [17] pâk éderbâhı tahtîk édüp cimâ'a kuvvet vèrür ve bevâsırı [18] def' éder**akâkiyâ** ¹⁰⁸ mahtbûlı meftûl olandur şânide müceffedür mağsûl-[19]-nuñ bürüdeti ülâdadur yübusı şâlişdedür kılı siyâh éderve sinire [20] fâide éderve şoğukdan olan şakâka nâfi'dür bâ-huşuş kuruluğına [21] ve şişlere ve ağız çibanlarına fâide éder ve mufâsılun gençeklign def' [22] éderve başarı kavî édüp talîf éderve göz ağrısın sâkin [23] eyler ve nâhın edvesine idhâl olunur huqne olunursa sahta ve ishâl-i [24] demevîye fâ'ide éderseyelân eden kanı keser ve hurûc-ı maht'ada [25] nâfi'dür **iklîlü'l-melik** Türkîsi koc boynuzı demekdür evveli hârr ¹⁰⁹

69a

[1] ve yâbisdür harâret ve bürüdetde mu'tedildür nev'â kabızdur tahtlîl ve nazc [2] vèrüp teskîn-i veca' kılmak şânındandır mültef ve muqavvîdür gözde [3] şiş olup nahtûl olursa nâfi'dür burun ağrılarına ve maht'ad [4] ve evrâm-ı hazîletine nâfi'dür yaş qarhâlara yahtı ve ba'zı kavâbız ile ki [5] mercimek ve tîn-i Ermenî gibileriyle nahtûl olursa cemî' evrâma nâfi'dür [6] ve şudâ'ı teskîn éder**anîsûn** şâlişde yâbis ve şânide ve şâlişede [7] hârrdur Calinus

¹⁰⁶**El-as'** lâmuñ fetih ve sinüñ sükûnuyla 'akreb ve yılan şokmak mâ'nâsınadır ve ba'zılar dedüke les' tignini ve ignesi olan canavarunşokmasına mahtşûşdur 'akreb ve zenbur gibi ve ladağ ağız ile şokmağa ya'nî diş ile şokmağa mahtşûşdur hayesi gibi neteki 'azz / kâmus-i cild-i şânî evâhirindedür

¹⁰⁷**El-mebûlet** merehle vezninde idrâra bâ'ış olan şey'e denür yahtal el-şarâb mebûlet ey'alâ elbûl / kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

¹⁰⁸**Ākākīyā** lâtîn lisânında ākāsīyā dirler

¹⁰⁹**El-meftûl** bükûlmış nesneye denür

El-mağsûl yaykınımış nesneye denür / kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

ķavli űzre kűlli meřānenűn ve raķim kebed ve tıķālűn [8] sűddelerini fetķ ederķuřuřā ķurulmıř ola yűrekűn ve eķrāfuķ ķızmasına [9] műfiddűr bevāsıruķ ķanıııı tesķin eder řudā'ı ve bař dűnmesi buķűr [10] ve su'űt etmek ile ve sıcaķ olunmıř gűl yaęı ile buruna řamzuralar nāfi'dűr [11] đarbe ve suķuđdan 'arız olan elāımı def' eder'ařeř-i balęamiyeyi dāfi'adur [12] sűti ve menī coęaldur ve zehirler đarbını def' **űřne**¹¹⁰ miře yořınıdır [13] evvelide ģārr ve yābisdűr her ne nev' řecerde olursa ol řecerűn mizācın [14] tűtar ģāřřası mi'deyi ķavī ķılmaķdur řarābda ıřlanmıř menűmdur ciger [15] aęrılarına fā'ide eder**anzurűt** yer dikili aęacuķ źamęıdır Germān vilāyetinde [16] olur ģārr ve yābisdűr ve műceffedűr bi'l-'ıtab çıbanları oęuldur ve nef' [16] eder gűz aęrısına nāfi'dűraģlāt-i ģalīřayı ishāl ile műfāřıldan [17] iķrāc edergűz iķűn řiyāfāte 'amel olunduķda eřek sűdi ile [18] kaynadup ıřlāģ edeler **ipel** hemzenűn kesresi ve pānuķ fetķasıyla [19] yaban řıęırınıķ boynuzı dēmekdűr fi'l-cűmle geyik boynuzıdır maķbűlű [20] yanmıř ve yutmıř olandur ķan tűkűrine ve ķurűģ-ı em'āya ve ruķűbāt-ı [21] raķmi aķutmaęa nāfi'dűr bevāsıra nűcűr olunsa ķurıdır ve dűřűrűr [22] ve nűcűrından ģařerāt firār ederler **infāģa** bikesirű'l-hemze ve fetķű'l-fā [23] ve el-ģāű'l-műhmile peynir māyesine derler ģārr ve yabısdur műlađđıf ve muģallıdűr [24] cűmle māyelere heb bűyledűr bedeni pak eder'avret ģayızından pāk

69b

[1] olduķda fitil edűp gűtűrse ģamile olur ammā iķmek gebelige mā'nıdűr [2] **isfidāc** řālīřede bārid ve yābisdűr eyűsi Frengīdűr ķarģları [3] ģuřķ eder gűze műte'allıķ olan ekģāl-i řiyāfāta tesvīl ve ģusldan [4] řonra daģıl olur midde nāfi'dűr evrāma tıla olunsa tesķin [5] edűp řifā vērűr **iřķākīl** ģārr ve yābisdűr muķavvī bāģdur ve műheyyic [6] cimā'dur ve zekere taķvīt řānındandır riyyeye źarardur **űřnān**¹¹¹ [7] řālīřede ģārr ve yābisdűr caldur ve műnķay ve műfteģdűr bir miřkalını yemek 'aser-i [8] bevlı dāfi'adur ve bir dirhemi ģayızı aķar űç dirhemi semmdur ba'ızılar on [9] dirhemi ķātıldűr dēmiřler meřāneye źarardur mařlaģı 'asel ve ķavun ķekir-[10] deęidűr **ıstręān** ıřıręan dikenidűrāģer derecede ģārr ve yābisdűr teb-i [11] sevdāyı ki balęam-ı maģrűđdan olmuř ola nāfi'dűr ve mi'deye muvāfiķdur [12] iřtiģā getűrűr ģāzm-ı ģıdā ģalīřdűr ve kebede ve kelbde olan evrāımı [13] dāfi'adur dimāę ve 'ařaba źarardur mařlaģı sirkedűr **ařl etsűs** [14] mu'tedıldűr ģulķa boęaz ve cigerenāfi'dűr ve miskin 'ařeřdűr ve 'asar-i bevl [15] ve 'asar-ı velādet ve derd ve 'ařab ve iķtilāc-ı a'żā iķűn nāfi'dűr

¹¹⁰**El-űřnet** hemze-i maźműme ve řin-i ma'cűme ile bir nesnedűr ki pilid ve ķam ve miře aęaclarında tekűn edűp anlara řarmařur aęaķ kűkenden ķavulmıř yuřķa ķapuęa řebih ve beyāz ve ģořbu y olur Tűrķide aęaķ yořunu ta'bır olunur / ķāműs-ı cild-i řālīř avāģirindedűr

¹¹¹**El-iřunān** hemzenűn źamı ve kesriyle ma'rűfdur ki coęan dēdűkleri nebāte dēnűr ķerb eve ģike 'illetlerine nāfi' cālī ve műnķī ve dem ģayızı mederr ve raķimden cenīni ģayā ve műtāmařķıđdur/ ķāműs-ı cild-i řālīř evāřıřındadır

El-veřnān ve oę ģareķāt-ı řelāřiyle iřnān lafızında laęatdur ki coęana dēnűr / ķāműs-ı cild-i řālīř evāģirindedűr

[16] su‘āl ve dıyq-ı nefes ve riv için muvâfıkdur **aşl gır** hârr ve yâbis [17] mülâttıf ve maḥaldür ve kâti‘ ḥanâzîrdür şalâbet-i tıḥâle sirke zımâd olunsa [18] nâfi‘dür **efrenc-müşg** geyik otıdur hârr ve yâbisdür südde-i dimâğı açar [19] ve ḥafaḳâna serde nâfi‘dür **iklimiyâ-i fiḳḳa** ḥarâret-i bürüdetde mu‘tedildür [20] beden ki laḥm-i şulb peydâ eylemiş ola ve cereb ve qarḥa olmuş ola ve nâsür [21] olmuş ola nâfi‘dür cerâḥetlere inf‘dur ekḫâle taşvîden sonra [22] dâḫil olur **iklimiyâ-i zeheb** derece-i şâlişde bârid ve yâbisdür [23] qarḫaleri oḡuldur laḥm-i zâ‘idi zâil ederḳurûḫ-ı ḥabîşe def‘ eder[24] ve beyâz düşün göze iktihâl olunsa nâfi‘dür cümle keḫl-i gürye ba‘deü’l- [25] taşvîl dâḫil olup bî- nazîr keḫl olur **üksüş** evvelide hârrdur ¹¹²

70a

[1] ve şânîde yâbis ve mu‘tedildür süddeyi dâfi‘adur yaraḳana nâfi‘dür bevl ve ḥayzı [2] idrâr eder cenînüḡ ḥareketin ḳaṭ‘ eder ve maḡşa nâfi‘dür lakin aḳcigere [3] nâfi‘dür işlâḫı hindibâ iledür **incibâr** eyüsü maḡrubı olandur nerf-i [4] dem ve saḫic em‘â bevâsıra nâfi‘dür ve ifvâh-ı ‘urûḳa ‘arîz olan Süddi [5] def‘ edüp ishâl-i müzmîne nâfi‘dür her maḥalden ki ḳan gele saḫḳ edüp [6] yaḡlalayalar def‘ edermen‘ḳay ederCâlinüs aydur ki bir şaḫş gördüm [7] sene-i miḳdârîyyesinde ḥaşât var idi beş on gün incibâr [8] yedi ḫalâş oldı **encüre** şâlişde hârr şânîde yâbisdür toḫumınüḡ ḳurusı [9] yaramazdur evrâmı taḫlîl ve talṭîf eder ve telyîn ederḫâşşa ḳulaḳ [10] ödinde olan evrâma nâfi‘dür ve seraṭâna zımâd olunsa dâfi‘adur [11] dökilen yaprağı ru‘âf için buruna ḳosalar def‘ edertoḫumu muḳavvî [12] bâhdur ve müshil-i balḡam lezicdür şerbeti iki ḳırâtdan ya iki denk ya bir [13] dirhemdür bu kürre kim mazarrdur maşlahı zamḡ-ı ‘Arabîdür **encidân** şâlişde hârr [14] yâbisdür semûmâtuḡ envâ‘ını dâfi‘adur zeyt veya şem-i ‘asel ile ve merhem [15] ḳıruṭı ile ma‘en ḥanâize ve seraṭâna zımâd olunsa def‘ edüp [16] taḫlîl éde hâzmdur ammâ kendi baṭı’-ül- hâzmdur lakin iştiḫâ getürür ve revḡan-ı [17] süsen ile ‘ırḳ’un-nisâya nâfi‘dür def‘ ederammâ meşâneye zararlıdır [18] **emlilec-i aşfer** evvelide bârid ve şânîde yâbisdür ba‘zılar hârrdur demişler [19] şavtı şaf eder cüzâmün muḳaddimesine ve tıḥâle nâfi‘dür keḫl olunsa [20] dem‘a dâfi‘adur yemesi ḥafaḳâna nâfi‘dür ve azâ-i müsterḫî muḫkem eder[21] ve şafrâyı ishâl eder ve balḡama daḫı cüz‘î def‘i vardur yedi [22] dirhemden on dirheme varınca isti‘mâl olunur cigere zararlıdır [23] işlâḫı ‘asel iledür **ehlilec kabili** bârid ve yâbisdür ba‘zılar ḥarâreti [24] mu‘tedildür demişler cem‘-i havâş ve ḫıfz ve ‘aḳl için muvâfıkdur şar‘a [25] ve istiskâ ve ḥamiyyât-ı ‘atıḳa için nâfi‘dur kekreligi cihetiyle ḳabîzdur

¹¹²**El-ḥarz**ḥânüḡ zımmıyla ve **El-ḥarz** zımmetiyle üşnân ismidür ki çoḡan dedükleri kökdür **El-ḥarzet** mimün kesriyle içinde çoḡan işlatduḳları ḳaba dênür/ ḳâmüs-ı cild-i şânî evâşıtındadır. El-iḫtilâc ifti‘âl vezninde a‘za segirmek ma‘nâsınadır / ḳâmüs-i cild-i evvel evâşıtındadır

El- ḥanâzîr ḥanzîrûḡ cem‘idür ve ḥanâzîr-i Türkîde serâce ve tomuz başı ta‘bir olunan marâzlara dênürşafradı ḥanzîrdür ve ol bir ḳatı meşîşdür kâhce çakma çakma bir yerde bir ḳaç yumrı olur ekşeri boyunda zuḫür eder / ḳâmüs-i cild-i evvel aḫerindedür

70b

[1] ammā balğam ve sevdāyī ishāl ederķulunçı açar ma‘cūn ve şerbeti beş dirhemden [2] on dirheme varıncadur sâde şufûf olup ğayr-ı maķnū‘ isti‘māl [3] olunursa iki dirhemden beş dirheme gider ve ahlāt-ı ğalīze dā‘fidür [4] sevdā ve balğam ki ğalīz ola izāle édüp pāk edertihāle zarar dur ıslāhı [5] ‘asel iledür **ħarfü’l-bā babūnec**¹¹³ uķħuvān ve babūnec birbirine müşābihdür [6] farkı babūnec uķħuvāndan göcer gider pāpādiya aşda budur derece-i evveli [7] yābisdür teftih-i laṭīfi vardır telyīn ve irhā eder bu taḥlīl ve cezb [8] şerben papuncuĝ ħāşşasındandır dimaĝa a‘za-i ‘aşabiyye nāfi‘dür şudā‘ı [9] başuĝ mevāddeti istifrāĝa müntehidür yaraķanı giderür bevl ve ħazẓı [10] idrār eder cenīn ve meşimeyi iħrāc ederīlād-ı ser-nām ķulunç-ı şedīde nāfi‘dür [11] **benefsec**¹¹⁴ ūlāda bārid ve ruṭbdur ba‘zılar ħārrdur demişler dem-i mu‘tedil tevlīd [12] eder demevī şudā‘ı istişmāmı teşķīn eder göz aĝrısına ve öksürüĝe [13] ħarāretten ola tesķīn eder ve şadri yumuşadur ve ħarāret-i mi‘deye [14] şarābı ĝāyet a‘lādur zātü’l-cenbe ve zātü’l-riyye a‘lādur bevlī [15] idrār eder ķurusı müşhil şafrādur **būraķ**¹¹⁵ aĝruşānīde ħārr ve yābisdür [16] ķuvvet ile vērüp gusl ederahlātı ğalīzeyı ķat‘ édüp demi [17] terķīķ eder ve kızdırur levni şaf eder ve ķanı cezb ve telyīn eder[18] şaf olursa mevādī iħrāc eder **başal** şoĝandır şānīde yabis [19] ve muḥallil ve maķatt‘dur mūlaṭṭıf ve cāldur münfeḥdür başal-ı ‘unşul ki işķīl [20] ile ħārf-i hemzede beyānı ĝeçdi zālik-i zālikden ķavīdür ħatta başal [21] ‘unşuluĝ altı dirhemi yigirmi dördüdür hem zībaķ içinde bişirüp [22] süzüp ṭabana sürseler yüzünden döşeĝe yaturalar yedi [23] ĝün dek zıķri kıyām lāyınamla ķāīm olur **behmen** şānīye ħārr yabisdür [24] ķalbi ķavī ederve meniyyi ziyāde ederve semürdür **baķla** i‘tidāle [25] ķarībdür a‘nī ħarāret ve bürüdet ve ruṭubette mu‘tedildür ammā ķaynadup¹¹⁶

71a

[1] bir kerre şuyın döküp yine şı koyup pişürmek gerekdür böyle iken [2] ruṭubet zā‘idesi olup nefhī keşīrdür her ne ķadarmükerrer sümme bu keyfiyyātlar nāķış [3] olur laḥmı zuḥūr tevlīd itdürür ve ħalt-ı ğalīz ħāşıl eder ĝıdāiyyeti[4] eyüdür ħazmı müşķildür baķlanuĝ ħāşşıyyeti ṭavuķ yumurtasın kesmekdür [5] baķla muḥarrā pişüp yaķı olursa şa‘rı inceldür

¹¹³**Maṭlab** ħarf-‘l-bā

Ĥabaķü’l-baķr babuncdur ki papadyadur belki şaĝar gözi ve şarı papadya dedükleridür /ķāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹¹⁴**El-benefsec** benefşe-i Fārisī mu‘arrebüdür tazesini istişşām maḥruru’l-mizāc olanlara nāfi‘ ve şemne müdāvemmet-i ḥ‘āb ḥ‘āb irişende maķīd ve murabbāsı zātü’l-cenb ve zātü’l-riyye emrāzına ve su‘āl ve şadā‘a beĝāyet-i infa‘dur müşābihüĝ beyānına ĝöre vezni fa‘leldür ki lām-i mükerrerdür ķāmūs-ı cild-i evvel evāşıındadır

¹¹⁵**El-būraķ** bānuĝzamı ve rānuĝ fetḫiyle bura ta‘bīr itdükleridür ki bir ķac sınıf olur mā‘i ve cebeli ve Ermenī ve Mışrı olur ki naṭrūn dedükleri budur meshūķını baṭn üzre zımmād édüp āteş ķarşısında cülüşşu ĝülcānları iz‘āc yā‘nī yirinden ķoparmaķ ve bāl ile yā zanbaķ yā ĝayle zıķr ve ‘āneye ṭalā kıyām altıda ‘acıbü’l- eşerdür şārḫuĝ beyānına ĝöre būraķ bura-iFārisī mu‘arrebüdür / ķāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹¹⁶**El-ḫukāk** ĝarāb vezninde ismidür būraķ ismidür k burā / ķāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

kıvrıcağlığın giderür şubyāna [6] yağı olunsa kıasığında kıl bétmegi men' eder ve unı ile yüz yonsa [7] yüzi nurlandırur huşyetelerde evrām olsa unını yağı eylese siler def' [8] ederyimesi şadra ve su'āle nāfi'dür lakin ekşārından şudā' hāşıl olur [9] ve müşevveş düşler görünür necārı gālib olduğıçün **pilic ve beser** [10] tāze hürmānuñ nev'idür hürmānuñ evvel zāhir olanına tal' dërler [11] andan şonra hāşıl olanına helāl dërler fetḥ-i hā ile beleh dërler fethetin ve cīm [12] ile andan şonra olanına yeser dërler bu iki nev' hürmālar şāniyede bārid [13] ve yābislerdür diş aralarına ve diblerine gögse zarar eder ammā mi'deye [14] nāfi'dür lakin aḥşāda südde ihdāş eder **bitḥ** kavuna ve karpūza [15] dërler nihāyet kavuna bitḥ-i aşfer daḥī dërler imdi karpūz bāriddür [16] şāniyenüñ evvelinde ruḥbdur aḥerinde şaḥmı ve köki müceffedür olmışı laḥif [17] ve hārrdur hıyārdan keşifdür ammā kavun menziḥ ve cāldur ve idrārı [18] gālibdür külli meşānede olan taşları pāk ederve cildi pāk eder [19] yüzde olan siyāh noktaları izāle ederbaḥākı def' ederzīrā [20] bu mezkūrāt yübüsetden olur bu ise ruḥbet ile izāle eder [21] lāyık olan ta'āma tābi' kılmaḥdur ya'nī mi'de hāli iken yimemekdür eger [22] yenür-ise elbette kay ede iki dirhemi köki ḥod a'lā kuşdurur zīrā mi'de [23] her kanḫı ḥaltı bulur ise aḥa müsteḥil olur ammā karpūz balgama ziyāde [24] māildür şafrādan ve sevdādan kavun şafrāya dönmesi ekşerdür kaçan ki kavun [25] yeyen bile ki fesādı oldu elbette kuşmaḥ gerekdür zīrā zehre döner ¹¹⁷

71b

[1] ve māhrürü'l-mizāc olan günlük ve zencebil yosun **beyāz** yumurḥadur hārrdur [2] efdali refādan pişendür huşüşā tavuḥ yumurḥası olup beyāzı ola [3] yumurḥa i'tidāl ile ḥarāret ve bürüdetde berāberdür ve mu'tedildür lakin şarusı [4] ziyāde ḥarārete māildür ve aḫı ziyāde bürüdete māildür ve ruḥbete māildür [5] ḥaḫīḫatde ikisi daḫı ruḥbdur şarusı balla kayḫana olsa yüzde [6] olan cekīdi ve beyāzı def' eder semmüñ te'şirin ve od yaḫmasın [7] giderür ve teskīn eder göz aḫrılarına ve öksürüğe nāfi'dür ve boḫaz [8] huşūnetine ve āvāz tūtılduğına nāfi'dür ve sill marāzına ve şevşaya [9] ve dıyḫ-ı nefse a'lādur huşüşān şarusı önine tıla olunsa nāfi'dür [10] yumurḥanuñ aḫı semüzāt ile tiz nüfuz eder ve kimüsi laḥif ve keşerü'l [11] –ḫidādur bir cüz'ī ḫabzı vardur zaḫırde ve seceḫde ḫuknelere şarusı [12] 'amel olunur **bellic** evvelide ve şānide yābisdür mi'deyi ḫavī edüp [13] pāk eder ve cem' eder istirḫāsına ve ruḥbetine mi'denün fāide eder [14] **pader necbuye** (oḫul otı) şānide hārr ve yābisdür emrāz-ı balḫamiyyenüñ cemī'sine ve sevdāya [15] ve çerb-i sevdāvīye nāfi'dür **badencān** ba'zılar hārr

¹¹⁷ **El-ḫarnü'l-sümām** baklaya şebih bir nebātdur / ḫāmüs-ı cild-i şāliş evāḫirindedür El-ḫaşı ve El-ḫaşıyyet ḫālaruñ zāmı ve kesri ve şadlaruñ sükūniyla a'za-i tenāsiülindedür ki ḫāye ve taşak ta'birolunur teşniyelerinde ḫaşıyan ve ḫaşıyanāt dēnür cem'i ḫaşışı gelür mediye ve medi gibi /ḫāmüs-ı cild-i şālişaherindedür El-ḫuşā'aşā vezninde a'za-i dāḫile dēnür baḫırsaḫ ve bōkreḫ ve ciḫer cem'i iḫşā gelür / ḫāmüs-ı cild-i şāliş evāḫirindedür

ve ba'zılar bāriddür [16] demişler ve bu vāzihdür ki şāniyede tevelid sevdā eder ve göz kararması [17] ve süddeler ve sereṭān ve bevāsır peydā eder[18] bedende çerb ve cüzām hāreket [19] eder ve levni qarardur ve şarardur ve ağızda qabarcıklar peydā eder bu evşāf [20] zāhir budur ki ekşārından olur bir kaç kere yemek ile olmaz **būzīdān** [21] evvelide hārr şānide yābisdür mafşallar ağırsına ve niqrise fā'ide vērüp [22] cimā'a kuvvet vērür **baqla-i Yemāniye**¹¹⁸ şānide bārid ve ruṭbdur eski veremleri [23] ve şusuzluğu pāk eder ve öksürüğe ve gögse ve baş [24] ağırlarına ki hāretden ola nāfi'dür **bezr-i kātūnā** evvelide bārid ve şānide [25] ruṭbdur nefhī taḥlīl eder sevdā o balgāmı ishāl eder iki dirhemi bir şerbetdür[26] dehn ve redd ile qavrulsa qābızdur seçe nāfi'dür sirke ile ḥamīre ¹¹⁹

72a

[1] mezc edüp hār veremlere urulsa nāfi'dür ve veca'nı def' ederbaş [2] ağırlarına zīmādan nāfi'dür ḥamiyyāta infa'dur qavrulmamışı ṭabi'iatı laṭif [3] telyin eder**baqla-ü'l-ḥumqa** semüz otudur şālişede bārid şānide ruṭbdur sekleri [4] bi'l-hāşşa qal' ederıssı baş ağırsını teskīn ederve hāreket-i mi'de için [5] a'lādur ve zīmād ile göz ağırsına ve qan tükürene a'lādur diş qamaşmasını [6] def' eder**bunduq**¹²⁰ hāreket ve yübüsete māildür baṭī'l-hazmdur tevlid-i aḥlāt edüp [7] taḥrik-i qay edervetaşdı' itdürüp yelleri hāreket itdürür ve nafhı ziyāde [8] edersu'āle ve terf-i deme nāfi'dür **besfāyic** şānide hārr şālişede yābisdür [9] nefhī taḥlīl ve sevdā ve balgāmı ishāl edermāiyyeti gālibdür sufūf olursa şerbeti [10] iki dirhemdür maṭbūḥān dört dirhem olur **belūṭ** evvelide bārid ve şāniyede [11] yābisdürğıdāiyeti reddidür qan tükürene nāfi'dür ruṭūbet-i mi'deyi [12] taḥfif edüp ishāle fā'idesi vardur qurūḥ-i em'āya nāfi'dür **pād-ı verd** [13] ūlāda yābisdür ishāl-i mi'deye ve qan tükürene ve evrām 'atīka zīmād olunur [14] ve maṭbūḥı fāide ederdış ağırlarına ve eski ḥummālara şaḥmı a'lādur teşennüc [15] ve süddeye ve 'aqreb-i les'ane fāide edermaḥāll ve mālātṭıfdu **pāzruc**¹²¹ şānide [16] hārr ve yābisdür ba'zılar evvelide demişler ḥalt müstes'ad bolursa muḥallil [17] aḥlātdu fi'l-ḥāl ishāl eder 'uşāresi kāfūr ve sirke ile buruna çekseler [18] ru'āfi men' ederve kehl

¹¹⁸**Baqla-i Yemāniye** eşter dedükleri nebātdur / qāmūs-ı cild-i şālis evvelindedür

¹¹⁹**Baqlatü'l-zabb** bir nebāt adıdur bārid necbūba berridür ki oğul otunū beyāni nev'idür baqla-i eterciye bādir necbūbadur ki oğul otı dedükleridür ki sebzevāt bedeli tenāvül ederler / qāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür. El-qabkī zibric vezninde yumurta içinū aqına dēnür / qāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür El-baḥdaḥḥāy- mühimle ile 'uşfūr vezninde bezer qaṭuna ismidür ki qarnı yarıq taḥmīdedükleri darudur / qāmūs-ı cild-i şāni aḥerindedür

¹²⁰**El-bunduq** bānuḡ ve daluḡzammıyyla fındıq ta'bīr olunan yemişe dēnür elüz ma'nāsına müferred bunduqadur bu ma'nāda lafz-ı Fārisidür bazuya ta'līki 'aqreb şu kısmını māni' ve meshūqını zeytūn yağıyla süd emen itfālūn yāfūḥlarına ya'nī bunqulda yaq yerlerine ṭlā gözlerinūn göklüğünü ve kıllarınūnqızılığını dāfi'dür ve bunduq Hindī ki dete dirler menāfi'i keşir teryāk menzilindedür ḥuşuşā gözler 'ariz olana 'ariza bābında 'acebü'l-eşerdür / qāmūs-ı cild-i şāni aḥerindedür

¹²¹**El-bazruc**zal-ı mu'cemenūn fethiyle baqla-i ma'rūfe ismidür ki tere-i ḥorāsāni dedükleri b-nnebātdur fesleken envā'ndandur taqvīt-i qalb-i ḥuşuşında ba'dīl ve ṭabi'iatı qābız lakin fuzelāta muşādif olursa müşildür ve bu bāridūn mu'arribidür / qāmūs-ı cild-i evvel evāilindedür

éderlerse nūr-ı başarıyı hiddetli éder ve muḳavvī kılup [19] ve müdirrendürür les'-i 'aḳrebe nāfi'dür ekinde çendān nef' yoḳdur ammā zımād olunsa [20] naẓc vèrüp taḫlīl éder**bādir-i nucuye** şālisede ḫārr ve yābisdür ba'zılar ūlāda [21] demişler ḫarāret ve yübüsetde mu'tedildür emrāz-ı balḡamı ve sevdāvi için ve cezb-i [22] sevdāyı ve südde-i dimāḡ için müfiddür muḳavvī kebed ve ḳalbdur ḫafaḳānı zā'il [23] éderve zihni şaf édüp haẓma mu'ayyen ve favāḳı def' éder şu ile ḳaynadup [24] sürüseler otuz dirhemi şerbetdür lakin boş bögreke zararlıdır ıslāḫı şamḡ [25] iledür **birinc-i Kābilī** müdirr-i ḫayzdur ḫabḫı ḫārrdur evvelide yābisdür şānīde müşhil-i ¹²²

72b

[1] balḡamdur ḫarāretten olan derd ve germ ki ḫabbū'l-ḳar'la meşhūrdur aḫa dāfi'dür [2] mefāşıla ḫod ziyāde nāfi'dür lakin em'āya zararlıdır ıslāḫı keşirāt iledür **berincāsef** [3] ḳayşumdur Türkisi ayvatana derler şānīde ḫārr-ı evvelide ruḫbdur muḫallil ve mulaḫtafdur [4] zımād eylemek şudā'ı def' édersüdded-i devvāre nāfi'dür bögreklerde olan [5] ḫaşı pārelar müdirr-i ḫayzdan ḫabḫına ezen olunsa bu mezkūrāta infā'dür [6] şerbeti üç dirhemdür lakin kolyeye zararlıdır muşliḫi anīsündür **bersiyavşān** [7] Türkisi baldurı ḳaradır mu'tedildür üç dirhemi müşhil balḡamdur ve sevdādur [8] ba'zılar ḳābızdur demişler bu ḳol ekşerdür ve şadıriyyeyi fuẓelātdan [9] pāk éderyarāḳan nāfi'dür ḫayzı ve bevli açar ve veca'ı def' édüpbögreke [10] nāfi'dür 'ırḳ'un-nisā ḫamarında olan fuẓelātı pāk éderne'ūzu bi'llahkelb [11] 'aḳūr 'azz eylese def' éder meşāneden ḫaşı çıkarur lakin tıḫāle zararlıdır [12] ıslāḫı maşḫaki iledür **bezz-i kerefs** şānīde ḫārr ve yābisdür müdirr-i bevl [13] ve ḫayzdur miftaḫ süddü kebeddür ve bögrekde ḫaşı çıkarur fevāḳı imtilā' [14] def' éderriyye maẓardur ıslāḫı ḫammāma iledür **bezz-i raziyāne** anīsūna[15] müşābihdür ḫarāret ve bürüdetde za'īfdür yelleri açar ve līn nisāyı ziyāde [16] éder**bezz-i kettān** evvelide ḫārrdur yübüset ve bürüdetde mu'tedildür munzic-ı [17] evrāmdur müleyyen-i evrām-ı ḫārr bāriddür zāhir ve bātında olan evrām-ı şulba [18] nāfi'dür ḫabḫıne ebzün olunsa fāidedür taḫlīl éder**bezz-i neckeşt** [19] şānīyede ḫārr ve yābisdür evrām-ı tıḫāle sekencebīn ile nāfi'dür sirke ile [20] ḳaynadup zımād eylemek mezkūrāta nef' vèrür lakin bahı keser ekşārından [21] zarar ḫāşıl olur **besbāse** evvelide ḫārr-ı yābisdür şalābāt ḡalīzi [22] taḫlīl édermerhem ḳırūḫna dāḫil olup mi'de zımād olunsa ālām-ı balḡamdan [23] emīn éderiştihā vèrüp ḳuvvet ḫāşıl éder**büssed** mercan kökidür

¹²²**El-ḫük**vezninde bāz rüc ismidür ki tere-i ḫorāsānı dedükleri nebātdur ve semüz otına dēnür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evvelindedür El-baḳlatū'l-zıbb bir nebāt adıdır bārid-i nucuye berridür ki oḡul otunḡ beyānı nev'idür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilindedür.

beyāz [24] ve kırmızı ve siyāh olur evvelide bāriddür ba'zılar şānīde demişler efdalı [25] kırmızı olandur hāşaşı kalbi kavī ederekhāle dāhil olunsa başara kuvvet¹²³

73a

[1] vērür terf-i dem için nāfi'dür ve lahm-i zaīdī izāle ederrīş-i em'āy [2] ve 'aser-i bevlī def' eder bögreke mazarrdur maşlahı keşir eder**baṭṭ** Türkisī [3] ördektür qanādınun mażmı gāyetle a'lādur ruṭūbet ve harāreti çok [4] götürür ve evcā' teskīn ederbahı ziyāde edüp şavtı şaf eder[5] ve gīdā-i bisyār hāşıl ederamamā hazmı 'asīrdur meger **zençebil ve dārçin** [6] ile ekl olunsa hāşılı candān maḳbūl şey degüldür **buṭum** şāniyede hārr ve yābisdür [7] ba'zılar evvelide demişler tāze iken ruṭb kurıduḳda yābis olur [8] tıhāle nāfi'dür müdirr ve hāyż bevldür bahi ziyāde ederaşhāb-ı balgām ve meşāyih [9] için qatı müpārekdür yağı laḳva ve felce tıla olunsa def' ederevrām-ı tıhāli [10] taḫlīl eder**belādur** rābi'ada hāder balgāmı mizāca nāfi'dür hini şaf edüp [11] nisyānı def' ederfālic ve laḳvaya ve süstī 'aşışeye fāide ederşerbeti [12] nīm dirhemdür şol kimesnenün mizācına nāfi'dür ki hārārete taḫammül ede deḫānı [13] bevāsıra buḫūr olunsa kavīdur ekelinden emrāz-ı müzmine tevīd eder sersām [14] ve cüzām hareket-i deḫān gibi ve ḫulḳūma ve ḫummayata zararlı verem-i a'şa [15] ve a'sāba bāriddür ekşārından maḫrūru'l-mizāc olanı derece-i helāka irişdürür [16] **bezr-i benc** siyāh ve sefid ve surḫ olur derece-i şālişenün aḫerinde bārid [17] ve yābisdür ve muṭ'adur ṭaraf-i dem için nāfi'dür saḳta ve ḍarbe evcā' [18] teskīn eder nıkrīs-i bāridde tıla olunsa nāfi'dür kulaḳda şovuḳdan [19] balgām olup görüldiyse ve ḳurd olsa sirke ve revḡan ile ḳaynadup [20] süzüp ṭamzursalar def' ederamamā bi'l-fi'l mazardur ve miṭl 'aḍalāt [21] deḫān ve mūriş çünān ve ḫunāḳdur ve bā'is-i verem-i lisāndur emrāz-i keşire [22] iḫdāş eder bal şerbeti ile ḳuşdurur **ḫarf'üt-tā temürhindi**¹²⁴şāniyede bārid [23] ve yābisdür ishāl edüp mi'deyi kavī ederve ḳay ve 'aṭeşi teskīn [24] edertuffāḫ elmadur ruṭūbet zāidesi vardur böyle iken nefḫī gālibdür ekşisi [25] apruddur ruṭūbetde aḳaldur kalbi ve mi'deyi kavī ederḫuşūşā teffāḫ¹²⁵

73b

[1] fetḫi ola bu evvel elmadur ki ḫaltı ḫāmdur ve ekşidür ḫummāyāt-ı 'atīḳanun define [2] ḳābildür **türbūd** ot köki gibidür bir eczādur eyüsi içi boş olanur şāniyede [3] hārdur bedeni taḫfif ederve ishāl ederve balgāmı raḳīḳ ederamamā meger **zencebil** [4] ile muḳavvī ola öyle

El-cesez seger vezninde mercāna dēnür ve bu mu'arribdür ḫafi olmaya ki mercān geliri nesneye ḫacer şerci itlāk olunur zīrahacer ve şecer beyninde berzec ḳa'r-ı deryāda nābet bir şeydür ḡavvaşlar kökine bir eylemekli kend geçirüp ba'de ṭaşradan zūr ile çeküp çıkarurlar şems ve hevā ṭoḳınduḳda cemudet ce ḫmer peydā eder Hindīde aḡa petvāli dirler Fārisī ve Türkisī mercāndur ve āşl Arabīde mercān inçünün ardesine dēnür ba'zılar kökine mercān ve şāhene besd dēnür deyü beyān eylemişdür ve muşbāḫde ṭuṭuşı 'Arabī olduğımı eş'ār / ḳāmūsı cild-i evvel evāḫirinde bābü'l-zāl faşlü'l-bā'ün yigirmi birinci satırındadır

¹²⁴ Maṭlab harfū'l-ilta

¹²⁵ **El-şabbār** arāb vezninde ve **el-şabbār** rammān vezninde Hindī dedükleri meyveye dēnür / ḳāmūs-i cild-i evvel aḫerinde ki tamāmına yedi kaḡıd var iken

olsa ğalīzi laṭīf ishāl éderve sinjirr aĝrılarına [5] fāide éderiṣlāhı dehen lüz ve zencebilledür **tın** incirdür tazesı [6] cüz'ı hārrdur ruṭübeti çoĝdur ve ğıdāıyyeti çoĝdur ve tız haẓm olur [7] hāmı cāldur bürüdete māıldür mādem ki hām olsa ħurusı hārrdur [8] ve laṭıfdür ve cem'den bu ziyāde ğıdā vērür ve naẓcı ħarıbdür zararını [9] azdur etlüsi ekşerdür naẓc cihetinden ve incirde ziyāde telyın vardur [10] ve daĝđdan tevellüd éden ħummāları teskīn éder ve incirün süti ħandan [11] ve ğayrıden erimiş olanı toņdurur ve toņmuşları eridür emrāẓdan [12] hāşıl olan levnī fāsıdı ıṣlāh éderve ħıbanları oņuldur [13] yaĝı ħılmaĝ ile ve maħrūrları şuşadur şuşamışları teskīn éder[14] ve su'āl-i müzmine nāfi'dür ve idrār bevl éder südd ve kebed ve tıhāle nāfi'dür [15] ve selsü'l- bevl olanı nev'ā ħuzūr étdürür hāşılı ve kilye ve meşāneye [16] nāfi'dür ħoz ile ma'en yenürse ğıdāsı ziyāde olur lakin ğalīz ğıdālar [17] ile yemek yaramazdur cemmīr daĝı incir nev'ındendür nihāyet mi'deye zarardur [18] ğıdāıyyeti ħalıldür **ħuvvet** beyāzı incire ħarıbdür ğıdāıyyeti ħalıldür ammā tut-i [19] Şamī ki aħmerdür bārid ve ruṭb ve ħabıẓdur mevādık nüzülını men' éder[20] ħuşüşā 'azāya aĝmaĝ dileye ve hām ola ṭabi'iatda sumāk gibidür ef'ālde [21] boĝaz şişlerine nāfi'dür ğargara ile içmek daĝı aĝladur iştihā vērür [22] ve mi'deden tız inđdürür ve baĝırsaĝlarda eylenür nev'ā idrār édertürmüs[23] Türkīsi termiyedür cühüd baĝlası daĝı derler evvelide hār ve şānıyede [24] yābisdür tıla olunsa bedeni cilā éderħaynamışı kelefe ve nemşe ve baraş [25] ve bahāĝa ve sa'ziyye ve cerebe nāfi'dür yaĝı édüp göbege urmaĝla ħarında

74a

[1] olan ħurdları ħırar icmekle daĝı a'lādur sirke ile ezülüp bedene [2] sürülse ħılları inceldür sirkencübın içilse südde-i tıhālı açup idrār [3] éder bevli eger ħuĝne olunsa ṭamşı ve cenīn-i meyyiti iħrāc éder **terencübın** [4] ħarāret ve bürüdetde mu'tedildür nev'ā ħarārete māıldür ve müleyyen ve cāldur ve su'āle [5] ve veca'-i şadra nāfi'dür teksin-i 'aṭaş édersafrāyı ishāl-ı raĝıĝ ile [6] iħrāc éder**ħarfü'l-şā süm**¹²⁶şālisede hārr ve yābisdür yelleri taħlil éder[7] ve cerāĝete fāide édüp şularuņ taĝbırine a'lādur su'āl-i müzmine ve diş [8] aĝrısına eyüdüdür ve pişmiş göĝüs aĝrısına eyüdüdür ve boĝazda ve ħarında [9] selk ve ħurd olsa çıkarur ṭamşı idrār éder meşimeyi iħrāc éder[10] lakin ħunnāĝa zarardur ve boĝazı aĝrıyan bal ile ħaynadup zımād eylese [11] def' éder ve deri altında ħan uyuşup đarbe ve saĝđadan cem' olsa [12] tıla olunsa def' éder kühleyi ve sirkeyi ħırup başı aĝrıdur ammā göze [13] ziyān éder**selc** cāmi' ħarāretdür deĝāniyyeti muhtebedür içen ademi şuşadur [14] ve mi'de ve sinjire zarar éder ve ħarāretten olan diş aĝrılarına nāfi'dür [15] **sa'leb** dilküdüdür bu ħayvānuņ taħlili vardur köki ĝāyetle ıssıdır bürüdü'l-mizāca [16] a'lādur faĝir derüm ki saņsar ve saĝa ħuşı dilküden ıssıdır dilküyi [17] diri iken bütün bişürüp bir miĝdār zeyt yaĝı ħatup süzüp [18]

¹²⁶ Maṭlab ħarfü'l-şā

veca'-i müfāşile ve nakribe ve 'ırķū'l-nisāya tīlā olunsa fāide éderāk [19] cigeri müceffedür bu fāide éder**semeretü'l-zurefā** kez nāzik dahīdir derece-i [20] evvelinüñ aherinde hārrdur kāt'-i ru'āfdur sirke ile bişüp zīmād [21] olunsa nāfi'dür lakin bir miķdār **fūlfūl** ile ıslāh etmek gerekdür **sāfisyā** [22] zāmğ-ı sezāb biridür hiddeti sebebiyle teshīn ve tahfifi vardır ve maħrūķū'l-[23] –mizāca münfecdür 'umķ-ı bedenden mād-die kavī ishāle cezb éderdevāū'l-sā'leb [24] ve üstürhā ve 'azl ve nıkrīs için ziyādedür 'ırķū'l-nisāya ħuķne olunsa [25] nāfi'dür mefāşıl ki bürüdetden veca' peydā étmiş ola nışf

74b

[1] dirhemi isti'māl olunsa def' éder istiskāya dahī nāfi'dür ekşārından [2] ihtibās-ı bevl ve süzüş ħulķ ve mi'de ve ħumret-i vech hāşıl olur [3] **ħarfū'l-cim cāvşır**¹²⁷ şālişede hārr ve yābisdür mefāşıl ve 'ırķ'ün-nisā-i bāride [4] tīlā olunsa nāfi'dür eger şovukdan derd-i dendān 'ariz olsa veya [5] kırılma meshūķan surseler veca'in teskīn éder selsālu'l-bevl ve şar'a [6] ve istiskā ve şalābet-i raħim ve kulunç ve ihtibās-ı ħayz ve su'al-i müzmin için [7] nāfi'dür ammā su'al balģamdan olursa isti'māl cā'izdür ħayride cā'iz degüldür [8] 'aşab-ı şāhīh için ve neşīn için mazardur ıslāhı cüz'ī [9] mürr-i mekkī ileder **cāvers**¹²⁸ evvelide bārid ve şālişede yābisdür kābız [10] ve müceffedür ba'zı mu'līm için zīmād olunsa a'lādur cemī' şışlere müpārekdür [11] taħlīldür lakin ħazmı beddür tevīd-i evrām éder eger süt ve kepek şuyı [12] veya şir-i revģan veya revģan-i badem ile bişürseler def' zarar éder **cūbn**¹²⁹ [13] şāniyede bārid ve ruḫbdur bedeni semürdür lakin meşānede taş tevīd [14] éder ve süddeye sebep olur ıslāhı 'asel ve cul ve revģan-ı zeytledür [15] ammā peynir ki ħurudur gerek tulum ve gerek ħayrı şāniyede hārr-ı yābisdür [16] ekşārından yūbūs hāşıl olur ve ħurūh için revģan-ı zeytle [17] olunsa nāfi'dür seĥ ve mefāşıl için zīmād olunsa nāfi'dür [18] pişmişi ve kabh ve mevlūd-i şafrādur bedeni lāģar éder ve 'asīrū'l- [19] –ħazmdur mi'deye zararlıdur **cevz-i bevvā** şāniyede hārr ve yābisdür muķavvīdür [20] başara ve seyle fāide éderāģız ħoģusın giderüp pāk éder yüzde [21] olan siyāh noķtaları giderür nev'ā kābızdur kebed ve riyye ve tīhāle [22] ħuvvet vērür bevli idrār éder**cevz-i rumi** koz dedükleridür şānīde [23] hārr evvelide yābisdür çok yemek aģızda sivilciler peydā édüp [24] dili aģrıdır bu ħazmı müşkildür mi'deye mazardur ammā bal ile bürüdete [25] mi'deye eyüdüdür yeşil ħozun ħabuģını döküp şıķup şuyını rubb ^{130 131}

¹²⁷ Maḫlab ħarfū'l-cīm

¹²⁸ **El-cāvers** vāvuḫ fethiyle ma'rūf ħale ismidür ki Türkīde ħaraca dāri ve şuret dārisi ve cevāz-dāri dedükleri ħorde-dāri olacaķdur zāhirā kāveres Fārisī mu'arredür / ħāmūs-ı cild-i şānī

¹²⁹ **El-ceben** cimün zammı ve zımmatiyle ve **el-ceben** 'utull vezninde ma'rūfdur peynire denür ki südden çalınur / ħāmūs-ı cild-i şāliş evāşıtındadır

¹³⁰ **Cevzahenc** cimün ve hanuḫ fethiyle bir devā-yı Hindī adıdır ve bu cevlahinüñ mu'arribidür ki cebel-i Hindī ta'bir olunan devādur / ħāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

75a

[1] édüp boğaza gargara vèrirse hunnâka eyüdü **cülnâr**¹³²Türkîsi anâr [2] çiçegidür evvelide bârid şânîde yâbisdür diş etlerin kavî eder[3] taraf-i deme ve seçe nâfi'dür eski cerâhetleri oñuldur **cezer** havuc dedükleridür [4] aşlı ruḥbdur evvelide muftehdür şehvet-i cimâ'î tahrîrek eder aşlı [5] bezri bu huşuşda gâlibdür bostânîsinden birisi a'lâdur [6] bevl ve hayzı idrâr eder şuyı ile ve noḥud ve şoğan ile bişirüp [7] üzerine **zencebileküp** yedürseler cimâ'a kuvvet vèrür Arşimed ve Saz- [8] nâm hekim havucun üç dirhem tohumını saḥḥ édüp toḡuz dâne yumurta şarusıyla [9] berk pişmiş ola yedi gün dek isti'mâl eden kimesne her naḡdur cimâ'dan [10] ḡalmış ise i'âde ederdeyü baḡş eylemişdür **cedvâr** şahîḥ cedvâr olup [11] biş ki bir yerde ma'en beter ol olmayıcaḡ laḡif eczâdur egerçi ḡâr ve yâbisdür [12] lakin cemî' semûmâtuḡ tiryâḡidür beş aya ef'â les'ına tılâ olursa zehri [13] def' ederammâ cedvâr muḡavvî ḡalb ve müferreḡ rûḡdur ḡükemâdan ba'zı [14] naḡl ederler ki ba'zı ḡayvânât biş yerler fehmi eyledükleri gibi cedvâr [15]yèyüp ḡalâş olurlar cedvârdan ḡayrı ile zehrden ḡalâş gücdür [16] ḡavâşı bî-nihâyîdür Fârisîde mâfir kıyın derler ammâ biş zî semdür [17] evrâm-ı ḡariyye tılâ olursa nef' tām vèrür **circir** sâlişde ḡâr evvelide [18] bâriddür evvel ḡidâ yense ḡazm tamâm ḡâşıl les'ana zîmâd olursa ḡalâş [19] eder ve bâhı ve meniyyi ziyâde eder ve telyîn ederḡarḡa ve cedrînün [20] eserlerine şuyı tılâ olursa fâide ederlakin maşdu'dur ıslâḡı [21] hinduba ve sirke ve baḡlaü'l-ḡumḡa iledür **centiyânâ** eşek turpidur sâlişede [22] ḡâr ve şânîde yâbisdür müfteḡ ve ḡabızdur 'uşâresi bahaḡa tılâ [23] olursa zaîl ederşarâbla ḡaynadup ḡaşerât-i les'ane tılâ olursa fâide [24] eder şerbeti bir dirhemden bir mişḡâle dekdür cenîn-imeyyitiḡrâc ederlakin [25]ḡiḡâle zâradur ıslâḡınâm-ı eczâ iledür **cünd-i badester** ḡunduz¹³³

75b

[1] ḡayâsıdur sâlişede ḡâr ve yâbisdür ba'zılar şânîyede dèmişler muşahḡin-i [2] maḡûlesinün ḡâyette laḡifdür 'aşab-ı bâride ve ra'âşa ve fâlica [3] muvafıḡdur ve ḡad ve nisyân ve şudâ'-i bârid için a'lâdur muḡallil-i naḡc ve müdirr-i [4] hayz ve muḡrec-i meşîme

Cevz mâşilşâ-yı müşelleşenün kesriyle tatule ta'bir olunan nebât ismidür **cevzü'l-ḡay** Yemen'e maḡşuş bir şecerün temrîd ve fındıḡ ḡadar ve cevfindè perdeleri içre ḡâbb şanev bir miḡdârı ve nev'â giryeü'l-rayḡe dâneleri olur edviye cümlesindendür/ḡâmûs-i cild-i şânî evvelindedür

¹³¹**El-nebîr** emir vezninde penire dènür ki ma'rûfdur südden çalınur cübbün ma'nâsinadur taḡulnebir ey el-cübbün/ ḡâmûs-ı cild-i şânî evvelinde

Cevz bevvi Türkîde daḡî vez bevva ta'bir olunur ma'rûf darudur Hindistân'da nâbet bir şecerün semerîdür ḡâmûs-i cild-i şânî evvelindedür

¹³²**El-cüleñnâr** cimünḡammı ve lâm-i müşeddenün fethiyle ḡülnâr-ı Fârisî mu'arredür ki nâr çiçegine dènür maḡkûldur ki bir âdem henüz aşḡer iken üç dânesini ḡoparup yutsa bir nesneye ḡadar aḡrısı ḡörmemek ḡavâşındadurlakin ḡıbbîde şâḡib-i remd yaḡûd ḡayrı kimse çehârşenbe ḡünü talû'-i âfitâbdan muḡaddem açılmamış ḡoncasından bir ḡaç dânesini aḡzıyla ḡoparup yutsa ḡuttâm-i sineye dek ḡöz aḡrısı ḡörmez ve mücerebbdür deyü mersümdür / ḡâmûs-i cild-i evvel aḡerindedür

¹³³**El-cenbez**ḡanfèz vezninde nâr aḡacınun çiçegine dènür şarḡ dir ki celnâr didüḡi gibi cenbez daḡî dènür ḡaldı ki cenbezḡabeye dinmekle irtifâ'ı mutaḡzmin olduḡına mebnî her toḡurçiçege ve ḡâşşa narunḡomurçiçegine ıḡlâḡ olunmaḡ üzre immihât-ı sâ'irede mersümdür / ḡâmûs-ı cild-i evvel aḡerindedür

ve cenîn-i meyyitdür hayvânât-ı mevziye şoğduğına nâfi'dür [5] ve kúnduz hâyasınıñ ağırı ya'ni ğubbâr renginde olanı simm-i kâtildür [6] lâzım olan siyâh reng olanıdır ıslâhı şebes ve 'usc ve sebistân [7] ve 'asel iledür **harfû'l-hâ huzaż**¹³⁴tütüyâdur eyüsi üzerine urduğda buz [8] gibi pâre pâre olanıdır taşra ve içerüsi yaqut renginde olandur [9] bevâsır için isti'mâl olunur şânide yâbisdur bürüdeti mu'tedildür [10] bununı tahtlıli kavîdur bedenden kıl giderür ve yüzde olan çekide fâide [11] éder ve kúrułuđına ve kan gidene nâfi'dür mefâşılı berk éder veremde [12] fâ'ide édüp cilâ vèrür tabağa-i karîne olan kan asüde tihâle fâide [13] éder gençek şişlerine ve şafrâvî kabarcıklara ve yaramaz çıbanlara ve diş [14] etleri yünüğine tılâ olursa fâide éderiçmek ile ishâl mi'deye nef' [15] vèrür **hımnâ** Türkisi kınadur şânide bāriddür ve bazı'lar hârrdur demişler [16] bu hımnânın kabzı ve tahtlıli hafif vardur ıslanup şuyun içilse tamarların [17] ağırların açar ve ıssı şişlere ve çiçege ve kaş kirpik dökülmek üzre [18] yigitlere nâfi'dür huşûşâ sinir ağırlarına ve fâlice ve 'aded-i a'zâya nâfi'dür [19] ellere ve ayaklara ve dizlere ursalar yorgunluğı alup sinirlere kuvvet vèrüp [20] fâide ola **hanzal** Ebu Cehil karbuzıdır şâlişede hârr ve şânide yâbisdür [21] cigerdeki ğâyet ile zâradur kabuğı dağı terk olunur yalnız bir dânesi [22] bir ağacda bêtmişolunup isti'mâl olursa fi'l-hâldur ve cigerdeki [23] kabuğı zehr-i kâtildür ammâ şahmından kifâyet miqdârı kadar isti'mâl olursa [24] muhallil-i maqt' ve câzibdür tâze yaprağı kanı gètmegi men' éderve şişleri [25] yumuşadup nazc vèrür ammâ şahmı sinirlere ve ağırlarına ve niqrîs ve veca'-i

76a

[1] mefâşıl ve 'ırk'ün-nisâya nâfi'dür cüzâma vedâü'l-fîle ihtikân ve şerbet [2] birle nef' vèrür diş ağırlarına mazmaza olursa veca'î teskîn édüp [3] ihrâcını âsân éder nefesü'l-intişâb nâm-ı maraza bununı tohumı ile ishâl [4] ziyâde nâfi'dür balğam-ı galîzi mefaşıldan men' éder ve sevdâyı ishâl [5] éder bu şerbeti ki kaynamış ve menkû' olmuş ola on iki kırâtdur [6] bögreklere meşâneye nef'â 'azîmdür nihâyet bununı ıslâhı keşirâ ve roğân-ı [7] badem iledür **hammaş**¹³⁵ nohuddur hârr ve yâbisdür siyâhı kavîdür manzac muqattâ'dur [8] ziyâde ğidâsı vardur baqladan artuğdur veca'-i zahire evrâm-ı leşeye [9] ve iki kulağ aralarına ve şişlerine nâfi'dür âvâzı şaf édüp riyyeye (ciger) ğıda [10] vèrüp pişmiş istiskâyâ yarağana nâfi'dür ğıdadur ve taşları pâre- [11] –leyüp be-küllî meşâne olan 'avârazı def' éder ve raħimde olan oğanı [12] çıkarur **hınça** buğdaydur ruţubetde ve yübüsetde berâberdür ve mu'tedildür [13] kavrulmuşı gec hażm olur ve nifâh olur ve kurd tevlid itdürür pāk [14] kızıl buğday bağırsağlara ğidâ vèrür hâşıl yalnız buğday étmegiýüp kanâ'at [15] éden

¹³⁴ Maţlab harf'l-hâ

¹³⁵ **Hammaş**hilliz vezninde ve kınıb vezninde habb-ı ma'rûf ismidür ki nohud ta'bır olunan ğaledür nâfiğ ve melin ve bolı medder ve meni ve dem ve şehveti meşer ve bedeni ve âlet tenâsili muqavvîdür lakin ekl tenâvüli ta'âmında muqaddem ve muherrer olmayup ta'âm aralığında olmağa meşrûtdur / kâmus-ı cild-i şânî evâilindedür

kimesneye bundan eyü ğıda olmaz huşuṣā alınmış ola **ḥabbü'l-zelm** [16] ṣānīde ḥārr ve ruṭūbetdür semürdücidür menīyi ziyāde eder ṣehr-i [17] zorda bir meṣhūr otuṅ yemişidür **ḥabbü'l-nil** civid-toḥumudur şarmaşık [18] toḥumına beṅzer ṣānīde ḥārrdur behak ve barsa fāide ederlakın guşşalandurup [19] gönli döndürür ve ishāl ederaḥlāt-ı ğālīze ve sevdāyı ve balğamı kuvvetle iḥrāc [20] ederḳurdları ve şoğulcanları kırar **ḥabb-ı şanavber** çām ağacı yemişi(dür) Türkisi [21] köknārdur iki şınıfdur bir şınıfı uzunca ve biri kışācıkdur içi büyük olanuṅ [22] ṭabī'atı ḥārr ve ruṭbdur ḥazm-ı ḳarış derler bu nev' munzicdur ve taḥlīl ve telyīn [23] édüp dili yaḳar şuda ıŝlatmak ile keşīrū'l-ğıdā olur lakin ḥazmı müşkindür [24] ammā öksürüĝe eyüdü ve riyye nāfi'dür leziz şarābla bişürseler meniye [25] ziyāde eder fammā baĝırsaḳları büzer ıŝlāḥı anar içilidür **ḥabtü'l-ḥazr** şakız¹³⁶

76b

[1] ağacın uṅ yemişidür Türkīde manuş derler ḥārr yābisdür ve yübüsi ṣāniyededür [2] bedeni kızdurur ve telyīn eder ve nazc vērüp pāk eder ve ruṭūbet vērür [3] nev'ā ḳabzı vardur ve cilāyı ḳavī vardur fetḥ eder cezb eder bedenüṅ [4] etrāfindan ve ḳuvvet-i cimā'ı ḫareket etdirür bununuṅ zamĝı nāfi'dür merhemlere dāḫil [5] olur evrāma yüz yarıḳlarına ve yorgunluĝına ve cerebe bununuṅ baĝı nāfi'dür [6] keyfiyet-i istiḫrāci şaklaya cıḳar badem yaĝı gibi **ḥummām** gögercindür gögercinüṅ [7] yavruları ziyāde ğıda vērür ve laṭif ḫalt peydā eder ve maḫrūru'l-mizāc kırarak [8] veya ekşiler ileyēyeler ziyāde ḥārrdur meflūca ve nıḳrīs-i bāride ve veca'-ı [9] mefāşıla münāsib ğıdādur ḫarāreti ḫavfdan emīn olmaḳ dileyen yaş [10] kişniş ile ve ḫıyār cekirdegi ile pişürüp yēye yavrusı bılcıkdan aḫefdür [11] **ḫacer-i lāzuverdve ḫacer-i ermeni** bu ikisi ḳuvvetiyle sevdāyı iḥrāc eder er ḫacer-i ermeni [12] aḳvīdür ammā maĝsül ve meşül olmaḳ gereklerdür ḳablū'l-ĝusl isti'māl [13] olunursa maĝşidur ḳay-i heyecān **ḥabb'üs-semene** ḥārr ve ruṭbdur bahı ve meni- [14] –yi ziyāde ederve insāni semürdur **ḫayyü'l-alem** ḳaya ḳoruĝıdur bir ḳac [15] nev'dür aḳ deṅiz aṭalarında ṭarifesi olur ki mersin yapraĝı gibi yapraĝı [16] olur a'lā turşusu olur ammā maḳbūlı küçük ḳoruḳ gibi olanıdur [17] ḳan kebedine nāfi'dür şadr ve riyyeyi pāk eder ḳasıḳ devālarına şarāb [18] ile bişürüp ursalar nāfi'dür baĝırsaḳlarda olan veca' bununuṅ [19] cinsi a'lādur cemī' nev'inde bürüdet kemāldedür **ḫilye** Türkisi [20] bū toḥumudur ṣāniyede ḥārr evveli yābisdür ḫarāreti er olan şeyleri [21] taḥlīl ederve ḫarāreti çok olana maḫardur 'asel ile yinse semürdür [22] ve lu'ābı göĝüsde olan

¹³⁶**El-zerret** sebe vezninde ma'rūf ğala ismidür ki Mışır buĝdayı dedükleridür aşlı zervāydı ha vavdan 'üzdur / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāḫirindedür

El-ḫanṭet ḫānuṅ kesriyle buĝdaya dēnür ḫavāşındandur ki aĝızda çiyenmiş buĝdayı köpük ıŝırdıĝı yere zımmād biĝāyet nāfi'dür cem'ī ḫanṭdur 'aneb vezninde /ḳāmūs-ı cild-i ṣānī

El-terbiyyet eḫciyye vezninde buĝday envā'ından kıızıl buĝdaya dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel

El-ḫumūlet bir cins buĝday dēnür ki buz olup sünbülesinüṅ dāneleri büyük olur / ḳāmūs-ı cild-i şāliş

El-zelm fetḫetle bir nebāt ismidür ki taḫmi ve çiçeĝi olmaz yerüṅ altında sürmiş inçe kökleri olur ve anda yayvān dāneleri olur ki ḫalv ve muḳavvīdür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş

hâlîları giderür kuvvet-i cimā'î tahrîk eder [23] ve fāide eder lu'ābında cilā vardır çoᅇađı ve vashı pāk edergöz [24] ađrısına zımād olunsa şālābeti def' eder **hacerü'l-yehūd** Türkide beni İsrāil [25] zeytūni derler mu'tedildür ve müfettit-i haşātdur ve 'asrū'l-bevle nāfi'dür ve meşānede ¹³⁷

77a

[1] müheccer olan taşları pāreler **hacerü'l-yeşb** yeşim dedükleri taşlardur iki cinsdür [2] vilāyet-i Çinden gelür boğazda ıslasa mi'deyi ᅇavī eder cemī' [3] 'alel bāᅇiniyyeye müfiddür bi'l-hāşşa merīnün cemī' marāzlarına nāfi'dür **hāşā** ¹³⁸ [4] şālīşede hārr ve yābisdür sīneye ve riyye nef'i vardır ve tebevül-i dem [5] edene ve ᅇan tükürene nāfi'dür müdirr-i hayzdan ve bağırsağlardan balđam [6] ishāle ihrāc ederta'āma hālᅇ olunsa bāşıraya kuvvet vērür ve nigāh [7] edüp hazma mu'ayyen olur riyye mazarrdur ıslāhı na'nā iledür [8] **habb-ı belesān** şānide hārr ve yābisdür müşhil balđam ve sevdādur meşāneye [9] zararlıdır ıslāhı keşire iledür **habb'-ül-đar** defne yemişidür şālīşede [10] hār ve yābisdür 'asar-ı vilādet için taᅇᅇir-i bevl için nāfi'dür [11] müdirr-i hayzıdır ve zehrūᅇ zararın def' eder **hasek** demir dikenidür [12] i'tidāl ile meşhürdür gerci hārr dağı demişler ammā bārid yābisdür [13] ve müleyyen munzicdür ve dāfi'a ᅇurūhdur 'akreb ve ef'ā ladağına nāfi'dür [14] ve baha kuvvet vērür ve meşānede olan taş pāreler ve 'asir-ı bevl [15] āsān edüp ᅇulunᅇi aᅇar ve semūm-ı ᅇātile mazarretini def' edertihāle zararlıdır [16] ıslāhı badem yağı iledür **hiltit** rābi'da hārrdur ba'zılar şāniyede [17] demişler bāhı tağlil eder derūn mi'dede muncemed olan ᅇanı tağlil [18] ederfālic ve şar'a nāfi'dür hāşşata 'akreb ve rüteylā zembūr-ı ᅇar şoᅇduđına [19] nāfi'dür müdirr-i bevl ve hayzıdır bal ile erēdüp süzüp seklere [20] ᅇilā olunsa nāfi'dür ve muᅇavvī bahıdır lakin mi'de ve kebede zararlıdır [21] ıslāhı aşıᅇ iledür **harfū'l-hā ᅇubbāzi** ebe gümeceidür berri ve bostānidür [22] evvelide bārid ve ruᅇubetdür ᅇarāret-i bürüdetde mu'tedildür Yunus Bam ᅇabīb [23] bārid-i yābisdür demişdür ammā bu ᅇavl ba'iddür nemle ve ᅇumre için [24] zımād olunsa telyīn edüp zāil eder sinede ᅇuşūnet ve su'āl [25] olsa muvāfiᅇdur ciđerūᅇ süddelerin aᅇup līni ziyāde ¹³⁹

77b

[1] eder ve gerek ve meşāne veremlerine nāfi'dür ba'zılar hārrdur demişler ammā [2] ᅇābız ve müdirrdür mi'deye zararlıdır **hardal** rābi'ada hārrdur yübüseti [3] gālibdür eyüsi bostānidür ve kırmızı olandır balđamı ᅇaᅇ' eder evrām [4] köhne ve ᅇinnā zīrā için tağlil

¹³⁷ **El-istihsār** yorulup bī-tāb olmak ma'nāsınadır yaᅇal istiᅇserü'l-ba'ir izā a'ī / ᅇāmūs-ı cild-i evvel āᅇerindedür

¹³⁸ **El-hāşā** bir güne nebāt ismidür ki bāl arusu otlayup andan bāl olur Türkide gegik ta'bır itdükleridür ki za'ter berri olacaᅇdur / ᅇāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

¹³⁹ **El-sa'ter** tāy fevᅇiye ile ca'fer vezninde gegik ta'bır olunan nebāt-ı ma'rūfa dēnür berrisine gegik ve bostānisına 'Arabī olarak sa'ter ta'bır olunur / ᅇāmūs-ı cild-i evvel āᅇerinde

vardur çerb ve kıba ve ‘ırk’un-nisā-i vedā’üş-[5]-şa‘leb için tılā olursa def’ eder kehl olunup göze cekilse şıngırluğı [6] zāil ederve bürüdetden bedene süddeleri açar evrām-ı tıhāli zāil [7] edüp ihtināf-ı rahimi açar ve muķavvī bāhdur ve himmāyet-i ‘atıķa-i zāil eder[8] şerbeti iki mişķāldur lakin zararlıdır ıslāhı sirke iledür **haşhaş** sānide [9]bārid ve yābisdür siyāhı şālisede yābisdür içmek ile ve yaķı ile mühder ve yemek [10] ile telyini var hārr ve taħlıli vardur ve veca‘-i mefāşılı ve ‘ırk’un-nisāyı [11] tesķin eder ve ğalīz nesneleri men’ eder**haşme** i‘tidāl ile hārr [12] munzicdur telyin ve irhā ve taħlıli vardur veca‘-i mefāşılı ve ‘ırku‘l-nisāyı- [13] deridrār te‘āşür ğod fā‘idesi muķarrerdür bezri hārr olan su‘āle [14] nāfi‘dür ve yaprağı meme şişlerine fā‘ide eder kökinüğ kaynamışı ħarfet bekle [15] ve bağırsaklara nāfi‘dür ħuşūşā zaħıre ve evrām-ı maķ‘ada ve yaramaz ishāle [16] nāfi‘dür **ħass**¹⁴⁰ marıldur sānide ruḡbdur cümle otlardan ğıdaiyyeti ziyādedür [17] bu ma‘nā pişmişinde ziyādedür vasaḡ-ı şarābda isti‘māl olursa mestāne- [18] –ligi men’ ederihtilāf-ı miyāha a‘lādur ve mühedder ve münevvedür hezeyān üzre [19] olanlara ve başı ğüneşden yanmışlara a‘lādur bununı toħumı meni kavī eder[20] lakin şehvet-i cimā‘ī sākıḡ eder ve ihtilāmı men’ eder‘ateş-i şiddet ħarārete [21] māni‘dür ekline mu‘tād olan şaḡşuğ elbette başarı za‘if olur [22] **ħūḡ**¹⁴¹şeftālüdür sānide bārid evvelide ruḡbdur mute‘affin olur ammā [23] mu‘tedildür nev‘ā kıbızdur ħāmı ziyāde kıbz ederħām şeftālünüğ [24] ve yaprağınuğ ‘aşarı kırında olan kırdları kırar bu ma‘nā içmek [25] ve kırna yaķı eylemek ile daħı olur ğıdā ıssı keşirdür ammā ğıdāya taķdīm¹⁴²

78a

[1] olunmaķ vācibdür **ħall**¹⁴³sirkedür bārid ve laḡfdür pişürmek ile bürüdeti [2] nāķış olur mulaḡtaf ve maķḡ‘dur şafrāyı kıaḡ‘ eder her ne muḡallile ki [3] ħādiş ola def’ ederve mu‘ayyen ħazmdur lakin balğamuğ zıddıdır ve [4] sevdāviye mażarrdur cemre ve nemle ve cereb ve ħikke ve kıbāya ve ħarķ-i nāre fāide [5] eder bu gerek yağıyla merhem olursa kırħalara nāfi‘dür ğülābla baş [6] ağrısına ve mażmaza ile diş ağrısına nāfi‘dür edviyenüğ nüfūzı [7] aķall olursa a‘lādur nihāyet a‘zaya zararlıdır **ħubz**¹⁴⁴etmekdür efdali buğday [8] pāk olup tuzu ve ħamırı pāk kemāliyle oluppişendür ve bişdükdüden [9] şoğra şoğuyınca şabr etmek gerekdür tennür ğayrı tarıķle [10] pişen maķbül degüldür ħazmı redidür semedüğ ğıdāsı

¹⁴⁰**El-ħassħ**ānuğ fetħi ve sinüğ şeddesiyle marul ta‘bır olunan sebzeyle denür / kıamūs-ı cild-i evāilindedür

¹⁴¹**ħūḡ** şeftalüye denür cem’ cinsidür / kıamūs-ı cild-i evvel evāիրindedür

¹⁴²**El-zellık**kubbıḡ vezninde şeftalü envā‘mdan tüysüz şeftalüye denür / kıamūs-i cild-i sānīāherindedür

¹⁴³**El-ħallħ**ānuğ fetħi ve lāmuğ teşdidıyla tāze üzümüğ ve ğayrınuğ şiresinden ħümüzet bulan nesneye denür ki sirke ta‘bır olunur ve lafz mezbür ‘Arabbi şaḡıhdür andan bir miķdāra ħallet denür tā-i taḡşişle ve sirke tāze üzümünden ve kıru üzümünden ve ħurmā ve şeker ve ‘asl ve incir emşālinden ve birinç meşallu ħubūbatdan tertib olunur acur ve ifzali ħallü‘l-ħamerdür ya‘nī tāze üzüm şiresinden olan sirkedür ibtidā ħamer olmaduķca sirke olmağla ħallü‘l-ħamer iḡlāķ olunur vesa‘irüğ şireleri evvel emirden sirke olur ve bu sirke iki laḡif cevherden mürekkebdür ki bārid ve ħārrdur mi‘deye ve diş etine ve kıruħ-ı ħabışeye ve keçiğe nāfi‘ ve ħaşrāt şü kısmına ve āķyun tenāvülinüğ mażarratına ve āteş-i yangına vec‘-i isnāna ve āteşde germ olanuğ buħarı istıķaya ve ‘aseresma‘a ve kıulaķ ğürültüsüne ve biğāyet müfıddür/ kıamūs-i cild-i şālīş evailindedür

¹⁴⁴**El-ħubzħ**ānuğzammı ve bānuğ sukūniyla ma‘rūfdür ki nān-ı ‘azīze denür / kıamūs-ı cild-i sānī evvelindedür

ekşerdür ammā hazmı [11] ne nüfuzı bañıdır köpüklü olan řabi'iatı müleyyen eder serī' inñidār olur [12] ammā nüfuzı aqall olur ğıda vërmez řatāif-i mūcib ħaltı-ı ğalızdır ve peksimed [13] ise tuffāñ ve bañı'ı-l-hazmdur sütlü etmegüñ ğıdāsı keşirdür lakin münfi' [14] ve mesüddedür ve bañı'ı-l-inñidārdur buğdaydan ğayrınuñ etmegi redıdır [15] buğday ki pāk olup bir kākıde etmek ola insānı semürdur [16] levni řaf ederřarāret ve bürüdetde mu'tedil nev'ā ruñbdur ħārr olan [17] evrāma iħtikān olunsa fāide edermā-i anebü'l-řā'leb ezilüp [18] ğargara vërilse boğaz şişlerine nāfi'dür veca'-i mefāşıl ve nıkrıse [19] tılā olunsa fā'ide ederyaraқан ve ciger ağrısına müpārekdür řabi'iatı [20] telyān edüp řafrāyı ishāl eder řol balğam ki muħterik ola izāsız [21] ishāl eder řol gebe 'avratlar ki şabzı-ı 'ariz ola ħıyār şenbe ile [22] ishāl itdürseler zarar vërmez nihāyet şalbe ve cigere şarardur ıřlāñı [23] badem yağıyladur ve sükker nebāt **ħaşatü'l-řa'leb** dilkü şaşağıdur evveli [24] hār ve ruñbdur ba'zılar bāriddür dëmişler teşennüc ve temeddüd ve fālic için [25] müfıddür ve muqavvı bāñ olmada kākı-im-i maqām řaқанkürdur 'ale'l-ħuşuş^{145 146}

78b

[1] řarābla 'amel olana **ħamr** reng ve kıvām ile ve şa'am ve mizāc şasbiyledür eskisi [2] muħtelifdür 'alāmeti řerñ-i külliyātda naql idüldüğü gibi řarāb dört şınıfdur [3] altı uyluqdan ki geçe muřār derler bir yıla ki erişe ħadıř derler iki yıla ki [4] varduqda 'atış derler bu nev'de ğıdāyet çoqdur çünkü dört yıla [5] vara aña řarāb-i qadım dërler bu nev' cümlesinden ħārrdur ba'zılar řarāb ki [6] tāze ola ħārr ve ruñbdur dëmişler ifrāñı 'aqla ve şaşır ve tıhāle ve kebede [7] şarardur ve muza'af-ı bāñ ve maşkaş-ı şehvet-i şa'amdur ve mürış [8] nısyāndur ve necer ve ra'aşa ve dem'a bā-ħuşuş ħammiyyāt mutenevv'a ve şar'a [9] ve silleme bā'iş olur vilādet ve mürğ-i fecāyi-i bā'işdür naşı ricā eden [10] ħelāl şa'amdān vasañında ve aşerinde birer qadeñden cim'ā üç qadeñe [11] varınca qāni' olur aşl ħükemā selef ferāşe-i duñulda üç qadeñ [12] miqdārını bir nim kāse ile üç kere maşş edüp üzerine iki dirhem [13] biz pārcasın yemekdür dëmişler böyle olsa necarı zā'ıl olur [14] sıyq eden mařarratıñ 'aksi vāqı' olur tiryāq-ı fāruq [15] kendü olur **ħulincān** řāñide hār ve yābisdür aħlāñı giderür ve qulunçı [16] ve bögrekleriñ evrāmını teskīn eder muqavvı bāñ ve mi'deye [17] muvāfiq ħazm-ı şa'amdur ve 'ırq'un-nisaya dāfi'dadur ve ħabs-i bevl ki [18] bögrekleriñ

¹⁴⁵**El-tenür** tanuñ fetñi ve nun-ı müşeddedenünzammıyla etmek pişürecek ocağa ve firuna dënür kāñünü'l-ħubz ma'nāsına / qāmūs-ı cild-i evvel aşerindedür

¹⁴⁶**El-merebbeqat** ma'zume vezinde semen ile ya'nı yağ ile řabñ olunmuş dënür /qāmūs-ı cil-i řāñiāřerindedür **El-řak** kāfuñ fetñiyle kak pekesmād dëdükleri itmege dënür kak-i Fārisi mu'arredür řām kaki ma'lümdur / qāmūs-ı cild-i řāliř evvelindedür

El-řūbet

El-redi emir vezinde kötü ve fāsıd ve kemter nesneye dënür ki eyü muqābilidür el-bañı emir vezindedür bir nesne ağır kenedpay olan insān ve ħayvāna dënür ki qabrān ta'bır olunur cem'i baqa gelür kirām vezinde / qāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

bürüdetinden ola def' eder ve idrâr vèrür şerbeti [19] bir dirhemdür lakin qalbe mazarrdur ıslâhı keşir iledür **hıyâr** bârid ve ruḡbdur [20] şa'ab hummârelere nâfi'dür ve 'aḡeşi def' édüp idrâr bevl ederyemesi [21] şafrâya müsteḡayl olduğı cihetden mazarrdur ıslâhı 'asel iledür [22] **hubz-ı bevva** bir ismi daḡı hebel bevadur şâlişde ḡârr ve yâbisdür ammâ qâquldan [23] ilḡaf ve câldur ve muḡavvî-i mi'de ve men'-i qây eder**ḡarfü'l-dâl**¹⁴⁷ [24] **dârçîn** şâlişede ḡârr ve yâbisdür liḡâfda tamâmdur câzibdur ve müfettaḡdur [25] 'ufûneti muşallaḡdur ve muḡallildür ve ḡaşya nef' 'acîbî vardur yağı

79a

[1] yüzde olan çekîdi def' eder tılâ olunsa başda ve gözde olan [2] rutübâtı giderür ve tefrîḡ eder ve cigerde olan süddeleri tefrîḡ [3] kıılır ve mi'deyi qavî eder ve bögrekde ve erḡâmda olan evcâ'ı [4] teskîn eder ve yemek ile zulmet-i başara fâ'ide eder keḡl olunsa infâ'dur [5] **dîḡ ve decâce** ḡurûs ve ḡavuşdur ḡavuşuḡ efd'âlî yumurtlamamışdur [6] ve ḡurûsuḡ efd'âlî ötmemişdür ve piliçüḡ yağı ḡavuşuḡ yağı[7] yağından efd'alıdır ıssıdır ve ḡurûsuḡ imlağı maḡmûdu'l-ḡidâdur ve serü'l-[8] –ḡazmdur ve şorbası ra'aşeye ve evcâ'-ı mufaşıla ve mi'deye [9] ve rebûde ve ḡulunça nâfi'dür ḡavuşuḡ eti 'aḡlı artırup avazı şaf [10] eder ve beyni bürüdetden ḡan ḡetmegi men' eder ve piliçüḡ isfîdbâcı [11] mi'denüḡ ḡarâretin def' eder **dumâ'**¹⁴⁸ bârid ve ruḡbdur ve tevlîd-i balḡam [12] édüp ḡalîz ḡalḡlara bâ'ış olur ve ḡöḡli döndürüp şehvet-i ḡa'âmı [13] isḡâḡ eder yemek lâzım geldükde çâr devâlar ve havuclar ileyeyeler böyle [14] iken yine telyîn ederd**demü'l-aḡaveyn** iki ḡardaş ḡanıdır şânide bârid [15] ve yâbisdür cerâḡetleri yâbisdür ve bitürür ve bevlî ḡâbs ederḡan [16] ḡetmekden ḡurtarur ve mi'de qavî eyler ve zâil olmuş eski cerâḡeti 'amel [17] olıcaḡ bitürür ve saḡca ve şaḡâḡ ve mi'deye nâfi'dür oḡaldur **dürrâc** [18] bir nev' ḡuşdur ḡavuş ḡadar olur efd'al ḡoyurur mâkiyândur demişler [19] bu faḡîr dürrâcda gördiḡüm ḡâşşayı mâkiyânda görmedüm laḡmı ḡarâret [20] ve bürüdetde mu'adıldür fehmi ziyâde eder ve dimâğı necârdan vesâ'îr [21] ḡaşerâḡ soḡduğına urulsa def' ederve zehr içün minvâl [22] meşrûḡ üzre çıkarup yidürse ḡalâş ederkeklik etinden dürrâc [23] eti i'tidâla yaḡındur ḡâşılı efd'al ḡoyurdur **durünc-ı 'aḡreb**^{149 150}

151

¹⁴⁷ Maḡlab ḡarfü'l-dal

¹⁴⁸ **Dumâ'** ḡurâb vezninde bir nebât adıdır/ ḡâmûs-ı cild-i şânî

¹⁴⁹ **El-rebû** rânüḡ fethiyle yorḡunluḡdan yâ'illetden taşı har har şulayup ḡaşlamaḡa ve ḡaşladiye dênür ve Mışırđur olur yorḡunluḡdan yâ ḡorḡudan şişüp şiddetle har har şulayup ḡaşlamak ma'nâsınadır yaḡâl ribâü'l-feres rebvâ izâ / ḡâmûs-ı cild-i şâliş aḡerinde bâbü'l-vâv ve el-bâ faşlü'l-hemzede faşlü'l-râ'üḡ dördinci şaḡifesindedür

¹⁵⁰ **El-dîk** dâlluḡ kesriyle ḡurûsa dênür cem'î deyük ve idyâk didüḡidür ḡarda vezninde / ḡâmûs-ı cild-i şâliş evvelindedür

El-dicacet dâlluḡ fethiyle ve müşelleş olur ya'nî daluḡ ḡarekât-ı selâşeyle de lüḡatdur ma'rûf ḡangi ḡuşa dênür ki erkeḡine ve dişisine iḡlâḡ olunur Türkide erkeḡine ḡurûs ve dişisine ḡavuş ta'bîr olunur pes tayı ve ḡiddet içündür ḡammâma ve baḡa gibi ki müfred ile cem'-i cinsiye farḡ içündür şârḡuḡ beyânına ḡöre decec ḡelür 'anâḡ

79b

[1] ma'rūfdur şālisede hārr ve yābisdür yelleri şar ve taḥlīl éderqalbe [2] kuvvet vèrür ve ḥafaḳān ve envā'ı semūmı def' éder ol zehirler gerek [3] yedirilmiş olsun ve gerek koḳudulmuş olsun şerbeti bir dirhemdür [4] mi'dede ve em'āda olan aḥlāṭ-ı ḡalīzeyi kuvvet ile taḥlīl éder nef'ā [5] bī-nihāyidür lakin tıḥāle zardur işlāḥı toḥm-ı bādiyān iledür **hārfü'l-** [6] –**zāl zeheb** altundur Buḳraṭ hārrdur dēmişdür gayrılar mu'tedildür dēmişdür [7] bu faḳīr tecrūbe imtiḥān eyleyüp ḥavāşına nāil olduḡum üzre hārr [8] ve ruḫbdur bürādesi yāḥūd varaḳı isti'māl olunsa sevda [9] ve ḥafaḳāna nāfi'dür ve ḳalbi ḳavī éder aḡızda ṭutulsa rayiḥasın alur [10] **zerd-i hindī** burcaḳdur iki nev'dür şöhreti cāvres-i Hindīdür Şīrāzda [11] zerre derler siyāḥ olur sefid olur eyüsi beyāzıdır tabi'iatı bārid [12] ve yābis ve müceffedür ishāli ḳaṭ' éder eger zīmād-ı mānende başa veya ḳarnına [13] ṭılā olunsa cefāf vèrüp ruḫbet-i zā'ideyi def' éder [14] **zerḳ** çend koḳiyādur dēmişler aşḫı budur ki zerḳü'l-ḥıṭāyīdür ḳırlanḡıç-ı nām [15] ḳuşuḡ terisidür ve göze çekilse beyāzı zāil éder **zer-ḥamse** evrāḳ [16] pencekeşt beş barmaḳ dēdikleri otur zā-ḳafīyesinde şerḥ gelür in- [17] -şāllah Allah ta'alā **zer ebric** hārrdur ve hārāreti tiz böyle olduḡı [18] ecelden sirke ile bahaḳ ve bıraşa nef' vèrür bu bir ḥayvāndur ki nesne ki [19] beḡzer büyüklükde zembür ḳadar olur Türkīde paşmaḳcı böceḡi derler simm-i ḳatildür [20] ḡıdāsı ekşer yaz günlerinde sütlegen üzre oturup ḡıdā- [21]-lanur bu ḥayvānı sirke ile ezüp emrāz-ı müzmineden ḳubā ve baraş ve cüzām [22] ḥayvānuḡ biribudur **ḥarf'ür-rā reyḥān**¹⁵² feslegendür hār-ı yābisdür ḳalbi [23] kavī éder ışladuḡ şuyı ile ṭahāret étmek bevāsıra nāfi'dür koḳlamak [24] uyḡu getürür ḥāşıl münevvedür **rāvend cīnī** hārrdur dēnildi lakin bāriddür ḳızdırur

80a

[1] deride ḳalan eşerlere sirke ile ṭılā olunsa def' éderrāvend ile ishāl [2] itdürmek ciḡere ve ciḡerūḡ süddelerine nāfi'dür saḳṭiye ve ḡarbiye ve ḳıḳıḳlara [3] münāsibdür fitıḳa ve riyyeye ve ḳan ḡetmege ve mi'deye ve bu mezkūrātuḡ [4] evrām evcā'ına nāfi'dür fevāḳa yaraḳana ve kelāba ve meşāneye ve ḥummaya müzmineye [5] rāvend ile ishāl ziyāde müpārekdür **ribās** şānīde bārid ve yābisdür [6] ḳanı söyündürür şafrāyı ḳam' éderḥarāreti teskīn éderve başara ḥiddet [7] vèrür ṭa'una şerbeti müpārekdür ribāsuḡ eyüsi egerçe [8]

ve 'anḳ gibi kitāb ve kütüp gibi ve ba'zad cayic daḡı gelür bu madde āheste yürimek ma'nāsından me'hūzdur / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

¹⁵¹ **El-kendeli** kāfuḡ ve dālluḡ fetḫi ve ḳaşr ile bir nev' nebātdur ki mā-i buḥrāyla neşvī bolur ve bu nebāt şivedür dēmekle mā'rūfdur ve ḳaşrı ayd' ya'nī demü'l dēdikleri dārūdur ve anuḡla dibāḡet olunur şamḡı cemā'ı muḳavvidür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilinde bābu'l-lām faşl-ı kāfuḡ sekizinci şaḫīḳāda

Sakṭrā-i zīmmetiyle ve lifūḡ meddiyle saḳṭrī' kaşıyle ve işḳatı hemzenūḡbir cezīre adıdır ki baḫr-i Hinde vāḳi'dür zengebārdan ḡülān sefinenūḡ cānib yesār düşer ol cezīreden şabr ve demü'l-ḥuvīn dēdikleri dar ve celb olunur / ḳāmūs-ı cild-i evvel āḫerindedür

¹⁵² Maṭlab ḥārr'ür-rā

diyār-ı şarqda bir muhallilede bulunur ammā envā'ı ahī Dimişq'demevcüd olan [9] gāyet ra'nāsıdur 'avām aña ışkın dērler def' semāim [10] ve 'ufūnet kalmaqda nazīri yoqdur huşuşa şafrāyı ishāl kavīdur **riyye** [11] Türkīsi aqciğerdür gıdaiyyeti qalil ve seriü'l-hazmdur **rummān** anārdur [12] tatlısı evvelide bāriddür ruḥbdur ekşisi şānīde bārid ve yābisdür [13] şafrāyı qahr eder ve fuzuluḡ aḡşāba aqmasını men' eder huşuşa [14] şarābı a'lādur anāruḡ cemī' evşafında ḡattā ekşisinde cilā vardur [15] qābızdur dānesi daq olunup bāl ile qulaq aqrisına ve quruluḡına [16] aqız sivilcilerine lu'ūq eyleseler nāfi'dür ve mi'dede olan qarḡalara [17] ve çičege ve cerāḡetlere ki yanmış şerbetin içmek ve tılā eylemek a'lādur [18] ve ekşisi idrāra muvāfiqdur meyḡoş ki lifāf dēdükleridür iltihāb-ı [19] mi'deyi qāt'dur lakin ekşi anārda mi'deye ve gögse ve boqaza huşūnet [20] vardur ve muqarrerdür ḡolusunda mezkūrāt mün'kisdür ve anāruḡ efḡalı [21] melīsidür ve cümlesi yürek oynamasına müpārekdür **rāsen** 'Arabīsi [22] cenāḡ ve Türkīsi anduzdur bir nev'ī bostānidur qıl cūş dērler bu [23] nev'-i şānīde ḡārr ve yābisdür eyüsi tāze ve yeşil olandur bārid-i evrāma [24] ve 'ırq'un-nisāya ve derd-i mefāşıla yaḡıyla qaynadup sürülse a'lādur eger [25] şarābile qaynadup 'asel ile lu'ūq olunsa sīneden ve riyyeden aḡlāt-ı^{153 154 155}

80b

[1] ḡālīze-i lezce qal' edermaḡbūḡı bevlı ve ḡayzı açar kōki şarābla [2] qaynadup eyü murabbā olunsa bārid mi'deyi ḡārr eder ve külli veremler ki [3] soḡuqdan ola anduz murebbāsı nāfi'dür keşret-i balḡamdan za'if bāḡ [4] olursa ḡod nazīri yoqdur lakin muşada'dur ammā şaqīqa balḡamiyi [5] teskīn için ḡāşata naḡul olursa ḡod böyle devā olmaz sirkencin [6] rāsen ne mertebe mübārekdür aqrabādine müraca'at olıcaq ma'lūm olur [7] muḡtāc étmez **raḡesīn** şöḡreti qara qurḡdur şānīde bārid ve yābisdür [8] mi'deye nāfi'dür lakin bedḡalḡ ḡāşıl eder eger şīfā edüp ḡetürseler [9] qabzı açar ışlāḡı ekşi anār iledür **reşād** Fārisīde ḡarqa ve Türkīde [10] tere dēdükleridür baqladur ḡārr ve yābisdür ve laḡifidür ve ḡarāretleri küşāde [11] eder yellere tāḡlīl eder ve qat' balḡam qılır mi'de ve meşāneye mazardur [12] taqḡir-i bevlı iḡdāş eder evvelisi maḡrūru'l-mizāc olan hindibā ile [13] yēmekdür **ḡarfū'l-zāza'ferān** şānīde ḡārr evvelide yābisdür müfteḡ [14] ve qābız ve munzicdur levni ḡūb eder ve sürür ve birür şarābla [15] içmek ziyāde ḡumq vērür ya'nī ḡāffet-i 'aql vērür ve başı aḡridup

¹⁵³ **Recerc** falfal vezninde bir nebāt adıdır **el-erbecān** hemzenüḡ kesriyle bir nev'-i nebāt adıdır el-reccāc rānuḡ fetḡiyle bir devā ismidür / qāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

El-rundü'l-şabī secel vezninde dārū-yı ma'rūfdur etḡibbā elif ziyādesiyle rāvend-i iḡlāq ederler ve ḡālā rāvend ile müte'arrifdürÇin diyārından gelmekle rāvend-i Çinī dirler / qāmūs-ı cild-i evvel evāḡirindedür

¹⁵⁴ **Rāvend** işfahān nevāḡisinde bir mevzu'dur ve a'lāmdan aḡmedīn yaḡī'ür-rāvendi mervālarun şehrīnüḡ aḡalīsindedür/kāmūs-i cild-i evvel evāḡirindedür

Rāzbānc şālīşede ḡārr ve yābesdür bostānınuḡ murātı şānīdedür seddeleri ācer baraşa ḡiddet virürziyāde eder bolı idrār eder qan gidene nāfi'dür 'aşābe ve el-teḡāb mi'deye soḡuq şu ile nāfi'dür lakinḡalḡ-ı ḡāşıl eder

¹⁵⁵ El-şemār seḡāb vezninde Mışır lisānında rāz yanec ismidür ki taḡrifle rezine dēdükleri dānedür / qāmūs-ı cild-i evvel āḡerindedür

[16] uyhu getirür ve başara cilā vērür ve vilādeti ve teneffüsi āsān eder[17] ya'nī kalbi kavī eder ve beвли idrār édüp şehveti iskāṭ eder [18] **zu'rūr** Türkīsī alucdur üç nev'dür kırmızı ve sarı ve aq [19] olur cümlesi qābızdur Diyārbekir'de bir nev' kırmızısı olur kirāza [20] müşābihdür ziyāde müşildür bu kısım üç cins alucdan hāricdür [21] nihāyet 'avām-ı Azerbāycān buña daḥī aluc dērler ḡayri işnāfdur [22] aşında aluc degüldür zīrā alucun qabzı igdeden ziyādedür lakin [23] igde şafrāyı qoparur ve giderür **zūbd** tereyağıdur evvelide hārr [24] ve ruṭb ve munzic ve muḥallildür erḥā édüp cilā vērür bedene ṭlā olunsa ^{156 157}

81a

[1] bu ḥālāt-ı mezkūriyye bā'ış olur ḡıdadur laṭıfdür insānı semürdür ve siḡir [2] cerāhetlerine nāfi'dür ṭabi'iatı telyīn eder çok yemek ishāl eder **zencebil** [3] şānīde hārr ve yābisdür böyle iken ruṭūbet zā'idesi vardur kuvvet-i cimā'ī taḥrīk [4] eder ve ṭa'āmi haẓm étdürür ve ciger ve mi'deye muvāfiḡdur zīrā cigerün bürüdet [5] eder ve ṭa'āmi haẓm étdürür ve ciger ve mi'deye muvāfiḡdur zīrā cigerün bürüdet [6] ve ruṭūbetini ki meyve yemekden ḥāşıl olmuşdur zāil eder ve ḥıfzı ziyāde [7] édüp ṭabi'iatı telyīn eder[9] **zeytü'l-infāk** ḥām zeytünden elnār [10] yaḡa dērler evvelide bārid ve yābisdür olmuş zeytünden alınan hārr ve i'tidāle [11] el-infāk aşhaya ufaḡdur bedeni kavī eder ve ṭuzlu zeytünün şuyı [12] ağızda olan kabarcıklara fā'ide eder od yaḡsa def' eder ve diş etlerini [13] berk eder ve mi'dede birüt olup sākıṭ olsa ṭuzlu [14] zeytünden bir kaç dāne ekl olunsa bi-emirAllāh ṭa'āma şehvet i'āde ederzeytünün [15] yapraḡı dökülüp cemreye ve āteş-i yangına ṭlā olunsa fā'ide eder ve şafrādan [16] olan küçük sivilcilere ve cerkli çıbanlara ve quruluḡına fā'ide eder**zebīb** [17] qurı üzümdür eyüsi müyez-i ḡorasānī dēdükleridür daḥī eyüsi beyāz [18] olup lezīz olandur evvelide hārrdur mi'de ve kebede ziyāde muvāfiḡdur [19] ḡuşūşā ḡurde siyāh ḡuş üzümü dēdükleri ḡastalara südde-i [20] cigerden elem-zede olmuş ola yemek ve gerek ḡoşāb eylemek nāfi'dür [21] tāze yemek em'āya muvāfiḡdur ṭabi'iatı nerm eder ve meşāneye muvāfiḡdur kuvvet [22] vērür ammā kanı yaḡar işlāḡı ḡıyār iledür **zebdü'l-baḡr** deniz köpügidür şālişede [23] hārr ve yābisdür sirke ile meşḡūḡını dā'üş-şa'leb için ṭlā olunsa kıl bitürür [24] bahaḡı ve kelefı a'zādan giderür ve ḡanāzīr ve cereb ve quba için nāfi'dür niḡrīs [25] için ḡül yaḡı

¹⁵⁶**Habbü'l-reşā** rānuḡ fetḡiyle ḡurf ismidür ki tere taḡmīdür ve ḡarf-i qaḡal vezninde ḡrmān ma'nāsına olmaḡıla tefā'ilāḡb'ür-reşād itlāḡ eylediler selīm ve maḡaze gibi / ḡāmūs-ı cild-i evvel evāḡirindedür

El-ḡarf ḡanuḡ ḡımmiyle ḡabb'ür-reşād ismidür ki tere taḡmīdür / ḡāmūs-ı cildi şānī evāḡirindedür

¹⁵⁷**El-za'krān** zānuḡ ve fānuḡ fetḡiyle dāruy-ı ma'rūf ismidür ki 'avām-ı Türkīde şafrān ta'bīr ederler bulunduḡı ḡāneye sām ibraş dāḡil olmaz cem'ī zu'āfirdür ḡazef-ı zevā'id ile **el-cesād** kitāb vezninde za'ferāne dēnür el-cāddī za'ferān ismidür / ḡāmūs-ı cild-i evvel aḡerinde ve evāḡirindedür

El-rāden şāḡib vezninde za'ferāna dēnür / ḡāmūs-ı cild-i şāliş evāḡıştındadır ki bāb'un-nūnda faşl'ür-rānuḡ üçüncü şāḡife evāilindedür

El-ḡameru'l-ḡamret ḡaynlaruḡ ḡammiyle za'ferāna dēnür / ḡāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

El-ma'afer medḡeric vezninde fālūd ismidür ki murād-ı zerde ta'bīr olunan ṭatlu ṭa'āmdur sekker yāḡūdve bir nicle ma'mūl olur Fārisīde berenc şīmāli dīrler / ḡāmūs-ı cild-i evvel aḡerindedür

El-za'rūr zunbur vezninde ālec ta'bīr olunan ṭaḡ yemişinüḡ adıdur / ḡāmūs-ı cild-i evvel aḡerindedür

ve ic yağıyla merhem olunup tılā olursa teskīn eder[26] istisķaya ve ‘asr-i bevl ve ĥabs-i ĥayza iki yemec nef’ edertīĥāle zarar vērūr^{158 159}

81b

[1] ıslāĥı keşirā iledür nev’ olur bu kısım ekĥāle dāĥil olur ĥārr [2] ve yābisdür ol daĥı nihāyet çeşme cilā vērūr vērmesi nev’ ola ġālibdür çeşmün [3] ĥarĥası def’ ederaşlda bu eczā bir nev’ balıġuġ arķasından çıkar ‘avām-ı [4] mürekkeb balıġı derler **zebbād** Türkisī ġaliye miskdür bir nev’ ĥayvāndan aĥz olunur [5] yaban kedisine müşābihdür eyüsi Yemenīdür şālişede ĥārrdur ĥafaķān için [6] nāfi’dür ve muķavvī ĥalbdur cıbānları taĥlil eder ve ĥulaķda veca’ olsa [7] Hindī kāġıd fitil edüp ucına sürüp idĥāl eyleseler veca’in teskīn ile [8] ve ĥāmile olmayan ‘avrete cimā’ eden zekeri delüġinden bir kıraĥ miķdārı dāĥil [9] edüp cimā’ eylese ‘avāriż ve muvāni’ olmadığı taķdīrce bi-emrillah gebe olur [10] **zerāvand medherec** eyüsi kırmızı olup müdevver olandur şālişede ĥārr mūlaĥĥıf [11] ve cāl ve cāzibdür demirden ve diken batsa cezb edüp çıkar bahaķ ve ĥurū’ [12] ĥabīşeye nāfi’dür derd-i dendān için sürülse cilā vērūr ve yanan etleri [13] bitürür ĥulaġuġ ġürüldüsine ve ĥareketi için fitile ile dāĥil edeler pāk [14] eder ve şar’a vesvās için muvāfiķdur ĥuvvet-i sāmī’ayı ziyāde eder[15] şerbeti iki dirhemdür ĥaşerāt-ı arz şoķduġına ĥıtāl dārūlar ekl edene [16] nāfi’dür ĥalāş eder lakin tīĥāle zararlıdır ıslāĥı ‘asel iledür **zürunbād** [17] meşhürdür şālişede ĥārr ve yābisdür ve maĥāll-i riyāĥdur ve muķavvī ĥalbdur [18] iĥtibās bevl eder ve def’-i semūma muvāfiķdur bir dirhemi müşhil suda coķ [19] yemec zararlıdır ıslāĥı fūdec ile **zedneb** şāniyenün aķerinde ĥār ve yābisdür [20] yelleri taĥlil eder lakin ĥābızdur mi’de ve cigere bārid ola nāfi’dür tefrīĥi [21] daĥı vardur **zufā** meşhurdur tāzesi evvelide ĥārr-ı ruĥbdur ĥurusı [22] şālişede ĥārr ve yābisdür şadı ve riyeye ve su’āl ve rive ve evrām-ı [23] şulbe ve intisāb-ı nefse muvāfiķ ve mutevāfiķdur ve tīĥāle zīmād olursa [24] taĥlil ederve balġam-ı kedūrāta ve şoġulcān için dōrt dirhemi nāfi’dür [25] lakin kebede zararlıdır ıslāĥı şem’ surĥladur **ĥarf’-üs-sīn sürincān**¹⁶⁰

82a

[1] ĥārr ve yābisdür ruĥubet-i fażlayı ziyāde eder cimā’a ĥuvvet vērūr tiryāķ [2] mefāşıl ve niķrisdür zīrā niķrisün veca’ine yaķı eylesen fi’l-ĥāl zāil [3] eder ve ıslāĥ edüp

¹⁵⁸ **El-zebed** zānuġzammıyla ve **el-zebbād** rimmād vezninde - yaġına dēnürköpüġe müşābih olduġün andan me’ĥüz oldı ke-zallik kıymaġa da ıtlāķ olunana da ıtlāķ olunur deve lebeninden istīĥrāc olunana ĥubāb dēnür ve zebde hayli zebdeden aĥşdurel-**mehīd** emīr /ķāmūs-i cild-i evvel avāĥirindedür

¹⁵⁹ **El-zebed** zānuġ ve bānuġ fethiyle köpüġe dēnür şuyun vesā’ir şeyün olsun / ķāmūs-i cild-i evvel avāĥirindedür

¹⁶⁰ **El-ġalyet** tīb-ı ma’rūf adıdır Türkīde maĥrīfle ĥalbe misk dirler merkebāt-i ĥadīmdendür ibtidā anı İcād eden calınsudur aşl maddesi misk ve ve ‘anber ve bān yaġı ve ‘aslınd ve ĥoş bu maķtar şulardur kıymetli olması vece tesmedür / ķāmūs-ı cild-i şāliş aķerinde

El-meşmū ‘anber ile muĥlūt-ı miske dēnür bundan ‘anberün bāl mumı olması Mustafādur / ķāmūs-ı cild-i şāni evāşıĥındadır

Zerāvend zānuġ fethiyle devā-yı ma’rūf adıdır iki nev’ olur erkek nev’ine zerāvend tevīl ve dişi nev’ine zerāvend medĥerec dirler / ķāmūs-ı cild-i evvel evāşıĥındadır

ishāl éderammā şonđa abzı vardur fużulı men' [4] éderve a'zadan çıkarur **sakmūniya** maħmūdedür eyüsi Anakyadur şalışede [5] ĥarr ve yābisdür mi'deye ve cigere 'adūdur zarar éder yürege ve bağırsaklara [6] daĥı zararı vardur ġam getirür gönli döndürür ve şehveti isat édüp [7] şuşadur böyle iken şafrāyı muĥkem ishāl éder bunun şerbeti işlāĥ [8] olduġı tadırçe bir kırātdur işlāĥı eyüsi içinde bişirüp isti'māl [9] eylemekdür tafşili arabādine mensūbdur eger elma ve eger ayva ile laif işlāĥ [10] olsa zararın def' édersumak¹⁶¹ şānide bārid ve şalışede yābisdür ābiz [11] ve muavvīdür lakin mesdūddur arnı utar ve an gelmeġi men' éderve işādan [12] mażarratı celb éder ve şişleri arturmaz ibana sirāyet eylemeġi omaz dış [13] aġrılarını sākin éder ve ekl olunsa 'aeşi def' éderve gönül dönmesi [14] ve ġıřanı men' éderve ılı arardup amşı ĥabs éder **sil**¹⁶²Türkisī [15] pazudur evvelide ĥarr ve yābisdür ruubet ve ĥarāret lazcaıyı talif [16] éder ve taftıĥ ve taĥlil éder mi'deye mażardur ġidāiyyeti alīldür ve gönül döndürür ve [17] 'uşāresi ılā olunsa kühleleri atlı éder eger başda ġirü onar [18] olsa kepek ile ma'en yayasalar onaġı kehleyi men' éder **sebistān** [19] bir edviyedür ki mu'tedil ve müleyyendür boġaza ve su'āle ve şadra ve arna [20] nāfi'dür ekşeriyā ĥunelere isti'māl olunur **sūkker** evvelide ĥarr-ı rubdur [21] eskisi yūbüsete māīldür andiye sekeri amış şekeri abi'iatıdır nev'ā telyini vardur [22] ne deġlü şaf olsa ĥarāreti ol adar az olur göġsi telyin éder ve bo-[23] –ġazda olan ĥuşūneti giderür süddeleri aar nev'ā şuşadur mi'deye [24] muvāfidur ve eger mi'de şafrāvīyye olmaya ki muvāfi olmasa cilā vērüp [25] mi'dede balġamı zāil ılır telyin éderızıl şeker telyin cihetinden¹⁶³

82b

[1] aġlebdür **semen** yaġdur derece-i evvelide ĥarr ve rubdur munzic ve müleyyen [2] ve muallildür boġazı ve göġsi yumuşadur ve fuzelātı nazc vērür 'ale'l- [3] ĥuşuş bāl ve badem ile zehirlerüñtiryāıdır **sefercelay**vadur evveli- [4] –nün evvelinde bārid ve yābisdür

¹⁶¹**El-summak** rummān vezninde ve **el-samūk**şabūr vezninde Türkide daĥı summak dedükleri ekşi dānelere dēnür şalkım şalkım ağacda beter a'āmı müşheyy ve ishāl mezmeni at' ve menū'yla iktiĥāl gözde 'arız olan sulak ya'nī sivelanlara ve remed ya'nī göz aġrılarına dāfi'dur

El-temmet hüdhüd vezninde summak ismidür ki ma'rūf ekşi dānelerdür / āmūs-ı cild-i şalıř evāşıñındadır

¹⁶²**El-silak** sinün kesriyle pazı ta'bır olunan nebāta dēnür cālı ve maallil bu melin ve müfteĥ ve müferreh ve nirīs 'illetine ve vec' mufaşıla nāfi' ve 'aşırī ĥamer üzere ĥabb olunsa iki sā'at merūrında sirkeye muleb ve sirke üzere şabb olunsa dört sā'atden şonra ĥamre muavveldür ve kökinün 'aşırını sa'ūt dıř ve ula aġrılarının ve şaıanın tiryāıdır ve sakū'l-ber ve salū'l-mā iki güne nebātlardur müfredātda sal berrī ve sal cebeli ĥummāzdan bir ıřm ve sal elma şu pāzisi dedükleri nebāt olma üzere mersūmdur / āmūs-ı cild-i şānī aerindedür

¹⁶³**El-temahas** tedĥerec vezninde gönül bulanup mi'dede dönme ma'nāsınadır taul taĥest nefesi izāġařet ve laset el-temes tef'il vezninde **el-as** fethiyle ikisi daĥı taĥes ma'nāsınadır

El-teciř tef'il vezninde gönül bulanma yāĥūd dönme ma'nāsınadır yaāl teciřest nefse ya'nī cāřet / āmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

El-fārid biġāyet ebiz ve a'lā olan şekere dēnür yaal sekker fārid ey ecūd ve abız / āmūs-ı cild-i evvel evāĥirindedür – bu lūġat-ı lafz müřterekdür

Eblūcu'l-sekker uslūb vezninde abĥşalıřde mübālaġa olunan şekere dēnür ki mūkerer ta'bır olunur ĥlā nebāt sekeri dedükleridür mu'arabi hemzenün ġammıyladır / āmūs-ı cild-i evvel avāilindedür

şānīde çiçeği kâbızdur kendü daḥī [5] kabz éderammā ta‘ām üzerine yine şıķleti ile ta‘āmı sıkıla sürer [6] ve līnet vērür ḥuşūşā mi‘deye nef‘ā gālibdür bevlī idrār éder ve şehveti [7] ta‘āmı kavī éderve ‘aṭeşi zāil éderşarābla tenakḥkul olunsa ḥummāra ve kuşmağa [8] māni‘ olur ve cigerde geņk lu‘ābı belā-ı kabz telyīn éder ve öksürüğe [9] nāfi‘dür ve riyyenüñ elemani dāfi‘dur keşret ekli müriş kulunçdur **semek** [10] balıķdur eyüsi şaferdür koķusu az ola ve terk olunsa tīz rāyiḥa [11] vèrmeye tāze ola ziyādesiyle aķan şuda balıķ a‘lādur deryādan [12] olursa aķındı ve tölās olan yerden a‘lādur deryādan olursa [13] ra‘nādur şol balıķ ki ḥurde taşlar arasında olanuñ zararı [14] aķalldur ḥastaya sufūr dèdükleri balıķ zarar vèrmez ḥummā-i muḥraķda yenilse [15] iḥrāķı def‘ éder balıķ baṭi‘a bārid ve ruṭbdur lakin ba‘zında ruṭubet [16] aķalldür ve efḍ alı tuzlıdur mādem ki bayat olmaya tāze iken tużlanmış [17] ola böyle balıķ ki tuŗşı dèdükleridür ḥārr ve yābisdür kuvvet-i melḥ ḥarārete [18]bā‘iş olmuşdur tāze balıķdan balğam tevellüd éder ve ḳan ḥāşıl olduķda [19] riķķate ma‘il olur siñire zarardur meger ḳatı ıssı mi‘de ola tāze balıķ nāfi‘ [20] ola zīrā serī‘ü’l-istiḥāledür fesādı ḳarībdür bu sözler İstanbul [21] ḥalkına göre candān mu‘teber degüldür zīrā i‘tiyād üzredürler ekşer etleri [22] balıķ ile pişmişdür **seraḥs** ḥārr ve yābisdür ḳurdları ve şoğulcanları [23] öldürür şerbeti iki dirhemdür bögreke zarardur işlāḥı şih-i Ermenī iledür [24] zīrā şih-i Ermeni ḳarında olan ḥayvānātuñ ḳatilidür surḥla ki terbiye oluna [25] ziyāde nāfi‘dür **sekbinec** şālişede ḥārr ve yābis ve mūlaṭṭıfdur fālici ecr ve iḥtikān^{164 165}

83a

[1] olunsa kulunçı def‘ éderve boş bögreklerde elem olup meşānede olan [2] ḥaşātı rub‘ dirhem içilse def‘ éderve bāha taḳvīt vērür mi‘de ve em‘ā [3] vesa‘ir a‘zāda olan elāmı def‘ éder ve ḥayzı acar ve daḳķ sezābla kuvveti [4] ziyāde olur cemī‘ semūm-ı ḳatlenüñ tiryāķıdur ammā vaşāķ ile işlāḥı lāzımdur [5] olmazsa meşāneye zararı vardur **seliḥa**¹⁶⁶ şālişede

¹⁶⁴**El-semen** sinün fethiylekere yağından ḥāşıl olan yağa dènür ki şafı yağ ta‘bīr olunur semūmuñ cümlesine maḳām ve ḳurḥḥabīşeden ve şaḥī munķī ve mecmu‘ evrāmı manzec ve talāsı çehreden kelef ve nemeş ‘arızalarını mezıldür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş avāḥirindeki bāb’un-nūnda faşl’us-sīnūñ altıncı şaḥifede

El-süşād hemzenüñ kesriyle kere yağını erüdüp ḥāliş-i şāfi yağ eylemek ma‘nāsınadur yaḳal ekşü’l-recel izā iḥlaş‘üz-zebede / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

¹⁶⁵**El-sefrecel** sinüñ ve fānuñ fethiyle eyü itī‘bbar olunan ma‘rūf meyveye dènür cem‘ī sefāriḥ gelür müferdende sefercle dènürhayle ve işbu seferçün ṭabi‘atı kâbız ve muḳavvī ve bolı medder ve ta‘āma meşheyy ve şusızlığı meskendür ve ba‘de‘uṭ-ṭa‘ām tanāvüli müshildür ve delüp çekerihrac ve cevfini ḥālī édüp yerine ‘asl vaż‘ eyledün şoñra çamurlayup fırında ḳavrulmuş olanı biğāyet nāfi‘dür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

El-semek fethetinle balğıa dènür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür

El-ra‘ād ketān vezninde bir nev‘ balıķ ismidür ki ḳaçan bir adım aña mess eylese elidür sa‘at uyuşup ditremeke başlar ol balıķ diri olduķca / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

¹⁶⁶**El-silḥa** seffine vezninde bir güne ‘aṭr ismidür ki güyā ki şoyulmuş ḳabuķdur bunuñḥaḳıķatı Hind ve ‘ammānde nābet bir şecer dallarınun ḳaşrıdür ba‘zı dārçin içerisinde daḥī bulunur ve bu yedi ḳısm olur ‘anber ḳabuğı dèdükleri ḳırmızı nev‘idür ve aña ḳarfe’-üd-dār şayyını daḥī dirler ve silenḥet bān dèdükleri ağacıñ misk vesā‘ir ṭib ile terbiye olunmaḳsızın sādè dehenine dènür ve bān Türkide surḳun ağacı ve bek ağacı dèdükleri sehī ve muzum bir şecerdür ve silenḥe‘ür-rameş mer‘āi ddevā beden rameş dèdükleri şecerüñ mer‘ī olmayan yerine dènür ki ḳabuğundan / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıṭındadır

h arr ve yabisd ur muhallil-i riy ah [6] g al ızd ur  erbeti mi'de ve ciger i un muvafıkdur bevli ve hayzı idr ar eder[7] yemek ef' a zehrin def' eders unb ul 167 [8] evvelide h arr  alisede yabisd ur m ufetta  ve muhallil-i evr amdur muqavv -i dim ag ve d afi'-i [9] hafak andur m ufetta  s dde ve kebed ve muqavv  mi'ded ur a zın r yihasin h ub [10] eder yara an t h al i un a'l adur  abi'iatı kabz eder b greke mazarrdur **susen-i** [11] **ebyaz** zanba dan  l ada h arr  alisede yabisd ur sa k olunup t l a olursa [12] 'a reb laz ına n fi'd ur evr am-ı t h ale muvafıkdur mu adda'dur ı l ahı k f ur [13] iled ur  arf-i  in  a'ir derece-i evvelide b rid yabisd ur bu daydan g d aiyyeti [14] a alldur  uyı  ovı ından ziy de g d a v r ur lakin m nak ah dur  uyı g gse [15] ve  ks r ge ve uyuza ve  ekide t l a ile ve ya ı ile d afi'dur [16] amm  mi'deye zararlıdır ** ibs ** T rkis  t rak otudur  anide h arr ve yabisd ur [17] yemege m d avemet eden n  a arı za'if olur lakin a l at baze  v r ur [18] ** uniz** kara  erek otudur  anide h arr ve yabisd ur c l ve muhallild ur yelleri [19]  at' eder seklerine  a ları bel rmi  ola a a a inmi  ola  at'dur [20] isti'm l olursa baha  ve bara ı z il ederkurdları ve  o ulcanları [21] bi'l- a  a  at' ederbundan bir mi d ar sa k olunup  amir ile g llere vaz' [22] olursa balı ları mebh t ed p  a ra cıkarur  avurulmi  sa k olmu  [23] kett n birine ba lanup isti mam olursa zekkam nezleleri z il ederburundan [24] akıdur def' eders ehd nec kendir ta mıdur bir nev'i mercimek gibid ur  anı [25]  ekillendir ur ol sa'd incid ur bezm-i ma  udumuz kendir to mıdur h arr ve yabisd ur 168169

83b

[1] yelleri ta lil eder lakin meniye  urıdur ve y bisi a rıdur yabra ı meskird ur [2] esr r ded ukleri y dig ardur yeni g rind gi temin  ılma  mu arrurdur ** elcem**  al amdur [3] h ardur l nd ur  altı-ı g al ızd ur da'im  ekl eylemek  a ara  uvvet v r ur pi mi i [4] na riyye ve  o u dan olan  atla lara n fi'd ur cil  cihetinden  ahmı  avıdur [5] ** ahterec**  ah tered ur evvelide b rid  anide yabisd ur s ddeleri feth eder[6] edermi'deyi  av  ederve  anı  af ed p p k ederyuza [7] ve gi i e n fi'd ur redd ederve  abi'iatı yumu adur ** uk 'i** T rkis  kal an [8]

167 **S nb l** kunfuz vezninde bu isimle ma'r f ho  bu  uk fe ismid ur ki s nb l 'l-'a afir da ı dirler env -ı 'adidesi vardur neheri s ri  ısmıdur ve iz'afi s nb l-i Hindid ur m fte  ve riy ahı ma allil ve dim agi ve kebed ve  ah al ve g li ih' y  muqavv  ve bolı medder ve ta imden cereyan eden dem-i me i ims k b bında pek m 'etterd ur nev'ine t ly n s nb li dirler ve bir nev'ine Alaman s nb li ve s ltan  s nb l ta'b r ederler / am s-ı cild-i  al  ev ilinded ur

168 **Umm n**  ar b vezninde Yemen  lkesinde bir belde adıdur 'Umm n  edd d vezninde  am diy rında bir belde adıdur ki balk -ı n hiyesinded ur /  am s-ı cild-i  al  ev hirinded ur

169 **El- i'ir** Emir vezninde hub b t cinsinden arpaya d n r F riside cev d n r g y  ki bu daydan 'al metle m mt z olmu dur m fredi  i'ired ur /  am s-ı cild-i evvel a erinded ur

El- it' r  in n ve tanu  fethi ve 'aynu  ihm liyle arpaya d n r  i'ir ma'n sına el- it' r  ayn-ı ma'c me ile bu da ı arpaya d n r ve bu l n-i Ceniden men k ldur /  am s-ı cild-i evvel a erinded ur

El-selet Sin n zammıyla arpaya d n r 'al   ul bir nev' arpa ismid ur y h d ta'mında ek ilik olan arpaya d n r bu arpa R mide tara ays ve F riside cevber hene ve T rkide pa m r arpası ded uklerid ur  armandan  ıkdı a ba'ine bu day gibi  absız  ıkar evvel nazar da K rtler bu day zann ederler arpa ile bu day beyninde mutassıf olur /  am s-ı cild-i evvel ev  ına  arib

dikenidür mi'deye ve kebede ve dilcege ve himmāyete 'unfina nāfi'dür maṭbūhını [9] ebzün etseler ṭaraf-i dem için müpārekdür def' eder **şāh-ı belluṭ** eyüsi [10] küçük olup qurı olandur ve içinde cürügi olmayandır bellūṭuṅ [11] iḥtilāfi coḡdur eṣaḡḡı budur ki mu'tedil ola ve ḡidayı ṣaḡīḡ vērüp [12] hażma mu'ayyen ola ḡafaḡānı ve semūmātı def' ederzararı finduḡla [13] iṣlāḡı olursa def' eder**şab** eyüsi beyāz olup Yemānī olandur bārid [14] ve yābisdür her ne mevz'ua ki ḡan gele baḡlar ve nāsūrı ekl eder diṣlere [15] nāfi'dür ve muḡavvī-i kebeddür coḡı mażarr ve ḡātıldür **şāhisferm** ḡabaḡ-ı germānīdür [16] eyüsi ṣa'ter renk olandur evvelīde ḡārr ṣānīde yābisdür ḡāşşası [17] fuzelāt-i dimāḡı taḡlīl eylemekdür eger üzerine mā-i barid reş olunup maḡrūru'l-[18] –mizāc için isti'māl olunsa ḡarāretin def' eder ve varaḡında kābz [19] laṭīf vardır südde-i dimāḡı acizesinden ve riyyeden balḡam-ı lezci pāk [20] eder vedāü'l-feyyil için ṭlā olunsa nāfi'dür mā-i bārid ile meblulen semm [21] olunsa müvevvemdür maṣlaḡı nilüferdür Masercuya ḡekīm ḡarāret için [22] eyüdür ḡuṣūṣā şudā' müellim olup elem vērse def' ederuyḡu getürür [23] dēmişdür **şāḡāik'ün-nu'mān** yeri ve bostānı olur birisi gelincik çicegidür [24] bostānisi ma'rūfdur ikisinüḡ bile ṭabi'iatları evvelīde ḡārr ve yābisdür [25] ve maḡālldur ve manzıcdur cilā-i cüz'isi vardır eger külli şāḡāikī taze ḡoz ¹⁷⁰

84a

[1] ḡabuḡıyla bir yerde bişirüp ḡazāb olunsa ṣacı ve ṣaḡalı ziyāde [2] siyāh eder'uşāresi aḡ dūşen ḡoze iktihāl olunsa def' ederibn-i [3] Serāfiyūn naḡl ederki bir kimesne kırḡ ḡüne dek mütevātir ḡünde bir dirhem şāḡāik[4] yese baraş ve behḡden bimār'Allāḡ ta'alā biri olur ḡuṣūṣa yanmış [5] ve cereb ve ḡubā için ziyāde müpārekdür **şuḡurdiyūn** Rūmiler eṣḡardiyūn [6] dērler Türkīsi yaban şarmısaḡıdır ḡāyetle ḡārrdur bevli idrār ederḡaynadup [7] şuyını 'aḡreb ve yılan les'ma ṭlā olunsa fā'ide eder zehri def' eder[8] sīne-i kīmūs-ı ḡalīzden pāk eder iki dirhemi meshūḡān içilse 'asel ile ḡurūḡ [9] em'ā ve 'asr-ı bevl ve ledḡ-i mi'de için müpārekdür eger sirke edilüp niḡrīse [10] ṭlā olunsa veca'in teskīn eder'avret kendüde getürse ḡayzı açar yābis [11] olduḡda mażarrdur iṣlāḡı 'aselve raytinc iledür **şitrah**¹⁷¹ Türkīsi zerkele [12]dēdükleridür şāḡīb-i mūnhāc Hindīsi ve baḡrīsi olur dēmişdür lakin [13] Pārsisi ve Rumīsi olursa daḡı a'lādur ṭabi'iatı Calinus naḡl üzere [14] rābi'da ḡārrdur şeyḡ-i re'is ibn-i Sinā baraş ve bahaḡ ve cereb için ḡaşrın [15] alup sirke ile ḡaynadup ṭlā olunsa def' eder dēmişdür edviye-i mütābā [16] ile rub' dirhem ḡadar ekl olunsa veca'-i mefāşıl için ziyāde

¹⁷⁰**El-şābābāk** banuḡ fethiyle bir nebāt ismidür ki Mışırda bir nüf dēmekle mut'ārifdür beynü'l-eṭibbā-i şābānc ile ma'rūfdur Mışır diyārında olur / ḡāmūs-ı cild-i ṣāliş evvelindedür

El-seyh şinüḡ keser ve mediyle bir nebāt adıdır Fārisīde Dermene ve Türkīde yāvşān dēdükleri otur

El-seyh şinüḡ fethi ve yānuḡ sūḡkūniyle bir şecer adıdır/ ḡāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

¹⁷¹**El-şitrah** şinüḡ kesriyle daruy ma'rūf ismidür ve bu çetrek Hindī mu'arribidür daruy mezbūr Türkīde sirkele dīrler bir nebātun ḡökīdürvec' mufāşıla ve baraş ve bahaḡ-ı 'ārizlerine nāfi'dür / ḡāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

müpârekdür [17] tedbîr-i mesbûk üzre tîhâle tîlâ olunmak şalâbetin def' eder yaprağın kaynadup [18] turup tohmı yağıyla kulağa tanzursalar şamemin giderür ke-zalik yaprağın [19] dağ ve sahk' edüp endüz yaprağıyla hal' edüp ikisini medkûkan 'ırk'un- [20] –nisâya urulsa buçuğ sâ'atde veca'in teskîn edüp rehâ kıılır ve 'aceb [21] müpârek 'ameldür maṭbûhını dişleri ağrıyan ağzında tutsalar sâkin kıılır [22] koba ki temir gibidür sirke ile kaynamış şeytaraciyye şâki olduğı hâlde tîlâ [23] olunursa def' eder şerbeti bir mişkâldur lakin ciger (riyye) zâradur ıslâhı [24] maṣṭaki iledür bedeni kuvvet ve benc-i keberdür **şırhuşuk** ma'rûfdur tabi'atı [25] hârrdür ve mu'tedildür fi'li terencebînde kavîdur eyüsi şeffâf olup sumag

84b

[1] mânende olandur **harf'uş-şad şandal** ¹⁷² meşhûrdur Çin vilâyetinden gelür [2] iki şınıfdur beyâz dur ve kırmızıdır ekser şarusı dağlı olur lakin ol yana [3] beyâz cinsindendir şânide bârid ve yâbisdür muvâddî men' ederve evrâm-ı [4] hâriyye ve yürek oynamasına ve şudâ'a fâ'ide edergerek yakı eylemek ile gerek [5] içmek ile muvâfikdur huşûşâ za'if mi'deye ziyâde müpârek ve müferrehdür [6] **şa'ter** güyegi otudur egerçi sîn ile yazılmak gerek idi şîre mülebbes [7] olmasun için şad ile imlâ olundu sekiz nev'dür şâhib-i mücez [8] ve şeyh şad ile yazmışlardur şânide hârr ve yâbisdür ve muḥallil ve mulltefdür [9] yelleri sürer ve nazcı zâil eder ve ta'am-i gâlîzi hazm etdirür ve rûṭbet-i [10] mi'deyi taḥfif eder bevlî ve tamsî idrâr eder başarı za'ife hiddet vürür [11] ve veca' ve reke fâ'ide ederiçmek ile bu mezkûrât yemekden enfa'dur **şumag** [12] ağaçların gıdaları fazlalarıdır bişürmek ve taḥfif kıılmak şânındandır huşûşâ [13] 'Arabîsi ola bu 'Arabî zamğı ve hindibâ kökünü ısladup la'uk olursa [14] huşûnetleri def' ederve karnı tutar ve em'âyı kavî edersâb kuşâü'l- [15] –ḥummârdur Türkîsi qarğa düvelegidür 'uşâresi şem' ile ve dehen-i lüz ile [16] bir yerde merhem mişâl hal' olunup şerbet içmege kâdir olmayan karnına tîlâ [17] ederse ıtlâk müyesser olur **şabr** üç nev'dür soğotra ve 'Arabî ve semhânîdür [18] eyüsi soğotra olandur soğotra sâhil-i Yemen'e muḥâzî bir cezîredür [19] ehlişi bî-dîn ve sâhîrlerdür şabrın eyüsi ciger renginde olandur şânide [20] hârr ve yâbisdür cihet-i mi'dede cemî' devâdan nâfi'dür gözde ve dehânda [21] ve burunda evrâm olursa men' mâdde edüp naç' vürür dimâğ mi'deye [22] nâfi'dür demişler 'urûk ve a'zabdan evsâhı pâk edüp zihni [23] şaf eder lakin şabrı sermâ-i red ve germâ-i keremde isti'mâl etmek [24] câ'iz degüldür meger zamân mu'tedil ola ki kullananlar hâşılı iyârec [25] ve mu'âcîniçün çok isti'mâl olunur ammâ bevâsıra zâradur belki ^{173 174 175}

¹⁷²**El-şandal** ca'fer vezninde ma'rûf koçulu ağacdur ki bir kaç nev' olur beyâzı ve şarusı ve fermezisi olur behneri kırmızı yâhüd beyâz nev'idür evrâm hârreyi muḥallil hıfkân ve şudâ' ve za'if ve mi'de-i hârreye ve ḥummânuḡenvâ'ına nâfi'dür mütercim dir ki bir hande şandal çendel mu'arribi olmağ üzre mersümdür / kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

¹⁷³**El-yaracet** hemzenüñ kesri ve ranıñ fethiyle beyn'el-eṭibbâ bir gün ma'cûn müshil ve ma'rûf ismidür cem'î ayarec gelür ve bu ayâre-i Yunânî mu'arribdür devâ-yı elhî demekdür mütercim dir ki güyâ ki kuvvet-i

85a

[1] mücib bevāsırdur fi'l-cümle afsentın ve maştaki maşlahıdır **şumağı'l**[2] **iccās** erik şumağıdır köhne erik ağaçlarında cem' olur sîne ve riyye [3] için nâfi'dür ekşer şarâb ısladup içilse meşâne ve bögrekte olan [4] taşları päreler eger sirke ile ısladup ezilüp oğlancıkların[5] temregüsine ve ağzında olan hurde çibanlara ve cerâhetlere nâfi'dür [6] ıslâh eder ekhâl ile göze çekilse rüşinâsın ziyâde eder ammâ [7] tıhâle zararlıdır şand-ı nebât iledür **harf'üz-zad zamîrân** ¹⁷⁶ şâhtere-i 'ırâkî [8] dedükleri 'aşbdur demişler 'indü'l-tahkîk şâhesferem dedükleri [9] levn-i sebzür germânî ve şâhib-i câmi' fûdençdür lakin bahrîdür demişler [10] sehv eylemişlerdür tabi'îatı huşkdur mürürü'l-mizâca muvâfiğdur eger gülâbla [11] halı edüp yâhüd ısladup başa ve şadra ursalar harâretin [12] def' eder ve yanmış yeri def' eder ve kulağa nâfi'dür **zabb'** Türkisî sırtlandı [13] lahmenün tabi'îatı hârr ve yâbisdür lahm gelüp bunun nazîridür eger sırtlanın [14] perüşını bir şahş getürse aña kelb urmaz ödini göze çekseler beyâzın [15] def' eder eger yağı bevâsırı tılâ olursa def' eder **zabb** kelerdür terisini ya'ni [16] necâsın kelb ve nemiş için tılâ eyleseler def' eder göze ak düşülse [17] def' eder çekmege **harf'üt-tâ-tabâsir** ¹⁷⁷ şânide bârid ve şâlişede yâbisdür [18] kalbi kavî eder ve yürek oynamasına fâ'ide eder ki hârra ola huşuşâ [19] tevahhuşa ve guşşaya ve bayılmağ ki şafrânın inşâbından hâşıl olur teskîn [20] eder ve 'aşeş ve iltihâb-i mi'deyi dâfi'adur fi'l-cümle inşâb şafrâyı [21] mi'deden men' eder şol ishâl ki şafrâdan olup zehîr mişâlinde [22] mülüm ola kaç' eder şol hummâ ki hârr olup muhrîk ola def' eder[23] **fin-i Ermenî** gül-i Ermenî dedükleridür evvelide bu fin Ermen vilâyetinde [24] bulunurdu şimdi her yerde bulunur oldu mağbûl Ermenî olandur [25] evvelide bârid ve şânide yâbisdür şanı hâbs edertecfifi gâlibdür

85b

[1] sivilcelere ve tâ'unlara içmek ile fâide eder ve tılâ olmağla 'ufûnet-i [2] a'sabı def' eder ve sele ve kuşmağa fâidesi vardır **tarfâ** Türkisî [3] ılığundur mağbûhatı çibanlara ve tıhâle

müşhilenün sâ'ir-i ef'âlden ezîd kudret sebhânîye ihtisâşı olduğı için itlâk olunmuşdur ve ibtidâ iyârecleri te'lîf eden fılkaryüs hekimdür sâ'irleri dağî mü'lefine izafetle meşhûrdur iyârec calnûs ve iyârec bukrâğ gibi / kâmus-ı cild-i evvel evâşıtındadır ki evvelî yâ aheri cim ki bâbü'l-cim nihâyetinde bâbü'l-hâ üatündedir

¹⁷⁴**El-şabr** ketef vezninde ve bânın sükûnıyla bir nev' acı şecerün'uşâresinün ismidür ki edviyedendür beyn'l-nâs bu ismle müte'arifdür Türkî-i kadîmde az vay ta'bir olunur **sakhtarâ** zimmetiyle ve elifün meddiyle ve **saktrî** elifünkaşıyla ve **eskatrî** hemzenün zammıyla bir cezîre adıdır ki baher-i Hindde vâki'dür zengibârdan gelen sefinenün cânib-i yesârına düşer ol cezîreden şabr ve dem el-aşvîn dedükleri dâru celb olunur bu cezîre bâbü'l-mendeb hâricededür 'amme sukuğa dirler / kâmus-ı cild-i evvel âherindedür

¹⁷⁵**Bâbü'l-mendeb** mağlab vezninde bahr-ı Yemen'de bir limân adıdır bu limân bahr-ı kâlzemden bahr-ı muhîte çıkacak boğazda vâki'dür / kâmus-ı cild-i evvel evâilindedür

El-kâlzem kunfuz vezninde Mışır ile Mekke beyninde cebel turekarîb bir belde adıdır bahrül-kâlzem ki Süveys deñizi dedükleridür aña muzâfdur zîrâ şehir mezbûr bahr-ı mesfûrun bir ucında vâki'dür yâhüd kendüsine dâhil ve râkib olanarın ekşerini ibtilâ' eyledigi için bahr-ı mezbûre kâlzem-i itlâk eylediler şârih dir kii şehir-i kâlzemhâlâ harâbedür yerine Süveys binâ olındı ve ve bahr merkûmda fer'un ma' cenüdet garğ olındı / kâmus-ı cild-i şâliş evâşıtındadır

¹⁷⁶**Mağlab** harf'üz-zad

¹⁷⁷**Mağlab** harf'üt-tâ

ve dişlere nāfi'dür eger ebzün kılınsa [4] raḥimūñ seyelānına ve ishāl-i müzmine nāfi'dür eger kabuğı yalnız ekl etseler [5] nāfi'dür **tarāsīs** bir nev' mentere-i müşābihe 'aşbdur eyüsi beyāz reng [6] olandur qarnı ve qanı ve cümle seyelān eden müvādī ḥabs ederve a'zāya [7] kuvvet **tuḥlūp** bostān dolablarında yoşun mişālinde olan [8] qurbağa toḥmıdır şālişede bāriddür qanı bağlar evrām-ı ḥāriyye tılā olunsā [9] def' edereger niqrīs ve veca'-i mufaşil-i germ için tılā etseler ve yağı [10] etseler ğāyetle nāfi'dür zeyt ile qaynadup a'zāya sürülse veyā [11] zımād olunsā ğāyetle nāfi'dür **tarḥūn**¹⁷⁸ ma'rūfdur eyüsi bostānıdır [12] eger tāze ola şālişede ḥārr ve yābisdür kuvvet-i muḥadderede ğālibdür ibn-i Māsuya [13] ḥārr ve yābistür demişler eger müşhil içmeğe kādır olmayup göñli dönerse [14] tarḥūn çiynelemek ile laṭif içilür guşyānī def' edüp mi'deye kuvvet [15] vērür lakin bed-hazımdur boğaza zararlıdır ışlāḥı kerefs iledür zarrın [16] def' ider **ṭihūc** Türkisī çıldür eyüsi semüz olup zamān-ı ḥa'rıfde [17] tutılmış ola ṭabi'iatı mu'tedildür ḥarāret-i şikem için a'lādur nāqalara [18] münāsibdür eger ışḥāb eglene idmān ederse mānend her yer ziyāde bişürüp [19] yemek gerekdür zīrā ğıdası nev'ā-i ğālīzdür **ṭın-ı maḥtūm** bir balcıkdur ki [20] ađdeñizde Lemye aṭasında çıkar üzerlerini mühürledikleri için maḥtūm [21] dērler ḥarāret ve bürüdetde mu'tedil kıılır tefrīḥi olduğundan mā'idā [22] tiryāk semūmdur ve zehīre isti'māl olunsā münāsibdür ḥuşūşā ḥimmāyete [23] isti'māl olunursa ziyāde muvāfiqdur **ḥarf'uz-zāda**¹⁷⁹ ibn-i Bayṭār ḥuleymī eşyā [24] taḥrīr eylemişdür lakin isti'mālinde eṭibbā-i nev'ā ihmāl üzere olduklarında biz daḥī [25] terk eyledük **ḥarf'u'l-'ayn 'asel**¹⁸⁰ şānide ḥār ve yābisdür cilā ve tefṭīḥi^{181 182}

86a

[1] vardur cāzibdür 'ufūneti men' eder bedene sürülse kehle ḥādiş olmağa [2] māni' olur irinli cıbānlara fāide edüp cilā vērür zulmet başara dāfi'adur [3] ve mi'de-i bāridi 'asel ile pāk ederve iştihā vērüp ishāl eder' **ineb** [4] tāze üzümdür kabuğı bārid ve yābisdür ve içi ḥārr ve ruṭbdur ve çekirdeği [5] bārid ve yābisdür ğıdası laṭıfdür ve muḥavvīdür olmış üzüm ḥāmından [6] enfā'dur aveng üzümü ziyāde laṭıfdür tarafından havā nüfūz [7] eyledüğüçün ḥuşūşā aveng olup zamānı ba'id ola üzümün 'amme-i [8] meşāneye zararı vardur ruṭübātı taḥlīl eder' **ākır qarḥā** şālişede ḥārr [9] ve yābisdür südde-i dimāđı acar ve mi'deden balđamı zāil edereger zımād [10] olunsā istiḥā-i 'aşebe nāfi'dür müzmin daḥı olursa qaynadup [11] şuyı ğārgara vērilsē dimāđdan balđamı ve rīḥi tenķiye eder ırķ'un- [12] –nisāya müfıddür

¹⁷⁸ **El-tarḥūn** tanuñ fethiyle terḥūn mu'arredür ki köki 'ākır qarḥā dedükleri darudur tenāvüli şehvet-i cemā'ıyyeyi kāt'dur bu nebāt lisānımızda daḥī tarḥūn ta'bir olunan sebzēdür ve 'āker qarḥā anuñ yabanī nev'inün kökidür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıñdadur

¹⁷⁹ **Maṭlab** ḥarf'uz-zā

¹⁸⁰ Maṭlab ḥarf'u'l-'ayn

¹⁸¹ **El-raşlūl** süsrür veninde bir cins sebze 'alā kul tarḥūn ismidür / kāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür

¹⁸² **El-nāke** şāhib vezninde ḥastalıkdan henüz ifāket bolmış ādeme dēnür ki 'urūķ ve a'şābında henüzola cem'ī naķe gelür rek' vezninde kāmūs-ı cild-i şāliş avāḥirindedür

riyyeye mazarrdur ıslāhı muyzec iledür ‘ades [13] mercimekdür kabuğında kabz kavī vardur şuyun alup tut şarābiyla [14] şarābla ezüp gargara vērılse hunāka fā’ide eder harāret ve bürüdetde [15] mu’tedildür lakin şānīde yābisdür ve sirke ile yense şukūk ki bürüdetden [16] ‘ariz ola nef’ vērür savıķın taķrīse zımād etseler nāfi’dür eklilü’l-[17] –mülk ve iç yağı ile verem-i raħim üzere ki harāretten ola ursalar [18] teskīn edüp taħlīl eder ve mi’deye taķvīyyet vērür Calinus mercimek [19] şuyı hunāka nāfi’dür lakin sevdā tevellüdüne ba’ısdür demişdür huşūşā [20] ekline idmān eden kimesnenün vāķı’ ası perişān olup dem-i ğalīz [21] taħşīl edera’şāba hod zararlıdır çok yemek cüzām olmağa bādī olur [22] ve gözün nūrını zaif ederve süddeler hāşıl olur ve ‘asr-i bevl izhābına [23] zarar-ı mahzıdır hayzı dutar ve hażmı beddür egerçi mi’deye kuvvet vērür [24] ammā südde eder ıslāhı cefndür ve isfinaħ keşk-i civā iledür ‘uşfür [25] Türkīsī genced dedükleridür dimāği kavī edüp meniye arturur şalışde ¹⁸³

86b

[1] hārr ve yābisdür ruṭūbet-i ğarīzi için zararlıdır şafrā tevellüd itdürür ıslāhı [2] dehen bādam iledür ‘akıķ bārid yābisdür hafakān-ı kalb için müpārekdür [3] kehle dāhıl olsa kuvvet-ı başırayı arturur ziyāde ederhātemin getüren [4] kimsenün üzerine divār yıķılmaz bu ma’na hāşşadur ṭabi’iat degüldür ‘ineb’üş- [5] -şa’leb¹⁸⁴eyüsi ‘indü’l-haķıķ-i mekīdür havelān dedükleridür ba’zılar şānīde [6] bāriddür demişler ammā evvelīde bārid ve şānīde hārrdur evrām-ı hārriyye ṭlā [7] olunsa nāfi’dür şu ile ezüp gargara eylemek evrām-ı dehān ve lisān için [8] a’lādur inhidāre bi’l-hāşşa müfiddür ve münevvedür gülab ile ezüp zımād olunsa [9] şudā’-i hārrı zāil edergöze çekilse başıranuğ kuvvetin ziyāde eder[10] kebed ve mi’dede için ğāyet müpārekdür şerbeti on dirhemden yigirmi dirheme [11] varıncadır elbette sükker ile ıslāh gerekdür ‘unnāb¹⁸⁵ hārrdur demişler ammā [12] mu’tedildür eger çok isti’māl olunursa kanı ğalīz edüp kaṭ’ eder[13] lakin sine ve riyye muvāfiķdur mi’dede ve em’āda olan seddi [14] fetħ ederharāretten harāretten olan su’āle a’lādur ekşārından balğam tevellüd eder[15] hażmı ‘asīrdür ıslāhı kuş üzümü iledür Calinus ben ‘unnābda [16] nef’ görmedüm demişdür naķl-i hāva’ş-i müte’herrīn ‘indandadır ‘anber üç [17] levndür eşheb ve haşhāşī ve siyāhdur ki aña meblü’ derler ‘anber haķķında [18] erbāb-ı tevārīḥ ve hariṭa çok sözler söylemişlerdür haķıķatde vilāyet [19] dāhılinde deryāya yakın yerlerde bir nev’ arı bal yapup altı medd ve altı [20] ay altı ay cezr olduķda mezkūr zenbūrlar yapduğı ‘aseller mumları [21] ile deryāya dökdikde semün ‘anber ile meşhūr olan balıķ yuṭar ol ki az [22] yemişdür hażm ederbir niçe

¹⁸³El-şehem kitf vezninde şiresi ezce olan etli üzüme vaşif olur / kāmūs-ı cild-i şalış evāşıttındadır

¹⁸⁴El-‘aneb’aynuğ kesri ve nunuğ fethiyle yaş üzme dēnür Fārisīde engür dirler mefredi ‘anbedür hayle

El-‘anbā’aynuğ kesri ve nunuğ fethiyle bu daḥī yaş üzümüne dēnür ‘aneb gelmesinde lügatdür

¹⁸⁵El- unnāb rummān vezninde bu isimle ma’rūf meyvedür ve arak ya’nī misvāk ağacınun yemişine dēnür ki baṭm kadar ve kemāliyye olduķda siyāh ve bir miķdār halā ve tār olur edviyedendür / kāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

sā'atden sonra kay eder meblū' bu nev'dür [23] ve bir kısmı ki hazm-ı qarīb olduğu maḥālde kay etmişdür haşhaşidür ol ki [24] çoqyeyüp fi'l-hāl kay éde balıgıñ em'ası rāyhası te'sir etmiş [25] ola eşhebdür fi'l-cümle maḥbūl olanı daḥī budur zīrā çeriddür ve şānīde ^{186 187}

87a

[1] ḥārrdur ve muḥavvī ḳalb ve dimāğdur ḥavās için ḳuvvet vērür ve rūḥa [2] 'aceb nüfuzı varur ziyāde éderşerbeti bir danıḳdur eḳşārından zarar [3] muḳarrırdür ḥarāret vērür ḳāfūr maşlahıdür ammā em'āya zararlıdır nef'in ricā [4] éden şemende ḳāfūr ve ekinde şumağ-ı 'Arabī zamm éde 'ūd bu daḥī üç nev'dür [5] māverdī ve daḥī dūydāri ve ḳamarīdür māverdi eşrebe ve mu'āciz [6] içündür ve dūydāri şudā' için a'lādur ḳamarīnün ve ğayrısınun [7] eyüsi siyāhdur ve şaḳıl olanıdur eger şuya ḳapayup [8] batarsa a'lādur cümlesinun ḫabī'atları derece-i şānīde ḥārr ve yābisdür [9] ve süddeleri açar ve ḳalbe ve mi'deye ḳuvvet vērür [10] eger mi'dede ruḫūbet olursa zāil édernışf dirhem 'ūd ḳamarı yemek [11] muḥavvīdür ve zū sunḫaryā-i kebed ki bağırsaq şıyrundusıdur aña nāfi'dür [12] dimāğ germ için zararlıdır ıslāḫı ḳāfūr iledür Necşeyū' ḫabīb esfel [13] em'āya zararlıdır ıslāḫı gülābile demişdür **ḫarfū'l-ğayn ḡubeyra**¹⁸⁸ iğde dedükleri [14] yemişdür evvelide bārid ve şānīde yābisdür demişler ḥāşşada alūc ile [15] farkı yoḳdur zekeri sebḳ eyledi **ḡarīḳūn** şānīde ḥārr ve yābisdür maḥāl-i [16] muḳaḫḫa'dur ve müşhil-i aḫlāḫ ḡalīzdür sevdā ve şafrāyı ishālle pāk éder balgamı [17] izāle édüp cemī' süddeleri açar mūlaḫḫıfıdur nev'ā ḳabzı vardur eyüsi [18] beyāz olup ḫafif olandır Türkīde ḳatrān köbige dērler 'aşabuñ [19] fuşūlin pāk éder evrām-ı mefāşılun cümlesine nāfi'dür ḫuşuşen 'ırḳ'un- [20] nisāya ve şar'a ve rebū ve yaraḳana (şarıḳ) fā'ide édersirkencübīnle tıḫālun [21] evrāmına nāfi'dür ve idrār bevl éder şerbeti iki dirhemdür **ḡāfeş** evvelide [22] ḥārr ve şānīde bāriddür ba'zılar mu'tedildür demişler südde-i kebedi [23] açup şalābet tıḫāl ve kebedi def' édereski ḫummālara rīş-i em'āya [24] fā'ide éder şafrāyı suḫteyi koparur şerbeti nīm mişḳāldur tıḫāla zararlıdır [25] eger anīsūn ile ıslāḫ eylemedin isti'māl éderlerse zararlıdır

87b

[1] **ḫarfū'l-fā fiżza**¹⁸⁹ gümüşdür varaḳı ḫafaḳān için devā-i misk ile isti'māl [2] olursa bī-nazīrdür ḳalbi ḳavī édüp uyuz ve gicigiye fā'ide éder [3] **fiḫḫ** eyüsi şāmīdür şānīde ḥārrdur bunda ruḫūbet-i fazliyye vardur [4] ḳalbi ḳavī édüp cigerun süddelerin acar ve zihni zeki éder **fūcl** ḫurıbdur [5] ğıdāsı ḳalīldür ve balgamıdır lakin talḫıfi vardur toḫmı talḫıfde

¹⁸⁶ **El-senc** sinun ve nununzammıyla 'unnāb ismidür ki ma'ruf meyvederi / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

¹⁸⁷ **El-ḳaranyā** kafun fethiyle bir şecer cebeli ismidür ki zeytüne şebih yemişi olur Türkīde kızılıḳ ağacı dedükleridir ki yemişine kızılıḳ ta'bır olunur ḳābız ve müceffef ve cerāḫāt kibāri müdemmel ve şağarına müzāddedür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāḫirindedür

¹⁸⁸ Maḫlab ḫarfū'l-ğayn

¹⁸⁹ Maḫlab ḫarfū'l-fā

eşiddür [6] taḥlîl cihetinden aḳvâdur yüzde siyâh noḳtaları ve cekidlere ursalar [7] ve ḁarbdan eşer olsa ve bahaḳ olsa fâ'ide eder eḳsârından kehle ḥâşıl [8] olur südde cigeri fetḥ ederve yarakana fâide ede ve göñli döndürür [9] egerçi hażma mu'ayyendür lakin kendünün hażmı beddür **futenc**¹⁹⁰ Türkîsi [10] yarpuzdur şânide ḥârr ve yâbisdür laṭîf ve muḥallildür 'aşârını [11] içseler ḳurdları ḳatlı eder ḥuḳne etseler ḥayyân ve müteyyen ihrâc eder[12] eger şâf olunsa nefes-i intişâyâ vère ḳan fâ'ide ederzîmâd [13] olunsa cerâḥata müfîddür idrâr 'araḳ ederve muḳaddime-i cüzâma [14] nâfi'dür lakin ḳuvvet-i cimâ'a keser egerçi balḡamı ederve yelleri taḥlîl eder[15] ammâ zararî ziyâddur keşret isti'mâline ḥabdan raḡbet olunmaz [16] meger süddeden ziyâde elem zede ola **faḳâ'** Türkîsî boza ve anuḡ [17] emşâlidür ki ḥubûbâtdan 'amel ederler cigere mi'deye ve dimâḡa [18] zararlıdır neffâḥdur rîḥ-i tevellüd edüp ḡalîz ḥaṭṭlar peydâ edüp [19] zararlıdır **fulful** ma'rûfdur ba'de ḥârr ve yâbisdür ḥarâret siyâhı [20] cihetinden eşeddür dar-ı fulful bu nev'dendür nihâye bunuḡ yübüseti [21] evvelkilerden ziyâddur üç cinsi daḡı muḥallildür mi'dede ve em'âda [22] olan ḡalîz yelleri taḥlîl ederve yelimşik ḥaṭṭları ḳal' eder'aşabân [23] ḳızdırur müfîddür **fâvaniyâ** 'üd-i şâlîbdür ḥârr ve yâbisdür eyüsi [24] Rumî olup ḡalîz olandır mu'tedildür demişler ḳabızdır ve maḥâll [25] ve müfteḥdür ve mülâṭṭıfdur şar'a ve nıḳrîs için müpârekdür maşrû'uş¹⁹¹

88a

[1] boynına avîḥte olup bi'l-ḥaşşa şar'ı def' eder mi'deye zararlıdır ıṣlâḥı [2] keşîr iledür **ferasilân** yaban pırasasıdır kendâne dedükleridir şânide [3] ḥârr ve yâbisdür müfteḥ ve muḥallildür bevâsıra ḡâyet müfîddür 'uşâresi [4] eski evrâma is'timâl ederler ve südde-i kebedi ve tîḥâlî def'-i ḳat' eder ve ḥayzı [5] ve bevli idrâr eder ḳurd tılasa 'uşâresi sürseler fâ'ide ederaḥîr zeḥîrde [6] yemek nâfi'dür 'aşab ve meşâne bögrek için zararlıdır ıṣlâḥı sünbül ilediler [7] **ferencmüşk** Türkîsî çetek otudur şânide ḥârr ve yâbisdür ḥafaḳân-ı sevdâvî [8] ve balḡamı için nâfi'dür nev'â ḳolye daḡı tefrîḥi vardır **ferfiyûn** ma'rûfdur [9] râ'bede ḥârr ve yâbisdür yübüseti şâlîsededür mülâṭṭıff ve maḥrûḳdur ve câldur [10] 'ırḳ'un-nisâyâ ki bürüdetden ola gerek deheni gerek zîmâdan ḳullanması [11] müfîddür bu gerekde ḳulunç olsa

¹⁹⁰ **El-futenc** fanuḡzamıyylaFârisî mu'arrebdür ki Türkîde yarpuz dedükleri nebâtdur / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşındadır

¹⁹¹ **El-ḥabaḳ** fetḥiyle bir hoşbu nebât adıdır ki Fârisîde futenc denür nemâm dedükleri nebâta şebih olur bu nebât yarpuz dedükleri nebâtdur ḥabaḳu'l-mâ ve ḥabaḳu'l-temâḥ futenc nehri ismidür ki şu yarpuzı ve yaban nanesi dedükleridir ḥabaḳu'l-şeyûḥ meru ismidür ki ḳoca yarpuzıdır / ḳâmûs-ı cild-i şânî aḥerindedür

El-ḡâḡ ḥâl vezninde ḥabaḳ ismidür ki futenc dedükleri nebârdur Türkîde yarpuz dedükler /ḳâmûs-ı cild-i şânî evâḫirindedür

El-ḡaḳḳâ' rumman vezninde şerbetcilerün çarşüda satduḳları muṭlaḳa şerbete denür ki ḥubûbâtdan ve meyvelerden vesâ'irlerden tertîb ederler şavurduḳda yüzinde ḳabarcıḳlar zuḥûrî bâ'ış tesmîyedür /ḳâmûs-ı cild-i şânî evâḫirindedür

Favanyâ ya'nî 'üd'uş-şâlîb ismidür ki şaḳâîḳ kökidür kırıldıḳda iki ḥaṭ şâlîbi zâhir olur eyüsi rumî olup ḡalîz olandır

Eş-şâlîb emîr vezninde pek ve şedîd şeye denür / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâilindedür

nāfi'dür şerbeti kırāṭla dāniḳden ziyāde [12] olmaz balgam-ı lezci ḳal' eder kelb-i 'aḳūruḅ ıřırduḡına nāfi'dür meřāneye zarar dur [13] isti'māl lāzım gelse rubb-ı sūs ve keřirā uruḡın badem ile ve mişkal zāmḡ ile [14] ıřlāḅ edüp 'amel edeler **fufel** bārid ve yābisdür evrām-ı ḫārre-i ḡalīzeye [15] tılā olunsa taḫlīl eder nef' vērür a'zā-i müstereḫi için tılā olunsa [16] řulb ederaḡızda aḡrı ve ḫarāret olsa teskīn eder dişler oynasa [17] berk eder aḡızda tutmaḡ ile veci'n sākin eder **füvve** kıızıl boyadur derece-i [18] řālīşede ḫārr ve yābisdür bevl ve ḫayzı idrār eder ḳoba bahaḡ-ı ebyaz için [19] ser ile tılā olunsa def' eder ve cilā vērür sirkencübīn ile içilse südde [20] cigeri def' edertḫāle zarar dur ıřlāḫı anīsūn iledür **ḫarfu'l-ḳaf kıřřā** [21] ḫıyār dedükleridür bārid-i ruḫbdur řānīde ba'zı emziciye göre olmişı [22] a'lādur ḫarāreti def' ederḫaltı 'ufūnet tevlīdine ḳābildür ve ḫimmāyāt [23] a'lādur ḫarāreti def' ederḫaltı 'ufūnet tevlīdine ḳābildür ve ḫimmāyat-ı [24] ḫarriyye nāfi'dür ammā balḡama fā'idesi vardur ḳoḡmaḡ ve yemek ile 'aḫeři [25] teskīn eder ḳavuḡa münāsibdür idrārı vardur nev'ā müleyyendür **ḳar'** ḳabaḡdur [26] řānīde bārid ve ruḫbdur seri'u'l-inḫārdur tiz ḡidā vērür ve ḫaltı řālīḫ¹⁹²

88b

[1] olur meḡer fāsīd olmiř ola fesādı ḳablu'l-hazm veya bā'de'l-hazmdur bu ma'nā [2] bir řey üzerine ḡalīb olmaḡ ile olur eḡer ḫardal ile yenürse ḫaltı ḡalīz [3] olur ḳoruḡ ve sumaḡ ile ve anār ile ḡāyet nāfi'dür ḫuřūřā řafrāvi [4] mizāc olan kimesneye ziyāde nāfi'dür lakin ḳulunḡ için zararı [5] muzā'afdur tuzla yemekde ḫaltı māliḫ olur ve teksīn-i 'aḫeř eder lakin [6] mi'deye zarar dur meḡer řerūḫ mezkūre ri'āyet olına **ḳavānař** cem'ī ḳanřabdur [7] kuř kursaḡıdur ḫabaḡa-i dāḫilesi mi'deye müfiddür ḫuřūřā mi'dede [8] ve fem mi'dede olan evcā'ı bi'l-ḫāřřa dāfi'dür **ḳuř** bir devādur ki 'ūd [9] aḡacı gibi üç řınıfdur derece-i řālīşede ḫārr ve yābisdür muḫallil ve mūlaḫḫıfdur [10] ḳarḫa ḫāřıl eder lakin ra'ařeye müfālice deheni tılā olunsa fā'ide eder [11] bevl ve ḫamřı ḳuvvet ile idrār ederḳurtları ḳatl ederḳuvvet-ı cimā'ı [12] taḫrīk ederyırtuḡa ve pırtuḡa gerek 'aḡalātıda gerek ḡayrı muḫallilde ola fā'ide [13] ederdeheni üstürḫā-i 'ařaba ve bürüdetine nāfi' müpārekdür **ḳanḫaryūn** iki řınıfdur [14] birinūḡ yapraḡı büyükdür Türkce eřek ḳulaḡı dērler yapraḡı küçük olana ḳanḫaryūn [15] dērler ḫārr ve yābisdür cilāsı ve ḳabzı ve taḫfifi vardur lakin cefānı [16] ledḡsizdür maḫbūḫını isti'māl eyleseler pārelenmiř etleri bitürür ve cem' [17] eder ve idrār-ı ḫamř eder ammā cenīni ifsād edermeyyit ise cıḡar cerāhetleri [18] oḅuldur ve ḳanı dōkenine fā'ide eder ve dıyıḡ nefese ve su'al-i müzmineye [19] içmek ile fā'ide eder kaynadup řuyını iḫtiḳān eyleseler

¹⁹²**El-ḳar'** fer' vezninde ḳabuḡ ta'bīr olunan sebzeye dēnür ḫamelü'l-yaḫḫīn ma'nāsına müfredi ḳar'adur / ḳāmūs-ı cild-i řānī evāḫirindedür

El-yaḫḫīne haile tāze ḳabaḡa dēnür yaḡal eḡlene yaḫḫīna ey ḳar'a ruḫba / ḳāmūs-ı cild-i řālīř evāḫirinde bābu'l-nun fāřlu'l-hemzede

‘ırk’un- [20] –nisāya a‘lādur ğalīz çıkarur süddeyi feth eder t̄hālūñ şalābetine [21] müfiddür **ķaranfil** ma‘rūfdur vilāyetinde yā semen gibi beter şānīde [22] h̄arr ve yābisdür cigere ve mi‘deye ve dimāġa müfiddür **ķarāşyā** Türkisi [23] kirasdur sīn ile daġī luġatdur tatlusu h̄arr-ı ruḡbdur mi‘deden tīz [24] inmez tuġme eder ve irḡā-i mi‘deye sebep olur serī‘u‘l-istihāle olduġından [25] ķankı ḡalt bulursa aġa müsteḡil olur meyḡoş olanı i‘tidāle ķarībdür

89a

[1] ekşisi ki feşendür bārid ve yābisdür mi‘dede olan balġamı taḡfif [2] eder ķabzı vardur kekresi keşīfdür ve baḡu‘l-inḡidārdur şumaġı ķaşaba-i [3] riyyede ḡuşūnet olsa telyīn eder şirānı içilse meşānede olan [4] taşı pāreler **ķırtım**¹⁹³¹⁹⁴derece-i şānīde h̄arr ve yābisdür sīne-i pāk [5] avāzı şaf eder ‘asel ile isti‘māl olunsa balġamı ķoparur [6] şiresi muķavvī bāhdur eger mi‘dede aḡlāt bester olursa taḡlīl [7] eder ķırtımuḡ dānesinūñ şiresi egerçi müshildür lakin mi‘deye [8] zararlıdır işlāḡı incīr iledür **ḡarfu‘l-kef ķāfūr** şālīşede bārid [9] ve yabisdür ‘āfi ķaḡ‘ eder şişleri ki ısıdan ola nāfi‘dür [10] ve şudā‘-i h̄arre fā‘ide eder aġızda olan sivilceye fā‘ide eder [11] ve incüyi giderür ve şemmeden adem tīz ķoca olur ve ķuvvet-ı cimā‘ı keser [12] ķāfūr-ı ḡay dēler bir nev‘ siyāha ķarīb olur andan bir ķıraḡ ekl ēde- [13] -nūñ herġiz erliġi ķalmaz **keherbā** nev‘ā h̄arrdur hāmile ‘avret ġetürse [14] oġlanın ḡıfz ederba‘zılar derece-i şānīde nev‘ā yābisdür dēmişler [15] ķan tükereyi ķan gideni ḡalāş ederķalbi ķavī ederḡafakāna [16] ishāle ve zehīre muvāfıķdur **keşīrā** inķād dēler bir aġacūñ şumaġıdır [17] Türkīde ketire derler su‘āl için lu‘ūķ olsa a‘lādur ḡabī‘iati bārid [18] ve yābisdür ḡuşūnet-i şadra ve riyye nāfi‘dür ekhāl ve edviye-i müshile [19] işlāḡına dāḡil olur **ķemmūn** eyüsi germānidür şānīde h̄arr ve şālīşede [20] yābisdür reyyāḡı redd ēdüp taḡlīl der ve taḡfif ēderve taḡfif ve ķabzı [21] vardur ‘asr-ı bevl intişāb-ı nefese nāfi‘dür cerāḡetleri bitürür ve yābisdür [22] ve meşāne ve böġrekde olan taşları pāreler yelleri cūdā ḡaġıdup [23] fā‘ide eder**ķerāvyā** mā‘rūf ve meşḡurdur şānīde h̄arr ve yābisdür [24] loşa olan ‘avretler şerbetle ķaynadup içmek a‘lādur yelleri redd eder [25] kemūnde olan luḡ bunda yoķdur lakin bununḡ ḡafakāna nef‘ā vardur

¹⁹³**El-ķırtım** zibric vezinde işpur taḡmine dēnür ķolınc nāfi‘ balġam-ı lezci müshil ve ısı şuyını tāze şaġılmış süde dōkmek südi meced ve müsteḡlebi ile yaşı ve bedeni üç def‘a ġusl kehleyi ve bedende olan ḡuşūneti dāf‘ ve ķehreyi meḡsen ve lebi cemā‘ı muķavvī ke-zalik müsteḡbeli ile ihtīķān balġamı müshildür **El-şūrān** şinūn zammıyla ķırtım ismidür ki işpur-ı taḡmīdür yāḡūd işpurūñ kendüsine dēnür / ķāmūs-ı cild-i şālīş

¹⁹⁴**El-ķırtım** zibric vezinde işpur-ı taḡmiye dēnür ķolınc ‘illetine nāfi‘ ve balġam-ı lezci müshil ve ısı şuyını tāze şaġılmış süde dōkmek südi meced ve müsteḡlebi ile yaşı ve bedeni üç def‘a ġusl kehleyi ve bedende olan ḡuşūneti dāf‘ ve ķehreyi meḡsen ve lebi cemā‘ı mukavvī ke-zalik müsteḡbeli ile ihtīķān balġamı müshildür **El-şūrān** şinūn zammıyla ķırtım ismidür ki işpur-ı taḡmīdür yāḡūd işpurūñ kendüsine dēnür / ķāmūs-ı cild-i şālīş

89b

[1] kurdları katl eder**kem**¹⁹⁵ Türkişî mantardur hadîş-i şerîfde **el-kemātu'l-** [2]- **menn ve mavfhā şifā-u'l-'ayn** vārid olmışdur mantaruñ menn olması eglemedin [3] bêtdügidür ekinde kaç'ā nef'ā yokdur zīrā ğalīzdür sevdāvī maraz [4] tevellüd êtdürür huşuşā envā'ī coğdur ba'zılarında semmiyet daħī [5] vardur eyüsi içerüsi ziyāde kırmızı olup barı siyāh olandur [6] ekinde havf vardur ki fālic ve sükkere ve kuluñç hāşıl ola kemātūñ şuyı [7] göze a'lā cilā vērür mantaruñ tiryāķı şarābdur içmeyen yemek gerekdür **kebere** [8] şānīde hārr ve yābisdür muħallil ve muķaţta'dur nev'ā cilā vardur yemişinüñ [9] ğıdāsı azdur tāzesi ziyāde ğıdā vērür kuruşı kılça ve eyü şamġa [10] fā'ide êdertalaġa ve riyeye infa' eşyādur aħlāţ-ı ğalīzeyi istifrāġ êtdirür [11] hulāmī kurdaları katl eder huşuşā kurdaları ve yılanı ki insānı [12] bilmeyüp boġazına gide iħrāc êdereger şu ile ve sirke ile kıynadup [13] mażmaza eyleseler diş ve aġız aġrılarına fā'ide êder**kerefs**¹⁹⁶evvelīde [14] hārr ve şānīde yābisdür nefhī taħlil eder ve dirildür ve veca'ī teskīn [15] êder ve aġız koħusun tayyib êder şar'a kaç'ā yaramazdur belki muħarrakdur [16] öksürüġe fā'ide vardur cigere tılā ve bögreklerüñ aġrısına ve istiskāya [17] ve 'asr-i bevlē fā'ide êder meşānede taşları pāreler gebe 'avretlere zararı [18] vardur idrār êtdüġiçün oġlanı düşürür tamşı taħrīk êder[19] cimā'a kuvvet vērür **kilye** bögrekdür yübüsete mā'ildür halı yaramaz hażmı [20] baħīdür eyüsi oġlaķ bögrekidür **kersefes** tavuķ ve ördek [21] cigeridür bu cümleden kertenkele cigeri yanup bāk olduġdan şonra dişlerüñ [22] yeñi olup şızılasa sürseler veci'n teskīn êder kuduz kelbün [23] cigerini şar'a dāima mübtelā olsa yese halāş olur **kişniz** Türkişî kişnişdür [24] evvelīde bārid şānīde kábızdur bedeni uyuşdurup evcā'ı teskīn êder[25] ıssı şişleri ve hanāziri taħlil eder ve mi'de ki hārr ola kavī êder¹⁹⁷

90a

[1] hafaķān-i hārrıyye nef' vērür huşuşā mi'dede ta'ām ekşise yemek ile [2] def' êdermaşrū'laruñ ta'āmına coķ koyup yedüreler nāfi'dür baş [3] dönmeķ göz kıararmaķ için a'lādur yābisi kuvvet-i cimā'ī kesüp şehveti [4] kıurıdur coķ yemek gözi kıarardur **kümmeşrā**¹⁹⁸armuddur evvelīdebārid [5] ve şānīde yābisdür kábızdur bevli habs êder ve

¹⁹⁵**El-kem** kāfuñ fethi ve mimüñ süküniyle mentār dedükler nebāta dēnür ki yer elması andan bir nev'dür cem'iefles vezninde ve kemā gelür vezninde ġayr-ı kıyās üzredür 'alā kıl kemāh ism-i cem'dür yāhūd kemāhmüfred ve kem-i cem' cinsidür yāhūd 'ale't-ıtarīķ'uş-şitrāk müfred ve cemi' olur **el-mekmat** mimlerüñ fethiyle ve **el-mekmūh** mim-i şāninüñ zammıyla mentār biten yere dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

¹⁹⁶**El-kerfis** kafuñ ve ranuñ fethiyle sebze-i ma'rūf ismidür Türkīde taħrīfle kereviz dirler 'azımu'l-mennaķ' medderu'l-bul maħallilu'l-riyāh ve kelli ve kebed ve meşāneyi munķi ve seddelerini müfteh ve cemā'ī muķavvidür huşuşā saħķ olunmuş taħmī sekker ve semen ile memzucā üç ġün 'ale'l-rayķ içilse ol bābda 'acıbu'l-eşerdür lakin raħimde olan cenīnlere ve gebe hātunlara ve mışrū'lara mażarrdur / kāmūs-ı cild-i şānī evvāilindedür

¹⁹⁷**El-takde** tanuñ kesri ve fethiyle kezberē ismidür ki kişniş dedükleri nebātdur veyā ya'nıķarmān k,myonı taħlıca ot dedükleri nebāta daħī dēnür **el-kard** zibric vezninde bu daħī ġüyā ismidür ki kıarmān kimyondur 'ale'l-kul mecmū' ibzāre dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evvāşitındadır

¹⁹⁸**El-kemeşserik**kāfuñzammı ve mim-i meşdidenüñ fethi ve elifünkaşrıyla imrūde dēnür ki meyve-i ma'rūfdur kejedēn me'hūzdur müfredinde keġāt ve cem'inde keġyāt dēnür ve ġāh olur ki müzekker olur ya'nı müfredinde

muvâddı teskîn eder[6] şafrâ ve ‘ateşi zâil kıilup mi‘deyi kavî ederfi’l-cümle müpârek meyvedür [7] **kerâ**‘ Tükisî baçdurğıdayı lezc-i tevlid eder lakin fuzülî kalıdur öksürüğe [8] müfıddür ve hazma şâlihüdür **kākūnc** ma‘rūfdur şānıde bārid ve yābısdür [9] hāşşada ‘ineb’uşsa‘lebden kavıdur hāşşıyeti yarağan ve riş-i mecāzı-i bevli [10] pāk kıılmağdur büh ve ‘asr-ı nefese ve şalābet-i bevāsıra nāfi‘dür **kebābe** ma‘rūfdur [11] şānıyede hārr ve yābısdür muhallil ve mūlaţţıfdur bögrekde südde olsa açar [12] ve muhārrı pāk eder ve kilā ve meşāne taşların pāreler ve şavtı pāk edüp [13] şāf eder eger balğamdan boğazda huşūnet ve elem olsa beyāz şarābile [14] kaynadup ġarğara vērılse neķāşıl eder iki danķı sekencebın ile şabāh [15] içilse ziyāde nāfi‘dür egerçi meşāneye mazarrdur ammā maştaki iledür **kürnüp** [15] nev‘-i aherdür lakin bunda murād lahanadur muķābili nabţıdır evvelıde hārr [16] ve şānıde yābısdür müfteh ve müleyyen ve muhallıldür ve nazcı kavıdur ‘aşe [17] için nef‘ā vardur şarāb eşnāsında neylese serhoş eylemez ‘uşāresi [18] burnına cekilse rāyihāsını ve veremini def‘ ederkuduz it ıırduğına [19] zımād olunsa ve kilā nāfi‘dür mi‘deye zararı vardur ve eklınde perışān [20] vāķı‘ ler görünür ve göze zarardur necār vērür ıslāhı semüz otıyladur [21] **kender** Türkisî günlükdür şānıde hārr olup da yābısdür balğamı hummālara [22] a‘lādur kebed için muvāfiğdur baş cerāhetleri oñuldur [23] şāhib-i zahıre ki balğamdan ola marşāfi ve zağferān ile ma‘en [24] şāķ olunsa def‘ eder**harfu’l-lām lisān-ı sevr** harāret ve bürüdetde

90b

[1] mu‘tedıldür nev‘ā harāreti vardur evvelı ruţb ve şānıde hārrdur lu‘ūķ [2] olunsa oğlancıklar ağızında olan sivilcilere fā‘ide eder ve ķalbi kavı [3] eder hafāķāna ve tevahhuşa ve sevdā-yı marāzlara ve öksürüğe nāfi‘dür [4] sükker ile olıcaķ ziyāde müpārek ve nāfi‘-i eşyādur **lisānu’l-hāmel** Türkisî [5] sıñirli yapağdur bārid ve yābis ve ķabızdur ķanı ķaţ‘ edüp seyelānını men‘ [6] eder hārk’un-nār ve şırā ve cemreye fā‘ide ederhuşuşā yaramaz çıbanlara [7] ve ķarsiye zımād olunsa def‘ eder ve yaķı eylemek müfıddür devāü’l-l-feyli [8] men‘ edervereme ve nefes-i deme nāfi‘dür varaķı ve tohmı cıger süddelerin [9] açar meşhūr ‘aşbdur **lūbiyā**¹⁹⁹ böğrölcedür yābısdür bunda ruţbet-i fażlıyye [10] vardur ve hāltı ruţb-i balğamıdır eklınde nefeh-i muķarrerdür ādeme beyhūde [11] düşler gösterür gögse aķcigere eyüdü ve idrār tamsı ederişlāhı [12] fulful ve ķoz ve sirke ve hārdal iledür **levz**²⁰⁰ bādemdür tatlusı mu‘tedıldür [13] ruţbete mā‘ıldür acısı hārrdur ve idrār tamsı eder ve ġıdāsı kalıdır [14] nazcı

daħı hā-i zıkr olunmaz ve maşğarında kimje ve kemijeye ve kemije ve kemijāt dēnür / ķāmūs-ı cild-i şānı evvelindedür

¹⁹⁹**El-luba** lamunżammıyyla lubya ismidür ki böğrölce dēdükleri ġaledür Fārisıyle müfserdür / ķāmūs-ı cild-i evvel evāilindedür

²⁰⁰**El-levez** cevez vezninde badem ta‘bır olunan ma‘rūf meyveye dēnür müfredi levezedür ve bu iki nev‘ olur ki tatlusı badem ve acı badem dirler **El-levvaz** şeddad vezninde badem şatan ādeme dēnür

El-a‘fāz sehān vezninde cevize dēnür / ķāmūs-ı cild-i şānı evāilindedür

ve cilâsı ve tenkîsî vardur tatlusı bu mezkûrâtuñ iz'afidür [15] acısı yüzde olan cekide fâ'ide ederşarâbdan evvel elli dâne acı [16] bademyeyen kimesne serhoş olmaz tatlusı semürdür öksürüğe ve cigere [17] ve talağa müfiddür acısı dahî ziyâde nâfi'dür lakin hazmı müşkildür [18] ammâ haydu'l-haltdur acısı bögreklere ve kavuğı pāk edüp taşların [19] päreler **leben**²⁰¹ süddür efdali 'avret sütidür zîrâ içmek ile şar'a [20] ve tekhlil ile göze nâfi'dür her hayvânun ki medet-i hamlî ziyâde ola eti [21] yaramazdur insândan sonra leben bağırdur ve lebenün mâ'iyyeti hârrdur mülaţtıfdur [22] ladıgi yoğdur eftimün ile içilse şafrâ-i maħrûka ve sevdâyi ishâl [23] eder leben hâmız-ı bārid-i yābisdür taze süt bārid-i ruţbdur ba'zılar [24] hārr ve ruţbdur demişler ve süt kimüsü ta'dil edüp kavî eder[25] ve bedeni kuruğdan (çıbanlar) pāk ederve meniye ziyâde edüp kuvvet-i cimā'î^{202 203 204}

91a

[1] tahrik ederbu ma'nā leben-ı hāmızda dahî vardur hatta hazma qaribdür emzece [2] yābisiye nāfi'dür eger mi'dede şafrā olmazsa balgamilere zararlıdır zîrâ ahrātı [3] kaşirdür yirlere tertib eyledüğüün 'asel ile yemek a'lādur süt elbette neffāhdur [4] meger kaynadalar ağızinhizāmdur ve reğiu'l-haltdur ıslāhı 'asel iledür [5] her süt yaramazdur ihşāya südde ederhuşuşā südde cigerde ola deve [6] süti 'aksidür süddeyi acup istiskāya nāfi'dür ve süt nisyān-ı yābise [7] ve bevāsıra eyü 'ilācdur lakin dişlere zararlıdır delk ederhāşılı diş [8] ve diş etine ve siñire ve baş ağrısı olanlara ve başı dönene ve kulağı [9] gürleyene zararlıdır el-kışşa ekşarı müriş-i zulmet başardur öksürüğe [10] ve nefes-i deme vesile deve süti nāfi'dür huşuşā şalābet-ı tıhāle ziyâde [11] müpārekdür deve sütin çok içmek kehle peydā eder siñir ile levni hūb [12] edüp bedeni semürdür imdi süt ma'yet ve cinsiyetden ve seminiyyetden [13] mürekkebdür deveyebağar ve keçi süti rakıkdür ma'iyyeti çokdur eşek süti ki [14] şol verimli öksürüğe nāfi'dür ki zātu'l-riyye ve sill-i havf ola [15] bu fakir kendüm tecrübe edüp çok nef'ine nā'ıl oldum lahm-i efdāli [16] genc koyun ve taze buzağı etidür başara ola eti nāfi'dür fuzūlî [17] cihetinden oğlağ efdaldur ve her nev' ki hayvān siyāh ola eti [18] laţıfdür genc olup semüz olursa a'lādur arak ve başlu ve dişi [19] yaramazdur kızıl et ki semüz koyundan ola laţıfdür keçi etinün yübüseti [20] gālibdür ve hazmı 'asirdür ve deve eti

²⁰¹**El-leben** fettheninle süde dēnür Fāriside şir dirler ve leben'uş-şecer ağaçlardan hāşıl olan şuya itlāk olunur / kāmūs-ı cild-i şāliş evāhirindedür

²⁰²**El-habel** aşed ve ahmed vezinlerinde **el-habel**kanfez vezninde böğrölceye dēnür lubya ma'nāsına (badem demekdür) / kāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

²⁰³**El-ceviz** levez vezninde şemer-i ma'ruf ismidür ki kız ta'bir olunur küz Fārisi-i ma'ribidür cem'î cevezāt gelür / kāmūs-ı cild-i şānī evvelinde

El-hulebec 'ulebeğ vezninde ve **El-hulābac** 'ulābağ vezninde pek koyu süde ve yoğurda dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

²⁰⁴**El-bakret** banuğ ve kafun fethiyle şağar kısmına dēnür Fāriside kār-ı murādefidür müzekker ve mü'nşene itlāk olunur hāyi ve hiddet içündür cem' cinsini bağırdur hasız ve cem'sağı bağırdur harekāt gibi ve bağırdur zimmetinle ve bağırdur rummān vezninde / kāmūs-ı cild-i evvel aherindedür

ğalîzü'l-ğidâ ve 'asîru'l-hazmdur [21] kızdırur ve tavşan dağî ke-zalik hârr ve yâbisdür kavîruğ yağı ruḫbdur [22] bir ğidâdur ki bedene taḫvîr vèrür qarîbu'l-istihâledür bir yanınun yübüseti [23] ğalîbdür yahnisinun ruḫbeti ğalîbdür iç yağı ve şerhâ yağı bâridlerdür [24] karnı telyîn eder ve ğidâsı kalîldür ve şafrâyı mizâca eriyi beşüp [25] kavun cekirdegi ile maḫlûḫ olursa a'lâdur maḫrûru'l-mizâc olanlara yaz ^{205 206}

91b

[1] evvellerinde ve bahârlarda zarar vèrmez ördek eti keşîru'l-ğidâdur ammâ her [2] çend tavuğ gibi olmaz ve şığır eti uyuz ve temrigü cüzâma vedâu'l-fîl [3] ve talâk olmağıla bâ'îşdür her ğalîz etden bu ma'nâlar zuhûr eder yaban [4] şığırı ve koyunu ve ekşi ğalzetleriyle serî'ü'l-inhidârdur hınzîr eti [5] euзу billâh serîu'l-hazmdur ve keşîru'l-ğidâdur ammâ halḫ-ı lezc tevellüd eder [6] **lâden** şânîde hârr evvelîde yâbisdür laḫîf ve muḫallil ve munzicdür [7] 'al'l-evrâma şiyâf etmekle nâfi'dür kıllarun dökülmesini men' edüp [8] yeñi bitirür oñulmayan çibanlara melhem olsa oñuldur **lûkk** şânîde hârr ve yâbisdür [9] ve ḫafaḫân ve istikâya ve yarakan ve derd-i kebed için nâfi'dür sedr-i [10] –kebedi açar mi'deye kuvvet vèrür su'âle nâfi'dür ma'cün-ı lek su'al-i müzmine [11] nâfi'dür şerbeti bir miḫâldür talâğa zararlıdır işlahı muştakî iledür [12] **lülü** incüdür eyüsi beyâz olup delügi olmayandır

²⁰⁵ **El-ḫamz** hamd vezninde bir nesne ekşi olmak ma'nâsınadır sūdun ekşi olmasına ḫuşuşdur / ḫâmüs-ı cild-i şânî evâşındadır

El-sümâhic 'ulâbiḫ vezninde şol süde denür ki ne pek tatlı ve ne ta'mı mutegayyir olmuş ola ki miyâna olmağıla içe gelür ola murâd yoğurd olur / ḫâmüs-ı cild-i evvel evâşındadır

El-şîrâz şînün kesriyle süzme yoğurda denür / ḫâmüs-ı cild-i şânî evâilindedür

El-ce'âdid şânâdid vezninde bir şarı ve ğalîz ve ḫurî nesnedür ki ba'îne peynir gibi ruḫetlü ve reḫâvetlü olur henüz çoğurmuş tavaruñ memesinden ağız çakmazdan evvelol zuhûr eder / ḫâmüs-ı cild-i evvel evâşındadır

²⁰⁶ **El-redf** ehîr vezninde kötü ve fâsid ve kemter nesneye denür eyü muḫâbilidür / ḫâmüs-ı cild-i evvel evvelindedür

El-baḫî' emîr vezninde deprenişi ağır kend pây olan insân ve ḫayvâna denür ki ḫabrân ta'bir olunur cem'î baḫâ' gelür kerâm vezninde / ḫâmüs-ı cild-i evvel evvelinde

El-zennîzâdik kesriyle yayuğ ta'bir itdükleri büyük ḫuluma denür ki içine ğurd koyup yağı çıḫmak için çalkarlar / ḫâmüs-ı cild-i şalîş evâḫirindedür

El-nefes nunun fethi ve fanun sükünüyle tefel ma'nâsına evvel olarak üfürmek ma'nâsınadır ki bundan oile ta'bir olunur ve tefel azca tökerler tuf tuf deyü üfürmekdür ki tüflemek ta'bir olunur **el-nefâse** nununzammiyle maşdürun ya'nîziyḫ nefesini olan kimsenun ağızından şuluyarak iḫrâc eyledügi üfürüğe denür anuñla istirahat eder el-nefiş ḫabîş vezninde yaradan fişkurup çıkan ḫana itlâ olunur / ḫâmüs-ı cild-i evvel evâşındadır

El-ğanem fethetikle koyun cinsine mevzû' ismidür müfredi yoḫdur şâḫ müfredidür / ḫâmüs-ı cild-i şalîş evâşındadır

El-icz' iki yaşına girmiş toḫlu koyuna ve şağar vesâ'ir çatal tırnaḫludan üçüncü yaşında ve deveden beşinci yaşına dâḫil olmuşa denür / ḫâmüs-ı cild-i şânî evâşındadır

El-me'z yimek fethi ve 'aynuñ sükünüyle ve **el-me'iz** emîr vezninde ve **el-mu'âz** küttâb vezninde ḫanem şınıfından koyunun muḫâlîfine denür ki Türkîde keçi ta'bir olunur ism-i cinsdür / ḫâmüs-ı cild-i şânî evâilindedür

El-ḫavâ' ğarâb vezninde tavşana denür mğ'enneş kuvâ'adur / ḫâmüs-ı cild-i şânî evâḫirindedür

El-ernebnunla enseb vezninde tavşana denür Fârisîde ḫerküş dirler ism-i cinsdür erkeğine ve dişisine şâmildür a'le'l-ḫül erkeğine ḫavez ve dişisine erneb dirler ce ḫavez iki zây mu'cî ile şardu veznindedür cem'î erâniḫ gelür / ḫâmüs-ı cild-i evvel evvelindedür el-şaler fethiyle bir yıllık koyuna ve keçiye denür ki toḫlu ve cins ta'bir olunur taḫül iştirit şaḫra ay 'atuda men'-el-ğanem / ḫâmüs-ı cild-i evvel aḫerindedür

mülaṭṭıfdir ḥafaḳān ve [13] derd-i dil için nāfi'dür ḥuṣūṣā ḡam-ı vehm için müferreḥdür nefes-i dem [14] için iki ḳırāt meṣhūḳ ve meṣūlān isti'māl olunsa müpārekdür meṣāneye [15] zarar dur ıṣlāḥı mercān iledür **ḥarfı'l-mīm maṣṭakı** ṣaḳızdur ṣānīde [16] ḥārr ve yābisdür ḡnlükden ziyāde muḥallil ve ḳābızdur böyle iken telyīni [17] vardur balḡamı raḳīḳ édüp telyīn édüp çiynekile başdan balḡamı [18] celb eder ve pāk eder öksürüğe ve ḳān tükürüğüne fā'idesi vardur mi'deyi [19] ḳavī edergünlük daḡıdır ṣaḳız taḥrīk eder gegirmek ile yelleri [20] periṣān eder ve balḡamı zā'il ḳılır üç dirhem in meṣhūḳān ıssı Őu ile [21] rāḳihen isti'māl olunsa iki üç meclis 'amel ederlakin maḥrūru'l-mizāc olana [22] zarar dur **megās** ana kökine müṣābih Hindden gelür ve Baḡdād'dan gelür bir devādur [23] ṣālīse de ḥārr ṣānīde ruṭbdur muḳavvīdür a'zāyı müsemmendür ḳuvvet-i cimā'ī [24] muḥrekdür **milḥ** merādandır anı sıdar ḥārrdur ṣālīse de kesr ederaḥlāt çāmedi [25] zevb eder yanmış diṣleri pāk edermilḥ 'add'llah isti'māl olunursa ²⁰⁷

92a

[1] levni ḥūb édüp fuṣūlī ishāl eder ta'āmuḡ inḥidārına muḥrekdür tīz indirür [2] ḥazma mu'ayyen olur edviye-i müshiliyeü'l-ḥāḳ olunsa sevdāyı ḳal' eder [3] milḥ-i endārānī ḥaṣṣa balḡam ḥāmı ḳuvvet ile ishāl ederḳara tuṣ bu [4] zıkr olunan keyfiyyātda aḡlebdür **mülüḫıya** Mıṣra maḥṣūṣdur evvelīde bārid [5] ve ṣānīde ruṭbdur Seddi kebedi fetḥ edermişmiş²⁰⁸ ṣānīde bārid [6] ve ruṭbdur cekirdekinüḡ yaḡı ḥārr ve yābisdür bevāsırı fā'ide eder [7] zerdālünüḡ ḥaltı serīü'l-ufūnetdür meblūlī 'aṣeṣi teskīn eder [8] ve mi'deye muvāfiḳdur fi'l-cümle Őeftālūden laṭīf ve nāzıkdür tāzesin [9] coḳ yemekden ḥummālar peydā olur **muz** 'Arabistān'a maḥṣūṣdur eyüsi [10] Yemen'de olur ḡāyetle ḥurdedür keṣret-i eklden süddeler ḥāṣıl olur [11] mi'deye ṣaḳıldür ṣafrāya balḡama baḥsebü'l-mizāc nāfi'dür ḥareḳet-i mi'deye [12] ve boḡaza a'lādur meniye ziyāde eder bögreklere münāsıbdür ve bevlī [13] idrār edermās²⁰⁹ Türkisī fik ve ḳızāḥdur ḳabuḡı cıḳmış yübüsete [14] mā'ıldür ruṭūbet ve yübüsetde mu'tedilldür ḥaltı maḥmūddur muḳaṣṣerinde baḳla gibi [15] inḥidārı yoḡdur bunüḡ daḡı nazcı

²⁰⁷ El-ezb

El-inḥidār infī'āl vezninde bir 'uzvuḡ derisi ḳarbe sebebiyle Őiṣüp ḡalazatlanmaḳ ma'nāsınadır yaḳāl inḥeder cilde izā teverrim ve ḡalez ve iniṣe inmek ma'nāsınadır **el-ḥader** mimüḡ ḡammı ve ḥā ve daluḡ fetḫiyle ki inḥidārdan ism-i mekāndur ve **el-ḥāder** daluḡ ḡammıyla ki mime itbā' olunmuşdur ve **el-ḥader** mimüḡ ve ḥānuḡ ve dalūn fetḫiyle mim-i dālle ittibā' olunmuşdur mevzū' inḥidāra dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḫrindedür

El-sünnem sükker vezninde Őıḡıra dēnür baḳre ma'nāsına / ḳāmūs-ı cild-i ṣālīṣ evāṣıṭındadır

²⁰⁸**El-muşmuş** mimlerüḡ kesri ve fetḫiyle meyve-i ma'rūf ismidür ki kayısı ve zerdalu ta'bir olunan meyvedür mi'deyi tebdīd édüp ve sür'at-i te'finle telṭīḫ ve zā'if eylemekde andan eṣid bir nesne bulunmaḳḳādır 'andu'l-ba'ḳalīli mi'deye maṣarr ve muṭḫeḫ ve keṣire nāfi' ve maṣlaḥdur ba'zılar iccāṣya ya'nī erike muşmuş itlāḳ ederler / ḳāmūs-ı cild-i ṣānī evāilindedür

²⁰⁹**El-mās** bu isimle ma'rūf ḡaledür Türkīde merdēmek dirler taḫī'atı mu'tedil ve tevellid eylediḡi ḥalt-ı maḥmūd ve ṣālīḥdür maḥmūm ve mezkūme nāfi' ve müleyyen ve sirke ile maṭbūḫını ṭalā çerb muferrice müfid ve ḡimmādı a'zā-yı vāhiyeye irāṣ taḳvīde/ ḳāmūs-ı cild-i ṣānī evāilindedür

Ḥubḳu'l-fetā fā-yı meftūḫa ile yāḫūd ḫubḳu'l-fil merazencūṣ ismidür ki mercānḳuṣ dēdükleridür / ḳāmūs-ı cild-i ṣānī aḫerindedür

ve cilâsı vardır bakla cevherindendir [16] bunun nazcı keşirdür ıslâhı cüz'î 'aşfūr iledür u'sâre ağrı [17] olursa zımâd eylemek ile def' olur eger a'zâbdan ayrılrsa pekmez ile [18] bunun unını halî edüp yağı eder lerse def' edereger çıkık yerine gelüp [19] zımâd etseler veca'î teskîn ederşammâ'a zarardur **merzencüş** Türkisî za'ferândur [20] şalışede hârr ve yâbisdür laîfdür ve muhallil ve mülâttıfdür derd-i ser ve felc için [21] şu ile kaynadup gargara verilse mevâdî tenzîl eder ve 'aşaba kuvvet verür [22] dimâğda olan ruṭûbatı zâ'ideyi pāk edermeşâneye zarardur ıslâhı [23] baklatu'l-ḥumkâ iledür **misk**²¹⁰ şânidehârr ve yâbis ve muḳavvî dimâğdur [24] ve mu'tedilldür ruṭûbet-i çeşm için kehl dâhil olsa ziyâde nef'âvardur [25] ve mu'âcîn ve eşrebe ile yemek ḳalbe kuvvet verür hafâḳâna ve bâride nâfi'^{211 212}

92b

[1] ve tiryâḳ-ı semümâtdur ḥuşûşâ beş ve emşâli ile ola lakin dimâg-ı kerem [2] için zarardur ıslâhı kâfûrdur **mümüyâ** iki nev'dür bir nev'î ḥükemâ-i selef [3] beni âdemi kefenleyüp terbiye eylemişlerdür mışruḳ cemî' magaralarında memlûdur [4] bir kısmı mi'de ma'denîdür Bedeḥşân ve Nişâbur'da olur kimyâ-i maḳûlesidür [5] mülûkdan gayrı az kimesneler mâlik olurlar şalışede hârrdur ve muhallildür [6] ve mülâttıfdür evrâm-ı balḡamiyye nâfi'dür taḥlîl verür kırık ve şınıḳ ve ḳarbe [7] ve saḳte için hem içirilüp ve hem revḡan sâde içinde [8] ezüp zımâd olunsa el-amân def' ederma'deni mumiyâyı bir ḥurûsuḡ [9] ayakların kırıp bir ḳırâṫ içirseler fi'l-ḥâl yürür ve ḥareket eder [10] boḡazlasalar meskûr 'azâmuḡ mâbeyninde mumiyâ dâhil olduḡı maḥal [11] görünür bu faḳîr gördüm boḡazda verem yâ ḥunâḳ olsa bir ḳırâṫ [12] veya iki ḳırâṫ sirkencübîn ezüp verseler def' ederrubb-ı tut izâfe [13] edeler bir miḳdâr gargara edüp yudalar def' edersu'âl için 'ineb [14] ve âb-ı keşḳ-i civâyla bir miḳdâr badem yağı zamm olup içürülse üzerine [15] merhem kırıtı sürülse nâfi'dür meşâneye ve 'aḳreb ladḡına ṫilâ olunsa [16] nâfi'dür **ḥarfû'l-nun nercis** zerrîn ḳadeḡ dedükleridür köki ḳa'rdan [17] muvâdî cezb ederbi'l-ḥaşşa ve tecfîf edüp cilâ verür yağı ki [18] zehirinden

²¹⁰**El-misk** mimün kesriyle ṫıb-ı ma'rûfdur bir miḳdârına maske dênür ki aḥaşdur ḥemî'î miskdür 'aneb vezninde ḳalbe teḳavvit ve südeolanlara şecâ'atı mu'rieş ve ḥafḳâne ve im'âda olan riyâḡ ḡalîzeve nâf'-i semûma müfid ve cemâ'î muḳavvîdür ve şebbvî yağıyla memzûcını re's ehlile ṫalâ taḥrik-i kuvvet cemâiyyede 'acübü'l-eşerdür şârḥuḡ beyânına ḡöre müşḳ-i Fârisî mu'arribîdür 'Arablar aḡa meşmûm itlâḳ eder / ḳâmûs-ı cild-i şânî evvelindedür

²¹¹**El-merd-ḳuş** mimün ve daluḡ fetḫiyle maraz-ı nucuş ismidür ki taḥrifle mürçânḳuş ta'bir olunan nebât ma'rûfdur ve lafz mezlür merdeḳuş Fârisî mu'arribîdür ki oluḳlı demekdür murâd ḳoluḳlı demekdür murâd yumuşaḳ ḳuluḳlu demekdür mu'arribinde mime meftûḡ ve kâfi kâfe ebdâll eylediler ve merd ḳuş za'ferâna dênür **El-meraz** necuş mimün ve za-yı ma'cumenün fetḫiyle bu daḫî zikr olunan mer ḳuş nâm-ı nebâta dênür ve bu maraznḳuş Fârisî mu'arribîdür merzen fareye ve ḳuş ḳolḡa dinmekle fare ve ḳalıḳlı demekdür nebât-ı mezkûre 'Arabîde samsaḳ dênür zemzem vezninde 'asr bol ve sancu 'illetine ve 'aḳreb şoḡdıḡına ve şoḡuḡdan 'ariz olanvec'lere ve ma'l-ḥülyâ ve nefḫ ve laḳva 'illetlerine ve aḡızdan sâlidür aḳmaḳ 'arizâsına nâfi' bolı biḡâyet medder ve ruṭûbat mi'de ve im'âyı mecfedür / ḳâmûs-ı cild-i şânî evâli aḡerinde bâb'uş-şin faşlu'l-mîmde

²¹²**El-menc** mimünzammıyla mâş ta'bir olunan ḡalenün yeşil ve tâze olanına dênür / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşıtındadır El-maẓnûn

alınur yâsemin yağı gibidür ammâ iz'afdur bunun yağı [19] yüzde olan çekîde ve kızıl noktalara fâ'ide eder köki dâ'uş-sa'leb [20] marazına a'lâdur ve südde-i dimâğ feth eder şar'a müfiddür hârr olan başları [21] gerek şemmî ve gerek gayri tarîkile isti'mâl ağırdur ve kılunçı heyecân [22] êtdürür **nîl** cüydur evvelîde hârr ve şânîde yâbisdür ve kıbızdur [23] ve kan gidene nâfi'dür çekîde ve bahağa cilâ vèrür ve yaprağı yaş [24] cerâhetleri onuldur **nesrîn** yaban gülünüş beyâzıdır hârr ve yâbisdür [25] fi'ide yâsemin gibidür altmış dânesi yenilse bir müşhildür bir a'lâ²¹³ zeyt

93a

[1] müşhildür kurduları ve kulağ güürdüsini men' eder ve dişler ve çeñe ağırlarına [2] menâfi'dür südde ki burun delüklerinde ola acır kuvvet-i şâmiyye isti'mâl [3] vèrür **nemmâm**²¹⁴marşama dedükleridür şâlîsede hârr ve evvelîde yâbisdür kehle [4] katl êderve bârid veremlere fâ'ide edertilerğas ki verem-i nisyanidür ve fevâk [5] ki ince marağdur bu ikisine dahî şarâbile kaynadup içürseler fâ'ide [6] êderhuşüşâ cigerün bârid ve veremlerine nâfi'dür **nîlüfer** şânîde bârid [7]ve münevvedür şudâ' ki hârr olup şafrâvî ola def' êderlakin dimâğı [8] za'if eder ve ihtilamı kesüp şehvet-i cimâ'î kaç' êderşarâbı şafrâyı [9] itfâ êdermülaţıfdür su'âle ve şevşaya müfiddür **na'nâ'** şânîde hârr [10] ve yâbisdür ruţûbet-i fazliyyesi vardur cevher-i kebedi kavî êderve mi'deyi [11] kızdırur fevâk-i 'işnâni men' êderve hazma mu'ayyen olur balğamı ve demi [12] ve kavmığı men' êderve kuvvet-i cimâ'î taħrîk êderbir şutam na'nâyı süte [13] şosalar kesülüp pîz olmağı men' êder**nuhâle** kepekdür hârr [14] ve yâbisdür evvelîde cilâ-i kavîsi vardur telyîn ve tenkîye êderşerbeti [15] badem ve sükker iledür bu vech üzre boğaza ve öksürüğe nâfi'dür [16] şarâbla riyyenüş şişlerine nâfi'dür **neşâ** nişastadür evvelîde [17] hârr ve yâbisdür bunun telyîn-i taşviyyeti vardur za'ferân ile [18] sürülse yüzde olan çekidi giderür ve şerbet gibi içmesi [19] nevâzili men' êderşadre dökilmeden alıkor gözünş mevâdınüş seyelânını [20] men' êder**nabk** 'Arabistân'da olur meşhür yemişdürağacına sedre ağacı [21]dèrler yaprağın alup kurdudup mevtâyı anuñla ğusl êderler yemişi şabi'âtda [22] alüc gibidür sıyğ êtmışdür **nâr-ı cîl** Hindüstan şozıdır şânîde

²¹³**İstîtalas** feth ta ve sükün-ı řa-yı mühimle ve zamm-ı lām ile Yunānîde bir nev' mūmiyā ismidür ki zift gibi siyāh olur ve kařrān gibi kořar mūmiyā-yı gevhi dahı dirler 'Arabîde kařr2ul-yehūd ve Türkîde deniz mūmiyāsı ve ba'zılar zift mūmiyāsı ta'bir êderler kırılmış ve ezilmiş a'zaya hālîş mummyā gibi mü'eşşer ve nâfi'dür hemze-i meskuredür / şahîfe 23 bürhān řatî'

²¹⁴**El-nūmām** şedd edüzında bir hoşbu nebāt adıdır Türkîde marşama dirler riyaħîn envā'ındandur bol ve hayzı mederr ve raħmde olmuş cenîni ve şoğulcanları muħric ve kehleyi mehlik sekencebîn iledür meşâğālını şerb bi'l-ħaşşa arı şokmış kimseye nâfi'dür/ kāmūs-ı cild-i şâlîsevāşıtdadur

El-sisneberlî 'anber vezninde hoşbu bir çiçek adıdır ki aña nūmmām dènür sisneber a'cîdür Türkîde marşame dedükleridür / kāmūs-ı cild-i evvel aherindedür

El-şušet terme vezninde şarın ağırsına dènür a'ale'l-kül maddesi bir rîħdür ki ikülerün altına şokılıp derd-nāk êder yaħūd bi şişdür ki ikülerün iç yüzinde olan perdesinde hâdiş lolur zātu'l-ceneb gibi ve şamar segirmege dènür / kāmūs-ı cild-i şânî evāşıtdadur

h arr [23] ve evvelide y abisd ur g id aiyyeti ziy ade baha kuvvet v er ur taq tir bula n afi'd ur [24] deheni bev asır n afi'd ur lakin mi'deye sa k ild ur **n an h' ah** na ved ur s anide [25] h arr ve y abisd ur s uddeye ta lil vardur mi'den n s ikletini def'  eder 'i s ane

93b

[1] n afi'd ur kebed ve mi'de ve t ih al i n a'l adur evr amı def'  eder eger s ar bla [2] kaynadup i ilse bevli a ar b ogrekler n ve me anen n ta lar n p areler  ol [3] h umm alar ve y abisd ur  u'ab olan  ulun ı a ar a l at-ı g al zeyi ra i k  eder her na dur [4]  art sa r a olsa c z'i zamm olunsa ma err  be  r r  erbeti n im mi  k aldur [5] lakin  albe  arardur i l ahı benef e m rebb sıyladur ** arf 'l-v v vec** egird ur [6] aza dan gelirse saz k okid ur s anide h arr ve y abisd ur ve m l at ıfdur [7] a l atı g al zeyi iz ale  d p bevli idr r  dert l gı ile er d p  alabatın [8] def'  eder g z n  arinesinde olan 'avar za cil  v er ur yan a rılarına [9] ve  arın a rılarına f 'ide  eder eger kaynadup  uyını ebz n eyleseler ra im n [10] evc 'ına n afi'd ur **verd** g ld ur evvelide b rid ve s aniye y abisd ur ciceginden [11]  onra olan dibleri  avidur bunda nev'   abz vardur lakin  urusınu  [12]  abzı ziy adur ve m ftehd ur sa r yı teskin  eder ve a'z -i ba ınayı  avı  eder [13] ve  uyı ve balg mı def'  eder ve i mek mer k a larına n afi'd ur  o ma  s ad -i [14] h arrı s akin  eder ve 'ate  get r p  usadur ma r r'ud-dim g olanı [15] tert b  eder merb sı se ha n afi'd ur mi'de muv fi  ve cigere n afi' ve ha ma mu'ayyend ur [16] g li d sey p  zerine yatup uyuma  za'if v er ur ve kuvvet-i cim 'i keser [17] evc '-ı mi'deye g l-be- eker a'l adur t zesinden 'amel olunan  erbet on dirhem [18] olursa ish l  eder** arf 'l-h  hindib ** T rkis  g ynekd ur b rid [19] ru bdur y abis olanı evvelide y abis ve ru b olanı ru bdur bost nisin n [20] ru beti ziy aded ur pazı nev'   ar rete ma'ild ur kebed ve em'  ve 'ur kda olan [21] serd mar zlara n afi'd ur hindib nu  la if  abzı vardur cigeri ve mi'deyi [22]  avı  eder ma r ru'l-miz ca berk muv fi dur mebr ru'l-miz ca bi'l-h  sa muv fi dur [23]  avrulmu  un ile y rek oynamasına ziy ade m p arekd ur eger ya ı  eder lerse [24]  albi  avı  eder y r enbe ile bo az  i lerine ve a rılarına n afi'd ur

94a

[1] hindib nu  s tini g z a rılarına ve z lmetine cekselers f 'ide  d p cil  v er ur [2] ve veca'in def'  eder **helilec** evvelide b rid ve s anide y abisd ur yemesi sa r yı [3] s y nd r r ve y rek oynamasına f 'ide  eder c z ama ve m l ih ly  ve tevah u a [4] da i nef'  vardur ve  al bet-ı t h ale n afi'd ur ve mi'dede hu net olsa def' [5]  dersiy hi levni  af  eder abilin n nec r ve 'a la ve istisk aya f 'idesi vardur [6] sevd  ve sa r yı ish l  eder  arı helile sa r yı ve azıcık balg mı ish l [7]  eder**hely n** me h rdur nev'   ar rete m 'ild ur ve cil  ve tefett h-i s dd-i a'z  mu arrerd ur [8] h   s a cigerde ve b ogrekde olan s ddeleri feth  ederve  arılı a ve y rek [9] oynamasına f 'idesi vardur ek arında nev'  g n l bulunur ve veca'-i [10] z hre

fā'ide vardur ve bevl ve hāyzi idrār édervilâdeti âsân éderve meni [11] ziyâde éderve cima'â kuvvet ve iştihâ vèrür **hezâr-ı cuşân** üzüm şalkımı gibi [12] bir devâdur hintden gelür şânide hârr ve yâbisdür idrār bevl édüp şalâbet-i [13] tihâli telyîn éder ahlât-ı galîzeyi izâle édüp pāk édergiçige ve uyuza [14] nâfi'dür şar'a ve zehirlü hayvân şoқduđına nâfi'dür evrâm-ı raḥimi [15] derf' éderfuzülını ihrâc éderḥuқne ile nef'âbî-nihâyidur **ḥarfu'l-yâ yâḳût**²¹⁵ [16] dört nev'dür aḥmer-i ebyaz ve aşfer ve ezraқdur cümlesinüñ taқâviyyet-i [17] ḳalbde ḳuvvet ziyâdedür rûḫı tenvîr édermu'tedildür semümât-ı ḳavîye için [18] hayli muḳâvemeti vardur **yâsemin** üç kısmdur aқdur ve şarıdur ve gökdür [19] şânide hârr ve yâbisdür ve mülâttıfdur ruḫbâti talḫîf éder pîrlere [20] deheni nâfi'dür çok ḳoқlamaқ beñzi şarardur yağı emrâz-ı bârideye nâfi'dür [21] **yebrûḫ zamm** 'abd'us-selâmdurbir eczâdur ki adem şeklindedür başı [22] saçından kökidür Rûm ilinde nûreḳubda perîn dağı demekle ma'rûf [23] yaylaқda çok olur erkegi zekerî ve dişisinüñ fercî müşâhda [24] olunur a'zâ-i insâniden bir yerde noқşanı yoқdur hattâ tırnaқlarınuñ [25] dâ'iresinde hâleleri bile zâhirdür ḳacan bu eczâ bulmaқ murâd éden²¹⁶²¹⁷

94b

[1] gece ile olduğı yerde mum gibi yanar ve mum mişâli şu'le vèrür aña [2] nişân éderler ertesi varup çevre yanın eşerler cüz'î yaşur yeri [3] ḳaldıқda bi ip ile bağlar ve dibine şarâb döküp bir aç köpek boğazına [4] ipün bir ucunu bağlayup oş deyüp çağırup bîrûḫı yerinden ḳal' éderler [5] ve evvel hâlde köpek olur bir böyle eczâ olmaz ḫaқ ta'âlanuñ ve ḳavâḳ [6] ḫulḳ étdüđine 'aceb şâhiddür ḫaşşası cenûna ve tevaḫḫuşa ve mâliḫülyâya [7] ve şar'â ve felcedür şerbeti iki ḳırâtdur altı ḳırâtdur altı ḳırâtı üç [8] şerbetdür nevât ile içilse süst endâmlara muvafıқdur erkegi veya dişisi [9] her ḳanḳısı maḫlûb ola ol heyet ile bir şarı vilâ içinde getirülse [10] maḫlûb bî-ḳarâr olur eger iki dirhem mıḳnaḫıs ile getirülse maḫlûba [11] cenûn muḳarrerdür sübhânu'l-ḳâdir **te'âlim-i sittenünḫa'lîm-i râbî'nün sıfr-i** [12] **şânisinüñ bâb-ı şânîsi edviye-i mürekkebe beyânındadır ki ba'zı ḳavâid** [13] **naḳl** olunur imdi devâ-i müfred üzre mürekkeb ihtiyâr olunmaz müfred bulunsa [14] kāfidür ammâ terkîbe muḫḫarr olduğumuz için ihtiyâr éderüz yâḫûd devâ-i [15] müfredün ḫürmetiçün yâ ḫa'amı girye olduğıçü yâ râyiḫası girye olduğıçün [16] veyâḫûd ḳuvvetinüñ taḳvîyyeti ve za'ifi için ihtiyâr olunur yâḫûd ba'zı [17] devâ-i serîü'l- nûfûz olur anuñçün terkîb éderüz ki baḫîu'l-nûfûz ola [18]

²¹⁵**El-yâḳût** aḳsâm-ı cevâhirden cevher-ı ma'rûf ismidür ve bu Fârisî'den mu'arribdür eşnâf-ı keşîresi vardur rummânî kısmı cümleden acûd ve a'lâdur şerbî ve süse ve ḫafḳân ve za'if ḳalbe nâfi' ve tâ'likî cümüd deme mâni'dür / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşıtında ki bâb elşâdan üçyuḳarısındadır

²¹⁶**El-ehlilec** kesri hemzenüñ ve lâm-i şânînüñ fetḫi ve ḳalîlâ kesriyle semer ma'rûf ismidür müfredi ehlilecedür hâile işbu semer-i helîle demekle ma'rûf dârudur şarı nev'ine şarı helîle ve siyâhına ḳara helîle dirler ki tamâm-ı nazc bulanıdur ve bir nev'ine kâbili dirler murabbâsı olur ḫutaḳ envâ'mı mezîl ve ḫavâsı ḫâfîz ve şudâ'î dâfi' ve mî'dede vücûdı bir ḫâmede müdebbere olan ki bânü vücûdına mu'âdildür/ ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşıtındadır

²¹⁷**El-kâbil** banuñ kesriyle bu devre denür yaḳâl-ı ricâl kâbili ay ḳaşîr / ḳâmûs-ı cild-i şâliş evâilindedür

yāhūd ‘aksī murād oluna yā marāz-ı mürekkeb olur bir devā bulunmaz ki iki [19] müfredlerine muqābil ola gāh iki kuvvetinden birisi aqvī olur ta’dil [20] için terkīb olunur yāhūd bilürüz devā iki müfredün kuvveti birine muqābil [21] ola lakin marāzuñ bir müfredinün kuvveti aqvī ola öyle olsa taqviyyet [22] kılınur ol kuvvet aña muqābil kılınur kaçan ki devāları terkīb eylesek [23] her birinden şerbetinün miqdārın şerbetinden al ki ol eczānuñ [24] resmī mu’ayyeni ola gāh olur ki ba’zı mürekkebat-ı müfredātda aşl olur [25] ayāricātda şabr gibi kaçan ol müfredi ki aşldur isķāṭ eylesek mürekkebeḥalel ²¹⁸²¹⁹

95a

[1] gelür terkīb bāṭıl olur kaçan derece-i devāyı bilmek dilesek ıssılığı ve şovuklığını [2] cem‘-i kayl eczā-i ḥārreyi bāridiyi müfredātdan isķāṭa kıl meşelā aql-ı leyn-i ekşerden [3] ol baķīden bir cüz‘ī ki müsemmī ola ‘ud edviyeye ol dereceyi ki mürekkebdür [4] ḥārf‘uş-şāniye ḥārfu‘l-evvelīde eczā-i ḥārrdan iki var zīrā anda cüz‘ī [5] ḥārr vardır mu‘ādil olur anda olan cüz‘ī bāride daḥī vardır ki anuñ [6] sebebi ile ḥārrdur derece-i evvelīde ve bunda bir cüz‘ bārid vardır cem‘ [7] oldı eczā-i bārideden iki ve ḥārrden beş cüz‘ kaçan isķāṭ eylesek [8] bundan iki cüz‘ī bāķī qalır üç cüz‘ī bunun naẓfi bir bucuķ [9] cüz‘de böyledür mürekkeb olur bir bucuķ derece kaçan ḥārāretten terkīb [10] édüp bir yere cem‘ kılsaķ ḥārr fi‘l-şāniye bārid fi‘l-evvelī öyle imdi [11] bāride iki cüz‘-i bārid ve bir cüz‘-i ḥārr vardır ve ḥārrda üç eczā-i ḥārre [12] ve bir cüz‘-i bārid vardır bāķī olur derece-i evvelīde terkīb eylesek [13] ḥārfi‘ur-rabi‘a ve bārid fi‘ş-şāniye mu‘tedilden ḥārrden beş eczā [14] ḥārre olur ve bāriden üç eczā bāride ve bir cüz‘ ḥārr olur [15] ve mu‘tedilden iki cüz‘ olur biri ḥārr ve biri bārid ve kaçan bir isķāṭ [16] eylesek aķıllı keşerden ve bāķī qalanı el-yuķüşķ derece-i evvelinün şalişānından [17] mürekkeb olur imdi kıyās-ı ruṭubette ve yübüsetde budur ḥesāb [18] bu minvāl üzere ve qata ki muqadīr-i edvīye muḥtelif ola i‘zāmın [19] alup aşğarına müsāvī kılırsan kaçan ki edvīyenün derecātı biline [20] mecmū‘ mürekkebün cümlesini aña izāfe kılırsan eger müsāvī olursa [21] mecmū‘ mürekkebe naẓar olunur cemī‘nün derecesi bilünür eger bāķi aql ola [22] mürekkebden müsāvī olanı alup ḥesāb edersen andan sonra [23] izāfe edersen eger bāķi müsāvī olursa aqla müsāvī olanuñ cemi‘ī [24] qarīb ola miqdārı vāḥde keyfiyyetde müsāvī olur ve Allah-ı a‘lam **bāb-1** [25] **şaliş edviye-i mürekkebeden muqaddimāt-ı ilācda elzem olan mürekkebat beyānındadır**²²⁰

²¹⁸ **Mıknatıs** mıknatısın efđ ali lāurdi ve şafdur el-cağı siyāhdur te‘iki kuvvet-ı muḥāfizayı müriş ve fālic ve nıķrīs ve vec‘ –i muḥāşıl ve bil āğrısına nāfi‘dür / ‘an-ı bürhān

²¹⁹ İzāfe ile kaçan ki ‘arz-ı müsāvī olsa iki edvīyenün her bir cüz‘ī miqdārı

²²⁰ **Maṭlab** edvīye-i mürekkebeden muqaddim ‘ilācda elzem olan mürekkebat

95b

[1] ve cümleden biri **el-muğalliu'l-hulv** bu bir muğlâbdur ki fi'l ahfedür ve zararı aķallıdır [2] muğalliline muvâfiķ isti'mâl olunursa nef'â keşirdür **buder** 'ineb ve sebistân [3] on beş dâne bezr-i haţmi ve bezr-i hıyâr ve zehr-i benefşe üçer dirhem ve 'ırķ-ı [4] sūs ve nilüfer birer mişkâl persiyâ ve şân ve râziyâne bir dirhem hem cümle [5] kaynadup ve süzüp şuyın isti'mâl edeler **el-mağalliu'l-munzic** bu muğlâb [6] ğalîz haţları bişürür māddeye isti'dād verür **buder** bezr-i kerefs bezr-i râziyâne [7] ve yaban köki ve anısün bir dirhem ve çekirdeksiz kızıl üzüm ve incîr onar [8] dirhem zehr-i benefşe bezr-i haţmi ve ebe gümece üçer dirhem persiyâ ve şân bir üç [9] istiħzūs iki dirhem cümleyi ķaynadup süzüp isti'mâl edeler **şimden** [10] **gerü bir kaç neķü' beyân edelüm** neķü' oldur ki eczâyı cem' edüp ķaynatmayup [11] ısladup edvîyenüñ kuvveti şuya cıkdıķda maħreķalara ve lâzım olan [12] muğallilerde isti'mâl olunur neķü'-ı hulv zerdalu ve 'ineb ve icäs on beşer [13] dâne nilüfer zehr-i benefşe dörder dirhem 'ades maķşer ve persiyâ ve şân [14] üçer dirhem bezr-i hindibâ ve marşuş birer mişkâl eger şafrâda ğalebe [15] olup ħarâret ziyâde olursa yigirmi dâne Amasya erigi zamm olunursa [16] ziyâde laţıfdür tebrîd ve tertîb taşfiye-i dem ve tefîh südded ederbir nev' [17] neķü' ki evvelkîden mü'eşşer ve ziyâde müpârekdür ħimmayât-ı muħarriķa ve ħimmiyât-i [18] şafrâvî ve sevdâvî içün ğaflet olunmaya **neķü' kâmil ve müleyyen** 'unnâb²²¹ [19] ve sebistân ve kızıl üzüm ve ķara üzüm ve incîr ve iccäs ve zerdalu [20] ve ķayısı her birinden onar dirhem ve red-i aħmer ve zehr-i benefşe ve lisân-ı şevr [21] ve persiyâ ve şân ikişer dirhem senâ on dirhem şırħeşķ altı dirhem [22] emîr bâris üç dirhem temürhindî on iki dirhem muķaddimâ senânuñ cüyın [23] irteleyüp şırħeşķle bir yerde bağlayup edvîye-i mezķür ile bir gece kâmil [24] ısladup irtesi bir miķdâr ħareket itdürüp çanaķda iken ķarışdırup [25] bir nîm kâse miķdârı içe ikinci ğün ke-zalık bir nîm kâse içe üçüncü

96a

[1] ğün bir ħoşca ķarışdurup ve süzüp bir nîm kâse daħî içeler tamâm olur [2] üçüncü ğün içilen a'lâ müleyyendür bundan eyü mülâyîm şerbet olmaz gerek [3] ħasta gerek şaħiħ isti'mâl itse câizdür nef'ine nihâyet yokdur **neķüu'l-4** **ħâmiż** bunun fâ'idesi ke-zalık tebrîd ve tertîb eder ve taşfiye-i dem [5] ve tenķiye-i aħlâţ ve tefîh-i südded eder ve şafrâyı ishâl edüp kaţ' eder ve 'aţeşi [6] tebrîd ederve tesķin **buder** mişmiş ve 'unnâb o nardâne icäs-i kibâr on [7] dâne temürhindî on dirhem nilüfer bir dirhem zehr-i benefşe üç dirhem minvâl-i [8] meşrûħ üzere ısladup içeler **neķu'-ı müşhil** bu neķ'üñ fâ'idesi [9] şafrâ ve balğamı ishâl

²²¹ Maţlab neķü'

El-neķü' şabür vezninde şuya bırakılıp ısladılmış nesneye dênür gerek nebîz ve grek devâ maķülesi olsun / ķâmüs-ı cild-i şânî evâşıţı aħerindedür

eylemekdür **meşelā** neķū‘ hāmize beş dirhem senā ve beş dirhem [10] ehlilec şafrā idhāl édüp beş dirhem hindibā ve beş dirhem zehr-i benefşe dahī [11] kıtup ışladup ve süzüp yigirmi dirhem ‘asel hıyārşenbe ve otuz dirhem [12] sükker ve nim dirhem rāvend ve bir dirhembadem [13] yağı kıtup içeler bī-nażır balgamı ve şafrāyı ishāl éder**bundan şonra** [14] iki maţbūh beyān édelüm ‘ilācda taķdīm olunan eşyāda maţbūh ile muġlābda [15] fark oldur ki muġlāb mülāyim nārla cüz’ī kaynadup ‘amel olandur maţbūh [16] isel kemāl mertebe kıynayan edviyeye dērler **nev’-i aher** bu neķū‘a neķū‘ müshilden [17] ziyāde yigirmi dāne ehlilec kābili ve şebistān yigirmi dāne çekirdegi çıķmış kızıl [18] üzüm ve on beş dirhem helilec-i esved ve dört dirhem haţmi ve emīr bāris [19] kıtup ıřlatduķdan şonra a‘lā bişürüp süzüp içeler ziyāde nāfi‘dür [20] **nev’-i aher** sevdā-yı ishāl cüzām ve hikke ve bahaķ içündür ve ahlāt-ı maħreķayı balgamiye [21] ve sevdāviyeyi iħrāc éder **buder** ehlilec kābili ki cigerdeki çıķmış ola ve helilec [22] ve hindī her birinden onar dirhem besfayic ve senā ve eftīmün ve lisān-ı [23] şevr ve istihzūs her birinden beş dirhem kızıl üzüm bezr-i şāhtere ve ‘ırķ-ı [24] sūs ve bezr-i hindibā üçer dirhem bezr-i [25] rāzyāne bir dirhem cümlesini dört yüz dirhem tatlu şuda rub’ī kıalınca

96b

[1] kaynadup süzüp yedişer dirhem ‘asel hıyārşenbe ile ve terencebīn ve on [2] sekiz dirhem şeker kıtup süzüp bir kıac dirhem badem yağı zamm édüp [3] içeler **şimden gerü** bir iki nev’ fitil ve hıķne beyān édelüm ki hāşşası [4] taţbi‘iatı telyīn eylemekdür huşuşā maħruru’l-mizāc ola sükker-i aħmer beş dirhem [5] millh bura bir dirhem sekeri ‘asel ile kıvāma getürüp eczāyı kıtup şerçe [6] barmaķdur şāf édüp badem yağı ile kıvāma getürüp eczāyı kıtup [7] şerçe barmaķdur şāflar édüp badem yağı ile yaġlayup şiyāflar éde [8] **nev’-i aher** evvelkiden kıavīdür zehr-i benefşe ve senā birer dirhem hem burak [9] ve saķmūniya rub‘ar dirhem ‘asel kifāyet kıadar **hıķne leyyīne** sebistān otuz [10] dāne zehr-i benefşe ve bezr-i haţmi ve ebe gümece ve şı‘r maķşer birer avuc ‘ırķ-ı [11] sūs ve pāzu ve bir miķdār cümle kıynadup ve süzüp on dirhem [12] hıyārşenbe ve yedişer dirhem şeker ve sīrec bir dirhem burak kıtup ‘amel [13] édeler bir miķdār ‘amel ziyādece murād olunursa rubb’ dirhem saķmūniya kıtup [14] halķ édeler eger hummāsı var ise saķmūniya kıatmayalar **nev’-i diger hıķne-i leyyīne** [15] pazı şuyı ki kıynadup kefi alınmış ola altmış dirhem alup sıyķ éden [16] hıķne eczāsın dāhil édüpkıynadup ‘amel édeler **hıķne-i aher** evvelkiden [17] aħaddür ve müpārekdür bāzi kıynamış ve kefi alınmış yüz dirhem besfāyic [18] ve sināmeki ve kıańaryün ellişer dirhem tamām cümleyi kıynadup ve süzüp [19] felūs hıyārşenbe on beş dirhem süzüp on dirhem ‘asel ve on [20] dirhem sükker ve rub’ dirhem maħmūde ve yedi dirhem zeyt kıtup iħtikān [21] édeler balgamı zā’il édüp istifrāġ éder ve veca’-i zehri def’ éder [22] **hıķne-i aher** bir nev’ laţif

h kned r evvelkiden ki h kne a edd r dinmiş [23] idi bu c mleden a‘l dur  ulun i a ar nih yet yine evvelkiye ziy de olunan [24] bab nec ve iklil ’l-melik ve  arak  t  bezir-i kerefs ve r zy ned r bunlaruŐ [25] her birinden bir  c miŐd r  d hil olur  ayli la ifd r **fitil m shil** ²²²

97a

[1]  anzal ve bura ve sa m niy  rub‘ dirhem ‘asel  adar kif yed r **b b-ı r bi‘  ol** [2] emr z **bey nındadır ki bir ‘uzva ma Ő  ol** ve ol mar zlaruŐ sebepleri [3] ve ‘al metleri ve mu‘alec tı bey nındadır c mleden ibtid  eyleduŐimiz emr z [4] dim gına bey nındadır imdi miz c  arruŐ ‘al metleri beden  atı kızup [5] ve uy usuzluk v k ‘ olup iztir b ve teŐevv Ő ve a v linde  affet-i [6] m Őahide olunmak ve t z t z  akmak ve keşret kel mla meŐg l olmak ve g zi [7]  ararm k ve m berretle f ’idalanup m Őehhan tdan  arer g rmekd r bu c mlesi [8]  ar ret ‘al metlerid r miz c  b rid n ‘al metleri beden ŐoŐuk olup [9] ve kesel  zre olup y z n g z n a lık d r ve m Őehhan tla f ’ide- [10] lanup m berred tdan zarar g rmekd r bu c mlesi b r det ‘al metlerid r [11] eger ru bet  alabe eylese kesel ve nisy n ve  alabe-i nevmle  zerde olmak [12] mu arrerd r y b set  alebe  derse burun deliklerinin y b seti  alib olup [13] m shile  alib olma d r ve ru b olan eŐy dan f idalanma d r belki [14] ru b yaŐlarıyla yaŐlanmak ile ziy de f ’idalanur imzice-i m rekkeben n [15] ‘al metlerinin imtiz c dur amm  m ddiyen n ‘al meti sa r  iŐkelet vermek [16] ve  uŐ netd r ve  ır at-i Şedide ile ziy de seher peyd  eylemekd r ve y z [17] ŐarılıŐıd r ve aŐzuŐ aclıŐıd r  anuŐ ise ‘al meti ziy de Őı let [18] ve  arb-ı Őedidd r ve Őir yin n ŐiŐmesid r ve  ararm kd r y zde [19] ve g zde  amarlar  alu olma d r balgamuŐ ‘al meti  at  ziy de Őı let [20]ve nevm-i Őa ild r ve anuş gevŐekligid r ve  ul-ı mar zdur ve ziy n  m mte d [21] olup coÇ olma d r sevd nuŐ ‘al meti Őı l az olup ve fikr-i f s d [22] ve s vis coÇ olma d r ve y zde ve g zde levn  aramtık olma d r [23] mezk r tuŐ imzice-i ‘ar za ‘al metlerid r Şimden ger  mu‘ l-c ta [24] m b Őeret  edel m vallah-ı ta‘ l  a‘lam **b b-ı  amis env ’-ı Őud ’dan** [25] **Őud ’-i  arr ve s dic bey nındadır** evvel  Őud ’  arr veya b rid olur²²³

97b

[1] bu ikisi da ı ya madde ile olur veya maddesiz ile olur maddesiz [2] s -i miz cdan ‘ariz olan Őud ’  arruŐ sebepleri  arr  ıdalar ve dev lar [3] yemekden ve g neŐ  ar retinden ya hav   ar retinden ya ıssı  amm mdan veya ateş [4] yanında coÇ oturmadan y  g z n r yi halu nesne  oŐma dan olur [5] misk gibi r yi hasi girye nesne  oŐma dan olur  end b dcoŐ [6] s ylemekden ve  azabdan ve caŐırma dan da ı olur ‘al meti mezk r [7] sebebler

²²²**Bey n** –ı fitil ve  ukne

²²³**El-Őad ’**  ar b vezninde baş aŐrısına den r g y  ki başa Őa k  der ya al a ze Őad ’ ay vec‘u’l-r s /   m s-ı cild-i Ő n  ev Őıttındadır

bi'l-fi'l mevcūd ola veya gemiş ola 'ateř avī olmağ ve yaşı [8] muhkem ıssı olmağ ve ağızında tükürük az olmağ burunu ve dili [9] yābis olmağ bārid nesne hoş gelmek ve nabz-i mütevātir ve bevl ve biraz [10] mu'tedil olmağ ve ulağda gürüldi olmağ ve fikrinde hālel olmağ ve uyhusuzluğdur [11] 'ilācı řarāb-i iccāř ve temürhindī veya limon řarābı her anğısı olursa [12] nilüfer veyā benefşe řarābı ile içeler ve bārid yerlerde oturup başa [13] gül şuyı ile sirke süreler zīrā maraž zıddıyla zā'il olur [14] ve mişliyle ziyāde olur ve řāhib-i řudā'ıñ iki ellerin ve ayakların urup [15] dōkebildüğü adar ıssı řu içine vaz' etseler ziyāde nāfi'dür bu řudā' [16] hārrıñ 'ilāclarındandır akrāř-i müşelleseyi mā-i verd ile hāll edüp alınca [17] sürmek müsekkin ve münevvedür ve sākin olmağ ve rāhat olmağ ve illet-i kelām [18] ve telyīn-i řabi'iat uadā'ī def' ederacan ki řudā' müştedd olsa dōgme [19] bir 'ilācla teskīn ābil olmasa maħūfdur ki sersāme mu'eddī olur ol [20] vaqt-i řab'iatı huğne-i leyyine ile ishāl etmede mübalağā edeler ve ıssı yemekden [21] ve ma'cūnlardan ve soğan ve şarımsağ yemekden ihtirāz ede tervih'ur- [22] revāhda 'abdu'l-laşif-i tebrīzi řudā'-i mezbūrda afyon oğmağı tecrübe [23] etdüm bundan enf' nesne bulmadım aytmışlar **bāb-ı sādīs řudā'-i** [24] **bārid-i sādīc beyānındadır** māddesiz sū-i mizāc sacdan 'arīz olan [25] řudā'-i bāridüñ sebepleri bārid nesnelere yemekden olur ve buzlu hoş²²⁴

98a

[1] āblar ve şular içmek ve soğuğ havāya toğunmağ gibi ve fi'l-cümle eřyā-ı bāride [2] mülākī olmadan olur '**alāmeti** baş bürüdet üzre olup şağil [3] olmağ ve ağırı eñře şarafına mā'il olmağ hārr eřyā hoş gelmek ve sākin olmağ [4] ve zükām olmağdur '**ilāc** řarāb-ı ustuhūdūs mā-i hārr ile yā ma'cūn-ı ustuhūdūs [5] yā mağla-yı munzic yā kelişgir vėre ve merzencūs ve nercis ve misk ve 'anber [6] ve lāden ve yasemin oğlar ve kendūs ile ağırsalar ve hāmmāma girüp ıssı [7] bezler ile ıssı köpük ile milh medğūkı beztür yā içine oyup başı üzerine [8] oyalar ve ateşe arřu oturup ve efrece ızdurmağ nāfi' mücerredür ve bābādyā [9] ve iklīlül-melikve merzencūs zımād edüp veyāhūd bunları aynadup [10] şuyını ısıcağla nağul edeler ve necārına yüzini şutalar ve cemi' müberredātdur [11] ihtirāz edeler süt ve tāze balığ ve yař yemişler gibi ve havā-i bārid gibi řudā' [12] eger hārr ve eger bārid bir miğdār sezāb ve bir miğdār ezyāne toğmī yumuşağ [13] dōker bir miğdār hınnā ısıcağ řu ile ta'cīn edüp řabānı altına zımād [14] olursa baş ağırsını giderür mücerredür ve eger sezābı dōküp ve şoğup [15] şuyını şabanına surseler baş ağırsına kāfi ve mücerredür **hūkā-i hind** [16] zerdalu ciğerdekinüñ içini dōküp ısıcağ řu ile şağilkiye tılā ederler [17] imiř řudā'ī teskīn ederimiş aflet olunmaya beř aşış dōkölmiř [18] hardal sirke ile yā ıssı řu ile yoğurup başa ursalar nāfi' [19] ve mücerredür bir hātūn üç yıldan ziyāde řudā'a mübtelā olup her ne 'ilāc [20]

²²⁴**El-berāz** banuğ kesiryle aiğā-i iğlāğ olunur řarīh-i banuğ fetħini terciħ eder / āmūs-ı cild-i řānī evvelindedür

iddiyse müfid olmayup ‘ākıbet ‘ilāc-ı mezkūrı işédüp bir kere etmek [21] ile hālāş olup ayruk baş ağrısı görmedimdeyü hikāyet étdi ol [22] hātün sirke yerine ısıcağ şu ile yoğurdum dēdi bu fakir zerdalu çekirdegin [23] minvāl meşrūh üzre bir kerre tecrübe eyledim ‘aceb bī-naẓır gördim **bāb-1** [24] **sāb’i şudā’-i demevī beyānındadır**²²⁵ geldük imdi kıandan olan şudā‘uñ [25] sebepleri başuñ tamarları kıan ile tölmağdur ‘ilācı levn-i kıızıl ve beden-i şaķıl²²⁶

98b

[1] olup ve kāhil olmağdur tamarlar gerilüp yüzde ve gözinde hūmret ve şıķlet [2] ve harāret ve çok gerinüp esnemek uyumağ ve uyur gibi olmağ yarı tatlı [3] olmağ ve boğazı huşūnet üzre olmağ ve yorgun gibi hālet olmağ [4] ve kāhı ednā-i sebep ile burundan ve diş etlerinden kıan gelmek ve kıārüre bu- [5] lānıķ olmağ ve kıızıl ‘ilācı kıfāldan faşd édüp veyaincikden hacāmet [6] etmeğdür ve tıabi‘iati telyīn etmeğdür eger çıķan kıan kıavī bulanıķ ve kıara ve ğalīz [7] olup kıuvvet ve sinn ve kıat vefā éderse çokça aķıdalar ve illā kıuvvete göre [8] aķıdalar maṭbūh-ı fevāka ile tıabi‘iati telyīn édüp mā-i şı‘r içürelér [9] ‘unnāb ve mercimek şorbası vérelér ve başına gül şuyı ile bir miğdār sirke [10] sürelér ve bir şışeiçine kıoyup kıoñulayalar kāfūr kıoķmağ şudā‘a [11] ‘aceb nāfi‘dür ekl-i leħūm ve şerb-i şarābdan ve hārr ğıdālardan ve devālardan [12] ihtirāz tām gereğdür ve hūmmādan ictināb éde eger kıfāldan faşd édüp [13] ve mezbūr tedbirléri étdükden şonra şudā‘ bāķī kıılursa burun ve alın [14] tamarlarından faşd édelér evvelā hacāmet édelér ve şāfindan faşd éderler [15] ve inciklerden hacāmet édelér mādde-i esfele müncedeb olsun içün ve temür [16] hindī ile nilüfer şarābı ve mā-i iccāş içelér veyāhūd sükker ile yaş [17] kışnişyeyeler bu daħī tesķin éder benefşe ve nilüfer ve gül şandal kıoklar [18] **te‘ālim-i sittenüñ ta‘līm-i rāb‘nüñ sifr-i şālīşi sekiz bābı müştemeldür bāb-1** [19] **evvel şudā’-i şafrāvī beyānındadır**²²⁷ ammā mürre-i şafrādan olan [20] şudā‘uñ sebebi şafrā çok çıkup baş tamarlarına tölmağdur ‘alāmeti [21] ve sebep-i sābıķı it‘a ve eşrebe-i hārreyi çok isti‘māl eylemeğdür ve dāīm [22] uyķusız ve ac olmağdur ‘alāmeti budur ki yüzünlevnī şafrāta [23] mā’il olur başı ‘ulūlenmek ve ‘aṭeş-i kıavī olmağ ve ağzı acı olmağ [24] ve nabz-ı serī‘ ve iştiħā sāķiṭ olmağ ve uyķusız olmağ ve bevli ibtidāda [25] nārı ve vaķt-i tezīdde ebyāz ve raķīķ olmağdur zīrā madde-i dimağa

99a

²²⁵ **Beyān** üçüncü şadā‘ demevī

²²⁶ **El-megāves** mimün fethiyle şulara itlāk olunur miyāh ma‘nāsına bunıñ müfredi mağūşdur minber vezninde ki ve sīle-i ğıyāş demekdür / kıāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-naķī‘emīr vezninde huşān ta‘bır olunan meşrūba dēnür cem‘ī inķ‘a gelür eşrebe vezninde / kıāmūs-ı cild-i şānī avahirine kıarīb

²²⁷ **Beyān** dördüncü şadā‘ şafravī

[1]çıkar ‘ilācı şudā’-ı hār için mezkūr olandır ve sekencebîn içeler [2] ve hıknı leyyîne édeler ve maṭbūh-ı fevāka ile veya sināmeki ile şafrāyı [3] ishāl éder berr’üs-sā’a nām risālede éderṭabanı altına benefşe yağına [4] ṭokutup ve ovmaḵ behmān sā’at gideredür ve cemi’ hūlūyātdan [5] ve ḥammāmdan ḥuşūşā ḥammāmıda ve şemde çok oturmaḵdan ve ḳavī-ı [6] ḥareketden ihtizāz édeler ve şandal ve gülāb ve nilüfer ḳoḳlayalar **bāb-ı şānī** [7] **şudā’-i balgāmī beyānındadır** ammā balgāmdan olan sadā’uḡ sebebi başuḡ [8] ṭamarları balgam ile ṭolmaḵdur sebab-i sāb’ī bārid ve ruṭb ḡidāları çok [9] yemekdür ve tuḥme olmaḵdur ve ḡıda ‘aḳıbetince ḥammāma girmekdür ‘alāmeti baş [10] ḳatı aḡrıyup şaḳīl olmaḵdur ve aḡrısı eḡşe ṭarafına mā’il olup [11] yüзде ve gözde ḥumret olup nabz-ı baṭī olmaḵ ve ḳarūre aḳ [12] ve bulanıḵ olmaḵdur ve aḡızda ve burunda ruṭubet olup ḥavās-ı mükedder [13] olmaḵ ve başına ıssı nesnelere ursalar ḥoş gelmekdür ‘ilācı evvelā balgāma [14] nazc ve vėrici şerbetler ve muḡlāblar isti’māl olına ki şudā’-i bāride [15] mesbūḵdur ba’de ḳay ve ishāl ile balgāmı ishāl édeler ve iḥrāc [16] édelerve eṭrafīl şaḡīr ve kābili murabbāsı isti’māl édeler ve ḡıdayı taḳlīl [17] édüp aḳlıḡa şabr édeler ve şovuk şudan ve tuḥmeden ve her bār bārid [18] nesnelere süt ve balıḵ yemektan şaḳınalar ve ba’du’l-tenḳiyye bābādyā ve iklīl [19] ü’l-melik ve merzencūş ve şebet her birinden birer ṭutam alup beş raṭīl [20] şu içinde ḳaynadalar ba’de süzüp şuyını ipriḵ ile dökeler [21] yāḥūd bir sünger veyā bir bez ile ısıcaḳla başına ḳoyalar tekrār-be-tekrār [22] édeler ve gündüsi muḥkem döküp bir pāre beze ḳoyup ba’du’l-tenḳiyye ḳoḳlaya [23] ve aḳsıralar dīmāḡı pāk éderruṭubet-i rā’ideyi ṭaḥfif éderve daḡī [24] başını ateşe ḳarşu ṭutup ve efrece ḳızdurmaḵ ḡāyetle nāfi’dür ve bi’l-cümle [25] şudā’ bāride mezkūr olan ‘ilācların cümlesini buḡa nāfi’dür ḡaflet

99b

[1] olunmaya bu aşl şudā’ müzmen olsa maḥūfdur ademi kör eyler ve laḳva [2] şar’a ve fālic şikeste éder gerekdür ki bu umurda ihmāl ve nekāsıl étmeyeler [3] eger ibtidāda ‘ilāc éderlerse āsānlıḡına def’ olur ve illā şonra [4] olur Şeyḡ ḳānūnda aydur ki başda dā’imā şıḳlet mādde olmaḡa delālet [5] éder lakin şafrāvīyyenüḡ şıḳleti az olup sevdāvīyyenüḡ ziyāde olur [6] ve yübüseti ekşer olur demevvīyede şıḳlet ikisinde eşid olur balgāmīyyenüḡ [7] ḥod şıḳleti cümlesinden artuḳ olur ve burun deliklerinde ruṭubet [8] olur **bāb-i şālīs şudā’-i sevdāvī beyānındadır** ammā şol şudā’ ki [9] sevdādan ola sebebi başuḡ ṭamarları sevdā ile tolmaḵdur sebab-i [10] sābıḳı müvellüd-i sevdā olan eşyāyı çok yemektan olur mercimek [11] ve böḡrölce ve baḳla ve şafrātı gibi ‘alāmeti naḡīf ve yābis ve kümüd levn [12] ve veca’-i ḥafīf olup ve uyḡusuzluḵ ve çok fikr eylemekdür ve ‘aṭeşü’l- [13] –nehāb olup nabz inçe vebaṭı olmaḵ ve ḳarūre aḳ ve raḳīḵ [14] olmaḵdur ‘ilācı evvelā ma’cūn-i ustuhūdüs ile sevdā-i nazc vėrüp [15] ba’de sevdāyı ishāl édeler maṭbūh eftimūn ve maṭbūh-ı senā ve [16] besfāyıc ve

sināmeki ma‘cūn ileyeyeler def‘āla müzmen sevdāvi [17] ve balgāmı şudā‘ için nāfi‘dür Aḳ Şems‘ūd-dīn ḥazretleri mecerrebātındandır [18] sināmekinün eyüçesin alup za‘fī sükker ile ma‘cūn edeler ğayrī [19] nesne ḳatmayalar her kerre iki üç dirhem miḳdāriyeyeler ‘aceb nāfi‘dür [20] ve cemi‘ müvellüd sevdā olan eşyādan ḥazer edeler başdırma ve mercimek [21] ve bögrülce gibi ve ḥammāma girüp ılıcaḳ şu ḳoyalar ve daḫī bārid necyūya [22] ve babūnec ve iklīlü‘l-melik bu cümle tatlu şu ile ḳaynadup şuyını başına [23] naṭül edeler Calinus aydılar men müzmen sevdāvi şudā‘a ḥardalı [24] ḳavurup başa urdum ve yağın daḫī sürdüm ḫalās eylerdi şudā‘ [25] müzmen için ḥardal isti‘māl ṭarīḳi şudā‘-i bāridde zıkr olunmuşdur

100a

[1] nazar olına **bāb-i rābi‘ şudā‘-ı rīḫi beyānındadır**²²⁸ ammā ğalīz-i rīḫden olan [2] şudā‘uḡ sebebi oldur ki za‘īf ḫarāret ğalīz māddeye müte‘alīḳ [3] olmaḡla ğalīz necārlar ḫādiş olur ḳaçan ḫarāret zāil olsa ol [4] necār daḫī ziyāde ğalīz olur ve rīḫ ḫādiş olur ve daḫī ğalīz [5] ve münfi‘ ğıdālardan ve sū-i ḫazmdan olur ammā riyāḫ-i ḫārre mücib olan [6] şerb-i ḫamre müdāvemet eden aḫlāṭ-ı ḫārrenün necārıdur ammā riyāḫ-i ğalīzenün [7] ‘alāmetleri veca‘ bir yerden bir yere intīḳāl etmekdür ve ḳulaḳlara gürüldi [8] olmaḡdur veca‘-i şudā‘-i ḫafīf olmaḡdur ve ṭamarlar ḳatı ḳatı atmaḡdur ve boyuḡ [9] ṭamarlarıḡa ve dācdur ṭolmaḡ ve gerilmekdür ve anuḡ ‘alāmindendür ḳillet-i şaḳīl [10] veya ‘adem-i şaḳīl uşūl-i ‘aynda temeddüd ve südder ve daḳḳ erdür ammā necār-ı ḫāre [11] ‘alāmetleri şudā‘uḡ heyecān ve ḳuvvetinden şarab-i ḫumar ‘aḳabince ve sūḫūnet-i aḫlāṭuḡ [12] ‘alāmetleri aḡdiyye-i ḫārriyye müdāvemet eylemekdür **el-‘ilāc** riyāḫ-i ğalīze [13] olan şudā‘uḡ ‘ilācı naṭūlāt-ı muḫalliledür ve babūnec ve iklīl gibi ve şemū- [14] mātda misk ve ‘anber ve lāden ve merzencūş gibi ve kündes ile aḡsırmaḡdur [15] bunlar şudā‘-i bāride de mezkūrdur ve merzencūş şuyın burnına [16] ṭamzursalar ve dāīm açıla ḫammāma girmekdür ve münfeḫātdan ḫazerdür ve baḳla [17] ve bögrülce ve lahana gibi mübeḫḫerātdan kerefs ve şoḡan ve şarımsaḳ ve esrār [18] gibilerden ictinābdan ve ṭabi‘īatı telyīn etmekdür ḫuşūşā ḫuḳne-i leyyine [19] ile anda riyāḫı mülaṭṭıf ve muḫallil-i eşyā ile bābādyā ve iklīl ve şerbet [20] ve būy toḫumı ve encüre ḫārırdan olan şudā‘uḡ ‘ilācı mādde-i necār [21] istifrag olmaḡdur ve ṭabi‘īat telyīn olunmaḡdur encüre esfele inmek [22] için ve eṭrāfı bedeni baḡlamaḡdur meşelā iki bazūları berk baḡlayalar [23] tā ki müvādātla müncedeb ola ve encüre ḫabs olunmaḡdur yaş ḳişniş [24] ve sükker ile **bāb-ı ḫāmismi‘de-i şerkitle olan şudā‘ beyānındadır**²²⁹ [25] mi‘de-i şerkitle olan şudā‘ ‘ilācı ḳay etmekdür **mi‘de-i şerbāb**

100b

²²⁸ Beyān yedinci şadā‘-i rīḫi

²²⁹ Beyān sekizinci mi‘de şerkitle olan şadā‘

[1] **sādis-i şudā'-i humārī beyānındadır** ve şudā'-i hummārīde kay édüp [2] sirkencübîn içmekdür ve tabi'iatı telyîn étmekdür ve şarāb-ı temürhindī ve iccāş [3] içmekle incīr men' olına şarāb-ı limon ile ve қорук şarābı ve қорук [4] şuyı içmekle ba'de hammāma girüp başına şudā'-i bārīde de mezkūr [5] olan naṭulı uralar iki ayakların ovalar ve Allah-ı a'lam **bāb-ı sābi'** [6] **şudā'-i istifrāğī beyān édersudā'-i yūbisi daḥī dērler** ammā keşret-i [7] cimā'dan ve ru'āf-ı mesrefden ve keşret-i ishālden olan şudā' yābisdür [8] 'ilācı hammāmı daḥḥ 'ilācıdur taḳvīt-i re'isle meşelā benefşe ve nilüfer ve gül [9] қоқалар ammā encüre bedeniyeden olan şudā' rīhi mezkūrdur **bāb-ı** [10] **şāmin şudā'-i süddedi beyānındadır** ammā şol şudā' ki süddeler [11] tarafından ola aḥlāt-ı ğalīzden olur 'ilāc-ı şudā-i balġamī 'ilācıdur [12] ve müfettaḥāt olına isti'māl-i sirkencübîn bezūrı gibi ve nercis ve қаврулmuş [13] çörek otı қоқлайалар ve ğāh olur ki şudā' dimāġda қurur mütevellid [14] olmaқdan olur ammā nārdur vāqı' olur 'alāmeti burında yaramaz қоқу [15] olur ve қurz hareket étdükde dimāġ қанар gibi olur ve hareket édüp [16] ve ac olıcaқ veca' ziyāde olur sākīn olıcaқ veca' daḥī sākīn olur [17] 'ilācı dimāġı ayāricātıyla tenḳıye étdükden şonra şeftālū yapraġı [18] şuyıla yā termus şuyııla yā sirkencebîn şabr ile şu'ūd-ı қилlete ve bi'l-cümle [19] 'ilāc devr-i baṭında mezkūrdur **te'alim-i sittenüj ta'lim-i rāb'nün** [20] **sifr-i rābi'ī toқuz bābı müştemeldür bāb-ı evvel dārbe ve saқата** [21] **şudā'ı beyānındadır** ammā dārbe ve saқаtdan olan şudā'ı [22] 'ilācı hemān telyîn-i tabi'iatdur gerek ishālle ve gerek ḥuқne ile [23] ve eger taḥammül éderse faşd édeler mādde-i taraf ḥalāқа müteveccih ola [24] ve iki қollarını baġlayup başına gül yaġı süreler **bāb-ı şānī** [25] **şudā'ı-i veremi beyānındadır** ammā ḥammiyātdan olan şudā'ı ²³⁰²³¹

101a

[1] 'ilācı ḥammiyāt 'ilācıdur ğāh olur ki şudā'-ı dimāġda ve aġşıye-i dimāġda [2] verem olmadan olur 'alāmeti ve 'ilācı sersām 'alāmeti ve 'ilācıdur [3] ve ğāh olur ki şudā' raḥimde verem olmaқdan olur ya bir 'użv-ı [4] aḥerüj şerkitle olur anuḡ 'ilācı ol 'użvuḡ 'ilācıdur **bāb-ı** [5] **şālişhayza beyānındadır**²³² ğāh olur ki ba'zı kimsenelerde şudā' [6] ziyāde muḥkem olur ve dāim olur bir vechle gözlerin acmaġa kādir [7] olmaz şöyle şanur ki başını toқmaġıla dögerler veyahūd bıçaқ [8] ile keserler ve қараңу yirler sever şu'lelere baқmaġa kādir olmaz gözi [9] ve bıjarları aġrır bu nev'-i şudā' 'ilāc pezīr olmaz göze şu inüp [10] a'mī

²³⁰ **El-necer** fethiyle deve ve қoyun kısmına ba'zı beyānı muvāfiқ taḥammüle eklenden nāşı 'ārīz olan şuşalık'illetine dēnür ki her naқder şu içşeler қанmayup ve andan 'aқıbet ḥasta ve helāk olurlar ve 'ārīza mezbüre ba'zen insāna ekşi süd içmekden ḥādīs olur ki işlāş şuyı қанmaz olur / қāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

²³¹ Beyān toқuzıncı şadā'ḥummārı

Beyān onuncı şadā' istifrāğı şudā'-i yūbsī

Beyān on birinc şadā' süddedī

Beyān on ikinci dārbe ve saқаtdan olan şudā'

Beyān on üçüncü şudā'-i veremī

²³² Beyān on dördinc şudā'-i hayza

olmağa mü'eddī olur böyle şudā'a hayza ve hūd dērler [11] sebebi hālṭ-i kabiḥdür veya veremdür ki za'if dimāğıla olur yarıḥ [12] gālīzdür ki ağşıye dimāğı südde éder ekşeriyā bu şudā' şovuḫdan [13] olur marāz-ı müzmen olduğıçün ḥatta hayza ḥārre bürüdete müsteḥīl [14] olur 'ilācı şudā'-i balgamī ve şudā'-i ḥārre 'ilācıdur **rābi'şakīka** [15] **beyān éder**²³³ gāh olur ki başuḡ bir ṭarafı aḡrur mādde az olduğıçün [16] pes şakīka diyü tesmiye olunur māddesi bancarlardur yā aḥlāṭ-ı [17] ḥārredür yā bāriedür 'alāmet-i ḥāşşası ḍarbān şerānīdür ḥuşūşā [18] demevīkacan şiryānī ṭutup zabt eylesek ve ḍarabāndan men' [19] eylesek veca' sākin olur şaḥib-i şakīkenüḡ yolu aḥmer-i nāş'dur [20] ve nabzı ziyāde mütevātirdür 'ilācı hālṭ-ı gālībi istifrāğdur ka'ide-i [21] meşhūr üzre meşelā demevīde faşḍ édeler ḥuşūşā alın ve burun [22] ṭamarlarından bākī aḥlāṭı ishālle ve ḥuḫne ile ve ayāricāt ile iḥrāc [23] édeler ba'de muvāk naṭullar ile zıkr sayḫ eylemişdür envā'ı şudā'da [24] ba'de şudā' olan cānibden şarābını ṭutalar üzerine misk [25] ṭılālar édeler meşelā bir kāğıd pāresine bir yara afyon yabeşdurup

101b

[1] şiryān-ı mezkūruḡ üzerine vaż' édeler eger kifāyet etmezse [2] şudğda olan şiryān-ı mezkūruḡ üzerine vaż' édeler eger kifāyet [3] étmezse şudğda şiryān yāḥūd veca'-i cānibinden olan ḫulaḫ [4] ardındaki ṭamarı nabz yöninden ve inḫitāḥ yönünden eşid ola ḫaṭ' [5] édeler yakı édeler gāh olur ki ziyāde şudā' sebebiyle kişünüḡ [6] avāzı cıḫmaz olur ṭutarlar gerekdür ki başına ve efrece ılıcaḫ şü [7] dökeler ve ḫulağına ılıcaḫ gül yağı ṭamzura ve ḫulagina gül yağı [8] ile ışlanmış penbe ṭıḫalar **faşl** cemī' işnāf-ı şudā'da revḡan-ı [9] gül nāfi'dür ma'l-is'āde éderḫacan mürri sirke ile saḫḫ édüp [10] gālīze olduḡda başa ve şudğına sürseler şakīka ve sebebi [11] ma'lüm olmayan baş aḡrularına nāfi'dür ve yine ma'l-is'āde éder[12] şabrı ḫallele ve dehen verd ile hālṭ édüp alınına ve şudğına sürseler [13] şudā'ı teskīn éderḫānūnda aydurki maşṭakī çiynek başdan [14] balgamı çeker vebaşı pāk éderve yine ma'l-is'āde aydurzer nebātuḡ ḥavāzḍandur [15] ḫacan tāze iken döküp iki ayaḫlarını anuḡla ovsalar cemī' başda olan [16] 'illetleri giderür ve bu daḫī denilmişdür ki ḥīc 'ilāc olmayan baş [17] aḡrularına mücerredür süzülmiş yoḡurdı milḫ-i medḫūḫla hālṭ édüp ve başını [18] ṭrāş édüp ṭılā étseler bir gece tamām ṭursa baş aḡrısını giderür mücerredür [19] ve eger böḡürtlen yemişini ki siyāḥ ṭut gibi olur şaḥib-i şudā'uḡ başını [20] ḫızdurup bi'l-tamām başına zımād étseler bir gece ṭursa ziyāde nāfi'dür [21] ve mücerredür kemāline nām-ı risāle aydurher dürlü baş aḡrısı için bir garīb [22] 'ilācdur ki kendi nefesimde daḫī tecrübe étdüm gāyet nāfi' buldum bir [23] ḫarv gelüp başınuḡ yuḫaru çene ḫafāsıyla alup baḫalar gül ola [24] ba'de bir

²³³ Beyān on beşinci şakīke ki yarımbaş aḡrısı

miḳdār ‘asel ile yoğurup ve başını ḳazdurup zımād edeler [25] bir gün bir gece tura ḡarīb ‘ilācdur **bāb-1 sādissersām-1 sevdāvī**²³⁴

102a

[1] **beyānındadır** sersām emrāz-ı dimāḡıyyedendür iki kısmdur sersām-ı [2] ḡaḳīḳī sersām-ı ḡayrī ḡaḳīḳī sersām-ı ḡaḳīḳī oldur ki verem ile ola [3] ḡayrī ḡaḳīḳī oldur ki iḡtilāt-ı ‘aḳl ile ola ḡammıyāt-ı ḡārrede ve ev- [4] cā-i‘ ṣa‘īyede olur dimāḡa ṣu‘ūd edici incüre ve edhene sebebi [5] ile bes imdi bilgil ki sersām-ı ḡaḳīḳī verem ḡārrdur yā aḡṣıye dimāḡda [6] yā dimaḡuḡ kendüsünde **bāb-1 sādīs sersām-1 ṣafrāvī beyānındadır** [7] ṣafrādan yarım ṣafrādan ḡādīs olur ṣafrādan olına ḡaraniṣ [8] ḡālīṣ derler ‘**ilācı** ṣiddet-i ḡārāret ve ḡummā ve seherdür iki gözi [9] ve burnı delikleri yābis olmaḡdur yüzi ve gözi ve dili ṣarı [10] olmaḡdur ve nabz serī‘ ve ḡārüre ṣarı ve nārı olmaḡdur ve delülük [11] ve ṣıçramak ke-enne ceng edergibi olmaḡ ve ḡiddet ve cūr‘āt ve hedyān ve ḡazabb [12] ve su-i ḡalḡdan ve ṣıḡl ve temeddüd az olmaḡ ve ṣancumaḡ ve ḡummā-i lāzıma ya‘nī cemī‘ [13] beden dā‘īma ḡızḡın olmaḡ ve ṣudā‘ ve ıztırāb nevm-i meṣūṣ düṣler ve fesād-i [14] zıhn ve iḡtilāt-ı ‘aḳldur ve ıztırāb nefesidür ya‘nī nefesin ṣolu- [15] –yarak alup vèrmekdür ve bevl raḡıḡ olmaḡdur ḡacan bevl ṣu gibi olsa [16] helāka delālet eder ‘**ilācı** ḡummā-yı ṣafrāvīyye ‘ilācıdür ve madde-i esefle [17] cezb edeler ḡuḡneler ve ṣāflar ile ve iki ellerin ve ayaḡların ovmaḡ ile [18] ve yaḡlamaḡ ile **bāb-1 sābi‘ ḡuḡne-i nāfi‘ beyānındadır** ma‘lūm ola ki ḡuḡne [19] mu‘ālacāt-ı ceyyidedendür emrāz-ı dimāḡıyyede muvāddi esfele cezb [20] etdüḡiḡün bu ḡuḡne nāfi‘dürḡarāret-i ḡarībeyi sevindirür ve ‘aṡeṣi [21] ve iltihāyı def‘ edertabi‘iati telyīn ederve tertīb ederarpa ṣuyı [22] otuz dirhem lu‘āb bezr-i ḡaṡuna yigirmi dirhem dehen-i verd ve ḡabaḡ yaḡı [23] otuz dirhem muḡkem‘üş-ṣedīdeler ısıcaḡla ḡaḡne edeler ḡummāyı ve iltihāyı def‘ [24] etmekte ‘acāyibdür ba‘zı eṡıbbā aydur altmıṣdan ṣoḡra ṣafrāvī ve demi [25] sersām-ı ‘ārız olsa ḡalāṣ mümḡün olmaz Buḡraṡ aydur sersāmıḡ cemī‘

102b

[1] ecnāsı ḡatāldur ekṣer ḡudūṣı ṣarab-i ḡamīr edenler ve leḡüm ḡelvāları çūylanlara [2] vāḡı‘ olur **bāb-1 ṣāmin sersām-1 demevī beyānındadır** ammā demden olan [3] sersāma ḡaraniṣ dèrler ḡādīs olmaz illā dem-i merārīden ‘**alāmeti** yüzi [4] ve gözi ve dili ḡızıl olur ṡamarları ṡolu olup dili ḡaṣn olur [5] ve ṣudā‘ ve iḡtilāt-ı ‘aḳl olur ḡaḡarāt-ı ru‘āf olur gözi yaṣarur [6] ve başı aḡır olur ṣenlik sevmez ve hezeyān ṣöyle daḡī müstaḡkim olmadın [7] ve zā‘if olmadın ḡifāldan faṣd edeler ḡuvveti bitdükçe aḡıdalar eger faṣda [8] ṡāḡat ḡetürmese yāḡūd müstaḡkim olup zā‘if olsa her nerden [9] olursa ḡan cıḡarmaḡa çāre edeler burnın

²³⁴ El-ṣadḡṣaduḡzammiyla göz ile ḡulaḡuḡ mābīninedendür ki ṡalūn ta‘bīr olunur yaḡal ḡarbe ṣadḡa ve ḡumābīnu‘l-‘ayn ve el-ezen **el-ṣadḡān** teṣniye benyesiyle iki ṡamardur ki ṣadḡaluruḡ altlarında olur dā‘imā nabızlardur ṡalūn ṡamarı dèdükleridür / ḡāmūs-ı cild-i ṣānī evāḡirindedür

kanatmağa cāre édeler [10] yāhūd alnından ve burnından faşd édeler ve mā-i fākihe ile tabi'iatın telyin [11] édeler şifāda aydalar iki inciklerinden hacāmet étmek ziyāde nāfi'dür gıdā [12] arpa şuyı ola 'unnābla demevī 'illetlere 'unnāb cemī' devālardan inf'dur ve iblağdur [13] Şifāda aydur lāyık degüldür ki bunların gıdā ve şerbetlerinde haşhaşından nesne [14] ola başda olan muvāddī tağlīz édüp habs étdükden ötüri bu maraz [15] şacı gerekdür ki cemī' lehüm ve halvālardan ictināb éde ve ihtibās-ı tabi'iatdan [16] ve eşyā-i hariķadan ve müneccerātından ve imtilā'-i dimāğdan ve kavābızdan ve qablü'l- [17] –nazc şarab-ı müşhilden ve huķneden ihtirāz édeler ve cemī' şudā' hārrede olan [18] tedbīrleri éde kaçan tabi'iat-ı kabz olsa hummā-yı hārrede diķkat bula ve şıķl-ı [19] re'isle ve ziyāde şudā' ile ve burun kanamak vāķı' olmasa ol kişiyeye sersām [20] olmaķ ķorķusı vardur ve kaçan ki bu maraz şahibinüñ boğazına şu geçmese [21] ve yüzi ve gözleri kızarsa ve gözi açık qalup mebhüt olsa [22] ve kuvveti baķıl olsa fi'l-hāl olur ba'zılar evvelki gün olur ba'zı [23] dördüncü günde olur **bāb-ı tāsī' sersām-ı balğamı beyānındadır** sersām-ı [24] balğamı ki tilarğıs dērler lafz-ı Yunānidür ma'nāsı nisyānidür iştihāda [25] verem-i bārid balğamī dērler dāhil qahfda olur ki kāse-i serdür buña sersām -i

103a

[1] bārid dahī dērler ve nisyān dērler zīrā ki nisyān bu marazın a'rāz-ı [2] lāzımasıdır sebebi balğam-ı ta'affününden olur bir veremdir dimāğın rūhı [3] mecrālarında ve gāh olur ki dimāğın hicāblarına veyā cermine 'āriz olur [4] balğam lezc olduğıçün ol hicāblara nüfuz édemez şalābeti için dimāğa [5] nüfuz édemezler ve lüzücut için pes öyle olsa şalābet ve lüzücut mān'ilerdür [6] nüfuzda az olup hacibe ve dimāğa 'arūzı qalıldür 'alāmeti hummā-yı leyyine [7] ve şudā'-i hafifedür ve nevm-i şakıldür ve nefes gec ve tükürük çok olmağdur [8] ve nisyān ve kāhillik ol mertebede oldur ki gözün açamaz ve esnese [9] çeñesin yumamaz ve cevāb vērmege üşenür bunların 'alāmindendür [10] nabzın büyüklüğü ve temüci ve dilün aķlığı ve bevlün bunluğı ki bevl-i hammāre [11] şebih olur ve tilarğıs hudūşını enzār éderbaş segirmek baş [12] ağırlığıyla kesel 'ilācı huķne-i līne ba'de mutevasıтта ba'de hāde istifrag-ı [13] balğam ve şudā'-i balğamı tedbīrleri ziyāde kızdurmaya hummā-yı ziyāde étmesün için [14] ve eṭrāfi tutmak ve bağlamak için ve umğdur ba'de miskle çörek otı [15] ve kendüs cendbid setr ile ağısırmağdur şeyh aydur istifragātın evvelā olanı [16] huķneler ile olandır **te'ālüm-i sittenün ta'līm-i rābi'nün sifr-i hāmisi on** [17] **bābdan ol sersām-ı sevdāvi beyānındadır** ve gāh olur ki bu sersām [18] sevdādan olur 'alāmeti hezeyāndur ve taralmağdur ve başda hıffet olmağ [19] ve ķorķmak ve ağlamak ve uyhusuzluk ve 'aql zā'il olmağ ve burnı yaş olmağ [20] ve lehv ve tarb üzere olmağ ve keşret-i nefes ve rub' gibi iki gün aşurı 'aql [21] za'il olmağ ve gözleri açık qalup mebhüt olmağ ve nabzı za'if ve baķı ve

şulb [22] ve şağir olmak ve muhtelif olmakdur ve qarüre qaraya mā'il olmak ve ğalīz [23] olmakdur ve bu nev'ī şamusından üftdür gec eyü olur 'ilācı ba'de nazc [24] huknelerle maṭbūḥlar ile muvāddī ishāl eylemekdür ve şudā'-i sevdāvī tedbīridür [25] **bāb-ı şānī māşrā beyānındadır** bu daḫī sersām kabilindendür ism-i Yunānīdür

103b

[1] ḫaḫīḫātde falğamuni dērler zīrā demevī veremdür ḫārrdur şafrā daḫī maḫlūṭdur [2] buña falğamuni dērler bu ismle ıtlāk olunduğı başuñ ḫāricinde falğamuni [3] verem olduğı sebebdür eger dāḫilinde daḫī olursa sersāmuñ ğāyet [4] şedīddür 'alāmeti yüzi ḫatı aḫmer ve şişkin olur ve ḫabarçıklar olup [5] gözleri domalur ve gerilür ḫatı veca' olur ḫatta başı catlamağa yakın [6] olur 'ilācı faşdda mübālağadır ḫīfālden ve burun deliklerinde olan [7]ṭamarlardan ve alın ṭamarlarından ve dil altında olan iki ṭamarın kuvvet-i müsā'ide [8] étdüğü kadar bāḫī tedbiri ḫummā-yı ḫārrde ve sersām-i demevī tedbīrleridür [9] **bāb-ı şāliş sedr beyānındadır** sedr göz qararmaḫdur kaçan ḫādis olsa [10] başda şıḫl 'azīm olup ol kimesne mebhūt olur fe-enne başına bedeninden [11] deḫān çıkar qarāñuluḫda ḫalur gibi gözleri qararur ve ḫulaḫlarında gürüldi [12] olur bu maražuñ māddesi yā sevdāvī yā balğamidür ki mesāliki tażyḫ eyler [13] rūḫ-ı nefsanī 'alā māyanbağı sülük étmeden men' éder dimāğuş ṭamarlarına [14] ve ḫazalarına varmağa ḫomaz dimāğ bārid ḫalup uyuşur 'ilācı [15] ba'de'l-nazc ḫaltı-ı ğālībi istifrāğdur şudā'-i balğamide ve sevdāvīde olan [16] tedbīrler ile eger serde ḫarbe ve saḫaṭadan olursa sedr-i müellim dērler [17] 'ilācı şudā'-i ḫarbe ve saḫaṭlar 'ilācıdur ve başını güneşden ve ğubārdan [18] şaḫınalar tā ki ağırmaya zīrā bu ḫāletde ağısırmaḫ mücib 'ayşdur **bāb-ı [19] rābī' devvār beyānındadır** baş çigzinmek bunun şaḫibi şöyle taḫayyül eyler ki [20] eṭrāfda olan şeyler devr éder sedr-i devvāruñ muḫaddimesidür ve bu [21] ikisi dāīm olsalar yirlerde şar' veya sekte icāb éder ve ğāḫ olur ki [22] devvār-ı şudā'a döner ve ğāḫ sebebi ḫām ve ğalīz kimūs dimāğuş tacvīflerine [23] girüp ṭurur ḫızdıḫca necārlar ḫādiş olur ve ğalīz ḫaltlar ḫādiş olur [24] müteḫallil olmaz ḫareket étdükcerūḫ-ı nefsanīyi bile taḫrīk eyler ve ol [25] aḫlāṭ yā dimāğa dökülmüşdür yāḫūd aḫer 'uzvlardan çıḫa şol ḫaltı ki

104a

[1]nefes-i dimāğdadur yā balğamdur yā sevdādur yāḫūd aḫlāṭ-ı riyāḫiyye-i bāridedür [2] ve ğāḫ olur ki mi'de şerkitle olur ki yā 'uzv-ı aḫerūñ müşāreketiyle [3] olur ki ḫarbeden ve saḫaṭadan olur recī'sinūñ 'alāmetleri ve 'ilācları [4] şudā' baḫşında mezkūrdur sedrde ve devvārda şerb-i şarābdan ve toḫmıdan [5] ve ağıdiyye-i müncerden ve müvellledāt-i encüre-i sevdādan ve muza'afāt-ı dimāğdan ve rüküb [6] saḫineden ve degirmen ve ṭolab bunun emşāli eşyāya baḫmaḫdan serü'l-[7] –cereyān şavra nazar étmeden ictināb édeler **bāb-ı ḫāmis sübāt beyānındadır** [8] sübāt müfriṭdür ve şaḫīldür ve ḫavīdur ve ṭavīldür uyur gibi gözlerin yumar

[9] iḳdām édüp çağırsak gözlerin acar yine yumar sübātla sekte arasında [10] fark budur ki sübāt marazına mübtelâ olanı uyandıрмаğ anlatmağ mümkündür mesbütun [11] beñzi ya nem beñzidür ammā süküt böyle degüldür beñzi meyyit beñzidür uyandıрмаğ [12] anlatmağ mümkün degüldür sübātun sebebi yâ maddesiz sū-i mizācdur ki bārid [13] ve ruḫdur dimāğa ‘āriz olur yāhūd dimāğda ğāyet bārid mādde olmağdan [14] ‘āriz olur ve gāh olur ki ‘aḍ alāt-ı şudğa vāḳı’ olan ḍarbeden ve saḳatadan [15] olur ve nefsanınun misāli ki tutulup zāhir rūḫ-ı sülük etmedüğü [16] sebebden olur gāh olur ki encüreden olur bunların ‘alāmetleri [17] ve ‘ilācları şudā’ bahsinde mezkürdur meşelâ balğamınun mezkürdur yaḳısı [18] daḫī buña kıyās olına gāh olur ki afyon ve bezr-i benc ve lifāḫ ve cevz [19] mā’il isti‘mālinden olur ‘ilācı daḫī kitābun aḫerinde zıkr olunur [20] inşā’allāh-ı ta‘ālā ve gāh olur ki ciğerde verem olmağ ile olur [21] ‘alāmeti zātü’l-riyye ‘alāmetidür ‘ilācı daḫī oldur ve mesbütun burnına [22] sirke ve mersin şuyı tamzırmağ ve kendüs ile aḳsırtmağ ve iki ellerini ovmağ [23] ve ayaklarına sirke ile ‘āḳırḳarha zımād etmek ve ḫuḳne-i ḫārre etmek [24] ve misk ve ‘anber ve ferfiyün ve kendüs ḳoḳmağ ve ma‘cün-ı vec ve şüniz [25] yemek ve merzencüşı ḫalle ve mā-i verd ile işladup burnına ḫamzurmağ eyüdüdür

104b

[1] südded dimāğı fetḫ itsün için eger bu emir de ihmāl olunursa sekte yâ fālic [2] yâ şar’ bi’l-ḳuvvet intikāl eder ḫavāş kitāblar mezkürdur ki ḳırlanğıç başındaki [3] tüycegizden bir miḳdār alup her kimün ki yaşduğı altına ḳosalar uyumaya [4] madam ki başı altındadır daḫī ḳırlanğıçun gözünü bir bez pāresine bağlayup [5] bir sedirün üzerine aşşalar her kim ki üzerinde yatarsa gözlerine [6] uyḫu girmeye **bāb-ı sādışuḫuş ve cümüd beyānındadır**²³⁵ ve sübātdan [7] bir nev’ daḫī olur ki şuḫuş ve cümüd diyü olunur sebebi süddelerdür ki [8] dimāğun mu‘aḫharinde bārid ve yābis ve ğalız ḫaltından olur ‘alāmeti meyyit [9] gibi olup çalḳoyun yatur nesne ḫiss etmez ḫareket eylemez [10] ‘ilācı tenḳıye-i [10] dimāğdur ḫuḳneler ile müshil sevdā olan devālar ile muvādī mümkün [11] olursa esfele cezb edeler bāḳī tedbirleri şudā’ bārid tedbiridür muḫalliline [12] nazar oluna **bāb-ı sābi’ seher beyānındadır**²³⁶ ifrātla uyḫusızlıḳdur aşlā [13] uyumamağdur sebebi yâ sū-i mizāc bārid ve yābisdür māddesiz ‘alāmeti [14] başı ḫafif olup gözi ve burunu ḳurı ‘ilācı [15] **terḫib dimāğdur** ağıdiyye ve eşrebe ile ḫammām-ı rutbla ve naḫülāt ve şemümāt [16] ve su’uḫla ve süküt ve sükünla yāhūd sebebi sū-i mizāçḫārre ve yābisdür [17] māddesiz ‘alāmeti ‘alāmāt-ı yabisdür iltihāb ve ‘aḫeş ile ‘ilācı

²³⁵**Beyān-ı şuḫuş ve cumüd**

Şuḫuş fu’ūd vezninde gözleri açup kirpikleri oynatmayarakḫreket daḫī itmeyüp simāya diküp ḫurmağ ma’nāsınadır ki beleri ḳalmağ ta’bir olunur ifrāt-ı ḫritden ve dehşetden neş’et eder muḫtezar yaḳşı gibi ya’nı rūḫ çıkariken baḳış gibi / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşitındadır

²³⁶**Beyān-ı seher**

El-Seher fetḫetinde gece uyumayup uyanıḳtırma ma’nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i ol aḫerindedür

müberredât [18] ve muṭabbâtdur yâhūd sebebi sū-i mizâc bârid ve yâbisdür sevdâvî [19] yâ sū-i mizâc hârr ve yâbisdür şafrâvî bunların ‘alâmetleri şudâ’ [20] hârr bâhşında mezkûrdur gâh olur seher-i ruṭûbet bu raḳıyyeden olur [21] ‘**alameti**’ burun delükleri yaşı olmak ve gözleri cabaḳlanmak veya başda [22] sıkı hafîf ve sür‘at-ı intibâh ve vuşûb ya‘nî tizcek oynatmak ve şırcamak [23] ya‘nî uyhudan bölünölmek ‘ilâcı tenḳıye dimâğdur ruṭûbet bu rakiden [24] sinâmeki ile müreṭteb ğıdalar isti‘mâl edüp dimâğı tertîb etmekdür ve cemî‘ [25] eşyâ-i harîfiye ve maliḥadan ve cemî‘ müseḥennâ ve muḥebbeşatdan iḥtirâz ede

105a

[1] ve başına benefşe ve ḳabaḳ yağı süreler ve dabî ḥaşḥaş ve benefşe ve marûl [2] ve nilüfer arpa şuyı ki ısıcaḳ ola başına dökeler ḥammâma çok [3] gireler ve muraṭṭab ve münevem nesnelere ekl edeler ve istinşâḳ ede ḥaşḥaş [4] yağı ve marûl şuyı gibi ve lifâh ḳoḳular ve ḥaşḥaş yemek uyḥu getirür [5] ve tâze ṭuraḳ otını ṭatlı şı ile ḳaynadup ısıcaḳla başına naṭûl eylemek [6] münevemdür ve bârid şudâ‘a nâfi‘dür veca‘leri teskîn edermuraṭṭab ḥammâm [7] ğâyet nâfi‘dür eger ḥammâm uyḥu getürmese eyü ‘alâmet degöldür sū-i mizâc[8] ve sâdic ve fesâd aḥlât-ı ḳavîdur vesvâs ve çünün olmadan ḳorḳulur [9] başına ısıcaḳ şı dökmeḳ nâfi‘dür afyon yaprağı ve marûl ve arpa unı [10] bu cümleyi yoğurup elma gibi nesne düzüp ḳoḳmak uyḥu getirür ve burunı [11] benefşe ve ḳabaḳ yağıyla ve azıcık afyon za‘ferân ile yağlamak ziyâde nâfi‘dür [12] ve ṭavşan tüyünden yaşdıḳ etseler ziyâde uyḥu getirür ve başına tâze [13] ḳabaḳ içi tâze marûl yaprağını zımâd etseler ve ebzün edeler gâh olur ki [14] ziyâde veca‘ yâ ḥummâ veya imtilâ‘ yâ tuḥme olmak seher götürür ‘alâmeti bu sebeblerdür [15] ‘ilâcı ḥumâ veca‘ ‘ilâcıdur ve tenḳıyye-i beden ve hâzım ma‘cünler isti‘mâl eylemekdür [16] **bâb-1 şamen sübât-1 seher beyânındadır** sübât-1 seher ğâlib olduğıçün [17] seher-i sübât lafzını taḳdîm ederler sebebi sübât sebebiyle seher sebepleri cem‘ [18] olmaḳdur balğamuḅ şafrâ ile iḥtilâtından olur balğam çok olursa sübât [19] ‘arîz olur ol vaḳt sübât seheri tesmîye olunur eger şafrâ olursa [20] seher ḥâdiş olur evveliye seher sübâtı derler ‘**alâmeti**’ sübât ‘alâmetleriyle [21] seher ‘alâmetleri cem‘ olmaḳdur meselâ gâh olur ki fetḥ-i ‘ayn herze ve hezeyân [22] ṭarı olur ve gâhî yüzi ve gözi şişkin olur gâh olmaz ‘ilâcı [23] vâcib oldur ki sübâtle seher ‘ilâcları mürekkeḳ ola ufaḳ ‘ilâc ibtidâda [24] ḥuḳnedür eger balğam ğâlib ise vâcibdür ḥuḳne-i ḥârrede edeler eger şafrâ [25] ğâlib ise ḥuḳne-i leyyine edeler veya başına ḥalle memzûc ṭuraḳ otı

105b

[1] yağı süreler ve mizâcı sekencebîn ile ta‘dîl edeler eger marîzuḅ yüzi [2] aḥmer ise ṭamarları zâhir olup ḳuvvet ziyâde ise faşd edeler ba‘de [3] ḥaltuḅ ḳangısı ğâlib ise anı çıkarmağı ve zararını eşid olan ḥaltuḅ [4] ‘ilâcına meşğöl olalar bâb-1 tās‘ nisyân beyânındadır

nisyār [5] yā zikrūn veya fikrūn veya taḥayyülün fesādıdır ama zikrūn fesādı hıfzuḡ [6] baṭlanıdır ve noḡşānıdır ammā fikrūn fesādı hic bir nesnede mümkün [7] degüldür ki fikr êde ammā taḥayyülün fesādı ya nāḡış olmaḡdur veya za‘îf [8] olmaḡdur yāḡūd ḡayālün fesādı bāṭıl olmaḡdur evveliye Őu maḡsūsatı [9] unudur taḥayyül eylemez aşlā İbn-i Māsūya aydur insān nisyāndan bir mertebeye [10] varur ki her nesneyi unudur ḡatta kendü ismini unudur sebebi ḡısm-ı dimāḡuḡ [11] baṭnī muahḡarine bürüdet ve ruṭubet müstevlī olmaḡdur ‘alāmeti coḡ [12] uyumaḡ ve burnından ruṭubet aḡmaḡ başı aḡır ve ḡavāsı mükedder olmaḡdur [13] ‘ilācı tenḡıye-i dimāḡdur ḡaḡn-ı ḡavīyye ve ḡārrede ile tenḡıye ḡāşıl olmazsa [14] ba‘zı müteḡarrīn ḡabb-ı ayarācla ve ayarāclu ḡaz ya ile tenḡıye tecvīz êdenler [15] ve ḡall ‘unşul sekencebīn ‘unşulī bu ‘illete ziyāde nāfi‘dür ḡuşūşā ḡardal [16] ile futuncdan berāber olup Őu ile ḡaynadup ba‘de iltiṡafıyye ‘al [17] ḡatup ḡarḡara êdeler ve kendüs ve Őünīz ve ḡardal her birinden berāber [18] olup saḡḡ êdüp ve kāḡıddan bir fitil êdüp ışladup edvīye-ı [19] mezkūriyye bulayup burnına idmān êdeler tā kim aḡsırmaḡ ile tenḡıye [20] ruṭubāt daḡı taḡlīl olup dimāḡdan bürüdet zā‘il ola ve bārid [21] eşyādan ve marūldan ve cemī‘ müberredātdan ḡazer êdeler ve müvellid-ı balḡamdan [22] ve Őovuk Őu için içmekden ziyāde ḡazer êdeler ve müvellid-i balḡamdan misk [23] ve ‘anber ve lāden ḡoḡalar ve lāyık degüldür ki ruṭubātı mübālāḡa ile istifrāḡ [24] êdeler ve ruṭubet-ı ḡarīziyenün istifrāḡı ḡarāret-i ḡarīziyyeyi za‘îf eyler

106a

[1] ve māddesini şulb eyler ke-zallik ta‘āmdan ve Őarābdan imtilā’ olmaḡ ve sükker [2] mütevātir olmaḡ ḡarāret-i ḡarīzeyi sevindirür ve tecmid êder ve daḡı [3] bu bābda Őakız çiynekem fā’idesi vardur dimāḡı tecfif êderḡıfzı [4] ziyāde êderve ḡnlük ma‘cūnı ziyāde nāfi‘dür **şıfatı budur ki** kender [5] ve vecvesa‘d her birinden on dirhem fulful ve zencebil beş dirhem cūmlesin [6] döḡüp ve eleyüp kefi alınmış ‘asel ile ma‘cūn êdeler Őerbeti bir mişḡāldur [7] ve ma‘cūn felāsife Vager‘ünmurabbası nāfi‘dür vec murabbasınun ṡarīḡı [8] budur ki veci tuzlu Őu ile ḡün bir ḡece ışladup andan Őoḡra [9] tatlu Őu ile ḡuşl êdüp ‘asel ile ṡabḡ êde zencebil murabbasınun ṡarīḡı [10] budur sedīdi başınun etrāfına zımād êtseler nisyānı giderür ve ḡāḡ [11] olur ki nisyān-ı ruṭubetle bürüdet-i ḡalebesinden olur ‘**alāmeti dā’im** [12] uyḡusız olup burunı yaş olmaḡdur ve tīzce tīzce söylemek [13] ve ba‘zı evḡātta boḡazı boḡulmuş gibi olmaḡdur ve başını ardına [14] çekiliktür ‘**ilācı** teşḡin ve tertībdir aḡdiye-i ḡarre ve **ruṭbe** ile ve dāim [15] ḡammāma girmek ile ve mirvaḡāt ve naṡulātla ve ḡidā-i mu‘tedil ile menḡ [16] beyz-i nim bir Őett gibi ve ḡaz eti gibi ve semüz ṡavuḡ gibi ve erişte Őorbası [17] ve badem-i ḡarīre gibi ve ḡāḡ olur nisyān mücerred-i ḡarāretten olur ‘alāmeti [18] oldur ki renkli nesnelere ve otlar taḡlīl êderburunı vegenzi ve aḡzı [19] ḡurı olmaḡ ve başı

ıssı olmağdur eger başında şafrā var ise [20] iħrāc édeler şudā‘ şafrāvīde mezkūr olanlar ile ve dimāğı bārid [21] ve ruṭb nesnelere kaynadup başına naṭūl étmekle tebrīd ve tertīb [22] édeler ve her gün ısfanāh ve kabağ aşiyeyeler başına ısıcağ ve ṭatlu [23] şu dökeler baķı ‘ilācı karaniṭis ‘ilācıdur aña göre ‘amel édeler [24] **bāb-1 ‘aşer mālīhūlyā beyānındadır** mālīhūlyā oldur kiadamūñ [25] fikri ve zannı ṭabi‘ī olmaya ‘abeş nesnelere zann édüp ğayr-ı vāķı‘

106b

[1] kōrķıcağ nesnelere kōrķmağ gibi sebebi nefes-i dimāğda yā cemī‘ [2] bedende sevdā ğālib olmağdur ‘**alāmeti** beden arığ ve levni sevdāda [3] mā‘il olmağdur ve sabıķā-i sevdā arturur nesnelere isti‘māl étmek [4] ğāyet zahmet ve meşakķat çekmiş ve şalābet ve baṭı iħtilāfidur ve şu‘ūt [5] kārūre ve ğuşşalu olmağ ve sūkūt-i ṭavīl ve ḥabb-ı ḥalvet ve çok [6] fikr édüp yire çok bakmağdur eger mālīhūlyānuñ maddesi cemī‘ [7] bedene münteşir olmayup yalnız imtilā‘-i re’sden olacağ olursa [8] ‘**alāmeti** ifrāṭ-ı fikr ve dem-i sevdā ve gözleri cuķurlanmağ ve arıza [9] ve bir nesneye dāīm nazar édüp kalmağ ve başda ve yüzde yübūset [10] olmağ ve yüzi ve gözi kemuret üzre olmağ mālīhūlyānuñ bu şıfatı [11] yaramazdur ‘ilācı faşd ile ibtidā olunmağdur cemī‘ evşāfında eger dem [12] ğālib ise ve faşda nazar olma eger kan kara ise kuvvet yetdüğü [13] kadar aķıdalar zīrā kanuñ kara olması ‘illet ya’nī ḥalṭ-ı deri demī‘ bedende [14] ve yüzde göze münbasıṭ olmağ delālet éder eger kızıl olursa artuğ [15] aķıtmayup ṭutalar elbette zīrā kimūs reddi hemān ancağ dimāğda olmağ [16] delālet éderbu taķdīrçe lāyık olan budur ki alın ṭamarından [17] faşd édeler ve ba‘de’n-nażc müşhil-i sevdā olan devālar isti‘māl éderler [18] ve mürettebāta meşğūl olalar ve lisān-ı şevr suyıyla sūkkeri şerbet [19] édüp içeler ve şarāb-ı teffāh içeler ve lisān-ı şevr şuyı ile [20] yağlu şorbalar yeyeler ve isfināh şorbası ve erişte ve badem [21] ḥarīresi ve kabağ aşı ve rafadan yumurṭa şarusı ve mā-i cūbn [22] ğāyet münāsibdür ve kaza eti ve semūz ṭavuğ şorbası münāsibdür [23] ve başına dāīm ısıcağ şu koyalar ve mu‘tedil ḥammām infā‘ eşyādandır [24] ḥuşūşā mālīhūlyāyı merāķiye bedeni ve dimāğı tertīb édüp [25] uyḥu getürüp ḥarāret-i ğarīziyeyi in‘āş étdüğüñ ve encüre

107a

[1] sevdāviye taḥlīl étdüğüñ ibn-i Sinā ki şeyḥ-i eṭibbā ve re‘is-i [2] ḥükemādur kānūnda aydur mālīhūlyāda kānūn ‘ilāc-ı tertībde mübālağ- [3] –dur gerekdür ki kāhı ḥuķne-i leyyine édeler tā kim mevād ve encüre esfele [4] münceżib ola ve cemī‘ uyuducılar nāfi‘dür meşelā afyon ve lifāh [5] kōkmağ ve marūl ve ḥaşḥaş ve nilüfer şuyıyla kaynadup naṭūl [6] étmek ve bunun emşāli tedbīrler seher baḥşinde mezkūrdur eger mālīhūlyā sevdāvi [7] muḥarreķadan olursa ‘ilācı ‘asīrdür gec eyü olur ‘alāmeti keşret-i hemdür [8] çok yaramaz fikrler ve yaramaz taḥayyüller étmek ve ḥavf-i bekādur ve taḥayyülāt-ı reddiyyedür [9] ve çok

cüz' ve fez' etmek ve halvet sevmekdür 'ilacı tedbîr-i mezkûrdur [10] ve sinâmeki şarâbı içmek vesvâs ve cünûna nâfi'dür ve huşne-i leyyinedür [11] sevdâvî esfele muncazib ola eger balğamuñ ihtirâfindan olursa 'alâmeti [12] lu'âb femdür oturmakta tırmağda kâhil olmağdur ve cevâb vermede [13] erinmekdür ve sâkin olmak ve ızdırâb ve hareket etmek ve bedende harâret az olmağ [14] ve sıklet ve belâdet olmağdur '**ilâcı** balğamı istifrag etmekdür müşilât-i balğam ile [15] ve huşneler ile eger mâlihülyâ ihtirâk-i şafrâdan olursa '**alâmeti** hezeyân [16] ve seher ve kalğmak ve ıztırâb-i keşir ve câğırmağ ve gâşb etmek ve dökme ve geydügi [17] libâsı pârelamağ ve levnî sarı olmağ ve arslan ve yırtıcı canavarlar gibi bağmağdur [18] '**ilâcı** mâ'-i cübn ile sinâmeki içmekdür mümkün olduğca dimâğı tebrîd ve tertîb [19] etmekdür meşelâ nilüfer şarâbı içürelere ve başına dâimâ nilüfer ve arpa ve marûl şuyıyla [20] nañul edeler ve kâhice tatlu şu dökeler ve başına taze kabağ içi zımâd edeler [21] ve kabağ ve nilüfer yağı süreler ve qaranişşalışda olan huşneyi edeler [22] **te'alûm-i sittenüñ ta'lim-i râbi'nüñ sâdisi on bâbı müstemeldür bâb-1** [23] **evvel merâkı beyânındadır** mâlihülyâdan bir nev'a merâkı derler ve 'illet-i nâfiha dinülür [24] sevdâvî hârr halğdan olur ki mi'dede cem' olup verem hâdiş olur [25] yâ merâkıde yâhüd tihâlde yâ mâsarıkada olur ki südde olur yâ verem

107b

[1] olup ol ahlât-ı müctemâ'dan dimâğa necârlar şu'üd eder '**alâmeti** qarın [2] şişmek ve yumuşağ olmağ ve göğüs tar olup taralmağ ve ekşi gegirmek [3] ve necârlar kalğduğın ihsân etmek tütün gibi genzine gelür ve tükürük [4] coğ ve veca' ve temeddüd ve hareket olmağ ve kiprikler altında vücû' olmağ [5] müfreğ ve hazm za'if olmağ ve a'zâda sıklet olmağ tihâl evvelinde büyük [6] olmağdur '**ilâcı** devâ ile istifragı terk etmekdür illâ ziyâde muhkem-i zarûret [7] olduğda leyyince huşneler ve mağbuğlar ki hâd olmaya tabi'iatı telyîn edüp murağğib [8] gıdalaryeyeler ve kırğ günde bir kere basılığdan faşd eyleyeler ve mi'deyi [9] ve ihsâyı takviyyet ede güleñübîn ile ve mevzû'-ı vereme bâbâdyâ ve turağ [10] otı kaynadup dökeler ve dimâğun mizâcını tartîb edeler üzerine süt [11] sıkmağıla ve coğ ılıcağ şu dökmele eger za'if tihâlden ise gerekdür ki [12] eslîmden faşd olına şol kulağdan tihâl hâfif olup halğ-ı sevdâvî [13] -yi cezb etmekdür kavî olsun için **bâb-1 şânî kağreb beyânındadır** [14] mâlihülyânun bir nev'ine daği kağreb derler bir yerde qarâr eylemez bundan [15] halâş olmağ ba'iddür sebebi sevdâyı muğrağdur 'alâmeti hîc bir zamân [16] râhat olmaz hareket eyler bilmez ki nereye müteveccedür ademden ve her hayy [17] olandan hazer eder halvet ve mağbereler 'abûs-ı levce olur hîc [18] gülmez levnî şafrâ olup gözler çuğur olur ve dili çurur ve uyumaz [19] coğ ağlar ve çorçağ olur ve iki inciklerinde cıbanlar ve cerâhet olur ki [20] onulmaz ahlâtı yaramaz olduğıçün ya gelüp ışırduğıçün 'ilâcı ba'de'l- [21] -faşd-ı dimâğun

mizācını ta'dīl eylemekdür meşelā ve efer benefşe ve nilüfer [22] ve kabağ yağları başına sürülse nāfi'dür ve dāīm ḥammāma gireler [23] ve marül ve nilüfer ve ḥaṣḥaṣ kabağın şü ile kaynadup ba'de'l-nıṣfiyye [24] naṭül édeler ve bi'l-cümle dā'imā uyumağa sa'y édeler ve māu'l-cübn isti'māl [25] édeler ve mevzu' yā fevhı ki édeler ifākat vèrür eger 'avdet éder se ki

108a

[1] édeler **bāb-ı şaliṣ mānyā beyānındadır** mālīḥülyādan bir nev'e daḥī mānyā [2] dèrler lafz-ı Yunānīdür cünün-i seb'ī demekdür ve bir nev'ine daḥī dāu'l-kelb [3] dèrler mānyā bir nev'dür bunun şaḥibinde nev'a gāzabb vardur lu'ābla [4] muḥteliṭ nitekim kelbün 'ādetidür gāh ıdırur ve gāh temelluḡ édersebeb-i mānyā [5] demden muḥtereḡ sevdādur sebeb-i dā'l-kelb iḥtirāḡ-ı demdür '**alāmet-i mānyā** [6] gāzūb ve serü'l-ḥareke olmaḡdur '**alāmet-i dā'l-kelb** mu'āşeret ve muvāffaḡat [7] ve dıḡk-i ḡalīldür ve bu demeviyeye mālī olduḡün bunda kīn ve su [8] ül-ḡulḡyoḡdur mānyāda olduḡı gibi 'ilācı mizācı tebrīd ve tartīb [9] étmekdür mā-i şa'īr içmekle ve dehen levz ile mā-i ḡar' isti'māl étmekdür [10] sekencebīn ile ṭabi'iatı telyīn édeler mā-i iccāş ve temürhindi ve şarāb-ı [11] nilüfer içeler ve kabağ aşı ve marülyeyeler eger beden şafrā ile sevdā [12] ile mümteli ise maṭbūḡ-ı senā ile ishāl édeler ve illā ḡuḡne-i leyyine kifāyet [13] éderba'de muraṭṭab ḡıdayeyüp azıcıḡ şarāb içürelər mā-i keşirā ile [14] ba'de başını ḡazuyup benefşe ve nilüfer ve sükūt yapraḡı ve marül [15] ve babūnec ve kabaḡı cıḡmış arpa ve ḡaṣḡaṣ kabaḡı ve kabağ ḡazındusı [16] ve lifāḡ şü ile kaynadup ba'de'l- taşfiyye ılıḡaḡla başına dökülür ve daḥī [17] başına 'avret süti şaḡalar ve hem burnına şü'üd édeler ve bi'l-cümle eyü tamḡa sa'ī balīḡ édeler tebrīd ve tertīb ziyāde ḡaşd édeler [18] ve afyon istinşāḡ édeler ve ellerin ve ayaḡların ovalar madde-i esfele [19] cezb étmekiçün ve ḡammāma ḡoyalar dā'imā başına ılıḡaḡ şü dökeler [20] bu marāzdan tenvīm enf'-i mu'ālece olmaz mā-i cübn isti'mālī enf'-i [21] eşyādur ve dāu'l- kelbde ḡīfālden faşd édeler ba'de mizācı [22] tebrīd édeler ve tertīb étmeye 'avdet édeler ve mezkūr tedbīrleri [23] édeler ve iḡyānā te'dīb édeler ve mücezde éderşahib-i mānyā [24] içün ki sebebi muḡkem ḡiddetlü şafrā ola eyü ve ḡavī 'ilāclarındandır bucuḡ dirhem²³⁷

108b

[1] afyon mā-i şī'rā ile ḡuvvet iḡtilāṭ ve ḡalebe-i cünün vaḡtinde eyleye gāḡ [2] olur ki ḡurtulup eyü olur ki tekrār étmeye muḡtāc olmaz [3] bu muḡallilün şerḡinde sedīdi arıdır ola budur ki evvelā rub' dirhemden [4] tadrīc olına nim dirheme varınca bu 'ilāc ol vaḡtin gerekdür kiiḡtilāṭ [5] ve ḡareket-i seb'iyeye ḡaṣḡaṣ mişallu ile olmaya ve sinn-i ma'lül ḡāyet [6] ḡarāretde ola ve beled ve faşl daḥī ḡarr ola ve bilgil ki cünün mefrūṭ-ı [7] şaḡibine

²³⁷ Mālīḡülyā ve mānyā beyān dōrtinci mālīḡülyā

vācibdür ki dā'imā eṭrāfını ruṭb ede ve tertībde ziyāde [8] mübālağa edeler sersām-ı şafrāvīde yazar ve ğamze-i huḳne edeler [9] mālīhūlyā gāh ki ifrātla fikrden ve iştiğāl-i 'ilmden ve müşkilāt-i [10] raḳīḳ ḫalinde iḳdāmdan olur 'ilācı tertīb-i dimāğdur sabıḳa [11] zıkr olunan edhān-ı bāride ve ruṭbe ile ve başına ısıcaḳ şu [12] dökmele ve 'avret süti şu'ūd etmele ve bunun emşāli tedbīrler ile [13] ḫatunlara mālīhūlyā az vāḳı' olur eger bunlara 'ariz olsa müşkildür [14] sebeb-i ḳavī olmağa dālldur eger ḫayz ḳanı ḫabs olmadan olursa [15] 'ilācı ihtibās-i ḫayz 'ilācıdur şafrā ṭamarından faşd etmeğdür gāh [16] olur ki cünün vesvās ḫamiyyāt-i ḫādda 'aḳabince ḫādiş olur [17] sebebi madde-i ḫamiyyātdan dimāğa encüre-i ḫārr şu'ūd etmeğdür 'ilācı ḫummā [18] 'ilācıdur ve madde-i müḫācim ile faḫzına ve sākine cezb etmeğdür ve mizācı [19] dimāğı tertībdir sāvıḳā zıkr olunan tedbīrler ile bāb-ı rābi' [20] **ru'ūnet ve ḫumḳ beyānındadır** bu ikisi fikrde noḳşāndur ya baḫlandur [21] sebebi ya yalnız bürüdetdendir ya yübsle olur dimāğun baḫnı avasaṭına [22] müştemel olur yāḫūd bürüdet mādde-i balğamiyye ile olur dimāğun [23] tecāvīf-i ev'iyyesine 'alāmeti yübsde seherdür ve cefāf-i enfez-i balğamīde [24] 'aksīdür ve daḫī miḳdārdan ziyāde rıf'at-i ṭaleb etmeğdür ve 'ādetden [25] ḫāric-i şöhret libāsların giymeğdür ve 'abeş taḫayyüller etmek ve fevḳu'l-ḫadd

109a

[1] tekebbür etmek bu cümlesi mālīhūlyā envā'ındandır 'ilācı başun mizācını [2] ta'dīl eylemeğdür nisyānda olan tedbīrler ile ibn-i Serāfiyūn aydur ḳacan [3] mālīhūlyā olan kimesneden ḳan almak lāzım olsa gereğdür ki ve is'ace [4] acalar zīrā maddesi ğalīzdür dar acılsa çıḳmaz ḳalur Calinus [5] aydur ḳacan mālīhūlyāda ishāl lāzım olsa gereğdür ki ḳavī-ı edvīye [6] ile ishāl edesin zīrā mādde 'asīr-i ḫurūcdur İskender ḫekim aydur [7] aşḫāb-ı mālīhūlyāda ḫarāreti devālar ile ve ḫārr-ıayāricātla ishāl etdürmeye- [8] -ler ki ḳanun ḫarāretini ziyāde eder cünūna mü'eddī olur Şābit ḫekim [9] aydur dimāğı tertīb etmeğde memzūc şarābdan özge yoḳdur Muḫammed bin [10] Zekerıyyā aydur zārūri bir işe meşğul olmak ki anda 'azīm fevā'id ola [11] ve 'azīm-i ḫavf ve sefrler ve bir yerden bir yere intikāl edüp nefes ğāyet meşğul [12] ola ğayrı nesnelere fāriğ ola nāfi'dür çok kimesneler evi yıḳılmağdan [13] ve evde yanmağdan ve şuya düşmeğden ve bunların emşāli 'azīm [14] emirler sebebi ile bu marazdan ḫalāş oldılar ve eger bunlar olmazsa av olmak [15] ve şaṭranc ve ṭulı ve sazende ve ḫānende dinlemek ve şuluca şey i'tidāle [16] içmek ğāyet nāfi'dür ḫāvī-i kebīrde aydur her gün otuz dirhem afsentīn [17] 'uşāresin içmek nāfi'dür ḫazmın güzel ederdā'im afsentīn içmek [18] ile çok kimesne ḫalāş olmuşdur ve eftīmün ğāyet nāfi'dür mā'l-is'ade [19] aydur başına ṭavuk yağını sürmek nāfi'dür ḫuşūşā üç dört [20] def'ā tekrārca süreler fāidesi zāḫir olur ḫāvī-i kebīrde Lerūfes [21] ḫekim aydurlar eger mālīhūlyā evailinde tedārik olunmayup ihmāl olunursa [22] cülācı 'asīr olur eger mālīhūlyālu kimesne baş bārit

zāhir olsa [23] mevte delālet édermeşelā yan başlarında ve şadrında ve zāhir bedende hādış olsa [24] ve harāret dahī eyü degüldür Buqrāt hekīm aydur emire-i mecnūna ile mūcāma‘āt [25] eylemek cūnūn irāş éderammā ‘aks olursa ya‘nī er mecnūn olsa emriyye cūnūn

109b

[1] irāş eylemez ibn-i Sīnā aydur ihtilāt-ı ‘aqluñeslemi zaḥkla olandur ve sūkūn ile [2] olandur gāyet yaramaz ıztırāb ve gönül darlığı ve ikdām ile olan [3] mānyādur ekşeriyā mālīhūlyā naḥīf kimselerde olur gerekdür ki cemī‘ mevlid-i [4] sevdādan ve ḥurmadan ve badlicandan mercimek ve tuzlu balık ve şıgır [5] eti ve tavşan eti ve keçi ve tuzlu peynirden ve muḥreḳāt-ı demden ve ḥardal [6] ve ḥabb-ı reşād gibi ve müceffātndan ve meybātndan ve cev‘den ve seherden [7] ve ifrāt-ı cimā‘dan ve cūbn-i ‘atīḳden ve zaḥmet ve meşakḳatdan ve kelem ve baḳla [8] ve turup eklinden ve tenhā ḳomaḳdan ve gāzabından ve ta‘bdan ve tuzlu [9] ḳābız ve medāret-i bevlden ve ‘ırḳdan ve şusuzluḳdan ve mesdūdātndan [10] ve balḳamdan cemī‘-i mezīd balḳam ve münḥerātndan ḥazer édeler **bāb-ı ḥāmīs ‘aşḳ** [11] **beyānındadır** bu dahī mālīhūlyādandan bir nev‘dür ba‘zı ḥükemā aydur ‘aşḳ bir [12] vesvāsī marāzdur insānda hādış olur fikr-i firāsetin ba‘zı şüretlere [13] düşürmekle ve müsteḥsin ḡıda étmekle ve ba‘zı ḥükemāyaydur bu ‘aşḳ bir cūnūnu’l- [14] –hayydür semā‘ıyle ve rutbeyle ziyāde olur cimā‘ ve şehvetle zāil olur [15] ekşeriyā erkeklere ve baḫtallara ve tāzelere ‘arīz olur sebebi fikr-i keşirdür ba‘zı [16] şüret-i eşkālūñ istiḥsānında ‘**alāmeti** iki gözleri batmaḳda ve ḳuru [17] olmaḳdur illā aḳlamak vaḳtinde beñzişafra olmaḳ ve göḡsin geçüri geçürü [18] şolımaḳdur ve ḡaflet ve ḥayretle mebhūt olup ḫurmaḳ ve başın aşaḡa [19] bıraḡup şamet olmaḳ ve seher ve sür‘at-i nabz ve şaḡir ve muḫtelif ve şalb [20] olmaḳdur ‘**ilācı** ma‘şūḳa mülāḳāt ve maḫlūba vuşul gibi ‘ilāc olmaz eger [21] vişāl vech-i şer‘ī üzere müyesser olmazsa te‘emmül édeler eger sebebi ihtirāḳ-ı [22] mevād ve anuñ dimāḡda ictimā‘ından olursa mertebāt ve munzicāt [23] ve müsteḡriḳāta meşḡul olalar ve dahī ziyāde olanlardandır sūkker [24] dāim cimā‘-ı müfreḫ ve iştiḡāl ya‘nī nefsi bir aḫrīre meşḡul ḳılalar [25] bir vechle ki nefsi bi’l-küllüye müteveccih ola naḳl ve sefr ve sayd ve sāz

110a

[1] diñlemek ve bunların emşāli eyüdüdür ve maḫyūbını göstermemek gerek ve hemişe ma‘şūḳını [2] zem édüp gāḥ ḡayre māil olup saña muḫabbeti yoḳ cefāsı çoḳ ve ma‘ḳüle [3] fāil degil saña bundan ḥayr yoḳdur deyü dā‘imā zemmine meşḡul olalar fā‘ide [4] éderve şol ḥaberler ki anda mubaḫḫar ve ḳırāḳ ve helāk ve iftirāḳ zıkr olunur [5] zıkr étmeyeler zīrā çoḳ olur ki helāka bādī olur ve ‘aşḳa ḥic [6] baḫtallıḳdan zararlı nesne yoḳdur ve ḥammāma ḳaviler gāyet nāfi‘dür zīrā [7] ḥammām bedeni tertīb édüp ve harāret-i ḡarīziyyeyi in‘āş éderbedende ‘adem-i [8] hażmdan ḥāşıl olan fużülī iḫrāc éderve Allah-ı a‘lam **bāb-ı sādīs** [9]

kābūs beyānındadır²³⁸ kābūs oldur ki nāim-i taḥayyül eylese uyḥuda ḥayāl [10] şaḳīl ki üzerine ve şer ve şakar ve nefesi tar eder şavtı ve ḥareketi bīcāl [11] olur bu şar‘uḥ menzurātından ekşer zamānda şeyḥ aydur ‘alaḳī-i selaşenüḡ [12] birinüḡ muḳaddimesidür ya şar‘ veya sekte ve mālīḥülyānuḡ sebebi yā necār-ı [13] demdür yā balğamdur yā necār-ı sevdādur ki dimāğa şu‘ūd ederḥareketüḡ ve ‘adem [14] yaḳzān vaḳtında ki ol ḥareket-i yaḳzān dur necārları taḥlīl idicidür gāḥ [15] olur ki kābūs şavḳdan olur dimāḡı ḳabz ederdef‘ā ve zāif dimāḡdan [16] ḥālī olmaz ‘ilācı istifrāḡ ve tenḳīyye-i dimāḡdur ayāricātla ve men‘-i encüredür ve bi‘l-cümle [17] şar‘ ‘ilācına ḳarībdür **bāb-ı sāb‘ şar‘ beyānındadır** Türkce uçuk derler südde-i [18] dimāḡiyyedür ki ḡayr-i tāmmedür ḡayr-ı tāmme olursa şar‘ iḥdās edersüddenüḡ [19] sebebi ya ḥalt-ı ḡalīz-i balğamīdür ki yā sevdāvidür yā bārid ki ba‘zı a‘zādān [20] mürtefi‘ olup mecāray-ı rūḥı sedd ederöyle rūḥ nüfüz idmeyüp cemi‘ [21] beden müteşennic olur ekşeri ḥamel vaḳtinde olur ḥameli vaż‘ olduḡda zāil [22] olur zīrā iḥtinān-ı raḥimden olmış idi ve gāḥ olur ki demden ve gāḥ [23] balğam-ı raḳīḳden olur ammā şafrādan nādir vāḳı‘ olur ve olduḡda tīz zāil [24] olur ve her ḥalt-ı ‘alāmāt ile ma‘lūm olur balğamide raḳīḳ köbüklü olur [25] ve bevilde erimiş sırça gibi nesnelere olur ve gāḥ olur ki mi‘de şirketle

110b

[1] olur ve gāḥ olur ki tḥāl şirketle olur gāḥ ḳurd sebeble olur ve gāḥ [2] olur müddet-i medīd terk-i cimā‘ étmekle efsād-i menīden olur ḥuşūşā demevī [3] mizācda necārāt-ı mürtef‘ olur dimāğa o ‘eviyye-i menīden öyle olsa mücib [4] şar‘ olur ve gāḥ olur ki maddede ‘uzv bā‘ide olur nitekim ayaḡuḡ baş [5] barmaḡından ḳarınca yürüyüp çıkar gibi ḥiss olunur ‘ilācı madde-i şar‘ istifrāḡ [6] olunmaḳdur dem-i faşd ile şaḳīl ḡidā ede balğamayāricātla ve sevdā-i maṭbūḥ eḫtīmūn [7] ile şafrā-i maṭbūḥ fākihe ile mi‘de şirketle olan ḳay ile ve iṭrīfil ve ayara- [8] cātla müşhil ma‘cūnlar şarāb-ı afsentīn ziyāde nāfi‘dür devrden olan [9] devr-i ‘ilāc ile ki muḥallilinde olunur semmiyyet-i menīden ya iḥtināḳ-i raḥimden [10] olan istifrāḡ-ı meni ve dem-i ṭamşla ve taḳavīyyet-i dimāḡla ve şarāb-ı sekencebīn ḡuşlı [11] nāfi‘dür mezkūrdur ki şar‘a ḳırḳ günde ifāḳat vērür şarāb-ı ustuhūdūs ve murabbāsı [12] nāfi‘dür dimāḡı pāk edüp ḳuvvet vērür ve maşrū‘uḡ başını vaḳt-i şar‘da [13] teşḥīn edeler tīz ifāḳat bulur burnına zanbaḳ yaḡıyla ḳunduz ḥāyesini [14] ezüp su‘ūt edeler ve ‘üdfā ve inbānı muḥkem saḥḳ edüp burnına bu fiḳralar [15] ḥāşiyet-i ‘acībesi vardur ḥuşūşā ki maddesi sevdāvīola ve ‘asel [16] ve ayāric-ı fiḳra ile ḡarḡara ederba‘zı ḥükemāyudur ‘āḳırḳarḥā muḥkem döküp [17] üfürseler aḳsırsa ümīz vardur ki ḥalāş ola ve illā ‘ilāc ḳābil degüldür [18] ve ibn-i Māsūya aydur şar‘ ve

²³⁸**El-kābūs** uyḡuda ‘arīz olan aḡırlıḡa dēnür ki aḡır başa ḥaleti ta‘bīr olunur insān ḥreketine muḳtedir olmaz ve bu şar‘-ı muḳaddimesidür kebes lafzından me‘ḥūz mübālaḡadır kütüb-i ṭıbbiyyede sebebi meşrūḥdur ekşeriyatmaḳdan taḥaddiş eder / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

sill bu iki marazlar müşkil-i marazdur bunlar mümkün [19] degüldür ki zâ'il ola Yunüs hekim aydur bir 'avret gördüm müşareket-i rahimle [20] şar' var idi hāmile olup vaz'-ı haml étdükden sonra halāş oldı [21] bukrağ hekim aydur maşrū' yigirmi beş yaşını geçse olmayınca halāş olmaz [22] Calinus aydur şar' fālice mü'eddī olur emzice oğlancıklar şar' olsa [23] 'ilāc eylemek ki büyüdükte zâ'il olur ve oğlancıkların başında çıbanolup [24] burnı sümükli olsa dimāğları pāk olur ve şar'dan sālīm olur [25] hāvī-i kebīrde aydur maşrū'a gerekdür bahār günlerinde şahīr étmeyüp iki

111a

[1] ayaklarından faşd édüp sidrede ve dağ irde ve şudā'da daği öyle édeler [2] takvīmü'l-ibdānda aydur bu maraz ekşeriyā yaramaz mizāclularda olur ve oğlancıklarda [3] mürāhiğerlerde ve kış günlerinde ve bārid yirlerde hādış olur maşūfdur [4] eger neveti tiz tiz gelürse ve teşennücden olur hāvī-i kebīrde aydur eger şar' sevdāvi [5] olursa mālīhūlyāya intikāl éderve mālīhūlyā şar'a muntekil olur [6] müfredāt bin Baytārda mezkūrdur ki terbid ve kābili ile halı olunsa ma'rūf [7] ziyāde nāfi'dür kezālik şar'-i balgamīyye rāvend eyüdüdür ve kañaryün dağik [8] daği 'acāyib nāfi'dür içmekle ve 'uşāresi bu hūşūşda eblağdur ki a'zāyi [9] pāk éderve har daği şar'a nāfi'dür eger bu maraz oğlancıklara 'ariz olsa ammā [10] lebişyān dērlər cünd-i bīdester ve kemmūn ve sa'ter berāber alup erik şuyı ile içüreler [11] 'ūd-ı favāniyyayı oğlancıkların boynına ta'līk édeler ve bu maraz şāhibi gerekdür ki [12] katı ıssı ve şovuk toğunmağdan ve cimā'dan ve şerb-i hamerden ve añar şuyı bağmadan [13] ve katı yel eser yerde ve hammāmda oturmağdan ve yüksek yerden aşağı bağmağdan [14] ve degirmen dolabından ve revāyih minenden ve kibrīt ve cifa koğusı gibi [15] ve gündüz uyumağdan ve giçe daği çok uyumağdan ve aşvāt-ı ahāliden kapu [16] çayurdusı ve arslan öğürmesi ve ekl-i mülleyenātdan fākihe-i ruğbdan [17] ve şeftālū ve üzüm ve cemī' mübeğherātdan ve şoğan ve şarımsağ gibi huşūşā [18] kerefs ve anuğ toğmı şar'ı tağrik éderve keçi eti ve anuğ cigerüñ yemekden ve galiz gıdaldan [19] bağla ve mercimek ve şıgır eti ve badencān ve koz ve hurmā ve biber ve hardal ve lahana [20] yemekden tuğme olmağdan ve toğ yatmağdan ve esrārlu ma'cūndan ve cemī' müsükkerātdan [21] ziyāde hazer édeler **bāb-ı şāmin sekte beyānındadır** sekte öğünüp düşüp [22] bī-ğaber olmağ ki türkce kan tutmağ marazı dērlər südde-i tāmmdur bütün dimāğuş [23] cümlesinde daği mecārī-i rūğda ki kalbden dimāğdan dimāğdan sār'ir a'zāya [24] olan mecrālardur öyleye hiss ve hareket irādeye ve kavā-yı müdebbere ya'nī tağlil ve fikr [25] ve zikr müte'ağıldur illā teneffüs degül d urüb ve istinşāğ-ı havā için süddenüñ sebebi

111b

[1] ya ğalîz ve yelimşik ħalt ki balġamîdür ‘**alâmeti** baş şaķil olmak ve görünmek ve kulaķlar [2] gürüldemek ve çınlamak ve hareketde kâhil olmak gözi kұrumak ve cemî‘ a‘zâ [3] segirmek ve çok uyumak ve uyhu içinde dişlerin kıcırdatmak ve etrâf şovuk [4] olmak ve sümük ve tükürük çok olmaķdur ‘**ilâc**ı uca dek te‘hîr edüp [5] ħuķne-i ħâde ile ibtidâ vâcibdür ol ħuķne-i şaĥm ħanzal ve kânțaryün-i kebir ile [6] ola ve niçe kerre tekrâr kılına tâ kibaşdan balġamı cezb êde ve daĥî tavuk [7] yelegini yaġa ve ayârica bulayup boġazına şoķalar taĥrik-i kay için ve ba‘id’ [8] ül-iĥtikân başını teshîn edeler cemâdâta ve kızmış tuġla ile ki başına [9] bir gece takye giydükden sonra vaz’ edeler ħatta ısıcaķlığı başına te’sîr [10] êde yaĥûd başına kızmış bezler vaz’ edeler yaĥûd ‘araķiyyeyi muĥkem [11] kızdırup başına giydürelere şumaġa kârîb olduķda birin daĥî giydürelere [12] her vechle başını ısıtmaġa sa‘î edeler ve burnına misk ve ‘anber ve kendüs [13] ve çörek otı ve karanfil döküp koķudalar eger yutdurmak mümkün ise [14] bal şerbeti azıcık tiryâķ-ı kebir veya tiryâķ-ı erba‘a içürelere kaçan [15] ifâķat bulsa şar‘ tedbîrin eyleyeler ya‘nî dimâġı ve bedeni ayâricâtıyla [16] tenķiye ve daĥî bu marazda cemî‘ dâĥilden ve ħâricinden olan mebrûdlardan [17] ve muratıblardan kablü’l-istifrâġ şu‘ûâtından ve nütûlâtından ve tedhîn bedenden [18] ve kâvâbızdan iĥtirâz eyleyeler eger sekte kandan olursa [19] ‘**alâmeti** ve daçın ve ġayrı tamarlar tölmeķ ve zâhir olmak ve burnından kâĥî [20] kân tamlamak ve diş etlerinden ednâsıyla kân gelmek ve yüzi kızdurmak ve karamak [21] ħattâ boġulmuş gibi olmak ‘**ilâc**ı iki kîfâlden ve iki ve dâcdan faşd edeler [22] ya‘nî iki incikden ħacâmet edeler ba‘de burnından faşd edüp taĥi‘atı [23] telyîn edeler ve ħuķne-i mütevassıta ba‘de ħuķne-i ħâde edeler bukrať ħekîm [24] aydur sekte kâvî olsa ħalâş mümkün degüldür eger za‘îf olsa ‘ilâc âsân [25] degüldür eger meskût ölü mi diri mi ma‘lûm olmasa gözi kabaġın açalar

112a

[1] ve şübhe yokdur ki meyyitün ħadeķası yokdur yaĥûd atılmış benye alup [2] burnı delüklerine koyalar eger benye hareket êderse diridür vallâ ölmüşdür [3] eger bu ‘illetden ħalâş olsa felc bi’l-ķuvvet olur eger madde az ise [4] felc olur ve denildiġi demden olan sekte kebeddür olsa felce intikâl [5] eylemez ġâĥ olur ki dârbe ve saķtıdan olup başı kemüġi yarılıp [6] daĥî ġışâlarda verem olur ki rûĥ-ı nefsanînin misâlki münsedd [7] olur ‘**alâmeti** sabıķa-i dârbe veya saķta vâķı‘ olmaķdur ‘**ilâc**ı [8] kan almaķdur ķuvvet göre aķıdalar ve dimâġı takavîyyet edüp taĥi‘iatı [9] telyîn edeler ma‘l-is‘ade êder eger ġüġercinler besleseler ya üstinde [10] veya altında ve kurbında tursalar ħederden ve sekteden ve fâlicden ve cümüddan [11] emîn olalar ve sübât daĥî olmaya mücerreddür **bâb-ı tâ’si’ fâlic**

beyānındadır²³⁹ [12] fālic eṭibbā-i müteḳaddimīn ḳatında istirḫā-i ‘uzvdur ḳanḡı ‘uzv olursa [13] olursun bir parmaḡ gerek cümle beden olsun baṣdan ḡayrı zīrā [14] baṣ bile olıcaḡ sekte olur ve ‘ırk-ı tıbdā müteḫarrīn ḳatında bedenden [15] niṣfuḡ istirḫāsıdur tola sebebi ya ḫalt ḡalīz-i balḡamīdür yaḫūd [16] sevdāvī muḫterik ḫaltıdur mesālik rūḫ ya‘nī siḡirlerde olan [17] yollar tıtulup rūḫ nüfūz edemez veyahud nüfūz ederler ‘uzv [18] ḳabūl eylemez sū-i mizāc ifrātla olduḡından öyle ḫazer olur [19] ya‘nī ol ḫarafda olan elde ve ayaḡda uyuṣmaḡ zāhir olur ba‘de [20] felc olur ‘**alāmeti** ḫiss ve ḫareket bāṭıl olmaḡ ve nabz baṭı ve mütefāvit [21] olup bevl aḡ olsa ve tükürük coḡ ve uyḡu ziyāde ve ‘aṫeṣ [22] az olur ḡāḫ olur ki bevl kıızıl ve ṣarı olursa cigeri [23] za‘īf olduḡıçün yā verem olduḡıçün ‘**ilācı** evvelā munzicler [24] isti‘māl olına ṣarāb-i sekencebīn ‘unṣulī gibi muḡlābı munzic ile ve müfteḫāt-ı [25] isti‘māl olına ṣarāb-ı uṣūl yaḫūd ustuhūdūs ve kerefs toḡumu^{240 241}

112b

[1] ve rāzyāne anīsūn gibi ḳaynadup sekencebīn üzere yaḫūd ve redd-i [2] murabbāyı ‘aseli üzre süreler ve ḡıdası noḫud-ı āb ve beleḡ ṣuyı ve keklik [3] eti ve ṫavṣan eti ya ḡügercin yavruları ve köftelü ṣorbalar [4] ola idi sekiz ḡün dek ekl ve ṣarabı bu minvāl üzre ola cev‘a [5] ve ‘aṫeṣe mümkün olduḡca ṣabr ede ki ziyāde nāfi‘dür ve vācibdür [6] üç dört ḡünden ṣoḡra ḫuḡneler ayāriclar ile istifrāḡ edeler [7] evvelā ḫuḡne-i mütevassıṫa ba‘de madde isti‘māl edeler ki ol ḫuḡne-i ḫādde [8] ṣaḫm-i ḫanzal ve ḳaṫaryūn miṣallüler ile ola ba‘de munziclere ve müfettaḫlara[9] ‘avdet olına istifrāḡ iāde olına zīrā bu maraṫıḡ maddesi ḡāyet [10] ḡalīz ve lezc olduḡıçün bir def‘ā inzāc ve teftiḫle ve bir kere istifrāḡ [11] ile tamām tenḳibe ḫāṣıl olmaz bilgil ki felc olan kimesnenüḡ eger bevl [12] beyāz olup ve bulanıḡ ve kıvāmı ḡalīz ola ma‘lūmdur ki nazc bulmadı [13] ḳaçan bevl ṣāfī ola ne ziyāde ḡalīz ve ne ziyāde raḡik ola [14] ve rūsūbı ebyāz ve emles ola ve müctemi‘ olup bevlüḡ delbine [15] ine delīldür ki nazc bulmuşdur hemān istifrāḡ edeler tedbīrāt edeler [16] mezkūre ile ḳaçan üç hafta gece ḳavī devālar isti‘māl edeler ḫabb-ı [17] münṫen gibi ve ṣunīz ve sa‘ter vemillḫ-i anderān ile ekl edeler ve aḫyāna [18] ṣaḡız çiyneyeler balḡamı nevāḫı re‘isden taḫlīl etmekçün ve ḡöknar içini [19] döküp balla ḳarıṣdırup her ḡünyeyeler ‘aṣabı tesḳīn edüp [20] ve tesḫīn-i

²³⁹ Beyān-ı fālic

El-fālicḫāric vezninde ma‘azAllāḫ ta‘ālī bir maraṫ adıdır ki a‘zā küṣeyüp bedenüḡ bir yanı tıtmaz olur ḫalt-ı balḡamīnüḡ inṣibābı sebebiyle mesālik rūḫıḡ ḳapanmasından olur naṣf ‘āzāyı ṣaḡ eyledüḡüçün itlāḡ olunmuşdur / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāṣıṫındadır

²⁴⁰**El-sekte** sinüḡ fethiyle bir maraṫ adıdır bu bir maraṫıḡdur ki baṫūn-ı dimāḡda ve mecrā-yı ervāḫda rūḫıḡ nüfūzını māni‘ sedde-i kāmile sebebiyle a‘zāḫiss ve ḫareketden ma‘ṫil olur **el-sebāt**ḡarāb vezninde uyḡkavia itlāḡ olunur ‘ālāḡul ḡuṣya gibi ḫafifce uyḡkavia dēnür yāḫud uyḡkunüḡ ibtidāsına dēnür henüz dimāḡa istilā eyleye ḳalbe sirāyet edincekadar pes ḳalbi daḫī baṣduḡda sübāt itlāḡ olunmaz/ ḳāmūs-ı cild-i evvel evāṣıṫındadır

²⁴¹**El-ḫader** fethiyle ḡöz yaṣı ṣu gibi aḡmaḡ ma‘nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i evvel aḫerindedür

El-cümūd ṣubūr vezninde yaṣsız ḡöze ve ṣaf olur ki ṣāḫibinüḡ ḳasvet ḳalbinden ya ṣiddet ḫazneninden neṣ‘et eder /ḳāmūs-ı cild-i evvel evāṣıṫındadır

kaḫvī ederandan ōnra meşredīṭūs ve tiryāḫ-ı fārūḫ [21] isti'mālını 'adet edeler her kaḫıſı olursa günde nişf dirhem [22] ve ḫammāmda başına ıssı ſu ḫoymaḫdan ve nebīzlerden ve müskirler- [23] –den ḫader edeler ve ḫay nāfi'dür ve ıssı ḫuma gömülmeḫ ve kebīr mutlu [24] ſu ve mā-i baḫra girmek ve yābis ḫammāmda oturmaḫ ziyāde nāfi'dür [25] ve nebīzlerin cemi'si maḫardur dimāḫı terṭib etdüḫiçün mā-i ^{242 243}

113a

[1] ḫarāḫ içmek meflūce benīzlerden ḫayrludur azıcık ſarāb-ı 'atīḫ [2] içmek nāfi'dür emrāz-ı 'aşabuḫ cümlesine ammā coḫ içmek azarr [3] eşyādur 'aşaba ve dāim muṭaş devālar ile aḫsırdılar ve eṭibbā-i müteḫaddimīn [4] demişlerdür ki eger dilersenḫ ki ḫīc felc görmeyesin ummayasın [5] illā meḫer ḫarnuḫ ḫafīf ola ya'nī ṭoḫla uyumayalar ve daḫī ḫara [6] ṭoru ḫızıl büre zeyt yaḫıyla saḫḫ edüp ḫammāmda sürümek [7] nāfi'dür eger felc ḫan coḫluḫından ḫādiş olursa faşd edüp [8] ḫuvvet-i müsā'ade etdüḫi ḫadar velī demi bir ḫac kere iḫrāc edeler eger [9] ḫarāretten yūbsden olursa mā-i ſa'īr ve hindibā içürelere ve muratṭab [10] ḫıdalar vēreler eger meflūc-ı evkāt söyleyüp telaffuzda ḫalel yoḫulsa [11] ma'lūm ola ki 'illet ancaḫ ḫıda deliklerindedür 'ilācı āsāndur eger tekellümde [12] ızṭırāb olursa 'illeti dimāḫdadur 'ilācı ḫāyet müşkildür eger [13] meflūcuḫ 'uzvı kendi rengine olup ol bir ṭarafdan geḫerek [14] ve ince olmazsa mümkündür ki ḫalāş ola eger incilmiş olursa 'ilācı [15] müşkildür buḫraṭ ḫekīm aydur eger felc ḫavī olsa 'ilācı mümkün degüldür [16] eger za'īf olsa āsān degüldür Calinus aydur emrāz-ı balḫamīyye eger [17] fālic eger ra'aşe eger ſar' ve bunların emşālī eger ſubyāna 'ariz olsa [18] bāliḫ olduḫda zā'il olur meḫer yaramaz tedbireler taḫvīmü'l-ebdānda [19] aydur bu marāz ekşeriya bārid ve ruṭb mizāclara ve ḫocalara ve ḫış günlerinde [20] bārid ve ruṭb mizāclara ve ḫocalara ve ḫış günlerinde bārid ve ruṭb [21] yerlerde olur sebebi dimāḫdan balḫam inüp sinirlere dökülür 'ilācı [22] balḫamı ishāl etmeḫdür ayāric-ı fıḫra ile ve terbid ve ſeḫem-i ḫanzal ve milḫ-i hindī [23] birle esbāb-ı 'alāmātda aydur ḫāḫ olur ki felc verem-i nuḫā' sebebinden olur [24] eger def'ā olursa aḫa 'ilāc olmaz zīrā 'aşabuḫ feshetine ve ḫaṭ'ına [25] delālet edereger iki günden ya daḫī ziyāddan ōnra olursa 'aşaba ve 'aşaba-i ²⁴⁴

²⁴²**El-şinīz** şinūḫ ve nunūḫ kesriyle ve **el-şünīz** şinūḫzammıyla ve **el-şehnīz** şinūḫ kesri ve ha ile çörek otına dēnür ḫabbe'ūs-sevdā daḫī dēnür 'andū'l-ba'z bu fi'l-aşl lafz-ı fārisīdür / ḫāmūs-ı cild-i şānī availindedür

El-sa'tertay-ı fevḫiye ile ca'fer vezninde gegik ta'bīr olunan nebāt-ı ma'rūfa dēnür berrisne gegik ve bostānīsine 'arabī olarak sa'ter ta'bīr olunur / ḫāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

El-anderannı hemzenūḫ ve dalūḫ fethiyle ki sedīdu'l-beyāz ṭoza vaşf ederler bu ḫalṭdur şuvāb olan melḫ zerānnı olmaḫdur zāl ma'cūme ve hemze ile zer maddesinde beyān olındı ḫacı bektaş ṭozı dēdükleridür anaṭoluda ḫaşbe ürküp civārında nü şehr nām maḫalle bir bıçaḫ sa'at mesāfede ṭoz ḫuryesi dēmeḫle ma'rūf olan ḫaryeden çıkar melḫ endārānī dirler

²⁴³**El-nebīz** emīr vezninde küpe başmaḫla ḫāşıl olan ḫurmā ve üzüm şiresine.

El-nebīz emīr vezninde ḫurmā ve üzüm şiresine dēnür / ḫāmūs-ı cild-i evvel evāḫirindedür

²⁴⁴**El-ḫarāḫ** seḫāb vezninde şafīşuya dēnür āb-ı nāb ma'nāsına ki aḫa bir nesne ḫarışmamış ola / ḫāmūs-ı cild-i evvel evāḫitındadır

113b

[1] mevâdd dökülmesine delâlet ederpes öyle olsa ‘ilâca mübâşeret [2] olına tenkıyie-i beden ile ve edviye-i muhallile ve muḳavviye vaz’ etmekle vereme [3] ve ḳarbe-i mücezde aydur şol fâlic ki ḳaṭ’-ı ‘aşabdan ola çäre yoḳdur [4] zîrâ ‘arzen kesilen ‘aşab bitmez Yehūd hekim aydur yâ pes ḥammâm ile çok [5] meflûce ‘ilâc edüp ḥalâş müyyeser oldı mā’l-is‘ade aydur sezâbdan [6] her gün bir dirhem içilse felci ve ra‘aşeyi teşebbühü izâle edergerek [7] yaprağından ve gerek tohumından ve daḥî ederpelîd kökinün şuyını alup [8] zeyt yağına ḥalt edüp bedene sürmek ‘ırḳ getürür ve siḳirler [9] ağrısına ve felce eyü naf’idür eger sezâbuḅ yaprağını ya tohumını ve efrece [10] alup bir ḳazgana ḳoyup şu ile ve efrece ḳaynadup süzüp [11] ol şu ile yunup bürünüp muḳkem yatsalar muḳkem dirildür felce [12] ve cemi‘ emrâz-ı balgamiyye nâfi‘ ve mücerrebdür sezâbuḅ yarısı olursa [13] daḥî ḳuvvetlüdür mā’l-is‘ade ağva ağacı yaprağı zeyt yağıyla [14] ḳaynadup muḥarrâ edeler cürmünü kütlerün kötürümlerün dizi gözine [15] zımâd edeler ve yağına süreler eger eskiden daḥî kötürüm olursa [16] ḥalâş ederve yine mā’l-is‘ade aydurḳaplan yağı şedîdü’l- ḥarâredür [17] tedhîn olunmaḳ enfi‘ eşyâdur andan ğayrısı aḅa mu‘âdil olmaz [18] şifâda aydur‘ateş vaḳtinde mā-i ‘aşel içüp ğayrı nesne içmese [19] falice bundan enf’ nesne olmaya mücez şecerinde sedîdi mā-i [20] uşûl ile ḥurûc yağını içmek ziyâde nâfi‘dür ve daḥî aydur ki reted ki [21] bunduḳ-ı hindîdür ‘ acîbü’l-nef’dür zübde nâm-ı küttâbda aydur eger mizâc ve ḳuvvet [22] ve sinn ve faşl mü‘sâide ederse ‘illetinün ibtidâsında faşd nâfi‘dür zîrâ [23] dem-i sâir aḥlâṭla mürekkebdür bilgil ki balgamun tevellüdi ve terîdi mi‘dededür [24] ve muḳarrî uygundur iki sebebi vardur biri hażm za‘if olmaḳdandır [25] ve hażm za‘if olmaḳ ḥarâret-i ğarîzeye ve ḳuvvet-i dâfi‘anun za‘ifindendir

114a

[1] ve ikinci müberredât ve mürettebât isti‘mâlındendir dâhilinden ve ḥâricden öyle [2] balgamun def‘â mümkün olmaz illâ bu iki sebebün izâlesi ile olur **bâb-ı** [3] ‘**âşer ḥader beyânındadır**²⁴⁵ ḥader uyuşmaḳdur sebebi ḥaltıdur ‘ilâcı felc [4] ilâcıdur ve yübüsetden olanun ‘ilâcı daḳ ‘ilâcıdur **bâb-ı ḥadî** [5] ‘**âşer teşeyyuh beyânındadır** teşeyyuh siḳirler mebd’ ne çekülüp büzülmekdür iki nev’dür [6] birine teşeyyuh-ı imtilâ’yı dërler ve birine teşeyyuh-i ruṭb derler ve birine teşeyyuh-i [7] yübsi dërler ammâ teşeyyuh-i imtilâ’nuḅ ekşer ḥudüşı balgamı ğalîz ḥudüşından olur [8] raḳîḳden olmaz zîrâ raḳîḳ üstürḥâ icâb eder‘**alâmeti** anşuzın

El-neḥâ’ nunun ḥarekât şelâsi ile şol beyâz tel gibi nesnedür ki arḳada olan ogurğa kemikinün içinde olur üci dimâğda olup bir üci ogurğa kemikleri içre inüp feliterleri bedene müteferriḳ olur türkide ḳoḳar ilinün ta‘bir olunur / ḳâmüs-ı cild-i şânî evâḥirindedür

²⁴⁵**El-ḥader** fetḫiyle ‘izâ uyuşmaḳ ma‘nâsındadır ki rûḥ ḥassâs ve müteḥḥerrik bir mertebe ğalîz olur ki ‘uzvv-ı ḥiss ve ḥareketden mu‘tel olur /ḳâmüs-ı cild-i evvel aḥerindedür

El-teşeyyüh tefe‘ül vezninde ḳocalmaḳ ma‘nâsındadır yaḳal teşîḥ el-recel izâşâr şîḥâ / ḳâmüs-ı cild-i evvel evâşîındadır

‘ariz [9] olmaqdur ve galebe-i balgam-i ‘alāmīdür ve ‘alāmet-i imtilā’iyye tevlīd-i balgam eden eşyanuñ [10] taqđimidür ‘ilācı ba‘de’n-nazc tenkıyye-i bedendür fağ ile ayāriclar ile ve bağı [11] ‘ilācı felc ‘ilācıdur ve dağı bābādyā ve ıurağ otı ve keklik ve iklīl’l-mülk [12] her birinden bir miqdār alup şu ile kaynadup şuyı a‘zā üzerine [13] nağul edeler ammā teşeyyuh-i yūbsi ki aña teşeyyuh-i istifrāğı dağı dērler tedricle [14] hādiş olur sıjirlere yūbüset ‘ariz olur ‘alāmeti esbāb-ı müceffefe- [15] –nūñ taqđimidür istifrāgāt-i keşire gibi yā keşret-i cev‘ yā keşret-i ta‘b[16] yā hummā-yı muhriğa yā keşret-i hemm ve gam gibi az az ‘ariz olur eger hemm ‘akıbince olursa [17] yaramazdur ammā māddenūñ şevkinde hammām memdūhdur ‘ilācı tertīb-i bedendür müretteb [18] nesnelere ile ‘avret sütün ve eşek sütün içmek gibi ve mā-i şa‘ır ve bādem [19] harīresi gibi ve bi’l-cümle bunūñ ‘ilācı dağ ‘ilācıdur gāh olur ki teşennuh [20] yılan ‘akreb şokmağdan olur sıjir üzere ve gāh olur ki şoğulcan [21] ve nümāz buradan olur gāh olur ki afyon ve meşugirān yemekden olur [22] gāh olur ki ‘aşaba verem ‘ariz olur bunlarūñ ‘alāmāt ve ‘ilācları [23] bāblarında zıkr olunur inşā’allah-ı ta‘alā ve dağı az olur ki bir şedīdden [24] olur aña teşeyyuh-ı küzzāzi dērler bilgil ki teşeyyuh ki ‘aşaba ‘ariz olur [25] küzzāz ve temeddüddür ki ‘ağ alet ‘ariz olur ba‘zılar dēmişlerdür ki küzzāzla^{246 247 248}

114b

[1] temeddüd beyninde fark budur ki temeddüd sıjirler iki cānibinden bile çekilmekdür ve küzzāz [2] bir teşeyyuhdür ki gögsi kemiklerinden ibtidā ederşeyh-i eṭibbā ki ibn-i Sīnā aydur ki [3] temeddüd-i hağıkatde teşeyyuhūñ zıddıdur zīrā temeddüd ile inkıbāz ‘asir olur [4] teşeyyuhla inbisāt ‘asir olur muhaşşalu’l-keām teşeyyuh sıjirler büzülmeğdür sebepleri [5] ve ‘alāmetleridür ‘ilācı oldur ki ‘esnāb-ı alāmāt şāhibi aydur küzzāz ismi [6] bir mücemmeden evveline maşşūşdur gerek dağılınden ve gerek hāricinden [7] olsun ve dağı aydur remeddüd küzāz ikisi dağı teşeyyuhden yaramazdur illā teşeyyuh-i [8]yābisden degül zīrā teşeyyuh-i yābisde cefāf eşiddür yābis-i cefāfdan [9] az olur sebab-i küzzāz yāğ-ı galīzeden olur ki temdīd idicidür ve gāh [10] olur ki sebab-i cerāhet ve harğ-ı nār olur evveliye ‘ağ ale -i mü’tezzī olur [11] inkıbāzdan **alāmeti** yüzi humrete māil yā hağrete yā kemurete māil [12] olur ve ‘alil ke-enne gelir gibi görünür vechūñ ‘ağ alegörildigünden ötüri [13] ve gözleri ıomalur ve aña seher ve ‘asr-ı bevl ‘ariz olur ve gāh olur ki [14] řan tebevül ederibtidāda fevāğ veca‘ re’s ve omuz ağrısı ‘ariz [15] olur anlara dört güne dek mevt şorğusu

²⁴⁶Mağlabhader a‘zā uyuşmak beyānındadır **mağlab** teşeyyuhğocalmak beyānındadır

²⁴⁷El- ‘aşb fethiyle gövdede olan segirlere dēnür ki mefāşilūñ iṭinābı menzilesinde dırlar müfredi ‘aşbadur / řāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

El-‘ağ ale t‘aynuñ ve zad-ı mu‘cimenūñ fethiyle ve el-‘azlilet sefine vezninde bālidür ve řul-ı mağüle azāde olan segirli şalın ve řba ata dēnür ki balığ otı ta‘bir olunur / řāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

²⁴⁸El-kuzāz ğurāb vezninde ve el-küzzāz-ı remmān vezninde bir güne ‘illete dēnür ki şedīd şoğuk te‘şirinden ‘ariz olur ki beden bürüşüp şaviurili şalur ‘alā řul şovuğūñ şiddetinden ‘ariz olan ditmetmege dēnür el-mekzūz zıkr olunan kuzāz ‘illetine uğramışkişiyeye dēnür / řāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

olur eger tecāvüz [16] éderse asānlığıyla kırtulur **te‘ālīm sittenūnta‘līm-i hāmisi bir faşl** [17] **yedi sifri müştemeldür sifri evvelāda on bābsānide 11 şālīşde** [18] **rā‘bida 13 hāmide 14 sādide 15sābide 16 faşl-ı iḥtilācāt** [19] **beyānındadır** iḥtilāc segirmekdür ve yüzde ve gözde ve ğayrīde ve a‘zada [20] vāqı‘ olur eger çok vāqı‘ olup mümtedd olsa kırkı vardur ki [21] laḳva yā şar‘ yā sekte yā teşeyyuh yā temeddüd mişallu marāzlar hāşıl ola sebebi [22] ruṭūbet-i balġamiyyedür ki yelimşik ola harāret-i ğarīzeeye taḥlīl eyler ve rīḥ-i [23] bā baḥḥār eyler mesāmmlarda çıkamaz ğalīzeti sebebinden ammā kuvvet-i dāfi‘a muttaşıl [24] def‘ eylemek ister édemez madde ile cekişür iḥtilāc-ı hādīş olur bu marāz [25] ebdān-ı bāridde olur ve esbāb-ı bāridden olur **‘ilācı** balġamı bedenden ²⁴⁹

115a

[1] gidermekdür müşhil cıbanlardan ayāric cıbanları gibi ba‘de pabunc ve iklīlü’l-mülk [2] ve merzencüş bunları şu ile kıynadup ısıcaḳla naṭūl édeler ve kızmış [3] kepek ile tekmīd édeler ve edhān-ı müseḥḥana ile ovalar ve daḥī aġdiyye-i [4] bāridden ve müvelledāt-ı rīḥden ve mā-i bāridden ictināb édeler [5] **bāb-ı evvel laḳva beyānındadır** laḳva türkce aġız egilmekdür yüzde ve gözde [6] balıḳ etleri vardur anlara bārid ve ğalīz ḥalt gelür aġzın ve gözün [7] eger bir gözün kıbamaḳda ‘āciz olur kıacan üfürse aġzınun bir tarafından [8] yel çıkar ve bir tarafından çıkmaz ve mum üfürse söndiremez sebebi [9] yā istirḥā-i ḥārrdur yā teşennücdür ikisi mābeyninde fark budur ki laḳva-i [10] istirḥāniyyede ḥavāş mükedder olur ve yüzün derisi yumuşak olur [11] ve temeddüd iḥsās olunmaz ve göz kıbaġı ğeşşek olur aşıġa şarkması [12] ziyāde olur ammā laḳva-i teşennüciyyede tükürük az olup alın derisi [13] gerilüp ve deri eḡşe cānibine ziyāde olur ve çeşeyi şekl-i ṭabi‘īasına [14] redd étmek müşkil olur ammā istirḥāyyede āsān olur ‘ilācı [15] dört veya yedi ġün dek ‘ilāc olmaz zīrā fecā veya sekte ḥavfi [16] vardur ba‘zılar aydur dört ġüne dek fecā ḥavfi vardur eger tecāvüz [17] éderse kırtulur ve dēnildi ki altı ay mümtedd olsa iyi olmaḳ ümīdi [18] yokdur bilgil ki bu marāzda ‘ilāc ikiye münkıasındur laḳva-i istirḥāyyede [19] teşennüc imtilā’-yı ‘ilācın édeler laḳva-i teşennüciyyede teşennüc yübsi ‘ilācın [20] édeler kı‘ide budur zinhār yā gelüp ḥilāfın itmiyeler ve illā ebedī ‘ilācdan [21] kıalur tervīḥü’l-ervāḥda aydur tedbīr-i şāib oldur ki yedi ġünden [22] şonra ayāric-ı fıḳra ve ḥuḳne-i ḥārrde ile ibtidā olına ve daḥī aydur [23] şu-i āb budur ki fulfulı ġubār-ı saḥḳ édüp dehen-i sezāb ile isti‘māl [24] édeler ammā bu ‘ilāc laḳva-i istirḥāyye içündür ve hem ekşer vāqı‘ olan [25] istirḥāiyyedür öyle olıcaḳ anun ‘ilācı hemān ba‘yine felc ‘ilācıdur

²⁴⁹**El-temdīd** tef‘īl vezninde bir nesneyi pek çeküp sevündürmek ma‘nāsınadır el-temeddüd tef‘ul vezninde temdīd ma‘nāsınadır / kıāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

El-ḥulūc kıu‘ud vezninde göz vesa’ir ‘azā seker yimek ma‘nāsınadır el-iḥtilāc ifti‘āl vezninde bu daḥī a‘zā seker yimek ma‘nāsınadır / kıāmūs-ı cild-i evvel evāşıṭındadır

115b

[1] illā bu kadar var ki gārgara ta'tīs ve su'ūt isti'mālī laqvada evvelidür [2] ve bunlardan hic birisi isti'māl olunmaya illā ba'de'l-tenkiyye huşūşā [3] su'ūt isti'māl olına illā kırk günden sonra ve 'alīle emr olına [4] bir qararıluq yerde oturup dāimā demişki āyineye nazar ede çok [5] fā'idesi vardır ve ağızında cevz ve biber ve qararıfil ve dār-ı fulful gibi [6] nesnelere tutmak ve şākız ve günlük çiynelemek gāyet nāfi'dür 'acāyib [7] te'siri vardır hāvi-i kebīrde aydur zencebil ve eger alup muhkem döküp [8] alyalar ve billāh ma'cūn edüp cevzi kadryeyeler mücerredür ve yine anda aydur [9] hardalı muhkem döküp sirke ile halı edüp çenesin tılā edeler [10] 'acāyib nāfi'dür mā'l-is'ade aydurturna odunu pazı yaprağı [11] şu bile şahib laqva üç güne dek su'ūt itse def' eyleye [12] mücerredür turna odunu pazı yaprağı suyla şahib laqva burnına [13] ta'tīs edüp üç günde halāş olduğın bir kaç kerre bu fakīr daħī [14] tecrübe edüp şahih buldum ve ba'zı vakıtda burnına çörek otı yağın [15] tamzıralar dafi'atle tecrübe olunmuşdur nāfi'adur demiş yağın çıkarmağa [16] kādır olmazsa ısıcağ şu ile muhkem döküp ve süzüp burnına [17] tamzuralar müfid ola zıkr olan 'ilāclar laqva istirhā içündür ve Allah-ı [18] a'lam **bāb-ı şānī ra'aş beyānındadır** ra'aş ditremekdür a'zā-i [19] mürekkebeğe hādiş olur kuvvet-i mührikenün za'ifından sebebi su-i [20] mizāc sādıc yamadidür siñirlere 'ariz olur bu ekşer kocalarda [21] olur ve daħī kimselerde olur ki hamre ve soğuk şu içmekle [22] meşgul olalar ifrātlā bilgil ki ra'aşınun darbu sol cānibden [23] ibtidā edendür kocalarda olan ra'aş 'ilāciyla zāil olmaz gāh olur ki [24] bu maraz ziyāde guşşā ya ferahdan yā ziyāde havfdan yā çok [25] cimā' etmekden olur calinus aydurbu 'illet kocalarda ednā ²⁵⁰

116a

[1] sebebiyle olur 'ilācı ba'de'n-nazc bedeni tenkiyye etmekdür mādide ayara-[2] – cātla ve gıdāda nohud-ı āb a'lādur ve tavşan eti ve anuñ beynisin yemek [3] nāfi'dür ve hammāmda oturup durulmak a'lādur menkūldur ki bir koca [4] kişiye ra'aş 'ariz olup şuya çok tuz katup içdi muhkem [5] ishāl oldu ra'aş andan zā'il oldu mā'l-is'ade aydureger [6] hammāmda sezāb yağından altı dirhem içse ra'aş ve fālic ve teşeyyuhı [7] gider gāyet nāfi' ve mücerredür ve yaş sezābdan gerek tohumı olsun [8] her gün bir dirhem kadar içseler nāfi'dür ra'aşeyi vesā'ir 'aşabı [9] marazları def' ederama şol ra'aş ki māddesiz bürüdetden ola [10] sebebi ifrātlā soğuk havāya tokunmağdur yā ifrātlā şu içmekden [11] olur tahayyün a'zā edeler bābādyā ve zanbağ yağı gibi edhān-ı [12] hārr ile meşeriditūs ve tiryāk-ı fārūğ ve kulasife isti'māl [13] edeler gāyet nāfi'dür eger ra'aş hamrı çok içmekden olursa [14] ayruğ

²⁵⁰ **El-ra'aş** fethile ve **el-ra'aş** ranuñ fethi ve 'aynuñ sükūniyla ditretmek ma'nāsınadır / kāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

içmeye gâh olur ki bu maraz ‘akreb yağırı āğulınına [15] şokmağdan olur ‘ilâcı tiryāk-ı erba‘a içirürel ve gâh olur ki [16] ziyâde istifrâğ étmeden olur meşelâ çok ishâlden ve çok [17] kan almağdan ve çok derlemekden ve çok taħlîlden a‘şaba [18] yübüset ‘arîz olur bu nev‘ün ‘ilâcı müşkildür belki kâbil degüldür [19] hele mürettebâta meşğül olalar ki envâ‘ mālîhülyâ bahşında geçmişdür [20] **bâb-ı şâliş zükâm beyânındadır** zükâm ruṭûbet-i ğalîze ki burun [21] deliklerine ine dimâğdan nezle oldur ki boğaza ve göğüse ine [22] sebebi yâ sū-i mizâc-ı hârrdur ki dimâğa ‘arîz olur esbâb-ı hâriceden [23] hâreṭ-i şems gibi yâ edhân-ı hârre gibi öyle baş kızar ve başda [24] olan fuṣūlî raḳîḳ olur ve başuñ sühûneti sebebiyle cemî‘ [25] bedenden fuṣūlî müncezeb olur ba‘de müncezebeden nüzül eder²⁵¹

116b

[1] ‘**alâmeti** burnı giciyüp ve gözi kızıl olmağdur ‘**ilâcı** eger cemi‘ [2] bedende hâreṭ olup ḳan ğalîb olursa baş ṭamarından faşd [3] édeler ve tabi‘atı telyîn édeler ve mâ-i şa‘îr ile benefşe şarâbın [4] ve mâ-i ‘unnâb ve isfanâh şorbaşı ve şarâb-ı haşhaş nâfi‘dür ve faşd [5] lâzımdur ammâ üç günden sonra olmağ evlâdur eger lâzım gelürse [6] bu marazda aşl ‘ilâc açlıḳ ve şusuzlıḳ ve uyhusuzlıḳdur menḳüldür [7] eger bir gün bir gece ekl ve şarab terk olunsa bu maraz zâil olur [8] ve vâcibdür ki revâiyih-ı ṭıbbâ ile taḳviyyet-i dimâğ édeler benefşe ve nilüfer [9] ve gül ḳoḳmağ gibi kaçan madde nażc bulsa marazı ḥummâya idḥâl édeler [10] ve ‘and’un-nevm arḳa üzre yatmağdan şaḳınalar eger nezle ve zükâmuñ [11] sebebi sū-i mizâc bârid olursa ki dimâğa ‘arîz olup esbâb-ı [12] hâriceden başa şovuk işâbet étmek gibi öyle alın derisi gerilür [13] ve haşn olur yübüseti ğalîb olup meşâmm mesend olur encüre [14] muḥtebes olup burnından aḳan nesne aḳ olur ve ğalîz bârid [15] olur ve burnı giçişür ve ḥummâ hâdiş olur olmağ ile müntefi‘ [16] olur ‘**alâmeti** bürüdet ‘aḳabince hâdiş olmağdur ve ‘alâmât-i mezkûre [17] olur ‘**ilâcı** başı kızmış ṭarı veya kızmış bez ile tekmiḍ étmekdür [18] hattâ hâreṭi başuñ ‘avrîne yetişe ve daḥî bir gün bir giçe ḳara [19] çörek otını sirkeyle ışladup ba‘de ḳavurup daḥî döküp [20] bir kök ketân bezine şarup ḳosalar nâfi‘dür şifâda aydur bârid [21] zükâma işbu nücür ğâyet nâfi‘dür aḳ günlük ve ḳara günlük ve ṭabluḳ [22] ve senderüs dördinden daḥî berâber alup dökeler ve ḥablar édüp [23] vaḳt-i hâcetde nücür édeler fi‘l-hâl süddeyi fetḥ eder eger burnı [24] ṭutılsa nesne gelmese ‘anber ve semem ve kâğıd vebu emşâli eşyâ [25] nücür olına üzerlik toḫumu ve aḳ biberi saḥḳ édüp burnına püfkürel

252 253

²⁵¹ **El-sezâb** zal-ı mu‘cime ile serâb vezninde sıdḳ ta‘bîr olunan çiçege dênür ficin gibi / ḳâmūs-ı cild-i evvel evâilindedür

²⁵² **El-ṭaşâş** raşâş vezninde ve **el-ṭaşâş** ve **el-ṭaşet** talaruñzammıyla kimi bir ‘illet adıdır bu ‘illet nezle envâ‘ından zekkâmuñ ruṭûbetlüsi olacağdur ki dimâğdan madde-i mündefi‘ olup ağızdan ve burundan ve gözden dâ‘imâ seyylân üzre olur / ḳâmūs-i cild-i şânî evâşıṭındadır

117a

[1] ziyāde nāfi'dür eger bir taşu kızdırup sirke ve gülāb döküp necārını [2] istinşāk êtseler nāfi'dür ve misk ve 'anber ve merzencūş koçmaq [3] 'ūd ve lādin çörek otı nücür êtmek nāfi'dür ve başını şabun ile [4] yumaç nāfi'dür ve menķūldur ki neza ve ħunnāk için yumurda şarusıyla [5] bucuç dirhem za'ferānı ta'cīn êdüp başını kızudup debesine ursalar [6] 'acāyib nafi'dür ve ğıda ve şerbeyi taqlīl êtmege ve uyħuyı ħuşūşa [7] gündüz uyħusını taqlīl êtmek ve imtilā'dan ve tuħmeden ve yemek [8] üzre uyumadan ictināb vācibdür gündüz uyħusu veya sabah [9] coç yağ sürmek zükām ĩrāş êder ve bögrölce yemek zükķām olanlara [10] dimāğı zaīf olına zāradur ke-zalik cevz yemek ve şovuk şı içmek [11] ve çerb nesnelere yemek ve leyyināt ve loħum ve keşf re's zāradur [12] ħazer olına gerekdür ki zükām ve nezle 'ilācında ihmāl etmeyeler zīrā [13] zükām ve nezle tızcek sele döner ħuşūşā ki inen ħalt maddeler ola [14] şāfrāvī veya balğamī ki māliħ ola buķraç ħekīm aydur şol kimse ki [15] başda zükām ve nezle gögsine ine öksürmekle nesne çıkmaya [16] yigirmi güne dek dıķķ 'illetine döner Calinus ħekīm aydur balğam māliħ olsa sel [17] eyler ğāyet yaramazdur em'āya inse anda daħī karħ eyler ve daħī aydur [18] balğam-i māliħ ve ħāmiz ķurūħlar eyler bu eyler sel eyler ħunnāk eyler bağırsaķlara [19] olsa ħazmın fāsıd eyler ve daħī Calinus aydur nezle eger zükām [20] soğuķdan olsa nazc bulmadın ħammāma girmeyeler amma [21] eger ħarāretten olsa ħammāma girmek cāizdür ve daħī ħammāmda ve güneşde [22] derlemek nezleyi men' êder zīrā ki bedenden nezle ħādiş olıcaķ [23] fuzulī 'araç ile çıkar gider faşdan bu yigrekdür illā meger ki bunda [24] ħarāret ve ħumret ola mücezde aydur ħammām nezle-i bāridenüñ evvelinde [25] nazc bulmadığı için zāradur ķať'ā evāħirinde nazc bulduğıçün ²⁵⁴

117b

[1] nāfi'dür ve nezle-i ħārrde nāfi'dür muţlaķa zīrā maddesi ħarāret-i ħammām [2] ile nazc bulup çıkar ve aķsırmaķ şadır olduğda nazcı men' êtdüğiçün [3] nāfi'dür muţlaķa nazcıdan şonra tuħfe-i sa'diyede aydur şol kimse ki [4] aña nezle dāīmā olsa ħābb koķlaya aña ziyāde nāfi'dür ve bu ħābb daħī [5] nāfi'dür **buder** şabr mağsül ve türbüd ve rubb-ı süst berāber ola şerbeti [6] iki dirhemden ve bilgil mevāddı esfele cezbēdici ħuķneler infa'

²⁵³ Senderūs iki nev'dür biri şarıdur ve biri siyāhdur şarısı deründe mezkūr olan eczāya illāken ħab olına sederūsün şarısı keħribar gibidür fark yoķdur zekkām ve nezle için nücür olunur siyāhi burun ķanı için ba'deü'l-ħaķ enfim gibi çekilür ruħı daħī olur iş koķlamaķ ile olur

²⁵⁴ **El-sell** sinüñ kesri ve zammıyla ve el-selāl ğarāb vezninde bir maraž ismidür bununħaķıķatı aķ cigerde ħādiş bir yāradur ibtidā-yı emrde bir kezlü ħummā 'ariz olur bu maraž ekşeri zātelre'e yaħūd uzun uzadı ķurı öksürüklü nevāzil ve zekkām'illetlerinüñ 'aķıbında zuūr êder ki anlardan muntaķil olur ħaķ bu 'illete verem ve ķurı ħastalık ta'bir êderler / ķāmūs-ı cild-i şaliş evāilindedür

El-dıķķ daluñ kesriyle ince nesneye dēnür ve mene ħemīü'l-dıķķ Türkide aña ince ağrı ta'bir êderler / ķāmūs-ı cild-i şānī āħerindedür

El-'ırķ fetħiyle zī rūħ kısmınuñ gövdesi derisinden şızup çıkan ruţubete dēnür ki ter ta'bir olunur sā'ir nesnelerüñ terinde bi'l-isti'āre isti'māl olunur / ķāmūs-ı cild-i şaliş evvelindedür

muālicāt-[7] –dandur ve nezle-i hārrede mizāc ve dimāğı tebrīdle ta’dīl eylemek ve nezle-i [8] bāridede teşhīn ile muḳābele şıḥhate dālldur zübde nām-ı kitābda [9] aydur dāim nezleye mübtelā olan kimsene ḥammāma çok girmek ve başını [10] tiz tiz ḳazıtmaḳ veceldür ıssı ḥak eylemek ve şacı ve şaḳalı ḫaramaḳ nāfi’dür [11] zīrā bunların cemi’sini necārları taḥlīl eder ḳānūnda der gāh olur ki [12] oḡlancıklara zükām ve su’āl ve nezle ‘ariz olur gerekdür ki başına [13] çok çok ıssıca şu dökeler ve diline bal sürüp dilinün dibini [14] parmağıyla ḡıcıḳlaya tā kim çok balḡam ḳuşup şifā bula mücezde aydur [15] nezle ‘ilācında ‘araz umūr-ı süsteve faşddur evvelā umūr-ı süttenuḡ [16] birisi taḳlīl maddedür faşdla hārda istifrāḡ-ı ḫalḫdur mücibdür [17] nezleyi balḡam gibi nezle-i bāridede ve şafrā gibi hārrede telyīn-i ḫabi’atdur [18] ikinci ta’dīl mizācdur tebrīd gibi hārrede ḫammām ḳatar ile aḡdiyye-i bāride [19] ile ve ruḫbe ile ḳabaḳ ve ısfānāḡ gibi ve tedhīn serd ve teşhīndür [20] bāridede ḳızmış bezlerle ve ḳızmış kepek ve ḳızmış ḫarı ve misk [21] ve ‘anber ve ḳavrulmuş ḳörek otı ḳoḳlar üçüncüsü ḫaşḫaş ile [22] men’-i seyelāndur ve bāḳī ḳalan seyelānını men’dür şarāb ve mā-i şa’ir [23] ile hārrede ve muḡlabı ḫelva ile bāridede ve mażmaza daḡı böyledür [24] ḫabiḫ-i ḫaşḫaş ile ve ‘unnāb ve mercimek bārid olduḡı ḫāldede hārredür [25] ve hār olduḡı ḫāldede bāridedür ve dördüncüsü maddenün ḳıvāmın

118a

[1] tā’dīl etmekdür ve madde-i hārrede ḫaşḫaş meşellü ile taḡlīz olına amma madde-i [2] bāridede talḫif ile ta’dīl olına şarāb-ı zufa ve celāb ‘araḳ süsiyle [3] ya sekencebīn ‘unşulı ile ya şarāb-ı limon ile ki ekşisi az ola sedīdi [4] aydur şarāb-ı ḫaşḫaş içmek vācib olmaz illā ibtidāda ve maddeyi şadrdan [5] nüzülden men’ etsün için amma ḳaçan madde ḫabs olsa tükürmege [6] muḫtāc olsa ol vaḳt şarāb-ı ḫaşḫaş yaramazdur beşincüsü imāle-i maddedür [7] cihet-i muḫālife nezle meyl olunur boḡazdan buruna mu’aḫḫisātla [8] öykine ḳorḳu için altıncüsü tedbīridür şol nesnenün ki ḳor- [9] –ḳulur nezleye tābi’ olmasından sel gibi su’āl gibi bunun tedbīri [10] baḳla şuyı ve arpa şuyı meşellü ile ve ma’cūn-ı benefşe ve badem yağı [11] ile ve ḫabb-ı su’āl meşellü ile ve ma’cūn ile mā’l-is’ade aydur misk [12] nezleye nāfi’dür ḳoḳmaḡıla ve başun öḡine ban yağı ḫıla etmekle ve yine [13] mā’l-is’ade aydur senderūs ki zamḡ-ı aşferdür kehribāya beḡzer deḡānı [14] bārid nezlelere ve zükāma ‘acīb’ün-nef’dür vec’ün-na’nā daḡı nāfi’dür daḡı [15] ḫīn-i Ermenī şedīdü’l-ḫafīfdür şadra maḫder olan ‘azīm nezlelere nāfi’dür [16] ibn-i Bayḫārda aydur başun öḡine milḫile veya naḫrūn ile vaż’ etseler [17] bārid nezlelere nef’ ḳavī ile nef’ eyler ve dimāğı daḡı ḳızdırup ruḫbātını [18] taḫfīf ederḳütüb-i ḫavāşada aydur ḳaçan zükām olan kimsene ḳatır tezeḡini [19] ḳoḡulayup üzerine tükürdüp yola bıraksa her kim anı atlasa zükām aḡa [20] intiḳāl eder**bāb-ı rābi’ emrāz-ı ‘ayn beyānındadır** ḫabaḳāt-ı ‘aynuḡ [21] tafşilī budur ki zikr olunur Allah-ı ta’alā a’lem ḫaḳīḳetü’l-

umūr fī mülke [22] ve meleküte Calinus hekim aydur haq ta'alā insānuñ gözini yedi tabaqa [23] ve üç ruṭubetden hulqetmişdür tabaqa-i evvelīye şalyaya ve şāniye-i müşīme dەرler [24] ve şālişe-i şebīke dەرler andan şonra bir ruṭubet vardur yüziñi aña ruṭubet-i [25] cildiye dەرler ve rābi'a 'ankebutiye dەرler andan şonra bir ruṭubet vardur

118b

[1] yumurta ağı aña gibi ruṭubet-i beyāziyye dەرler hamise-i ğabiyye dەرler sādise-i karniyye [2] ve sābi'a-ı mülteħime dەرler ve nūr olan mevz'u mercimekdür küçük qaraca [3] nesnedir ki her nesneyi gören oldur baṭından i'tibār olunursa [4] mülteħime aħer vākı' olur eger zāhirden i'tibār olunursa mülteħime olur [5] sübhān min taħayyür fī zāta sevāh **bāb-ı hāmīs remed beyānındadır** remed [6] bir ıssı veremdür ki mülteħimede hādīs olur mülteħime gözün ağına dەرler eger [7] kandan olursa alāmeti göz katı kızdurmak ve gerülüp şişmek ve şudġını [8] katı katı atmak ve çapaqlanup ve şiklet olmak ve yanmaqdur 'ilācı faşd kifāldür [9] cānib-i 'alīlden hacāmetdür incikden ve ṭabi'iatı telyīn eylemekdür mā-i fevākı [10] ile ve şiyāf-i ebyaz ile şiyāf-i māmīşā ile kehl etmekdür mā-i verd beyāz [11] beyāzla hall êtdükden şonra mücezde aydur ğāh olur ki remed ve demevīde [12] ihtiyāc olur ki eñse cuķurında hacāmeta daħī cānib hilāfa cezb [13] etmek için ve daħī alın cuķuru üzere selk urmaġa muħtāc olur [14] eger sebebi şafrādan olursa şişmek ve gerilmek ve kızarmak ve çapaklanmak [15] eķall olur ve veca' iltihāb ve şancumak eşid olur 'ilācı maṭbūhbelīlic-i aşfer [16] ile ishāldur ve şarāb-ı temürhindi ve şarāb-ı iccāş ve 'unnāb ile ve şarāb-ı [17] rümmānin ile göze bārid ve ruṭb lu'āblar ṭamzuralar lu'āb bezr-i қаtuna [18] ve ḥabb-ı sefercel gibi ve bārid ve ruṭb-ı 'uşāreler ile zīmād êdeler kabaķ [19] ve marūl gibi ve yumurda ağıyla kız emzirür 'avret sütün ṭamzuralar ve yine [20] tüzcek ılıcaķ şu ile yuyalar zīrā üst gözde coķ tırıcaķ mesāmı [21] sed êdüp encüreyi ḥabs êderve göze şandal ve gül ve yaş kişniş şuyı [22] ṭamzuralar cemī' süddeler remede nāfi'dür ṭamzurmak ile mā'l-is'ade aydur mā- [23] mīşā evrām-ı hārrede ibtidā-i remede ve göz қаpaqlarınıñ ḥarāretinde [24] ve bişmesinde ṭilā etmeklü günün cemī'sine bir vechle fā'ide vērür ki buña [25] mānende bir 'ilāc yoķdur ve mestāc-ı elbiyānda aydur 'uşāre-i māmīşā evrām-ı ²⁵⁵

119a

[1] hārreyi taħlīl êder ve ḥarāretini söyündürür ve remedün 'atikına ve cedīdine [2] nāfi' olur ammā balġamdan olan remedün 'alāmeti şişmek ve veca'-ı ḥumret [3] az olur ve

²⁵⁵ **Beyān** göz aġırmaķ

El-remed fetħiyle göz aġırmaķ ma'nāsınadır / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-şiyāf kitāb vezninde göz maķulesi 'uzzva maḥşūş devā ve dāruya iṭlāķ olunur ism-i cinsdür cilā ma'nāsındandır ḥālā eṭibbānuñ şāf ta'bir itdükleri ki 'ayn-ı sefeli devāsıdır şiyāf-ı maḥarrefidür izāle-i қаbz için isti'mā olunur cilā-i menzilindedür / kāmūs-ı cild-i şānī aħerindedür

çapağ ve göz yaşı çok olmağdur ve uyuduğda kapağlar bir birine [4] yapışmağ ve başda sıklet olmağdur ‘ilācı tenkıye-i dimāğdur ayāricātla ve muṭavassıṭ [5] huğneler ile ve göze meşğül lu‘ābla celbe ve bezr-i kettān lu‘ābı ṭamzurmağdur [6] mücezde aydur remed-i balğamiyye fā’ide eder būy toğumu ve ketān toğmı [7] lu‘ābını ṭamzurmağ andan şoğra siyāf ağmer-i leyyen tā ki tağlil éde bağıyye-ı [8] mevāddiammā sevdādan remedün ‘alāmeti şığldur kemuretle ve gözün [9] yübüseti alup kapağlar yabışmağdur bu verem nādir olur olıcağ baş [10] ağrısıyla olur ‘ilācı tertıb-i dimāğdur müretteb gıdālar ile ısfanāğ [11] şorbası ve arpa şuyı gibi ve muraṭṭıb ḥammāmılara çok gire muraṭṭıb eşyā [12] istinşāk éde ve kavı istifrāğları terk éde şābit ḥekim aydur ḥammāmı [13] terk étmekle remed ḥāşıl olur mesāmeler münsed olduğıçün [14] ammā rığden olan remedün ‘alāmeti temeddüddür şığletsiz ve seyelānsız [15] ‘ilācı naṭüller ve yabis tekmıdlerdür ve yābis ḥammāmılar bilgil ki kaçan [16] marāz-i ‘ayniyle şudā‘ cem‘ olsa mu‘ālece-i ‘ayn cā’iz olmaz illā şudā‘ı [17] izāle eyledükdün şoğra bilgil ḥarāretten olan remedün evvelinde [18] göze sumak şuyı ṭamzurular göze madde gelmeğ men‘ édüp kavı [19] éderḥuşuşā gülābla ışlanmış ola gāyet nāfi’dür ‘alā ibn-i ‘İsā [20] aydur remed olmaz illā ḥummā ile olur calinus aydur remed ‘ilācında [21] bedeni tenkıye étdükdün şoğra başuğ iki cānibine muğācim ta’līğ étmekden [22] iblağ bir nesne yoğdur kānūnda aydur yumurṭa ağı göz ağrısın teskīn [23] éderve şarusı za’ferānla ve dehen ve red ile đarbān ‘ayna nāfi’dür [24] ve dağlīğ-ı şa’ir ile zımād étmek gözden nezleleri men‘ éderve alınına [25] ağ gūnlük tıla étmek tıla étmek nāfi’dür tervıḥü’l-ervāğda aydur yumurṭa şarusı²⁵⁶

119b

[1] göze bağlansa göze münğadir olan muvāddı ve gözde olan evrāmı [2] men‘ éderbu ecelden remed olan göze ki zımād édeler fā’ide eder [3] tağf-i is’adiyyede aydur gāğ olur ḥātūnlara remed ‘arız olur erğamlarınun [4] bürüdeti sebebiyle ‘ilācı ṭurağ otı ve babūnec ve celbe ve dehen-i nārdın [5] ile huğne étmekdür şimden gerü ve iğtirāzlar beyān édeler bilinmesi [6] gāyet mühimdür nesne ki müncer ola ve ḥārr ola şoğan ve şarımsağ [7] ve pırasa ve kerefs ve ḥardal ve fulful gibi iğtirāz olına ve ke-zālik şarāb [8] ve beniz içmekden ve kavun ve karpüz ve badıncan koğ ve yağ [9] üzüm ve her ṭuzlu ve ziyāde ekşi olanı yemekden sirke ve lahana [10] ve mercimek ve bağla sūt ve et ve tuğme olmağdan ve ṭa‘ām ağabince [11] uyumağdan ve keşret-i cimā’dan ki remed azarr eşyādur ve tütünden [12] ve tuzdan ve ‘itidāllıdan ḥāric havādan ve aydınlığa ve kārüre ve ziyāde [13] beyāğ nesnelere ve güneşe çok bağmaya ve cemı‘ eğime-i galızden [14] şakına ve başı yağlamağ ziyāde mağzardur ve kulağa

²⁵⁶İşyāf alabar eşnāfu’l-kıbar vezninde göz edvıyesinden bir devānuğ ismidür müfredāt-ı tabı’de mersüm olduğı üzere şaffeti yanmış kұrşun ve yanmış bağır ve eşmed ve tütıyā-yı hindı gayr-ı ḥādd ve şamağ ve keşirdirhem ve afyon ve muraşşāf yarımşar dirhem kender beş dirhem şu ile karışdırup isti’māl éderler gözde olan kārḥeyi öğüldücdür / kāmūs-ı cild-i evvel evāğirindedür

şamzurmak dağı [15] mazarrdur gerek gül yağı gerek s'ir mdde remedi ziyde der zr [16] msmt-ı re'isi sedd dp encüre muştebes olur ve çok uyumak [17] ve çok uyşusuluk ve yaş yemişleryyp hrr nesnelere şoklamak [18] ve şay tmek ve çok söylemek ve avz ile cğırmak zararlıdır ve keşret-i [19] istişmm ve keşret-i faşd ve hacmet ve şabzdan şaşınalar şabi'at-i [20] lnet üzre olmak a'ldur egerçi huşneler ve şflar ile de olursa [21] i'tidle ri'yet de **bb-ı sdis derdnec beynındadır** derdnec [22] remedi 'üzümdür ki mlthehime de olur cdn ziyde remeddr ki beyz [23] 'ayn şarasından yüksek olur hatt göz yummağı men' der bu marz [24] ekşer oğlancıklerde olur mizclarında ruşbet glib olup gözleri [25] za'if olduğun 'ilcı ba'yine remedi hrr-ı demev 'ilcıdır

120a

[1] ve ill bu drdnc kavdr dağı işrc ötmeye mblağa olına eger marz tfil [2] olacağ olursa hacmet olına ve evrk kzberre ile zmd olına [3] yumurda şarusı azıcık za'fern ile zebede nm-ı kitbda aydır  [4] güne dek kıız emzirür 'avretün sti şamzuralar yalnız yhd şiyf-ı [5] ebyazla ve dağı aydır zrr isti'ml olınmaya ill gözün şabağı üzre [6] göze elbette nesne egmeyeler şevb budur ki iştilt-ı zrr şiyqlanup [7] tağtr olına **bb-ı sbi' cereb-i çeşm beynındadır** gh olur ki göz [8] şabağuğ ic yanında huşnet ve humret ve gıcık hdiş olur cereb [9] drler sebebi ruşbet-i maddeye veyhd tuzdan ve tütünden ve güneşde [10] çok şurmakdan olur yhd remedin tedbrinde fesd olmağan [11] olur 'ilcı tenķiye-i bedendür ishlle ve faşd ile kflden eger çan [12] çok ise ve hrr olup cl olan devlar ile ekhn olunsa kehl-i [13] rşen yşf-ı ağmer ve ağzar gibi eger cereb ile remedi dağı olsa şlih [14] nesnelere ile zmm olına eger hkke yhd bişre ile olsa müleyyen devlar [15] mvaffkdur ve bedeni tenķiye deler hellec işfer-i maşbh ile ve hmmma [16] mdvemet deler Calinus heķim aydır cerebe bundan ey nesne olmaya ki göz [17] şabağın devrp kehl gibi sađķ dp mazuyı ekeler bir s'at şura [18] ba'de uyuya cerebn aşlını keser elbette yine 'avdet eylemez mfredt-ı ibn-i [19] Bayşarda şerfden nağl deraan şatlu anarla ekşi anaruğ 'uşresini [20] bir bağır şabda řabđ olınca koyulunca ve anuğla kehl olınca hkke ve cereb [21] ve selkı giderür ve başaruğ kuvvetini ziyde der**bb-ı şmen şarfe** [22] **beynındadır**²⁵⁷ şarfe kıızıl veya gök nağtdur mlthehime de ki çan hdiş [23] olur sebebi gleyndur remeden olur ki şamarları yırtıcıdır ya bir nesne [24] şokunup şamar ağzı acılmağan olur ve hreket-i 'anfe sebebi ile şay gibi [25] ve şatı cğırmak gibi zr hareket-i 'anfe muvdd basa ve göze tağrk der

²⁵⁷**El-şarfe** terme vezninde drbdan yhd bir gyr hdişden naşı gözde hdişolan kırmızı şandan noğta ya dnr / şms-ı cild-i şn evhrindedr

120b

[1] öyle olıçağ tamarlar tolup ağızları açılır **'alāmeti** mevzu' tarfe [2] kızarmak esbāb-ı mezkūrenūñ taqaddūmidür **'ilācı** evvelā faşd veya hacāmet [3] edeler ve mā-i fevāka vērile ve üzerine memeden sūt huşūşā kız [4] emzirür sūt tāmzurular ve yumurta daħi tāmzurmak eyüdüdür mücezde vesā'ir [5] kütüb-i mu'teberde aydur gügercin kanını veya ögeyik kanını kanat dibinden bir tüg [6] kıparup göze şoqup kanın tāmzurular ısıcağla ya bunlardan birini boğazlayup [7] kanını göze tāmzurular ve yine mücezde aydur bu maražuñ evvelinde kana [8] ba'zı düvād' halı olına tīn-i Ermenī ve tīn-i kımulya gibi ammā intihāsında [9] muhallāt halı olına zerinc ve tīyn-i mahtūmla zübde-i nām-i kitābda aydur [10] memzūc mā-i verd necārına inkibāb ziyāde nāfi'dür ba'zı kitābda hattā [11] tarfeyi gidermege ziyāde 'acībdür taħallūf étmez ve gerekdür ki bu maraz [12] şāhibini cemi' hulviyyātdan ve hamrdan ve lehūmdan ve hareket-i 'anīfdan [13] ve muza'afātdan dimāğı şaķınalar hazer olına **bāb-ı tāsī' züfre beyānındadır** [14] züfre bir siñir gibi etdür tabaķa-i mülteħimede burundan yaña pıñarda olur [15] gözün kıyruğı tarafına uzanur gözün kırasına daħi geğer bebegi [16] örter gözün görmeķliğini bātil eyler seyle müşābih olur [17] farkı oldur ki züfre bir cānibden belürür aşlı görünür seyl cemī'-i [18] cānibden olur degermi olur aşlı görünmez gāh olur ki züfre [19] gözün kıyruğından başlar başdan başa örter fı'lcümle anuñ [20] mażarratı oldur ki gözi kendü hareketinden men' eder sebebi ğalīz [21] ve yelişik ve yābis maddeden hādiş olur **'alāmeti** yā şarı olur [22] ya kızıl olur ya kıaramtağ olur māddenūñ levni hābetce **'alāmeti** eger [23] raķiķ olursa faşd edeler ve dimāğı ve bedeni tenķiye edeler [24] yelişik balğamı halılardan hābb-ı ayāricla ve keçi ödünü billah kıarışdurup [25] göze çekeler calinus aydur elbette susan köki züfreyi zāil eder

121a

[1] ve bir daħi ezilmiş ğünlük cemī' devālardan hafif ve zārarsızdur tervīhü'l- [2] – ervāħda aydur züfreyi izāle étmede tecrübe olınanlardandır kıalkanda [3] nişādirī berāber keħl étmek ve mücezde aydur etībba züfre için edvīye-i [4] nāfi'a zıkr éttiler rüşenā gibi veyā baslikon gibi ve ben bunun cemī'sini [5] mekrūh göririn zīrā mażarratı göze celb ederzüfreye nef'inden zārarı [6] ziyāde olur eger züfre ğalīz ve şulb ve mezmin olursa 'ilācı [7] oldur ki ba'de'l-tenķiye dumūr ile kıparalar andan şoñra üzerine tuz [8] ile muğğ olınmış kemmūn tāmzurular ve maražuñ hādeķasını taķlib [9] ederler tā ki kıabağına yapışmaya ve gerekdür ki bu maraz şāhibi lehūm-ı [10] ğalīzeden ve ağdıye-i mubaħħardan 'ades ve baķla ve tüm ve başal gibi [11] cemī' mażarrātından ki remed baħtında mezkūrdur ihtirāz edeler **bāb-ı** [12] **'āşer sebel beyānındadır** sebel fetħ-i sīn ve ba ile bir perdedür ki göze [13] 'ariz olur ve göz tamarları ğalīz kıandan mümteli olup ol tamarlar [14] kızarur birbirine ulaşur gözde ovacıķ

şamarlar coşdur birbiriyle [15] muttaşıl olışaş perde olur gözden dem‘alar gelür ve gicişmek ‘ariz [16] olur ol kimse řu‘lelü nesneye başamaz za‘if başar şaşıl olur [17] şacan gün zü‘ine şarşu başsa ağsırmaş şadış olur ba‘zi eřibbā mücerred [18] şamarlar mümteli olup birbirine ulaşmasından şaşıl olmaz belki [19] dimāędan ğalız nesne inüp ğıřā şadış olur dەرler ve dağı [20] bu maraş sarıdur ve mırāřdur sebebi ğalız-i demdür ki ‘urūř-ı mülteħime [21] andan mümteli olur ‘alāmeti ğöz üzerinde perde ğörinmek hāmret ve dem‘ [22] ile şaçan řu-i şemse başsa ağsırmaş ‘ariz olur ve sebelün ekşeri [23] ğikke ile olur ‘ilācı řıřālden fařd etmekdür ve ishādur ve alnından [24] řan aldurmaşdur ve ‘acele ğammāma ğirmege müdāvemem ede ve řād keħler ile [25] iktihāldur baslışon ve rüřenā ya şalşandı ğibi eđer sebel ‘aşım ve muħkem

121b

[1] olsa ‘ilācı kesmekdür tenķiyeden şonra kimsenün şariki budur ki [2] sebele her şarafdan řengāl ilişdirüp cümlesin bir uğurdan [3] çeküp sebeli şaldırup maķrāřla kese ba‘zi üstād keħāller aydurlar [3] řiyāf şalşdı ğalız sebelde isti‘māl eyledüm bir şaç ğünden şonra [4] ğördüm raķik ve yufķa olmiş zāil oldu řāmil-i nām-ı kitābda ve tervihü’l- [5] –ervāħda dağı mezkurdur řiyāf şalşandışariki rāřet [6] beş dirhem zencār iki dirhem neřādur burāř ve zırnış muça‘ad ve şalşand [7] muħarriķ her birinden bir dirhem döküp ve eleyüp saħķ edüp ğubār ola [8] bir hafta şura ba‘de řāflar edeler ve dağı řiyāf-ı aħmer leyyin ve řiyāf-ı [9] aħmerhā ve sebele ğāyet nāfi‘dür zırnış sebele ve zufreye ve beyāz ğalize [10] ğerek şadış ve ğerek ‘atıķ ğāyet nāfi‘dür taķvīmü’l-edviyede ve mā’l- [11] isa‘de aydur ki anīsün tütüyāısı müzmin ve ğalız-i sebeli ğiderür mücezde [12] aydur şacan sebel ile cereb muķterin olsa bir şey yoşdur řiyāf řumaķ [13] ğibi ve yalnız řumaķdan řiyāf ittiħāz olunur ve ğāħ olur ziyāde kılnur [14] zāğ ve anzurüt taħķikā bu řiyāf sebeli zāil eder ve cerebi ğiderür iħtirā [15] zāt-i remede ve zufrede mezkür olanlardur ğiydüği şaştanuş yaşasın [16] řār etmekdür ve edviye-i bārideden ve řiyāf-ı ebyāz ve afyondan řaķınalar [17] ve uyħusızluķ ve cimā‘ dağı zardur ve Allah-ı a‘lam **te‘āllim-i ğamisün sıf-ı** [18] **řānisi on bir bābı müştemeldür bāb-ı evvel şaml ve řamķam beyānındadır** [19] ğöz řapaķlarında şaşıl olur ğayvānlardur ikisinün mābeyninde fark [20] budur ki řamķamuř ayaķları coç olur şaml öyle degüldür sebebi mādde-i[21] balğamiyedür ki müte‘affin ola şabi‘at ol maddeyi ğöz řapaķlarına def‘ eder[22] öyle ğayvanlāyıkā şabül edüp mizācı sebebiyle keħle şüreti şaşıl [23] olur ‘ilācı tenķiye-i beden re‘isdür ayāriclar ile ve mā-i melħeme ve mā-i [24] baħr ile ğöz řapaķların yummaşdur yāħüd burāř-ı ermeni yumuřaķ dөгüp

122a

[1] üzerine dökülür zîrâ bundan cemî‘ kamllar dökülürkaçar bu maraz şâhibi [2] gerekdür ki tokla yatmağdan ve tuhme olmağdan ihtirâz êde **bâb-ı** [3] **şânî kurûhu’l-‘ayn beyânındadır** emrâz-ı ‘ayndan biri dağî qarheler- [4] dür ki cemî‘ tabakât-ı ‘aynda hâdiş olur ammâ mültehimeden qarîniyeden [5] ve ‘ayniyyeden gayrı yerlerde çıksa hiss ile zâhir olmaz tabîb remed [6] şanur sebebi ahlâ-ı hâdde muhterikadur ki gâh olur darbeden olur ya sağta [7] yabuşur ‘ağabince olur ve envâ‘ yedidür ‘alâmeti dem‘adur ve igne batar ki [8] şanca şanca ağrımağdur ‘**ilâc**ı kîfâlden kan olmağdur ve hacâmet [9] sâķîndür ve faşd-ı şâfindur ve ayâriclar ile bedeni ve dimâğı pâk êtmekdür [10] ve şiyâf-ı ebyaz afyon birle ekhâldur rebede nâm-ı küttabda aydur şed-i etrâf [11] delik şedîd ya‘nî ellerin ve ayakların ovmağ ziyâde nâfi‘dür mücezde [12] aydur eger qarğa sağ gözde ise şol cânibi üzre uyusun zîrâ [13] qarğa olan cânibinde uyusa mevâdd göze müncezib olur eger arğa [14] üzerine uyusa qarhanuñ ağızı yukarı olup mevâdd hârice akmayup [15] ‘aynda muhtebes olur belki tabakât-ı ‘aynı ekl êdüp ifnâ ederve yüzi [16] koyun yatmağ mevâddi ‘ayna döküp qarhayı oñulmağa komayup zararı [17] müsted olur eger qarğa çürükli olursa pâk kılına bâl şerbeti ile ve kız süti [18] ile yâ mâ-i halb ve ‘asel ile gerekdür ki şâhib-ı kurûh lehûmdan ve halâvîden [19] ve cimâ‘dan hammâmdan ve galîz gîdâlardan ve harekât-i ‘anîfeden ve ve müncevâden [20] ve kuşmağdan ağsırmağdan ve çağırmağdan ihtirâz êdeler **bâb-ı şâliş** [21] **sulâķ beyânındadır** sulâķ kalınlıkdur göz kabağlarında mādde-i galîze-i [22] derya-i ekâldan ya‘nî hârr olup civârında olanı ekl êdüp ifnâ [23] ederanuñçün göz kabağı kızarur ve kirpiklerdökülür gâh olur tefrih-i çefine [24] ya‘nî göz kabağı olmağa yetişdirür ol mādde-i ikâle ve gâh olur ki [25] fesâd-ı ‘ayna yetişdirür mādde kabağlardan tecävüz êdüp ‘ayna sirâyet

122b

[1] êdügüçün ve sulâğdan ba‘zı tâzedür ki üzerine çok zamân geçmiş [2] degüldür ba‘zı eskidür ki üzerine çok zamân geçmişdür ve çok olur ki [3] sulâķ remed ‘ağabince olur imdi vâcibdür ki remede sū-i tedbîrden [4] şakınup ve sulâķ ‘ilâcında ‘acele edeler ‘ilâcı başı ve bedeni tenķiye [5] êtmekdür mâ-i verd ile sumakı ısladup göze tamzurmağdur ve egrigi eyi [6] kabuğı çıkmış mercimek gül suyu ile tunc êdüp geçe yağı êdüp şabâh [7] hammâma gire taħlîl-i madde ve teskîn hadded içün ruḡubetle mücezde aydur hammâma [8] müdâvemmet enf- i eşyâdandur ve kavî mu‘âlicedür ammâ kadîm-i sulâğda incikden [9] hacâmet edeler māddeyi ḡilâf-i bâ‘ide cezb içün ve alın tamarından faşd [10] êdüp hammâma çok gire ve mâ-i hârr ile tekmiğ êdüp ve necârına egilüp [11] yüzi koyun tura ve nîm dirhem niḡâs maḡrûķ ve üç dirhem zâc ve bir [12] dirhem za‘feran ve fulful ve mazu şarâbıyla ezüp ‘asel raķîķ gibi olduğdan [13] şonra göz kabağınuñ hâricine tîlâ edeler ki cām‘dur feyzi ve cilâyı taħlîli [14]

men' ederkarha-i sirāyeti def' eder ve maddenün fesādını zāil eder göz kabağına [15] dökileni **bāb-1 rābi' perde beyānındadır** perde ruṭubet-i balgamiyyedür ki ğalīz [16] olur ve daḥī ḥacer gibi olur göz kabağınuñ iç yüzinde ṭuluya beñzer [17] bir gölgede ve şekilde **'ilācı** anzurüt ve şumağ buṭum ile ve azacığ sirke ile [18] kabağına ṭilā edeler eger bununla münhel olmazsa kabağı döndürüp neşter ile [19] hāk edüp gidermek gerekdür **bāb-1 ḥāmis şa'ire beyānındadır** [20] étdirsegi dedükleri marāzdur uzun veremdür kapağ ucında kirpik [21] bétdüğü yerde zāhir olur şekilde arpa gibidür anuñçün şa'ire teşbīh [22] olunmuşdur ekşer ḥudūṣı kandan olur andan sonra sevdāya müsteḥīl [23] olur ğāh olur ki anuñla ḥarāret ve ḥumret olur 'ilācı faşddur [24] ve ishāldur ḥabbe ayāricla acılığdur ve naşş ğıdadur ve ermiş iç yağı [25] arpa unı ile zımād étmekdür yāḥūd gügercin kanıyla ṭilā étmekdür

123a

[1] ya erkek kumru kanıyla ṭilā étmekdür mücez şerḥinde sedīdi aydur sekencebinden[2] bir miğdār alup şu ile ḥall edüp olmaz ol mavzū'a sıvayalar ziyāde [3] eyüdü zübde-i nām-i kitābda aydur faşd edüp nevāḥi re'isi tenkīden [4] sonra şiyāf ya mişā ve ṭin-i Ermenī ikiside tāze kişniş şuyla ezilmiş [5] ola ṭilā éde mā-i şa'ir ğusl edüp anuñla tekmiğ edeler ve daḥī birbiri [6] ardınca muḥkem ıssı étmekle zımād étmek nāfi'dür başı koymış sikek [7] ile zımād edeler ve şabr ile ṭilā étmek ve ḥalle memzūc sekencebīn ile ṭilā [8] étmek nāfi'dür ve bilgil ki edviye ile taḥlīl olursa ḥoş ve illā keḥḥāle [9] mürāca'at edeler maḥrāş ile kaṭ' éde ve Allah-ı a'lam **bāb-1 sādīs şernāk** [10] **beyānındadır** kesri-şin-i mu'cime ile zā'ide şehemdür üst kapağ içinde olur [11] ol şehem zā'ide kabağı ağır eyler ve şarkmış gibi eyler şöyle ki gözün üst [12] kabağı evḳātce acılmaz ve bu şernāk ekşer oğlancıklarda 'ariz olur ve mirācında [13] ruṭubet-i ğālib olanlar ve şol kimselere ki çok remed cekmiş ola **'alāmeti** [14] budur ki kaçan iki parmağın ile şernāk şıksun andan sonra parmakların [15] ayırsun yağ kalğa iki barmağ ya'nī ruṭubeti tizcek kabül şekl eyler ammā [16] ğalezeti için ḥaylī zamān bu murūca ṭurup tizcek evvelki ḥāline [17] 'avdet eylemez **'ilācı** bedeni ve dimāğı ayāricatla pāk étmekdür ve işlāḥ [18] ğidā ta'dīl-i mirācdan şol miyāḥ ile tekmiğ gerekdür anda ḥaşayış [19] muḥallile ṭunc olunmuş ola ve basiliḳon-ı ekber ile keḥl edeler eger taḥlīl olursa [20] ḥoş ve illā el ile 'ilāc olına mücezde aydur şernāk 'ilācında dumūr [21] gibi bir nesne yoğdur keyfiyyeti budur ki keḥāl iki barmağıyla 'alīlün [22] üst kabağın aşığa ceke tā ki kapağ gerülüp şernāk yumrulunup zāhir [23] ola andan sonra üstinden gözün neşter ile yarup katı derin yarmayup [24] kilkiyle yarup zarar yetiştürmeyüp ol şernāk dedükleri şehem [25] zā'idi zāhir olduğda kettān beziyle yapuşup şağa ve şola taḥrīk

123b

[1] éde yuqaruya çeküp bi'l-külliyeye çıkup andan sonra neşter ile kesüp [2] 'alākayı kaṭ' éde eger ba'de'l-kaṭ' nesne bākī qalursa üzerine tuz [3] eke bākī qalanı yémek için ba'de sirke ile ıslanmış bez vaz' éde tā ki [4] qanı kaṭ' éde ve lahm zā'idi ifnā éde vesa'id ibn-i heybetu'llah muğannī nām-ı [5] kitābda aydur eger göz qabağında baqiyye qalursa derdenic 'ilācın édeler [6] tā ki göze şıhhat vére ve göz şıhhate 'avdet éde **bāb-ı sābi' şa'r beyānındadır** [7] emrāz-ı 'aynında biri daḥī gözde qıl bétmekdür şol qıldur ki başı [8] gözün içine egri batar göz qabağı acılıp qabandıqca gözi incidür [9] kızardur ve yaşardur bunun sebebiyle mevādd aña müncezib olur sebel ḥādış [10] olur göze aq düşer sebebi gözde ve qapaqda fāsıd ruṭubet çok [11] olmaqdur 'ilācı tenkıye-i dimāğdur ba'de ekhāl ḥādde-i menkıye ile iktiḥāldur [12] ve rüşenāyı ya şiyāf-ı ihzarr ve basılıqdan egri gibi ba'de egri batan qıl [13] qöbürüp andan sonra gözün qabağını döndürüp mülteḥime üzerine ḥamīr-i [14] bārid koyup daḥī bir ucı egri igneyi muḥkem kızdırıp qılun yerini [15] key éde tā ki qıl bétmeye andan sonra qılun yerini daḥī qobarup anı [16] daḥī evveliki gibi key éde ḥamīr-ı bārid qonulduğunun fā'idesi oldur ki [17] ḥarāretten göremez zarar ırmeye key qılınduqdan sonra ḥamīri geydürüp [18] gözi pāk édeler taqvim'l-ebdānda aydur iki qıldan artuq ki [19] olunmaya ba'de'l-key ol mevzu'a beyāz beyāz ve dehen ve redd-i ṭlā olına [20] yāḥūd egri qılları yolduqdan sonra birine şol edviler qonıla ki [21] qıl bétmeye māni' olur kirpi kanı ve kirpi odı ve qurbağa qanı ve kelb [22] kenesi veya qarınca yumurtası incir süti ya nişadur ve ḥummār-ı ṭarīki [23] külli ḥalle ma'cūn olmuş ola ba'zı eṭibbā demişdür ki şa'r mentūfun [24] mevzu'ı şaḥm af'i ile delik olunsa 'avdet étmez mā'l-is'ade böyle [25] dēnildi ki qavlini tekzīb éder eger qıl bir yā iki olsa sā'ir-i mustaqīm

124a

[1] qıllara ulaşduralar edviye-i mülşaqe ile şaqız gibi ve şumağ gibi ve aşık [2] gibi yāḥūd göz qabağınınu ic yanından bir yurdusı küçük igneyi [3] şoqup ol egri qıl igneyurdusına geçürüp göz qabağınınu [4] arqasından çeküp çıkara egri qılı igne yurdusına geçirmek [5] 'asir olursa ol igne yurdusına 'avret qılunun iki başını [6] geçürüp ol igneyi göz kapagınınu içerüsinden taşra çıkurup [7] ol 'avret qılı bir ḥalka gibi olup ol egri qılı ol ḥalka [8] içine çeküp göz qabağınınu arqasından çıkara egri qıllar çok [9] olsa göz qabağı qaşr olına kaṭ' ile keyfiyeti budur ki göz qabağından [10] qıl biten yeri kaṭ' édüp üzerine oñuldur devā koyalar bu mezkūrātün [11] her birine keyfiyetle olduğı keḥāller bilür anlara mürāca'at olunmaq evlā- [12] –dur **bāb-ı şāmin ḥikke ve illā cefān beyānındadır**²⁵⁸ göz qabağı göz pınarı [13]

²⁵⁸**El-cefen** cimūn fethi ve fanuñ sükünıyla göz qabağına dēnür cem'ī ecfen ve ecfān ve cefūn gelür / qamūs-ı cild-i şālīş evāşitındadır

gicişmekdür ruṭūbet-i mālḥa bu raḥnedür **‘ilācı** her şabāḥ tatlu istiḥmāmdur [14] ve ıssı şu necārına egilüp gözin ṭuta ve ḥammāmda ve ḥammāmdan ḡayrı [15] yèrde dirilmek nāfi’dür ḳoruḳ şuyıyla terbiye olmuş tūtiyā kehl [16] ètmek ve mā-i verd ile ṭamzurmaḳ ve şiyāf sımāḳ ve ḳoruḳ tūtiyāsı [17] nāfi’dür eger bunlar ile temām-i kifāyet ètmezse ḥalt-ı reddi isfirāḡ olına [18] ayāriclar ile **bāb-ı tāsī‘cesā beyānındadır** bu bir şalabetdur ki göz ḳabaḡına [19] ‘āriḡ olur sebebi sū-i mizāc yābisdür māddesiz yā ḥalt ḡalīz yābisdür [20] **‘alāmeti** cefnūḡ şalabeti ve ‘asr-ı ḥareketi ya’nī gözini acup yummaḳ [21] müte‘ezzir olur veca’ ile ḥumret ile ruṭūbetsiz **‘ilācı** tertīb ve tekmīddür [22] mā-i ḥārr ile ve naṭulāt ile ḥammām ile ve ıssı şunun necārına gözin [23] ṭuta ve dāimā gözin ıssı şu ile yuya **bāb-ı ‘āşer kümentü’l-cefn beyā-** [24]-**nundadır**²⁵⁹ bu bir marāzıdır ki ‘alīl uyḥudan uyandukda şöyle ḥiss [25] èderki ḡüyā gözi içinde ḳum vardur sebebi riḥ-i ḡalīzıdır göz ḳabaḡında^{260 261}

124b

[1] **‘ilācı** tenḳīdür ayāricatla ve göze mā-i celbe ṭamzurmaḳdur ve ḥammāma [2] girmek ve dāimā ılıḳaḳ şu ile gözini yummaḳ ve aḡdiye-i ḡalīzden [3] ictināb ètmek ve şıḡır ve keci eti ve eski peynir yémekdür **bāb-ı ḥādī-i ‘āşer** [4] **dem‘at beyānındadır** göz yaşarmaḳdur sebebi ruṭūbetdür ki dimāḡdan [5] carī olur ya ‘aḡalāt-i ‘aynuḡ za‘ifidür **‘alāmeti** ruṭūbet-i ‘ayn [6] ve seyelan-ı dem’dür ‘ilācı tenḳiyye-i dimāḡdur ayāricatla tekrār-be-tekrār ve ḳoruḳ [7] tūtiyāsıyla iktihāl ve her gün acele ḥammāma girmek ve dirilmekdür mücerrebdür [8] ḳoruḳ şuyıyla terbiye olinmuş tūtiyā kehl ètmekdür ve gözine mā’ ile [9] memzūc sirke ṭamzurmaḳdur mecmū’l-mücerrebātı aydur helīleci ḥamīr ile ḳaplayup [10] tenevvürde kiremid üzre ḳoyalar tā ḥamīr ḳarārınca şabr èdeler bā‘de helīleci [11] çıkarup ḳabın alalar muḥkem saḥḳ èdüpbir danḳ za‘ferān ile göze çekler [12] ‘acāib nāfi’dür göz yaşı kesmede nazīri yokdur tervīḥü’l-ervāḥda [13] aydur eger ma‘cūnı gözden seyelanı māyı men’ èderve daḥī aydur helīlec ile [14] kehl ètmek dem‘ayı def’ èdüp gözi ḳavī èderte‘allūm-i ḥāmisūḡ [15] **sifr-i şalıḡı on iki bābı müştemeldür** **bāb-ı evvel beyāz ‘ayn beyānındadır** [16] ya’nī ṭabaḳa-i ḳarniyede aḳlıḳ zāhir olmaḳdur ḳarniyenūḡ zāhirinde olup [17] raḳīḳ eşer dèrler ḡayr olup ḡalīz olına beyāz derler sebebi gözde [18] ḳarḥa olup aḡrıyup gözi çok yummaḳdur yā su mu‘ālice remedden [19] ya şaḳīḳiden ya şiddet-i şudā‘dan olur **‘ilācı** sebebi bi’l-temām zā‘il [20] olduḡdan şonra ḥālī kehl ile iktihāl olunmaḳdur ammā evvel ḥammāma gire [21] yāḥūd gözini ıssı necārına ṭuta andan şonra kehl istī‘māl ètmek [22] te’şirde ḳavī olur

²⁵⁹**Beyān kemne’t-cefen** el-kemnet ḡurfe vezninde göz ‘āriḡ olan ṭamā nalḡa dènür ‘alāḳul ḳızıl ḳızıl keci ki dènür ki göz ‘illetlerindedür / ḳāmūs-ı cild-i şalıḡ evāḥirindedür

²⁶⁰**Beyān-ı** ḥikke ve el-ecfān

²⁶¹**Cāsya** hemzenūḡ meddiyle peklik ḡalīzet ve şalābet ma’nāsında ismidür / ḳāmūs-ı cild-i evvel-i evvelindedür

gözde olan aķ yumuşayup ‘ilāca fāil olur [23] edviye-i hāliye ki ağı giderür serçe pençesi ve kırlanđıç pencesi ve fare pencesi [24] ve zübdü’l-cür ve burak-ı ermeni ve zencār ve řakāyık’un- nu‘mān-ı ‘uřāresi [25] ve zibl-i timsāh her kağı olursa seker ile kehl olursa biri biri ardınca

125a

[1] yedi güne dek beyāzı ‘aynı izāle eder bilgil ki bu maraz hādiř olsa eşeri [2]bi’l-külliyeye gétmek ta‘men étmeyeler tamām biri olmak az olur māl isa‘de ve tervihü’l- [3]-ervāhda kırlanđıç zibli gözden beyāzı izāle eder ve ‘acebdür ve aķşems’eddin [4] hazretlerinden menkūl ve mücerredür bu faķir dağı tecrübe édüp şahil buldum [5] ‘asel ile ya seker ile çekeler muķaddimā mezkūr olan řerā’iđi dağı ri‘āyet [6] edeler mā’l-isade aydur ki böğürtlendür kara tut yemişi gibi olur [7] yabrağın döküp şuyını yedi gün birbiri ardınca göze şamzuralar gözün [8] beyāzın giderür gerek eski ve gerek yeni olsun mücerredür ve dağı iki dirhem [9] emlec olup iriçe döküp şatlu řuda iki sā‘at kadar ışladup ba‘de şıkup [10] şuyın alalar yine āher emlec şatup ışlada şıka üç def‘ā böyle [11] éde ve göze şamzura beyāzı giderür gerek eski ve gerek yeni olsun ve dağı [12] ibn-i Baytār İřhāk bin ‘ömer andan nađl éderbir şalabe alunup fihri niħās [13] ağmer olup bir şatre řall ve bir şatre ‘avret süti ve bir şatre ‘asel ki [14] yanmış olmaya mezkūr şalabe üzerinde zıkr olunan fihri ile řahķ [15] edeler hattā ğalız ve kara ola anuğla göze kehl olursa gözün nūrını [16] hiddetlü éderve gözün perdesini giderür ve beyāzı giderür def‘ éder[17] tervihü’l-ervāhda aydur buruķ gözden beyāzı ‘atıķı zāil édermenkūldür [18] ki beyāz ziyāde şalik olsa müşkildür mirāřu’l-beyānda aydur merāre-i [19]žān ‘asel ile iktihāl olursa nezel māye māt‘idür ve beyāzı izāle-i ‘acib [20] ile def‘ éderböyle olduğı taķdircce dimāđı tenķiye étmeyince étmeyeler [21] şablu’l-tenķiye fā‘idesinden zararı çoķdur hāzer edeler **bāb-ı řānī** [22] **đarbe beyānındadır** emrāz-ı ‘ayndan biri dağı đarbdür göze vāķı‘ olsa [23] **‘ilācı** fařd ve ishāl ve hācāmetdür ve hūķne-i leyyine ve lāyık olan bu- [24] –durki ishāl taķavv‘āt mā-i fevāke ile ola ve beyāz beyāzı şarusıyla [25] ve gül yağı ile göze vaz‘ edeler **bāb-ı řāliř ğarb beyānındadır**

125b

[1] nāsürdür māķ-ı ekberde ya‘nī göz pıñarında olur buña taķaddüm verem-i şağir [2] hürücüdür kaçan řarħa olsa düşölse ol vaķt ğarb deyü tesmiye [3] olunur sebebi inřāb maddedür göz pıñarına **‘ilācı** faşddür ve ishāldür [4] ve talşif ğidādur bu maraz-ı müşkil marazdır gec oñulur müfeřilān **‘ilācı** [5] kütüb-i keħālinde mezkūrdür ğāh olur ki kütübe muħtāc olur öyle olsa [6] keħāline müraca‘at olına kaçan deşilüp irini aķsa oñulmasa yumurça şarusını [7] beř on def‘ā ursalar şeksiz oñuldür mücerredür **bāb-ı rābi‘ ğiřā beyā-** [8]-**ındadır** bu řol marazdır ki gece görmez hūķdilinde buña řeb kör [9] dērler sebebi necārāt-ı

ğalîzdur ki demi bulandırur ve ğalîz éder ekşer [10] bu maraz kıara gözlerde olur ‘ilacı istifragđdur ayaricatla ve ğargara [11] ile ve mu‘tasatla ve ‘ırk yakından faşđ étmekdür ve dağı [12] bābādyā ve turağ otı ve razyana gibi otları kıaynadup şuyına [13] yüzün ve gözün bürüyüp tırmağdur ve Muđammed ibn-i Zekeriyā-yı Razī [14] hāvīde aydur Ebu Naşr Farabī kıameri ve kevā gibi görmez olmuşdur [15] mercimek kıadar kendüsi benefşe ile su‘üt étdi ol ğiçe kevākibi [16] bir miđdār ğördi ikinci ğiçede bir tamla biri oldı ğayrılar dağı [17] tecrübe édüp anlar dağı öyle oldı lakin vācibdür ki şifde su‘üt [18] étmeyeler zīrā ziyāde müşhen ve müceffedür ‘Abdu’l-laťif Tebrizī aydur [19] kıurd ödiyle kehl olunmağ ğışāyı zāil éderve dağı aydurki o üstādum [20] ni‘medu’llah ta‘ālā bađferāna tecrübe étdi ve ‘asrımızun ba‘zı anıa birine [21] emr étdi bir kere kehl étdikleri ğeçe kevākibi ğördiler ğerekdür ki cemī‘ [22] muza‘afāt-ı dimāđdan ve mücerrātdan ve deđān ve ğubārdan ve bī-vađt [23] ta‘ām yemekden ve tuğme olmağdan ihtirāz éderler **bāb-ı hāmis ceher** [24] **beyānındadır** bu şol marazdur ki ğündüz görmez sebebi rūđ-ı [25] başirenün rakti ve kıilletidür ziyāde şemsün nūrıyla mütehalhıl olur²⁶²

126a

[1] ya‘ni tağılur ğider ve kıaranuluğda cem‘ olur ‘ilacı tertīb ve tađvīt [2] ‘ayndur ve tağlîz-i dem ve keşret-i istihmāmdur ve ğerekdür ki ağdiye-i hāriķeye [3] devāmu’l-ħadden ve kıabizıyyeden ve hāmzeden ziyāde hāzer éderler [4] **bāb-ı sādīs mā beyānındadır** ğöze şu inmekdür bir ruťubet-i ğalîze- [5] –dür ki vech-i ğadeķada müncezā olur sebebi dimāđun mizācında ruťubet [6] ve bürüdet ğālib olmağdur ya başına nesne toķanmađdur ya düşmekden [7] ya şuda‘-i müzmindür ‘alāmeti oldur ki ğözi önlerinde iplik gibi [8] ya siņek gibi ya tütün gibi ya kııl gibi yahūd mühtelif şu‘leler [9] gibi nesne ğöre bilgil ki ğayālāt-i mezküre ğāh olur ki başa [10] mi‘deden necār çıķmađıla olur böyle olsa şu inmegi ‘alāmāt [11] olmaz bu ikisinin mabeyninde fark beş vechledür biri budur ki [12] eđer yemeyeyüp tuğme olduğdan şonra olursa mi‘de necārından [13] olur eđer acılığda ve toķluđda bir kıarār olsa şu ‘alāmetidür ikinci [14] vechi budur ki māyı manzar olan ‘alāmāt-i müddeti tađvīl olmaz vech-i [15] şālīs budur ki māyı manzar olan ya az az hafīf olur müfāraķat [16] édincede az az müştedd olur ğattā mā nüzül éderbir ğāl üzre [17] dāim olmaz vech-i rābi‘ oldur ki māyı manzar olan ğayālāt [18] ile ğadeķa ya‘nī ğözün bebegi bulanık ğörünür ğitdüke kedüret [19] ziyāde olur vech-i hāmis budur ki māyı manzar olan ğayālāt [20] ekşer bir ğözde olur iki ğözde dağı

²⁶² El-ğarb ğarb vezninde ve bir nev‘ sivilce ismidür insānun ğözinde ğādiş olur ve bir verem ismidür ki ğözün pınarında zuhūr éder ma‘lūm ola ki kütüb-i tıbbiye ğarb lafzı yalnız bir ‘illet ile mübeyyendür ki ekşer ya ğözün pınarında tahāddiş éder bir kııbandur anda madde-i müctemi‘ olduğda ya hāricden dişilüp burundan aķar yahūd dāđilden dişilüp burundan aķar ve aķup bir şey kıalmadıķda yine ‘avdet éder ve kıāhice bu ‘illet büyüyüp uzanur ğattā perde-i çeşmi hārk éder bu ‘illetün ğözde ğāli muķ‘idde nasuruñ ğāli ğibidür ‘arablar buña ferağ ve melān-i iťlāķ éderler dāimā toľup boşaldıđıķün /ķāmūs-ı cild-i evvel

olıcağ olursa muhtelif [21] ziyāde nokşānla ve taḫaddüm ve teaḫḫur ile ‘illet ekşer ḳara gözlülerde [22] vāḳı’ olur müceзде aydur şol kimesneler ki aḡa ḫayālāt-i müstemmer ola [23] altı aydan tecāvüz ederse emīn olur ke-zālik şol ḫayālāt zāil olup [24] yine ‘avdet ederse mā’i manzar degüldür ve bilgil ki ḫayālāt ekşilerden [25] ve müneccer nesnelerden isti’mālından ya tuḫme olmaḡdan ya ṫoḡla yatmaḡdan²⁶³

126b

[1] ve ḳabzdan olur ‘ilācı izāle-i sebebdür ve tenḳıbe-i mi’de ve dimāḡdur ayāriclar [2] ile ve müceзде aydur ayāric-ı fıḳara o ḫabb’üz-zeheb isti’māl edeler büyük [3] ḫablar olduḡı ḫālde ayāric-ı fıḳara memdüḡdur ḫayālāt def’i için buncılayın- [4] –dur ḫabb-ı zeheb ve ayāric-ı fıḳarave mā-i ‘asel ile ḡarḡara edeler ve daḫī [5] müceзде aydur keten taḫmuyla ḫabb-ı sebīl iktiḫāl emīn eder ve nüzülünden sonra [6] iktiḫāl olursa şıḫḫat vērür ve yine müceзде aydur ḫāl keḫller isti’māl olunmaya [7] illā başı ve mi’deyi pāk ede andan sonra zīrā ḳablu’l-tenḳıye keḫller mevāddī [8] göze cezb ederöyleye tızcek şu iner ke-zālik ‘aṫūsāt daḫī ḳablü’l- [9] tenḳıye ḫatırdan ḫāli degüldür ammā ba’de’l-tenḳıye bunlar nāfi’dür ve yine müceзде [10] aydur şol mā ki raḳıḳ ola şafī ola ḡāḫ olur ki ḳademe muḫtāc olur [11] ya’nī seyl urmaḡa ammā ḡalīz ve bulanıḡ gök olan ya kireç gibi olan [12] ‘ilāca ḳābil degüldür ve ḡāḫ olur ki şuḳbe-i ‘ayniyyenüḡ cümlesinde olur [13] öyleye ‘amī İcāb ederammā Ebu’l-ḫasan Sa’īd bin Hebetu’llah aydur [14] ziyāde mā raḳıḳ olan mā ḳaçan ḳadeḫ olursa yine ‘avdet eder[15] ve bedende imtilā’ ve elem var iken su’āl ve zükām gibi ve şudā’ gibi ḳadeḫ [16] olunmaya bāḳī şerābeṫini ve levāzımını ve ḳadeḫün ṫarıḳatını keḫāller bilür anlara [17] müraca‘at olına şeyḫ demişdür ki ben bir kimesne gördüm anuḡ gözine [18] şu inmeḡe başladı kendüye ‘ilāc eyledi istifrag bir hīz ve taḳlīl ḡıdā [19] ile ve şorbalardan ve muraṫṫıbatdan ictināb edüp bir yanlara ve ḳolyelere [20]ḳaşr étmeḡe ve talṫīf ve taḫlīl ederkeḫller ile tā ki aḡa başarı ‘avdet eyledi [21] ‘avdet-i şāliḫ ile ve yine şeyḫ aytdı bunda olınarlardandır yanmış ḳırlanḡıç [22] başı ki ‘asel ile keḫl olına ve ba’zı müfredātta aydur yarasa beyni [23] seyle nüzül-ı mānuḡ evvelinde keḫl olına ḡāyet nāfi’dür ḳānūnda aydur [24] rāzyāne başarı ḫiddetlü eder ḫuşūşā zamḡı ola nüzül-ı mānuḡ ibtidāsında [25] nef’ ederḳütüb-i keḫālinde mezkürdür ki bu ḫuşūşda yalnız ma-i başal ‘asel

127a

[1] ile iktiḫāl-i mücerrebātındandır ve mā fütunc daḫī böyledür ve ‘asel ile ḳaşnı [2] daḫī böyledür ve ḳaşnı yemek nāfi’dür ve daḫī ḫārr keḫller isti’māl olunmaḡ [3] nāfi’dür şiyāf-ı merārāt ya’nī ödler ile şiyāf ve basliḳon gibi ammā [4] keḫlleri tenḳīden sonra isti’māl edeler

²⁶³El-necār ḡarāb vezninde ıssı şudan vesā’ir ıssı nesneden neş’et eden deḫāna dēnür ki buḡ ta’bīr olunur / ḳāmūs-ı cild-i evvel aḫerindedür

ķā'ide-i hikāye muhālefet  tmeyeler t  ki [5] nef' tam h şıl ola **şifat-ı kehl** bu bir m p rek kehl d r ki g zi ey   der[6] hem Őu inmegi men'  dert t y y  alup yaŐ r zy ne Őu bile ıŐladalar [7] ve ķurıdalar yine tekr r ıŐladup ķurıdalar  c def'  b yle  deler [8] ba'de zencebil ve biber ve dar-ı fulful ve ma-i m r n her birinden t t y nuŐ [9] 'aŐrı ķadar alup r zy ne Őuyıla saĥķ  d p ķurıdalar vaķt-i [10] h cette isti'm l  de eger  ekirdek misk-i z m  derse daĥı ra'n  [11] olur m 'l-is'ade aydur mar l biber aĥuŐ ķurudup d k p haŐŐ [12] ĥinn  ile baŐa zım d  tseler Őu 'al meti olan g zen fi'd r ĥal Ő [13] bula daĥı g zde olan raķıķı iz le  derve eski zeyt yaĥını yuyup [14] g ze  ekseler bey zı def'  derve bu g z i in bir dev -yı Őerif d r ki [15] d im isti'm l olunsa ķadeĥ eylemek yerine tatar g ze Őu ind gi vaķt [16] ĥuŐuŐa g ze t nzurup mille ova zeyt-i 'atıķ oldur ki  zerine [17] yıl ge miŐ ola ve daĥı aydur yaban ĥıy rınun g zine nazar  d p t rmaķ [18] g z n Őıĥĥatin ibķa  d p Őu inmegi men'  derm cerred d r ve daĥı aydur Őoĥan [19] Őuyın Őıķup g ze cekmek z lmetin gider r ve ruķubetden Őu inmiŐ g z n [20] ibtid sında n fi'd r kit b-ı Ő milde Ő bit ĥekimden naķl  derher kemike Őalĥam [21] yimege m d vemet  tse gerek  iĥ piŐmiŐ aĥa baŐarı redd olına egerĥi zeh ba [22] ķarib oldıysa da amm  iķn '-i n m-ı kit bda aydur bu haŐŐayı calinusdan [23] naķl  der ve maż'uf  baŐardan Őaķına nitekim ba'zı ĥ kem  demiŐ d r g ze za'if [24] v renlerdend r b rid vec ve baķla ve cırcır ve c nd ķavaķı ve kir Ő ve yimege tuzı [25] coķ koymaķ ve ĥalle mud vemet ve dev m ta'b ve keŐret-i cim ' amm  mar l²⁶⁴

127b

[1] y mek ĥaķķında calinus aydur baŐara za'if ir Ő  d p ve z lmetin ziy de  der[2] ve Őol baŐar ki anda ruķubetde ve nec r-ı ĥal zadan z lmet ola cil landurur ve daĥı [3] Őıĥır eti ve baŐdırma ve mercimek ve s t ve ĥurm  ve ĥamir den ve cim 'dan ve fev - [4] –kehden ve ĥamm m-ı b rid ve ruķbdan ve ĥac met-ı kaşadan ve z r retsiz faŐddan [5] ve muza'af tdan ve her b rid ve ruķb olandan ictin b  deler vaķi  tmek [6] mażarrdur zir  maddeyi eger nef' olursa mi'deyi p k  tmege olur amm  Ebu'l- [7]- ĥasan Hebetu'llah ma'n -i n m-ı kit bda aydur kaćan ki taĥib m  n z lını manzar olan [8] taĥayy l t  taĥķiķ itse taĥibe v cib olur ki marize faŐd ve ĥac metdan [9] iĥtir z itd re ve daĥı aĥdiye-i ĥal zeden ves 'ir mażarr tdan ki ki zıkr olındı [10] ķan nda ve munĥacu'l-bey nda eķibb  itfaķ  tdilerki Őeĥem ef'i g ze Őu inmegi men' [11]  derlakin ĥic kimesne buĥa iķd m eylemez m 'l-is'ade aydur m miy  isti'm lini tecaviz [12]  tmey p men'  der ve aydur ki isti'm l  denlere zarar  d p 'um  ir Ő  der[13] zir  a'z m-ı ins nuŐ Ő nındandur 'um  ir Ő  tmek ve b yle dendikten miŐırda [14]

²⁶⁴ **El-mel leb** mim n zammıyyla mef 'el vezninde sirme miline d n r mirved ma'n sına / ķ m s-ı cild-i ev 'ilinded r

El-mer d minber vezninde serme miline d n r sermed ndan serme aracıķ altıdur / ķ m s-ı cild-i evvel ev ĥirinded r

ebdān-ı mevtā-yı mūmiyādur deyü getüren kimesneler hakkında Felin'allah cālibe [15] deyü la'net ederkitāb-ı zührāvīde nüzül madde ki étmenünj तरीکی beyān ederki [16] evvelā 'alīle re's tenkiye edernesne içürüp cemī' ruṭūbātđan şaқına [17] ve niçe gün ḥammāmđa dirilde ba'de başını қazımağa emr eyleye andan şonra [18] vasaṭ-ı re'sden key eyleye ba'de iki key şudğından ile gerek ibtidā-i nüzül [19] mā bir gözde olsun gerek ikisinde bile olsun pes imdi öyle [20] olsa ki étmek lāzım gelicek keḥāllere itdürüp ğayrılara andurmayalar **bāb-ı** [21] **sābi'** **za'if başar beyānındadır** bu ol marazdır ki her nesneyi vāqı' ḥāl [22] üzre görmeye yāḥūd yaқından bir dürlü ve ırāқdan dürlü göre ki [23] birisi muṭābıқ ola ve birisi olmaya yāḥūd hīc biri vāqı' muṭābıқ olmaya [24] ya nefes-i ḥabsde ḥatā éde ya levnde ḥatā éde sebebi yā sū-i mizāc-ı bedenīdür [25] gerek bu sū-i mizāc her zābidinde olsun gerek mi'dede olsun yāḥūd su-i²⁶⁵

128a

[1] mizāc-ı dimāğidür gerek dimāğđa olsun gerek dimāğunj ağışiyesinde [2] olsun yāḥūd sū-i mizāc gözde ola ḥāşşa ki rūḥ-ı bāşıradur yāḥūd [3] ruṭūbetde ve ṭabaқātđa ola ve sū-i mizāc ki za'if başardur gerek 'ām olsun [4] ve gerek ḥāş olsun sādıc olsun olur ve māzī olur bunlarunj [5] her birisi 'alāmetleri ile ma'lūm olur yūbüsetde olan acılıқđa [6] ve istifrāğđa ve şiddet-i ḥarr ṭuhrđa müştedā olur ruṭūbetden [7] olan bu mezkūrātunj zıddıdır ekşer yūbsdendür ki ḥāşıl olur ziyāde [8] istifrāğ sebebiyle ol ziyāde istifrāğ didüğümüz ya keşret-i cimā'dan [9] ve ishālden yā ta'bdan veya ḥareket-i bedeniye ve ḥareket-i nefsanıyyeden ḥāşıl [10] olur yāḥūd za'if başar riққat-i rūḥunj ifrātından olur nitekim қurş [11] şemse nazār édenlere ḥādişolur zīrā şemsünj ziyāsı cevher-ı rūḥı [12] taḥlil éder öyleye rūḥ-ı bāşıra raқıқ olup ve riққat-ı rūḥunj ifrātı [13] bununla ma'lūm olur eger rūḥ-ı raқıқ қavī olursa meşriқ nesnelere [14] nazār étmege қavī olmaz zīrā rūḥ tağılıp muteḥallil olur eger rūḥ-ı raқıқ [15] olan ba'íd olur ṭūl mesāfede ba'íd olan mer'ıye kemāyanbağı irişmez [16] yāḥūd za'if başar rūḥunj ziyāde ğalīzetinden olur öyleye bununj emri[17] bir 'aks olur ya'nī rūḥ-ı ğalīza қalīl olmasa meşriқ-i eşyāya nazār [18] étmege қavī olur zīrā ziyāde ğalīzeti nāқışa olur ḥarāret-i zūla [19] lā-cerem mu'detil olup kemayenbağı görür eger rūḥ ğalīz ve keşir olsa [20] eşyāyı ba'ıdiyi evkāt görür ama қarıb olanı evkāt göremez zīrā [21] mesāқа-i ba'idede raқıқ ve laṭif olup eşyāyı ba'ıdeyi kemāyanbağı [22] érüşür ve bi'l-cümle ḥülāşa-i kelām budur ki eşyāyı kemayenbağı görmemek [23] rūḥ-ı başıranunj ya қilletinden veya ğalazatından veya riққatından veya kedüretinden [24] olur 'ilācı evvelā ta'dīl-i mizācdur eger mizāc-ı yābis ise tertīb olına [25] mürettebātla dāḥilinden ve ḥāricden meşelā mā-i cūbn içireler ısfınāḥ

²⁶⁵El-ṭabeştanunj fetḥi ḥanunj sūkūniyla ve el-ṭabeş fetḥetinle bir kimsenünj gözi ṭamanlanmaқ ma'nāsınadır / қāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

128b

[1] ve kabağ şorbalarıyeyeler ve hammām-ı ruḫba mülāzemet edeler ve ılıcağ şu [2] içinde nice kere gözini acup çok zamān tutalar gāyet nāfi'dür [3] eger mizāc ruḫb ise muḫeffeḫāla tacfīf kılınup ayāric isti'māl olına [4] def'ātla ve dimāğ taḫvīt olına mākūlāt ve meşrūbātla ve rāvīḫ [5] ile tıb ve 'ayn-ı taḫviyyet kılına muḫalliler ve tılālar ile ve başı her gün [6] taramağ nāfi'dür ḫuşūşā pīrlere ve iḫrīfīl isti'māl nāfi'dür necārı [7] men' edüp dimāğı pāk itdügüçün ve mi'deye taḫvīt vèrdigüçün [8] eger rūḫ gālīz olsa ruḫūbāt-ı fazlıyye yā encüre-i müteşā'ide sebebi [9] ile rāzyāne şuyı ile terbiye olunmuş tütüyā isti'māl edeler zīrā [10] tütüyā müceffedür ve rāzyāne muraffağ-ı rūḫdur başara ḫiddet vèrür [11] **şıfat-ı kehl** ki za'if başara nāfi'dür kuvvet vèrür ve şıḫḫat-ı 'aynı ḫıfz [12] edertatlu anār şuyı ve ekşi anār şuyı ve köpüğü alınmış 'asel her birinden [13] birer cüz'i ve tāze rāzyāne şuyı nış cüz'i azacık za'ferān ile [14] cümle bir yire ḫalt edüp bir şışe içine koyup iki ay ıssı güneşe [15] koyalar gālīz olup kehl olına ḫıfz edeler tırduğca eskidikce [16] nef'ā ziyāde olur kütüb-i keḫālīnde meşhūrdur ki şoğan şuyı [17] 'asel ile ḫalt olunsa göze çekseler başarı ḫiddetlü ederitnā' [18] nām-ı kitābda aydur kaçan 'uşāre-i başal ile kehl olunsa nef'-i 'acīb ile [19] nef' eyler şol başar ki ruḫūbet anı efsād etmiş ola ve nāḫahlara [20] za'if başar 'āriz olsa kehl etmeye belki başını bürüyüp ıssı [21] şu necārına nice def'ā egilüp gözünü tuta ve bostānlarda gezüp [22] yeşil nesnelere nazar ede ve cemī' kütüb-i tıbda mezkūr ve beynu'l-eḫıbbā [23] meşhūrdur şalgamı pişmişle ve çiğ ile yemek buña mudāvemet etmek gözün [24] nūrın arturur ḫattā demişlerdür ki kırık güne dek şalgamı ḫic nesne [25] katmayup yese gözün nūrın ziyāde ḫadd telvā ederve za'ifini zāil

129a

[1] eder bu ḫavvāş-ı şerīfedendür ve cemī' kütüb-i tıbda meşhūrdur ki toy [2] kuşu ödinde ziyādesiyle ḫāşıyyet vardır göze kuvvet vèrmede [3] nazīri yoğdur ve daḫī cemī' ödlèrün başara fā'idesi vardır ve keklik [4] ödi ve ayu ödi ve kırlangıç ödi ve serçe ödi ve kedi ödi [5] ve tavşan ödi ve kurd ödi her kangısı olursa kehl edeler [6] calinus aydur aḫlāt-i gālīzden ḫādiş olan zulmet başara için [7] 'uşāre-i sezāb kehl olunmağ efdal-ı edviyedendür mā'l-is'ade darşını [8] başaruğ zulmetin giderür kehl etmek ve devāyı ḫabağāt-ı 'ayna yetişdirür ve başarı [9] ḫadd eder yalnız kehl etmekle ve daḫī demişdür ki yüz dirhem bal üç yüz [10] dirhem rāzyāne şuyıyla ḫalt edüp bir şışeye koyup ıssı güneşe aşa [11] koyalar tā kim yüz dirhem 'asel kalınca ba'de ḫalt edüp vaḫt-i ḫācetde [12] göze çekeler nefği zāhir olur kânūnda aydur rāzyāne başarı hiddetlü eder[13] ḫuşūşā şumğı ma-i nüzūlunuğ ibtidāsında daḫī fā'ide eder ve yine kânūnda [14] aydur sükūt zamğı başar za'ifine ziyāde nāfi'dür tervīḫu'l-ervāḫda [15] aydur ya kuvvetle ekḫāl gözün nūrını ziyāde eder ve şıḫḫatını ḫıfz [16]

éder mâ'l-is'ade aydur emleci muhkem saħk édüp berāber seker ile ve bādem [17] yağıyla ovalar her şabāh acıla beş dirhem ıssıca şu ile içeler za'if [18] başarı zāil édüp zulmetin giderür mücerrebdür menķıldur esnāb-i za'ifdür [19] pes öyle olsa anuñ 'ilācında ihmāl çā'iz degüldür menķıldur ki kırlangıc [20] etini bişürüp yemek başarı hiddetlü éder ma'lüm ola ki mā-i mīrān [21] ve 'ırķ'uş-şabā-i 'ayn ki Türkce zerde çöb dërler göze ziyāde nāfi'dür [22] huşuşā ki 'uşāresini çekeler ve her kehl göze çekeler eger ılgın [23] çubuğu ile çekseler göze ziyādesiyle faide éderyalñuz ılgın [25] çubuğun göze çekseler nef'ā vardur taqvimu'l-edviyede aydur [24] zeytününñ zamğı gözünñ cerāhetine ve ağına ve şıvanmağ ibtidāsına nāfi'dür

129b

[1] ve daħī aydur 'ūsec 'uşāresi göze kuvvet vërür ve ağına cilā vërür [2] mâ'l-is'ade aydur acı bādem yağı başarıñ bulanuqlığına nāfi'dür kehl étmek [3] ile ve yine mâ'l-is'ade zeyt-i 'atıķuñ havāşındandır nūr-ı başarı ziyāde [4] éder mağsül mübeyyizi ile iktihāl étmek beyāz raķık 'aynı izāle éder ve bu [5] bir devā-yı şerīfdür ki göz için isti'māl olına müdāvemet olunsa mā-i nüzül [6] étdükceķadeh maķāmına kāim olur bā-huşuş göze tamzurup mīlün [7] ucıyla gözi ve efrece hak étsele ke-zalik dehen belesān daħī gāyet [8] nāfi'dür gözi hiddetlü édüp şıhhatını hıfz éderve menķıldur ki tāze [9] rāzyāneyı şıķup şuyunu ķurutsalar ve kehl étsele gözi ziyāde rüşen [10] édergāyetle nāfi'dür ve gerekdür bu marāz şāhibi dāim cimā'dan ve şavmdan [11] ve müneccer yemeklerden ve tuħme olmağdan ve sekerden ve esrārlu ma'cün yemekden [12] ve dāimā faşd ve hacāmet étmekden huşuşā kafādan ve ķabızātndan ve remedde [13] mezkūr olan ihtirāzātndan hāzer éderler **bāb-ı şāmin emrāzu'l-enf**[14] **beyānındadır** şeyh ve ğayrı emrāz-ı 'aynden şonra emrāz-ı ezen zıkr étdiler[15] bu faķirünñ sem'ünñ şerefine nisbet şemmünñ şerefini ziyāde eyledüğüçün [16] şāhib-i mücez 'ale'd-dīn mezhebine zāhib oldum imdi burnuñ [17] bir niçe fā'idesi vardur biri idrāk-ı revāyiñ-i tıbbiyeye ve cilişe ve biri [18] istinşāķ havādur ki anuñla ta'dīl-i rüh kıılır ve biri daħī def'-i fużül-i [19] dimāğ için altıdur yağını ağsırmağ ve sümķürmek ile fuzelāt-ı dimāğı [20] pāk éder ve bir fā'idesi daħī bā'ış-i tezyīn şüret-i insāniyyedür ki [21] burnı olmayan adem gāyet kabīh görünür huşuşā dimāğdan inen [22] fuzelātı 'ayn-ı nāsdan setr éderteşriñ-i enfde hāzet-i cellşāne [23] hāzetlerinünñ ğarāib-i hikmetleri vardur cümleden biri burundan dimāğa [24] yol olmuşdur anuñçün revāihden dimāğa müte'eşşir olur andan [25] gözlere yollar vardur ve ic haddeden gözler müte'eşşir olur ve Allah

130a

[1] a'lam **bāb-ı tāsī' şemmünnoķşānıve baḫlānı beyānındadır** bunuñ [2] her birinünñ sebebi ya sū-i mizāc bārid ve sādicedür ya balğam ile böyledür [3] muķaddem-i dimāğda ya

zā'id-i tinde olmaqdur zābid-i tinden murād-ı dimāğ [4] öjinde burun delükleri muķābelesinde meme başı gibi yumruca [5] etlerdür cenāb-ı 'izzet-i kuvvet şāmeyi anlarda kōmuşdur imdi su-i [6] mizāc bārid eger ziyāde olursa baţlanı şemm icāb eder eger ziyāde [7] olmazsa noķşān icāb ederzīrā bürüdetün şānı oldur yāhūd [8] müzefānda südde-i hādīs olduğından olur sebab-i südde [9] ya hālţ-ı lezc veya rih-i ġalīzdür veya demdür veya sereţāndur yāhūd [10] zā'idāt bētmekdendür 'alāmeti burundan çıkacaķ sümük vesā'ir fużül [11] mümteniğ olup çıkduğı taķdīmce şıķlet çıkmaķdur ve muķaddem-i dimāğda [12] şıķl olup kelāmı ġına ile söylemekdür ya'nī söyleduğı sözi [13] ġenzi içinden söylemekdür eger anadan böyle doġmuş ise herġiz [14] 'ilāc olmaz eger şonradan olmış işe yazduġumuz tedbīr kāfidür [15] 'ilācı mizāc-ı bārid ve sādıc olduğı hālde edviye-i hārr ile ta'dīl [16] mizāc eylemekdür ve istifrāğ-ı dimāğdur eger sū-i mizāc mādī ise hābb-ı [17] ayāric rāzyāne şuyı ile ba'de'l-işhaķ hāmīr edüp tekrār hābb edüp [18] isti'māl eylemekdür lakin mādde nazc bulmaķşartdur eger iţrifili ayāric [19] ile muķavvī edüp şarāb-ı ustuhudūs ile ma'en istimāl ederlerse dahī [20] nāfi'dür rāzyāne şuyuyla istinşāķ ederlerse inf'dür zīrā rāzyāne [21] muħallildür ihlāz-ı ġalīzeyi taħlīl edüp cilā vērür sedīdi mücez [22] şerhinde hābb koķıya ile çörek otı ve kıızıl zerīnc ve yarpuz [23] bu cümle-i āteşde yaķup bir kaç deħānın burnına çekmek baţlan şemm [24] içün nāfi'dür demişdür eger burnında yaramaz koķu olup kendi [25] tuymazsa cerāheti yoġise şarāb-ı rihān veyāhūd şarab-ı sirke ile

130b

[1] bir kaç def'ā istinşāķ edergibi ġusl edeler ba'de ma-i qarāhla yıkayalar [2] mesīhi tuylık ve ġül-i nesrīn ve edhīrmekkiyi ma'en daķ ve saħķ edüp burnında [3] cerāhet olursa bī-nazīr 'ilācdur demişdür eger burnında bed rāyiħa [4] olsa ve bed rāyiħadan lezzet olursa nitekim ca'l dedükleri böcek böyle [5] belki yaramaz koķu idrākına şemmin kaşır edüp zu kılınursa bu nev' maraź [6] üç maraźdur ifāt-ı şemde dāhillerdür bunların sebepleri muķaddem dimāğda [7] mute'affin hālţ olmaķdur yāhūd burnun nihāyetinde ve zu ede tende olan [8] hālţ müte'affin olması sebebi ile rāyiħa peydā ederlā-cerem rāyiħa-i kerīheyi [9] idrāk edergāh olur ki rāyiħa-i kerīhe yoġiken ol hālţ-ı mute'affin-i [10] ġālib olduğün anun rāyiħasından ġayrı revāyiħe meyl eylemez aġleb-ı [11] revāyiħ olmaġın rāyiħa-i tıbbiye idrāk edemeyüp ancaķ rāyiħa-i kerīheyi [12] idrāk eder imdi ol hālţ müte'affinün ekşeri balġamındandır zīrā bu üç [13] mevzu'da dimāğ ve huşūm ve zā'ide-i tinde balġam ġālibdür yaħud bu ma'nāyı mesbūķun [14] sebebi müte'affin qarhaldur ki burunda vāķı' dūr anlardan rāyiħa kirīhe şa'ūd [15] ederve kuvvet-i şämme anı idrāk ederve aña mu'tād olup andan telezzüz [16] ederve ġayrı rāyiħayı idrāk etmez ġālib olduğü yāhūd necār müte'affin- [17] –dür ki mi'deden ve nevāhı riyyeden dimāğa şa'ūd eder ve rāyiħası münteşir [18] olur her

kanğı rāyiha ki nüfūz éde ol rāyihayı tuymaz illā ol rāyiha-i kerīhe [19] mütelezziz olur anı idrāk édergāh olur ki bu avarızuñ eşhābı merdār-ı [20] rāyihadan bil ki adem nicesinden ol kadar mütelezzüz olur kigūyā misk-ı [21] ‘anber semm éder‘**ilācı** noqşān şemm ‘ilācında zıkr eyledüğümüz ayāricatla [22] mütenevv‘a ve ‘asel ve istinşākdur ekşer evkātda misk ve ‘anber koqlamaqdur [23] tā ki rāyiha-i tıbbiye idrāk ve istilzāz éde ekşer aḥvālede sa‘ūt éde ve sa‘ūt [24] éderken ağızın şu ile tıddurup ve çalkoyun yata bir tarzla başı ardına [25] şarkmış ola tā ki sa‘ūt enfūñ a‘lāsına gide ol sa‘ūt **buder** bol^{266 267 268}

131a

[1] hımar ve şa‘ud ve şabr ve sünbül ve gül ve kıranfil bu cümleyi saḥk édüp ma‘denūs şuyıyla [2] ḥamīr édüp ba‘de bol ḥamārla ezüp ḥazır ola andan şonra muḳaddem [3] burnını şarāb-ı ‘atīk ile ğusl édüp burnına sa‘ūd éde ve gāh olur ki [4] rāyiha-i tıbba devām üzre olur ya‘nī rāyiha-i tıbba yoğiken yaş toprak [5] ve misk ve ‘anber koḥusı burnından gétmez bu ma‘nā-yı ḥamiyyāt-ı ḥadde çok [6] olur bu ḥāl müstemer olursa mevte delālet éder eger rāyiha-i [7] girihe ile istilzāz édeydi mevte delālet étmezdi ve rāyiha-i tıbba ile [8] istilzāz édüğü nedür deyü su‘āl ve ard olursa rāyiha-i girihe ile dimāğı [9] tenkıyye édüp ḥalīb ve cendebīd setr koqlamaqda ger idrāk-ı rāyiha-i ḥebīşe [10] éderse hoş ve illā ḥummāsı daḥī olup idrāk-ı rāyiha-i ḥabīşe kılmazsa [11] mevte delālet éderve Allah-ı a‘lām **bāb-ı ‘āşir cefāfu’l-enf beyānındadır** Türkīsi [12] burun kıruluğıdur ya‘ni burunda sümük ve ruṭūbet olmaya bunun marāz [13] olduğı tenkıye zarar itdüğüdür cefāf-ı enfūñ sebebi bedende veya dimağda [14] ḥareket-i müfreṭe olduğıdur nitekim erbāb-ı diḳḳatde müşāhidedür ya ḥalt-ı lezc [15] olduğıdur andan ḥarāret yesīr-i eşer éder bu ḥalt-ı lezc olduğı andan [16] bilünür ki burun

²⁶⁶ **El-şu‘ūd** şubūr vezninde çağılmaq şānından olan tağ ve nerdibān ve tepe maḳūlesi yire dēnür hebūt muḳābilidür cemī‘īşa‘d gelürüz bu rüz bir gibi ve şa‘ā‘id gelür ‘acūz ve ‘acā‘iz gibi/ ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-su‘ūt şubūr vezninde birüne çekeçek devāya dēnür taḳūl ‘alīk bi’l-şu‘ūt ve havā / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıtındadır

²⁶⁷ **El-ḳarāh** şehāb vezninde şāfī şuya dēnür āb-ı nāb ma‘nāsına ki aña bir nesne ḳarışmış ola /ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-izḫir zibric vezninde bir nev‘ hoş bu otluğun ismidür Türkīde Mekke ayrığı ve Mekke şamanı dēdükleridür / ḳāmūs-ı cild-i evvel aḥerindedür

El-nesrīn nunuñ kesriyle ve redd-i ma‘rūf ismidür ki Mışır güli dēdükleridür zāhiru’l-lafz meḳūr Fārisū’l-aşldur zirā bir ḥānda nesrīn nunuñ fethiyle mersūmdur ve ol iki günedür birine gül müşki ve digerine gül ‘anberi dirler biş kesr nunla ta‘bīr olunmuşdur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evvelinde

El-ca‘l şard vezninde boḳ böceğine dēnür ki Fārisīde serkīn gerdān dēnür cem‘ī ca‘lāndur cimūñ kesriyle / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evvelinde

El-ḥaşem ḥanūñ ve şin-i mu‘cīmenūñ fethiyle ve **ḥuşūm** ḳu‘ūd vezninde ve birün içinde ḳurūḥ ve sertān ve basur maḳūlesi ‘illet-i ‘arūzında bes rayḥe bağlamaq ma‘nāsındadır ve bir ādemūñ geñizi zā‘il olmaq ma‘nāsındadır ki ḳuvvet-i şāmesi ‘atīl olmağla ašlā rāyḥe tuymaz olur **ḥaşām** daḥī bu ma‘nāyadır ḡarāb vezninde **el-ḥiṣūm** ḳiṣūm vezninde birünūñḳaşabasından taḥrenūñ māfūkıyla ḥaşārem re’sden naḥrenūñ mā taḥtına dēnür ḳaşababirün kemiğidür ve naḥre içre inen yufḳa kemer telikleridür pes ḥiṣūm muḳaddim dimāğda ḥiss-i müşterek olan yire muṭṭaşıl mevzu‘ olur ki enefūñ nihāyetinde olan kemer teliklerden ‘ibāretdür ki birün ile dimāğūñ beyninde olur ve ‘alāḳul birünūñ içinde olan tamarlara dēnür anuñcūn cem‘ olarak isti‘māl éderler /ḳāmūs-ı cild-i şālīş

²⁶⁸ **El-şu‘ūd** şubūr vezninde çağılmaq şānından olan tağ ve nerdibān ve bayır ve tepe yire dēnür

içinde ve fer fuzelât cem‘ olur imdi cefâf-ı enfün [17] ‘ilâcı eger harâret-i müfrete ve yübüset-i müfretden ise benefşe ve kabağ ve nilüfer [18] yağlarıyla burunun içini yağlamakdur ve eger hararet-i gâlib ise bu yağlara [19] cüz’i kâfuru’l-hâğ olına te’sîr-i tedbîr için ve hâlî-i lezden olan [20] cefâf-ı enfün ‘**ilâcı** istifragdur ya’nî nazc vèrüp tenkıye-i dimâğ [21] eylemekdür dimâğı pāk eden eşyâ ile taqayyüd ve tenkıyye olına ve Allah-ı a’lâm [22] **bâb-ı hârî -ı ‘aşer kūrūhu’l-enf beyânındadır** kūrūhu’l-enf burun [23] çibanlarıdur bu nev‘den ba‘zılarında kan ve iriñ ve şarı şu aqarsa yübüset [24] olur andan iriñ aqmaz lakin üstünde perde olur bunlardan her biri [25] zâhir enfde olur şol nev‘ qarğa ki ruḡ olup seyâle olup

131b

[1] ilâcı isfidâc merhemidür yahūd helîlec-ı meshūğdur gül yağıyla ki zeyt [2] infakdan alınmış ola yâbis olanuñ ‘ilâcı benefşe yağıdur âk bal mumı [3] ve mâ-i küzberde ruḡba bi’l-‘ab bezr-i kaḡuna ile terbiye olmuş ola işlahı bu [4] ‘ilâclaruñ taqlıldür ve terk-i lehüm ve telyîn-i ḡabî‘at ve teskîn-i encüre-i [5] ḡadde iledür amrud ve elma ve ayva şuların alup bezr-i kaḡuna lu‘âb ile seker [6] ve qurı kişniş ile qaynadup burnına sa‘üd êde lakin zıkr olunan [7] mu‘âlacât ba‘dâ‘ḡ-ḡa‘âm gerekdür gâh olur ki kūrūh-ı enf aşḡabı kifâlden [8] faşda muḡtâc olur tenkıyye-i re’s için mādde-i kūrūhı men‘ êdereñse [9] çuqurından ḡacâmet eylemek madde-i cihet-ı ḡilâfa cezb için a‘lâdur [10] müshilâtle istifrag katı müpârekdür eger beden-i mümteli ise şol aḡlâtdan ki [11] mādde-i kūrūhı mümdeşdür eger buruna mādde çok muşabb olursa zıkr olunan [12] ‘ilâclar katı bî-naẓîrdür cümleden biri ḡakke-i enefdür sebebi necârât-ı ḡâddedür ki [13] nezlelerden olur gâh şîreler olur gâh ‘alâmât-ı cedri gâh ve gâh ḡârekât-ı [14] ru‘âf için olur cümleñüñ ‘ilâcı kūrūh-ı enef ‘ilâcıyla müyesser olur [15] andan ḡaflet olunmaya **bâb-ı şânî -ı ‘aşer ru‘âf beyânındadır** ru‘âf ki Türkîde [16] burun kanamağdur her kaçan ru‘âf çok olup levni şarı [17] olsa şafrâ gâlib olduğına eger qalay rengine olursa balğamı gâlib [18] olur balğama dâlldur eger sevdâ ve kemuret zâhir olsa sevdâ gâlib olmağ [19] ‘alâmetidür ve ru‘âfdan ba‘zı buḡrânidür ya’nî ḡabî‘at-ı mādde-i marazı eyyâm-ı [20] marazda def‘ eyledügidür böyle ru‘âfi kesmemek gerekdür zîrâ mādde-i maraz [21] çıkamaz zarūrî ziyâde olup ḡabî‘at maḡlûb olur illâ meger ifrâḡla [22] ola ve kuvvetüñ suḡūḡı ḡavfı ola ol vaḡt ru‘âfi kaḡ vâcibdür [23] ve ru‘âfdan ba‘zı imtilâ’-i dem şiddetindendür ki ḡamarları aḡıdur keşret-i kemiyeti [24] ve ridâ keyfiyeti için böyledür ru‘âf daḡi kesilmemek gerekdür illâ meger levni [25] mu‘tedil olup intifâc ve imtilâ’ ‘alâmeti olmaya ol ru‘âfi kesmek ²⁶⁹

²⁶⁹ Beyân **burun kanamak**

El-ra‘uf ranuñ fethi ve ‘aynuñ sükünüyla ve **el-ru‘âf**ğurâb vezninde bir ademüñ burunu kanamağ**el-ra‘âf**ğarâb vezninde muşaddaddur ki zıkr olundu ve burun qanama dênür / qâmūs-ı cild-i şânî aḡerindedür

132a

[1] cā'izdür şol vaqt ki ru'āf imtilā'-i bedenden olup tamarlar tolu ve levn-i [2] humret tāmme üzre ola bu maħalde ru'āfi kesmek emrāz-ı imtilā'ıyye ve ħudūşına [3] bādi olur yābis olanuñ 'ilācı benefşe yağıdır aq bal mumı mā-i küzbere [4] ruṭba ve lu'āb bezr-i kaṭūna ile terbiye olmış ola ve bu 'ilāclaruñ ışlahı [5] taqlıl ğıdā ve terk-i leħūmdur şar' ve sekte-i demeviyye gibi gāh olur ki ħiddet [6] ħādiş olur kaṭ' ru'āf mevte ficā bā'ış olur zīrā mādde-i imtilā'ya [7] fuzā-i qalbe munşabb olur ve qalb mümtelī olup tecfıfden marız helāk [8] olur mevt-i sūd dēdükleri budur ru'āfdan bazı 'urūk-ı şebikenüñ [9] ve anda olan şarābınun acılmasından olur böyle ru'āfuñ 'ilācı müşkildür [10] bu ru'āfuñ şebikinüñ ekşeriyā ħudūşı dārze ve saqṭadan olur ya başı [11] üzre düşmeden olur ya qanun ziyāde qaynamasından olur ki tamar [12] yarıılır bu ru'āf-ı ğaleyāndan ol şudā' bed ederöyle şudā' ki kavī [13] ve şedid ola ve hāreket ve ħarāret ile zāhir ola imdi ru'āf derdi [14] ile ru'āf-ı şiryānuñ farkı budur ki ru'āf-ı şiryānī şıçramaq olur ve raqıq [15] ve eşkar olur zīrā dem-i şiryān dem qabilindendür ve ol hażm qalbe te'şiri [16] iledür anuñçün incedür ki eşkar ya'nī şarı olur ru'āfi kaṭ' eden [17] devālardan ba'zı qabızdır 'urūkı qabz edüp ağızların tutduqğıçün [18] aqākiyā ve cūlnār ve 'ades ve pazu gibi bunları muħkem daqq edüp burnına [19] qomaq ru'āfi keser ve ba'zı edviye vardur ki müberred ve mücemmedür ru'āfi kaṭ' [20] edertebrid edüp taqliz itduqğıçün afyon gibi ve bıc ve kāfūr ve marul [21] yaprağınun ve sekerlü yaprağınun şuyı gibi ve ba'zı edviye vardur ki [22] yapışdurıcıdur degirmen taşınun unı dökülmedin alınıp günlükden [23] çıkan tuz gibi ba'zı edviye yaqıcıdur baqmaq ile ru'āfi keser zāc gibi [24] lakin bunun isti'mālinde ħaṭr vardur zīrā ol key edüp yaqduğı muħallil [25] gāh olur ki düşüp andan ru'āf munqaṭ' olmayup felāka mu'addı olur

132b

[1] ba'zı edviye vardur ki ru'āfi bi'l-ħaşşa keser qaṭ'dur tāze ħimār tezeğınun [2] 'uşāresi gibi ve örümcek ağı gibi ve ma'denūs ve na'nā' şuları gibi [3] ammā bu faqır incir ağacınun bir miqdārın kesüp üst kabuğın şoyup [4] beyāzı zāhir olduqda bıçağıyla qazup bir kac dirhem miqdārı [5] taqlıl edüp burnına şoqmaq ile tecrübe eyledüm müfredātda bundan mücerreb [6] olmaz hıc ħaṭā eylemedi bi-emru'allah ta'ālā şimden gerü ru'āfi kaṭ' eden [7] edviye-i mürekkebeyi beyān edelüm ki eṭıbbā selef terkib eylemişlerdür cümleden [8] biri örümcek ağını māzū mürekkebine baturup üzerine degirmen tozunı [9] şaçup ol burnını gülāb ve sirke ile yutduqdan şonra bu fitilāyı ki [10] ħāzır etmişdi burnına şoqa bir nev' daħi afyon bir dānq degirmen taşınun [11] tozu ve cūlnār ve māzū ve her birinden nışf dirhem ħimār tezeği 'uşāresiyle [12] ħamir edüp örümcek ağını fitil edüp bu ħamire bulayup gülāb ve sirke [13] ile ğusldan şonra burnına şoqalar ve alnına gülāb ve şandal ve kāfūrı [14] maħlūṭān

süreler kanını tebrîd édüp ğalîz hareketden ‘urûka nüfûzdan[15] men‘ éder eger bunlar ile olmaz ise ru‘âf sağ cânibinden ise ciger [16] üzerine qurı şîşeler yapışduralar eger ru‘âf şol tarafdān ise [17] talaq üzerine yabuşduralar eger ru‘âf tarafından ise şîşeleri [18] tarafına yabuşduralar fi’l-cümle hatunlarda olduqda memelerin çekeler [19] ricālün haşşatiyenin çekeler ve şıklar tā kim dem-i esfele meyl éde ve eñşe cuqurı [20] üzere şîşe yapışdurmaqdan ğaflet olunmaq gerekdür bu faqîr faşd-ı raqîkden [21] gördüm ki fā’ideyi ğayrîden görmedüm ru‘âf vâkı‘ olan kimesnenün [22] qanı ile kendü ismin bir kâğıda yazalar kendüsi nazār éde teskîn ola ve ru‘âf [23] vâkı‘ olan qanı sağdan aqarsa şol butın yağlıyalar şoldan [24] aqarsa sağın yağlıyalar netîce-i ‘ilâc şarb sirke bir ğülâbdān içine qoyup [25] hâyelerin anuñ içine qoyup bir miqdârzamān şabr eylemek gerek fi’l-hāl ru‘âf

133a

[1] münqaṭ‘ olur bi-emrullah-ı ta‘ālā **te’ālüm-i sittenünṭa’līm-i hamisinün sifr-i rāb’ı** [2] **onüc bābı müştemeldür bāb-ı evvel emrāzu’l-liṣe ve el-isnān ve el-şefeteyn** [3] **ve el-fem beyānındadır** imdi diş eti ve dişler ve iki tuṭaq ve ağız marāzları [4] beyānındadır her kim ki dişlerinün şıḥhatini hıfz étmek dileye bir niçe eşyādan [5] aña ihtirāz étmek lâzımdur o cümledenün biri fesād-ı ta‘āmdan ve şarābdan [6] mi‘desini şıyānet ile bu fesād-ı ta‘ām ya kendü cevherlerinden olur badencān [7] gibi müteğayyir olmış şu gibi yāḥud sür‘at-ı intikālî için balıq gibi ki fesāda [8] serī’l-istiḥāledür sūt daḥī qabilemendür meşelā ta‘āmuñ evvel ğalîzin şonra [9] laṭifinyeye yāḥūd şuyı ac iken içe ihtirāz olunacaqdur ve biri daḥī çok [10] kuşmaq ve çok çiynek ile yenen eşyādur şabunı ḥelvā ve incir-i yābis gibi [11] bir ihtirāz olınacaq nesne daḥī diş kamaşdırur eşyādur ḥām meyveler gibi [12] şovuk şu daḥī bu qabilemendür ve ba‘zı eşyā vardur bi’l-ḥaşşa [13] dişlere zararlıdır pırasa gibi ve bir ihtirāz olınacaq daḥī diş ile bādem ve cevz [14] ve anuñ emşālî nesneler kırmaqdur ve her gāh dişi misvāk ve ğayrılarla [15] qurcalamaqdur egerçi ḥilāl ve misvāk ile talṭif şartdır ammā etlerin [16] incidecek qadar iştiğāl zararlıdır ammā hıfz-ı şıḥhatin ricā eden kimesne yatacaq [17] vaqt dişlerin ğül yağıyla ve sünbül-i Rūmi yağıyla yağlamak ğāyet a‘lādur [18] ve gāh ve bī-gāh ‘asel veya şukker ile dişlerin ovmaq evcā‘ ve isqāmdan [19] ḥāfızdır bir kimesne dilerse ki dişlerin dā’imā şıḥhatde bula sūtlegen kökünü [20] şarābla qaynadup mażmaza ile hergiz dişi aĝrısın görmez a‘lā’l-ḥuşuş [21] eşnā-i heftede bir kere tuz ve ‘asel ile ğusl eyleye ğāyet mücerredür ve Allah [22] a‘lām **bāb-ı şānī za‘if isnān beyānındadır** dişlerinün za‘if iḳat ve zarar [23] qabūlına müteḥammil olmayup fi’l-hāl zarar qabūl éder demekdür böyle olsa [24]

buña çäre kavābiz isti‘māl eylemekdür māzū ve şeb ki maħrūk ola sirke [25] ile söyündürüp milh-i enderāni ki kavrulmuş ola ke-zalik ħalt ědüp²⁷⁰

133b

[1] gül ğonçasını dağ ve saħğ ědüp bir miğdār cūlnār ve mūmiyā ħalt ědüp [2] mezkūrātı ser içinde kaynadup mażmaza ědeler ve bir nev‘ daħı bir dirhem [3] ħabuğı ve nim dirhem cūlnār ve nim şab ve bir dirhem mazu ve bu çümleyi [4] dağ ve saħğ ědüp barmağıyla dişlerine süreler ibn-i Sīnā aydur verd-i [5] mā esās ve mā-i sumak üçi bir yerde kaynayup mażmaza olunsa za‘if [6] isnāndan ħalāş ěder dişlerdür **bāb-ı şaliş dūdu’l-isnān** dişde ħurd [7] olmak ruṭbet-i balgamıyyedür ki mute‘affin olup ħurd şeklinde isti‘dād [8] gelür mübde-i feyz aña ħurd şeklin a‘ṭā ědüp ħayāt vērür zīrā feyāzda [9] necel yoğdur muħallilik isti‘dādına göre feyz olur **‘ilācı** pirinc ile pırasa [10] veya şoğan toħmıyla ya her biri yalnız mecmū‘ı bir yerde döküp ma‘cūn [11] ědüp keçi yağıyla ħablar ědüp ve her ħab bir dirhem ola nūcūr ětmelü olıcağ [12] bir mecmeret ědeler ki lūlesini diş tarafına gele ve altında āteş ola ol [13] ħabblardan bir dānesini ateşe ħoya tā kim necārı dişlere ěrişe ħurdları [14] ħıra bu ma‘nāyı ba‘zı zūrefā-i etibbānuğ ħaylindendür dişlerde ħurd olmaz dişlerdür [15] bu devānuğ ise nāklı buğrağ ve mücerrebbi müte‘aħħarindendür **bāb-ı rābi eđ-đirs** [16] **beyānındadır** fetħ-i şad ve sūkūn ile diş ħamaşmak ma‘nāsına bunun [17] sebebi iriğ vērür nesnedür kabz ile veya ekşi ve kekre ve faşş olan [18] nesne eklinden ‘ariz olur vağt oldur ki mi‘deden necār şa‘ūd [19] ětmekle olur ve ħay ‘ağabince daħı olur Muħammed bin Zekeriyā-yı Rāzī bunun [20] ‘ilācında semüz ot çiyemek kāfidür demışdür ibn-i Māsūya erik [21] zamğı ciynemek ve cevz veya badem hindūstan ħozı ki nar mażğ [22] eylemek def‘ ěderdemışdür şağılmış sūt ile tuz bu ma‘nāda serī‘un-nef‘dür [23] **bāb-ı ħāmis lişse beyānındadır** lişse diş dibinüğ etleridür ki andan ħan çıka [24] bunun ‘ilācı ħağğında kāmil‘üş-şinā‘a şāħibinüğ ħavli cümleye ğālībdür meşelā şāb ki [25] yanmış ve sirke de söyünmüş ola za‘ifi ħadar tuz ve cümlesi ħadar gül²⁷¹

134a

[1]ğoncası dibi ki çümlesi saħğ olunup parmağıyla dişlerüñ etlerine [2] süre hem ħanını keser ve hem dişlerüñ berk ěder eger diş dibinüğ etlerine [3] sürsek yanmış olsa etler sebebi ruṭbāt-ı fāsiddur ki müfseddür [4] **‘ilācı** kunduz rāvend med ħarc ve demü’l-ağvabın ve burçağ ve aşel[5] susan cümlesi berāber ola saħğ olunup sirkencübün ‘unşulī ile ma‘çun [6]

²⁷⁰ Mağlab **diş eti ve dişler ve iki tuğak ve ağız marazları**

El-leşet‘ade vezninde diş etine iğlāk olunur / ħāmūs-ı cild-i şaliş aħerindedür

Beyān **dişlerüñ za‘if**

²⁷¹ Beyān dişde ħurd olmak

El-nuħūrşabūr vezninde ve tūtsüye dēnür

El-cemretşımlaruğfethiyle nūcūr dāne dēnür

édüp ve diş etlerine ıılā olına bir nev' dağı diş etinüñ gevşek- [7] ligidür bu dağı ruıubāt-ı fāsideden olur bunun tedbiri za'if [8] isnānda tedbiri gibidür meger neşter urmağa muıhtāc ola ol vaıkt [9] kavābız ki kaynadup za'if isnānda maızmaıza olına **bāb-ı sādīs** [10] **veca'-i isnān beyānındadır** imdi diş ki zızlaya ve etlerüñ dibi [11] şışe elemlı ziyāde olur huşuşā veca'den ol diş eti yumuşak [12] ola sevdā inmege kâbil ola bu taıkdırçe dişi çıkarmak fā'ide vèrmez [13] zırā sebeb-i veca' diş etinüñ şışmesidür diş degüldür ağrı dişde [14] olup etde olmazsa ol vaıkt dişi çıkarmak nāfi'dür şol [15] sebeb ile ki mādde taıllile yol bulur ve gāh olur ki fā'ide étmez zırā [16] muıhalliline mādde-i aıher müncezeb olur diş đarbesine egerçi ba'zı 'ilāc [17] vaı' eylemişlerdür ammā bu faıkr tecrübem olduğı kökını güneşe göstermek [18] gibi 'ilāc olmaz imdi **'ilācı** diş etinüñ evrāmı ekşeriyā hārrdur vācib [19] olan dem gālib ise faıd eylemekdür ve istifrāğ-ı şafrādur ammā calinus [20] aydur elbette faıd olunmaıkdur ve istifrāğ-i şafrā vācib olduğı anunıündür [21] ki hareket-i dem mevellid-i şafrādur bi'l-istiıhāle eger verem şafrāvı olursa [22] hod nuıu' muıavvı ile istifrāğ şartdur biz evvel neıu'ı mürekkebātda beyān eyledük [23] nuıu' mā-i remānın olursa enf'dur ve bir şāııib mücez-i helılic-i [24] aıfer mā-i maıtbuıh fevākı ile istifrāğ lāzımdur dēmişdür ba'de'l-istifrāğ [25] diş etlerini gül ğoncası dibi ki yanmış ola külini baıdurmak müpārekdür ²⁷²

134b

[1] sā'ir kavābız ma'lūmdur ki anār kabı ve cülnār ve māzū ve milıı-i enderānı [2] ve mersin şuyı ile kaynadup maızmaıza eylemek veca'in [3] teskın eder ve zıkr olunan aııvāl mādde-i hār olduğı taıkdırçe- [4] –dür bārid olursa bu mezkūrāt māddeyi taıglız eder ziyāde hārr [5] olursa hod mādde aıheri cezb eder eger mādde bārid olursa daıı [6] ıssı şı ile maızmaıza eylemek dişüñ evcā'ını teskın eder kaıan ki [7] mādde naıc bula zıkr olunan mu'alacāt muvāfııkdur kablı'l-naıc memnū'dur ve munzacātdan [8] biri gül yaığıdur ve maışakı ve sünbül ve hıyārşenbedür zırā bu mezkūrāt [9] evrāma naıc vèrür dèrler ammā diş şarısı barid olursa pişmiş yumurıa [10] şarusını ııırmaı ve dişde tutmak fā'ide édüp harāreti ğarızıye [11] mu'ayyen olur huşuşā semiz ot toıımını kemmün ve evıayr veve cüz'ı 'ākıır- [12] karıhā ile kaynadup maızmaıza eylemek bürüdetde olan aıırlarına teskın [13] vèrür ba huşuş şarāb-ı şarfla kaynaya te'şiri ziyādedür kaıan ki veca' [14] kavı olup maızmaıza kifāyet étmezse ol vaıkt mā'l-is'ade kolonya [15] sürmek gerekdür dēmişdür yemek daıı nāfi'dür içinde afyon ve bezr-i benc [16] olduğııün zırā muıhadeddür nāfi'dür ve tiryāk-ı ekber tāze ola süreler [17] nā'fidür ve tiryāk bir şa'yā daıı bu kabıldendür eger pür-dıııkat olup [18] veca'ı sākın olmasa kıızmış çuvalduz ile taıglamak gerekdür veca' [19] rııı olursa kepek ve babūnec ve țarı ve tuı cümlesin kıızdurup [20] bir bez içinde kümmād kılına tā kim mādde-i

²⁷² **Kaydu'l-esnān** diş etlerin itılak olunur / kāmūs-ı cild-i evvel aıherindedür

cezb hikke çeke çeke şöyle kim zaqqına [21] toğrı şış ine veca' sākin olur ammā veca'-i sinn ki hārr-ı maħaz ola [22] gül şuyı ve sirke ve sumak ve zer ve verd bu cümleyi bir yerdeķaynadup [23] ılıcak iken maźmaza eylemek veca'ī sākin eder bu ma'nāda sedīdi [24] cüz'ī kāfūr zamm eylemek şiddet-i vec'e nāfi'dür demiş sedīdi mücezde [25] şerh olunan ğāyet bārid ve qarlu şu ile maźmaza olursa teskīn

135a

[1] veca' ederdemişdür zīrā taħdīd ve tebrīdi ğālibdür ammā veca'-i sinn ki yābis [2] ola tere yađı ve benefşe yađı ve yaş kertenkele cigeri bir yerde daķ olunup [3] diş üzerine vaż' olına def' ederbu ma'nāyı calinus naql edüp [4] tabi'at degüldür haşşadur demişdür ama veca'-i sinn 'aşabı olursa [5] zikr eyledüğümüz maźmazalardan gerek hārr ve gerek yābis olsun kāfīdür [6] lakin ifrātle olmaya 'aşab aşlında bāridür eşyāyı bārideden [7] ziyāde olıcaķ mutazarrır olmaya ihtizār şartdır zīrā 'aşab haşşās [8] olduđıçün muteħammül degüldür kavī-ı devāya taħammülü yoķdur ve Allah 'alām **bāb-1** [9] **sābi' el-necer beyānındadır** fetħ ya hā ile ađız koķusu demekdür ve bu kaźıyye [10] ğāh olur ki dişlerün çürümesinden olur ğāh olur ki saţ' femde [11] harāret olur yā sū-i mizācdan olur yāhūd mi'dede 'ufūnet ve halţ [12] mute'affin olur her vaķt ki 'ufūnet mi'dede şafrādan olur ađzuñ [13] ađlıđından bilünür ve 'ateş ğālib olup intihā kalīl olur ekşeriya ađız [14] ta tatsız yedüđi ta'āmuñ lezzetin bilmez ve ğāh olur ki ađız koķmak riyyenün [15] qarhasından olur ve ğāh olur ki 'ufūnet-i bedenün cümle havālisinden [16] olur bu ma'nā ħamiyyāt ve pāyiyede ķatı zāhirdür zīrā cemī' aħlāţ-i [17] mute'affine olur ol cümleden ađzın ķatı bed rāyiħa zuhūr ederşol [18] yaħar ki diş etlerinden olan 'ufūnetden ola bunun devāsı ħall [19] 'unşul ile maźmaza eylemek kaķan ki dişlerün maźmaza ile pāk [20] ola bir miķdār kolyeyi ħall 'unşul ile terkīb edüp diş etlerine tīlā [21] olına ammā şartı mu'affin olan dişlere sürüp ğayrısına toķunmak [22] gerekdir bu terkībdür hemān sā'at dişlerün 'ufūnet ve rāyiħasin def' [23] ederammā necer yalnız bir dişün çürümesinden ise olası çıkarmakdır [24] eger çıkarmak kābil degülse tedbīr-i masbūk ile ıslāh ede ammā necer mi'deden [25] ve saţ'-i femden olup 'ufūnet-i şafrā sebebinden ise calinus aydur²⁷³

²⁷³ Maţlab **ağız koķusu**

El-beherfethetinle ağızda vesā'ir nesnede olan bed ve münten rāyħeye dēnür şāriħün beyānına göre ağız koķusunda meşhürdür ağız bed koķmak ma'nāsına da gelür muţlaķa rāyħe-i mġntesereye necer itlāk olunur **el-enceraħmer** vezninde ağızı bed koķan kişiyē dēnür mü'enneşi necrā'dur **el-encār** hemzenün kesriyle ādemi bed rāyħelü nesne yāħud marāz ancar ķalmaķ ma'nāsınadır / ķāmūs-ı cild-i evvel aħerindedür

El-'unşal ķunġuz vezninde başl elfār ismidür aťa şoğanıdır saķal ve 'aşl mādelerinde daħī zikr olundu / ķāmūs-ı cild-i şānī evāşıtında faşlu'l-aynyigirmi üçüncü şacife vasaţında

135b

[1] eger taze zerdalu yemek bulunmazsa nuḳū‘ hāmiz ile istifrāg eylemek [2] kāfīdür demişdür ‘andu’l-tahḳīk arpa şuyını içmek ve ḳarpūz ve ḥıyār yemek [3] ve şeftālū yemek bu nev‘-i necere kāfīdür demişdür eger bu ‘ilāc kifāyet étmezse [4] mā-i rummānın ve helīlec ile nuḳū‘-i muḳavviye maṭbūḥ fākihe ile istifrāg-i [5] şafrā édeler eger şol necer ki mi‘dede olan ‘ufūnet daḥī balgami ise [6] şarāb-i limon ve sirkencebin seferceli ve rummānı isti‘māl édūpayāric-ı fıḳara [7] ve ḥabb-ı ayāric ile istifrāg-i balgam éde zīra zıkr olunan muḳaṭṭa‘āt balgam muşallaḥāt-ı [8] muvād-ı ‘ufūnetdür ruṭūbātı zāil kılıp necarı men‘ éder ve ḥarāret müte‘affine [9] sākin édermümkün olan mertebe yemişlerden perhiz édeler zīrā balgam ziyāde éder[10] ve tīz müte‘affin olur leḥūm kısmından ḳavurmadan ḡayrı nesne yimeye meger [11] büryān yeye ve şarābı terk eyleye ki tevlīd-i balgam édūp ruṭūbātı ziyāde [12] étmeye nefes mücez şerḥinde mersin yaprağı cigerdeki çıḳmış kızıl üzüm [13] ile berāber bir yerde döküp üç gün deḡünde bir cüz ḳadarın [14] yemek necer mi‘dede balgamiyye nāfi‘dür demişdür ibn-i Sīnā aydur necer mi‘deyi ḳay eylemek [15] māddeyi iḥrāc eyledüḡüḡün nāfi‘dür deber mesiḥi bu ma‘nāda yatacaḡ vaḳtinde [16] ṭurup neceri daḡ‘ éderdemişdür kāmīl’uş-şınā‘a şāḥibi bir direm taze toḡumı [17] ve bir direm kişver toḡumı ve bir direm şaḳız ve bir direm ‘ūd-ı medḡūḡ ve saḡḡ ve ma‘cūn édūp üç gün [18] günde bir direm yemek aḡız ḳoḡı giderür demişdür **bāb-ı şāmin** [19] **ḳulā‘ beyānındadır** aḡızda ve dilde çıkan ḥarde çıbanlara derler eger aḡ [20] olursa balgamī olur ‘ilācı tuzlu zeytūn şorbası yemektür zīrā [21] ruṭūbeti ve şarı şuyı tecfīf édermelūḥeti ve ‘afv şatı içün [22] ḳarḡalari men‘ édercūlnār ve zerūd ve aḡaḳıya bir yerde saḡḡ olunup aḡızda [23] ṭutmaḡ balgamdan olan ḳulā‘ı men‘ édereḡer ḳulā‘ kırmızı olup demevī [24] olursa helīlic-i aşfer sumaḡ ve kişniş ḳurusı bir yerde saḡḡ olunup [25] sürseler def‘ édereḡer ḳulā‘ şarı olup keşīr elşeheb olursa summaḡ²⁷⁴

136a

[1] ve cūlnār ve ḳāfūr da ‘aceb ḥaşşa vardur eger sevdāvi olup siyāh olursa [2] ḳoruḡ şuyı ḳabzı ve tebrīdi olduḡiçün ‘aceb müpārekdür ḡāh ki ḳulā‘ arpayı [3] istifrāḡa muḥtāc olur ve aḡlāt-ı istifrāḡ olmayınca ḡalāş olmaz ṭarīḡ-i ehūn [4] maṭbūḥ helīlec muḳavvī-i maṭbūḥ eftimūndur faşd iḡtiza éderse ḳifālden [5] lāzımdur ḡacāmet lāzım ḡelürse eḡşe çuḡurından ḡerekdür anuḡ altında cehār [6] faşdına mūrāca‘at olunursa ḡatı ma‘ḳūldur zīrā mādde küllisini cezb édūp [7]ve iḥrāc éderḡāh olur ki kulā‘ ḡabīş ve derūn olur bunun çāresi [8] şeb ve māz ve saḡḡ édūp üzerine ekler ibn-i Māsūya aydur kıldu ḳoyunla aḡaḳıya [9] ḡalt olunup ṭlā olursa ruṭūbāt-ı ḡabīşeyi ifnā éderve ḳurūḡ-ı ḡabīşeyi [10] ıslāḡ édūp zāil éderdemişdür

²⁷⁴ Beyān aḡızda ve dilde çıkan çıbanlar

El-ḳulā‘ ḡurab vezninde aḡızda ḡādīş olur bir maraḡ adıdur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıṭındadır

‘ilâcı sevdâyı ‘ilâc-ı şafrāvī gibidür [11] zîrâ kûlâ‘ sevdavî ihtirâk-ı hâltdan olur öyle olsa tebrîdden olsa kavîden gaflet [12] olunmaya huşûşâ ki sevdâ şafrâdan muhterik ola bu taqdîrce tebrîd kavî [13] muhtâc olur imdi nuqû‘ât ve eşrebe-i müberrede ile tabî‘at ta‘dîl olunmağ [14] lâzımdur lehûmdan ise hicr farz mertebesindedür zîrâ lehûmı ekşâr [15] eylemek dem-i keşir tevellüdine bādî olur ol taqdîrce quruğ ziyâde olmağ [16] lâzım gelür ve Allah a‘lâm **bâb-ı tāsî‘ kûl‘a tefîit-i isnân beyân beyânındadır** [17] egerçi bu naql veca‘ zikrinde gerek idi zîrâ diğ zârisınuğ âher ‘ilâcı [18] çıkarmağdur ve pârelemekdür nite şâ‘ir demişdür **beyt** Ey Fuzûlî derd-i [19] dendâne çü çâre ve ölümdüğ çâre yok bir cefâdur bu hemân çekmek gerek [20] imdi çekmek ma‘nâsı zâhirdür vaşfa muhtâc olan pârelemekdür o cümle [21] –den biri sütlegen sütünü bir miğdâr hamîr ile hamîr édüp diğ üzerine ko- [22] mağdurbirinçe sâ‘at merûrâtımdan bi emr‘allah ta‘alâ pâreler huşûşâ ağaç [23] kurbagâsınuğ bir hayvân ot otlarken yese[24] cümle diğleri dökülüp giderür demişdür vâkı‘ ā bu haşşa bu hayvânda muqarrerdür [25] fi‘l-cümle ‘amel édeni kelbedân belâsından emîn éderve Allah a‘lâm **bâb-ı ‘âşer** ²⁷⁵

136b

[1] **lu‘âb beyânındadır** ağızdan şu aqmağâ dërler bu kazıyye uyğuda [2] olur ve uyanıklıqda olur sebebi harâret ve ruğubetde fem mi‘dede cem‘olur [3] mi‘denüğ ise şanı gıdâyı tabğ étmekdür mi‘de ise ruğubet-i gıdâiyyeden [4] hâlî olmaz ve öyle olıcağ mi‘denüğ harâreti ve ruğubâtı eridür ve ağızdan [5] çıkar seyelâna bâ‘iş olur bu nev‘ ‘alâmetleriyleýülür ya‘ni balgamuğ bürüdetinden [6] ma‘lûm olur ve bir kısım dahî qarında olmağdan olur bu nev‘üğ nev‘-i [7] evvelî ile farkı gece okuduğıdur zîrâ kurd elbette gece hareket éderanuğ [8] hareketinden ruğubât ve fuzelât-ı balgamiyye hareket éderseyelâna bâ‘iş olur ‘ilâcı [9] ta‘dîl-i mizâcdur meşelâ hârr ise tebrîd-i bārid ise teşhîndür ve hefte iki [10] kere kay ile mi‘deyi balgamdan pāk éde ve iğrîfil isti‘māl éde balgamı olanda [11] bir direm kavrulmuş tuzı bir direm hindibā ile sağğ édüp ağızda tutmağ [12] müşterekü‘l-nef‘dür lağif ‘ilâcdur eger bir hefte kāmîl her gün ağızda bir miğdâr [13] tutduğdan sonra yudarsa hod gāyetle nāfi‘dür bi‘l-küllıye ruğubât-ı balgamiyyenüğ [14] seyelânını men‘ éderkurd dahî olursa hindibā ile tuzı bir direm yemek def‘ [15] éderğayrı devāya ihtiyâc komaz kifâyet édermücerredür ve Allah a‘lâm **bâb-ı [16] hādî ‘âşer-i teşakkuğ‘uş-şefe beyânındadır** tuğak yarılmağdur sebebi harâretdür ki [17] ruğubâtı neşf éder yāğüd yübüsetdür ki teferruğ-i ittişâl vâkı‘ olur nitekim [18] balçık quruya pârelenür tuğak hod nāzıkdür havâ-i hârr bārid mülâhâkasından [19] hâlî degüldür ‘ilâcı kavābız iledür zîrâ teşakkuğ‘uş-şefe cemî‘ kavābız

²⁷⁵ El-karah kânuzammıyla yaralara dênür müfredi kurhedür/kāmüs-ı cild-i evvel evâşıtındadır Beyân diğ çekmek Yağı diğ hem pâreler ve hem iğrâc éder baqrâğ bu ağaç rabğasınuğhağkıında

nāfi'dür [20] fā'ide étdügi pārelenin yirünj iki cānibinünj bir yerde cem' étdügidür ve müceffef fā'ide [21] étdügi vārid olan demi 'ağd étdügidür cümleden māzū mürde senc ve isfidāc [22] üçini bir yerde mashūğ ağızda tutmak fā'ide éder eger keşirātı ezüp tuțağa [23] sürüp üzerine eczā-i mezkūreyi başdursalar daħī a'lādur mesīhi aydur [24] kıssā ve hıyārı bir birine sürseler ikisinden hāşıl köpügi sürmekden eyü [25] 'ilāc olmaz lu'āb bezr-i қаtuna (ya'ni қарныарық didikleri otdur) daħı böyledür ibn-i Māsūya aydur tuțağı²⁷⁶

137a

[1] yarılan kimesne şabāh ve aḡşām mağ'adını ve göbeğini benefşe yağıyla bağlasa [2] tertīb étmeye şāfidür halāş olur dēmişdür vākı' ā tuțağına bezr-i қаtuna [3] lu'ābını sürüp mağ'adına benefşe yağı sürmek ḡarāreti zāil éder ol iki [4] mevzu' yağlanmağ ile mevādd anlara müncezib olur bī-naẓīr 'ilācdur bir nev' daħī [5] tuțağ şışmekdür ba'ine diş eti şışmek gibidür bu nev'ünj 'ilācı [6] ḡalt-ı ḡālib ne ise faşd ve ishāle istifrağ kılmağdur ve evrām-ı lişse 'ilāclarından [7] ḡāfil olamamağdur nihāyet bunda edviye-i mevzu'iyeye bir miğdār қаві gerekdür meşelā [8] ḡazaż ve helil ve zerd ve redd cevz-i serv gibiler kāfidür ve Allah a'lām **bāb-1**[9] **şāliš-i 'aşer bād-1 şināmbeyānındadır** emrāz-ı vechden biri daħī budur bu bir [10] ḡumret-i müferretdür ki ne'uzu billah muğaddime-i cüzāmdur yüzde ve el ayasında [11] қollayup ziyāde kırmızı tuzlu balğam hey'ātındadır sebebi dem-i ḡārrdan [12] mütevellid olur ḡāh olur ki anuḡla қarḡa olur insānuḡ yüzün ve siḡirin [13] bozar 'ilācı faşddur ve tenқиyye-i demdür ve bedeni ḡalt-ı muḡterikden pāk [14] étmekdür ḡabb-ı eftimün yāḡūd maḡbūḡ-i eftimün ile şāhtere-i medire ve sekencübün [15] isti'māl édeler tebrīd ve tertīb éde ve sefūf-ı müşhil ḡod mā-i cübne [16] içmek ḡāyet mücerredür ve Allah a'lām **bāb-1 şānī 'aşer emrāz-1 alūce beyānındadır** [17] cümleden biri қаşiradır ki ekşer eḡibbā bunı envā'-ı sersāmdan 'add [18] étmişlerdür ama sersām şol veremdür ki ḡacebde ya dimāğda olur [19] bu ḡod yüzde zāhirdür çilde olur 'arf-ı ḡibbda bu verem ḡārr- [20] dur ki dem-i şāfrāvīden ḡādiş olur yüzi bozar ḡāh olur ki [21] gözi örter ḡummāsı olur bunuḡ 'ilācı қifāldan faşddur ve istifrağ-ı [22] şāfrādur yāḡūd 'urūğ cebheden қan alup nuқū' muқavvī ve ḡabīḡ-i [23] fākihe isti'māl eylemekdür yāḡūd helilec ile merbā-i mā rummātın içüp [24] yā lu'ūğ ḡıyārşenbe ile taқayyüd eylemekdür şeyḡ re'is қavli üzere ḡammā-i [25] şāfrāvī teḡbiri çümleden enfa'dur ve Allah a'lām **bu bāblar mukaddem-i müeḡḡer**

²⁷⁶ Beyān **ağızdan şu aқmaқ**

El-lu'āb ḡurāb vezninde ağızdan aқan salyalara dēnür / қāmūs-ı cild-i evvel evā'ilindedür

El-luvāb lu'āb vezninde ve murādefidür ki ağız salyalarına dēnür / қāmūs-ı cild-i evvel evā'ilindedür

El-la'm fetḡetinle ağızdan aқan saylara dēnür **el-la'zeme** zāl mu'cime ile la'seme vezninde ve murādefidür / қāmūs-ı cild-i şāliš evāḡirindedür

137b

[1] **te'ālüm-i sittenünṭa'ilm-i hāmisinün sifr-i hāmisi on dört bābı müştemeldür** [2] **bāb-ı evvel emrāz'us-lisān beyānındadır** bu daḥī emrāz-ı femdendür aṅa olan [3] tedbīr bu ki daḥī kāfīdür nihāyet dil yarılmaḅ ḥarāretten ve yübüsetden olur [4] lisān ḥidāyetinden yumuṣaḅ sünger gibidür ḥarāret-i yübüset ki ziyāde ola [5] zāhir olur ḅaçan ki ekṣi ve tuzlu ve acı nesnelere müte'allim olur **'ilācı** [6] lu'āb-ı bezr-i ḅatunā ve lu'āb-ı ḥabb-ı sefrecili ve keṣīrā cümlesin bir yerde maḥlūṭā [7] aḅzında tuta müpārek 'ilācdur eger pırasa daḥī nāfi'dür ḅıdālarda pāça ki [8] buḅday ile biṣe tertīb itdügüçün laṭīfdür bir nev' daḥī cefāf lisāndur [9] bu daḥī iki nev'dür yā ḥaḅīḅatdur yā mecāzīdür ḥaḅīḅī ola ḥarāret ve yübüsetden [10] olur ḥamiyāt-i muḥriḅde olduḅu gibi **'ilācı** daḥī muḥriḅkada ḥabb-i sefercel [11] ile sildikleri gibi silmekdür ve nilüferi ḅaynadup seker ile lu'ūḅ edüp [12] hem dilin silüp ve hem içürmekdür eger ṣarāb-ı nilüfer ve ḅabaḅ çekirdeḅi toḅmin [13] semüz ot toḅmin ma'an ḅatup içürürlerse tertīb eylemek ile nef'a ziyāde [14] olur eger semüz ot toḅmin döküp ḅarbuḅ çekirdeḅi ile müsteḥalb edüp [15] maḅmaḅa eder lerce daḥī nāfi'dür ama ṣol cefāf lisānünḅla ḥalt-ı lezc [16] cihetinden olup dilinün eti daḥī iṣlanmayup ruṭūbatı lu'ābbiye nüfūzına [17] māni' ola lācerem bunun ṣaḅibinün aḅzında olur ama dilinde herḅiz ruṭūbet [18] olmaz bu nev'ün **'ilācı** söḅüt aḅacınun ince budaḅından bir çüz'isin [19] alup serkencübin içine baturup dilini sileler yaḅūd ḅavun ōuyına [20] sükker ḅoyup söḅüt budaḅını daldurup dilini ova ova sileler [21] bimār'allah ḥalāṣ olur bir nev' daḥī istirḥā-i lisāndur ḅenṣekliḅi ve aḅır- [22] lıḅıdır 'alāmeti ḥarf-i ta ve ṣāyı bir ḥoṣca tekellüm edememekdür bu ma'nā ruṭūbet-ı [23] balḅamīden olur 'aṣabı erḥā ederbu ḅısmun **'alāmeti** tükürük çok [24] olup ḅavābız ile müntefi' olduḅudur ve ḅāḥ olur ki ōirket-i dimāḅdan [25] olur felcde olduḅu gibi teblerḅas nām-ı maraḅda ekṣer bu vāḅı' olur bu

138a

[1] maraḅların ṣaḅibi bedeni ve re'is-i ḥabb-ı ayāric ile ve ayāricluḅa ziyāde ile [2] tenḅiye eylemekdür ibn-i Sīnā ḅanūnda aydur ḥall-i 'unṣul içinde bir miḅdār vec [3] ḅaynadup anūnla maḅmaḅa eylemek kāfīdür 'and'ut-taḅkīḅ ba'dā'l-tenḅiye girü [4] ḥardal sa'ter ve 'āḅırḅarḥā bu cümle saḅḅ etdükdün ōonra ḥall 'unṣul [5] ile ḅaynadup maḅmaḅa eylemek daḥī ziyāde nāfi'dür ḥuṣūṣā ḅaynamıṣ süṭ ki [6] ḅaymaḅı alınmıṣ ola ve ekṣiye anunla dili delk edüp ovmaḅ çok fā'ide [7] edereger süte bir cüz'i niṣādur ve tuz daḥī zamm olunursa lānazīrdür [8] ammā demevī olana faṣd ve ḥavāmız ile taḅayyüd vācibdür belki ḅoruḅ ōuyı ribbī ve ekṣi yemiṣlerden turunc ve limon ve emṣāli cümlesi nāfi'dür [9] ṣaḅib-i ḥavī aydur adḥır köki ile ṭabaṣiri saḅḅ edüp demevī [10] olduḅu ḥālide sā'ir 'ilācdan müstaḅnī ederdemiṣdür eger ṣabı tīz [11] soyulmayup niḅe zamān ḅalsa ḅalabe-i ruṭūbatdan olur bal ile ve tuz [12] ile

dilini delk edeler lisānı ıtlākolup istirhāsını giderür bu [13] ‘ilācı edüp ıtlākat-ı lisān olmazsa bezm-i demevī istirhāda naql [14] eyledüğümüz mu‘ālacāta mürāca‘at olına ve Allah a‘lām **bāb-ı şānī emrāzu’l-lezen beyā-**[15] –**nındadur** kulağ bir ‘uzvdur ki hağ ta‘alā anı sem‘ için hulķétmişdür [16] ve aña hüsn için ve ba‘zı ifāte māni‘ olsun için şadef şeklinde [17] kapağ hulķeylemişdür ve delüğünü egri hulķétmişdür tā ki mazarr olan nesne [18] aña def‘en girmeye ve içerüsin meydān kılup ‘aşab ile düşmüşdür [19] ve ol ‘aşabda idrāk-ı aşvāt hāşşasın kurmuşdur ve ol içini [20] havā ile taldurmuşdur kaçan şavtıyla mütekeyyif olan havā temevvüc ederüñ [21] varsa bir nice şavtla olsa idrāk ederve ‘uzvuñ nice güne marazı [22] olduğu gibi bunun emrāzı vardur cümleden biri taraşdur ya‘nī kulağ sağırlığıdur [23] bu kısımñ ba‘zı hulķīdür ki anadan öyle toğar yağūd perde ki [24] mecrāyı üzere mağlūğdur ya lehem zā‘iddedür ki mecrāyı tabī‘i üzre mağlūğdur²⁷⁷

138b

[1] şavt havāyı şimāha girmege komağ ve ‘aşab-ı mefrūşa irişmez ve taraşuñ [2] ba‘zı şonradan olur sebebi mecrāda südde olur veyahūd kurd olur [3] kurduñ sebebi mādde-i ‘afen-i balğamīden olur yāğūd halı-ı galīzdan veya [4] şişden olur ki mecrā-yı münsed ederve şavt ve havānuñ vüşulına [5] māni‘ olur eger ol verem-i ‘aşabda ise ekşeriyā hārdur harāretten hadis [6] olur bu harāret hamıyyāt hudūşına sebeb olur bu kerre ‘ufūnet kalbe [7] sirāyet edereger ol verem ‘aşabda olmayup kulağ delüğünüñ ağızına [8] yirlerinde olursa hummā-i lāzıma olmaz meger hummā-i yevmiyye ola bu dahī rebī‘ sebebi [9] ile olur yağūd ya kan ağa ve kulağa gire ve anda müncemed ola eger ‘aşabda su-i [10] mizācdan olursa bu dahī sādıc ve gāh mādī olur mādī olan [11] dahī gāh balğamı ve gāh sevdāvī olur ve gāh rīhi ve gāh şafrāvī olur [12] imdi ‘aşab bāridü’l-mizācdur ‘aşabı olan bāridü’l-mizācuñ kurbında olmağla [13] bürüdetden bir müte’eşşir olur ve i‘tidāldan hāric olur yāğūd taraş [14] şirket-i dimāğladur ya‘nī dimāğda āfet olduğüñ olmuşdur bu nev‘e [15] şirket-i dimāğdan olmuşdur tağaddüm āfetine delālet edergerek hissde [16] gerek harekette taraş ki mizācı ola delālet eden zıddī ile intifā‘ hāşıl [17] olduğüdur ya‘nī hārr devālardan müntefi‘ olur şıķlet olmadugüdur bu [18] zıkr olan sū-i mizāc sādıc ve rīhidedür kaçan ki sū-i mizāc mādī [19] ola elbette şıķlet olur ve taraş kurddan olursa şıķl ve ‘adem-i [20] nüfüz şavt-ı tağaddüm esbāb-i marazdur ve vesah ve remel ve nevāt dahī [21] bu kabīlendür gāh olur ki taraş buğrāndan olur ammā buğrān geçicek yine

²⁷⁷El-şalac fethetle sağırlığ şağam ma‘nāsınadur / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadur

El-aşşam ve safdur kulağı sağır ādeme dēnürce‘ī şamm ve şammān gelür şādlañ zammıyla / kāmūs-ı cild-i sālīş evāşıtındadur

El-taraş fethetle hafif ve ehun olarak sağır olmağ ma‘nāsınadur

El-tarşa garfe vezninde ismdür azce sağırlığa dēnür el-ağrüş hemzenüñ zammıyla sağra dēnür aşşmm ma‘nāsına yağal hava etruş ey aşşam / kāmūs-ı cild-i şānī evā‘ilindedür

[22] tîz zâil olur ve bir kısım dahî ishâl şafrāvî munkaṭi' olmağla hâdiş [23] olur sebebi mādde-i şafrāvīye ḥaffetî için taşā'ud ederḥiddetinden [24] 'aşaba nüfūz edergāh olur ki taraş kay 'aḳibinçe olur mevād-ı favḳa meyl

139a

[1] édüp bir miḳdār ḳulağa iner ve taraş 'ariz olur ve gāh olur ki [2] taraş ḥummālar 'aḳibinde olur bu ḳazīyye elbette nekesden olur **el-'ilāc** [3] imdi taraşuḡ 'ilācı ki perde ve lehem zā'id ve sekl olmaḳdan olur 'asīr [4] ül-'ilācdur ḥuşūşā ki zamānı ṭavīl ola eger ḳarību'l-ahd ise ve bir [5] balğamdan ise edhān-ı ḥarre ile dühn-ı fücl ve dühn-ı belesān ve dühn-i ḳaṭṭ [6] ve dühnü'l-fār ki ḳulağa ṭamzursalar ḡayrı 'ilāc olmaz badem yağından [7] dahî ḡaflet cā'iz degüldür eger şīr ve ḡına ḥanzal kökini döküp ma'ān [8] ḳaynadup ve süzüp ḳulağa ṭamzursalar nāfi'dür ibn-i Serāfiyūn [9] 'uşāre-i sezābı ve cünd-i badesteri ve turaş otı yağıyla ḳaynadup [10] ḳulağa ṭamzurmaḳ eyüdüdür demişdür ḥuşūşā ḡalīz yeller ola ḡāyet mübā- [11] –rekdür ammā tenḳiyye-i re'sden sonra 'ilāça mübāşeret gerekdür ve illā candān [12] te'sīri olmaz şol şerbetler ki taraş 'ilācı için nāfi'dür şarāb-ı ustuhudūs- [13] –dur ki iklilü'l-melik ve babūnec ve ḥaṭmeyi bir yerdeḳaynadup içine bir miḳdār [14] benefşe ḥamīresi ḳatup ve süzüp ustuhudūs şerbeti bu muḡlā ile [15] ezüp içürmek ziyāde nāfi'dür şāhib-i beyān ederbabūnec ve tihāle [16] ve iklilü'l-melik ve ḥaṭme ve raḳḳu'l-fār bu cümle döküpḳaynadupşuyına [17] ya'nī necārına başın ṭutup kendüyi dirildüp eḡsesine [18] naṭül éde bu tedbīri bir kerre étmek ile olmaz bir ḳaç kerre étmek lāzımdur [19] taraşa nāfi'dür demişdür soḳrāṭ taraş için pek caḡırmaḳ ve eşvāt-ı [20] şedīde istimā' étmek ve āvāz-ı ṭabul ve kūs diḡlemek enfe' eşyādandur denmişdür [21] eger taraş ḥarāret-i şafrāvīden olursa faşd édüp istifrāḡ-ı şafrā [22] ḳılalar ve maṭbūḡ-ı fākihe ile itfā-i ḥarāretler şol şerbetler ki [23] taraş-ı ḥarre ile 'ilāc olur nef' vērür gerek mādđi ve gerek ḡayrı [24] mādđi şarāb iccāş ve nilüfer ve benefşe şarābları ve lu'āb bezerḳaṭuna [25] bu mezḳurātuḡ nef'ā 'azīmdür ammā terk-i lehūm édüp isfināc ve semüz

139b

[1] ot ve melūḥuyyā ve ebe gümece ve ḳar' ile iktifā édeler ve ānān ḳanasa başına ḳabaḳ [2] yağı ve ṭatlu badem ve gül yağları ki sirke ile ḳaynamış ola süreler [3] yaḡşiyu' ṭabīb aydur ki marūl şuyıyla mā-i meşāyı ezüp cüz'ī kız [4] emzirür 'avret süti ile ḥalṭ édüp ḳulağa tamzursalar ḥarāretten ve şafrādan [5] olan taraşa nāfi'dür imdi ma'lūm ola ki her ne olursa ki ḳulağa [6] ṭamzurmaḳ iḳtizā éde ılıçaḳ édüp ṭamzurmaḳ gerekdür şol taraş ki ḳurddan [7] ola anuḡ 'ilācı şudā' düdīde zıkr olunan 'ilācdur şol taraş ki şeddeden [8] veya bāriden veya lehm-i zā'iddan ola anuḡ devāsı ḳaṭ'dur ve iḥrācdur bunı [9] cerrāḡlar bilürler nihāyet südde ve saḡdan ḡalāş éden acı bādemyağıdur [10] ve şıḳ şıḳ ḥammāma girüp üzerine

yatmak ile muvād akup taşra çıka bukrāt [11] hekīm der ki taraş için ayāriclu ğazyā ve hābb koqya ile tenkiyye re's [12] édüp hammāmla tebrīd ve terṭīb ziyāde nāfi'dür huşūşā hammāmuñ şuyı [13] tatlu ola ve cemī' zamānda mā-i afsentīn ve sekencebīn ile ğargaradan ğaflet [14] olunmaya şem'un éderincir ve hardal ve buraq ile yoğurup [15] fitil édüp üç gün turdukdān şonra bir masur ile kulağa üfleyüp [16] ba'de bu fitili idhāl éderhārūn aydur şamam-ı 'ariz olan kimesne hammāma [17] mudāvemmet édüp ğıda ve şarābdan perhīz üzere ola **bāb-ı şāliş ṭanīn** [18] **dūdī beyānındadır** kulaq gümlemek ve cıñlamaqdur bunun sebebi kulaq [19] delüğinden olan havānuñ hareketidür ki kulaq anı hiss édersavt [20] hārici hiss eyledügi gibi şol ṭanīn ki kuvvet hiss içündür ya'nī gāh [21] olup gāh olmaya selāmet-i dimāğ ve şafāyı h'ās olduğına delālet [22] éder marāz deligidür şol ṭanīn ki za'if dimāğındandır ve müstermerdür 'ilāc [23] gerekdür imdi ṭanīn riyāhdan ve encüre-i keşirden mütevellid olur dimāğda hiss [24] olunur ki güyā başında bir nesne düz éderböyle olıcaq ğalebe-i mādde-i [25] 'alāmetidür böyle olsa mādde-i riyāhı ve encüre-i balğamiyyeyi қаt' éderve kendin²⁷⁸

140a

[1] olur bu ma'na şol encüredür ki mi'deden re'se taşā'id éderaclıq [2] ve tokluq iḥtilāfla olur ve gāh olur ki hīc olmaz belki az olur [3] ama şiddet-i cev'den olan ṭanīn ṭabi'at-i ğıdā ārzusunda olduğı [4] hīnde ruṭubet-i hareket éder ve ğaleyān éderol ruṭubetinüñ ğaleyānından [5] āvāz zāhir olur ve kulaq delüğinden mütemevvic olur ve şa'mia anı idrāk [6] éderbuña taqaddim cū'-i müfreṭ sebep olur **'ilācı** bedeni tenkiyye kılmaqdur[7] tā kim fuzūl başa çıkmaya ba'de tenkiyye-i re's éde eger ta'līz hiss bā'ış [8] ise kuvvet-i hissdan olan ṭaninden dimāğ-ı taqviyyet olına ve ṭabi'āt-i [9] telyīn kılına mevād-ı esfele meyl itsün için ve encüre-i mutaşa'ide celīs [10] olsun için şarāb-ı ustuhudūs şarāb-ı limon ile qarışdırulup [11] iṭrafıl şağir ile ma'en ve müsāde-i isti'māl édeler eger ṭanīn şirket-i [12] mi'de ile olursa dimağı dehen-i ās ile hīn édüp halṭ [13] ğālibini istifrag eylemek lāzımdur eger eṭrāf bedeninde delk éder se ziyāde [14] müpārekdür lakin muḥarrekāt kay olandan ictināb lāzımdur zīrā muvādī [15] taḥrīk éder ve berk cağırmaq zararlıdır zīrā havā-yı teşhīn édersühūnetin [16] re'se taşā'id étdürür hammām ve güneşde ṭurmaq daḥī zararlıdır 'ale'l- [17] huşūş şarmaşıq ve şoğan ve pırasa ve hamer-i keşir bu cümlesi zararlıdır [18] gāh olur ki ṭanīn buḥrānda olur yine tīz zāil olur ve gāh olur ki [19] ṭanīn inkıṭā'-i ishālden olur bunun çāresi yine müşhil vermekdür [20] tā kim ṭanīn icāb éden mādde-i mündefi' ola kāmīl'u's-şinā'a şāḥibi- [21] der ki bir ademde ṭanīn zāhir olup müstemmer olursa eger ihmāl [22] édüp 'ilāc étmezse gözlerine şu ine **bāb-ı rābi' veca'ü'l-ezen beyā-** [23] **-nındadır** kulaq ağrısı bir marāzıdır ammā bir kaç

²⁷⁸**Beyān** kulaq gümlemek ve cıñlamak

Kulaq cıñlamak için maḥşūş taḥrīr olmuş muḥtaşar bir risāle vardır ḥayr ile şerī beyān éder

sebebi vardur o cümleden [24] biri ya sū-i mizācdur ki sādīcdür havā-i hārrdan ve havā-i bāridden [25] olur ya sū-i mizāc mādīdür yāhūd teferruḡ-i ittişāldur veya ikisi

140b

[1] biledür bu ma'nā veremlerde ḡatı zāhirdür bir kısmı verem-i hārrdur içerüye [2] yatmışdur ḡulaḡ içinde olan 'aşīde olur bu nev' olan verem [3] ḡātildür huşūşā tāze yigitlerde ola bi'l-küllīye muhlekdür zīrā eşyānuḡ [4] ḡarāretleri ziyādedür bir nev' verem daḡı verem-i bāriddendür bu nev' şaḡīl [5] ve ḡammāmı ḡafīye ile ma'lūm olur ḡāḡ olur ki veca'-ı ḡarbeden düşmekden [6] olur ve ḡāḡ yelden olur ki cāzībdür eger rīḡi olursa ḡiffetinden [7] ve sūr'at intīḡālinden ma'lūm olur ya'nī aḡrı ziyāde olmaz ve bir yerde [8] ḡurmaz bir yerde bir yire intīḡāl ederimdi ḡulaḡ aḡrısının 'ilācı [9] mizācı ta'dīl eylemekdür meşelā hārr-i edhān-i bāride ile bārid olursa [10] edhān ḡaresi ḡulaḡa ḡamzuralar bārid yağlardan benefşe yaḡı gibi şiyāf-ı [11] māmīşā ile kāfūr bir yerde ezilüp benefşe yaḡına ḡatup ḡulaḡa ḡamzuralar [12] eger hārr ise ḡabaḡ ve ḡıyār ve nilüfer 'uşārelerin zībuḡ yaḡıyla ḡamzuralar [13] mesīḡi dērler ki başına ıssı şū dōkmek ve naḡul eylemek ile veca' teskīn [14] olur cālīnūs der ki bārid olan veca'de pābādyā yaḡı ve susan [15] ve belesān yaḡı için bir yerde maḡlūḡa ılıḡaḡ edüp ḡulaḡa ḡamzurmak [16] def' ederveca'in teskīn ederdemişdür ammā veca'-i rīḡi olursa 'ilācı [17] keḡād ḡılmaḡdur kebek ile ve ḡarı ile ḡarīḡı kepeḡi veyāhūd ḡaruyı ḡızdırup [18] bir bez içinde büküp ḡulaḡa ḡamzuramaḡdur mūcez şaḡibi aydur bārid [19] ḡulaḡ aḡrısında iklīlū'l-melik ve pabunc ve ayva ḡane ve defne yabraḡı [20] ve turunc yabraḡı ve ḡaşḡaş ḡabuḡı ve na'nā ve mersime her birin bir yerde [21] berāber ḡaynadup başını necārına ḡutmaḡ nāfi'dür demişdür zübde nām-ı [22] kitābuḡ şaḡibi şarımsaḡı dōḡup zeytūn yaḡı içindepişirüp [23] yaḡın süzüp bir ḡaç ḡatre bārid ḡulaḡ aḡrısına ḡamazıralr sedīdi [24] mūcez şerḡinde verem-i hārrē tāze şaḡılmış ḡātūn seūīn badem yaḡıyla [25] ḡaynadup cüz'ī sirke ve bir miḡdār lu'āb-i celbe ve lu'āb-i bezr-i kettān

141a

[1] ḡalḡ edüp ḡulaḡa ḡamzursalar veca'in sākin eder demişdür eger veca' [2] müştedd olursa zīkr eyledüḡümüz 'ilāca bir miḡdār semen-i 'atīḡ ḡamm edüp [3] 'amel edeler müsekkin veca'dür 'ind'üt-taḡḡīḡ evcā' üzerinde faşd ve istifrāḡ [4] ve telyīn ḡabi'at üzre taḡaddüm etmeyeler ba'de her ḡün şarāb-i icāş nilüferi [5] ve lu'āb-i bezr-ḡaḡūna ve şarāb-ı benefşe yāhūd naḡū' fākihe isti'māl [6] edeler ammā naḡū' gerek ḡalū ve gerek ḡāmīz sükker ile ya şarāb-ı benefşe ile [7] terbiye olunmaḡ gerekdür imdi veca'-i hārrde gerek sādīc ve gerek mādī [8] olsun şarāb-i ustuhudūs maḡlūbı ḡalvā ile ya şarāb-ı limon ma'cun-ı benefşe [9] ile ḡaflet etmemek gerekdür veca'-i ezen rīḡi ve bārid olursa şarāb [10] şafī ılıḡaḡ iken içmemek kāfīdür eger cüz'ī şafī eşrābı ḡulaḡa ḡamzursalar [11] veca'-i rīḡīye nāfi'dür lakin bu maraḡuḡ

şacı lehūmdan ictināb etmek gerekdür [12] ancak ğidāsı münāsib mezūrelerdür isfināh ve hindübā ve helilūn vesā'ir [13] ittihāz olına eger gāh ve bī-gāh beyaz nim bir şeb ekl ederse zarar vèremez [14] ve Allah a'lām **bāb-ı hāmis kūrhu'1- lezen beyānındadır** imdi kulağın kūrha [15] –ları ya zāhir ola yāhūd olmaya eger zāhir olursa sirke ile ve sirkencübīn [16] ile yevne ğayrı zāhir olan ya tāze ola veyāhūd eski ola bu envā'ın her [17] birinün 'ale'l-infirād 'ilācların beyān edelüm ammā tāze olan ki daḥī 'uzva [18] za'if keşir getürmiş olmaya ve ğayrıdan nufz etmiş olmaya **'ilācı** şiyāf -i [19] māmīšā ile sirke ya kōruk şuyla bāldur yāhūd merhem-i isfidāc ya merhem-i [20] basılıkun ammā eski olup zamān geçmiş olursa bu ma'nā çıkan irinün [21] yaramaz kōhūsiyla ve keşretle ma'lūm olur böyle olursa zikr eyledüğümüz [22] merāhımdan bir miqdārın bir fitile bulayup ba'de fitile kaṭrān ile ve bal ile terbiye [23] edüp kulağa idḥāl edeler gāh olur ki kulağa kehle vère ve sinek ve kārınca [24] ve kaç dedükleri hayvanāt girerler vaqt olur ki kulağda kurd ḥādiş [25] olur egerçi hareketden bilünür ammā zamān olur ki kurd kulağdan çıkar ²⁷⁹

141b

[1] başı kara ve kendüsi aq ve ba'zı siyāha māl olur **'ilācı** kulağa [2] kaṭrān tamzurmaqdur fi'l-hāl hareket-i hayvān sākin olup kaṭl olur ba'de [3] üzerine zeyt taḫṭir ile ammā zeyt ıssı gerekdür zübdeü'l-ervāḥda [4] şeftālū yabrağı şuyı ve erik yabrağı şuyı gerek münferiden ve gerek maḥlūten [5] kulağa tamzursalar cemī' kurdları kırar deyü naql eder bir nev' marāz-ı ezen [6] daḥī kulağa ḥammāmlarda vesā'ir muḥallilerde şu gètmekden olur bu kaḫıyyeden [7] veca'-i şedīd-i ḥāşıl olur kulaq şişer eger kulağı yüz yaşduğı [8] üzere koyup yukaru ve aşağı taḫrīk etmekle çıkmazsa bir ayak üzere [9] turup şıçramaq ve elinün ayasını ol tarafa māl kıılmaq ile baş silkelemek [10] ile yine başdan şu çıkmazsa bir māsūr ile ki ğāyet ucu ince ola [11] zeytün yağına bir miqdār penbe yaturup māsūranın ucına tolayup [12] kulağa şoqasın def'ā çekesin bir kaç kerre bu minvāl üzere edesin [13] bimar-allah çıkar ve şahibini veca'den ḥalāş olur bukrāt aydur ki penbe nām-ı [14] hayvānın şahibini bir tarafın iplik ile bağlayup ve bir tarafın kulağa şoqsalar anın [15] ḥāşıyyeti şuyı cezb edüp çıkarmaqdur **bāb-ı şadis emrāzu'l-ḥulq beyānındadır** [16] ḥulq-ı ḥā mühimle ile boğazlığı ve boğaz dedükleridür ki dilcik altında olur bu cümleden [17] biri ḥunāqdur Türkide boğazda şiş olmaqdur nefesün tamām almamaq ve nesne [18] yudamamaqdur yāhūd bunlar zaḫmetle olmaqdur vaqt olur ki ḥunāq tarlıqdan [19] olur yaḫūd oñurğa zāil olduqda boyundan oña ol oñurının biri [20] zāhir olur ve cuqur olur ve anın yerine yapışmaq veca' vèrür ve men' eder [21] ve yutmaq güc olur meger arqası üzerine yatup yuda bile ve ālāt-ı teneffüs [22] ve

²⁷⁹Beyān-ı kūrhu-ı ezen

El-kūrḫ kafın zammıyla yarlara dènür müfredi kūrḫedür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır
El-belensim semendil vezninde kaṭrāna dènür / kāmūs cild-i şāliş evāşıtındadır

balgamañ kuvvet-i muhrikesinüñ tañrîkenden ağız kurısı peydâ olur eger verem-i ‘ağâlâtda [23] ki hanceredür vâkı‘ olursa ammâ ‘ağâlât-i hâriciyyeden olan verem hâşıl olur ya‘nî [24] hiss-i başara ve hissemese mañfî olmaz zâil a‘đâlât-ı hâriciyyeden olan verem eslemdür [25] ammâ verem ki ‘ağâlât-i tañyîk nefes ederziyâde yâredur yâñûd verem-i ‘ađâlât²⁸⁰

142a

[1] merîde ola ki ğâlibdür hâricdür yâñûd dâñildür bunuñ ikisinde bile bel‘ [2] müşkeblerüñ olur ve nefes almağdan ‘âciz olur kıandan hunâğdan dil [3] kızıl olur ve boyun tamarları tolu olur ve çekilürve veca‘ kavî olur hunâğ-ı [4] şafrāvî kızarur ve şancur ve dil kararur ağız acı olur ve ğâh olur ki hunâğ [5] ikisinde bile olur ‘alâmât dañî müterekhib olur mürre-i balğamdan hunâğ ağızda memlûhat [6] ve dadsızluğ olur veyâñûd dil çıkmak şusızluğ olur sevdâvide delâbet [7] ve hâmużet olur lakin hunâğ sevdâvî-i bârid olur olduğda dañî intikâlidür [8] verem-i hârreden kaçan ki lañfî mutehallil ola keşfi bâkî kalur bir nev‘ dañî hunâğ [9] kelbîdür bunuñ ‘alâmeti ağız acmak ve dil çıkarmakdur bu nev‘ cümleden yaramazdur [10] eger hunâğ olan kimesnenüñ yüzi yeşil olup gözlerinüñ yuğarusı [11] qararsa nabzı dañî za‘if olsa bu kısmı hemân meyyet hükmindedür eger hunâğ [12] olan kimesnenüñ ağızı köpüklense andan ricâ münkaţ‘ olur hunâğun ‘ilâcı [13] faşdla ve halı-i ğâlibi istifrag ile teğaddüm eylemekdür ve taht-ı lisândan olan ‘ırğdan [14] kan almağdur ve tañi‘atın fitil veya huğne-i leyyine ile tenkıye eylemekdür eger aşğa komazsa [15] sâğilerin hacâmet edüp şedâ’id edeler ammâ cümleden elzem olan dil altından [16] kan almağı tağdîm eylemekdür hunâğ için münâsib eşrebe şarâb-ı benefşe ma‘-i şarâbu’l- [17] -iccâş yañûd ekşi tut şarâbı şarâb-ı benefşedür ve şarâb-ı nilüfer ve lu‘âb [18] kaţuna ve habb-ı sefercel yañûd şarâb-ı rummânin ile şarâb-ı benefşedür ve ma-i [19] şa‘îr ile şarâb-ı benefşedür ve dehen lüz-ı halvdur eger hunâğ yübsi ise yañûd [20] sevdâvî ise şarâb-ı limon şarâb-ı benefşe a‘lâdur eger hunâğ balğamî ise [21] yañûd balğam-ı ğâlib ise şarâb-ı limon balğamı kaţ‘ ederve şarâb-ı benefşe ihrac [22] edertelyin ile eşrebenün verilmesi lâzım geldükde lisân-ı şevr şuyı ile [23] ezilüp verilmek ziyâde münâsibdür kaçan ki mülleyinât lâzım gele boyun köki ile [24] şarâb-ı benefşe vérele ammâ hummâsı var ise boyun kökini vérmeyeler ve iki [25] üç gün ğıdadan bi’l-küllîye hicr edeler ma-i şa‘îr ile sükker yañûd şarâb-ı nilüfer^{281 282}

²⁸⁰ Beyân-ı **emrâzu’l-halk**

El-hunâğ ğurâb vezninde ma‘rûf ‘illetdür ki boğazda zuhûr eder nefes almak ve yutmak mute‘azzir olurağcigerün ve yürekün mecrâ-yı nefeslerini sedd eder / kâmus-ı cild-i şânî âherindedür

El-l-hancere deherce vezninde vezninde boğaza dênür / kâmus-ı cild-i evvel âherindedür

²⁸¹ **El-iccâş** hemzenün kesri ce cimün teşdîd ile şemer-i ma‘rûf ismidür ki Türkîde erik ta‘bîr olunan meyvedür müfredi iccâşdur / kâmus-ı cild-i şânî evâ’ilindedür

El-bel‘ banuñ fethi ve lamuñ sükûniyla yutmak ma‘nâsınadır **el-ibtîlâ‘** teklüfle yutmak ma‘nâsınadır / kâmus-ı cild-i şânî evâşitındadır

El-kaţuna karnı yarığ dedükleri nebâtdur

142b

[1] ile ma-i şî'ir isti'māl itdüreler eger yutmağ āsān olup iştihāsı şādık [2] olsa isfināc ve melūhuyya ve kabağ ve ebe gümece tatlu badem yağıyla yédüreler [3] mevzu'-ı marāza konulan devālardan biri daḥī rubb-ı tut siyāhıdır ki gülābla [4] ezilüp bir miğdārın ılıçağ iken boğazına süreler ve ġargāra vèreler yaḥūd [5] kişniş şuyıyla rabb tut ezilüp boğazına ġargāra vèreler eger bu mezkūr [6] olan şuları ma-i remmānīn ile veya ma-i rībās ile bir yerde cem' édüp [7] ġargāra vèrseler ġāyet nāfi'dür küttāb-i sa'dīde kaynamış mercimek şuyıyla [8] rabb cevz ve kişniş ve gül ġonçası ve sumaq ki kaynamış ola ezüp ġargāra [9] vèrmek laḥīfdür dēmişdür mesīḥi emrāz-ı ḥunağda 'aḍaleḥulğ (boğaz) tuverrem édüp [10] yutmağā kādır olmasa ve nefesün almada ıztırāb çeküp veca'ī şedīd [11] olup ḥammāmı ḥādī daḥı olup gözleri kızarsa bu nev' ḥunāğa bir kaç [12] def'ā gāh dili altında ve gāh kīfālinden kan alalar ve ḥuğne-i ḥādde édeler [13] ve ḥuğne-i şeḥem-i ḥanzal turağ otı ve inçir ve kepek ve buraq ve dehen sīric [14] ve sükker ve benefşe ve şa'īr ve ḥatmeden ola ba'de 'inab'uş-şa'leb ve lübb ḥıyār şenbe [15] ve terencebīn ve temerhindi ile isti'māl édeler ki ishāl ola ve kaynamış mercimek [16] şuyına kiḥaşḥaş ile kaynamış ola ġargāra édeler bu mezkūrāt kāfīdür [17] deyü naql éder mūnhācu'l-beyānda ḥunāk ḥılt-ı ġalīzden olursa koğıya ile [18] ishāl édüp ḥuğne-i ḥādde ile 'amel eyledükden sonra cevzi kaynamış [19] turağ otı şuyu ile cevzi 'asel ile bir yerde getirüp bir miğdār [20] ḥardal ve 'ākırkārḥā zamm édüp ġargāra étmek sā'ir mu'ālecātdan müsteğni [21] éder deyü naql étmışdür mesīḥi ġargāra naql édüp cümleden evveli budur [22] dēmişdür ḥardal ve 'ākırkārḥā ve nişādur veḥeltīt ve naṭrūn ve fulful ve fudunc [23] bir yerde kaynadup şuyın alup bu şuyıyla rubb-ı cevz yāḥūd rubb-ı [24] tut ḥalt ya'nī karışdurup anuğla ġargāra vèreler ġani ve meni nām-i kitābda ḥunāk şa'b [25] için 'asel belādur bir miğdār nişādur ve aḳārḳārḥā ve ḥeltīt saḥğ édüp²⁸³

143a

[1] ḥalt ve mezc édüp bir bez pasesi üzerine yayup boğaza yağı eylemek [2] her ne kadar şu'ab ḥunāk olursa şāfīdür dir bu faḳīr kendü tecrübemdür [3] her ne kadarr şab-ı ḥunāk olursa dili altından kan alup ba'de kaynamış [4] mercimek şuyıyla rubb-ı tut veyāḥūd rubb-ı cevz ezüp iki üç def'ā [5] ġargāradan sonra ḳurı beyāz kelb necīsini döküp 'aselī ḳıvāma

El-cadıkḥā-yı mimle ile 'aşfer vezninde bezer ḳatuna ismidür ki ḳarnı yarığ taḥmi dēdüklere darudur / ḳāmūs-ı cild-işānī

²⁸² **El-merlemīr** vezninde boğazda bir ucı cigere muttasıl yola dēnür ki andan ta'ām ve şarāb-ı mi'deye vāşıl olur ġaza mullaşık ve mi'denüḡ ve ḳursağūñ başıdır boğazda iki yol olur birisi ḳaşaba-i riyedür boğumlu olur bu ġurtlağ ve ḥartlağ ta'bīr olunur bu nefes mecrāsıdır ve birisi merīdür ki ḳızılve ḳızıl öñlik ta'bīr olunur bu ta'ām ve şarāb mecrāsıdır ḥazm-i maḥal olmağla merī-i iṭlāğ olunur

²⁸³ **El-tevverrem** tefe'ul vezninde 'izā şışüp ḳabarmaq ma'nāsındur / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāşıtındaki bābu'l-mim faş elvāvūñ üçüncü şāḥīfedür

getürüp [6] ol ‘asel ile ma‘cün renginde imtizâc vèrüp bez paresi üzerine yayup [7] nahtûkuñ boğazı üzerine yağı etseler fi‘l-hâl éderziyâde mücerredür [8] gayri ilâca ihtiyâc étmez şâhib-i ‘adî Muhammed bin Zekeriyâ-yı Râzi naql [9] éderki yedi ‘aded ef‘înün diri iken boğazları kırmızı şûf ibliği ile [10] boğup bir gece ef‘iler helâk olunca el yıkayup ba‘de fe‘silerün boğazından [11] ipligi halâş édüp düğümlerin çözmeyüp ol kırmızı yedi kat iplik hunâk [12] olan ademün boğazına geñşek tolayup yedi gün getürdeler hergiz [13] hunâkdan elem çekmez ve halâş olur bu ma‘nâ şahîhdür mışırda hunâk için [14] isti‘mâl éderler gayri ‘ilâca mübâşeret étmezler hattâ zîhe ki hunâkuñ [15] mühlek olan nev‘indendür aña bile şâfi ve kâfidür böyle ‘ilâc olmaz **bâb-1** [16] **şâbi‘ istirhâu’l-lehân beyânındadır** Türkide boğaza diş ve dilcik [17]inmekdür bu marâz nezleden ruḡbet inmek ile olur bunun ‘ilâcı [18] hunâkda mezkûr gârgaralardur ve buña cemî‘ kavâbız-ı müceffe nâfi‘dür gerek [19] hârr ve gerek bârid olsun bu dilcik için gârgaradan sonra bundan [20] eyü mücerreb ‘ilâc olmaz ki nişâdur ve karankil ve kalfil ve naḡrûn bu dört eczâyı [21] bir yerde daḡḡ édüp bir kaşık şapına balı sürüp eczâyı medkûkayı bulayup [22] marîzün aḡzın acup düşen dilçike döküreler bir kaç def‘â böyle eylemek ile [23] bimâr‘allah ta‘âlâ def‘ éderve Allah-ı ta‘âlâ a‘lem **bâb-1 şâmin dıyık’un-nefes beyânında-** [24]-**dur** bu ma‘nâya hunâk asâyinun cem‘isi sebebîdür ya keşâfet diye ve kaşâba-i zeyyeden [25] olur ki havânun bürüdet ve yübüsetden olur ekşeriya bu marâz-ı âhiresinde²⁸⁴

143b

[1]olur ‘**alâmeti** aḡız kuruluḡı ve hafîtdür ıssı şu isti‘mâl eylemek nâfi‘dür [2] yübüset ve keşâfetden izâle éderedhâ-ı muraḡıbdan benefşe ve kabaḡ yağları [3] isti‘mâl étmek a‘lâdur zîrâ encüre-i deḡaniyye-i re‘se taşâ‘id eylerken riyye [4] yübüset ve keşâfet vèrür bu kerre menfezde mażâyıka olup dıyık’un-nefes [5] iktizâ éder ve dıyık-ı ḡarâret-i mizâcla ve ḡalabe-i sevdâ ile deḡaniyyesi hiss olunur [6]yaḡûd dıyık şadrdan olur ki ‘aşab-ı muḡrikde ya hicâbda aḡlâḡ-i lezce-i sevdâviyye [7] olur bu mezkûrât sebep olur şol dıyık-ı nefes ki esbâb-ı hunâkdan [8] olur mādde-i bürüdetdür ‘ilâcı maḡlâyı halû hârrdur sükker ile rubb cilâ iledür [9] ve şadı susan ve ban yağları ile cüz‘î muḡâş-ı halḡ édüp bir miḡdâr [10] kızdırup yağlarıyla ve ruḡb lu‘âblardur amma dıyık-ı encüre-i deḡaniyyeden olursa [11] cilâ-i mādde lâzımdur mülâdât-ı şafrâ ve sevdâ ve mübeḡḡerâtdan istifrag lâzımdur [12] cümleden maḡbûḡ eftimün ve mâ-i cebîn ile eftimün içmekdür ve ḡalbi müferreḡât [13] yaḡutla ta‘dîl étmekdür ve her ekşi ve ḡuzlı ve başdurma ve bunun emşâlinde [14] şaḡınalar ve şarâb-ı lisân sūr

²⁸⁴ Beyân-ı **istirhâ-i el-lehân**

El-isâlık hemzenün fethiyle boğaz ucında küçük delik çevre yanlarına dênür / kâmus-ı cild-i şâni aḡerindedür
Beyân-ı **ziyık’un-nefes**

sekeri ve şarāb-ı rummān hālūkatı a'lādur huşūşā [15] devā-i misk-i hālū vēreler biz akrabādinde ba'zı hābūb ve mu'ācīn ve ikrāş [16] vaz' eyledük zeyl-i kitābda mūrāca'at olunup anuñla 'amel edeler sā'ir-i mu'ālacāta ihtiyāc [17] qalmaz nevā'-i tedbiri beyān olunmuşdur **bāb-ı tāsa' rebv beyānındadır** feth-i rā [18] ve sūkūn-ı bā ile 'asr-ı nefesdür bu marāz yorgun kimesnelerün nefesine müşābihdür [19] sebebi ahlāt-ı ğalīzedür ki lezcdür bu dahī ya qaşaba-i riyyede olursa dıyık [20] olur ol vaqt şavtuñ tebrīdi ve burun fişladayup etmemekle ma'lūm [21] olur eger şıql şadrda ve riyyede olmayup 'urūğ-ı şiryānda olursa [22] bu kısım-ı ihtināk qālbe müveddī olur gāh olur ki mādde ya'nī halı-ı ğalīz [23] hādīş olur ve başdan ol mevzu'lara nāzil olur bu nev'ün [24] 'alāmeti demade nezle zāhir olmağdur veyahūd riyāh-ı encüre-i a'zā-i nefesde [25] müzaheme vērür bu haffet ile olup sūkūn üzere olur ve neffāh

144a

[1] nesnelerden baqla ve bögrülce vesā'ir bunun emşāli nesnelere yemektan [2] olur ki necār ve dehānı keşreti sebebiyle hafākan ve za'if qalb zāhir olur [3] gāh olur ki 'alāmāt-ı sevdāviyye zuhūr edermi'denün mizācesinden imtilā' [4] sebebiyle ğıdānuñ mi'deden şıqlet etmesinden rebu gerçe zāil olur ammā [5] şıql mi'de zuhūr ederve marāz aña tābi' olur imdi rebuñ 'ilācı mi'deyi [6] hābb ayāricla yahūd ayāriclu ğaz yaya ayāric-ı fiqārā ile ğayri eşrebe zamm [7] edüp istifrāğ edeler rebu sevdāvi olursa hābb-ı eftimūn ile lisān-i [8] şūr şuyı ile qaynamış ola istifrāğ-ı sevdā ede yahūd mağlayı 'ırq-ı[9] susen ve pırasa ve şān ve incir ve sebistān ve lisān-ı şevr ve kepek bu cümleyi [10] mā-i 'asel ile qaynadup içireler ağıdiyye-i münāsebedendür evvelki günde baqla [11] yahūd şuyunu sükker ile içürmek ba'de arpa şuyı billah ba-sükker ile [12]münāsibdür bunlardan şonra piliç qavurup horūs corbaları ve qavurmaları [13] vērile eczā-yı harre ile gügercin yavruarı gerek çorba ve gerek [14] qavurma çā'izdür ba'del-istifrāğ quşmaq fāide eder māddeyi iħrāc edüp [15] 'azā-i şadri kızdurduğıçün ba'de kırā't-ı cevheriyye meşğül ola tā ki [16] bāķi qalan māddeyi taħlil ede ve lu'ūğ ve hābūb ki ağızında tutulur aña [17] meşğül ola infa' eşyādandur rebū tūl-ı merūrı olduğıçün eşrebeden [18] şarāb-i sekencebīn-i 'unşulī ve lu'ūğ 'ansali ziyāde nāfi'dür bu mezkūrātuñ [19] o şafī tedbiri akrabādinde beyān olınmuşdur ammā münhāc şahibi bezir kitāb [20] on olup 'asel veya badem yağıyla lu'ūğ olunup rebūya vērilse nāfi'dür [21] demişdür vāķı' ā bunda cilā talīf ve taqti' vardır ibn-i Serākiyun [22] bu la'ūķı vaşf eylemişdür ki badem-i maqşer ve incir ve fıstık ve qalb-i şānavber [23] ve zufā bir yerde cem' edüp dağ ve saħqdan şonra qaynamış ma-i 'ırq [24] sevsen ve persiyā ve şān lu'ūğ olınsa rebuya böyle müpārek 'ilāc [25] olmaz şāhib-i şifa rebū sevdāvi için melisi anāruñ lu'ūğ ve şarabı

144b

[1] lisān-ı sevr yāhūd arpa şu bile içürmek gibi ‘ilāc olmaz demişdür gāh [2] olur ki ‘ırķ-ı ‘azmik imtilā’sından imtilā’-i demevī olur ol vaķt [3] devāsı faşddur gāh olur ki ħarāret-i zāidenüñ ifrātından olur bu nev’üñ [4] ‘ilācı şerbe-i müberrde ile tedbīr édüp naķū‘āt-ı müberrde ile tedbīr édüp [5] ve mazūrāt-ı müberrde ile ħarāretin itfā eylemekdür eger ħarāret ziyāde ise vērilen [6] eşrebeye bir ķīrāt miķdārı kāfūr zamm eylemek lāzımdur **bāb-ı ‘aşer nefesu’l-** [7] **intişāb beyānındadır** vech-i tesmīye ta’rīfinden ma’lūm olur bu bir [8] marāzıdır ki bunun şāhibini başın yukarı ķaldırıp nefesin çekmeyince [9] nefes almağa ķādir olmaz sebebi mecārī-i nefesde mādde-i ġālīze yāhūd verem [10] olmaķdır bunun dahī rebū ‘ilācı gibidür nihāyet bu marāzıñ şāhibi dehānla [11] şadrīn yığılmaķdan ictināb etmek gerekdür zīrā istirhā-yı ‘ad alāte ve tertībe [12] sebep olur lāzım gelür ki mecrā-yı nefese mazāyıkā vère **bāb-ı ħādī-ı** [13] **‘aşer beħe’uş-şavt beyānındadır** avāz ūtulmaķdır vaķt olur ki sebebi [14] bürüdet-i balģamdan olur ħançeriyye ħuşūnet gelmek ile avāzı ışlanmış [15] neyden çıkar gibi çıkar ‘ilācı rebūda zıkr eyledüğümüzdür eger ħarāretten [16] olursa ħançerenüñ mülāseten giderür ve çok çağırmaķdan olan ālet-i [17] teneffüsü yorgun olup ve ħarāret vērüp melāti geydüdüğüçün [18] yine ‘ilācı bezm-i su‘āl-i yābisde zıkr eyledüğümüz ‘ilācdur cümleden buña yağla [19] sirke gümād eylemek nāfi’dür tertīb ve telyīn eyledüğüşün ħuşūşā benefşe [20] yağı ve sükker ile garģara vermek nef’ edererhā eyledüğüşün bu marāz [21] şāhibi çok çağırmaķdan ve ġubār ve dehānla alūde olmaya ve her tuzlu [22] ve ekşi ve ıssı olandan bir hīz etmek gerekdür zīrā bunlar ħançeriyye ħuşūnet [23] vērür ammā balģam ziyāde olsa olmaz ve şavta zarar édüp māni’ ola ol [24] vaķtā kişilerden şarāb-ı limon ve sekencebīn-i ‘anselī isti’māl eyleseler [25] revādur ve ġıdālardan bakla ve incīr ve şanavber ķuru üzüm ve bunun

145a

[1] emşālin naķdūr çok ise nāfi’dür ħuşūşā şumağ ve ħalliyet ve bezr-i kettān ve bostān [2] ve ‘ırķ-ı susen ve ķaşb’us-sükker ve ‘alekü’l- buţum ve rāytec ve ħall-i ‘unşuli ve neşā [3] ve keşīrā ve bezr-i ķaşşā ve ħıyār ve bezir-i ķar’ ve beyz-i nīm bir şet ve cemī’ lu‘ābāt [4] müpārek nāfi’dür **bāb-ı şā’işer su‘āl beyānındadır** öksürük ki beyān [5] ederüz riyyenüñ ve şadruñ ve ħicāb-ı şadruñ ħareketinden olur lā-cerem [6] öksürük şüretde aķsırmaķ gibidür ve öksürük iki kısmıdır biri ruţbdur ki [7] balģam gibi tükürmekle balģam-i ħurūc ederve bir kısmı yābisdür andan nesne çıķmaz [8] şol su‘āl ki balģam-i ġālīzden ve ruţbdan olur ki şadra erişe ‘ilācı [9] rebūde zıkr eyledüğümüz eşrebe ve ķavānīndür ammā tiryāk-ı kebīr ve şağira ve tiryāk-i [10] erba’a ve meşerdiţūs ve lu’ūķ başal ‘unşul kāfidür eger rummān emlesi lu’ūķ [11] vērlerse def’ olur ammā su‘āl yābis olursa ma-i şī’ir şarāb-ı benefşe [12] ile la’uķ remmān ħalū badem yağıyla nāfi’dür ve bu ħabb-ı ġāyetle müpārekdür

[13] budur leb-i bezr-i qaşā ve bezr-i hayā ve bezr-i qar' ve haşhaş berāber olup neşā [14] ve rubb-ı sūs anlar re'yī kadar ola cümleyi dağ ve saħk edüp tatlu anār-i [15] şarābla tahmīr edüp horde qarāşlar edüp giçelerde ağızda tutalar eger bir miqdār [16] semüz ot tohmı dahī zamm olunursa gāyet laṭīfdür su'āl olan kimesnenüñ [17] gıdāsı kabağ mezūresi ve ebe gümece ve meluḥuyyā ve semüz ot ve isfināh ve beyz-i nīm [18] bir şet şarısıdur eger su'āl bārid-i yābis olursa kızmış yumurta şarusı [19] çekile fāide ederbekmez ḥod denç' cihetinden cilā ve teḳvīt ve teshin dahī oldurduğıçün [20] nāfi'dür eger zārüret ile iktizā edüp et kısmı yenürse buğday ile pişmiş [21] paça ya erişde yēyeler su'āl-i ḥār ve yābis olduğda sükker ve kabağ ve badem yağı gibi [22] revā olmaz eger su'āl-i nevāzelden olup qaşaba-i riyyede ise ya'nī başdan [23] nüzül etmiş ise kendes ve cendebīd seter қоһulmağ ve şarāb-i haşhaş isti'māl [24] etmek gerekdür meşelā haşhaşuñ kabuğı ve arpa şuyı ve 'ineb ve sebistān ve ḥaṭmī [25] şuyı ile kaynadılup bir miqdār sükker ile ḥalṭ edüp içeler ve bir miqdārın²⁸⁵

145b

[1] garğara vēreler eger mercimek ve 'ineb ve sebistān ve ḥaṭme ve ebe gümece bir yerde [2] kaynadılup garğara olursa infa' eşyādur şol su'ā ki zātu'l-cenebden [3] ola ya verem kebedden ola ya sār'ir a'zānuñ müşāreketinden ola 'ilācı maraz-i [4] aşlı 'ilācıdur zīrā maraz-ı aşlı zāil olıçağ su'āl dahī zāil olur eger [5] su'āl-i ishāle muḳteren ise şarāb-i mersin ve şarāb-ı rummān emlesi yaḥūd [6] şarāb-ı rummān ḥalū ve şarāb-ı şandal kifāyet ederibn-i Māsū'ya mışır sövkenüñ ki [7] ban dedükleridür yabrağından bir miqdārın kaynadup qahve mişāl içürülse [8] her ne nev' öksürük olursa seyfi-kāṭ'dur demişdür eger su'āl-i müzmin [9] eger ḥādiş gayrī 'ilāca ihtiyāc etmez demişdür **bāb-ı şāliş-i 'aşer nefes-i** [10] **dem beyānındadır** nefes-i dem qan tükürmekdür eger bu qaşayya tükürmek [11] vechile olursa ağızdandur eger qağıрмаğ ile olursa başdandur eger [12] aḥ aḥ dimikle olursa qaşabadandur eger kuşmağıla olursa merīdindendür [13] yaḥūd mi'dedendür ya cigerdendür farkı bu üç 'uzva afet irişmekledür [14] 'alāmeti şol nefis-i dem ki qaşabadan bāriyyeden yaḥūd şadrdan ola [15] su'āl dahī qavī ola bilürüz ki nefes-i dem mekān-ı ba'iddendür anuñçün ṭabi'at [16] şiddet-i ḥāreke muḥtāc olur ve ḥāric olan fużalāt-i siyāh şekl ve müncemidu'l- [17] -kıvām

²⁸⁵ Beyān öksürük

El-su'āl sinüñzammıyyla ismdür öksürüğe dēnür açcigerüñ ve aña muttaşıl olan a'zānuñ ya'nīlāt-ı nažaesüñ kendilere müstevellı olan müzyi def' için ṭabi'atunhareketinden 'ibāretdür ve öksürmege ma'nāsına dahı olur / qāmūs-ı cild-i şāliş evā'ilindedür

El-el-su'allı sinüñ fetḥi ve lamuñ kesriyle Türkide öksürük otı dedükleri nebāta dēnür ki 'arbide haşhaşa'us-su'āl dahı dirler yaprağını zımmād cıbanları maḥalil ve müfcer ve tāzesi çerb 'illetini qal' ve izālede mü'eşşerdür ve su'āl ve rebu ve ziyğ-ı şadr 'illetlerinüñ efzal-i edvıyedindendür ve nücür ve istinşākında dahı bu te'şir der kārdu / qāmūs-ı cild-i şāliş evā'ilindedür

El-kendes qanfez vezninde Türkide kunduz ta'bır olunan nebāta dēnür ki dāhili şaru ve ḥārici siyāh maḳyī ve müşilve ṭalāsı behğ 'illetini mezil ve meshükını sa'üt beğāyet ma'şes ve za'if başraya müfid ve şükür 'illetini dāfi'dur / qāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

köpügi az olur ve eger şadrdan olursa ve sevâda ve cemûde [18] amîl olup köbügi kalîl olur zîrâriyyeden olsa keşret-i ahlâtdan [19] köpükli olur ve eger tamar catlatmağdan olsa gâh çok ve gâh az olur ve marîz [20] râhat idrâk zîrâ imtilâ'-yı 'urûğdan nev'â halâş olur eger veremden olursa [21] nitekim zâtu'l-cenb ve zât'uriyye marâzlarından olur bunun 'alâmeti ihtilâf-ı [22] fuzelât ile olur ve azıcığ aqmağile bilünür eger riyyede veya ğayrî maħlde cerâhetden [23] olursa irinli ve şaru şulı kaplar ile ve nevâzil ğadde-i tağaddimi ile ma'lûm [24] olur yahûd âbî nesnelere ekl itdükçe mezkûrât ziyâde olduğundan [25] bilünür eger nefes-i dem sülûkdenolursa ğam ile ve göñil tarlığı ile ve mağşüş

146a

[1] şular içmek tağaddimi ile bilünür 'ilâcı bu marâzuñ şaħibi gerekdür ki keşret-i kelâmdan [2] ve çağırmağdan ve taralmağdan ve cimâ'dan ve şıçramağdan ve nefesin ah deyü çekmekden [3] ziyâde ihtirâz êde zîrâ bu mezkûrât daħî muħarrekdür ve ğareket-i bedeniye ve nefsâniye [4] daħî ihtizâz lâzımdur kızıl ve meş'se' nesnelere nazar êtmeye zîrâ bunlara nazar [5] ve hinde şûret ğumret-i qarâr êtmesine delâlet êderpes bu tağdırce demdür [6] ğareket êderanuçündür ki taşavvurât-i hemiyye gâh olur ki hâlâlet-i bedeniye [7] ğudûşına sebep olur bu mübħeşûñ burhânı ekşi nesnelere taħlîl êtmeden dişler [8] kamaşup ağız şulanmağdur ve keşret şarâb ve müseħhenâtdan şaħınmağ gerekdür kerefs [9] gibi ve bunun emşâli nesnelere ve her eti ve tuzlu nesneden ihtirâz [10] lâzımdur zîrâ taħrîk dem êderve tefriğ ve ittişâl ve teftiħ-i 'urûğ êder 'ale'l-[11] ğuşuş eski peynir tozu ve teshîni ziyâde olduğün zarardur ammâ [12] tâze peynir nâfi'dür lüzûcetiyle berk eyledüğün ve eger faşda mu'tâd ise [13] faşd lâzımdur imdi nefes-i dem ğâdiş olsa lâzım olan 'ırğ'un-nisâ [14] ve 'ırğ-ı şâfin ki nazf-ı esfeldedür bu ikisinün birinden faşd olursa [15] muvâfiğdur zîrâ māddeyi a'lâyı bedenden esfele cezb êderammâ ğan alduğda [16] tamarı berk açmağ gerekdür tâ kim ğan ziyâde aqup marîz za'if olmaya [17] ve nevâzil mağûlesin şadrdan şarâb-ı ğaşğaş ve demü'l-aħvîn ve zamğ-ı [18] 'arabî ile her birinden nişf direm ki üçü bir bucuğ direm êderdağğ ve saħğ [19] alunup bir kırağ kâfûr daħî zamm êdüp şarâbu'l-cebbâr içdükçe ma'en [20] içmekdür eger ğarâret-i ğâlib olup dem-i ğâlebe êder se bir kırağ afyon daħî,[21] kâfûrle ma'en devâya izâfe êdeler cüdâ nâfi'dür eger zarûret olmasa dört [22] eczâ kâfidür afyon lâzım olmaz ibn-i Serafiyun aydur incibâr ve demü'l-aħvîn [23] ve kehribâ basdutar şavt birer mişğâl keşir o zamğ-i 'arabî birer dirhem afyon [24] rub' direm muğaddime mâ-eczâyı saħğ êdüp afyonu şer armân emlesi birle ezüp [25] cümleyi lu'ûğ êdüp şabğ ve mesâbir dirhem yahûd birer qaşık içüp şu

146b

[1] yerine m̄a-i lisān ḥamel içüp minvāl meşrūhı ri‘āyet ziyāde nāfi‘dür gıdā [2] ise mūcez şāhibi nim bir şeb beyāz gerekdür ki içine madkūḫ demu’l-ahvīr [3] ve besd ve kehriba ve ḫurı kışniş ḳoyubyeyeler dēmişdür zīrā rafadan yumurḫa [4] şarusı keşīru’l-gıdā ve serīu’l-inhiżāmdur yaḫūd oḫlaḫ etin incibār ve kezbiye [5] ve zerrurd ile beşürubyeyeler ifraḫla cev‘ zarar dur za‘ifden ḫavf [6] olunur ve gāh olur ki nefes-i dem-i imtilā‘da üç gün miḫdārı gıdāyı taḫlīl [7] vācib olur ancak semūz otuḫ ‘uşāresi sūkker ile ve lisānu’l-ḫāmel kışniş [8] ile kifāyet ēderarpa şuyından arpa ve mercimek ve lisānu’l-ḫāmel ḳaynadup [9] üzerinemadkūḫ-i demu’l-ahvīn isti‘māl ēdeler ve bizim aḫrabādīnimizde niçe [10] mu‘ācīn ve aḫrāş vaz‘ eyledük ve her birine marāz içündür tafşīl eyledük aḫa [11] mūrāca‘at olına ammā müştereku’l-neff‘ olup cemī‘ envā‘ına nefes-i demūḫ bir mücerreb ‘ilāc ki [12] ḫāvī-i kebīr şāhibi yazmışdur sümükli böcegi pāk ḫuz ile yüyüp ‘adet [13] efrenc üzere pişürüp eczā-i ḫārre yerine kehriba ve besd ve encibār ve kışniş-i [14] madkūḫ ve efrakubyeyeler marāz-ı nefesden ḫavf yoḫdur dēmişdür ve Allah a‘lām [15] **bāb-ı rābi’-ı ‘aşer ‘alīḫ beyānındadır** cemī‘i ‘alaḫadur sülükdür ki şularda olur [16] boḫaza yapuşup mete’zzī olur imdi bundan emīn olayın diyen kimesne şuyı [17] süzüp içmek gerekdür eger küçük olup boḫaza yapuşup murūr-i ayyām ile bundan [18] nefes-i dem ḫāşıl olur ‘alāmeti ḫan ḫuşup ve ḫam ve ıztırābla köḫli dönmekdür [19] ḫaçan böyle olsa marīzūḫ aḫzın açup göreler eger silk görünürse aḫez [20] olına barmaḫ ile yaḫūd kelitin ile ammā üzölmekden ve ḫaralmaḫdan ḫavf gerekdür tā kim [21] silkūḫ başı içeri ḫalmaya eger görünmek ve alınmaḫ mümkün olmazsa sirke ve ḫardal [22] ve şoḫan şuyını bir yerdeḫaynadup içine bir miḫdār ḫuz ḫatup boḫazına [23] ḫarḫara vēreler kāmīlu’l-şinā‘ada ḫardal ve kışniş ve şunīz aḫzıda ḫutmaḫ [24] silki düşürür dēmişdür eger düşürmezse ziyāde ḫammāmda oturup bayılmaḫ [25] mertebesine varduḫda bir miḫdār ḫar pāresi aḫzında ḫuta ıssıdan silk göḫül

147a

[1] incinüp şoḫana meyl ēdüp düşer buḫraḫ aydur ki silk yabışan kimesnenūḫ [2] aḫzından bir taḫta bitini boḫazına ḫoḫrı bıraḫalar necārı cezb ēder se [3] bimar‘allah silk düşer bu faḫīr bu ma‘nāyı müşāhede ētdüm eger taḫta biti olmazsa [4] ḫoz yabraḫı daḫī bu ḫāşşayı vērür eger silk düşdükdüden şoḫra ḫan tükürmek [5] bāḫī ḫalursa anār ḫabuḫı ve celnār ve sumāḫ üçünü bir yerdeḫaynadup [6] ḫarḫara vērilse def‘ olur ḫubār ēdüp demu’l-ahvīn ve neşsite daḫī [7] ḫatup boḫazına sūrseler kifāyet ēderte’ālüm-i ḫāmīşūḫ sifr-i sādīsī on [8] **beş bābı müştemeldür vāv-ı evvel loḫma ve şuki beyānındadır** boḫaza loḫma veyāḫūd [9] diken ḫurmaḫdur ‘ilācī şu içüp büyük loḫmalar yutmaḫdur bunuḫla def‘ [10] olmazsa ḫammāma ḫonulup zeytūn yaḫından bir niçe kerre içürölüp iki [11] dāllısı ortasına yumruḫ ile urup ḫay

ile ve darbe çıkarmaktadır [12] yâhūd bir miqdâr başdurmağdan kırıcı incir kadar loğmalar peydâ edüp [13] ve yağlayup sür'atle def'â yedirüp ve üzerine şu içüp halâş [14] etmektedir nefesi mücez şerhinde süngere bir iplik bağlayup ve yağa baturup [15] yutduralar üzerine şu içireler sünger şişer ba'de def'âten cezb [16] edeler loğma ve şukadan halâş olunur demişdür **bâb-ı şânî tedbîr-i ma'rûf** [17] **beyânındadır** şuya ğarğ olmak hulk ve riyye emrâzınun esbâbındandır anuñçün [18] bu maħalde zikrin irâd eyledük imdi şuya ğarğ olmak vadisine varın [19] 'âķil ve yadigârı başı aşığa ayaklarından aşalar tâ kim şu çıkmaya ba'de [20] şarâb içinde bir miqdâr fulful ma'en kaynadup boğazına ğarğara veler [21] ve buğday harîresin yedürelers tâ kim ħabs-ı nefesden olan 'ufûneti [22] ve şudan ve ruṭubeti def' taḥlîl ede **bâb-ı şâliṣ emrâz-ı şadr beyânındadır** [23] göğsin veriyye marâzlarınun 'alâmetleriyle marâzları teşḫîş olunur ol [24] 'alâmet gerek 'arîzi ve gerek aṣlî olsun ħarâret 'alâmetleri büyüklüğü [25] ve ħarâretidür ve müteneffisün nesim ile râḫat olmasudur 'alâmet-i bürüdet

147b

[1] nefesün küçüklüğü ve havâ-yı ħarr ile fâ'ide-mend olduğudur ve 'alâmet-i [2] yübüset kıllet-i fuṣûldur ve şavtuñ ħuşunetidür ya'ni balğam ve tükürük [3] az olduğudur 'alâmet-i ruṭubet-i teneffüs eylemede ħarlamak ve keşret fuṣûldur [4] imdi şadr ve riyye şıķlet maddeye delîldür ve bir mevzu'dan [5] bir mevzua evcâ'uñ ħaffetile intikâli delîl rîḫdür ve öksürmekle [6] kalîl ve keşir-i fuṣûl ħâric olmak maddenün ħaribine dâlldur ve fuṣûl [7] tükürmek kavî öksürmekle mâdde-i ba'dene dâlldur öyle olsa zâtu'l-[8] -ceneb emrâz-ı şadrda mi'de ve derd-zâtü'l-riyye ise marâzu'l-riyye [9] ise zâtü'l-riyye aķciger ağrısıdır ki verem-i ħârrdur bi'z-zât ħudüşına [10] bâdî olan bâ-veremdür ya şafrâdur amma bi'l-'arṣ ki balğam-ı mâliḫ ve müte'ffinden [11] olur mesihî dir ki zâtu'l-ceneb-i verem ħârrdur aḫlâ'-i bâḫında belki ğışâsında [12] ħâdiş olur 'alâmâtı mücez şâḫibi dir ki bu ki lâzımdur şadrda [13] şıķl olmak ve zayķ ve ħarâret ve veca'-i mümteddid olmak veyahūd oñurğa [14] üzere yatmağa kâdir olmamak 'indu'l-ħaķıķ arķa üzere yatmağa kâdir olur [15] ammâ ħummâyı ħâdde ve yeyip şişmek ve ħararmak ve nabz-i mevcî olmak ve sebât [16] ve göz şişmek ve ħapaķları ğalîz olmak 'alâmîlerindendir bu zâtü'l-riyye [17] kâtildür ekşeriyâ yedi güne dek ğâḫ yedinci günde helâk edervaķt olur ki zâtu'l- [18] cenbe intikâl eder ve müteḫallil olur bu aña nisbet eslemedür vaķt olur ki [19] zâtu'l-cenebü'l-riyye intikâl eylemekden sersâme mü'ddî olur bir hefte [20] geķerse sel-i marâzına varur imdi balğamı zâtu'l-riyyeden muḫâlifdür demevî [21] olan zâtü'l-riyye tükürmek ve şıķlet ve keşret ve sebât ve kıllet-i ħumret [22] ve za'if ħarâret muķtaẓidür ammâ zâtu'l-ceneb ħaķķında şeyḫ re'is ve 'alâ'd- [23] -dîn 'alâ'l-ķarşî ve yesimmî şevşa ve bir sama ta'bîr eylemişdür şevşa [24] ve bir sâḫ

ma'nāleri ıbbda ıssı verem demekdür imdi zātu'l-ceneb verem-i [25] hārrdur ki ya 'ađālā-it başına veya hicābda ki igülerüñ içinde olur yaḥūd

148a

[1] şol hicābda ki illā gıda ortasındadır buña zātu'l-ceneb hāliş derler [2] bunun bilinmesi hiss başrulmasın iledür ve māddeşi ekşer hālde ya şafrā dem-i [3] şafrāvīdür az olur ki balğamdan ola ammā zātü'l-riyye bunun hilāfīdür ya'nī [4] ekşer balğamdan olur imdi buña kalbe qarīb olduğıün ḥummā-i hārr lāzımdur ki [5] ve veca' ki şancudur elzemdür zīrā 'uzv ḥassāsdur elbette nabz-i münşārī [6] olmağ muқтаzīdür ve ibtidāda yābis ba'de nefes-i dem muқārrerdür eger veca'üñ iştidādı [7] nefesüñ reddi vaқtinde olursa verem-i 'ađālāt-i kábizedür eger veca'üñ iştidādı [8] teneffüs vaқtinde olursa verem-i 'ađālāt-ı bāsıđdur demevī olan zāt [9] ü'l-cenebde şāncımağ ekşer olur şafrāvīde aқvī olur eger levn-i nefes mādde [10] kızıl olursa ikisinüñ ictimā'ından olur eger siyāh ise ve hāricden [11] siyāh nesne dāhil olmamış ise deḥān rengine ise sevdāvīdür ḥuşūşā [12] ḥummā nevbetlerinüñ iştidādı māddeye delālet edereger ḥummā-i rub' gibi ise [13] mādde-i sevdāvīdür eger ḡab gibi ise mādde-i şafrāvīdür eger her gün ise [14] mādde-i balğamiyyedür eger iştidāda nevbet zāhir olmazsa mādde-i demevīdür [15] kaçan ki mādde zātu'l-cenebe munḡal olmazsa mā-beyninde on dört [16] gün mürür eylese mādde cem' olur iriñlenür vaқtā ki iriñ pak [17] olmasa kırk gün dek sele rāc' olur imdi bunun 'alāmeti ibtidāda [18] şiddet-ı 'arızla ma'lüm olur ya'nī ḥumret ve veca' ve seher su'āl ve ḥuşūnet-i [19] lisān ve 'ateş ile ma'lüm olur ba'de maddenüñ cemī'sinüñ 'alāmeti [20] ve nihāyeti ma-yetehāllil gitmek veca' olup iriñlenmekdür ve bir 'alāmeti dişlemek [21] ve ziyāde ditredici ḥummā ḡādiş olup nabzuñ yaşşılığı ve temevvücdür [22] ve ḡāh olur ki maddenüñ şiddetinde şedīd ḥummā ḡādiş olur қorқunç [23] 'alāmetler ve şiddet-i ḥummā ve keşret-i su'āl zāhir olur eger eyü 'alāmetler zāhir [24] olduğdan şonra bed 'alāyım ki naқl olundı bu ma'nā iriñ cem' olduğından [25] olur nazca delālet edüp vaқt selāmetle dāll olan zātu'l-riyye ve zātu'l-

148b

[1] -cenebde naқşdur hāttā helāka dālldur imdi naқşun efdali coқ olup [2] āsān çıқandur nazc bulanı aқ ve şırıncaқ olup yelişik olmayandur eger [3] nefes yevm-i evvelde ḡādiş ola nazc ümmīd olunur ve tevm-i rābi'ada ke-zālik buḡrānı [4] yevm-i sā'ide olan nefesdür on birinde veya on dördinde nefesüñ [5] ve nazcuñ kuvvetine dālldur eger dört gün geçüp nefes-i zāhir olmasa marāz [6] ṡavīldür zīrā kuvvetinüñ za'ifine ve maddenüñ eyülüğine delālet ederöyle [7] marāz ṡavīlolur ammā a'rāzuñ yaramazlığıyla delīl müddetdür zīrā kuvvetüñ [8] za'ifi ve maddenüñ kuvveti helāka irişdürür eger nefes-i dem isti'cāl edüp [9] pişmiş olmamış olup ḡām olursa ol vaқt iştidād-i a'rāzdan [10] қorқma hemān kuvvete

i'timād kııl eger nefes-i reddi kızıl veya ak ve şarımtrık [11] olursa yelimşik ola yāhūd kara ola olup degirmi [12] ola maddenün ğalzeti içündür ve yāşıl olan tönđuđü içündür eger [13] rāyihasi var ise müşkildür eger rāyihasi yok ise ihtirāk olduğına [14] dālldur 'ilācı zātu'l-riyye ve zātu'l-ceneb marazlarının 'ilācları müşterekdür [15] faşdla ğalt ğālibi istifrag ile ğukneler ve şāflar ve fitiller ile şiyāf [16] ve ğukn-i fitil müşhilden ğavf vardur mādde-i ğalbe ğareket etmesün deyü bu marazlarının [17] eşrebesi şol şerbetlerdür ki anda inzāc ve teftiyyet ve tenkiyye ola cümleden [18] biri tebriddür ki mā-i şa'ir-i müdebbirdür tedbir budur ki mā-i şa'iri mağlen ğalü [19] ile ğall edüp 'ineb ve sebistān ve ebe ğümecei toğmı ve ğatme ve 'ırğ-ı süs [20] bir yerde ma'en ğaynadup ba'de süzüp bārid olduğü vağt-i 'ateşün [21] ğuvveti vağtinde şarāb-ı benefşe ile ezüp vėreler yāhūd 'ırğ-ı süsi [22] ğaynadup bezir ğıyār ile müsteğalb edüp şarāb-i benefşe ızāfe edüp vėreler [23] şarāb-i nilüfer dağı yalnız iştidād-i 'ateşde bārid edüp vėreler mücezde [24] semüz ot toğmı sükker ile veya anār emlesi ya anār şarābı ile lisān-ı şevr şuyı [25] veya şarāb-ı benefşe ile şarāb-ı nilüfer ve eyü çeğerdeki lu'āb ile şarāb-ı 'ineb

149a

[1] vėreler dēmişdür nefisī aydur ki mādde rağīğ ise ve nefes-i dem yoğise şarāb-i [2] ğaşğaş ve şarāb-ı 'ineb veya mağlayı ğaşğaş ma'-i 'ineb ve sebistān lā- [3] –nazirdür eger 'ateş ile ziyāde ishāl var ise bu ğısm berk yaramazdur bu [4] tağdirçe mersin şarābı ve emlesi anār şarābıyla şandal şarābı mā-i şa'ir-i [5] muğammaş ile mersin şarābı vėreler ve ğarpüz şuyı ve sükker-i 'ateşe ve ğarārete [6] a'lādur eger āteş ve ğarāret şiddet üzere ise erik şarābı a'lādur ağdiyyeden [7] mā-i şa'ir bā-sükker ya eşrebe mezkūrede biri ile yāhūd etmek içi ki [8] mā-i bārid ile işlanmış ola ya badem ğarīresi ve isfināğ veya ebe ğümecei [9] yā malūhuyyā vėreler eger iştihāsı ğālib ise şa'ir-i mağşar ile pilic şorbası [10] vėreler fi'l-cümle bu iki marazda ğuvvetinün ri'āyeti vācibdür ya'nī ğuvvet [11] za'if ise ağdiyye ekşer ğerek degül ise keşret ğidāya ğacet yokdur edviye-i [12] mevzu'dan münāsib ola şem'-i abiz kāfūridür ki mağsülā-i dehen benefşe [13] ile merhem edüp zımād edeler kifāyet etmezse ğatme ve bezir ve şem'-i [14] ağmer ile zımād olına ve dili altına bu ğabı yapup ğoyalar **şifati budur** bezir [15] ğaşā ve ğar' ve ğıyār ve ğaşğaş birer dirhem şa'ir-i muğaşşer üç dirhem ve rubb [16] süs nişf-i ba'de's-sağağ remmān emlesi ile yoğurup yāhūd lu'ūk [17] edüp yāhūd bir miğdārın ğabb ve bir miğdārın lu'ūk edüp isti'māl edeler [18] edviye-i müşhilden iktizā eyledüği zamān ki kemāl-i nazcdan şonradur [19] leb ğıyār şenbeden on beş dirhem alup otuz dirhem şarāb-i benefşe [20] ile ezüp bir dirhem tatlu badem yağıyla nazc edüp isti'māl edeler ba'de [21] bu la'ūkı iri ve ğāliš beş dāne 'ineb ve on beş dāne müşmüş zehir-i [22] nilüfer üç dirhem zehir-i nenefşe iki dirhem bunları işladup yigirmi dirhem [23] ğıyār şenbe yāhūd şarāb-ı benefşe ya

şir-hoşk ya necîn her kağısı [24] müvād ise yigirmi direm izāfe édüp isti'māl édeler şıfatı budur yübstān [25] ve 'ineb her birinden beşer dāne iccāş gübār ve zehir benefşe ve sinā't-tişer

149b

[1] dirhem cümleyi şanc édüp süzüp içine otuz dirhem şarāb-ı benefşe [2] yāhūd lu'ūķ hıyārşenbe katup içürelər kaçan ki verem nazc bula şabeḥ-i [3] 'ineb yāhūd tīn ve 'ineb şa'īr-i muķaşşer ve persiyā ve şān bir yerdeķaynadup [4] ve süzüp üzerine ma'cūn-ı benefşe katup içeler ve şeker kāmışını [5] şonra yemek ziyāde nāfi'dür vaķtā ki 'illet nazc bulup ḥummā zāīl ola şuyı [6] tatlu ḥammāma girmek a'lādur lakin başına şavķ geçmeden ḥazer lāzımdur ya'nī [7] gögsini ve başını üşütmemek gerekdür kaçan ki 'illet-i nazc bulup ḥummā zāīl [8] ola zıkr olunan mu'a'lacāt cā'izdür ve illa ḳabl'un-nazc cā'iz degüldür verem olduğı [9] cānib-i riyyeden ma'lūm olur ve zātu'l-ceneb şıķl ile ḥiss olunur ya'nī [10] cānib eczā üzere yata cālīnūs dir ki zātu'l-ceneb bilinmek murād olduğda [11] bir bezi balçıķlar şuyı ile ışladup marīzūñ şadrı üzerine koyalar [12] kağı cānib-i evvel ḳurarsa verem-i 'ārīze ol cānibdedür kitāb-ı sa'diyyede [13] zātu'l-cenebe lāzım olan ḳan aldırup mā-i şa'īr vèrmekdür lakin şavķ iken [14] lāzımdur dèmişdür tuḥfe nām-i kitābuñ şāḫibi şarāb-i benefşe ile badem yağıyla [15] dört gün 'ilāc édeler kaçan öksürük ve balğam gètmege başlasa 'ineb [16] ve sebistān ve susan ve çekirdeksiz kızıl üzüm ve benefşe bu cümleyi berāber [17] kaynadup ve süzüp içürelər eger balğam 'usret ile ḥāric olursa şarāb-i [18] zūfā vèrelər ğıdāsın kepek-i ḥarīresi ile bulamac pişürelər veyāhūd badem [19] yağıyla sükker vèrelər ve bu maṭbūḥ ile tenķiye édeler **şıfatı budur** benefşe [20] ve lisān-ı şevr beşer dirhem sebistān otuz dāne hıyār şenbe fulūsı [21] on beş dirhem sükker otuz dirhem imtizāc vèrüp isti'māl édeler ibn-i [22] Māsūya dir ki zahmeti ziyāde olan kişilere hemān Allah sübhāne ve ta'ālā [23] ḥazretine şığınup eşek süti ile iktifā édeler ve bu süfūfdan ğāfil [24] olmayalar ki biz anı aķrabādīnde beyān eyledük muḥalliline mürā'cāt olına ve daḫī [25] bu ḥuşūşā müte'alliķ bir niçe fevā'id taḫrīr olunmuşdur cümleden aķrāş

150a

[1] ve eşrebe ve mu'ācīn beyān eyledük ki aḫer-i kütübde ve aķrabādīnlerde beyān olunmuşdur [2] bāb-ı rābi' marāz-i sīl beyānındadır emrāz-ı şadrdandır bu bir cerāḫetdür ki [3] riyyede olursa bunun şāḫibine ḥummā-yı daķ lāzımdur sebebi ḳalbe ḳarīb [4] olduğudur bunun şāḫibi iriñ töker iriñ ile balğamuñ farķı ḥarāreti [5] ve bed rāyiḫasidür bā-ḥuşūş ḳur üzerine ve şuya vaz' olınsa ma'lūm [6] meselā ateşde rāyiḫa vèrür ve şuda bir miķdār dursa dibine çöker ğāḫ olur ki [7] sil-i seyyede teferriķ ve ittişāldan olur bunun 'alāmeti köpükli ḳan tükürmekdür [8] eger sil-i muḫkem olmazsa az olur ki 'ilāc olur ve zā'il olur muḫkem olursa

[9] ‘ilâc olunmaz mükerrer talîf olına şol nesnelere ile ki zamânımızda meslûle [10] ‘ilâc olunur arpa şuyıdur her gün içürilür gerek ol arpa şuyı [11] şarâb-i haşhaş ile müberrez olsun gerek sâdic olsun ve sefûf-ı [12] sertân-ı mesule gâyet nâfi’dür ve münâsibdür ve lisân-ı şevr ve sükker ve lîn [13] hammâriyle sükkerdür ve ‘avret sütidür cümle bu mezkûrât münâsibdür gıdâlardan [14] oğlağ eti ve tavuğ ve paça muvâfiğdur ve lu’ûğ ki su’âl için beyân [15] olundu ziyâde a’lâ ve ensebdür mesihi aydur tâze gül enkebînden her [16] gün yemek sil marâzına şihhat vèrür belki etmek ile yimegi mu’tâd idine [17] eger zayk’un-nefes dağî içâb eder se zâtu’l-cenebde zıkr eyledüğümüz la’ûğlardan [18] gâfil olmayalar eger meslûlık harâreti şedîd ise semüz otdan müsteheleb [19] édüp şarâb-i remmân emlesi ile içüreler eger def’ ‘aşeş edemezse [20] kırat mîqdârı kâfûrı zamm edeler mücez şahibi dir ki ben tecrübe [21] eyledüm meslûle balığ tutğalı ıssı şu ile ezilüp sükker katılup [22] içürseler bi’mârallah-ı ta’âlâ halâş ola meger dirileri kemiklerine yabışup [23] ve gözleri şoğılup yüzi tuz renginde ola ve kırnınuğ derisi [24] çekile ol vağt meslûl denilmez meyyit dinülür aña ‘ilâc olmaz bir nev’ [25] dağî meslûluğ kılları dökile ishâ-il zübânya mübtelâ ola belki râyiha-i

150b

[1] girîhesi dağî ola bu hemân mevte müteveccihdür ammâ bu fağır ki mü’ellif kitâbıdur [2] yigirmide ziyâde meslule sümükli böcek etin bed yidürüp ve sümükli böcegi [3] diri iken döküp gülâbla qarışdurup içine kâbend sükker katup [4] içürdüm ve şerbet yerineleben-i hummâri sükker ile vèrüp ‘aşeşinde semüz [5] otı müsteheleb édüp bir kırat kâfûr ile bir kaç def’â içürdüm yoğdur [6] ademden biri hağâ étmedi tağayyüd édecekdür **bâb-ı hâmis emrâz-ı** [7] **ğalb beyânındadır** imdi ğalb ve riyye birbirine qarîb olduğıçün emrâz-i [8] riyye ‘ağibinde emrâz-i ğalb beyân olundu ma’lûm ola ki ğalîk imzice-i [9] şahîhesi vardur bunuğ her birinüğ ‘alâmetleri vardur muğalliline göre beyân [10] olunur cümleden biri cebelidür ve vücûdda mağâddem ve nefesinde eşrefdür [11] meşelâ harâretüğ ‘alâmeti nefesüğ ve şadruğ vesa’îtdür eger ve sa’t-ı şadr [12] biline ve dimâğ-ı ‘azmî sebebiyle dükel ise ve şadruğ kılları çok ise [13] ve nabz-i ‘azîm ise şecî’dür mağûf emirlere iğdâm éderve ğalbuğ bürüdetinüğ [14] ‘alâmeti harâretüğ ‘aksîdür ğorğmağ gerek ve cibîn bunuğ şânındandır ‘alâmet-i [15] ruğûbet-i nabzuğ ya’nî şerbânüğ yumuşağlığıdur ve dağî infi’âlâtuğ sür’atidür [16] ğazabb ve ferağ gibi ve keşret-ı fuzelâtdur ve bevl gâyeğ ‘arağdur [17] bu mezkûrâtuğ zıddı yübüsetdür ezmece-i mürekkenüğ ‘alâmeti ‘alâmet-i [18] müfredenün terkîbdür ammâ ‘alâmât-i mizâc ħarr’ut-tehâbdur ve ‘aşeşdür [19] anı havâ bârid sâkin éderdağî sür’at -inabz ve sür’at-i nefesdür [20] ve bunların tevâtirid ve ğam vehm ve ıztırâbdur ve harâret ve ğasâvetdür [21] ve bî merğametlikdür ammâ mizâc bâridüğ ‘alâmeti ve nefesüğ tefâvütleri [22] ve şağirîdür ve merğamet ve rağtedür ve ğavfdur ammâ ‘alâmet-i

mizāc yābis-i [23] nabzūn şalābetidür leyyinden şonra mizāc-ı ruṭb bunun ‘aksīdür edviye-i [24] ḳalbīyyedendür ve ḥārr olan kısmındandır misk ve ‘ūd ve ‘anber ve behmen [25] ebyaḻ ve aḥmer ibrişim ve zağferān ve ḳaranfīl edviye-i ḳalbīyyedendür ve bārid

151a

[1] olanlar bunlardır kāfūr ve besd ve şandal ve verd ve ṭabāşir ve göz pere ve tuffāḥüddür [2] edviye-i ḳalbīyyeden olup i’tidāle ḳarīb olan bunlardır lisān-ı şevr ve altun [3] varaḳ ve yaḳut ve firūze bu mezkūrdan ğayri edviye ve ḳalbīyyeden gerek ḥārr [4] ve gerek bārid-i edviye çoḳdur zīrā biz anuñ cümlesin beyān eylemezüz kitābımızuñ mufredātına [5] mürāca‘āt olına ammā edviye-i ḳalbīyyeden olup mürekkeb olanlardan biri müferreḥ yaḳutıdır [6] ve devā-i miskdür ve ğayrī mu‘ācīndür ki envā‘ aḳrābadinde beyān olunmuşdur [7] **bāb-ı sādīs ḥafaḳān beyānındadır** fethānla yürek oynamaktadır ve emrāz-ı ḳalbīyyedendür [8] ve ḳalbīyye-i ‘ariz olur bir hareketdür eger ḥafaḳān ziyāde olsa ğaşı iḳāb [9] edergaşı ziyāde olsa mevt iḳāb sebebi ihtilācdur yā sū-i mizācdur ki [10] sādīcdür ki mevzīdür keyfiyet ve kemiyet ile bādī olanuñ māddesi için kıvām [11] ola aḥlāt-ı erba‘a ki kıvām olmaya ya yıl ya encüre-i deḥāniyye yāḥūd demdür ki ḳalbe [12] dökülür ve inşābı def‘āten olur ile olduḳda nabzında ihtilāfāt-i ‘acībe def‘āt-i [13] şiddet-i ḥarāretten havānuñ te’sīr olmaz yāḥūd ḳalb mümteli olmak ile olur ana [14] ve aşl olmaz yaḥūd sebebi süddelerdür ki mücārī-i demde olur rūḥuñ vuşulında [15] ve havānuñirişmesine māni‘ olur bu taḳdīrce ihtilāf nabz-ı şağirda [16] ve ‘azmde ve ḳuvvetde ve za‘ifde ḳatı zāhirdür ehl olan idrāk ederyāḥūd [17] sebebi ḥiss-i ḳalbdür ya zā‘id-i ḳalbdür böyle olsa ḳalb müte’zzī olur zīrā encüre-i [18] ğidāiyye münfek olmaz ya infī‘ālāt-i nefsāniyyedür bunun daḥī daḳı ḥiss iledür ya za‘if-i [19] ḳalble ḳuvvet-i nabz ve za‘id-i nabzla ma‘lūm olur yāḥūd ḥafaḳānuñ sebebi şey-i [20] ğarīb olur ki ḳalbe izā vērür bu ma’nā ekşer zehirler tenāvülinden olur ve zehirlü ḥayvānlar [21] şoḳduğından olur yāḥūd ḳarında ḳurd ve yılan olmaḳdan olur zīrā ki [22] bunların olması encüre-i dürriyenüñ şa‘ūdına bādī olur bu taḳdīrce ḳalb [23] müte’zzī olur şol kimesneye ki ḥafaḳān yağşı ḥādiş olur ednā-i sebebden [24] ya’nī ekşerden vāḳı‘ ola ḥālbuki ḳuvvet-i ḳalb ḥissden olmaya ol kimesne ekşer ḳaçadan [25] helāk **el-‘ilāc** ḥafaḳānuñ tek ‘ilācı gerek sū-i mizācsādīs gerek mādđī olsun

151b

[1] mizāc ta’dīl olunup mādde-i istifrāğ ḳılınmaḳ lāzımdur eger dem ise faşd olına ḥafaḳān-i [2] demevīye ‘ilāc eylemek nef‘de eblağdür ammā ğayrī ḥaṭṭlar edviye-i müshile ile istifrāğ [3] kılınur müshil vērildükde edviye-i ḳalbe zamm olına eger sū-i mizāc bāḳī ḳalursa ḥārr [4] olan edviye-i bāride ile ki rāyihası laṭif ola tertīb ve tenḳiyye olına cümleden [5] şarāb-ı ḥammāş ve şarāb-ı nilüfer ve şarāb-ı rummān gibi lisān-ı şevr şuyıyla ve nilüfer ve gül

[6] şuyı ile ya semüz ot tohımı şuyı ile ve müferreḥāt-ı bāride-i yaḳutiyye ile ve dā-i misk [7] ḥalvv ve mürebbe gāh olur ki ḥafaḳān ḥārrūḡ ‘ilācına sū-i mizāc ifrātla olursa kāfūr zamm [8] eylemek lāzımdur bu zıkr eyledüġümüz ḥarāret-i ifrātla olursa ve illā edviye-i bāridiyye çāndān’ut- [9] tefāt olmaz zīrā cerem-i ḳalb-i tedbir ēderve rūḥı sōyündürür eger zarūrī [10] olursa ḳaraş-ı kāfūrda za‘ferān vardur nāfi‘dür ḥuşūşā bārid ve ruḡblardan gül [11] şuyı ve süġüt çiçeġi şuyı ve ḥıyār ve mersin şuyı ġāyet ‘alādur kāfūr ve şandal [12] ayva ve amrud nāfi‘dür aġdiyyeden nārdik aşı ve ḳorḳlu aşlar ve elma aşı [13] ve ḳuzı ḳulaġı borānisi ve emīr-i bāris ile rībās ile pişmiş aşlar a‘lādur [14] ḥafaḳān ḥārrde lu‘ab bezir ḳaḫuna ile gül şuyı zımād olunup şadrına sürile [15] arpa su yaḳı daḡı hindibā şuyıyla a‘lādur kāmil’uş-şınā’a şāḫibi lu‘āb bezir ḳaḫuna [16] ve raḳīḳ ḫaḫme ve sevīḳ ve gül şuyı zımād olunmaḳ eyü ‘ilācdur dēmişdür [17] mūnhācu’l-beyānda ḥafaḳān ḥarrede evi şulayup ve sübürüp laḫīf meyveler [18] ve bārid yemişler ḳoyup gül şuları ile divārları tīḫib eylemek nāfi‘dür dir [19] mūcez şerḫinde ḥafaḳān ki sū-i mizācda ola ‘ilācı ta‘dīl-i mizāc ēdüp şarāb-ı [20] teffāḫ misk ve reyḫān tohımı ve lisān-ı şūr şuyı ve ḳaranfil şuyı ve müferreḥāt-i [21] bā-ḳuvvetiye ve devā-i misk ḫalū ve tiryāk-ı kebīr ve cevāriş teffāḫ ve sefercel nāfi‘dür [22] dir ḳānūnda lisān-ı şūr şuyı ve bārid-i necyūne tohımı ve reyḫān tohımı ve sükker [23] ve ġufrān-ı ḥafaḳāna nāfi‘dür sette-i zarūrīyye nām-i kitābda reyḫān ve nergis ve ḳaranfil [24] ve turunc ve limon narenc bunların çiçekleri ve yabraḳları ve ‘ūd ve misk ve ‘anber [25] ḳoklamak ḥafaḳāna fā’ide ēderdēmişdür aġdiyyeden piliçler ve ḫavuşlar ḳavurması

152a

[1] ve dārçīn ve karfe ve yebāse ve biber ve zaġferān ḳoyup yedüreler ve şadrını [2] dehen yemek mūnāsıbdür yāḫūd sükker ile fıstıḳ ve ‘asel ve pirinç pişürübza‘ferān ḳatup [3] yedüreler ve şadrını dehen-i bān ve dehen-i susen veyāḫūd dehen-i zenīḳ ile ki [4] üci bir yerdeolup bir miḳdār misk ḳatup yaġlasalar fā’ide ēderdir ammā [5] ḥafaḳān sū-i mizāc-i yābisyāḫūd sū-i mizāc-i ruḡb ise bu zıkr olunan ‘ilāclarıḡ [6] zıddıyla ‘ilāc olına edviye ve aġdiyye ve meşmūmāt-i ḥārrden ve bārideden maḫlūḫān [7] ta‘dīl-i mizāc ēdeler eger ḥafaḳān encüre-i deḫāniyyeden olursa bezm-i dıyḳ-ı nefesde zıkr [8] eyledüġümüz ‘ilāclar ile ‘ilāc ēdeler eger ḥafaḳān zehürlü ḫayvān şoḳmadan pāzehir [9] içmekden olursa ‘ilāc ol ikisinüḡ ‘ilācıdur şol ḥafaḳān ki müşāreket-i [10] ‘uzv ile ola ‘ilācı daḡı ol ‘uzvuḡ ‘ilācıdur cümleden ḥafaḳān ve aḡā müşābih [11] ḳarında nūmāzīr ve vīlān olmaḳdan ola pes ‘ilācı ol ‘ilācdur ki anı iḫrāc [12] –dur ḳatl-i revā için beyāneyledük nihāyet taḳvīt ḳalb ētmekde mūbalaġa lāzımdur [13] ammā ḥafaḳān ki ḳuvvet-i ḫissden ola anuḡ ‘ilācı edviye-i ḳalbiyye ile taḳvīt vērüp [14] ġıdāsın maġlazāt ḳılmaḳdur eger ḥafaḳān za‘if ḳalbden olursa ke-zālik ‘ilācı [15] edviye-i ḳalbiyye ile müferreḥāt ile teferrīḫ ēdüp ve taḳvīt vèrmekdür ammā [16] emrāz-i

kalbiyyede ta'bi'at-i lînet üzere olmak lâzımdur tâ kim necâruñ şıkleti kalbi [17] mütezzî kılmaya bu fakîr hafakâna kendüm mübtelâ oldum ve envâ'ına 'ilâc eyledüm ta'dîl -i[18] mizâc edüp mü'eddî-i istifrâğdan sonra devâ-i misk-i mürrağdur mü'essser görmedüm in- [19] –şallâh bizim akrabâdînimizde mürâca'at olunduğda envâ' mu'âlacât beyân olunmuşdur ki [20] ğayrî kitâba ve 'amele ihtiyâc qalmaz mükerrer olmasın deyü bu maħalde bu kadar ile [21] iktifâ olundu ve Allah a'lâm **bâb-1 şâbi' ğaşı beyânındadır** ğaşı bayılmağdur bu bir [22] hâletdür ki kuvvet-i hissi ve hareket za'if kalbden mu'tel olur imdi ğaşınun [23] sebebi rûh-ı hayvânî bâtin kalbden a'zâya ve aşl olmak mıdur yâ rûh-ı kalîl olmağdur [24] yâhüd rûh-ı keşir olup mecrâsında südde olduğudur ya içerüye teveccüh [25] êtdüğidür bir sebebi daħî halı-ı müzîdür ki kalb üzerine vârid olur bu kazayya

152b

[1] hummâ nevbetlerinde ve zehirliü hayvânlar şoğduğidür ve zehirler isti'mâl itdüklerinde [2] katı zâhirdür yâhüd encüre-i deħâniyye-i hârciyye ya bediyyenun vüşulıdur yâ su-i [3] mizâc sâdicdür veya mâddîdür öyle rûh-ı cem' olur kalbi hıfz eylemek için [4] veyâhüd i'tidâl vèrmek için yâhüd diğkat-i rûhdur ya kıllet-i taħallî ziyâde [5] olduğün bu ma'nâ insâna açlığda ve keşret-i istifrâğda vâkı' olur zîrâ [6] rûh-ı nebsat olmaz ğâh olur ki ğaşı hareket-i mi'de ile olur ya 'uzv-ı âher-i şirketile [7] olur raħim gibi zîrâ bunlara vârid olan azarün kalb-i müte'zzî olur 'ilâcı [8] sū-i mizâcı ta'dîl iledür ve sū-i mizâcmâddî ta'dîl iledür ya'nî istifrâğ-ı [9] ahlâğdur ve edviye-i kalbiyye ile ta'dîl eylemekdür ve 'uzv-i müşâreki işlâh kılmâğdur [10] ve encüre-i kalbe ve şoldan men' kılmâğdur ve zehirlerden olursa aña göre devâ [11] kılmâğdur ve şarâb ile imrâqu'l-ħamm-ı efdal-ı edviye ve enf'-i ağdiyyedür eger harâret [12] ziyâde ise tebrîd eylemek cümleden muğâddemdür ve merâk tam ve şarâb efrâğ-ı harâretde [13] câiz degüldür pes ta'dîl-i enf' eşyâdandır **bâb-1 şâmin emrâz-ı sedî beyânındadır** [14] imdi meme bir 'uzvdur ki hağğ-ı sübhâne ve ta'âlâ anı tevlîd-i leben için hulğ eylemişdür [15] ve bir müpârek 'uzvdur ki 'urük-i şiryân ve 'âdâleden mürekkebdür ve bunlarun vasağları [16] lehüm-i ğaddiden tolmışdur marâz daħî yâ demevîdür yâ balğamîdür yâ şafrâvîdür [17] sevdâvî olmağ olur olduğda daħî evrâm-ı dem ile muħtelağ olur ve meme ħin [18] bülüğda mün'ğadd olur 'alâmât-i mevâd-ı evrâm-ı ma'rüfdur şol 'ilâc ş [19] 'ilâc ki memeye ibtidâda 'amel olunur sirkencübîn ile bağla unıdur ya gül yağıyla [20] sirkedür yâhüd nilüfer ve benefşe ve merçimek üçi bir yerde medğufen 'acın olup [21] nağul olunmağdur vağt-i tezeyyuda büy toħmı ve eklîlu'l-mülk ve babünc bir yerde dağ [22] olup menğülen sirkencübîn ile 'acın edüp zımâd-ı nağul kılmâğdur bu nev'den [23] biri memenun büyümeğüp küçük olmasın taleb eylemekdür bunun 'ilâcı şâfi ħin ki [24] ğumlu

olmaya sirke ve m̄zū şuyı ve isfidāc-ı bezrenc bu cümlesi ger yalnız [25] gerek bir yerde ʔin ile ʔalt ve mezc edüp bir bez pāresi üzere yayup memeyi

153a

[1] anuñla şaralar büyükmekden ʔala **bāb-ı tāsi‘ ʔillet-i leben beyānındadır** sūt az olmasınınuñ [2] üç ‘illeti vardır biri ʔillet-i ağdiyye ve biri ʔaraf-i dem yāhūd ʔillet-i demdür [3] ʔabī‘at-ı ʔavī ve ʔādir olmaz hażm edüp leben olmağa bu ma‘nā māni‘ olur şafrādan [4] olan ʔillet-i lebenüñ ‘alāmeti lebenüñ rişketidür ve ʔiddeti ve şaruluğıdur ğaliyye-i sevdādan [5] ise lebenüñ ʔara mutaşallığı ve ğalezetidür ma‘lūm olur ki ve ‘alāmāt-i beyān eyledük [6] sūt ilik gibi ʔıkşa mizāc-ı yābis olduğına dālldur ‘**ilācı** ʔillet-i lebenüñ ‘ilācı [7] ta‘dīl-i mizāc eylemekdür gerek edviye ve gerek ağdiyye gümā ve keyfen ve ʔalt ğalibi ki müfesseddür [8] eger dem çok ğetmekden ise istifrāğ ʔabs olunup taʔlīl-i dem gerekdür ya‘nī [9] az étmekdür faşd ile ve ğayrī ile ve ʔillet-i leben ‘ilācınun şarʔı i‘timād-ı ağdiyye [10] gerekdür ve tenāğgum itdürmek ʔatūnlara münāsibdür ve arpa şuyı ‘asel ile ve sükker [11] ile a‘lādur balğamiyye ve sevdāviyyede şarāb-ı nilüfer ve ʔoyun ve keçi memeleri [12] yidürmek münāsibdür buğdaydan ʔabʔ olunan ʔarīre nāfi‘dür ve sūt içmek [13] sükker ve ‘asel ile a‘lādur mā-l-īs‘ade aydur būy toħmı tekşīr-i lebende ‘aẓīm [14] ʔayeti vardır ʔuşūşā ot ve buğday ile pişmiş ola dėmişdür ibn-i Serāfinūn [15] ʔatlu boza içmek ziyāde tekşīr-i leben ederdeyü naʔl ederbezm-i ʔod aʔrabādīnde [16] vaz‘ eyledüğümüz mu‘ālecāt-i ğayr-ı tedbīre iħtiyāc étmez ve Allah a‘lām **bāb-ı ‘āşer** [17] **emrāz-ı mi‘de beyānındadır** imdi mi‘de-i ʔarāretinüñ ‘alāmetleri ‘aʔşdür ki [18] havā-i bārid ile sākin olmaz belki gegirmek ve tütün gibi olmağ vāʔı‘ olur ʔü- [19] –kürmek ve ʔoğmağ daħī ağdiyye-i laʔifedendür ve ağdiyye-i ğalīze tūzcek münhażım [20] olmağ cümlesi mi‘denüñ ʔarāretinüñ ‘alāmetleridür meger sū-i mizācziyāde [21] bārid ola ol vaʔt mi‘denüñ iħtilāʔından gerek laʔif ve gerek ğalīz hażm [22] olmaz egerçi ta‘āma şühūt ʔavī olur ammā hażm olmaz mi‘denüñ bürüdetleri [23] ‘alāmīleri gerekmek çok olmaz ve ağdiyye-i ğalīze hażm olmamağ ve nazc ve rīħ ve ʔillet-i [24] ‘aʔş olmağdur ve şehvet-ı ʔa‘ām hażmından aʔvī olmağdur yübüset-i mi‘denüñ

153b

[1] ‘alāmetleri ʔillet ve ifrāʔ-ı ‘aʔş ve mi‘dede şunun ʔuruldusu ve ʔalğanması [2] ve yābis ğidālardan nefreti ve şorbaya ve yağlara iştihāsı ve bedenüñ arğalağı tükrek [3] çok olup ‘aʔş azığıdır fāmmā emzece-i mürekkebe-i ‘arīziyyenüñ ‘alāmetleri ya‘nī [4] bārid ve yābis olan mi‘denüñ ‘alāmeti keşret-i ta‘āmdur ve beden lāğar olmağdur ve ʔārr [5] ve ruʔb olan ğidālardan ʔazz edüp iştihā eylemekdür ve bārid olandan gerek [6] ğidā ve gerek devāmāħzūz olmağdur ağzuñ acı olmasıdır bu ma‘nā mi‘dede şafrā [7] olduğunun ‘alāmetidür imdi emrāz-ı mi‘deden biri veca‘ mi‘dedür bunun [8] sebebi sū-i mizācdur māddīdür ekşer şafrāvīdür

yāhūd sevdāvīdür ve lā-dimāğ [9] mā-i güldendür yāhūd teferriğ-i ittişāldur ki eczā-i mi‘de çāk olur yāhūd hālṭ-ı [10] lādağdan ḥādīs olur bu każziyye veremlerde olur ve aşḥāb-ı mir efyādan ba‘zı [11] vardur ki yemek yēdükçe ağru ve ‘aḳabince zāil olur bir nev‘ī daḥī vardur ki yedi [12] sā‘ate dek zāil olmaz meger ekşi kuşmagıla zāil olur nāsdan ba‘zı vardur ki [13] mi‘desi ağrur ḳarnı acdur ḳaçan ekl itse sākin olur bu veca‘ şafrānuğ [14] dökülmesi sebebi iledür acılık için gāh olur ki veca‘-i mi‘de kuvvet-i ḥissden [15] olur ki ziyāde zekāsından ednā-i sebep ile müte‘zzī olur ef‘ālinüñ eyülügi ile [16] ve gāh olur ki veca‘-i mi‘de mā-i bārid içmekle olur bu ma‘nā ac iken bilünür [17] bu veca‘ anuğ taḳdīmi ile olur ve gāh olur ki veca‘-i mi‘denüñ ‘ilācı hālṭ-ı [18] ḡālibüñ istifrāğıdur devālar ile maṭbūḥ-ı fākihe veya remmānīdür ve şafrāvīde [19] ehlīlec ve ḳay bī-nazīrdür sevdāvīde maṭbūḥ eftimūn ile ta‘dīl-i mizāc lāzımdur veca‘-i [20] mi‘de mizāc hār aşḥābına vāḳı‘ olursa şarāb-ı ḥaşrum ve şarāb-ı teffāḥ yāhūd [21] şarāb-ı ḥammāş vēreler yāhūd cümleyi bir yire veca‘ ēdüp bir miḳdār semüz [22] ot toḥmı bir miḳdār ḳīrāt miḳdārı kāfūr hālṭ ēdeler veyāhūd şarāb-ı [23] limon ve ḳaraş-ı limon ve şarāb-ı emīr-i bāris ile ‘uşāre-i verd vēreler yāhūd [24] sekeri şarāb-ı limon sefreceli sekencebīn-i sefreceli veya rāmmānı vēreler ‘ale‘l- [25] ḥuşuş ekşi İrān ‘azīm’un-nef‘dür vaḳt olur ki mā-i verd içmek kifā’un-nef‘dür vaḳt olur ki ma-i verd içmek kifāyet

154a

[1] ēderve ac ḳarnına ma-i bārid içmek ve ḳaraş-ı tabaşir ḥummāşı yāhūd kāfūrı a‘lādur [2] bu eşrebenüñ bir biriyle ḥarāret ve ruṭūbtde ṭabībe tedbīri lāzımdur ḡidā-i muvāfiḳ [3] ḥaşremiyye ve remātiyye ve zereşkiyye ve semaḳiyye ve ḳabak mezūreleri mā-i limon ile [4] ya ekşi aş ḳuru üzüm ve ḥabb-ı remmān ile pişmiş ola ve cemi‘ yemişler ki ‘ıṭrbiti [5] bārid ola nāfi‘dür amrud ve elma ve ayva ve luluc ve incīr ve fistiḳ ve ḥām [6] zeytün ki ṭuzlanmış ola ve eṭibbā şaḥnā şāmiyye ‘azīm’un-nef‘dür dēmişler [7] ve mi‘deye muvāfiḳ olan zīmādlardan arpa sevīḳi ḡülābladur bir daḥī [8] rubb-ı verd ve şandal ve rubb-i teffāḥ ve kāfūrdur bir zīmād daḥī ḡül-be-şeker ve na‘ne [9] yābis ve ‘udūd maşṭakī ve ḳaranfil ve şandal ve pişmiş ayvadur ‘amelünüñ [10] ṭarīḳi aḳrabādīnde beyān olunmuşdur edhāndan dehen-i sefercel ve dehen-i [11] verd ve aḳāḳya azalmış ola ya dehen-i verd ile ḳaynamış mersin şuyı ve ayva [12] şuyı daḥī ziyāde nāfi‘dür ammā mizāc-i bārid olup veca‘ mi‘deye mübtelā olanuğ [13] ‘ilācı ḥārr mā‘cūnlardurenvā‘-i civāreş ve kelenbekīn ‘aselī veyāhūd kemūnī [14] veya sefercel ya kelenbekīn ḳabızdur ve civāreş-i teffāḥ ve anīsūn ve etrec [15] ve rāz yāne ve maşṭakī bu civāreşler ḳatı müpārekdür vaḳt olur ki bunlar olduğundan [16] ötürü şarāb-ı sekencebīn sifrceli ve şarāb-ı limon ve sefercel-i ma‘ā vērülür [17] ağdiyye-i münāsibden piliç tavuḳ ve ḳavrulmuş şerçe ya oḡlaḳ ya ögeyik [18] ya ḡügercin etleridür ki ḳavrulmuş ola üzerine dārçīn ve maşṭakī [19] ve sūnbül ve ḳaranfil ve zencebil ekler ki

izmeden nâfi'dür sünbül ve maştaki [20] ve kıranfil ve cevz-i bevva ki kıranfil şuyı ile zımâd olına [21] edhândan dehen-i yasemin ve dehen-i kıaş ve maştakî ve sünbül ve dehen-i [22] verd ve 'üd-ı kıranfil ziyâde münâsibdür ammâ veca'-i mi'deyi riħhiyyete kızmış [23] kepek ile bez pârelerin bir yerde getirüp tekrâr kızdurup şadrına yağı

154b

[1] edeler ammâ mizâc-ı yâbis ise 'ilâcı mâ-i şa'îr ve sükker ile tertîb lâzımdur [2] ya şarâb-ı teffâh ile mâ-i şa'îr-i müberrez ola ve dehen-i benefşe lu'âb-ı bezir [3] kıatuna ile zımâd olına ğâyet nâfi'dür ve ağdiyye ve şorbalar yağlulardur [4] zımâd olmağakabağ kıabuğı kıazandusi yâhûd ayva çekirdeği lu'âbı ve kettân [5] tağmî lu'âbı ve bezir kıatuna lu'âbı gül suyuyla gerek cümle bir yerde gerek ayru [6] ayru zımâd eylemek yâbisde a'lâdur edhândan dehen-i benefşe ve dehen-i [7] verd ma'en tıla olunmağ laťif 'ilâcdur ammâ mizâc-i ruťb 'ilâcı gül şuyı [8] ve mersin şarâbı ya sükker ya kışniş veya sumağ ve zerrud ve celnârdur ki saħđ [9] olunup gül şuyuyla isti'mâl olına emzece-i mürekkebenün 'ilâcı yâbisde [10] olan terkîb-i mesbûkdur ammâ veca'-i veremi evvelinün 'ilâcı mizâcı istifragâtdur ki [11] sebeb-i verem olan terkîb mesbûkdur ammâ veca'-i veremi olan ĥalt ĥâric [12] ola bunun ma'nâsı ta'dîl-i mizâcla ĥal-it müzîyye nazc vèrmeđdür ve mâdde-i [13] veremi zâ'il kıılmağdur kıaçan veca'-i mi'de ifrâtlâ olursa verem mi'deye ulaşur [14] ya'nî aña érüşür eđer verem kıandan olursa ĥummâdan ĥâlî olmaz imdi [15] lâyıkdur ki faşd ile teskîn ĥummâ edesin ve ĥummânun teskîni hemân faşda [16] mağşûd degüldür ĥâmiyât-i demeviyreden ğâfil olmayasın ĥuşuşâ bu zımâd ki [17] kıabağ kıabuğı kıazandusıyla ğaneb şa'leb şuyı yâhûd kıaya kıuruğı şuyı [18] ile ĥıyâr şuyı ile şandal ile kıavun ile cemî' zıkr eyledüğümüz zımâdlar ile [19] tağayyüd olına ve ba'de hindibâ şuyı ĥıyâr şenbe lebi ile şarâb-ı benefşe ve badem [20] yağıyla 'amel olına ve zerrur ve arpa unı ve ĥatmi bezir kettân ve bâbâdya ve sünbül-i [21] tağyib vesa'id bunları zımâd edeler ammâ evrâm-ı mi'dede tağlîl-i ğidâ lâzımdur [22] eđer bu umürda ğün-a-ğün 'ilâclar kıaşd olunursa ağrabâdînde nazar olına **bâb-ı** [23] **ĥâdî-i 'aşer tuħme ve fesâd-ı ğidâ beyânındadır** kıaçan fesâd-ı ğidâ ve ekşilik ile

155a

[1] yâhûd deĥân gibi gegirmek ile ya şıkl olmağ ile elem vèrdüđi ĥiss olına ol [2] vađt kıuşmağa mübâderet lâzımdur eđer şıkl ta'am-ı esfele meyl eylese ziyâde ıssı [3] içine maştakî kıatup ve anuğla tađb'atın telyîn ede şâf getürmek ve ĥuđne-i lîne [4] eylemek nâfi'dür vağtâ ki mi'de pâk ola muğavvî mi'de olan eşrebeden kıuru şarâbı [5] ki kıarş-ı 'üd terbiyye olunup isti'mâl olına nâfi'dür yâhûd meyyebe ki muťib [6] ola nâfi'dür ammâ ğidânun terkî lâzımdur ve bu marağun şâĥibi nemeğdâr râĥat [7] ve sükün üzere olursa ol kıadar enfa'dur ĥuşuşâ ĥammâma ğirüp 'ağabinde uyuyup [8] bu ma'nâyı birkaç def'â ètmek enfa'-ı eşyâdandır **bâb-**

1 **şānī ‘aşer-i şehvetün** [9] **noğşān ve baḫlānı beyānındadır** iştihā-yı ta‘ām az olmak ve hiç olmamak imdi [10] baḫlān-ı şehvet sū-i mizāc-ı ifrātla olduğıçündür ki kuvvet-i şehvāniyyeyi [11] memiyyetdür bu cihetiyle şuya ve gıdāya meyl eylemez sebebi ṭabī‘at-i sağrānuḡ ve aḫlāt-ı [12] dürriyenün def‘ine meşğul olduğıçündür ki ta‘ām-ı iştihā étmez ya safrānuḡ [13] ġalbesidür ki ıhlā-ı reddi ġālib olmağla gāh ve bī-gāh ġaşeyān icāb éder[14] zīrā aḫlātun def‘ine gıdā-i cezbetden ziyāde olur gāh olur ki noğşān [15] şehvet ve baḫlān kılllet-i demden ve za‘ifden olur bu ma‘nā naḫahlara ve ishāle [16] mübtelā olanlara çok olur ve gāh olur ki sevdānuḡ inşābından olur **‘alāmeti** [17] ekşi isti‘māl eyledükçe şehveti ġalebe édüp ta‘ām arzū édergāh olur ki [18] ṭabī‘at-ı gıdādan ehemme meşğul olduğıçün olur def‘-i maraz gibi gāh olur ki [19] bir cüz‘i şey isti‘māl eylese şehveti zāhir olur bunun sebebi kuvvetün tebīhi [20] içündür ya mizāc-ı mi‘de ta‘dīl olduğıçündür ve nāsdan ba‘zı kimesneler [21] vardır ki bārid içmek ile şehveti hareket édüp iştihā zāhir olur bunā sebeb [22] olan mā-i bāridün ta‘dīl-i mizāc eylesidür ve gāh olur gıdā ḫāzır olmasa [23] iştihā olur hemān ki ḫāzır ola nefret éderbu sebeb kuvvet-i cāzibenün za‘idindendür [24] gāh olur ki noğşān şehvet em‘ād kırdlar olduğından olur kırd ki fem [25] mi‘deye şa‘ūd éde mizāc-ı mi‘de fāsıd olur gāh olur ki kılllet-i şehvet ²⁸⁶

155b

[1] taḫlīl için olur bu ma‘nā-i sükūn üzere olan şahşda olur gāh olur ki [2] inḫitā‘-i şarābdan olur istikrāhdan daḫī olur bu ma‘nā ḫatı çok olur [3] ḫuşūşā ġam ve hemm efkārı şehveti belki şıḫḫatiizāle éder‘ilācı ma‘lūm ol ki [4] noğşān şehvetün ‘ilācı bizim zıkr eyledüğümüzle tā‘dīl mizāc eyledüğü bunun [5] tafşīli veca‘-i mi‘de ‘ilāclarında sebḫ eyledi şol edviye ki muḫavvīdür iştihā [6] görür mübeyye gibi gerek sādıc ve gerek muṭeyyib olsun ve şarāb-ı limon sefercel [7] ve serkencebin-i seferceli ve ḫall ‘unşulī ve kibre ve sirke ile na‘nā turşusu ve kıru [8] üzüm ile şaḫnā-i şāmeye nām-ı ta‘āb ve soğan ve şarımsaḫ ve amrud [9] ve elma ve sumāḫ ve cümle turşılar ve aḫ zeytün ki tuzlu ola ve tuzlu balıḫ [10] ve gök anar içi ve balıḫ ve ālūc bunların cümlesi noğşān-ı şehvetdür meşhūd [11] ve mücerredür tafşīli aḫrabādinde görüle ammā zağferan-ı iştihānuḡ düşmenidür [12] isḫāt éderzīrā ḫarāretiyle ḫumūziyyeti sevdāvīyenün zıddıdır ve Allah [13] a‘lām **bāb-ı şāliḫ ‘aşer-i fesād-ı şehvet beyānındadır** bunun aşlı yaramaz nesnelere [14] iştihā eylemekdür balıḫ ve kireç ve kömür gibi gāh olur ki fesād-ı şehvet ḫalt-ı [15] reddiden olur ki ṭabī‘ata muḫālif ola ve ṭabī‘at ol ḫalt-ı reddinün [16] şifālindür mensek kırarına matşūḫ ola **‘ilācı** turb şuyı ve tuzlu [17] balıḫ yeyüp kıuşmaḫdur gıdālardan pilic ve genc kıoyun etidür ki zeyubac ile [18] müzevver ola ve

²⁸⁶**El-redī** emir vezmnde kötü fāsıd ve kemter nesneye dēnür eyü müḫābilidür cem‘i erd‘ā gelür hemze-i tınle if‘ālā vezninde el-redā‘r girāhe vezninde kötü ve mekter ve fāsıd olmak ma‘nāsındadır / ḫāmūs-ı cild-i evvelinde

ağa kırfe ekle ve müfettaḥ olan bezürden bezir kerefs ve ğayrı [19] kaynadılıp içile ve her şabāḥ kemmūn kermānı ve anīsūn her birinden üçer [20] direm olup çekirdeki çıkmış kuru üzümünden on dirhem helilic usved [21] ve kābili ve belilic ve emlece cevāğir direm ve bu cümleyi daqq edüp ḥall-i ḥamr ile bir gün [22] ve bir gece ısladup ve süzüp içeler bununla ḥālṭ-ı reddi tenkiyye olmazsa [23] ayāric fıkarā-ı istifrāğ olına yāḥūd bir dirhem ayāric ve bir dirhem helilic-i [24] usved ke-zālik kābili ve belilic ve imlec ve milḥ-i hindī ve ğaryakun bu cevāğir [25] dirhem her birin daqq ve saḥḥ edüp rāz yāne şuyıyla ḥablar edüp

156a

[1] isti'māl kılına bu hābblardan iki mişkāl eyü şerbetdür ba'de anīsūn ve naḥve [2] maştakī dördini bir yerde ciyneyüp ba'de tükürügen yudalar ve Allah [3] a'lām **bāb-ı rābi'** 'aşer-i cev'u'l-kelbiyye beyānındadır buña cev'-i baqriyye daḥī derler [4] bu maraz şaḥibinün ta'āma iştihāsı ğālib olur nitekim 'ādet-i kelb böyledür [5] sebebi ekşi ḥālṭlardur ladağ ederfem-i mi'deye tokunur ol ḥālṭ sevdā [6] ya balğamdur yāḥūd nevāzil-i ḥārredür ki dimāğdan fem-i mi'deye nāzil olur [7]yāḥūd büyük kırdlardur ki mi'dede ğıdāyı yirler yāḥūd ḥarāret-i müfreta- [8] –dur ki ḥamiyyātda olur veya bedenün ya mi'denün ziyāde ḥāli olmasından [9] olur bu ma'nā müfret-i istifrāğ 'aḳabinde müşāhede olunur **el-'ilāc** faḳır [10] bildüğüm bir miqdār zehr-i zaqqum yidürmekdür menḥūs şüretinden kırtula [11] nihāyet iḳtizā edüp zehire vilāyeti noḳşān olmasun derlerse yağlu ve çerb [12] nesnelere yedürelere ve et ve tuzlu ekşi nesnelere ihtirāz itdürelere [13] ve şol şarāb ki tatlı ve ekşi ve şāfi ola isti'māl olına ammā ac iken [14] lāzımdur **bāb-ı ḥāmis** 'aşer-i 'aşeş beyānındadır bunun sebebi havā-i bārid [15] ile sākin olur ḥarāret-i ḳalbdür ve mā-i bāridden rāhat bulur ekşer [16] ziyāde ḥarāret-i mi'deden olur ya ḥālṭdur ki balğam lezc-i māliḥ iḥāta eylemişdür [17] yāḥūd ta'ām ma'teşden melūḥet ve rüsümet gibi öyle ṭabī'at anı yumğa [18] müştāḳ olur bu ma'nā tuzlu balıḳda vardur zīrā balğamı terkīḳ edüp [19] ḳal' eder' **ilāc**ı ḥıyār ve şencebar ve şandal ve gül şuyı ve sevket şuyı [20] ve nilüfer şuyı isti'māl eylemekdür ve ḳalbi tıllalar ve zımādılar ve şarāblar ile [21] tebrīd ve tertīb etmekdür bu ma'nāyı biz ḳalb 'ilācında zıkr eyledük ammā 'aşeş-i [22] mi'de-i ḥārr 'ilācı ḥalīb bezir baḳla ve büzürāt-i erbā'dan ittiḥāz olunan[23] müstethālb ve şarāb-i sekencebīn ile bu mezkūrātı isti'māl eylemekdür kezālik [24] ḥubār ve şencār ve ḳabaḳ yaş iken bunları şıḳup ve 'uşāresin içmek daḥī [25] a'lādur ve bittīḥ şuyı ve nekū' ḥāmiż ziyāde nāfi'dür eger 'aşeş-i ḥālṭ-i

156b

[1] ğalīz yāḥūd lezc-i aḥlāṭdan ise bal şerbeti ya ıssı şuyı ya sükker ile celāb [2] ve 'ırḳ-i süs anīsūn vēreler eger 'aşeş-i ḥālṭ māliḥden olursa 'ilāc [3] arpa şuyıdır imdi bu zıkr eyledüğümüz 'ilāclar mi'deyi ḳay ile veya ishālle [4] tenkiyye eyledükden şonra lāzımdur ki

eger 'açeş-i mâlih ve lezc ve ğalîz ğidâlardan [5] olursa anı mi'deden ishâlle indürmek lâzımdur **tâ'allim-i hâmisüñ sifr-i** [6] **sâb'î on altı müstemeldür evvel noqşân ve baḫlân-ı haẓm beyânındadır** [7] imdi kuvvet-i haẓmanuñ noqşânı ve baḫlânı sū-i mizâcdan olur hattâ [8] sū-i mizâçhârr ğâh olur ki bunlaruñ ba'zına şifâ olur ğâh olur ki meşelâ [9] mâ-i bârid içmekle fi'l-cümle ḫalâş olur şâhib-i mücez aydur ki aḫibbâ ḫatâ [10] éder ler bu marâzda mâ-i bâridden men' éder ler lakin mizâc-ı bârid ve ruḫb noqşân [11] haẓm için evlâdur noqşân-ı haẓm cemî'-i esbâb zâ'if şehvet için olur [12] zîra mi'denüñ cüşşesinüñ za'ifi noqşân-ı haẓma esbâbuñ evlâsıdur ğâh olur ki [13] noqşân-ı haẓm ta'âm ḫalkduğıçün olur bu ma'nâ süt ve ḫamur ve ısı etmek [14] yindügi vaḫt zâhir olur yâḫūd noqşân-i haẓmuñ sebebi ta'âmuñ mi'deden [15] sür'at-i nüzuli içündür **'ilâcı** ta'dîl-i mizâcdur ḫuşûşâ sū-i mizâcdan [16] ola ve noqşân-i haẓm bürüdetden olur ve ruḫbetden olur bu kısma [17] edviye-i nâfi'den gül engebîndür civâreş-i sefrecli ḫâbızdur ve heybet-i muḫayyibdür [18] nihâyet heybetüñ tatyîbi yalnız ḫaranfil ve sünbül ve auştaki ile gerekdür ḫarşlardan [19] bürüdet-i mi'deye nâfi'olan ḫarş-ı 'ūd ve ḫarş ve ḫarş-ı limon ve ḫarş-ı emîr [20] bâris ve aḫrabâdinde beyân eyledüğümüz devâlardur ve haẓmı muḫavvî olan süfûḫlardan [21] budur biri daḫî ḫişniş yâbis ve birer dirhem sünbül ve maştakî [22] ve anîsün ve ğünlük buçuğar dirhem ḫabaşir ve besd rub' dirhem yılğın ḫozağı [23] bir mişḫâl misk bir ḫırâḫ cümlesi dökülüp ve alunup kelenkebîn ile isti'mâl olına [24] ğidâsı biliçler ve ḫavuk ve oğlaḫ etlerinüñ ḫavurmalarıdur abârîz-i ḫârre ile [25] ḫuru ḫişniş ile mal'i-sade éderyeşim dedükleri taşı mi'de üstünde götürmek

157a

[1] haẓmı ḫavî éderve mi'de ağrılarına fâ'ide éderdir **bâb-ı şânî fesâd-ı haẓm** [2] **beyânındadır** fesâd-ı haẓm mi'dede ta'âm-i müteğayyir olmağa derler ve keyfiyyet-i aḫer ile [3] ekşi olmasıdur sebebi yağdandır ki ekşer ola ya'nî lâyıḫ olandan bâde ola böyle [4] olıḫaḫ kuvvet-i hâẓmanuñ taşarrufi muḫtell olur yâḫūd lâyıḫ olandan aḫal [5] olmağla muḫterik olur yâḫūd kendü cevherinden serî'ü'l-istiḫâle serî'ü'l-fesâd [6] olandan isti'mâl eylemekden olur balıḫ ve süt gibi yâḫūd fesâd-ı tertîbden [7] olur meşelâ evvel ğalîzini sonra laḫîfini ekl édeler yâḫūd vaḫtuñ ğayrında isti'mâl [8] eylemekden olur meşelâ biri haẓm olmadan biri daḫî yemekden olur yâḫūdta'âm [9] üstine ḫareket ḫavî étmekden olur ya çok şü içmekden olur ğâh olur ki [10] fesâd-ı haẓm mi'de sebebi için olur ki mi'de ziyâde ḫârr ola ve iḫrâḫ eyleye [11] yâḫūd riyâḫ-ı keşire için mi'dede ḫurūḫ olduğıçün olur ki ğidâ [12] isti'mâlinüñ cevdetini men' éderyâḫūd mi'deye ḫihâlden ve cigerden yaramaz ḫaḫḫlar ki [13] sevdâvî ola munşâb olmağla ğidâ-yı efsâd éderbu ḫazayya mâlihülyâya merâḫide [14] çok olur **'ilâcı** aḫrabâdinde olan terâḫîb beyânıdur muḫalliline naẓar olına **bâb-ı** [15] **şâliş fevâk beyân olunur** fevâḫ zamm-ı fâ ve fetḫ-i vav ile ḫıçḫırık demekdür bu ba'îne [16] femm-i mi'deye ağsırmaḫ

gibidür ve bir ‘illetdür ki femm-i mi‘denün hareketidür def‘-i mevzî [17] étmek için ve bu mevzî dedüğümüz ya bürüdetdür ki misâfirlere ‘ariz [18] olan fevâķ budur ya hârr-ı şedîd için olur hamıyyât-ı mahreķalarda olduğı [19] gibi ya teshîni ziyâde olanı ekl eylemekden olur kemmün ve ğayrı aña müşâbih [20] olan gibi yâhüd müvâzinün ğalazeti için olur balĝam-ı lezcden hâdiş olduğı [21] gibi ya muvâzinün ledaĝından femm-i mi‘deden şafrâyı zencârı étdüđi gibi yâhüd [22] ekşiler tenâvilinden olur ĝâh olur ki fevâķ yebes-i şedîdden olur ki [23] müşeyyih derler ya‘nî mi‘deyi buruşdurucu demekdür bu ma‘nâ dağı ğümâ sebķ-ı [24] hamıyyât-ı muhriķa ‘akabinçe olur imdi mizâc-ı sâdic olanda mevzinün sebebün [25] ‘alâmâtınun zuhûriyla ma‘lûm olur imdi mâdî olan fevâķun ‘ilâcı

157b

[1] kay ile istifrâĝ kalandan sonra ishâle baķıyye-i ihrâc eylemekdür ammâ mâdde-i [2] balĝamı ise ayâric-ı fıķârâ ile ‘uşâre-i efsetin yâhüd tabîh futenc ile milh-i [3] hindi bunlar ile ba‘de‘l-kay ishâl eylemekdür ammâ ifrâķ-ı mâdî-i şafrâvinün [4] ‘ilâcı nuķu‘ât-i müşhile ve tabîh-i fâkihe iledür kırı kişniş ile ma‘en [5] ışladup tenķıye-i mâddeden sonra ta‘dîl-i mizâca edviye-i mu‘adile ile edviye-i [6] muhadderât halķ olına bunlardan biri kim femm-i mi‘deyi muķavvîdür ve muhadderdür [7] kolonyadur huşuşâ fevâķ-i balĝamı alup bârid ola bu karş-ı ‘azîm‘un-nef‘dür zaĝferân [8] ve ğül ve maştakî ve sünbül-i zürüd mişkâl-ı asârün ve şabr birer mişkâl [9] afyon rub‘ mişkâl maţbûh-i afsentîn ile fıstık kıbuĝı ve na‘na ve futenc [10] ve haşhaş kıbuĝı ma‘en kıaynadup ‘amel édeler eger mâdde-i ĝalîz ise zıkr [11] olınan maţbûha bir miķdâr sekencebîn-i ‘unşulî zamm ve halķ olunup isti‘mâl [12] olına te’sîr-i ‘acîbdür eger fevâķ-ı şafrâvi olup hârr olursa arpa şuyı [13] ki anuĝla ma‘en kıaynamış ola haşhaş kıbuĝı zürüd tabaşir halķ olına [14] ve bir miķdâr ğül veya ayva şarâbı ğül şuyıyla yâhüd halîb-i bezriķla [15] ile müdebbir ola böyle ‘ilâc olmaz eger harâret-i ifrâţla olursa bir kırâţ [16] miķdârı kâfûr ile ilhâķ olunmaķ ziyâde te’sîre bâ’iş olur eger yalnız [17] halîb-i bezriķle ve ğül şuyı ve şarâb-ı verd olursa dağı a‘lâdur ve bir [18] kırâţ afyon ve bir çekirdek zaĝferân zıkr eyledüğümüz eşrebeden biri ile [19] kıavâķ-i yebes-i için eyü ‘ilâcdur ammâ kıavâķ-i yebesiyeye badem yaĝı ile arpa [20] şuyı içine lezzet gelecek miķdârı nilüfer şarâbı kıatup miķdâr-ı sedes [21] anîsün halķ édüp içürmek kıadar ‘ilâc olmaz eger kıavâķ-i yebes-i müstaķem [22] ola ‘ilâc olmaz hemân zıkr eyledüğümüz murattıbatla bir kıac ğün hayâtda olmaķ [23] aña şihhatdür kıavâķ-ı balĝaminün ğidâsı ğügercin yavrusı ve piliķ ve serķe [24] ve öĝeyik bunlar cümlesi kıavurma olup kişniş ve maştakî ve dârçîn [25] ve zaĝferân eküpyeyeler ammâ kıavâķ-i şafrâvide firarec ve lehem zanı ve kıabaķ

158a

[1] kıalyesi iccāş ve hāşhāş ile muṭayyib olduğı hāilde kıurı kışniş [2] ile tertīb édüp kıabuğı çıkmış arba şuyı iĉmek a‘lādur ammā kıavāk-i [3] yebesinüň ‘ilācı fi’l-cümle piliĉler beşürmekdür arpa ya buđđay şuyı ile [4] hāşhāş ile kıabaķ ve erişte yédürelor ammā cümlesinde kışniş olmaķ [5] lābeddür kıavāk ki bārid olup balđamı ola zımād lāzım olduğda susan [6] yağı ve kıaş ve gül ve sünbül ve maştaki ve kıaranfil yağları nāfidür řafrāvi [7] kıavākda kıabaķ kıazındusı ve benefşe ve kıabaķ yağları ile hālt olunup şadrına [8] vaz‘ olına yāhüd gül yağı ve şandal ve gülāb hālt olunup tılā olına eđer [9] hāreret ziyāde ise bir miķdār kāfūr zamm eylemek eyü ‘ilācdur beyān-ı nām kitābda [10] kıavāk-i řafrāvi iĉün řem‘-i ebyaź mağsül ve kezīre-i ruṭb ve cerāre-i [11] fer‘ ve dehen benefşe ve gülāb ve kāfūr ki cüz‘i ola cümlesin merhem édüp [12] mi‘de üzereine sürmek ğayrı ‘ilāca muḥtāc étmez dir ammā kıavāk-ı yebeside [13] řāhib-i mücez dehen-i benefşe ve lu‘āb bezr-i kıaṭuna ya dehen-i verd ile [14] mā-i verd hālt édüp mi‘desine süreler ‘ind’ut-taḥķīķ-i ‘ıṭriyāt ve ṭayyib-ı isti‘māl [15] eylemek ve hārekāt-ı kıaviyye ile meřđül olmaķ kıatı nāfi‘dür huřuřā kıavāk-i [16] mādide ađsırmaķ ve kıuřmaķ ve kıatı cađırmaķ ve nefes hābs eylemek ve ğaźabba [17] getürmek ve ‘ale’l-ğaflet řođuķ řu dökme bu cümlesinüň te’řiri ‘acāyibāt[18] -dandır ğafletolunmaya **bāb-ı rāb‘ kıay ve tehev‘-ı ğuřyān beyānındadır** ma‘lüm [19] ola ki kıay mi‘denüň ve mi‘dede olanuň hāreketidür tehev‘ ancak [20] mi‘denüň hāreketidür ‘ğuřyān-i iķtizā étmeğdür bu ma‘nā dāim olsa takallub-i [21] nefes derler bunların sebepleri hālt-ı řafrāvi yāhüd sevdā-yı muḥtereğdur [22] nitekim ařhāb-ı merāķiyāya ‘āriź olur yāhüd ruṭbāt-ı merḥiyyedür yā su-i [23] mizācdur sādıc ekşeri hārrdur zīrā ruṭbeti kıaynadup yukarıya taḥriķ [24] éderya merdār ğıdalar taḥlil eylemekden olur meřelā ta‘āma siņek dūřmek [25] ğibi ya tuḥme olmağdur biri biri ardınca bu kıısm-ı fesād hāzmdur kıay²⁸⁷²⁸⁸²⁸⁹

158b

[1] iĉün vaz‘ olunan devālar kıābiz olup ‘ıṭriyyeti olanlardur cemī‘ devālar [2] ki iřtiḥā vērür nāfi‘ kıay ve ğuřyān ve tehev‘ ve teķallüp nefesdür ammā bir nev‘ [3] süfuf ki kıurı kışniş ve sumaķ ve zerrüd ve ṭabāřir ile ola [4] nef‘ābāliğdür ve kıavābiz ile zımād kıılmaķ enf‘-i ‘ilācdur eğer kıay ṭabi‘at [5] ṭoķluđıyla olmiş ise temürhindiyyi işladup iĉmek kāfidür ğāh

²⁸⁷El-iccāş hemzenüň kesri ve cimüň teřdid ile ma‘rūf ismidür ki Türkide erik ta‘bir olunan miyvedürmüfredi iccāşaduricāşuň hāşşası řafrāyı müřhil ve řunazlıđı ve yürek hārereti miskindür a‘lāsi iri veve nev‘idür / kıāmüs-ı cild-i evvel evā’ilinde bābu’l-řadu’l-müḥimlenüň üçüncü saṭırındadır

²⁸⁸El-tehev‘ tefe‘‘ul vezninde zoraki ‘amel ile kıuřmaķ ma‘nāsinadır

El-tehevvi‘ tefe‘‘ul vezninde kıuřdurmaķ ma‘nāsinadır / kıāmüs-ı cild-i řānī evāḥirindedür

²⁸⁹ Beyān-ı kıay ve tehev‘ ve ğuřyān

El-kıaykıafuň fetḥi ve yanuň süķünıya kıuřmaķ ma‘nāsinadır el-kıayā ğurāb vezninde ismidür kıuşma hāletine denür el-istikāt istifāde vezninde ve el-kıayyü tef‘il vezninde maṭlaķa kıuřmaķ ma‘nāsinadır lakin řāriḥuň beyānına ğöre ‘amel ve teķlüfe kıuřmaķ ma‘nāsına dirler / kıāmüs-ı cild-i evvel evvelidedür

olur ki [6] def'-i kay için kavābiz isti'māl olunur ve gāh olur ki huḳne-i linne ve ḥalt [7] fāsidi tenḳıye ile 'ilāc kılınur tā kim mi'de pāk ola kay sākin ola [8] bu aḳsāma envā-i' mu'ācīn ve eşrebe ve süḳūf aḳrabādīnde beyān eyledük [9] muḥalliline mürāca'at olına ve emrāzu'l-kebed ḡdā-i mi'dede kīlūs bulduḳdan [10] sonra cigere inüp kīmūs bulup cigerün iki ṭameri vardur biri kīlūs [11] bulan ḡdayı mi'deden cezb ederbir cigerde bākī ḳalanı a'sāba iṣāl [12] ederimdi ciger-i mizācuḡ 'alāmetleri 'aṭeş-i şedīd ve iṣtihā-i ḳalīldür ve cānib-i [13] yemenīden bol yuyanmaḳdur ve müşeḫḫanātla zararlanmaḳdur ve cigerün bürüdeti [14] 'alāmetleri ṭutaḳlar aḳlıḡı ve şusuzluḡı ve ḳārūde beyāzlıḡı ve levn-i [15] fesādı ve açlık ziyādeligidür yübüset 'alāmetleri yübs-i femmdür ve 'aṭeş [16] ve rikḳet bevl ve beden arḳalıḡıdur 'alāmet-i ruṭübet yüzün ve gözün [17] şişmesi ve lisānuḡ ruṭübetidür ve ḳillet-i 'aṭeş ve başuḡ iki cānibine [18] ditretmesidür cümleden biri emzece-i mürekkebeden za'if kebeddür bundan [19] murād cigerün ḳavāsı ve iḳ'ālī za'if olmaḳdur yaramaz zāhir yoḡiken za'if [20] kebedün ekşeri sū-i mizāc-i sādiceden ya mādīden olur bunuḡ bilinmesi [21] ef'ālün ve zarūruḡ ḥudūşıyladur ḫālbuki dibiyle daḫī olmaya ve levn-i mekbūd [22] ekşeriyā şafrāya ve beyāza mā'il olur ve gāh olur ki levn-i bürüdet ziyāde [23] legenden ḳıramtaḳ olur ve ḡdanuḡ nüfuzı zamānında veca'-i leyyen müferrerdür [24] eger za'if cāzibe ḡalīb olursa necāsetün keşreti ve beyāzlıḡı ve leyyeneti olur [25] eger bevlde reng ve nazc olursa hāzmanuḡ 'alāḳası yoḳdur ancak

159a

[1] hazmanuḡ za'ifinden olur böyle olsa bevl hāzmıya ve ḡāyṭ-ı [2] cāzibe delālet ederzāif masikede olursa veca' dāim olmaz şıḳl ki ḥiss [3] olunur ancak ḡdā ile imtilā' vaḳtinde olur masikenün ta'cīli ile hazm-ı [4] nāḳış olur eger za'if dāfi'ada olursa sevdānuḡ ve şafrānuḡ ve māyetünün [5] demden temizi ḳalīl olur ve ḡāyṭ ve bevlün boyanması az olur şehvet-i [6] ṭa'am eksik olur sū-i mizācuḡ 'alāmeti zāifdur ma'lüm ola ki zāif kebedün [7] 'ilācı ḳavī ederve şol nesnelere ki teftīḫ-i südde etmek şānındandır anuḡla [8] süddeleri zāil ḳıla ve nazc ve līnet veren şey ile 'ilāc kılına ḡdālardan [9] ve devālardan gerek ḫārr ve gerek bārid anda zaḡferān olmaḳ lāzımdur ve ḳurı [10] üzüm cigerdeki ile ve darcın ve incir çiçeḡi ve şarāb-ı reyḫān ve ravend [11] ve ḫabb-ı remmān ve emīr-i bāris ve hindibā şuyı ve hinduba ve sükker ve 'asel ile [12] muvafıḳdur mürekkebatdan şarāb dīnārı ve şarāb uşul ve ḳarş-ı emīr bāris [13] ve ḳarş ve red ve şol ṭa'am ki üzümde ve ḫabb-ı remāndan ola cümleden [14] ekşi aş nāfi'dür ve tafşīlen aḳrabādīnimizde envā'ı üzeredür **bāb-ı ḫāmis** [15] **kebedün süddeleri beyānındadır** ciger süddelerinin ḥudūşı aḡdiyye 'aḳabince [16] ḫareket eylemekdendir o cümleden muhallebi ve ḳatayıf ve her nesne ve 'aşıde mīşālī [17] ḡalīz ḡdālaryeyüp henüz hazm olmadın ḫareket eylemekden südde ḫādiş olur [18] zīrā ḡdāyı

ğalīzūn lezūceti anı muқтаzīdūr cümleden ʔatlu ʃarāb içmek [19] egerçi riyyenūn süddesin açar ammā kebedi süddeye uğradur sebebi sür‘at [20] nüfūzi olduğıdur ki cigerūn ʔaracık mecrālarına hām iken vāşıl olup [21] südde ederriyyede ʔatlu ʃarāb südde eylemediginūn sebebi mecrāları vās‘i [22] olduğındandır ve biri daħī ciger ile meri ortasında belki ʔaşıye-i riyye [23] beyninde olan perdelerde südde olur bunun sebebi teraşıh ʔarīkiyledür [24] müsām-ı dıyık olmağla hāric olan laṭif olandır öyle olsa riyyede²⁹⁰

159b

[1] südde étmez vaḳt olur ki südde-i mākūlāt-i fāsideden olur balçık [2] ve kireç ve kömür ve ʔobraç yemek vaḳt olur ki ʃedīdu’l-ḳabz meyveler [3] yemekden daħī südde olur meşelā ālūc ve muşmula ve uvaz gāh olur ki [4] südde-i ahlāṭuḅ keşreti yāhūd ğalazet ve lezcinden olur ve süddelerūn [5] ekşeri cigerūn cānib müfe‘‘rinde olur zīrā muḥazzebine vāşıl ola süz- [6]- ülmiş olur muḥazzebūn ‘urūḳı vās‘i olur muḥallil olur ki şiddet-i keşret [7] ğāyet ve līnet kilūs olmasın iḳtizā ederve şıḳl ʃağ cānibden olup [8] bedende ağırlık olur ve südde-i vereme muḥālifdür zīrā süddelerde şıḳl [9] ekşer olur ve veca‘ ve ḥummā ekşerya zāhir olmaz zīrā cenāb-ı ‘izzet cigere [10] hiss vèrmemişdür meger ğışā-i kebedde südde ola ki veca‘ hiss olına [11] eger südde-i kebedūn muḳa‘rında olursa şıḳluḅ mu‘azzemi māsārhāde olur [12] eger südde-i muḳa‘rrede olursa edviye-i müfteḥe müshileden rāvendle hindibā [13] şuyı ve yāser gencebīn sādıc ve yabzūrı isti‘māl olına lu‘ūḳ ḥıyār [14] şenbe ve dehen lūz daħī nāfi‘dür eşreben nāfi‘den ʃarāb-ı dīnārı [15] ve sekencebīn ile rāvend laṭifdür eger südde-i muḥaddebde edviye-i müftiḥe vèrüp [16] idrār bevl eylemek lāzımdur cümleden ʃarāb-ı uşul ve sekencebīn sādıc [17] yāhūd bezūrı ve rāz yana şuyı lik ile fāide edereger südde hāreket-i [18] ḳuvvete olursa ve ‘aṭeş ziyāde ise ḫalīb-i bezir-i baḳla ve bezir-i ʔaşa ve bezir-i [19] ḥıyār ve hinduba ve sekencebīn ile ʔarş-ı emīr bāris nāfi‘dür münāsib ğıdālardan [20] hindibā ile pişmiş zırbac ya hindibāyı bādem yağıyla borani edeler [21] ve cüz‘i sirke ḳoyalar ya mezevvere ḫabb-i rummān ya müzevvere-i melūḫayan [22] ile sirke vèreler eger za‘ifi var ise pilic vèreler ve mümkün olan [23] mertebe étmege ve eti terk edeler ḫuşuşā paça kısmı şāḫib-i süddeye [24] zararlıdur eger süddeler ziyāde ishāle muḳārin olursa ʃarāb-ı sefercel

160a

[1] yāhūd ma-i hindibā ile ezilmiş bāris ʃarābı ve ḫabb-ı rummān vèreler [2] ammā mesdüduḅ ṭabi‘atı ḳabzdan zinhār şıyānet edeler ya‘nī ḳavābiz vèrüp [3] ṭabi‘atı ḳabz étmeyeler zīrā süddeyi ziyāde ederve ishāli daħī örter amma [4] sarıḳanuḅ süddelerininūn ‘ilācı ba‘ine kebed-i süddelerinde olan ‘ilāclardur [5] **bāb-ı şādis kebedde nefḫā ve riḫ beyānındadır**

²⁹⁰El-‘aşīdet ʔaşıde vezninde ma‘rūfdur ya‘nī bulamac aşına dènür

El-el-ḫazerḳa ma‘cile ile ʔarṭebe vezninde etsiz bulamac aşına dènür ḫarīre /ḳāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

El-herīs emīr vezninde El-herīse hayla keşḳūn ta‘bir olinan ta‘āma dènür /ḳāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

bu ikisinin mādde cihetinden [6] dahī farkı yokdur farkı ‘ariz cihetindendir cümleden rih-i encüre-i ğalīzedür [7] muhtebesedür gāh mekânından hareket ederve gāh étmez buña delâlet eden şıkl olmamağ [8] ve veca‘-i temeddī olmağdur bunun hudūşı ya za‘if hazm ya ğalğan-ı mākūldan [9] olur bunun ‘ilacı sefūflara ve müsehhenāt-ı kavīyye-i mufettehaya maşşūrdur ve yağı eylemek- [10] –dür o yağılardan biri sūnbül ve zerrūdur ve cevārisdür ki mā-i қaranfil ile ve bir [11] cüz‘i misk ve ‘ūd ve ‘anber ile imtizāc vērüp kebed üzerine urmağdur [12] ve țarı otı ve қaranfil şuyı ve misk ve ‘ūd ile hāl olunup zımād [13] olına dahīa‘lādur huşūşā hammām ve şarāb-ı reyhānı nāfi‘dür veca‘-i kebed dahī [14] ya sū-i mizāc-i muhtelifden yāhūd cānibinden olan süddelerdür ki kebedüñ [15] ‘urūğından olur yāhūd mebd-e-i veremdür ki ‘ilacı ke-zālik nefha-i kebed ‘ilācdur [16] dahī ziyādesi akrābādīnde görüle **bāb-ı sāb‘i evrām-ı kebed beyānındadır** imdi [17] kebedüñ veremleri ya sū-i mizāc-ı muhtelifdür sağ cānibinde olur yāhūd südde- [18]- lerdür ki kebedüñ ‘urūğında olur aşlda evrām kendü kendüde olan vereme [19] ve muğābelesinde olan ‘ađ alātında ki vereme ıtlāğ olunur ma‘lūm ola ki verem-i [20] kebed ile verem-i ‘ađ alāt ortasında fark budur ki elbette verem-i kebed helāli verem-i [21] ‘ađ alāt ortasında mustakīmdür ve verem-i muğ‘ar ile verem-i muğdeb beyninde dahī [22] fark budur ki verem-i muğdeb cinsde zāhirdür huşūşā lağar ademlerde ammā verem-i [23] muğa‘r –ı mi‘deye müşterek olup mizāhime vērür bu cihetle kavāk İcāb ederevrāmüñ [24] muvāddī emzecenüñ ‘alāmīnden isti‘dāl olunur olsa evrām-ı kebedüñ [25] ‘ilacı eger verem-i hārr ve demevī olursa basılığ emīnden faşd-ı lābeddür ba‘de²⁹¹

160b

[1] devā ‘ilāclarıyla taқayyūd lāzımdur eger taқşir olunursa mādde-i mütecehhir olur ammā mādde-i [2] verem şafrāvī ise iқdām tām tebrīde gerekdür ve şol redd-i a‘lāramürāca‘at [3] lāzımdur ki talțif ve teftih eyleye ba‘de rida‘at-ı munzacāt vērile kaçan ki intihāya [4] erişe taḥlil vācibdür ve kavābızdan hālī olmamağ gerekdür tā kim kuvvet-i keşret [5] taḥlil ile zāl olmayup mādde mütecehhirolmaya zīrā lațif olan taḥlil [6] olmağa mādde-i mütecehhir olur kışfi қalur ammā verem cigerüñ muḥaddabında olursa [7] ishālden hazer lāzımdur anuñçünki verem ‘ām olmaya elbette ifrāt-ı ishāl [8] kuvveti hāl ederve za‘if қılır tuvassıť-i beynü‘l-emrīn ri‘āyet olunmağ gerekdür [9] ve verem-i kebed muḥaddebde olduğda idrār-i bevre sa‘y lāzımdur bezūrāt-ı [10] selāseyi döküp sütün çıkarup içürmekle taқayyūd olına huşūşā [11] hindibā-i tuḥmenüñ şuyı ile ve mā-i hindibā ile serkencebin bezr-i қatuna [12] müpārek ve nāfi‘dür ‘alā‘ddīn Mañşūr kitābında verem-i muḥaddeb haққında [13] aydur ki bezir-i hinduba ve bezir-i lebb bațic ve bezir-i keşüt her birinden üçer [14] dirhem taḥāşir bir mişķāl

²⁹¹ Beyān-ı **evrām-ı kebed**

El-verem fethiyle ‘uzv-ı bedende bir ‘ariza sebebiyle taḥaddiş eden şişe dēnür

El-teverrem tef‘il vezninde bu dahı a‘zā şişüp қabarmağ ma‘nāsınadır / қāmūs-ı cild-i şāliş evāşitındadır

rāvend bir dirhemlik mağsül bir dirhem şımağ-ı ‘Arabî [15] bir dirhem cümle-i dağğ sağğ édüp ‘uşāre-i hindibā ile karşılar édüp [16] günde bir karşıdan bir mişkāl yemek nāfi’dür mesīhi aydur ibtidā-i veremün [17] hindibā-i tarī bir avuc varak gül ve benefşe ve şandalin varak-ı kākūnc birer [18] avuc kurbaga tohmı ke-zālik dağ ve sağğ eyledükden sonra bostān-ı efrüz [19] şuyıyla ve gülābla yoğurup zımād eylemek nāfi’dür ammā verem-i şafrāvīde ‘alāmet-i [20] şiddet-i hummā ve ‘ateş ve falğ ve sür‘at-ı nabzdur nārīt-i qarüre ve kay [21] ve ishāl merārı anuñ şānındandır ‘ilācı her şabāh bezir-i hindibā ve benefşe [22] ve nilüfer telyīn eylemek gerekdür yāhūd neķū‘-ı fākihe içürel helile ve şır [23] hoşk ve ternecebīn ve bezir-i leb feşān ve hıyār ki fedķūķān süti alınmış ola [24] bir yerde cem‘ édüp içürel gıdāsı arpa şuyıyla haşhaş şarābıdır

161a

[1] ve eger verem-i balğamī olursa ‘alāmeti kıllit-i ‘ateş ve hummā-i ğayr-ı hādde ve biraz balğamı ve beyāzı [2] qarüredür ve verem-i hiss olunmağdur eger veca‘ī ifrātla degül ise huķne-i nezm ile [3] tabī‘atın telyīn édüp bu maṭbūhı vèrel meşelā sināmigi beş dirhem rāz yana veanīsūn [4] üçer dirhem şeker on dirhem cümle kaynadup beş mişkāl hıyārşenbe katup mizāca [5] göre içürel ba‘de’l-naķe iṭrafil ve gülbeşeker ve cevārşāt-ı muķavīyye mi‘de-i isti‘māl [6] itdürel eger verem-i şafrāvī ise vaķt olur ki kebed ve tıhāl miyānında ve südde-i [7] vāsıta olur ‘alāmeti şalābetkebed ve ‘ateş ve yübüset olur ve dili ziyāde qurı [8] olur ‘ilācı her gün bu cüllābı içmekdür bezir-i hindibā ve rāz yāne ve kerefs ve lisān [9] şurī kaynadup şeker ile imtizāc vèrüp ‘amel olına lu‘ūk lisān-ı şevr ve şarāb lisān-ı [10] şūr dağı nāfi’dür gıdā ise zırbāc yemek kāfidür nihāyet tabī‘atın telyīn eder se [11] maṭbūh eftimūn ile edeler ma‘cūn-ı necāh dağı muvāfiğdur tenķiden sonra sirkencübīn [12] bezürī ve ‘aņşali mā-i el-aşval ve qarş-i emīr-i bāris ve qarş-i kebīr-i tenāvil eylemek [13] ke-zālik muvāfiğdur eger verem-i kebed đarbeden ve sağğadan olursa müşşer nohud [14] ve rāvend ikişer direm ve mūmiyā bir dirhem ve ğan benefşe ile ezilüp tilā olunmağ [15] nāfi’dür fi’l-cümle ibtidā-i evrām-ı kebede sekencebīn sādıc veyā bezürī vèrmek [16] gerekdür eger verem-i hādde ise qarş-ı emīr yāris yā qarş-ı verd ve yā şarāb-i dīnārı [17] ve sekencebīn ile hālīb bezir bağla ve bezir-i kaşa ve bezir-i hindibā ve bezir-i hıyār müsteḥleb [18] édüp sekencebīn üzere süzüp ma‘en vèrile veyāhūd neķū‘ emīr-i bāris ile [19] hābb-ı rummān ve temürhindī ve erik ve nilüfer ve bezir-i hindibā müsteḥleb édüp [20] vèrile yāhūd neķū‘ bezir-i kaşā ve sükker ve nilüfer vèrile eger tebrīde ihtiyāc [21] vār ise kāfurdan bir kırāt mezkūr ile halğ édüp içürile ve zımād [22] olına ammā şiddet-i harāret olmayınca kāfura mürāca‘at olmaya ammā tezeyyüd-i veremde [23] mā-i hindibā ve mā-i rāzyane ve mā-i kerefs içürülse nāfi’dür fāmmā

inhiṭāt-ı [24] veremde mā-i rāz āne emīr-i bāris veya ıurş-i emīr-i bāris-i sekencebīn [25] ile vèrile ağdiyyeden arpa şuyı ve sükker ve hindibā borānisi ki bādem yağıyla

161b

[1] cüz'ī sirke katup vèrile yāhūd ḥabb-ı rummān mezūresi ve zirbāc vèrile [2] edviye-i mevzu'ıyyeden ki zımād olınacaḡdur şandal ve zerūrd ve soviḡ şı'ir [3] ve cüz'ī sirke ile ve gülāb bir yerde ḥalt' edüp urıla vaḡt-i tezdīdde zımādlara [4] afsentīn ve zaḡferān zamm olına intihāde şandal terk olına ancak zaḡferān [5] ve afsentīn ve 'ūdī karanfil şuyıla taḡmīr' edüp isti'māl kılına şaḡib-i [6] mücez aydur ishāl lāzım olduḡda ḡıyār şenbe ile badem yaḡı zıkr eyledüḡümüz [7] maḡlālar ile vèrile 'ilāc olmaz kāfīdür sedīdi ve ḡayr-i şırāḡ maṭbūḡ [8] basfayīc ve zehr-i benefşe ve temürrhindi ve ḡāriḡūn bezir-ı ḡaşā ve bezir-i hindibā [9] ve afsentīn bir yerdeḡaynadup üzerine ya terencebin ya şır-ḡoşḡ ve rāvend ta'bīr [10] edüp vèrmek ḡadar leyyen müşḡil olmaz dēmişlerdür cümlesi eṭibbānuḡ ehlilec ile [11] saḡmūniyayı men' eylemişlerdür eger idrār idāre olınursa bezir-i ḡaşā ve bezir-i ḡıyār ve bezir-i [12] baṭınc mübāḡ mezkūre ile müsteḡleb edüp vèrilmek kāfīdür ammā verem-i bāridūḡ [13] 'ilācı mülaṭṭıfāt munzicāt ve muḡallilātdur nihāyet ḡavābızdan ibtidā ḡuvveti ḡıfz [14] ederserbetlerde zımādlarda sūnbül ve fevve ve lik ve asārūn ve zaḡferān ḡalt' [15] edüḡḡabūb ḡismından ḡabb-i ayāric ve maṭbūḡ-i 'aşūr ve basfayic her birinden [16] altı dirhem aṭtimun ve afsentīn ve 'ırḡ-ı sus ve ḡaṭmi ve persiya ve şān her [17] birinden dört dirhem ve bezir-i ḡaşā ve bezir-i hindibā ve emīr-i bāris ve bezir-i kerefs her [18] iki dirhem ḡabb-i ayāric ile bir yerde daḡḡ olanı ṭabaḡ olına üç dirhem [19] ḡıyār şenbe üzere yigirmi dirhem sükker ve buḡuḡ dirhem badem yaḡı ve rāvend ḡatup [20] bu maṭbuḡdan kifāyet miḡdārı mizāḡa ḡöre vèreler evrām-ı kebede müte'allıḡ niḡe [21] sefūf ve mu'acīn ve zımādāt ve eşrebe beyān eyledük ve bir hesi ne muḡallilde isti'māl [22] olınur biz anı aḡrabādinde tafşīl eyledük muḡalliline mūrāca'at olınā **bāb-ı şāmin su** [23] **el-ḡına beyānındadır** ve ḡaşā ki kebede za'if kebed ve kebedūḡ mizācınıḡ yaramazlıḡıdır bunun [24] şaḡibinūḡ levni şarı ve aḡ olur ve yüzi eṭrāfi ve eli ve ayaḡı şışer ve bedenūḡ [25] küllisi ḡamīr gibi olur barmaḡ başılsa cuḡur ḡalur bunun şaḡibine ḡarın ḡuruldamaḡ

162a

[1] ve rīḡ ḡoḡ vāḡı' olur ve diş etlerinde sivilciler olur buḡa badī taşā'id [2] eden necārūḡ fesādıdır **el-'ilāc** taḡlīl-i ḡıdā ve ağdiyye-i ḡalīzden ictināb ḡılmaḡdur [3] ve emīr-i bāris ile pişmiş noḡud ayne darcını ḡatup ḡāḡ ve bī-ḡāḡ yinmekdür ve su-i [4] mizācda sebḡat eden tedbīr ile taḡviyyet-i kebed ḡılmaḡdur bu bābda ihmāl cā'iz degüldür [5] zīrā muḡaddīme -i istiskādur ve aşlında su el-ḡına 'ilācı istiskā 'ilācınıḡ [6] ḡafīfdür **bāb-ı tās'i istiskā beyānındadır** muḡaddime-i 'aḡabince olur istiskā [7] bir marāzıdır ki mādde-i

bāriedür a'zānuḡ ortasına girer ve a'zā ziyāde olur [8] kalker yāhūd a'zā-i zāhirinūḡ küllisi veya muvāzi' tedbīr-i ḡidā ya'nī mi'de ve kebed [9] ve em'ā şişer kalker yāhūd qarın derisi ile yağ ortasına ol mādde dāhil [10] olur imdi istiskānuḡ envā'ı ücdür ḡāyet bed olanı zeffidür andan sonra [11] lahmīdür andan sonra ṭablīdür imdi lahmī oldur ki cemī' a'zāya irişmiş ola [12] bunuḡ sebebi za'if ciger ve bürüdet-i mizācdur ḡāh olur ki bürüdet-i istifrāḡ-ı [13] keşireden olur meşelā bu esīrden ve ḡayzdan bir mertebe kan aḡar ki ifrāṭla ola [14] yāhūd 'aḡīb riyāzetde şovuk şu içmekden olur bu ma'nā ḡammāmda ve döşekde [15] ḡarāret içinde içildikde daḡī 'ariz olur ya sebep-i za'if ṭḡālden olur ki [16] cezb-i sevdāya ḡādir olmaz sevdā-i kebede ḡalur ve anuḡ mizācı kebedi daḡī bārid [17] ḡılır bu hālle māsāriḡā bulduḡı sevdāyı bedene dāhil ederve taḡsīm ederyā za'if [18] mi'deden olur ki ḡazm-ı tāmme ḡādir olmaz bu kerre kilus ḡām kebede vardur ve kebed [19] daḡī naḡcdan 'āciz olur a'zā anı cezb edercünki kilus ḡāmdur cüz'i [20] beden olmaz bu marāz vāḡı' olur 'alāmeti beyāz-ı levn ve ḡazret-i levn ve intifā'-i [21] beden ve beyāzı ve riḡḡet-i ḡarüredür 'ilācı bezir-i hindibā ve rāz yāne ikişer [22] dirhem ve köklerinden üçer dirhem nebāt şekeri on dirhem ḡaynadup cüllāb edüp [23] içeler ve ḡidādan zīrbāc ve keklik ve ḡügercin yavrusı ve serçeler [24] beşirüp üzerine dārçin eküpyedürelers ammā ḡāyetle az yedürelers her ne ḡadar [25] açlıḡa ve şusuzlıḡa şabr eder lerse ol ḡadar nāfi'dür acı şulı ḡammāma

162b

[1] ve kibrīṭi ḡaplucaya girmek nāfi'dür eger ḡammāma girüp şu dökünmezse tamām derilüp [2] cıḡarsa inf'dur ḡızmış ḡum içine ḡömülüp batmaḡ ve arḡasın ıssı ḡüneşe [3] ṭutup ışınmaḡ fā'ide ederbu marāzda her ne ḡadar idrār-i bevl ihtimām eder lerse [4] fā'ide edercümleden sirkencübīn bezirvī ve ḡarş emīr bāris ve ḡümādur yos [5] ve anīsün veca'de ve rāz yāne ve bezir kerefs ve sünbül ve sīlḡe bir yerde daḡḡ [6] alunup ḡarınına sürseler nāfi'dür eger ṭabi'at-ı ḡabz olursa ḡab-ıb ayāric [7] ile ve ma'cün-i ḡıyār şenbe ile telyīn edeler eger bu 'illet za'if mi'de ve bürüdet-i [8] mi'deden olmuş ise ḡay edüp kelenkebīn ve anīsün vērelers ve ḡabb-i [9] iştāḡikūn ile telyīn edeler ba'de ma'cün-ı ḡörkem vērelers ibn-i Sirāfiyūn [10] idrār-ı bevlde ma'nāyı keşire naḡ edereger idrār-ı bevl müyesser olursa veyā ḡayzı [11] ṭutulmuş iken acılırsa istiskā-yı laḡyīme bu ḡadar 'ilāc bir muḡallilde bulunmaz aḡa i'ānet [12] ḡerekdür dir ammā istiskā-yı daḡḡı oldur ki māyet-i miyān şifāḡ ve terb ya iḡşā [13] ile terb-i beyninde dāhil olup andan ḡādiş ola ve istiskālarda bundan bed [14] manzar ve yed-i hey'et istiskā yoḡdur ki ādemi ṭurfe şekle ḡoyars ne-'uzubillāḡ 'alāmeti [15] şıḡıl qarın büyümek ve deri ḡırmaḡ ve el ile qarınına urulsa ṭalüm [16] āvāzı gibi ḡüm ḡüm öter aḡzında şalyarı ḡoḡ olur 'ilācı her ḡün bezir-i [17] hindibā ve bezir-i rāz yāne vāşıl hindibā ve kelenkebīn ḡaynadupcüllāb edüp [18] içmekdür eger ḡarāret-i mizāc ḡālib ise sekencebīn bezürī hindibā

şuyıyla ezüb[19] isti‘māl édeler ve ṭabi‘atın āb-i şāhtere ile maṭbūḥ helīle bir yerde ma‘en [20] telyīn édeler bu ḥabbdan vēreler **şıfatı budur** afsentīn ve ġāfeş ve anīsūn [21] ve maşṭaki ve saḡmūniya bir dirhemlik maḡsūl ve ‘ūd pelesān ikişer dirhem [22] daḡḡ ve saḡḡ édüp āb rāz yāne ile yoğurup ḥablar édeler lāzım olduḡda şerbeti [23] iki eşkāldur ‘amel édeler ve püre-i ermenī ve bīḥ-i susan ve ḡard yana ve muyzec [24] üçer dirhem bezirī kirteb yedi dirhem āhū zebeli elli dirhem arpa unı ve öküz [25] terisi altmışar dirhem cümle bir yerde ‘uşāre-i rāzyāne ile ve hindibā ile ḥamīr édüp

163a

[1] ḡarnına süreler ba‘zılar et ile deri mābeynini yarup şuyını mārūre şoḡup [2] aḡıdurlar ammā ḡaṭar-i ‘azīmdür fāmmā istiskā-yı ṭablī oldur ki riyāḥ-i ġalīzeden [3] şıfāḡ ve terb ya tārāb ile em‘ā beyninde vāḡı‘ olmış ola sebep ya ḡarāret-i kebedden [4] yāḡūd bürüdet ve ruṭūbet -imi‘deden olur çünki mi‘de ḡazmdan ‘aciz ola [5] kīlūs ḡam cigere gider daḡı anuḡ ḡazmına meşḡūl olur bu māddeden rīḡ [6] ve encüre ve efre ḡāşıl olur bu ma‘nā-i istiskā-yı ṭablīye mü‘eddī olur **‘alāmeti** [7] ḡarın büyük olup köpüḡi çıkmaḡdur ve şıḡl olmaḡdur eger bir adem bu marāz şāḡibinūḡ [8] ḡarnına elin ursa ṭablī gibi āvāz vērür bunuḡ **‘ilācı** her gün bezir-i hindibā [9] ve anīsūn ve aşl-ı rāz yāne ve aşl-ı hindibā ve kelenkebīnden cūllāb édüp içürmek [10] ġıdāsı noḡud āb ve maḡaz bādem fulful ve kemmūn ve ger uya ve naḡve ve revḡan-ı babūnec [11] ve revḡan-ı sezāb sürmekdür ya‘ni ḡarnına ṭılā eylemekdür ve ṭuraḡ otı ve mā-i [12] el-uşūl ve kerefs köhi ve rāz yāne ve anīsūn ve zaḡūr ve rīze-i germānī ve naḡve [13] ve ḡaṭar sālyūs üçer dirhem aşl-ı idḡīrve reffāḡ-i idḡīr ikişer dirhem muyez [14] ṭayḡı yigirmi dirhem bu cümleyi mümkün olduḡ üzere daḡḡ édüp dört raṭal [15] şuyuḡ nısfī ḡadar ḡalınca ḡaynadup süzüp birer raṭal ‘asel ile ḡıvāma getürüp [16] günde otuz mişḡāl yüz mişḡāle varınca niçe gün müdāvemet éde bimār’allah marāz [17] zāil olur ve bu sefūdan ġāfil olmamaḡ gerekdür ‘ilācı bezir kerefs ve rāz yāne [18] ve anīsūn ve asārūn ve ḡaşṭ ve zerāvend ikişer dirhem rīze-i germānī üç dirhem [19] sūnbül veca‘de birer dirhem bu cümleyi döküp günde ikişer mişḡāl isti‘māl édeler [20] yāḡūd medḡūḡı sūkker ile ḡarışdırubyeyeler eger telyīn murād olunursa bu sefūdan [21] beş maşḡālın beş maşḡāl ḡıyār şenbe ‘asl ile ḡarışdırup un maşḡāl olduḡda [22] ısıcaḡ mā-i uşūl ile ḡall édüp aḡ ḡarnına içeler çünki marāz-ı maḡaṭ ola naḡc [23] sākin olur ol vaḡt babūnec ve ṭuraḡ otı fevdinc ve iklīlū’l-melik ve mer [24] –zencūş ve kemmūn bir yerde saāḡ olunup ‘uşāre-i sezāb ile yoğurup ḡarnına [25] süreler istiskādan bir nev‘ine daḡı cīn derler ki ṭablī ḡısmındandur **‘alāmeti**

163b

[1] intifāḡ-ı baṭndur nihāyet bunda köbük ṭaşra ḡāric olmaz ve ḡarın büyük olur [2] ḡüyā ‘avretler memesi gibi olur **‘ilācı** her gün bezir keşūt ve kesani ve rāz yāne [3] ve şıbş ve

nebāt cümlesin kaynayup cüllāb olup içilse eger telyīn-i ṭabi‘at iktizā [4] éder se bu maṭbūhla éde sınamakı yedi dirhem şibş beş dirhem bezir-i hindibā üç [5] dirhem sükker surh ve terencebīn onar dirhem mağaz hıyār ve on beş dirhem hindibā şuyı [6] elli dirhem bu cümle kaynadup mizāca göre ṭabi‘atın telyīn édeler eger istiskāda [7] ḥummā ve ‘aṭeş-i ifrāṭla olursa ziyāde ḥār ile mu‘ālece olunmaya şimdiye dek [8] naql eyledüğümüz ‘ilāclar muṭlak ve şimden girü naql édeceklerimiz müşterek’un-nef’dür [9] cümleden istiskānuḥ ‘ilācları cev‘e ve ‘aṭeşe şabr édüp étmek kısmını terk [10] étmekdür eger ḳādir olmazsa ḡāyet az kepekli etmekden yiye ammā ol daḥī berk pişmiş [11] gerek ve cümleden ḡalīz ḡidāları terk éde ve her yise ve muhallebi ve baş paça ve lezc [12] olanı isti‘māl étmeye ve imtilā’dan ziyāde ihtirāz éde ve tehlīl olan riyāzetlere [13] meşḡul ola ve dirilmek ve güneşde oturmak ve kızmış tenevvürde [14] başın ṭaşra çıkarup otura ve şabr éde ve deniz ḳumına gömülmek daḥī [15] a‘lādur eyü ‘ilācdur ve ḥicāz ve lāzyetlerine hicret étmek müstesḳiye enf’ ilācdur [16] eşrebeden zıkr eyledüğümüz envā’dan ḡayri ‘uşāre-i ḡāfiş tiryāk-i fārūḳ ile [17] nāfi’dür zīrā yigirmi güne dek noḥud ḳadar tiryāk yéyüp veya ḳarş-ı verd yirse üzerine [18] şarāb-i ḡāfet ve yāḥūd ‘uşāre-i ḡāfeş içeler istiskādan ḥalāş bulur şeyḥ [19] İbn-i Sīnā ḳānūnda aydur ‘Arab develerininüḥ süti ki şeyḥ ve ḳışum otlagduḡiçün bir niçe [20] gün içilse ḥalāş olur buḳrāt aydur ki aşḥāb-ı istiskādan bir cemā‘at ‘arab vilā- [21] –yetinde deve sütin ve deve köbügi ceke yolın için ḥalāş boldı şāḥib-i mücez dir ki [22] bir ḥātūn istiskāya mübtelā oldı ol ḳadar anār yedigi mübālaḡadan naqlī ḳābil degül [23] ḥalāş oldı ma’l-is‘īde aydur ki ḳarāş-i māzer reyūn istiskāya ḡayri ‘ilāc istemez [24] fi’l-cümle müstesḳinün müshilātı rāvend ve sirkencübīndür bir dirhemden iki dirheme [25] varınca şafrāvīde helīlic ve rāvend ve afsentīn buçuḡar dirhem sevdāvīde eftīmūn²⁹²

164a

[1] ve ḡārīḳūn ve helīlic esved ve ustuhūdūs her birinden nısf mişḳāl nihāyet bu [2] edviye-i rub‘ dirhem maḳal azrak ve rub‘ dirhem keşira zam olunmak gerekdür aḥlāt [3] keşirenü-ıḡ ihrācına ihtiyāc-ıḳavī ise ḳanḡı nev‘ ise bir ḳac kerre ‘amel olina ammā [4] badem yağıyla zıkr olınan edviye ıslāḥ olmak gerekdür ve līnet çok olmamak gerekdür [5] zebūn olmaya müstesḳinün ‘ilācı için idrār-ı bevl olduḡda kerefs toḥmī ve anīsūn [6] ve rāz yāne ve hindibā ve hıyār ve ḳabaḳ ve ḳarpüz toḥmı ve ḳarş māzrebūn ile édeler [7] bunların ḡidāları fuşulī ḳalīl olanlardır meşelā pilic ve sevken ve gügercin yavrusı [8] ve ekşi āş ve ekşi anār ammā büryān édüp bezūrāt-ı ḥārre ile isti‘māl olina [9] dārçīn ve fulful ve zencebīl ve zaḡferān ve ḳişniş gibiler ile isti‘māl édeler [10] edviye-i mevzī‘ler ki baḳı olıcaḡdur keçi ve şıḡır nicesi ve būrak-ı sirke ve naṭrūndur [11] ve kibrītdür ammā istiskā-yı laḡyīmede cemī‘

²⁹²El-şebes şinūḡ kesriyle dere otı dedükleri nebāta dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşitındadır

bedenini tıllā edeler istiskā-yı zaqqīde ıarnına [12] ve istiskā-i ıablīde eıraf üzere buyaqıdan iz'af tuz ve sirke ve sünbül ve isterlerse [13] bunu yāhūd zıkr eyledügımız minvāl üzere 'amel edeler hükemānuı çok ısrārın gördüm [14] ammā bir ğarib sere melākı oldum ki bir ferd aıa melākı olmamış idi bir Hindī hekīm [15] gördüm vilāyet dēmiřkda her ne nev' olursa istiskāya 'ilāc eder di [16] çok zārılık eyledüm ki ta'līm ede etmedi aıer yüz ğuruş vėrdüm ta'līm eyledi ve bir [17] niçe müsteskıye anuıla 'ilāc eyledüm taıallüf etmedi bimār'allah ta'ālā meřelā ğıdāda ve řarābda [18] pirhız üzere olup i'tidāl üzere olmaı müsteskınuı levā-zemenddür böyle [19] olsa bir vaııııye miıığarı arpa unını pāk edüp elekden geıirüp ba'de sütlegen [20] dedükleri devānuı tāze iken kesüp süti ile ğamır edüpyoıurup fulful-dānları [21] kadar ğablar edüp gölgede kırudup ve yerde gezen kıablubaıanuı kıabuııı yakup [22] kül edüp üç vezni kadar 'asel ile ma'cün edeler her řabāı bir dāne ğabbdan [23] ve fındık kadar ma'cün isti'māl eden kimesnenüı vüçüdında istiskādan [24] eřer kıalmaz buıa bir 'ilāc bedel olmaz ğaflet olınmaya **bāb-ı 'ařer emrāz-ı em'ā beyānındadır** [25] baıırsak insānda altıdur birinüı adı eřnā'şirdür ve birinüı adı şayemdür ve birinüı

164b

[1] adı defāf ve birinüı adı a'üd ve birinüı kıolon ve birinüı müstākımdür emrāz-ı [2] em'ādan biri ishāldür bu daıı emā-i ğulāddan veyāhūd edviye-i müshilden [3] olur ki em'ānuı kıavasını za'if ede yāhūd aıdıyyeden olur ki lezüc [4] ve yelimişik ve balıamı ğiryeye ola yāhūd iştiğasız eklden olur ya neffāı ğıdālardan [5] olur ki riıler tevellid edüp mi'denüı iřtimālin men' ede pes imdi [6] a'zādan olan ya 'uzv-ı ma'nīden olur yāhūd ğayrı ma'nīden zāhir [7] olur meřelā dimāıđdan ola ki andan nāzil olan ğıdā-yı fesād ede mi'deye [8] ve em'aya def' ede böyle ishālüı nütileri maıfüz olur ve nevm 'aıabince olur [9] bir daıı ishāl mi'deden olur ki eger za'if ğazma kıādir olmazsa [10] böyle ishāl şıııl-ı mi'de ile olur yāhūd ğazma fı'linüı teşvişinden olur [11] böyle olduıda ğıdā-i fāsıd olur ve řabi'at anı fāsıden def' ederya za'if [12] masikeden yāhūd rāfi'anuı za'ifından olur yā cigerden yāhūd māsār yakādan [13] ishāl mi'de ile bunun farkı mi'denüı fı'linüı istıfāsından bilünür zıra [14] fı'lini māddeye istiskā ederbu kerre kılūsından mi'de zarar olmaz řabīb-i mücerreb [15] kıatında mi'desinde za'if olan ile kebedinde za'if olanuı teşşişinde 'usret [16] olmaz zıra ishāl mi'deyi çok olur ammā muttaşıl olmaz ve mi'denüı ekşeri [17] merākı ğündüz ve kebedinüı geıe olur bu kerre kebedi ile ishāl māsarııa feraıı [18] budur ki levni ve bevlı müteıayyür olur ve mi'denüı ğalt mündef'i-i kebediden keşir [19] olmaııdur ve kıalılı'l-merāt ve necāset-i muıtelııta olur ve kıöbük bu marāz böyle [20] olsa ishāl kebedi ğazmadandır ki bāıl ola yāhūd za'if ola [21] ve meşuş ola böyle ki ola ishāl kılūsı ğāric olur kıimusi deıül sebebi [22] baıılān-ı ğazmdur yāhūd ğazmı ziyādeıe ğāric olur za'if ğazma için [23] yā fāsıdu'l-ıazm ğāric olur

teşvîş-i hâzma için ve ‘adem nazîh olmak [24] yâ masikedendür öyle hâric olur zîrâ hazmı ziyâde olmuş kîlûsîde [25] gıdâsı dahî müddeti kebede qalîl olur ve et yopundusı gibi hâric olur

165a

[1] bu ma‘nâ yâ câzibedendür ki cezbe qâdir olduğı kadar cezbe ederböyle ki ola [2] hâric olan keşîr olur ve kîlûsı olur imdi ishâl-i kebedi yâ veremden veya [3] süddeden olur zîrâ ağdâ-yı meczûbı nüfûzı qâdir olmaz bu küree-i em‘âya [4] rücû‘ ederbu qaziyye muqarrer olçaq buña ishâl mäsâriki müşârek olur [5] bu ikinün farqı marâz-ı kebed ile ve ‘adem-i ‘alâmâtiyle zîrâ şıql-ı kebedde ekşer ve yan cânibine [6] meyl eder ve gâh olur ki mäsârikişdür şıql zâhir olmaz eger südde ve verem etrâfda [7] ise yâ em‘â-i cânibinden ise anâ kîlûsden şıqllet vèren nesne hâşıl olmaz [8] yâhûd ishâl cigerde tamar ağrı acıduğından olur ya tamarun yarıldığı için [9] olur yâhûd cerem-i kebedden yaraşık olduğından olur bu ma‘nâ dârbede [10] ve saqtede olur ya halı-ı hârrede olur bu kısım ekâldür elbette qan çıkar [11] böyle iken iltihâb ve kuvvet ve şiddet ‘ateş ziyâde olur yâhûd ishâl-i kebedi [12] mädde-i fäsideden olur ol mädde cigeri def‘â muhtâc eder bunun ‘alâmeti [13] maddenün nev‘-i ishâlde çıkmağından ma‘lûm olur meşelâ çıkan şarı şü [14] veya irin veya halı-ı şafrâdan muhterâk eşyâ olur bu nev‘-i kebeden lahmî [15] pâreler çıkmağa mü‘eddî olur em‘âdan olan ki secahdan ola anun sebebi [16] ya halıdır ki qazıcıdur eger ol halı şafrâvî ise iki haftada qarha [17] peydâ edervakt olur ki qarhâler bağırsıkları deler şıql qarına çıkar bu kerre ol [18] hurûc eden şıql qarında cem‘ olur gören müsteski şanur andan olur ekşeriyâ [19] bunu mevt taqaddim eder qarhanün eslemi yoğun bağırsaklarda olandur azri [20] şaim dedükleri bağırsaklarda olandur zîrâ ekşeriyat ‘urûk olduğından mâ‘adâ [21] cigere qarîbdür ve merâre anun içine çok dökülür ammâ sevdânun karhe etmesi [22] kırık gündedür eger sech-i sevdâvî qarha ile ishâl-i sevdânun ‘alâmeti [23] yer üzerine vaz‘ olınsa qaynamaqdur bu hâl zâhir olduqda fi‘l-hâl oldur [24] eger ibtidâ vâkı‘ olsa hâl şıhhatde yine qarha ederimdi em‘âda za‘if [25] kanqısındadır bilinmek lâzım geldükde mevzu‘ veca‘ ve veca‘ün kuvvetiyle zâhir

165b

[1] olur zîrâ inçe bağırsakların evâ‘î şedîd olur yoğun bağırsakların evcâ‘î [2] şedîd olmaz ve ishâlün bir ‘alâmeti qarşibdür yufqa ise veca‘-i ekşerdür ‘aksi dahî [3] böyledür eger qarhâler bed râyiha vèrse muhallil batmışdur gâh olur ki sech edviye-i müşile [4] ‘aķibinde olur bu nev‘ eslemdür dördinci günde vâkı‘ olur gâh olur ki emrâz-ı [5] hâdde ‘aķibinde olur bu yaramazdur bundan halâş olur gâh olur ki ishâl mi‘deyi [6] şancur olur bu nev‘ ishâl-i em‘âde kuvvet-i masikenün za‘ifinden olur yâhûd [7] ruṭubet-i mezliqadan olur ki ruṭubâtı reddi ederşol fuzelât ki bedende cem‘ olmuşdur [8] ve terk veya tatlâ hâbisdür ya fuzelât-ı

mesāmdan def` eyler ya ḥabs bu esīrdür ki taḥlīl [9] olmışdur yā ḳaṭ'-ı 'uzv yāḥūd ḳaṭ'-ı ri'āfe mu'tāddur yā eṭrāf-ı 'urūḳda süddeler [10] olduğudur nüfūz étmez cigerden a'zāya ḡıdā olmaz pes ṭabī'at anı def` éderishāl [11] olur ishāl bedenīde ba'zı mecrānidür 'alāmeti imtilā' ile ḳuvvet-i dāfi'anuḡ ḳuvvetinüḡ [12] ma'lūm olur ve 'aḳabince ḥaffet gelür bu envā'uḡ küllisinüḡ ḳaṭ'ī ḥıṭādur ishāl-i [13] bedenīden ba'zı a'zānuḡ zūbānından olur bunun ḥudūḡı iltihābla ve ḥummāyı daḳḳ [14] ile ve ḥāric-i evvelinüḡ bed rāyihāsiyle iḥtilāfu'l-vānīle ma'lūm olur ve 'uzvda [15] ifāt 'alāmātinuḡ 'ademiyledür ki ishāl iḳāb éderḳaçan ki eriyen a'zā ishālde yaḡlı [16] ve lehmiü'l-şekl olsa ve ḡalīz ve çerb ḥāric olsa meşelā kızıl et çıḳmaḳ gibi bu cebrili [17] olmaz ḳaçan ishāl ḥalṭ ḥādüḡ zūbānından olsa ḥadīdi ve mādđi olur ishāl-i [18] bedenīden biri daḡı ḥalṭ-ı fāsidden olur ki ṭabī'at anı mekrūḥ görüp def` éder[9] bu ḳısmından ḥurūcından elvān-ı keşīre ve rāḥet vardur ama şol ishāl ki 'uzv-ı ḡayr-ı [19] ma'nīden olur az olur ki ḳanlı şu olur verem deşeldüḡiçün ḳanḡı 'uzvda [20] olursa olsun ḥattā göḡüsde bile olur bu ma'nā taḳaddüm-i verem 'alāmetidür 'ilācı [21] imdi ishāl muḳbażātla ve müferreḥātla men' olunmaḳ lāzımdur ve müvādde ḡalzet ve birini [22] isti'māl eylemek gerekdür vaḳt olur ki muḥadderāta muḥtāc olur ve ḡāḥ olur ki ishāl ṭaraf-ı [23] aḡre men' olunur bu ma'nā idrār ile olur yaḳı ya derletmek ile ya 'aza-i ḡalebe [24] şīşeler çekmek ile olur şol ishāl ki metnā ve lāt sebebi ile ola anuḡ sebebi

166a

[1] men' olına ve eşeri 'ilāc olına bezm-i taḥme ve fesād ḥazmda beyān eyledüḡimiz buḡa [2] nāfi' 'ilāclardur şol ishāl kim a'zādan olup sū-i mizācdan ola zıddı ile [3] na'dīl eylemek lāzımdur şol ishāl ki ṭamarlaraḡızları yarılıp ya kesilmekden ya ḳarḡa- [4] -lerden ola yāḥūd fesād-ı aḡdiyyeden ya cigerden ya māsārīḳādan ya bedende süddelerden [5] veya nezlelerden ya ḳuvvet-i ḥazmanuḡ ve masikenüḡ za'iflarından ola anuḡ 'ilācında [6] ṭabīb-i ḥāzek olan muḳbeżedat-ı şarfadan ḥazer étmek gerekdür zīrā kim bilür ishāl-i [7] seddi ya veremi ola ve ciger üzere ol edviye vaż' eylemege tedbīri ziyāde ola [8] zīrā vaż' ciger mevādınuḡ ta'ffine sebeb olur bu ḥinde şarāb-i seferceli gibi nesne [9] olmaz zīrā bunun ḳabzında şefīḡi daḡı vardur ḥuşūşā hindibā şuyında ışlanmış [10] ḥabb'r-rummān ve zürürd ve sefūf maḳlayāşa nāfi'dür ve ḳaşā ve mā-i hindibā ve kerefs [11] ve mā-i rāz ziyāde bir yerde ḥalṭ olunup vērilmek laṭīfdür ammā merāret ve 'aṭeş ziyāde [12] olmamaḳ gerekdür şol devālar ki ishālī ḥabs édermūmiyā ve ḡül ve ḡül-nār ve zamaḡ [13] ve ṭīn-i Ermenī ve ṭerāşış ve ṭabāşir ki büryān olmuş ola ve mersin yemişi ve yılḡın [14] yemişi ve kāfūr ve ḥabb'ur-rummān ve leḡiyye'üt-tīs 'uşāresi ve bezir ḳaṭuna ve bezir-i [15] reyḡān ve bezir-i merrū bezir-i lisānü'l-ḥamel ve kemün ve anīsūn büryān olmuş gerekdür [16] ve daḡı ḳābız yemişlerden elma ve alūc ve amrud ve ayva ve ḥurmā ve aḡaç ḳavunu [17] bunlaruḡ şerītleri

ve reyleri nāfi'dür ki bu devālar içmekle ve yemekle ve zımād [18] kılmağıla ve akrabādinde yazılan vech üzere 'amel olına kaçan ishālle sahic olsa [19] muqarrebāt üzere büryān olunmuş tuhmeler gibi ve t̄in-i Ermenī gibi ve mürekkebātndan dahī [20] karṣ-i ṭabaṣir kāfūrī ḥummās ve sefūf-i t̄in fā'ide ederve sac̄e ve göbek burmağa [21] ḥabb'ur-rummān ve zikr olunan eṣyā müfiddür ishāl zalk̄inūñ edviyesi şedīdu'l- [22] –ḳabz gerekdür rabb-i süs ve rabb-i sefercel ve summaḳ ve sefūf ḥabb'ur-rummān gibi [23] ḥuṣūṣā māzū ve summaḳ ve anār kabuğı her birinden bucuğar dirhem saḥḳ olunup [24] yimede ağı ile ḥamīr miṣāl yoğurup ekṣi anāruñ içine koyup büryān olunca [25] ṣabr olına mi'de saḥḳ olunup isti'māl olına mesīḥī dir ki biz tecrübe eyledük

166b

[1] ishāl-i dāim için deve kuşu kırsağı veya yumurdası kabuğı devr bulanup [2] iki dirhem in lebb-i sefercel ile ve yarup emīr-i bāris ile isti'māl edeler mersīn şuyı [3] ve ayva şuyı gül yağında kıynadup şu havāya gēdüp yağ bāḳī kıala bir kettān [4] bezin bulayup bu ḥāl ile mi'deye ve em'āya koymaḳ eyü 'ilācdur eger bu yağa bir miḳdār [5] sünbül ve aḳıḳaya zamm olinsa dahī laṭīfdür ruṭubet-i mezliḳānuñ ishālne helīlic [6] gibi 'ilāc olmaz zīrā 'aḳabinde ḳabzı vardur mizāca göre taḥammüle göre vèrile [7] seḥ evveline ekṣilerden ekṣār olınmaya ḥuṣūṣā ziyāde ekṣi olsa summaḳ ishāl-i [8] kebedi ve mi'deyi ve bedeninūñ 'ilācı müşterekdür ya ḥuṣūṣ-ı ḥarāretten veyāḥūd [9] ḥalt-ı ḥārrdan ola ve 'aṭeṣ dahī ola ve kıavrulmaḳ semüz ot toḥmı müsteḥleb [10] olup şarāb-ı uşul veya şarāb-ı teffāḥ veyāḥūd ikisi ma'en vèrile ya şarāb-ı [11] rummān veya şarāb-ı ribās dahī 'alādur eger köbügi dahī purasa bezir-i ḳaṭūnayı [12] kıavurup gül yağıyla köbüğine süreler ve bezir-i ḳaṭūnayı yalnız zikr olunan eṣrebe [13] ile ki bezir-i ḳaṭūna gül yağıyla kıavrulmuş ola vèrilürse dahī ḥūbdur cümleden [14] ḥabb'ur-rummān on direm şandal ve zer ve verd ve emīr-i bāris ve mersīn yemişi [15] dörd direm ıssı şuda ıṣladup ya lisān-ı ḥamel ya hindibā şuyı ola ba'de [16] süzüp ol şu ile kıavrulmuş semüz ot taḥmuñ müstaḥleb edüp içüreler [17] ya elmā ya ayva şarābile cüz'ī ṭebaṣir ve bir cüz'ī kāfūr dahī ezüp vèreler [18] yāḥūd kıaraṣ-i kāfūr ile şarāb-ı teffāḥ ezüp vèreler ve em'āyı gül ve şandal [19] ile ve zerürd ile mā-i sefercel veya mā-i ās ile bir bezi ıṣladup tebrīd edeler [20] ya'nī bezi bu mezkūr miyāḥ ile em'ā üzerine kıoyalar eger bu mezkūrāta cüz'ī [21] sünbül ve zağferan zamm edüp zımād olunrsa ziyāde nāfi'dür bu günlerde şarāb-ı [22] teffāḥ ile veya şarāb-ı şandal ve kıavrulmuş arpa ununuñve yāḥūd [23] kıavrulmuş arpa şuyıdur belki vācib olan arpa şuyını şarāb-ı teffāḥ ile [24] ve mezūre-i ḥabb-ı rummān ile isti'māl eylemek gerekdür eger zārūrī olursa [25] kıoruḳ şuyıyla zīrbācuür eger ṣehvet kıavī ise kıoruḳ şuyı ile pişmiş

167a

[1] biliç şorbasıdır veya madkūḵ ḥabb'r-rummāndur kavrulmuş sumak ve şa'ir muḵaşirdür [2] ve kavrulmuş ḥaşḥaş ile ki daḵḵ ile imtizāc bulmuş ola isti'māl olına eger kuvvet-i [3] zaiife olup nev'ā mizāc mu'tedil ise ve ḥalt-ı mündefi'ün keyfiyyeti şālih ise [4] kavabız kıoya mersin şarābı eyü eşrābı isti'māl olına şol ishāl ki bir yerden [5] ola şarāb-ı ās ve şarāb-ı sefercel ve sefūf-ı maḵliyā ve yılğın yemişi ve summak [6] ve kemmūn ve anīsūn ki kavrulmuş ola ve aḵaḵıya ve mersin yemişi ve kavrulmuş [7] günlük nāfi'dür eger ishāl ḥarr ise bārid ğıdālar a'lādur ḥuşuşā pilic kavurmaları [8] ve zerurd ḵurı ḵişniş ile müberrez ola veya sumak ve kemmūn-i muḥımmaş ile [9] beşürmiş ola ve ḵoruk şuyı kuvvetle gerek pilic ve gerek ğayrī şorbalar ve merāklar [10] ishāle çandān münāsib degüldür nihāyet 'aşeşden ḥafḵımızdan şorbalar müberrez [11] olup vērile dedük ammā gügercin yavruları ḵābız tuḥmeler ile vērile [12] nāfi'dür eski peynirün tozun ğusl edüp büryān ḵıldıḵdan sonra döküp [13] bir dirhemden iki dirheme varınca ḵābız rebler ve ḵābız-ı 'uşāreler ile vērile [14] fā'ide ederve seḥcen def' edereger peynirün mazarratı ki 'aşeşdür büryān olmuş [15] ḥabaşir ile semūz ot toḥmı veya 'uşāresi ile tebrīd edüp 'aşeşe 'ilāc [16] olunursa bunun ḵanda 'ilāc olmaz ḵaymağı alınmış ve süzülmiş ekşi yoğurt [17] ayrı ki pişürülmüş ola birḵac kerre ḵızmış demüri içine şokup zehrın [18] alup içürelere ammā ḥummāsı var ise bu 'ilācı etmeyeler ve yoğurt zararlıdır [19] eger meshülde ve nabzında kuvvet-i melāḥaḥa olunursa hoş ve illā ğıdā virmek [20] ile kuvveti ve nabzı ziyāde olmasa kuvvet cihetinden 'ilāc etmek gerektür eger [21] ishāl buḥrān sebebinden ise tutmak gerektür mücib za'if olur ishāl [22] baḥşinde aḵrabādinde o ḵadar tafşil ve ol ḵadar mu'ālecāt vaz' eyledük ki sā'ir [23] kebetde olmayup müte'ḥarrin daḥī beyān etmişlerdür her nev'i bir ḥāzıḵ kimesnenün [24] tecrübesi olduğundan ğayrī bu faḵir 'ilāc eyledüğüm merzāya niçe ḥavf eder üm ki [25] tecrübe eyledüm āḥer mısırdā sulṭān ḵalaven bīmārḥānesinde re'isu'l-eṭṭibbā

167b

[1] iken şübhemî ḥal eyledüm her def'ā marāz beyān eyledükçe terākīb üzere beyān [2] olunmak ğayrā olmağın envā' tedbiri aḵrabādine ḥaşr eyledük **bāb-ı ḥādī** [3] **'aşer-i seceḥ ve ḵurūḥ-ı em'ā beyānındadır** imdi bağırsak şıyırılmak ve bağırsaklarda [4] cerāḥet olmak ishāle olur ve 'alāmātine ve nev'ā mu'ālecātına müte'alliḵ kelām [5] ishāl beyān olduğunda sıyḵ eylemiş idi fi'l-cümle süt içinde demür söyündürmek [6] ba'de mā'iyetin olup zamağ-ı 'arabī ve kavrulmuş ḥabaşir içürmek eyü 'ilācdur [7] la'ük ḥaşḥaş ve şarāb-ı incibār ve şarāb-ı teffāḥ ile şarāb-ı mersin ḵat'ā [8] nāfi'dür bu baḥişde şāḥib mücez aydur kavrulmuş arpa ve yumış birinc ve kavrulmuş [9] şüret-i ṭarüsi ve sükkerli yaprak ve ḥaşḥaş ḵabuğı ve celnār ve zerurd [10] ve ḥatme ve mersin yemişi yabrağı beşirüp ve süzüp yumurṭa şarusıyla [11] ḥalt

ve mizāc édüp ba‘de gül yağı ve keçinüñ bögrekleri yağı ve kavrulmuş [12] şımağ-ı ‘Arabî ve nişasta ve demu‘l-ahvîn ve kehriba ve mercân köki bir dirhem cümle-i [13] kâ‘ide-i muḳannine üzere ıslāh édüp qadar kifāye-i ihtikān olına gāyet müpārek [14] ḥaḳḳındur ibn-i Māsū‘ya seceḥ ve ishāl-i dem için gül-i surḥ ve bezir -iḥummāz ki [15] kavrulmuş ola üç dirhem olup yine kavrulmuş şımağ-ı ‘Arabî ve keşirā ve nişastadan [16] birer bucuḳ dirhem cümle daḳ-i saḥḳdan sonra lu‘āb-ı bezir qaṭuna ile qaraş olunsa [17] ve zıkr eyledügimüz eşrebeden biri isti‘māl olınsa nāfi‘dür dir eger bağırsaḳda [18] verem olsa bezir-i qaṭuna ve leḥem-i şāhsferem ve leḥem-i lisānu‘l-ḥāmel berāber édüp [19] cümle ḳaynadup sükker ile lu‘ūḳ eder lerse lā-naẓırdür bunun daḥî külliyāt ve cüz- [20] ‘inātı aḳrabādinde beyān olunmuşdur **bāb-ı şānī ‘aşer-i mağaş beyānındadır** [21]fethetin yaḥūd ḡayn-ı mu‘cimenüñ sükūniyla veca‘ ḥafıfdür ki ekşerā ince bağırsaḳda [22] olur sebebi bārīḥ maḥbūsdur veyāḥūd fuẓül-i şafrāviyedür veyāḥūd [23] balḡam-i mālihdür ki fuẓülü ḳazıcdur veyāḥūdsevdā-yı ḡalīzdür ki em‘āya [24] yapışmışdur yāḥūd ḳarḥadür veyā veremdür bunlar olmazsa ḳurdıldur ki [25] ızırāb vērür ḡāḥ bunun sebebi bedenüñ küllisinde olur ḡāḥ olur ki²⁹³

168a

[1] ḡıdādan olur vaḳt olur ki buḥrānı olur bes böyle ki ola ishālden [2] ma‘lūm olur eger bevlı beyāz olur ise emrāz-ı ḥāddeden olur eger [3] bevl aḳal olup ‘alāmet-i āfet olmasa dimāḡda daḥî āfet olmasa böyle iken mağaş [4] olsa ishāl muḳararrerdür eger mağaş-i müşettüdet olmasa ḳolınça şebīḥe olur ‘ilācları [5] ile ‘ilāc olunur zırā ma‘şla ḳulunç beyninde münāsib vardur meşelā veca‘ mi‘de ki [6] ḥafıf ola ma‘zıdır eger ḥafıf olursa ḳulunçdur bunlar mā beyninde ‘umūm [7] ve ḥuşuş vardur **bāb-ı şāliş-i ‘aşer ḳulunç beyānındadır** bu bir marāzıdır ki birazıñ [8] ḥurūcına māni‘dürbu cihetiyle veca‘-i ‘azīm peydā olur ḳolınçuñ veca‘i külliyenüñ [9] veca‘ine müşābihdür ancak farkı veca‘-i külliye bir mev‘zından tecāvüz eylemez ḳulunç [10] bunun ‘aksıdır eger ḳulunç balḡamı ve ḡalız ola şıḳl ile muḥteliṭ olur ‘alāmeti [11] şiddet-i veca‘ ve süḳūt-i iştihā ve taḳaddim-i tuḥmedür ve ḳulunç zuhūrında evvelbirazıyla [12] balḡam-ı lezc ḥāric olmaḳdır ‘ilācı şır hoşḳ ve rāz-yāne ve anīsūn ve bezir kerefs [13] ve kelenkebīn tenāvil eylemekdür eger cevāriş seferceli müşhil ile telyīn-i ṭabi‘at olunursa [13] muvāfiḳdur veyāḥūd ḥabb-ı ayāric fiḳārā türbūd berd dirhem şehem-i ḥanzal ve nemek [14] hindi birer kıraṭ maḳal erzaḳ iki danḳ cümle saḥḳdan sonra lu‘āb bezir qaṭuna [15] ile ḥabblar edeler mizāca göre isti‘māl olına ammā ‘Alā‘ddīn-i Mañşūr aydur [16] bu ḥuḳne cümleden oladur şıfati budur senā yedi dirhem incīrden dāne ‘ineb [17] ve sebistān yigirmişer dāne ḥişḳ ve ṭuraḳ otı onar dirhem babūnec [18] ve iklilü‘l-melik onar dirhem ve sezāb ve

²⁹³**El-tem‘iş** tef‘il vezninde bir kimsenüñḳarnı aḡrımaḡla derd-i nāk olmaḳ ma‘nāsınadır yaḳal tem‘iş baṭına izā evcā‘a **el-maḡiş** mimüñ fethiyle ve ḡayn-ı mu‘cimenüñ sükūni ve fetāetinle sāncu ‘illetine dēnür cem‘i imḡāş gelür / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıtındadır

cevgendür ke-zâlik şirügan ve hindibâ [19] onar dirhem burak buçuk dirhem kırmızı sükker yigirmi dirhem cümle kaynadup [20] ‘âdet üzere huğne edeler gâh olur ki kulunç kolundan olur bundan [21] çok vâkı’ olur ki âdem olur vaqt olur ki kulunç süddeden olur [22] gâh olur südde-i rihden olur bunun sebebi em’ânun tecvifinden rih -ı[23] galiz olup em’âyı südde ederbu kısmun ‘alâmeti haffetle ve sür’at-i intiğâl-ı [24] veca’ ile qarunç ba’zı mevzu’ı yumurlanmak ile ve gökrükce hıffet bulmağdur

168b

[1] ve ekşer kulunç rihden ve şıklıdan olur ve tevellüden bâ’iş olan elma ve amrud [2] ve ayva ve aluc ve kabağ ve hıyâr ve pirinc ve üzüm yemektür ke-zâlik şulu şarâb [3] ve yemiş üzere şu içmek ve ba’de’l-harke cimâ’ eylemek kulunça bâ’ışdür gâh olur ki [4] südde-i şafrâdan olur bu kısım nâdirdür vaqt olur ki kulunç bağırsağ tolaşmağdan [5] olur imdi kulunçun envâ’ının ‘alâmeti iştihâ-i kalil olmağdur huşûşâ halviyâtdan [6] ve yılğudan ziyâde nefret eylemekdür ‘üşyân ve tehvi’ çok olmağdur ve gâ’it [7] muhtebes olmağdur mağaş olduğda hazm zâhir olur kulunçda ‘aksîdür vec-i’ [8] zuhr ve sağın lâzime-i kulunçdur ve ‘ateş-i müştred olduğı dahî mäsârikanun [9] ağızları tolduğıdur ki içdüğü şu cigere vâşıl olmaz ve içmekle kâni’ dahî [10] olmaz imdi kulunç envâ’un ‘ilâcı huğne ile bidâ edüp ba’de sâ’ir mu’âlecâte [11] şurü’ olına lâzım olan evvelâ huğne-i leyyine ile ibtidâ edüp ba’de huğne hâdde [12] edeler vaqt olur ki südde em’â cihetinden huğne ‘ağabinde veca’ zâhir olur ammâ [13] havf olmağ gerektür hemân ‘ilâcı yine huğne-i linne eylemekdür gâh olur ki cevâriş-i [14] seferceli müşhil veyâhüd cevâriş-i temürhindi vèrmekle sâkin olur ammâ kulunç [15] kay ile olursa ba’de’l-huğne cevâriş-i seferceli fâ’ide ederammâ cevâriş [16] vèrildükde ‘ağabinde senâ ve sebfâyic ve incîr ve cigerdegi çıkmış qurı üzüm [17] her birinden altı dirhem persâ ve şân ve ‘ırq-ı susan ve râz yâne ve kerefs tohmı [18] üçer dirhem cümle kaynadup cüz’î sükker katnup muğlâb edüp vèreler bu olmazsa [19] maştakî veya ma’cün-ı benefşe kifâyet ederyidürüp üzerine ıssı şu içüreler [20] eger kulunç rihî ise ‘alâmeti ihtibâs-ı rih ve tağaddüm-i nazc ve kırâker ve eşyâ [21] nifâh ekl eyledükçe veca’-i şedid ziyâde olmağdur ‘ilâcı ba’de’l-huğne anisün [22] ve râz-yâne ve nağve ve kelenkebîn kaynadup cüllâb edeler ve cevâriş-i seferceli [23] müşhilyeyüp bu cüllâbdan içe veyâhüd bezir kerefs ve anisün ve nağve her [24] birinden bir dirhem râsen bir dânk ve sağk edüp ‘uşâre-i râz yâne veyâhüd [25] âb-ı râz yâne ile hâbb edüp bir meşğâl yidürmekdür bu muğallilde ibn-i Serâfiyün

169a

[1] hağma bu reh-i ermeni ikişer dirhem şağem hançal dirhem sağmüniya buçuk dirhem sükker fânidi [2] kıvâma getürüp eczâyı eüşhükân halğ edüp şâflar edüp getürmek nâfi’dür demışdür [3] mesîhinün bu şâfi dahî müpârekdür tecrübe olunmuşdur şafrâ ve rey ve

bu reh ve şehem [4] hanzal ve haşme üçer dirhem sebkinc bir buçuk dirhem maşal erzak bir dirhem kâ'ide [5] üzere şāflar édüp isti'māl édeler cālīnūs revğan-ı sezāb ile qarın [6] yağlamak nāfi'dür dir ammā yahşu şābīb bir müpārek dehen beyān eylemişdür **şifati budur** [7] varaş-ı sezāb ve gerinüp ve bezir kerefs ve sezāb-i yābis berri cümlesi berāber [8] medfūkān yigirmi ve zenleri kadar şu ile kaynadup ba'de süzüp bu şuya [9] nışf eczā ve zence şīrevğan katup tekrār şu havāya münkalb olunca kaynadup [10] yağın alalar bu yağdan kulunç rīhi arbābınun karınlarına tīlā édeler mücez [11] şahibi sezāb ve iklīlū'l-melik veya babūnec ve kerefs tohmı ve rāz-yāne tohmı [12] ve 'aşfūr tohmı ve kañaryūn ve milh-i hindī kifāyet kadar şīrūğan ve sükker-i [13] aşmer ile huşne olına bundan eyü a'lā 'ilāc olmaz zīrā esbāb ve 'alāmāt [14] şahibi aydur tiryāk-i kebīr ve tiryāk-i erba'a ve bir şī'yişā ve eflūnya bunlardan [15] kañkısı olursa veca'ün şiddetinde mişdār kifāye verilmek nāfi'dür nefesī [16] mücez şerhinde anīsūn ve kemmūn ve rāz-yāne ve maştaki ve günlük ve kereviyā [17] bunların münferiden gerek aydur maḥlūṭān daşş olup berāberleri sükker ile sefūf olursa [18] veca' kulunç rīhi için nāfi'dür ammā köbük ve tuz ve kızmış şer ve kemād olursa [19] müsekkīn veca'dür şeyḥ re's aydur bu toşuz 'aded eczādan birer avuc alunup [20] yüz dirhem pazu şuyına bir mişdār şu daḥī katup kaynadalar cümleden elli [21] dirhem şu bākī kalduşda süzüp onar dirhem 'asel ve zeytūn yağı katup [22] ba'de bir mişkāl buraş ve uab' dirhem saşmūniya ḥaṭṭ édüp huşne olursa [23] sa'ir 'ilācdan müştēni ederezā bunlardur besfāyic senā ve kerefs ve sezāb [24] ve haşme ve babūnec ve iklīlū'l-melik ve nuḥāle ve kañtam birer avuc ve gārīkun [25] üç dirhem bī-naşir huşne ve laşif 'ilācdur ağıdiye-i münāsibdür biri

169b

[1] yaşlu ḥurūs merākīdur ki torāk otı ve siyāh noḥud ve darcını fulful ile [2] pişmiş ola edviye-i mevzu'iyeden nāfi'a olan edhān-i gül ve sūnbül ve maştakī [3] ve 'anber ve rāzyāne yağıdur ve zikr eyledüğümüz kemād iledür şāḥīb-i kulunç şābun [4] ve ıssı şu ile veca'ün şiddetinden şonra gūsl eyleye nāfi'dür ammā kulunç ḥarāret [5] ve yübūsetden olursa benefşe şarābı ve ayva çekirdegi lu'āb ve bezir kettān lu'ābı [6] ile iḥtikān olursa 'alā'd-dīn kañındaşı aydur ḥüdhüd şorbası ve eti [7] kañrulmuş şoşulcan kadar kulunça devā olmaz bir gārīb kışşa daḥī şerrāḥ [8] mücezden sedīdi ve nefesī tecrūbe eyledük derler kurd neclisi ki beyāz ola [9] şarāb-ı 'anber veya bāl ile yoşurup içilse fi'l-ḥāl édüp veca'in teskīn [10] edereger bal ile yoşurulup la'ūb daḥī olsa cā'izdür demişler fāmmā içine [11] bir mişdār fulful ve gülāb ve misk ve nemek hindi kañmak lāzımdur ki rāyiḥasin [12] def' ede hem ziyāde nef' olur ammā kāmīl'uş-şinā'a şahibi aydur ki kurdun [13] necesend bulunan kemik merbaşun uyluğında aşılıp getürmek daḥī getürmek daḥī nāfi'dür [14] cālīnūs dir ki karda yabeşup elinden ḥalāş olan ḥayvānun her kañkısı [15] olursa olsun derisinün içine bir mişdār

ķurd necîsi bağlayup Őatra [16] êdũp ķulunĉ-ı erbābınuđ uyluğına bağlasalar bi'l-hāŐa def' êdũp ķulunĉdan ĥalāŐ [17] êder ve dağı ķurdũ bađırsaķı ķurıdulup ba'de saĥķ olınup eşrebe-i mũnāsibden [18] biri ile iĉũrũlmek ġayrı 'ilācdan mũstađnĩ edereger ķulunĉ iĉũn 'akrebi [19] bũryān êdũp bir cũz'yesin eşrebe-i muvāfiķ ile iĉũrseler nāfi'dũr yanmış yaban [20] Şığırı boynuzı dağı bũyledũr fi'l-ĥāl def' ederaķrabādinde ķulunĉ iĉũn [21] menāfi' ĉoķdur **bāb-ı rāb'-ı 'aşer dũd beyānındadır** ķurdũn envā'ı dũrddũr [22] biri ma'ende mũtevellid olur bu Őınıfuđ uzerini bũyũđi olur ādem olur ki [23] anda bu nev' zerā' olur bu ķısm fem-i mi'denũn ġiĉiķlenmesi ve Őancusı ve kũbũk [24] burması ve 'usret-i bel' ve marĩzũn Şa'āmdan nefret êtmesiyle ma'lũm olur ĥuŐũŐā [25] yağlu ķısmın yemek ile ķādir olduğı 'azĩm delĩldũr vaķt olur ki bunun Őaĥibi

170a

[1] bayılır ve yũređi oynar ve su'al 'arĩz olur bu ķısm ķurdũn bũyũdũđi maddesi [2] balđamdur cezb-i kebed ve 'ufũnet-i Őıķl ile henũz mũnķasım olmuŐdur bir nev' ķurd [3] dağı em'āda mũstesķimde ĥādiŐ olur bu nev' sirke ķurdı olur aġa beņzer [4] ve Őađir olur bunun kũĉũk olması cezb-i kebed-i 'ufũnet-i Őıķl eyledũđiĉũndũr ve mādde-i [5] mũnķasım ve mũtefferiķ olduğudur belki Őıķl māddesin iĥrāc eyledũđindendir bu cinsũn [6] 'alāmeti maķ'adũn ġicimesiyeldũr nev'-i ŐālĩŐ ķolun ve a'ver-i nām bađırsaķlarda mũtevellid [7] olur yaŐŐı ve 'arĩz olur ĥabbu'l-ķar' dedũkleri bu ķısmındadır nev'-i rāb' ķurdũn [8] degirmi olmasındır bu ikisinũn māddelei kebir ve Őađir māddeleinũn ortasıdır [9] nihāyet bu nev'ũn iŐtihāŐı ve indifāđı ġālib olur ġıdā vaķtinde ĥareket ede'**alāmeti** [10] mũŐterekdũr tũkrũk aķmaķdur ve kendi Őudaķları ķuruyup ġiĉelerde ruĥũbet [11] ġālib olup lu'āb-i seyelān eylemekdũr ve diŐlerin uyar iken ġıcırdatmaķdur ve ġũnũl [12] darlığıdır ve sũyũlmekdũr ve uyĥudan uyandũķda ba'zıları bed ĥulķla azarlamakdũr [13]ve nevmde Őıĉramakdũr ve cađırmaķdur ve ĉoķ sũzi Őaķĩl ġũrũp Őa'ām [14] uzeri ġũnli dũnmekdũr ve necāsetũn yaŐlıđıdır '**ilācı** eger ķurd-ı kebir ķısmından [15] ise dũrt ġũn 'ale't-tevāli yũz elli dirhem sũte on dirhem seker ĥalt' êdũp [16] tenāvũl ede ve bu eyyāmda ġıdāsı sũt ile piŐmiŐ noĥud āb ola uzerine [17] darcını ve sa'ter ekilmiŐ ola beŐinci ġũn birinc-i ķābili maķŐer ve tũrbũd ve kaŐ ve teres [18] bir dirhem ĥabb'un-nĩl buĉuķ dirhem daķķ saĥķ olındũđdan Őoņra sũt ile kaynadup [19] 'ale'Ő-Őabāĥ marĩz burnın Őutup iĉe bimār'allah def' olup iĥrāc ede[20] veya ķurdları ķatlı edereger bu ma'nādan ĥalāŐ olmazsa on miŐķāl ikāmeli [21] ıssı Őu ile ertesi ġũn ġũn iĉe bir nev' 'ilāc Őeĥem ĥanżal bir buĉuķ dānķ [22] ķanbĩl buĉuķ dirhem bu ikisin Őıđır Ődi ve 'asel ile ķıvāma ġetũrũp Őāķ [23] eyleseler ve aĥer-i rũzda tũrbũd ve ter-ĥāne ve ŐarımŐaķ yiseler bil'kũlliye def' edermũŐterik [24] olan 'ilāclardan elĥaf ve enf' olan cemĩ'-i

isnāfe balgāmı istifrāğ édüp [25] kurdları acı nesnelere ile katlı édüp cümleden bu haşşa kırık kişnişden

170b

[1] vardur ammā hıkneler ve şāfler ile ve edviye-i kītāle ile tedbīrden gāflet étmeyeler [2] kurdları édüp helāk éden edviyeden biri şīhdür ve şeftālū yabrağı [3] ‘uşāresi ve hōrasānī şarımsak ve tirmis ve katreān ve çörek otı ve na‘na [4] ve yābis ya buz ve kebere köki ve göyki otı ve sa‘d veya meşā ve aftīmūn ve şehem hanzāl [5] ve habbu‘l-nīldür eger bu tedbīr ile kurdları helāk édüp kendülüğinden çıkmazsa [6] ve tarāşış ve sumak isti‘māl olına eger edviye-i ishāl muķterin olsa semüz ot [7] tohımı ve kavun şuyı ve sirke huşūşā hall ‘unşul fā‘ide éderammā hāricden yağı [8] kırılmak ile dahī kabildür tirmis biri şehem-i hanzāl dağk édüp şeftālū yabrağı şuyı [9] ile ya erik yabrağı şuyı ile yoğurup köbügi yağı olına eger kurd mi‘dede [10] mi‘deye yağı olına eger mā-i sefercel ile dahī yorgurup yağı éder lerse lañıfdür [11] şahib-i mücez devr-i şafa için şehem-i hanzāl ve kantaryūn ve milh-i dağk olınup [12] şeftālū yabrağı şuyı ve ‘asel ile kıvāma getürüp fitil olunursa fi‘l-hāl [13] kurdları şağir oldukları hālde hem kırar ve hem ihrāc éderdemişdür fi‘l-cümle [14] kantaryun ve şırhuşk ve eftimūn ve besfāyic kakt mürekkāşr kebir vāşıl tut [15] her birinden üçer dirhem cümle kifāyet miğdārı şu ile kaynadup zeytūn [16] yağıyla hıkneler eylemek bī- nazīr ‘ilācdur bu envā‘a güyā gün hayl ve tedbīr ve – [17] sefūf ve mu‘ācin ve hağnā akırabādīne ilhāk olınmuşdur bu muhallilde zıkr olınmadı [18] murād olındukda akırabādīnde nazār olına **bāb-ı hāmīs-i ‘aşer emrāzu‘l-mağ‘ad beyānındadır** [19] eger beyān éder üz ammā mağ‘aduñ pāresi oñulmak müşkildür zīrā mağ‘ad mecrābı [20] fuželātdur ve fuželāt ise aña dökilür fi‘l-cümle aşağıdan yukaru bir mevzu‘dur [21] mevād-i marāz ise bālādan esfele münşab olur cümleden biri şakāğdur bu kaziyye [22] harāret ve yübüsetden olur ‘alāmeti telehheb ve yübüsetdür veya verem-i hārrdur [23] bunun ‘alāmeti veremün vücdı zāhir olduğudur muhallilün yumrulığıdur ve el [24] ile şıķılsa şıķl-i yābis ve galīz hāric olmağdur yāhūd bevāsırdur ki yarılır [25] ve kan gibidür ve ziyāde seyelān olur **el-‘ilāc** şıķl-ı yābisden mağ‘atda şekāķil

171a

[1] olursa mizācı ta‘dīl édüp bevāsır ‘ilācın étmekle hareket-i demi iskān eyleyüp tabi‘atı [2] şarāb-ı benefsele ki lu‘āb habb-i seferceli ile ezilmiş ola telyīn eylemekdür gıdāsı [3] paça ve rūfdan pişmiş yumurta şarusı ve ısfanāh büresini ve ebe gümece [4] būranisidür merhem-i zımād kısmından merhem-i muğl azrak veya merhem-i şādinc veya yumurta şarusı [5] ve muğl azrak ve zerdalu cigerdeki yağı ve devenün örgüci yağıyla merhem édüp [6] zımād étmekdür veyāhūd bu yağlardan birine muğl azrak ve şem‘-i aħmer halı édüp [7] merhem oldükdan şoğra ıssı iken bir miğdār penye sürüp mağ‘ad laşķ veyā tılā [8] éderler ve

şoğuk şudan ve ekşiden ve kabzı kavî olan eşyâdan ihtirâz edeler [9] ve dahî akrabâdîne nazar olına **bâb-ı sâdis-i ‘aşer istirhâ-i mağ‘ad beyânındadır** [10] bu bir marâzdur ki rih ve necâset-i ihtiyârsız çıkar bu kazıyye gâh bürüdetden olur **‘alâmeti** [11] misk-i bürüdeti ya müberredün takaddimi iledür cümleden şoğuk taş üzerine oturmağdan [12] hâşıl olur gâh ki ruṭubetden olur bu kısmun **‘alâmeti mağ‘adın** geñsek- [13] –ligi ve ditremesidür vaqt olur ki mağ‘ada verem olmağdan olur bunun **‘alâmeti** [14] ağırdur ekşeriyâ bu kısım ‘aşaba zarar irüşmekden olur darpe ve saḳaṭa ‘aḳabince olduğı [15] gibi **‘ilâcı** vereme devâ olına ve mizâcı ta‘dîl olunup ‘aşabı kavî kılına ve harâret [16] ve yübüsetden olmağ aḳıldür zîrâ biz istirhâ-i mağ‘ad ‘ilâcında müşterek’un-nef’-i edviye [17] zıkr edelüm sâ’ir devâyâ ihtiyâc olunmaya meşelâ tara şiş ve zerurd haṭmî ve ḳaşer [18] rummân ve âs ve ḳaraṭ ve kasaṭ-ı merr ve edhîr bu cümleyi daḳḳ édüp şu ile muḥkem ḳaynadalar [19] şuyına ebzün edeler ve kefini mağ‘ada naṭûl edeler bunu bir ḳaç kerre étmek lâzımdur [20] ve ebzünden hâric olduğda dehen-i ḳasat ile mağ‘adını ıssı édüp ya ğâliyyeler ve üzerine [21] isfidâc ve zerurd ve âşyâbis ve muḳl azraḳ ve kemmûn ve adḥır ve kündür bu cümle [22] berâber daḳḳ ve saḥḳ ola ğubârından ḳasaṭ yağıyla süründüğden sonra mağ‘adına başduralar [23] **te’âlüm-i sittenün ta’lîm-i sâdisi bir faşl ve on sifri müştemeldür** sifr-i evvelide on [24] bâb sifr-i şânide on bâb sifr-i şâlişde on iki bâb sifr-i râb‘da on üç [25] **bâb sifr-i hâmisde on dört bâb sifr-i sâdis on beş bâb sifr-i bâ‘de**²⁹⁴²⁹⁵

171b

[1] **on altı bâb sifr-i şâminde** on yedi bâb sifr-i tas‘ide on sekiz bâb [2] sifr-i ‘aşerde on **toḳuz bâb** ve erbâ‘da ve şayâ-yı eṭibbâ ve hâtme ile temâm bolur [3] **bu faşl ḥurûc-i mağ‘adı beyân eder**bu bir veremdür ki insânun debrenden ğüyâ [4] bir parça fındıḳ ḳadardan ayva ḳadara varınca taşra çıkar ve yerine ḳomaḳ ‘asîr olur [5] bu kazıyya ‘adalenün üstürhâsı ve bevâsırun maḳaddimesidür **‘ilâcı** üstürhâ-i mağ‘ada [6] ‘ilâclarıdur ki bunda ziyâde olınan

²⁹⁴**El-muḳl** mimünzamımla keşedür ismidür ki aḳ ğünlük dedükleri darudur yahüd ta‘ifesi baḥer ederler ve bir nev‘ şamağ ismidür ki bir şecerden hâşıl olur Hindi ve ‘İraḳı VE şaḳa kısmı olur mecmû‘ı su‘âl yini öksürük ve neheş ya‘nî yılan ve ‘aḳreb şokmaḳ ve haşerât ve bu ve tenḳıyye-i raḥim ve teshîl vilâdet ve enzâl meşîme ve bu gerekde hâdiş olan taşları izâle ve riyâḥ-ı ğalîzeyi taḥlîl bâbında nâfi‘ ve - ve müstemem ve muḳavvî ve evrâmı maḥallil ve zâfi‘dür işbu daru belada ‘Arabda ḥuşuşâ Yemende nâbet bir şecerün şımağıdur muḳl azraḳ demekle ma‘rûfdur Türkide gören dirler ve şıfrata mâil olana muḳlu‘l-yehüd dirler ve ğabret ve sevâda mâil olana şaḳlı dirlerzâhir şaḳliye atasına mensûbdur ve bu nevâhî Yemenden zühür eden bād necânı olur aḳa muḳl ‘Arabî dirler şaf ve ḥamrete mâil olana Hindî dirler /ḳâmûs-ı cild-i şâliş

²⁹⁵**El-hınşâb**şad-ı mühimle ile hınzâb vezninde şecer-i muḳl ismidür ki ekşeri balâd-ı ‘Arabda ve Yemende nâbet olur ve muḳl anuḣşımağıdur ki Türkide gören dirler /ḳâmûs-ı cild-i evvel evvelindedür

El-haṭemmîhânuḣ kesri ve fetḫiyle nebât-i ma‘rûfdur ki çiçegine hâtem çiçegi ta‘bîr olunur maḥallil ve manzac ve melîn ve ‘aser bula müfid ve meşânetde olan taşları dâf ve ‘ırḳ’un-nisâ ve im‘âd olan ḳarḫelere ve irtî‘âş venażc-ı cerâḥât ve teksîn vec‘ ḥuşuşında nâfi‘ ve sirke ile zımmâdı behaḳ ‘illetini ve mezmezesi diş ağırlarını mezîl ke-zâlik sirke ile zımmâdı ḥayvânât semûmına ve âteş-i yangına ve şu ile maḥlûṭ teḫmeni yahüd saḫaḳ olunmuş kökeni zımmâd âteş yangını ḳurıdupmü‘eşşerdür ve ıssı şu ile müsteḫreic olan la‘âbında celûs ‘aḳîm haṭûna ve verem mağ‘ada müfiddür

dehen ve redile yağlayup haṭme ve қаşe-ir haṣḣaṣ [7] ve babūnec ve zehr-i benefşe ve bezir hıyārı kaynadup ebzūn ēde ki veca'in teskīn eyleye [8] ve buṇa müte'allıḣ aḣrabādīnde ba'zı eṣyā vaż' olunmuşdur **ta'allim-i sittenūḣ ta'līm-i sādisinūḣ** [9] **sifr-i evvelsi ki on bābı müstemeldür ve ol on bābdan bāb-ı evveli hekketü'l-maḣ'addur ki** [10] **beyān olunur** imdi maḣ'aduḣ gicimesi ya ḣalṭ-ı buraḣı veya ḣalṭ-i merārīden olur [11] veyāḣūd ḣarḣaler ve ḣurdlar olmaḣdan olur gāḣ olur ki mebde bevāsırdur çoḣ [12] zamān gecmedin 'aḣabince bevāsır zāḣir olur 'ilācı bedeni sudan ve ḣurdlardan [13] pāk eylemekdür eger ḣūrḣdan ise merhem-i muḣl vesā'ir merhemler ki aḣrabādīnde beyān eyledük [14] anlar ki 'ilāc olına ammā bunlaruḣ cümlesinden evvel sirke ile maḣ'ad silmek evvelidür ḣuṣūṣā [15] ḣavīruḣ ṣoḣumundan ḣacāmet ētmek ḣāyetle nāfi'dür evrām-ı maḣ'ad ekṣeriyā ḣārdur bilürüm ṣarfdan [16] yaḣūd ṣafrāvīden olur muḣaddemā ṣaḣāḣ ve ḣikeler ve ḣarḣaler zāḣir olur ba'de bevāsır [17] ḣādīṣ olur gāḣ olur ki bu mezkūrāt ḣat' bevāsır 'aḣabince olur imdi maḣ'ada ki [18] verem ḣādīṣ ola gül yaḣı ve bal mumı ve yumurṭa ṣarusı ve yaṣ ḣiṣniṣ ṣuyı [19] ve bir miḣdār ṣirke cümleyi ṭarīḣi üzere merhem ēdüp ṭılā ēdeler merhem milyon daḣı nāfi'dür [20] ḣuṣūṣā münfecāt-i melline ile naṭul olunursa ziyāde fāidesi vardur meṣelā [21] meṣelā ḣıṭammī ve babūnec ve ebe gümece ve zehr-i nefsec ile kaynadup muḣallil-i verem üzere naṭul [22] ḣılmaḣ ḣāfidür ḣayri 'ilāca ihtiyāc ētmez bimār'allah-ı ta'ālā **bāb-ı ṣānıbevāsır beyānındadır** [23] ṣekl ve levn i'tibārıyla münḣasım olur imdi ma'lūm ola ki bevāsır bir niḣe nev'dür [24] meṣḣūrı üçdür bir ḣısmı ṣevellīdür bunu küḣük sigillere beḣzetmişlerdür ki berk ola ikinci [25] 'anbeyedür ve bu nev' medür vār civānı el-levndür key'ātde üzūme beḣzer iḣınci²⁹⁶

172a

[1] tütīdür tut gibi olmaḣla ḣara ṭuta beḣzetmişlerdür ammā bevāsıruḣ ḣayri meṣḣūr olan [2] dördür evveli penbedür encüre müṣābihdür bu bir meftūḣ ṣekldür ḣanı ve eriḣi aḣmaz [3] vaza daḣı vērmez ḣayri meṣḣūruḣ biri daḣı üzerinedür temeriyye derler ḣurmāya ve bellūṭa [4] müṣābihdür üçüncü naḣliyyedür bu nev' budaḣlar ve kökler ṣalmışdur ḣāṣılı nebā gibidür biri [5] daḣı 'adesiyye ve ḣamsıyyedür merḣimege ve noḣuda müṣābihdür ṣevelliye nev'ā ḣarībdür [6] bu izāfdan ba'zı ve ümmīddür ya'nī devār-ı ma'lūma ve baḣır-ı ma'lūme ile seyelān [7] ēdereger dem-i seyelān ētmezse bevāsır-ı e'mā derler bunlardan ba'zinuḣ ishāldür eger [8] cerāḣet degül ise ve dem-i ḣāyer ise 'ilācı ṣa'bdur ve bunlar dek her biri [9] bedenūḣ öḣine yā ḣalfete ya yemīn ve yesārına meyli vardur ṣol bevāsır dāḣil [10] bedene mā'il ola 'ilācı ishāldür eger bedenūḣ öḣine mā'il ise nev'ā ṣa'bdur ḣuṣūṣā [11] bevāsırdan ihtibās yol daḣı ola eṣer izāfdur ammā vechle daḣı bevāsır [12] iki ḣısmā münḣasımdur bir

²⁹⁶ El-basu nasur vezninde bir 'illet-i ma'rūfenūḣ ismidür cem'ī bu eṣir gelür ṣāriḣ dir ki 'illet-i mezbūre rīḣi ve demevī olur ṭul 'amere delīldür ve aṣlā merāḣdan münfek olmaz mā'hūzdur ve 'and'ub-bāz 'Arabī degüldür / ḣāmūs-ı cild-i evvel evāḣirindedür

kısmı beşerāt ve leḥūm-ı zā'id ile olur bu kısım aḳsām-ı [13] seb'a mezkūre dāḥıldür kısım-ı s̄nī rīḥ-i ḡalīzdür ki ḥavāk-ı küllīde ve ḥavālī қаtan [14] ve maḳ'adda devr ederbu kısma rīḥ-ı bevāsır derler **'alāmeti** bu 'illetlerün ekşeri [15] sevdāyı şarf yā dem-i sevdāyı ḡalīzdür egerçe balgamdan tevellid eder se daḥī cā'izdür [16] ammā nādir olur zīrā balgamdan tevellid eden balıḳ ḳursaḡı gibi levnde ve ḳıvāmda neffāḥlar [17] peydā olmaḳdur fammā s̄lūya sevdāyı şarfa aḳrebdür bu cihetden berk siḡil gibidür [18] ammā tūtiyā-i deme aḳreb olmagla lems olunsa raḥv üzeredür ammā 'inebiye bin dem [19] ve sevdādandur bu cihetdendür līn beyninde olduḡı imdi dem-i sevdāvi ki 'illetler [20] andan tevellid ederiki nev'dür biri ol ḳandur ki aḡdiyye-i ḥārreden ḥāşıl olmuşdur [21] demün şiddet-i ḥarāreti iḥrāḳ etmekle ol şekle girmişdür bir nev' daḥī bir demdür ki [22] şafrādan vücūd bulmuşdur bir nev' şol ḳandur ki aḡdiyye-i ḡalīzeden tevellüd [23] etmişdür keci eti ve şıḡır eti ve leḥūm'uş-şayd ve başdurma ve merçimek ve badıncan [24] ve bunun emşāli ile ammā nev'-i s̄nīde tevellid eden bevāsır cūdā zardur ve ba'zı [25] vaḳt bevāsır za'if ḥālden olur ve sebebi fużül-ı ḡalīze-i sevdāvīye ki dem ile

172b

[1] muḥteliḏdür cezbe ḳādir olmaz vardur bu dem-i kebedi derdī sevdā-yı muḥterik olduḡı [2] ḥālide cem' olur ḫabī'at anı esfel-i bedene şıḳl-ı arzıyyeti sebebdendür def' edereger ḳanuḡ [3] levni ḥālīş ve laḫīf ise 'alā-i bedenden ri'āfle ḥāric olan ḳan gibidür nihāyet [4] tabi'at ḫaraf-ı māsārīḳādan anı esfel-i bedene redd eder **'alāmeti** ishāldür eger 'urūḳa [5] def' eylemiş olursa mesāmāt-ı galīzden çıḳmaḡa ḳādir olduḡından taḫt-ı cilde [6] yayılır bu kerre evrām ve şebūr maḳ'ad ḥāşıl olur buḡa esir maḳ'ad denilmez şol [7] vaḳt ḫabī'at-i demi ḳuvvet ile 'urūḳa def' ederbir miḳdārı cilde gēdüp mesāmuḡ [8] dıyḳından bir miḳdārın bāḳı ḳala ḳalduḡı efvāh-ı 'urūḳda ḫoḡmuş ḳan renginde et [9] olur bevāsır dēdügümüz budur buḳrāt ve eflāḫun ve müt'aḫerrinden Muḫammed bin Zekeriyā [10] Rażı ve Şeyḫ-i Re'is ibn-i Sinā vesā'ir ḫükemānuḡ naḳli budur ki bevāsır olan adamlaruḡ [11] varduḡı ḫalāya varmaga mu'tad olan ādeme bevāsır irāş edereger bevāsır-i dem-i şafrāvī [12] ve den-i muḫterikden olmuş ise veca'ı olduḡı şedid olur eger dem-i ḡalīzden ise [13] veca'ı olduḡı aḳall olur ve elvān bevāsır-i ekşeriyā şafret ve hāzret üzere olur [14] ammā şarı olması dem-i sālīḫün ḳilletindendür ammā yeşil reng olmaḳ sevdānuḡ galebesi [15] ve 'adem-i seyelān ve üemūd-ı dem-i iḳtizā edereger bevāsır-i sevdā-yı muḫlaḳ ise ḡarizinün [16] nev'ā inḫifāsına ve keşret-i istifrāḡ ve seyelān-ı muḳreḫ-i delālet eder **'alāmeti** ma'lūm [17] ola ki bu 'illet zāhir olmaḳ aḡdiyye cihetindendür zīrā ekşer ḫudūşı devā'it hażm-ı mi'dede [18] fāsıd olsa zeliku'l-fesād hażm-ı s̄nīye sirāyet ederbu hażm ise kebedde olur [19] bu ma'nā daḥī ḡidāda dört vechden ḫālī degıldür veya budur ki aḡdiyye-i kemiyetinde ola [20] veyāḫūd keyfiyetinden ola

veyāḥud tertıbdinden ola veyāḥūd riḳkat-i tenavülde [21] ḥaṭā eylemekden ola imdi kemiyet dedüğümüz coḳyeyüp içilmekdür tuṭalum ki yedügi [22] ṭa‘ām-ı elṭāf-i eşyādan mürekkeb ve maḥmūd ola mi‘denüñ ṭolması zararlıdır ve şehvet-i [23] ṭa‘ām var iken ḳaşrīd lâzımdır keşret ekl keşret birazı muktaızıdır ve verem gibi birazdan [24] elem çekse gerekdür eger ğıdā redi ise redi ğıdādan dem-i şālīḥ tevellüd étmez gerekse [25] münhazim olsun ḥuṣūşā ḥarāreti ḳuvveye olsa ced-i āḥer dil gibi veyāḥūd bürüdeti²⁹⁷

173a

[1] ḳuvveye ola ḥıyār gibi ve merāreti ḳuvveye olmaya badıncan gibi ya merāreti ḳuvveye ola şogan [2] ve sarımsaḳ gibi ve turb gibi veya ekşi ḳavī ola limon ve turunc gibi ve sirke gibi imdi [3] ḳānūn budur ki ṭa‘ām-ı vāḥid ile ḳanā‘at eyleye zīrā hażma ehūn olur fi‘l-cümle [4] bedeni dem-i sevdāyı ğalīz ve dem-i şafrāvī ḥād-ı ḥārrif ve dem-i balğamı mālīḥ tevlīd eden [5] eşyādan şınāyet éde ğıdāsı ceydā kīmūs olup mevlid-i aḥlāt olan aĝdiyyeyi terk [6] eyleye imdi eklinden aḥlāt-ı sevdāya tevlīd eden cümlesindendir nihāyīden şaydla [7] alınan gerek ṭıvar gerek gayri zararlıdır ya başdurma ve tuzlu balıḳ ve tāze balıḳ ki kebīru‘l- [8] –ceşa ola ve şıĝır eti ve tuzlu peynir zeytūn ve kürnüp ve ‘ades ve kişk ve badıncan [9] bunlardan dem-i sevdāvi tevlīd éderammā aḥlāt-ı şafrāvīye tevlīd éde ğıdānuñ biri [10] ‘aseldir ve anuñla pişendür ve cevz ḥurmā ve ‘unnāb ḥalū ve muz bunlardan dem-i şafrā tevlīd [11] ammā şol aĝdiyye ki andan balgam mālīḥ tevlīd éderelyān ve peynir ṭurı ve anuñ emşālīdür ve şol [12] aĝdiyye ki müfsid-ı demdür ḳart ve ḳoca balıḳ etleri ve ḥayvān etleri ve şogan ve sarımsaḳ [13] ve pırasa ve turb berk pişmiş yumurṭadır ammā aĝdiyye-i nāfi‘a bu ‘illetlere tabaḳa-i müleyyen olanlardır [14] bazı ve melūḥuyā ve isfināḥ gibi ammā pirinc az yemek lâzımdır lehem-i decāc ve imrāḳ-ı decāc [15] ve ferārīḥ ve ḳoyun eti ve büryān olmuş yağlı ḳavīruḳ ve tereyaĝı ve sūtlı aş vērse [16] borānisi ve tāze sūt sūkker ile ve bālāda ve ışlanmış noḥud şuyı ki sūkker veya dem yaĝı [17] katlanmış ola ve ḳurı incīr ve zeyt ve buña müşābih olanlardır eger bevāsır-i dāmiye ise [18] ya‘ni ḳan seyelān éder se ḥaşrimiyye ve ve tuffāḥıyye ve sumāḳıyya yemek gerekdür ve meşrübātı [19] sovuḳ ve ṭatlı şulardır ammā seyelān-ı dem üzere iken ḥammām zararlıdır cimā‘ ḥod [20] eşyādandır ‘ilācı bu ‘illetlerüñ ‘ilācı başlıḳda faşd édüp dizlerden ve ḳavīruḳ [21] şoḳumundan ḥacāmet édüp ziyāde ḳan çıkarmaḳdır gerek bevāsır-ı a‘mī gerek münfeḥa [22] olsun ammā bevāsır i‘māde ziyāde ḳan çıkarmaḳ vāziḥdir eger seyāl ise bunu [23] ḥādiş olmaĝa sebep olan ḥalṭdan tenḳıye lâzımdır eger dem-i fāsīd yaĝır sür‘at [24] aḳarsa mażarratı yoḳdur eger seyelān-i dem-iurūkda ise

²⁹⁷El-şebūrḳu‘ūd vezninde helāk olmak ma‘nāsınadır ve helāk eylemek mā‘nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

mağ'ada zarar dur vaqtā ki [25] mādde-i mündef' ola za'if iḥāb ēdernitekim iḥtibās mādde keder za'if vèrmiş ola

SONUÇ

Çalışmamız 17. yüzyıla ait bir eserdir ve dönemin ses ve şekil özelliklerini yansıtmaktadır. Eser kendisinden önce yazılan tıp eserlerinin bir toplamı olmasının yanı sıra Emir Çelebi'nin kendi izlenim ve tecrübelerini de içermektedir. Toplamda 379 varaktan oluşan eserin ilk 173 varağı üzerinde çalışılmıştır. Eserin yazılış tarihi 1624'tür.

Eserin yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere birçok nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız nüsha Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alan siyah bez kaplı mukavva bir cilde sahip bir eserdir. Ayrıca bu nüshanın yanında kimi noktalarda başka nüshalara da başvurulmuştur. (bk. Topkapı Sarayı Nüshası I, Topkapı Sarayı Nüshası II)

Eserin giriş bölümünde genel tıp tarihinden kısaca bahsedilmiş, imla ve şekil özellikleri verilmiştir. Metin transkript edilmiştir.

Eserde /c/ ile /ç/ ; /t/ ile /d/ ayrımı ile /è/ ile /e/ ayrımı net biçimde yapılmamıştır.

Eserde be (ب) ve pe (پ) harflerinde, hı (خ) ve kaf (ق), sin (س) ve sad (ص) harflerinin yazımında tutarsızlık görülmektedir.

Kelime ve hece ortasında -k-/-h- değişmesi görülmektedir. Ayrıca bunlar iki farklı şekliyle de kullanılmıştır. *ahşām* 137a-1, *uyhūsılık* 97a-5.

Eserde -g-/-v- değişmesiyle ilgili olarak birkaç örnek bulunmaktadır. *gügercin* > *güvercin* 120b-5, *ögeyik* > *üveyik* 120b-5.

Eserde -g-/-y- değişmesi sadece bir kelimedede görülmüştür. *tüg* > *tüy* 120b-5.

Eserde soğuk kelimesi iki farklı şekilde de kullanılmıştır. *şovuḳ* 173a-19, *şoḡuḳ* 16a-10.

Birinci çokluk şahıs eki bir yerde Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki şekliyle kullanılmıştır. *édinevüz* 8a-10.

Eserin yazıldığı dönemde daha çok yuvarlak olarak kullanılan birinci çokluk eki –(U)z, birkaç yerde dar şekliyle –(I)zkarşımıza çıkmaktadır. *bilüriz* 8a-9, 22b-20, *éderiz* 30b-1, *getürüriz* 30b-2.

Eserde 18 isimden isim, 7 tane isimden fiil, 10 tane fiilden fiil, 12 tane de fiilden isim olmak üzere toplamda 47 tane yapım eki kullanılmıştır. Ayrı olarak Fiilden isim başlığı altında verdiğimiz fiilimsiler bu sayıya dahil değildir.

Çalıştığımız eser tıp metni olduğu için ve tıp metinleri de çoğunlukla dilimizde o dönemde çeviriler yoluyla elde edildiği için yabancı sözcük ağırlıklıdır.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akdağ, M. (1966) “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırma Dergisi*, 4/6-7: 201-248.
- Argunşah, M. (1999). *Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*. TDK yayınları, Ankara.
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*. Güneş Kitabevi, Ankara.
- Bayat, A. H. (2005). *Abdülvehab Bin Yusuf İbn-İ Ahmed El-Mardani Kitabı 'l-Müntehab Fi't-Tıb, İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*. Merkezefendi Geleneksel Derneği Yayınları, İstanbul.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul.
- Bayat, A. H. ve Okumuş, N. (2004). *Mahmûd Şîrvânî, Mürşîd (Göz Hastalıkları)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Canpolat, M. ve Önler, Z.(2016). *İshak bin Murad Edviye-i Müfredede*. TDK Yayınları, Ankara.
- Çağırın, Ö. (1996). *Tıbb-ı Nebevi*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, A. (2014) *Terceme-i Kâmilü's-Sinâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demir, H. (2002) *Zahire-i Muradiyye, Mü'min bin Mukbil Sinobi (İnceleme-Metin 1-80. Varaklar Arası Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Derin, A. (1987). *Tuhfe-i Mübârîzî (İnceleme-Gramer Notları-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Doğan, Ş. (2009) *Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-Metin-Dizinler) Birinci Cilt*. Yayımlanmamış Doktora Tezi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, Ş. (2012). *Ebulfeyz Mustafa Efendi Risale-i Feyziyye fi Lügati 'l-Müfredati 't-Tıbbiyye*. Değişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, A.T. (2014) “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Tıp Metni Kitabı Tıbbü'l-Hikmet”*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29): 312-318.

- Doğan, Ş. (2010). “Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri”. *Turkish Studies International Periodical ForThe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1): 313-373.
- Doğuer Erdağı, B. (2013) *Tuhfe-i Mübârizî (Metin- Sözlük)*. TDK Yayınları, Ankara.
- Erdağı, B. (2001). “Anadolu’da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı”. *Türkbilig*, 2: 46-54
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları. İstanbul.
- Erkun, S. (1948). Ahi Ahmed B. Kemaliddin-İl Mütetabbib (Risaletü’l- Kilyeti ve’l –Mesane, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Erten A. (2003). *Tıp Terminolojisi ve Tıp Metinleri Çevirisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürlek, M. (2011) *İbrahim Bin Abdullah’ın Cerrâh-nâme (Alâ’im-i Cerrâhîn) Adlı Eseri (Giriş-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. (ed.) (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. İslam tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi (1999). *Emîr Çelebi Maddesi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 11:129.
- Kahya, E. (1996). *Şemseddîn-i İtâkî’nin Resimli Anatomi Kitabı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kahya, E. (2004). “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,2(4): 73-80.
- Kılıçoğlu, V. (1956). *Cerrahiye-i İlhaniye*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kırkkılıç, A. (1999). *Şeyhülislam Mehmed Esad-Lehçetü’l-Lügat*. TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları. Ankara.
- Kurban, F. (1990) *Şirvani Mahmud Sultaniye: Giriş-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçüker, P. ve Yıldız Y. (2016). “Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar’daki (1b-150a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Social Science*, Spring 2 (44): 13-32.
- Ölker P. ve Direkçi B. (2009). “Hekim Mehmed Nidâî’nin Manzum Tıp Risâlesi Keyf-i Kitâb-ı Nidâî”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22: 294-305.
- Önler, Z. (1990). *Celalüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa (Giriş-Metin-Dizin)*. TDK Yayınları, Ankara.
- Önler, Z. (2006) “Divânü Lügâti’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de Tıp Terimleri” *Kebikeç* , 22: 135-150.

- Özcan, H. (2007) *Kaysunizade Muhammed Çelebi El-Ankaravî'nin Menâfi'un-Nâs Adlı Eseri (Metin-Dil Özellikleri-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özçelik, S. (2001). *Kitâbü'l-Mühimmât*. AKM Yayınları, Ankara.
- Özer, O. (1995) *Ahmedî Tervihü'l-Ervah (Giriş-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Öztürk, M. ve Örs, D. (2009). *Mütercim Asım Efendi-Burhan-ı Katı*. TDK Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İ. (Ed.). (2006). *İbrahim Cudi Efendi-Lugat-i Cudi*. TDK Yayınları, Ankara.
- Paçacıoğlu, B. (2010). *Nidaî Manzûm Tıp Kitabı*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Redhouse, J.W. (2011). *Turkish and English Lexicon*. Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Sakin, O. (ed.). (2003). *Tabib İbn-i Şerif, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı, Yedigâr İbn-i Şerif*. Yerküre Yayınları, İstanbul.
- Sami, Ş. (2009). *Kâmûs-ı Türkî*. Kapı Yayınları. İstanbul.
- Sawage-Smith, E. (2013). <https://www.nlm.nih.gov/hmd/arabic/bioY.html> (erişim tarihi: 23.11.2018).
- Sertkaya, O.F. (1997). "Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış". *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi*. 4-7 Eylül 1989, Ankara, s. 349-359.
- Şahin, M. Ü. (1994) *Mü'min bin Mukbil Niftahü'n-Nur ve Hazainü's-Sürur*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Şevki, O. (1991). *Beş Buçuk Asırlık Türk Tebabeti Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tekdemir Uslucan, Z. (2000) *Tuhfe-i Mübârizî (Metin- İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. TDK Yayınları. Ankara.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Tarama Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. TDK Yayınları, Ankara.
- Uçar, İ. (2009) *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş- İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uzel İ. ve Süveren, K. (1999). *Sabuncuoğlu Şerafeddin Mücerreb-Nâme (İlk Türkçe Deneysel Tıp Eseri-1468)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Unat E. K., İhsanoğlu, E. ve Vural S. (2004). *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzel, İ. (1992). *Cerrahiyetü'l-Haniyye*. TTK Yayınevi. Ankara.
- Ünver, S. (1953). *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yelten, M. (1993). *Şirvanlı Mahmud Kemaliyye*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Yurdakök, M. (2003) "Ahî Çelebi (1431-1524) ve Çocuk Hekimliği" *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46: 249-250.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Yıldız ÇİMEN
Doğum Yeri – Tarihi	Manavgat- 02.09.1991
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Serik Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurum	Serik Artı Eğitim Kurumları
E-Posta	yildzicimen1@gmail.com